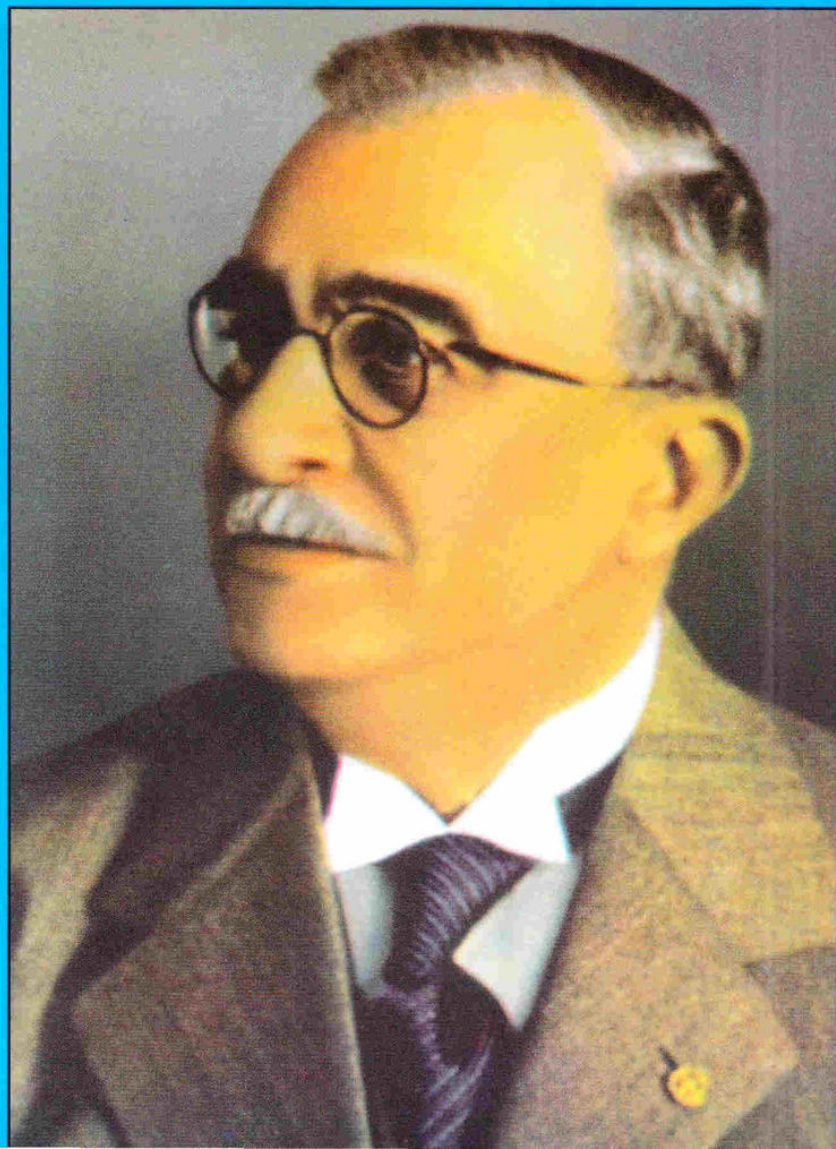
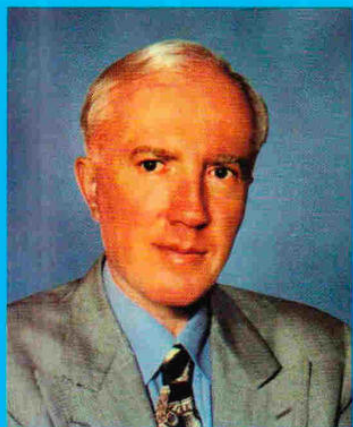


ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΛΕΥΡΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

βιογραφία





Ο Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης έτελείωσε την Γαλλικήν Σχολήν του Λεοντείου Λυκείου και έλαβε πτυχίον Νομικής (Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης), Πολιτικών Έπιστημών (Πάντειον Πανεπιστήμιον) και Κοινωνιολογίας (ΝΟΕ Παρισίων). Είναι δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω και ασχολείται με την πολιτικήν.

Διετέλεσε καθηγητής Πολιτικής Κοινωνιολογίας στις Σχολές των Σωμάτων Ασφαλείας και στην Σχολήν Γενικής Μορφώσεως Αξιωματικών του Αρχηγείου Στρατού.

Έχει κυκλοφορήσει μίαν σειράν βιβλίων ιστορικού, πολιτικού, φιλοσοφικού και κοινωνιολογικού περιεχομένου, που έπραγατοποίησαν εκδόσεις στα Αγγλικά, Ιταλικά,



Αραβικά.

Ἐπὶ δεκαετίαν ἐπεμελείτο καὶ ἐπαρουσίαζε στὸ «ΤΗΛΕ-ΑΣΤΥ» τὴν ἐκπομπὴν «ἱστορικὲς Μνήμες» καὶ στὸ «ΕΞ-ΤΡΑ» τὴν ἐκπομπὴν «Ἐδῶ Ἑλλάς».

Τὸ συγγραφικόν του ἔργον, ποῦ εἶναι αὐστηρῶς ἐπιστημονικόν, ἀναγνωρίσθηκε στὸ ἐξωτερικὸ π.χ. ἀναγόρευσις εἰς ἐπίτιμον καθηγητὴν Πανεπιστημίου Γκουανταλαχάρα, βιβλιογράφησις ἐργασιῶν του, ἀνακοινώσεις εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά, συνέδρια κ.τ.λ. Ἔχει κάνει πολλὰ διαλέξεις καὶ ἐδημοσίευσε ἄρθρα σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά.

Γιὰ τὶς πολιτικὲς του ἰδέες φυλακίσθηκε ἐπὶ ἑπταετίας, δικάσθηκε καὶ καταδιώχθηκε μαζί μὲ τοὺς συνεργάτες του ἐπὶ Δημοκρατίας.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ
Βιογραφία

Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

Βιογραφία

1η έκδοσις: Από τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο
«ΚΟΚΚΙΝΗ ΜΗΛΙΑ», Ἀθῆναι 1975.

2η έκδοσις: Από τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο
«ΝΕΑ ΘΕΣΙΣ», Ἀθῆναι 1996.

3η έκδοσις: Από τοὺς ἐκδοτικοὺς οἴκους
«ΝΕΑ ΘΕΣΙΣ» καὶ «ΗΛΕΚΤΡΟΝ» (συνέκδοσις),
Ἀθῆναι 2007

ISBN: 978-960-7076-71-7

Τὴν ἐπιμέλεια εἶχε ὁ ἐκδότης
Ἰωάννης Σχοινᾶς

Ἐπιμέλεια ἐξωφύλλου: Σωτήριος Σχοινᾶς

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΠΛΕΥΡΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

Βιογραφία

ΑΘΗΝΑΙ 2007

ΝΕΑ
ΘΕΣΙΣ

ΗΛΕΚΤΡΟΝ



Κωνσταντίνου Α. Πλεύρη

«Εἷς ἔμοι μύριοι ἂν ἄριστος ἦ»
ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	15
Ἡ βυζαντινὴ καταγωγή καὶ ἡ Ἐθνικὴ δράσις τῆς οἰκογενείας Μεταξᾶ - Ὁ Μεταξᾶς μαθητὴς, εὐέλπις, ἀξιωματικὸς - Τὰ Κρητικά καὶ ὁ πόλεμος τοῦ 1897 - Ἡ γνωριμία του με τὸν Κωνσταντῖνον - Κατ' ἐντολήν Μασόνος - Ἀπὸ ἀνθυπολοχαγὸς ἔκανε πολιτικὰς σκέψεις - Οἰκογενειακαὶ στενοχώρια - Πολεμικὴ Ἀκαδημία Βερολίνου: «Οὐδέν πρόβλημα ἄλτων δι' Ἰωάννην Μεταξᾶν!» - Ἡ ζωὴ εἰς τὴν Γερμανίαν - Πρῶτος ὑπασπιστὴς τοῦ Βενιζέλου - Ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ στρατοῦ ἔργον τοῦ Μεταξᾶ - Σύγκρουσις με τὴν γαλλικὴν ἀποστολήν	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'	61
Ἀποστολὴ εἰς τὴν Σόφιαν - Ὁ πρῶτος βαλκανικὸς πόλεμος - Ἀποστολὴ εἰς τὸ Λονδῖνον - Ὁ δεῦτερος βαλκανικὸς πόλεμος - Ἡ συμβολὴ τοῦ Μεταξᾶ εἰς τὰ σχέδια ἐπιχειρήσεων - Αἱ πολεμικαὶ πρωτοσπῆται τοῦ Μεταξᾶ - Ἀρνησις ὑπουργικοῦ ἀξιώματος - Ὁ Μεταξᾶς καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικόν - Σύγκρουσις με τὴν ἀγγλικὴν ἀποστολήν - Ἐνα σχέδιον ἀστραπιαίου πολέμου πάντοτε ἐπικαιρον! - Ὁ ἀπαισιος Διχασμὸς - Ἡ ἀλήθεια διὰ τὰς θέσεις τοῦ Μεταξᾶ - Τὰ δραματικὰ γεγονότα καὶ ἡ ἔξορία τοῦ Κωνσταντίνου	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'	95
Ἐξορία τοῦ Μεταξᾶ καὶ καταδίκη εἰς θάνατον - Ἡ ζωὴ εἰς τὴν ξενητείαν - Διάφοροι προφητικαὶ σκέψεις - Ἡ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία - Παρ' ὀλίγον πρωθυπουργὸς - Ἡ ἐκθρόνισις τοῦ Κωνσταντίνου - Νέα ἔξορία καὶ νέα καταδίκη εἰς θάνατον - Ἡ ἀβασίλευτος	

δημοκρατία καί τά καμώματά της - Τό κόμμα τῶν Ἐλευθεροφρόνων - Ὁ Μεταξᾶς ὑπουργός - Ἐγκατάλειψις τῆς πολιτικῆς καί ἐπιστροφή εἰς αὐτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄ 149

Σύγκρουσις Μεταξᾶ - Βενιζέλου - Αἱ ἀπόψεις τοῦ Μεταξᾶ διά τήν δημοκρατίαν - Παλινόρθωσις βασιλείας - Ὁ Μεταξᾶς ὑπουργός, πρωθυπουργός - Ὁ κομμουνισμός ἀνίσταται - Τά γεγονότα προτοῦ πέση ἡ δημοκρατία - Τά κόμματα ἀνίκανα νά κυβερνήσουν παραδίδονται, εἰς τόν Μεταξᾶν - Ἡ κήρυξις τῆς 4ης Αὐγούστου - Ἡ ἀντίδρασις τῶν ἀνακτόρων, τῶν δημοκρατικῶν πολιτικῶν, τοῦ κομμουνισμοῦ καί τῶν ξένων - Ὁ τύπος καί ἡ Ἐκκλησία

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄ 219

Τό ἰδεολογικόν περιεχόμενον τῆς 4ης Αὐγούστου - Φασισμός, Ναζισμός, 4η Αὐγούστου - Ἡ πολιτική φιλοσοφία τοῦ καθεστώτος - Ἡ ΕΟΝ καί ὁ προορισμός της - Ἀξιόλογα χαρακτηριστικά ἀποσπάσματα ἀπό κείμενα τοῦ Μεταξᾶ - Τό καθεστῶς ἀπέβλεπε εἰς τήν μονιμότητα - Ὁ τρίτος Ἑλληνικός πολιτισμός - Αἱ σχέσεις κομμουνισμοῦ-δημοκρατίας - Αἱ ἔννοιαι τῆς ἰσότητος, ἐλευθερίας, πειθαρχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄ 279

Αἱ παραμοναί τοῦ πολέμου - Ἡ πολιτική οὐδετερότης τῆς Ἑλλάδος - Αἱ προκλήσεις τοῦ Μουσολίνι - Ὁ τορπιλλισμός τῆς «Ἑλλης» - Ὁ Χίτλερ ἔναντι τῶν Ἑλλήνων - Τά διπλωματικά παρασκήνια - «Ἐρχεται ὁ Γκράτσι» - Ἡ δόξα τοῦ '40 - Ἡ ἀλήθεια διά τήν στάσιν τῶν Ἑλλήνων καί Γερμανῶν - Αἱ διαφωνίαι τοῦ Μεταξᾶ μέ τήν Ἀγγλίαν - Ὁ Ἐθνικός Κυβερνήτης «πεθαίνει»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄	349
Σχόλια διά τόν «θάνατον» τοῦ Μεταξά - Τό καθεστώς τῆς 4ης Αὐγούστου καταρρέει μετά τῆς Ἑλλάδος - Ἄλέξανδρος Κορυζῆς, ὁ τραγικός διάδοχος τοῦ Με- ταξά - Αἱ διάφοροι ἐπικρίσεις τῶν συκοφαντῶν - Προτερήματα, μειονεκτήματα καί λάθη τοῦ Μεταξά.	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ	387
Ἕμνοι	389
Τό γλωσσικόν θέμα	392
Ὁ παλαιός ἐχθρός	396
Χαιρετισμός πρὸς τὰς Ἐνόπλους Δυνάμεις	403
Οἱ καλλιτέχναι διά τόν Μεταξά	404
Σκέψεις τοῦ Μεταξά μετά τήν πτώσιν τῆς Γαλλίας	407
Ὁ ὕστατος χαιρετισμός	409
Ἕνα ποίημα	414
Τό ἐμπνευσμένον ἑβδομηκοστόν ἄρθρον	418
Ἐνότης καί Θράκη	429
Χαιρετισμός εἰς τόν νεκρόν Βενιζέλον	432
Ἡ φύσις τοῦ κομμουνιστικοῦ κινδύνου	434
Λόγος πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτας καὶ ἀρχισυντάκτας τοῦ Ἀθηναϊκοῦ τύπου εἰς τό Γενικόν Στρατηγεῖον	438
Πρόκλησις Μουσσολίνι καὶ ἀπάντησις Μεταξά	448
Λόγος πρὸς τοὺς καθηγητάς τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν διά τήν πνευματικὴν ἐπιστράτευσιν	454
Πρακτικά τοῦ Ἰταλικοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου	462
Μικρά Ἀσία καὶ Μεταξάς	476
Στοιχεῖα ἀπὸ τήν δρᾶσιν τῶν Ἑλληνικῶν Μυστικῶν Ἐπιχειρησῶν	521
α) Συνομιλία Μαυρουδῆ - Γκράτσι	521
β) Προγραμματισμένο δεῖπνο γιὰ τόν Γκράτσι	524
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ	527

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ὁ Πολύβιος, ἀπὸ τὴν Ἀρκαδίαν, εἶναι ὁ ἱστορικός πού τὰς γνώμας του μελετοῦν μέ τὴν μεγαλυτέραν προσοχὴν ὄλοι. Ὅλοι, ἐκτός ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας!

Ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἡρόδοτος, ἀκόμη καὶ ὁ Ξενοφῶν δέν θεωροῦνται κατώτεροι ἀπὸ τὸν Πολύβιον. Ἐκεῖνος, ὅμως, ὁ Μεγαλοπολίτης, εἶχεν ἔντονον τό χάρισμα νά ἀναλύη μέ ὀξυδέρκειαν τὰ ἱστορικά γεγονότα καὶ νά ἐξάγῃ νόμους, ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην συμπεριφορὰν.

Ἵποθέτω, πῶς αἱ ἀπόψεις του ἀντέχουν εἰς τὸν χρόνον, διότι ἔγραψε τὴν ὀγκώδη ἱστορικὴ του ἐργασία, χωρὶς προκατάληψιν. Ὁ ἴδιος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ γνώσις τῶν προσηγηθέντων γεγονότων «τῆς τῶν προγεννημένων πράξεων ἐπιστήμης», ἀποτελεῖ τὴν καλυτέραν διδασκαλίαν, διὰ τὴν καθοδήγησιν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῆς ζωῆς. Διὰ νά ἔχωμεν πάντως ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν ἱστορία, πρέπει αὐτὴ νά εἶναι ἀληθής. Διότι ἂν ἀφαιρέσωμεν τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὴν ἱστορία δέν θά ἀπομείνῃ παρὰ ἓνας ἀνωφελὴς μῦθος: «ἀνωφελές γίνεταί διήγημα».

Ὁ «ἀγαθὸς ἀνὴρ», συνεχίζει ὁ Πολύβιος, πρέπει νά ἀγαπᾷ τοὺς φίλους του καὶ τὴν πατρίδα του. Νά μισῇ δέ τοὺς ἐχθρούς ἀμφοτέρων. Ὅταν ἀναλαμβάνῃ νά γράψῃ ἱστορίαν, εἶναι ὑποχρεωμένος νά παραμερίσῃ τὰ αἰσθητά του καί, πολλὰκις, νά ἐγκωμιάσῃ τὸν ἐχθρόν, ἐφ' ὅσον ἡ διαγωγή του δικαιολογῇ κάτι παρόμοιον, ὅπως καὶ νά μὴ διστάσῃ νά κατηγορήσῃ τὸν προσφιλέστερον ἀπὸ τοὺς φίλους του, ὅταν αἱ πράξεις του

ὑπῆρξαν κατακριτέαι. Ἐπί πλέον ἐνδέχεται νά χρειασθῆ νά ἐπαινέσωμεν καί νά κατηγορήσωμεν τά ἴδια πρόσωπα, ἀναλόγως πρὸς τὰς περιστάσεις, διότι δέν εἶναι δίκαιο νά φρονοῦμεν, πῶς ὄσοι ἀναλαμβάνουν σοβαράς ὑποθέσεις ἀκολουθοῦν πάντοτε τόν σωστό δρόμον ἢ ἀδιακόπως κάνουν λάθη «οὔτ' εὐστοχεῖν αἰεὶ δυνατόν, οὔχ ἁμαρτάνειν συνεχῶς εἰκός».

Συνεμορφώθην κατὰ γράμμα μέ τήν ἀνωτέρω συμβουλήν τοῦ Πολυβίου.

Ἡ ἱστορική κρίσις, διά νά εἶναι ἀντικειμενική, ἀπαιτεῖται νά γίνεταί ἀπό ἀνθρώπους πού δέν ἔλαβαν μέρος εἰς τά γεγονότα καί πού ἔχουν κερδίσει κάποιαν ἀπόστασιν ἀπό αὐτά. Βεβαίως, δέν ἀποκλείομεν τό δικαίωμα νά γράφουν ἱστορίαν ὄσοι ἐξῆσαν στόν καιρόν των. Ἐπιβάλλεται, ὡστόσο, νά τηροῦμε ἐπιφυλάξεις, διά τό ἀνεπηρέαστο τῶν κρίσεών των. Οἱ συναισθηματισμοί καί τά συμφέροντα τρέφουν τόν ὑποκειμενισμό, πού ἀποτελεῖ τό σοβαρότερο μειονέκτημα διά τήν συγγραφὴν ἱστορικῶν ἔργων καί ἐμπόδιο διά τήν διακρίβωσιν τῆς ἀληθείας.

Ἡ βιογραφία πού δίδω εἰς τήν δημοσιότητα δέν κινδυνεύει ἀπό ὑποκειμενισμούς, διότι οὔτε τόν Μεταξά ἐγνώρισα, οὔτε τήν ἐποχή του ἐξῆσα. Ἐπί πλέον ἔχουν περάσει καί 34 χρόνια ἀπό τότε πού ἀπέθανεν. Ἄρα, ἔχω κάθε λόγο νά ἰσχυρισθῶ, ὅτι εἶμαι ἀντικειμενικός, ἀκριβῶς ἐπειδή οὐδέποτε εὐρέθην ὑπό τήν ψυχολογικήν ἢ ἄλλην ἐπίδρασιν τῶν προσώπων ἢ τῶν περιστατικῶν, πού περιγράφω καί κρίνω.

Ἐχρησιμοποίησα δύο πηγὰς συλλογῆς ὑλικοῦ καί ἱστορικῆς γνώσεως: Τήν προφορικήν καί τήν γραπτὴν. Μίαν δεκαετία περίπου ἀπησχολήθην συνομιλῶν ἢ μελετῶν τόν Μεταξά καί τό ἔργο του. Εἰς τήν κριτικήν ἐπεξεργασίαν τῶν πληροφοριῶν πού ἐλάμβανα ὑπελόγιζα πάντα τήν ἰδεολογικήν τοποθέτησιν τῆς πηγῆς. Αἱ φιλικαὶ ἐπήνουν τόν Μεταξά. Αἱ ἐχθρικαὶ τόν

κατηγορούν. Παρεμέρισα τὰς προκαταλήψεις καὶ ἐκράτησα τὰ στοιχεῖα πού ἀπεκόμιζα ἀπὸ τὰς συζητήσεις. Μὲ αὐτὰ ἔγραψα τὴν βιογραφίαν. Τὰ σχόλια τῶν ἐχθρῶν ἢ τῶν φίλων τοῦ Μεταξᾶ δὲν μὲ ἐπηρέασαν, διότι τακτικὴ μου ἦτο νὰ περιορίζωμαι εἰς τὰ στοιχεῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀνεξήτησα τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, κατὰ συνείδησιν.

Ἡ γραπτὴ πηγὴ ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ προσφέρῃ πληροφορίας ἀπὸ «πρῶτο χέρι», ἂν θεωρήσωμεν ὡς τέτοιο τὸ «προσωπικὸν ἡμερολόγιον», τὸ «τετράδιο τῶν σκέψεων» καὶ τὰ διάφορα ἄρθρα τοῦ Μεταξᾶ. Ἐπρομηθεύθην ἐπίσης καὶ πολλὰ βιβλία, σχεδὸν ὄσα ὑπάρχουν, πού ἀναφέρονται εἰς τὸν Διχασμό, τὰ κινήματα, τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν, τὴν 4ην Αὐγούστου καὶ τὸν πόλεμον τοῦ 1940. Μοῦ ἔκανε ἐντύπωσιν τὸ πάθος τῶν συγγραφέων, πού κατέληγε εἰς τύφλωσιν. Τὸ ἀπέδωσα εἰς τὸ ὅτι ἔζησαν τὰ γεγονότα καὶ ἔγραφαν κάτω ἀπὸ τὴν συναισθηματικὴν τῶν ἐπιρροὴν, ἐπειδὴ δὲν ἠθέλησα νὰ τοὺς προσβάλω, λέγων πῶς κατηγοροῦν ἢ ἐπαινοῦν, ἀπὸ κοινὸ συμφέρον.

Ὅσο διὰ τὸν ἀναγνώστην, πού μὲ τιμᾶ διαβάζων τὸ παρὸν βιβλίον αισθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὸν βεβαιώσω ὅτι ἐμέλετησα, ἐξήτασα καὶ ἔγραψα μὲ ὑπευθυνότητα τὴν ἀλήθειαν, ὅπως μοῦ τὴν ὑπηγόρευσαν τὰ στοιχεῖα πού συνεκέντρωσα. Ἄν εἰς τὸ μέλλον εὔρεθῶν διαφοροτικὰ στοιχεῖα, πού ἀνατρέπουν τοὺς ἰσχυρισμούς καὶ τὰ συμπεράσματά μου, προθύμως θὰ ἀνακαλέσω.

Αἱ νέαι γενεαὶ θέλουν καὶ δικαιοῦνται νὰ διαφωτισθοῦν. Ἐπιμένω εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ἡ διαφώτισις δὲν γίνεται μὲ ὕβρεις ἢ ἐγκώμια, ἀλλὰ μὲ ἐπιχειρήματα. Ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία διαθέτει ἀρκετὸν νοῦ, διὰ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὰ ἐπιχειρήματα. Μεταξὺ τῶν φίλων καὶ μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν εὐρίσκονται σπουδαῖοι ἢ εὐτελεῖς ἄνθρωποι. Τὸ νὰ ἀναγνωρίζῃς τὴν ἀξίαν ἑνὸς ἐχθροῦ δὲν σὲ ὑποτιμᾶ. Ἀπεναντίας δεικνύεις ἰπποτισμὸν,

καθ' ὅσον ὁ πόλεμος τῆς λάσπης ταιριάζει μόνον εἰς τοὺς ἀπρεπεῖς.

Ἡ βιογραφία, οὐσιαστικῶς, δίδει τὴν ἀνθρωπίνην πλευρὰν τοῦ Μεταξᾶ, μέσα εἰς τὸ περίγραμμα ἑνὸς τμήματος τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, πλουσίου εἰς μεγαλεῖα καὶ ἀθλιότητα. Τὰ γραπτὰ κείμενα, ὅσα ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς πηγαί (ἀποσπάσματα βιβλίων, ἐφημερίδων κ.λ.π.) μετεφέρθησαν αὐτούσια, εἰς τὴν μορφήν πού εὐρέθησαν, μέ τὴν ἰδικήν των συντακτικὴν καὶ γραμματικὴν ἀπόδοσιν.

Κ. Πλεύρης, Ἀθήναι, 1975

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἡ βυζαντινὴ καταγωγή καὶ ἡ Ἐθνικὴ δρᾶσις τῆς οἰκογενείας Μεταξᾶ - Ὁ Μεταξᾶς μαθητὴς, εὐελπίς, ἀξιωματικός - Τὰ Κρητικά καὶ ὁ πόλεμος τοῦ 1897 - Ἡ γνωριμία του μετὸν Κωνσταντῖνον - Κατ' ἐντολὴν Μασόνος - Ἀπὸ ἀνθυπολοχαγὸς ἔκανε πολιτικὰς σκέψεις - Οἰκογενειακαὶ στενοχώριαι - Πολεμικὴ Ἀκαδημία Βερολίνου: «Οὐδὲν πρόβλημα ἄλλυτον δι' Ἰωάννην Μεταξᾶν»! - Ἡ ζωὴ εἰς τὴν Γερμανίαν - Πρῶτος ὑπασπιστὴς τοῦ Βενιζέλου - Ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ στρατοῦ ἔργον τοῦ Μεταξᾶ - Σύγκρουσις μετὴν γαλλικὴν ἀποστολὴν.

Ἀξίζει πολὺ νὰ ἀναφέρῃ κανεὶς τὴν ποιότητα τοῦ οἰκογενειακοῦ παρελθόντος τοῦ Μεταξᾶ, ὄχι τόσο διὰ νὰ θαυμάσωμεν τὴν ἐθνικὴν αἰγλὴν πού τό περιβάλλει, ὅσο διὰ νὰ ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι ὁ «Μπάρμπα Γιάννης» ἐστάθη ἀντάξιός τῆς ἱστορίας τῶν προγόνων του, πού ἦτο ἱστορία ἀγώνων καὶ θυσιῶν, διὰ τὴν ἱεράν ιδέαν τῆς Πατρίδος.

Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς προέρχεται κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸν Κεφαλωνίτικο κλάδο μᾶς ἐπιφανοῦς Βυζαντινῆς οἰκογενείας, πού ἐμφανίζεται περὶ τὸ 1081. Ὡς γενάρχης τοῦ ἰδικοῦ μας Μεταξᾶ, ἀναγνωρίζεται ὁ εὐγενὴς Μάρκος Ἀντώνιος, σύμβουλος καὶ πολεμιστὴς τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντῖνου Παλαιολόγου.

Ὁ γενναῖός ἐκεῖνος εὐπατρίδης, μακρινὸς πρόγονος τοῦ

Μεταξά, έζησε τήν τραγωδίαν τής Άλώσεως πολεμών τούς Τούρκους, κοντά εις τόν Μαρμαρωμένο Βασιλιά. Κατώρθωσε νά διασωθή και, μετά από πολλάς περιπετειάς, εις τήν Χίον και εις τήν Κρήτη, νά φθάση εις τήν φιλόξενον Κεφαλληνίαν, όπου έγκατεστάθη εις τά Φραντζάτα τής Κραναιάς, πού μετωνομάσθησαν εις Μεταξάτα.

Έκτοτε βλέπομεν αληθώς μεγάλους άνδρας νά δίδουν τό δυναμικό παρόν εις τούς σκληρούς αγώνας τής φυλής. Είς Μεταξάς, ό Νικόδημος (1585-1646), ως Όρθόδοξος Άρχιεπίσκοπος φυλακίζεται από τούς Τούρκους και καταδιώκεται από τούς Καθολικούς μέ τήν ύποκίνησι των Ίησουιτών, διά τά πατριωτικά του έργα. Μερικά χρόνια αργότερα, δυό άλλοι Μεταξάδες, οί άδελφοί Άναστάσιος και Άγγελος, επί κεφαλής Κεφαλλήνων πολιορκούν τήν Λευκάδα, άπελευθερώνουν τό Αίτωλικό, χτυπούν τούς Τούρκους εις τό Ξηρόμερον και τούς άπωθούν εις τήν Άρταν.

Η Ένετική Δημοκρατία, πού είχε συμφέρον από τούς αγώνας των Μεταξάδων κατά των Τούρκων άπονέμει στους άδελφούς Άναστάσιον και Άγγελον, τόν τίτλον του κόμητος. Παράλληλως, αυτοί οί άδελφοί ίδρύουν δύο σπουδαιούς κλάδους τής οίκογένειας Μεταξά: τόν κλάδο των Άναστασιάτων και τόν κλάδο των Άγγελάτων (γνωστών και ως Αντζουλάτων ή Αντζουλακάτων). Εις τόν τελευταίον κλάδον ανήκει ό Ιωάννης Μεταξάς.

Έν πάση περιπτώσει, από τό 1558 μέχρι τό 1795 δώδεκα Μεταξάδες έδρασαν έθνικώς ως κυβερνήται και στόλαρχοι τής Ίθάκης, ένώ ταυτοχρόνως άλλοι Μεταξάδες διακρίνονται ως πατριώται έπαναστάται, όπως ό Άνδρέας, πού μέ 600 Κεφαλλήνας μάχεται μέ πείσμα έναντίον των Όθωμανών εις τό Δραγάμεστο (1716). Ό Νικόλαος (1740-1799) πού, παρά τήν αύστηράν άπαγόρευσιν των Ένετών, στρατολογεί μέ ιδικά του χρήματα Κεφαλλήνας, αποβιβάζεται εις τήν Πάτρα,

νικᾶ τούς Τούρκους καί τούς πολιορκεῖ ἐπί δυό μῆνας εἰς τό Φρούριο, χωρίς ἀποτέλεσμα, διότι δέν τόν ἐβοήθησεν ὁ ῥωσικός στόλος, ὅπως ἤλπιζεν.

Ὁ Πέτρος λαμβάνει μέρος εἰς τήν Ἐπανάστασιν τοῦ 1769 καί βασανίζεται ἀπό τούς Ἐνετούς. Ἐπίσης, κατόπιν, ὁ υἱός του Ἄνδρέας συντρίβει τούς αἰμοβόρους Λαλαίους Τούρκους καί λαμβάνει ἐνεργόν μέρος εἰς ὅλα τά πολιτικοστρατιωτικά συμβάντα τῆς ἐποχῆς του. Ἐγινε μάλιστα, τό 1843 πρωθυπουργός τῆς Ἑλλάδος. Ἐπαναστάτης ἦτο καί ἄλλος Ἀναστάσιος Μεταξᾶς, γερουσιαστής εἰς τό Ἴόνιον κοινοβούλιον, πού καταδιώκεται ἀπό τούς Ἄγγλους, ἐξ αἰτίας τῶν προσπαθειῶν του διά τήν Ἐνωσιν τῶν Ἑπτανήσων μέ τήν μητέρα Ἑλλάδα. Ἀκόμη, διά τόν ἴδιον λόγον καί διά τούς δεσμούς του μέ τούς Σουλιώτας, οἱ Ἄγγλοι καθήρεσαν ἀπό γερουσιαστή τόν διαπρεπῆ νομομαθῆ Μαρίνο Μεταξᾶ, πού ἦτο στενός φίλος τοῦ Καποδιστριαίου, ἀπό τότε πού ἐσπούδαζαν μαζί εἰς τήν Ἰταλίαν.

Ἐπὶ τῆς ἑξέτης τοῦ Δικαίου (1822-1824) διετέλεσε ὁ Φιλικός Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος, εἰς τήν περίοδον τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἰμπραήμ στήν Πελοπόννησον διωρίσθη Ἀρχηγός τοῦ τότε ἐπιτελείου, ἐνῶ ὁ Σταῦρος Μεταξᾶς τό 1848 ἐγκαταλείπει τό Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καί ἀπό φοιτητῆς ἰατρικῆς γίνεται Ἀρχηγός ἐπαναστάσεως εἰς τό Ληξούρι, κατά τῶν Ἄγγλων. Μετά τήν καταστολήν τοῦ κινήματος ἀπό πολυάριθμον ἀγγλικόν στρατόν καταφεύγει εἰς τήν Γαλίαν, ὅπου διαπρέπει ὡς ὀφθαλμίατρος, ἐκλέγεται μάλιστα δημοτικός σύμβουλος Μασσαλίας καί συνδέεται μέ ἀδελφική φιλία μέ τόν Γαμβέττα, τόν ὁποῖον προδιαθέτει φιλελληνικῶς.

Εἶναι πράγματι ἀτέλειωτος ἡ σειρά τῶν Μεταξάδων, πού δέν περνοῦν ἀπαρατήρητοι. Εἴτε ὡς ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Δημήτριος καθηγητής Νομικῆς εἰς τό ἴδιον πανεπιστήμιον, εἴτε ὡς καλλιτέχναι, ὅπως ὁ Νικόλαος, πού συνέθεσε τήν μουσική τοῦ μελοδράματος «*Μάρκος Μπότσαρης*», εἴτε ὡς ἤρωες,

ὅπως ὁ Καῖσαρ, πού ἐτυφεκίσθη ἀπό τούς Ἐνετούς εἰς τήν γέφυρα τοῦ Δραπάνου ἢ ὁ Μαρίνος, πού τόν ἐστραγγάλισαν εἰς τās φυλακάς τῆς Βενετίας καί τόν ἐκρέμασαν εἰς τήν «Φόρκαν» ὅλοι τους ἦσαν ἀνθρωποὶ δραστήριοι, ριψοκίνδουνοὶ καί, τό σπουδαιότερον ὄλων: Ἄγκραιφνεῖς Ἕλληνες!

Ἄν ἀφήσωμεν τό ἀπώτερο οἰκογενειακὸ παρελθόν τοῦ Μεταξᾶ καί ἔλθωμεν εἰς τό στενόν οἰκογενειακόν περιβάλλον θά ἴδωμεν πὼς ὁ πάππος του, Ἰωάννης Μεταξᾶς, ἐνυμφεύθη μίαν Μακεδόνισσαν ἀπὸ τὰ Γρεβενά, πού ὠνομάζετο Καλή Γρεβενώ καί πού εὐρέθη εἰς τήν Κεφαλληνίαν προσφυγοπούλα, μετὰ τήν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Σχετικῶς διεσώθη καί τό ἀνάλογον χειρόγραφον πιστοποιητικόν γάμου, μέ τό ὁποῖον ὁ Ἐφημέριος Παναγῆς Βλάχος βεβαιώνει, πὼς τήν 25ην Φεβρουαρίου 1834 «ἀρραβονοστεφάνωσα μέ ἄδειαν τοῦ Ἀρχιερέως ὁποῦ μοῦ ἔδωσε τās 23 τοῦ τρέχοντος τόν Εὐγενῆ Κύριον Ἰωάννην Μεταξᾶ Ἀντζουλακάτον ποτέ Νικολάου μετὰ τῆς Κυρίας Καλῆς Γρεβενῶ ποτέ Παναγῆ εἰς γάμον πρῶτον ἀμφοτέρου...». Ὁ πάππος Μεταξᾶς ἔκανε πέντε παιδιά. Τρεῖς υἱούς: Παναγῆς (ὁ πατέρας τοῦ Ἐθνικοῦ Ἠγέτου), Νικολῆς καί Ἀριστοτέλης – τόν ὁποῖο ἐπρόλαβε νά γνωρίσῃ ὁ Μεταξᾶς – καί δύο κόρας: Ἐλένη καί Μαργετίνα.

Ὁ πατήρ τοῦ ἰδικοῦ μας Μεταξᾶ, ὁ Παναγῆς, δέν ὁμοιάζει μέ τούς προγόνους του, τουλάχιστον εἰς τήν περιπετειώδη ζωῆ. Εἶναι ὅπως ὅποτε ἐντιμος, ἀξιοπρεπής, ἀληθινός κύριος, δεμένος μέ τήν γῆ πού ἐκληρονόμησεν καί ἀπὸ τήν ὁποῖαν ζῆ. Βεβαίως, ἡ ἀκίνητος περιουσία του δέν ἦτο τόσης ἀξίας, πού τὰ εἰσοδήματά της νά τοῦ ἐξασφαλίζουν πλουσίαν ζωήν. Ἔτσι ἀποφασίζει νά ἐργασθῆ εἰς τό Δημόσιον, ὅπου μᾶλλον τόν διορίζει ὁ φίλος του Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος.

Ὡς δημόσιος ὑπάλληλος καί μέ τήν ιδιότητα διευθυντοῦ Νομαρχίας ἢ Ταμίου ἢ Ἐπάρχου, περιῆλθε διάφορα μέρη. Μετέβη εἰς τό Ἀργοστόλιον, εἰς τήν Ἰθάκην, εἰς τό Μεσολόγγι, εἰς τήν

Ζάκυνθον, εις τό 'Αγρίνιον. 'Εδῶ, κατά τό 1870, ἐρωτεύεται καί νυμφεύεται τήν 'Ελένη Τριγώνη, κόρην ενός Ρουμελιώτου κτηματίου, γυναίκα ξυμπνον καί πολύ ὠραία, μέ τήν ὁποίαν ἀπέκτησε δυό ἀγόρια, τόν 'Ιωάννην καί τόν Κωνσταντῖνον, καί μίαν κόρην, τήν Μαριάνθη.

'Ο 'Ιωάννης ἐγεννήθη τήν 12ην 'Απριλίου τοῦ 1871, τόν καιρό πού ὁ πατήρ του ἦτο Ἐπαρχος 'Ιθάκης. Ἐπομένως, ἐδηλώθη εις τό «βιβλίον γεννητηρίων πράξεων» τῆς ἐπαρχίας 'Ιθάκης, μέ αὐξοντα ἀριθμόν ληξιαρχικῆς πράξεως 1.177 καί μέ τήν ἀκόλουθον πομπῶδη γραφειοκρατικὴν ἐπισημότητα:

«Ἐν 'Ιθάκῃ τοῦ Δήμου 'Ιθακησίων.

Σήμερον τήν 15ην τοῦ μηνός Αὐγούστου τοῦ ἔτους χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ πρώτου 1871 ἐνεφανίσθη ἐνώπιον ἡμῶν τοῦ ἑφημερίου τῆς Ἐκκλησίας Ὑπεραγίας Θεοτόκου Εἰσοδίων, ὁ Κύριος Παναγῆς Μεταξάς, Ἐπαρχος 'Ιθάκης, ὅστις παρουσίασεν ἡμῖν ἐν βρέφος ἀρσενικόν, δηλώσας ὅτι ἐγεννήθη ἐξ αὐτοῦ καί ἐκ τῆς νομίμου συμβίας του Κυρίας Ἐλένης Κ. Τριγώνη, καί ὅτι τό ρηθέν βρέφος ὠνομάσθη ἐν τῷ Ἁγίῳ Βαπτίσματι 'Ιωάννης καί Μιχαήλ, ἐκ τῆς ἀναδόχου Κυρίας Μαγδαληνῆς συμβίας τοῦ Κου Ἀνδρέου Μ. Βελλιανίτη ἐκ Παξῶν. Ἡ παρούσα πράξις συνετάχθη ἐνώπιον τῶν μαρτύρων Χαραλάμπους Π. Καραβία καί Ἀναστασίου Μαγουλιάνου, κατοίκων τοῦ Δήμου τούτου καί ἦται ὑπογράφεται παρ' ἐμοῦ τοῦ ἑφημερίου, τῶν γονέων τοῦ βρέφους καί τῶν μαρτύρων δέ τοῦ Χ. Π. Καραβία, τοῦ ἐτέρου ὁμολογούντος ἀγνοίαν γραμμάτων.

'Ο Ἐφημέριος Δ. Ι. ΓΑΛΑΤΗΣ

Οἱ Γονεῖς

ΠΑΝΑΓΗΣ Κ. ΜΕΤΑΞΑΣ, ΕΛΕΝΗ Π. ΜΕΤΑΞΑ

Οἱ μάρτυρες Χ. Π. ΚΑΡΑΒΙΑΣ

Ἐν 'Ιθάκῃ τῇ 19ῃ Αὐγούστου 1871

'Ελήφθη ὁ ληξίαρχος Θ. Π. ΜΑΡΑΤΟΣ».

Ὡστόσο, εἰς τὸ ἀρχεῖον Μεταξᾶ ὑπάρχει ἓν ἰδιόγραφον σημεῖωμα τοῦ πατρὸς του, ὅπου ὁ καλὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος περιγράφει μὲ τὴν συναισθηματικὴν φρασεολογίαν τῆς ἐποχῆς τοῦ τὴν γέννησιν τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ του.

«Ὁ Γιάννος μου» εἶναι ὁ τίτλος καὶ μετὰ: «Ἐν Ἰθάκῃ τὴν σήμερον 12 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1871, τὴν 2αν τῆς πρωΐας ὥραν, μετὰ τριήμερον κοιλοπόνησιν τῆς Ἑλένης μου, ἐγεννήθη ὁ πρὶν τῆς γεννήσεως ὀνοματισθεὶς υἱὸς μου Γιάννος». Στὴν συνέχεια μνημονεύει τὰ Ἑλληνικώτατα ὀνόματα τῶν γυναικῶν πού ἐνέδυσαν τὸ νεογέννητο: «Ἄμα ἐγεννήθη ἡ Εὐδοκία, Πραξιθέα καὶ Ἑλπινίκη τὸ ἐνδυσαν» καὶ μετὰ τῶν ἄλλων παρακαλεῖ τὸν Θεὸ «νά τὸν πολυχρονίση καὶ ἀποκαταστήσῃ καλὸν Χριστιανὸν καὶ τίμιον πολίτην».

Ἔτσι ὁ «Γιάννος», ὡς υἱὸς Ἐπαρχοῦ ἐγεννήθη μέσα σὸ ἀρχοντικὸ διοικητήριον τοῦ νησιοῦ τῆς Ἰθάκης, τοῦ νησιοῦ τοῦ πολυμηχανοῦ Ὀδυσσεῶς. Τὸ 1873, ὁ Παναγῆς Μεταξᾶς παύεται ἀπὸ Ἐπαρχος καὶ διορίζεται δημόσιος ταμίας, εἰς τὴν Ἰθάκην πάλι, μέχρι τὸ 1879, ὅποτε ἀπολύεται ξανά καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, εἰς τὸ Ἀργοστόλι συγκεκριμένως, κοντὰ εἰς τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς του.

Τότε ἀντιμετωπίζει σοβαρὰ οἰκονομικὰ προβλήματα καὶ μὲ πόνον ἀναγκάζεται νά πωλήσῃ τὰ ὀλίγα κτήματα, πού ὀλιγώτερον διετῆρει ὡς πηγὴ εἰσοδημάτων καὶ περισσότερον διὰ τὸ γόητρο τοῦ τίτλου τῆς εὐγενείας, πού ἔφερε ἡ οἰκογένειά του ἀπὸ τὸ 1691, κατ' ἀπονομήν τῆς Ἑνετικῆς κυβερνήσεως καὶ τὸν ὅποιον τίτλον τοῦ Κόμητος ἀνεγνώρισε ἡ «Βουλὴ τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων», μὲ εἰδικὸν θέσπισμα, τὴν 10ην Φεβρουαρίου 1841. Εἰδικώτερον, ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις ἀναφέρει διὰ τοὺς Μεταξάδες, ὅτι «ἔχουν τὴν ἐξουσίαν νά ἐξακολουθοῦν νά ἀπολαύουν τοῦ τίτλου τοῦ «κόμητος». Δύνανται ἐπίσης νά ἀπολαμβάνουν τοιοῦτον δικαίωμα οἱ νόμιμοι κατιόντες τῶν εἰρημένων Κομητῶν Μεταξάδων, διὰ πα-

ντός κατά τό θέσπισμα τό ὁποῖον τό ἀπονέμει αὐτοῖς...».

Ἄσχετως πρὸς αὐτά τὰ πιστοποιητικά εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ εὐγενής καταγωγή τῶν Μεταξάδων δέν ἀρχίζει ἀπὸ τότε πού οἱ Ἐνετοὶ τοὺς ὠνόμασαν «κόμητες», ἀλλὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τό Βυζάντιον, καθ' ὅσον οἱ μακρινοὶ πρόγονοι τοῦ Μεταξᾶ, διὰ νά κατέχουν τὰ κρατικά ἀξιώματα πού κατεῖχαν μέσα εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν, δέν ἦτο δυνατόν παρά νά ἦσαν εὐγενεῖς, καί μάλιστα εὐγενεῖς ἀνώτεροι καί σημαντικώτεροι ἀπὸ τοὺς σαχλοευγενεῖς πού ἐδημιούργει ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία.

Τό οἰκόσημο τῆς οἰκογένειας Μεταξᾶ εἶναι «κυανοὺς θυρεὸς μέ ἐπ' αὐτοῦ ἀργυρᾶν περιστεράν ἐπὶ ὑδρογείου σφαιρας, φέρουσιν εἰς τό ράμφος κλάδον ἐλαίας».

Πάντως, ἐκεῖνο πού ἔχει σπουδαιότητα εἶναι τό γεγονός ὅτι οἱ τίτλοι ἀπεκτήθησαν εἰς ἀγῶνας διὰ τό Ἔθνος. Πρὸς τοῦτο ἄλλωστε ἀκριβῶς, ὅταν ὁ Μεταξᾶς ὀμίλῃ διὰ τὴν καταγωγὴν του, τὴν ἀναφέρει ὄχι ἀπὸ κενόδοξον κοινωνικὴν προβολήν, ἀλλὰ δι' ὑπογράμμισιν τῆς εὐθύνης του ἔναντι τῶν οἰκογενειακῶν του παραδόσεων:

«Συνησθάνθην τί ὀφείλω ὡς στρατιώτης καί, πρὸ πάντων ὡς εὐγενής καί ὡς Μεταξᾶς. Ἀνήκω εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν ἐκείνων οἵτινες ἐπολέμησαν ἤδη ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως τῶν καί ὑπὲρ τοῦ Κράτους πολὺ πρὶν γεννηθῆ ἢ νέα Ἑλλάς. Ἐκ τῶν ἀγῶνων καί τῶν θυσιῶν τῆς ἐγεννήθη ἡ Ἑλλάς αὕτη. Ἐπομένως, δι' ἐμέ πατρίς δέν εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ '21 γεννηθεῖσα Ἑλλάς, διότι ὡς Μεταξᾶς ἀνήκω εἰς γένος, ὅπερ ὑπῆρξε προγενέστερον τῆς πατρίδος ταύτης καί τό ὁποῖον ἀνήκεν εἰς ἄλλην πολὺ μεγαλυτέραν πατρίδα, τὴν ὁποῖαν τώρα μόνο ὁ Βασιλεὺς δύναται νά ἐκπροσωπήσῃ. Διότι ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς πατρίδος προῆλθε ἡ Βασιλεία τὴν ὁποῖαν ἔχομεν τώρα. Διότι ἡ Βασιλεία δέν ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα κατόπιν συνθήκης, ἀλλ' ὑπῆρξε μύχιος πόθος

τοῦ Ἔθνους, τό ὅποιον κατά τήν δουλειάν του ἀνέμενε πάντοτε τήν στιγμήν καθ' ἣν θά συνεχίζετο ἡ κατά τό 1453 διακοπεῖσα ζωή τῆς Βασιλείας...» (Ἡμ. 18.3.1900).

Ὁ Μεταξᾶς ἐπικαλεῖται τήν εὐγενῆ καταγωγήν του, πού τοῦ δημιουργεῖ τήν ἠθική ὑποχρέωσι «νά ἀφοσιώσῃ τόν ἑαυτό του εἰς τόν Βασιλέα», τόν ὅποιον θεωρεῖ «ἐκπροσώπησιν τῆς Πατρίδος, τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καί τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἔθνους».

Αἱ προαναφερθεῖσαι σημειώσεις τοῦ Μεταξᾶ, δείχνουν τόν τρόπο πού ἐσκέπτετο ἡ Ἑλληνική ἀριστοκρατία, πού ἀνεδειχθη μέ πατριωτικές θυσίας καί πού μοχθηρῶς ἐσυκοφαντήθη ἀπό τούς ἀνθέλληνας κόλακας τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ἐπιπροσθέτως, αἱ παρόμοιοι σκέψεις χαρίζουν ἐθνικό νόημα εἰς τήν Βασιλεία, πού τήν καθιστοῦν συνέχειαν φυλετικοῦ θρύλου καί τήν σπονδυλώνουν μέ ἱστορικήν παράδοσιν. Εἶναι σκέψεις πού ποτέ δέν θά ἔκαναν αὐλοκόλακες, ἀλλά μόνον δραματισταί Παλαιολόγων.

Τελικῶς, ἡ εὐγένεια εἰς τήν ὁποίαν ἀναφέρεται ὁ Μεταξᾶς, εἶναι ἀριστοκρατία πού προήλθε, ὅπως εἶπομεν, ἀπό τούς ἀγῶνας καί δέν ἔχει σχέσιν μέ τό χρήμα. Ἐπ' αὐτοῦ κάνει καί ἐκεῖνος τήν ἴδια διαστολήν καί ὑποστηρίζει πῶς μετά τό 1789 ἐσχηματίσθη μία νέα εὐγένεια, ἡ εὐγένεια τῶν κεφαλαιούχων, ἐναντίον τῶν ὁποίων πιστεύει ὅτι χρειάζεται νέα ἐπανάστασις (Ἡμ. 25.9.96).

Πτωχός πλέον εἰς χρήματα, ὁ Παναγῆς Μεταξᾶς, εἶναι πλούσιος εἰς ὑπερηφάνεια διά τά παιδιά του καί, φυσικά, διά τόν «Γιάννο» του. Εἰς τό σχολεῖον, ὁ μελλοντικός σωτήρ τῆς πατρίδος ἔρχεται πάντα πρῶτος εἰς τά μαθήματα καί εἰς τόν πετροπόλεμο. Ἀρχεῖα ἀπό τό Δημοτικό Ἰθάκης καί τό Γυμνάσιο Ἀργοστολίου δέν σώζονται, διότι φαίνεται πῶς δέν ἐτη-

ροῦντο. Γνωρίζομεν ὁμῶς διὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ Μεταξᾶ, ἀπὸ πληροφορίας, πού ἔδωσαν παλαιοὶ συμμαθηταὶ του, δταν ἔζων, ὅπως ὁ δήμαρχος Ἀργοστολίου Κωνσταντῖνος Γεράκης, πού τῷ 1938 βεβαιώνει τὸν τότε βιογράφο τοῦ Μεταξᾶ, ὅτι αὐτὸς ἦτο «ἓνα παιδί ἡσυχό, πού δέν ἐνδιαφέρεται παρὰ μόνο γιὰ τὰ μαθήματά του. Δέν τό σκάει ἀπὸ τό σχολεῖο, δέν ἀνακατεύεται ποτέ στὰ μαθητικά σκάνδαλα, δέν καπνίζει, δέν γλεντάει καὶ δέν θορυβεῖ κατὰ τὴν ὥρα τῆς παραδόσεως. Δέν βγαίνει ποτέ παρὰ μόνο μέ τὴν συνοδεία τοῦ πατέρα του, ὁ ὁποῖος πολλές φορές, πηγαίνει στό Γυμνάσιο καὶ παρακολουθεῖ τό μάθημα ὡς ἀκροατής». (Δ. Καλλονά: «Ἰωάννης Μεταξᾶς», Ἀθ. 1938).

Ἐμεῖς πολὺ ἀμφιβάλλομεν διὰ τὰ τόσα «δέν» μέ τὰ ὁποῖα ὁ μακαρίτης Γεράκης ἠγίασε τὸν μαθητὴ Μεταξᾶ. Ἀπεναντίας, ἡ συνεχῆς παρουσία τοῦ πατρὸς Μεταξᾶ ἀκόμη καὶ μέσα στὴν τάξι, δείχνει τὴν ζωηρότητα τοῦ χαρακτήρος τοῦ μικροῦ μαθητοῦ, πού «κάποτε κατορθώνει νὰ ξεφύγη ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν γονέων του καὶ λαβαίνει μέρος στὸν πετροπόλεμο...». Κάποια ἄλλη φορά «δέρνει ἀλύπητα μαζί μέ τὸν συμμαθητὴ του Φιαμπόλη ἓναν ἄλλον συμμαθητὴ του, τὸν Φερεντῖνο...» (ἐνθ. ἀνωτ.).

Τό «ἡσυχό παιδί», ἐπιστρέφον ἀπὸ ἐξορία κατὰ τό 1920 συναντᾶται στὴν Ἰθάκη μέ ἓναν παλαιὸ του συμμαθητὴ, τὸν Σταῦρο Καββαδία, καὶ θυμᾶται ὅτι τοῦ εἶχε σημαδέψει μέ πετριά τό πρόσωπο. Βλέπων τὴν ἴδια ἐποχὴ τοῦς ἀποκρήμινους βράχους τῆς Λάσης, ὅπου σκαρφάλωνε παιδί, θυμᾶται τὰ παιδικὰ του χρόνια, πού τὰ πέρασε εἰς τὰς μαγνητικὰς παραλίας καὶ εἰς τὰς ἀνθοστολίστους γειτονίας τῶν γραφικῶν χωρίων.

Ὅλαι αἱ πληροφορίες πού ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, φέρνουν τὸν Μεταξᾶ, ὡς τὸν καλύτερο μαθητὴ. Ἀριστεύει παντοῦ, ἐκτός ἀπὸ τὴν καλλιγραφία. Ἀλλά καὶ ἐκεῖ, εἰς τό τέλος, τὰ καταφέρει. Εἰς τὰ Μαθηματικά καὶ εἰς τὰ Ἑλληνι-

κά είναι αφθαστος. Ὁ καθηγητής Μαζαράκης τόν σηκώνει σπόν πίνακα γιά νά διδάξη τούς συμμαθητάς του. Ἐνας ἄλλος δάσκαλός του, ὄνοματι Ραφτόπουλος, τόν ἐθαύμαζε μίαν ζωή ὀλόκληρον, ἀπό μαθητή μέχρι καί πρωθυπουργό. Ἀλλά ὁ ἀπαιτητικός ἱστορικός δέν θά εὔρη ἀναμφισβήτητο γραπτό ὑλικό. Ὅπως εἶπομεν, ὄσα ξέρομεν ἐγιναν γνωστά ἀπό ἀφηγήσεις. Βεβαιότης βασισμένη εἰς κείμενα, ὑπάρχει μόνον ἀπό τότε πού ὁ Μεταξᾶς εἰσηλθεν εἰς τήν Σχολήν Εὐελπίδων. Ἦτο τότε παιδί ἀκόμη, δεκατεσσάρων ἐτῶν.

Ἐνα ἔγγραφο τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων, ὑπό ἡμερομηνίαν 16 Αὐγούστου 1890 καί ὑπογραφόμενον ἀπό τόν «*Διοικητήν τοῦ Σχολείου*» Ὑποστράτηγον Μάνον πιστοποιεῖ, ὅτι ὁ Μεταξᾶς Ἰωάννης τοῦ Παναγιώτου εἰσηλθε εἰς τήν Σχολήν τήν 12ην Σεπτεμβρίου 1885. Εἰς τό ἴδιον ἔγγραφο περιγράφεται ἡ σταδιοδρομία τοῦ Εὐέλπιδος Ἰωάννου Μεταξᾶ, ὡς ἀκολούθως:

«18 Ἰουλίου 1886. Προυβιβάσθη εἰς τήν Β΄ τάξιν λαβών τόν πρῶτον ἀριθμόν... 15 Ἰουλίου 1887. Προυβιβάσθη εἰς τήν Γ΄ τάξιν λαβών τόν πρῶτον ἀριθμόν... 23 Ἰουλίου 1888. Προυβιβάσθη εἰς τήν Δ΄ τάξιν λαβών τόν πρῶτον ἀριθμόν... 19 Ἰουλίου 1889. Προυβιβάσθη εἰς τήν Ε΄ τάξιν λαβών τόν πρῶτον ἀριθμόν...».

Τελικῶς, ἐξῆλθε τήν 10ην Αὐγούστου 1890, ὡς ἀνθυπολοχαγός τοῦ Μηχανικοῦ, πάντα μέ τόν «πρῶτον ἀριθμόν». Διά τήν ἀριφεία, μέ ἀριστα τό 20, ἡ μέση βαθμολογία τοῦ Μεταξᾶ ἦταν ἄνω τοῦ 19 καί, ὅπως ἐβεβαίωσεν ὁ στρατηγός Παπαβασιλείου ὁ Μεταξᾶς ἀπεφοίτησε μέ 19,90. Ἐννοεῖται πῶς ἡ στρατιωτική του μεγαλοφυΐα ἔκανε ἐντύπωσιν εἰς τούς καθηγητάς του, οἱ ὅποιοι δέν ἐμποδίσθησαν ἀπ' αὐτό, διά νά τόν γράψουν κάθε τόσο εἰς τό περίφημον ποινολόγιον τῆς Σχολῆς.

Εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν, ὁ ἀνθυπολοχαγός Μεταξᾶς ἀναλαμβάνει καθήκοντα. Ὑπηρετεῖ ἐν διάστημα εἰς τήν Σχολήν Μηχα-

νικού (1892), όπου μᾶλλον εκπαιδεύεται, κατόπιν μεταβαίνει εἰς τὴν Κέρκυραν, όπου θά ἐπέρασε πολὺ ἄμορφα, διότι τὴν θυμᾶται εἰς τὸ «*Ἡμερολόγιό*» του νοσταλγικῶς (7.7.1912). Περὶ τὸ 1894 τοποθετεῖται εἰς τὸ Ναύπλιον, όπου κατὰ σύμπτωσιν ὁ πατὴρ του εἶναι διευθυντὴς τῆς Νομαρχίας. Ἐκεῖ ἀναλαμβάνει τὴν κατασκευὴν ἑνὸς δρομίσκου, εἰς τὸν ἀπρόσδοτο βράχο τοῦ Ἴτς Καλέ. Μὲ ἐκβραχισμούς καὶ μίαν σήραγγα κατορθώνει νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τοὺς Ναυπλιώτας «*ἓνα τῶν σπανίων καὶ μαγευτικωτέρων περιπάτων*», ὅπως ἔγραψε ἡ ἔφημερίς «*Ἀνεξαρτησία*» τοῦ Ναυπλίου (φυλ. 548) ἢ ὁποῖα τὸν ἐπαινεῖ καὶ τὸν χαρακτηρίζει «*ἐξαιρέτον νεαρόν ἀξιωματικόν*».

Προφανῶς, τὸ τεχνικὸν ἐκεῖνο ἔργον ἦτο ἰδιαίτερος ἐπιθυμητὸν εἰς τοὺς ἐντοπίους, διότι τὸ ἐχρηματοδότησεν ὁ Ἐπίσκοπος Ἀργολίδος καὶ ὅταν ἐτέλειωσε, τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον τῆς πόλεως ἐξέδωσεν ψήφισμα εὐχαριστῶν τὸν «*ἐξαιρέτο νέο ἀξιωματικόν*», τοῦ ὁποῖου αἱ φιλοδοξίαι ἐζήτουν τὴν κατάκτησιν κάποιας ἄλλης ἀπροσίτου κορυφῆς, πού ἐχρειάσθησαν ἀγῶνες μᾶς ζωῆς, διὰ νὰ τὴν κατακτήσῃ.

Ὁ Μεταξᾶς, ἀπὸ πολὺ νέος, ἔχει ἤδη ἀρχίσει νὰ προβληματίζεται. Πρὸ πάντων τὸν ἀπασχολοῦν τὰ πολιτικὰ προβλήματα τῆς χώρας, ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ. Δέν ἀνέχεται τὴν κομματικὴν συναλλαγὴν, τὰ «*ρουσφέτια*» καὶ τὴν ὑποκρισίαν τῆς κοινωνίας. Αἱ παρατηρήσεις του σημειωμέναι εἰς τὰ γραπτὰ, πού ἐκράτησε τότε εἶναι προοδευτικαὶ καὶ δίδουν ἀπατήσεις εἰς βασιανιστικὰ ἠθικὰ ἐρωτήματα.

Συγκινητικὸν εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον πού δεικνύει διὰ τὰ δύο του ἀδέλφια. Τὸν Κωστάκη, πού σπουδάζει ἰατρὸς καὶ πού δυστυχῶς θά ἔχη τραγικὸν τέλος καὶ τὴν Μαριάνθη, πού μέ στερήσεις φροντίζει διὰ τὴν προίκα της ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διαπαιδαγώγησίν της. Τῆς κάνει ὁλόκληρα μαθήματα λέγων, ὅτι «*ἓνα κορίτσι πρέπει νὰ ὑπανδρεύεται ἐκεῖνον πού τῆς ἀρέσει χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ ἂν εἶναι πλούσιος ἢ φτωχός*», τῆς

περιγράφει μέ μελανά χρώματα εκείνας, αἱ ὁποῖαι ὑπανδρεύονται κάποιον πού ἀποστρέφονται, ἐπειδὴ ἔχει χρήματα. Αὐτάς τὰς ἀποκαλεῖ «ἄτιμες» καί «πόρνες».

Ἡ οἰκογένεια διὰ τόν Μεταξά δέν ἔγινε γιά τήν διασκέδαση, ἔγινε γιά νά εὐρίσκουν τά παιδιὰ «μέσον κατάλληλον διὰ τήν ἀνάπτυξίν των». Τελικῶς, αἰσθάνεται εὐτυχῆς πού ἡ ἀδελφή του καί ἡ μητέρα του ἀσπάζονται τὰς ιδέας του, πού συμφωνοῦν πρός τόν ἠθικόν νόμον.

Ὡς καλός υἱός ἀναγνωρίζει τί ὀφείλει εἰς τόν πατέρα του καί ἀνησυχεῖ ἀδιακόπως δι' ἐκεῖνον. Δέν θέλει νά κουράζεται καί νά ἰδρώνη, φροντίζει διὰ τήν διαίτά του καί τόν βοηθεῖ οἰκονομικῶς μέ διακριτικὴν λεπτότητα. Δι' ἐκεῖνον παρακαλεῖ τόν Θεό νά τούς βοηθῇ. Ὡς ἄτομον, προσωπικῶς, εἶναι ἰδεαλιστής, ἀπόλυτος εἰς τὰς ιδέας του, πού ὁμως δέν ἐπιθυμεῖ νά τὰς ἐφαρμόσῃ ἀκόμη, διότι «θά πάρῃ στόν λαιμό του τόν γέροντα πατέρα καί τόν μικρό ἀδελφό». Ἐνῶ ὁλοκληρώσῃ τό καθήκον του πρός αὐτούς, τότε θά ἔλθῃ ἡ στιγμή νά δράσῃ «κι ἄς πέσῃ ὑπέρ τῆς ιδέας».

Ἐπίσης πιστεύει στόν Θεό, ἐνῶ ταυτοχρόνως δέν παραλείπει καί τήν τέχνη. Μαζί μέ κάποιον φίλο του παίρνει μαθήματα μουσικῆς καί παίζουν στό πιάνο «Λόεγκριν».

Ζῆ εἰς μίαν ἐποχήν, πού τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἑλλάδος στενάζει ὑπό βαρβαρικούς ζυγούς. Τά σύνορα τῆς χώρας κατέβησαν στήν Θεσσαλία, πρᾶγμα πού πληγώνει τήν ἐθνικήν ὑπερηφάνειαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐνας ἐθνικιστικός συναγερμός πνευμάτων πραγματοποιεῖται ἀπό τήν «Ἐθνική Ἐταιρεία», εἰς τήν ὁποῖαν ὁ Μεταξάς γράφεται μέλος. Λόγοι, ἄρθρα, συγκεντρώσεις, μῆσεις μελῶν, τελεταί καί ἄλλαι ἐκδηλώσεις φανατίζουσ τόν νοῦ καί ἐξάπτουσ τήν φαντασία.

Ὁ κόσμος ὄνειρεύεται τήν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ, νομίζει ὅτι μέ μίαν ἐνθουσιώδη δρᾶσιν θά διαλυθοῦν οἱ Τούρκοι, θά ὑποχωρήσουν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, θά

ἀναστηθῆ ἡ πεσμένη Αὐτοκρατορία μας, θά ξαναζήσουν αἱ δόξαι τοῦ παρελθόντος καί θά προστεθοῦν νέα κατορθώματα.

Ὁ Μεταξᾶς δέν αὐταπατάται. Ἀκραδάντως, ἀλλά, χωρίς νά ἀποκαλύπτῃ τήν γνώμη του, πιστεύει ὅτι μέ ὅλα αὐτά τά πυροτεχνήματα καί τούς συναισθηματισμούς δέν κερδίζονται οἱ πόλεμοι. Χρειάζεται ὑποδομή, προεργασία, ὀργάνωσις, ἐκπαίδευσις καί ὅλα τά λοιπά ἀπαραίτητα στοιχεῖα διά τήν ἐπίτευξιν ἑνός πολιτικοστρατιωτικοῦ σκοποῦ.

Ἄφου ὁμως δέν συμμερίζεται τήν ὑπεραιοδοξία τῆς «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας» διατί συμμετέχει εἰς αὐτήν; Συμμετέχει διότι μπορεῖ μέν «οἱ νεανικοὶ ἐνθουσιασμοί», νά μὴν ἐλευθερώσουν τήν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλά «θά φέρουν ὁμως τήν ἀντίδρασι σὸν φατριασμό, πού βασιλεύει, θά ξυπνήσουν τούς ὑποδούλους καί θά δώσουν νέα ζωή». Νά διατί λαμβάνει μέρος. Διά νά ξυπνήσῃ ὁ λαός, οἱ ὑπόδουλοι, διά νά τεθῆ πάλιν δημοσίως καί διεθνῶς τό ζήτημα τοῦ Ἄλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ.

Ὡστόσο, παρατηρεῖ μέ ἀγωνίαν τήν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν κατάστασιν, ὅπου μετὰ τήν παραίτησιν τοῦ Χαρίλαου Τρικούπη, τήν πτώχευσιν καί τόν κομματισμό τοῦ Δεληγιάννη, ἐπικρατεῖ δημοκρατικὴ ἀναρχία: «Πράγματι, ἡ Διοίκησις ἐξέφυγε τῶν χειρῶν τῶν κομμάτων, ὁ Βασιλεὺς ἄλλως ποτέ δέν τὴν εἶχε εἰς χεῖρας του καί τό Γένος προετοιμάζεται εἰς τόν ἐσχατον ἀγῶνα –εἶθε νά εἶναι ὁ ἐσχατος– ἄνευ κυβερνήσεως» (Ἡμ. 3.1.97).

Τόν ἀγῶνα αὐτόν τόν εἶχε προβλέψει, ὡς ἀναπόφευκτον, ἀπὸ τοῦ 1896 καί εἶχε σχετικῶς σημειώσει: «ὁ πόλεμος εἶναι ἀφευκτος τὴν ἀνοιξι» (Ἡμ. 10.12.96). Μέ τό καταπληκτικὸ του αἰσθητήριον, βλέπει τόν πόλεμον νά ἐρχεται, γνωρίζει τήν ἀπελπιστικὴν ἀποδιοργάνωσιν τοῦ κράτους καί τοῦ στρατοῦ, τὴν ἀνευθυνότητα τῆς κυβερνήσεως, πού ἐξ αἰτίας τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν κρατικὴν καί στρατιω-

τικήν ὀργάνωσιν τοῦ Ἔθνους.

Ἡ «Ἐθνική Ἐταιρεία» πού τροφοδοτεῖ τήν ἔξαρσιν τοῦ πλήθους ἦτο χειρότερον ὄργανωμένη καί ἀπό τήν Πολιτείαν. Ἐν τούτοις ἡ προσπάθεια πρέπει νά συνεχισθῆ διά νά «ξυπνήσουν τά αἵματα», νά ἐξαφανισθῆ ὁ ἐθνικός λήθαργος, καί ἂν θά ἔλθῃ – ὅπως ἦλθε – συμφορά, ἀπό αὐτήν θά συγκινηθῆ ἡ Ἑλληνική συνείδησις, θά ἀνοίξουν οἱ Ἕλληνες τά μάτια των, θά ἰδοῦν τά ἐλαττώματά των καί θά συνέλθουν διά νά ἐκδικηθοῦν, ὅπως καί ἔγινε.

Ἔτσι, περίπου, σκέπτεται ὁ νεαρός Μεταξᾶς: «Θά τό βροντήξουμε τήν ἀνοιξι καί ἴσως στά γερά. Πρόωρα, ἀλλά τί νά γίνῃ; Δέν ἔχουμε πολύν καιρό. Ἔχω τήν ιδέα δι τήν θά πάθουμε πολλές συμφορές γιά νά ἐξιλεώσουμε τίς ἰδικές μας ἀμαρτίες, ἀλλά, στό κάτω τῆς γραφῆς, θά τελειώσουμε μιά γιά πάντα» (Ἡμ. 13.10.96).

Ἡ πατριωτική ἀφύπνισις ἤρχισεν ἀπό τήν Κρήτην. Εἰς τάς ἀρχάς τοῦ 1896 τό Κρητικόν Ζήτημα ἦλθε πάλιν εἰς τό προσκήνιον. Αἱ σφαγαί Ἑλλήνων ἀπό Τούρκους εἰς τά Χανιά, προεκάλεσαν ἐθνικήν ἐκρηξιν. Τό Πανελλήνιον ἐδοθήθη ἀπό ἀγανάκτησιν καί ἡ «Ἐθνική Ἐταιρεία» ἐπρωτοστάτησε εἰς τάς ἐθνικάς ἐκδηλώσεις, ἐξεγείρουσα τά πλήθη μέ τά φλογερά κηρύγματα τῶν ρητόρων της.

Τό ἐπίσημο κράτος ἔμενε, ἀπό δειλία, ἀπαθές. Δέν ἠδύνατο νά ἀντιληφθῆ, πῶς ὄφειλε νά ἀνέβῃ Γολγοθά διά ν' ἀναστηθῆ ἡ φυλή. Τό αἶτημα τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μέ τήν μητέρα Ἑλλάδα κυριαρχεῖ πανεθνικῶς. Ἡ Ἐνωσις, ἰσχυρίζεται ὁ Μεταξᾶς, δέν μπορεῖ νά γίνῃ διαφορετικῶς παρὰ μόνον «δι' ἀπελπισμένου ἀγώνος ἐκ μέρους ἡμῶν καί τῶν Κρητῶν. Ἄλλ' ὁ ἀγών αὐτός ἀπαιτεῖ Κυβέρνησιν ἀποφασιστικήν καί μεγαλόφρονα καί Βασιλέα, ἀνδρείον καί φιλοπάτριδα. Καί οὐδέν ἐκ τῶν δύο συμβαίνει. Ὁ Βασιλεὺς εἶναι ψοφοδεής... ἡ κυβέρνησις εἶναι ἄνους, δειλή καί διεφθαρμένη» (Ἡμ. 29.1.97).

Πῶς λοιπόν θά ἀναληφθῆ μέ αὐτούς ἡ προσπάθεια; Ὁ Μεταξᾶς σκέπτεται Ἐπανάστασιν. Βολιδοσκοπεῖ τόν Φρούραρχο Ναυπλίου καί σκέπτονται νά προκαλέσουν ψήφισμα ἀπό μέρος τοῦ λαοῦ καί τῆς φρουράς, ζητοῦντες «δραστικήν ἐνέργειαν».

Ἡ Ἐνωσις, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νά σημειώσωμε, θά ἀνέτρεπε τήν Εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν πού εἶχαν ἐπιβάλει αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις καί μοιραίως θά προεκάλει ἀνακατατάξεις μέ ἀπροβλέπτους συνεπειάς. Ὁ Μεταξᾶς, ὡς ἐνθερμος πατριώτης, δέν ἐνδιαφέρεται καθόλου διὰ τὰ ἐπακόλουθα. Ὅμιλεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Καρδιά: «Ἐάν πρόκειται νά χάσωμεν τὴν Κρήτην, τότε ἄς χαθοῦμε καί ἡμεῖς καί ἄς παρασύρωμεν τὴν Εὐρώπην εἰς πόλεμον. Ἄς χαθοῦν μυριάδες μυριάδων ἀνδρῶν, ἄς καταστραφοῦν χιλιάδες πόλεων, ἄς σφαγοῦν ὀλόκληρα Ἔθνη. Ἄς μὴ μείνη λίθος ἐπὶ λίθου εἰς τόν ἀνήθικον τόπον, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται Εὐρώπη...» (Ἡμ. 29.1.97).

Καί ἔτσι ἔπρεπε νά σκέπτονται οἱ Ἕλληνες ἐάν θέλουν νά ζοῦν ἐλεύθεροι. Ἐσκέπτετο μέ τέτοιον τρόπον ὁ Μεταξᾶς ὄχι ἀπὸ ἐθνικιστικὴν στενοκεφαλιάν, ἀλλὰ ἀπὸ καθαρὰν πολιτικὴν εὐφυΐαν. Διότι ἐγνώριζεν καλῶς –καί ἐδικαιώθη πολλὰ– εἰς τό μέλλον– ὅτι «δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία (αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις) θά ζητήσουν νά θυσιάσουν τὴν Κρήτην καί τὴν Ἑλλάδα χάριν τῶν ἀτίμων συμφερόντων των» (Ἡμ. 5.2.97).

Μελετῶν τὴν ἱστορίαν καί ἀναλύων τὴν διεθνή ζωὴν, ἐξήγαγε τό ἱστορικῶς ἐπιβεβαιωμένο συμπέρασμα, ὅτι αἱ κυβερνήσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διαθέτουν τοὺς λαοὺς ὡς κτήνη. «Σὺ πάρε αὐτό, γιὰ νά πάρω ἐγώ τό ἄλλο. Καί ἂν αὐτό ἢ τό ἄλλο θέλουν νά ζήσουν τὴ ζωὴ τῆ δική τους, ἐλεύθερα καί νά ἀναπτυχθοῦν μόνα τους; Τίποτα! Ἐτσι τό θέλω ἐγώ ἢ Ἀγγλία, ἢ ἐγώ ἢ Γαλλία, ἢ ἢ Ῥωσία...» (Ἡμ. 25.9.96).

Οἱ Ἕλληνες δέν πρέπει νά ἀνεχθοῦν αὐτὴν τὴν μοῖρα, πού ἐπιφυλάσσει ἡ διπλωματία τῶν μεγάλων κρατῶν, εἰς τοὺς

λαούς. Ἐμεῖς εἴμεθα δημιουργοὶ πολιτισμοῦ, πῶς θὰ προδώσωμεν τοὺς Μαραθῶνας καὶ τὰς Θερμοπύλας; Καλλίτερον νὰ πέσωμεν, παρά νὰ ἀτμισθῶμεν.

Ἡ ὥρα τῶν γεγονότων ἐσήμανε εἰς τὸ ὥρολόγιον τῆς ἱστορίας. Οἱ χορτασμένοι Μεγάλοι θέλουν βεβαίως τὴν εἰρήνην. Δηλαδή νὰ μὴ διαταραχθῇ ἡ κατάστασις, πού τοὺς ἐξασφαλίζει νὰ χωνεύσουν ὅσα ἤρπασαν καὶ νὰ προετοιμασθοῦν διὰ νέας ἐπεκτάσεις. Οἱ τυραννισμένοι λαοὶ καὶ τὰ σφαζόμενα ἔθνη οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχουν δι' ἐθνικὴν ἀναγέννησιν. Ἄλλὰ οἱ Ἕλληνες «θὰ βάλουν φωτιά στό μπαρούτι». Θὰ δεῖξουν ξανά τόν δρόμο στοὺς ὑποδούλους: τόν δρόμο τῆς ἐλευθερίας, πού κατακτᾶται μέ αἱματηρόν ἀγῶνα.

Τὸ σάλπισμα τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως ἀντηχεῖ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὁμοεθνῶν. Ἡ «Ἐθνικὴ Ἐταιρεία» σημαίνει προσκλητήριο, ἀλλὰ εἶναι ἀνίκανος νὰ ὀργανώσῃ τοὺς προσερχομένους. Ὁ Μεταξᾶς βλέπει πολὺ μακρὰ. Φοβεῖται τοὺς Βουλγάρους πού θέλουν «νὰ μᾶς πνίξουν». Φοβεῖται τοὺς Ρώσους πού θέλουν νὰ ἀρπάξουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ ἀλλάξῃ ὁ ἀφέντης πού «ἀπὸ Σουλτάνος θὰ λέγεται Τσάρος» καὶ ὑποστηρίζει τόν Σουρῆ —«ἔκαμε πολὺ καλά»— πού δικάζεται δι' εἰρωνικόν ποίημά του κατὰ τῆς Βασιλείσεως, ἡ ὁποία ἐπεριποιήθη ἐπιδεικτικῶς τοὺς Ρώσους. Φοβεῖται τοὺς Σλάβους, πού θέλουν τὴν Μακεδονίαν μας, πού εἶναι «ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου διὰ τὸν Ἑλληνισμόν».

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ ἐξέλιξις εἶναι ταχεῖα καὶ προλαμβάνει κάθε σχέδιον τοῦ Μεταξᾶ. Ὁ Δ. Ράλλης κατηγορεῖ εἰς τὴν Βουλὴν τὴν κυβέρνησιν δι' ἀνανδρίαν καὶ ἀπειλεῖ πῶς ἡ ἀντιπολίτευσις θὰ κηρύξῃ ἐπανάστασιν, ἂν ἡ κυβέρνησις δέν ἐπέμβῃ δυναμικῶς εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ Πρωθυπουργὸς Δεληγιάννης, μετὰ ἀπὸ τοιαύτην πίεσιν, διατάζει τὸν Πρίγκιπα Γεώργιον, διοικητὴν τῶν τορπιλλοβόλων, νὰ ἀποπλεύσῃ πρὸς τὴν Μεγαλόνησον.

Τὴν 1ην Φεβρουαρίου 1897 ἀναχωρεῖ ἐπίσης καὶ ἔν ἀποβατικό σῶμα ὑπὸ τὸν Συνταγματάρχην Βάσσον. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄ τάσσεται καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν συγκλονιζόμενῃ Ἑλλάδι καί, παρὰ τοὺς διαταγμούς του, συναινεῖ εἰς τὰς δυναμικὰς ἐνεργείας, πρᾶγμα πού εὐχαριστεῖ ἰδιαιτέρως τὸν Μεταξᾶ καὶ φυσικὰ δλον τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, πού μέσα του ἔχει θεριέψει τὸ πατριωτικὸν αἶσθημα.

Εἰς τὴν Κρήτην τὰ πράγματα δυσκολεύονται. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀπεβίβασαν ἀγήματα εἰς τὰ Χανιά καὶ τὰ πυροβόλα τῶν πολεμικῶν τους βομβαρδίζουν τοὺς ἐπαναστάτας εἰς τὴν Χαλέπα. Ἦτο «ἡ σαιγμή, ἡ ὁποία ἠτίμασεν ὄλον τὸν ἸΘ΄ αἰῶνα!» (Ἡμ. 10.2.97). Ἐπὶ πλέον, μερικὰς ἡμέρας ἀργότερον οἱ Τοῦρκοι ἐπιτίθενται μετὰ ἀγριότητα εἰς τὸ Ἀκρωτήρι.

Ἐπὶ αὐτὰς τὰς συνθήκας κηρύσσεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιστράτευσις δέκα ἡλικιῶν. Ἔτσι, μαζεύονται 65.000 περίπου ἄνδρες, πού φεύγουν οἱ 45.000 διὰ τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας καὶ οἱ ἄλλοι διὰ τὴν Ἡπειρον. Ἡ ἀπόπειρα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νὰ τελειώσῃ ἡ ρῆξις μετὰ αὐτονομίαν τῆς Κρήτης, ἀποτυγχάνει, παρ' ὅτι τὴν ἐδέχθη ὁ Σουλτάνος, διότι οἱ Ἕλληνες ἠξίωσαν Ἐνωσιν, καὶ εὐτυχῶς, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀκόμη θὰ ἦτο αὐτόνομος ἡ Κρήτη. Παρὰ τὴν ἀρνησίν τῆς Ἑλλάδος οἱ ξένοι ἀνακηρύσσουν τὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης. Πρὸ αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ ἡ βουλή ἀναβάλλει τὰς ἐργασίας της καὶ ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος διορίζεται ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ ἀναχωρεῖ διὰ τὴν Λάρισαν.

Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ ποδὸς πολέμου καὶ ὁ Μεταξᾶς, πού ἐξήτει «πόλεμος μέχρις ἐσχάτων» εὐρίσκεται εἰς τὸ Ναύπλιον. Οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ φεύγουν διὰ τὴν πρώτην γραμμὴν ἐνῶ αὐτὸς ἦτο ὑποχρεωτικῶς καθηλωμένος εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν Μηχανικοῦ. Ἦθελε νὰ ζητήσῃ μετάθεσιν, ἀλλὰ ἐσκέπτετο τοὺς «πτωχοὺς γονεῖς πού βοηθοῦσε μετὰ τὸν μικρὸ μισθόν». Μία πάλι διεξήγετο μέσα του. Τὸ καθήκον πρὸς τὴν πατρίδα

καί ἡ ὀφειλή σπὴν οἰκογένεια ἀντεμάχοντο. «Τὸν τρομερό ἀγῶνα» του ἐνόησε ἡ μήτηρ του, πού ὡς γνησία Ἑλληνίς ἔστειλε τὸν ἄνδρα τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὸν συγγενὴ τους Νικόλαο Μεταξᾶ, πού προσφάτως εἶχεν ὀρκισθῆ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Ἀρχὰς Μαρτίου 1897 ὁ Μεταξᾶς μετατίθεται εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ὑπουργοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐζήτησε ἀμέσως ἄλλην μετάθεσιν, διὰ τὰ σύνορα. Τοῦ τό ὑπεσχέθη, ἀλλὰ θὰ τὸν μετέθετε εἰς μερικάς ἡμέρας. Εἰς τὸ διάστημα αὐτό, ὁ Μεταξᾶς ἐμελέτησεν ἀπὸ εὐρύτεραν σκοπιάν τὴν στρατιωτικὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Τὴν εὖρε ἐλλεινοτέραν, ἀπὸ ὅσον τὴν ἐφαντάζετο:

«Ἡ θέσις μου μὲ κατέστησε γνωστὴν ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τοῦ στρατοῦ μας, καὶ ἐντελῶς εἶμαι ἀπογοητευμένος. Ἡ ἐλλειψὶς τῶν ἵππων, πυροβόλων, ὑλικοῦ ἐν γένει μοὶ ἦτο πάντοτε γνωστὴ καὶ δέν μὲ ἐξέπληξε. Ἔμαθον ὁμως καὶ μερικά ἄλλα. Ὅτι τὸ προσωπικόν τῶν ἀξιωματικῶν μας εἶναι ἐν οἴκτρῳ καταστάσει. Καὶ ἀναφέρω μερικά παραδείγματα:

»Ὁ Δόξης, διοικῶν σύνταγμα πυροβολικοῦ, διετάχθη νὰ ἀποβιβάσῃ τὸ σύνταγμά του εἰς Κόρπαιναν καὶ τὸ ἀπεβίβασεν εἰς Καρβασαράν, ἄγνωστον διατί. Οἱ διοικηταὶ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ πυροβολικοῦ Σμολένοσκησ καὶ Ζορμπᾶς εἶναι τσακωμένοι μεταξὺ των, ἔνεκα ἵππων ὁ δὲ Ζορμπᾶς ἀρνεῖται νὰ παραδώσῃ ἵππους εἰς τὸν ἄλλον καὶ ἐχρειάσθησαν ἐπανελημμένοι διαταγαὶ πρὸς τοῦτο. Ὁ συνταγματάρχης τοῦ πεζικοῦ Γιαννικώστας (8ου) ἐδήλωσεν ἰδιαιτέρως εἰς τὸν ἀρχηγόν Μακρῆν ὅτι αὐτός καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ του ἀρνοῦνται νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς ταξιαρχοῦ ἄλλου ὄπλου...

»Ἐν γένει δέ τὸ φρόνημα τῶν ἀξιωματικῶν δέν εἶναι ὅ,τι ἔπρεπε νὰ εἶναι. Τί νὰ σοῦ κάμουν καὶ αὐτοί; Ἡ ἀργία, ἡ μὴ ἐξάσκησις, ἡ πολιτικὴ, αἱ εὐνοιαὶ, αἱ ὑπο-

θαλπτόμεναι ἀντιζηλίου τούς διέφθειραν.

»Ο ἔνθουσιασμός τῶν ἐφέδρων ἐν ἀρχῇ ἦτο μέγας ἀλλά ἔμειναν ἐπὶ ἑβδομάδας γυμνοί, ἀσύντακτοι καὶ προχθές ἢ ἀναχώρησις τοῦ 1ου συντάγματος, μέ πυροβολισμούς καὶ μέ τόσας ἀταξίας, ἐφανέρωνεν ἀγρίαν ἀπελπισίαν καὶ πόσον πλήθος ἀκόμη δέν ἐνεδύθη.

»Οἱ δέ ἐθελονταί, οἱ ἐκ πάσης γωνίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ προσελθόντες καὶ αὐτοὶ βαθμηδόν ψυχραίνονται. Ἐπὶ 20 ἡμέρας ἤδη περιμένουν νά καταταχθοῦν. Ἐμφίση ὁ νόμος, ἔπειτα χρειάζονται διατάγματα, καὶ χίλιοι-δύο τύποι, καὶ τούς ἀφήνουν, ἐνῶ ἔπρεπε ἀμέσως καὶ ὁπωσδήποτε νά καταταχθοῦν...» (Ἡμ. 9.3.97).

Τελικῶς, ὁ ὑπουργός στέλλει τόν Μεταξᾶ μέ ἀποστολήν εἰς τήν Λάρισαν, ὅπου μέ διαφόρους προφάσεις κατώρθωσε νά μείνη εἰς τό Ἀρχηγεῖον καὶ νά μήν ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ γνωρίζεται μέ τόν λοχαγό Δούσμανην καὶ συνεργάζεται μαζί του εἰς διάφορα θέματα, πρό παντός εἰς ὀχυρώσεις, πού τὰς εὔρεν ἀνισχύρους ἂν μή ἀνυπάρχτους. Χρόνος δέν ὑπάρχει καὶ ὁ,τιδήποτε γίνεται εἶναι πρόχειρον καὶ ἀπρογραμματιστον.

Ὅμοιαι ἀθλιότητες ἐπικρατοῦν παντοῦ: Οὔτε ὀργάνωσις, οὔτε ἄλογα, οὔτε ἐφόδια, οὔτε σχέδια, ἕνας συρφετός ἐνθουσιασμένων ἡμιενόπλων. Μολαταῦτα, τήν 28ην Μαρτίου, πολλαὶ ἑκατοντάδες ἀναρτῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας» ἐξορμοῦν εἰς τὰ Ἑλληνικά ἐδάφη πού κατεῖχαν οἱ Τούρκοι. Ἀπειθαρχοί, ὑπερενθουσιώδεις, ὑποτιμῶντες τούς ἐχθρούς, δέν κατώρθωσαν τό παραμικρόν!

Τήν 5ην Ἀπριλίου 1897 ἡ Τουρκία κηρύσσει τόν πόλεμον, τόν πόλεμον πού μᾶς ἐγέμισε ταπεινώσεις, προσβολάς, πού ἦτο ἕνα «σκέτο ρεζιλίκι», ἀλλά καὶ πού μᾶς ἐξύπνησε, μᾶς ἔδειξε τήν σκληρὰν πραγματικότητα, τήν ἀνελέητον ἀλήθειαν. Μετά τούς ἐξεντελισμούς, ἐμάθαμε ὅτι διὰ νά νικῶμεν χρειάζεται

εκπαιδευσις, ὀργάνωσις, πειθαρχία, τάξις, μέθοδος, διότι τὰ «μπουλούκια», ἔστω καὶ μὲ ἰδανικά, δέν γράφουν ἱστορία.

Τὸ βράδυ τῆς Μεγάλης Δευτέρας (7.4.1897), ὁ Μεταξᾶς συνητήθη μὲ τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον. Τοῦ ἔκαμε ἐντύπωσιν ἢ εὐθύτης τοῦ χαρακτήρος, ἢ ἐπιμονή, ἢ ψυχραιμία, ἢ παρατηρητικότης καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ τοῦ Διαδόχου, ἀλλὰ τοῦ κατελόγισε μειονεκτήματα, πού τὰ ἀπέδωσε εἰς τὴν κακὴν ἀνατροφὴν, πού τοῦ ἔδωσεν ὁ Βασιλεὺς. Ὡς ἐλαττώματα εἶδε κυρίως «τὴν ἔλλειψιν πρωτοβουλίας», ἀλλὰ, πάντως, ἀπεκόμισε τὴν πεποίθησιν ὅτι «θά γίνῃ ἄριστος ἡγεμὼν». Ἐκτοτε οἱ δύο αὐτοὶ ἄνδρες ἐβάδισαν μαζὶ, μὲ δεσμούς πεπρωμένους.

Ὁ Μεταξᾶς, πού ὅπως ἀνεφέραμε, ὑπηρετεῖ εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ Διαδόχου, εἰς τὴν Λάρισαν, δέν κατέχει καμμίαν σπουδαίαν θέσιν. Ἄλλωστε τί εἶναι; Ἐν τούτοις, αὐτὸς ὁ ἀνθυπολοχαγὸς ἔχει ἀνώτερα στρατιωτικὰ προσόντα ἀπὸ τοὺς προϊσταμένους του, πού ὄλοι των, πλὴν τοῦ Δούσμανη, ὄχι μόνον εἶναι ἀμαθεῖς, ἀλλὰ καὶ στενοκέφαλοι.

Τὰ στίφη τῆς «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας» μετὰ τὴν πρώτη σύγκρουσιν μὲ τοὺς Τούρκους διαλύονται. Τὴν 6ην Ἀπριλίου οἱ Ἕλληνες διώκονται ἀπὸ τὴν Μελούνα καὶ τὸ Γκριτζόβαλι καὶ ἡ Λάρισα, ὅπου εὐρίσκεται ἀκόμη ὁ Διάδοχος, εὐρίσκεται ἀνυπεράσπιστος. Πολλοὶ περιοχαὶ ἐγκαταλείπονται ἀμαχητὶ καὶ πολλοὶ διοικηταὶ ἀντικαθίστανται, ἀλλὰ οὐδεμία δύναμις ἤμπορεῖ νὰ ἀναστείλῃ τὴν διάλυσιν ἢ μᾶλλον τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς διαλύσεως τοῦ στρατοῦ.

Οἱ στραῶται πού ὑπεχώρουν εἰσέρχονται εἰς τὴν Λάρισαν. Συγκροτοῦν συμμορίας καὶ προβαίνουν εἰς διαρπαγὰς. Τὸ Μέγα Σάββατον ἀποφασίζεται ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Λαρίσης. Ὁ πληθυσμὸς ἐκλαίγει καὶ ἐφώναζε, διαμαρτυρόμενος διὰ τὴν παράδοσίν του εἰς τοὺς Τούρκους. Τὴν 13ην Ἀπριλίου, ἀνήμερα τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα, οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Λάρισαν καὶ ἐξακολουθοῦν τὴν προέλασιν των.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Διάδοχος, ἀπό τὰ Φάρσαλα, προσπαθεῖ νά διορθώσῃ τήν κατάστασιν. Τόν βοηθεῖ, ὅσον ἠμπορεῖ, ὁ Μεταξᾶς, εἰς πείσμα τῶν προϊσταμένων του, πού ἔκτοτε δέν τόν ἐβλεπαν εὐχαρίστως. Ταυτοχρόνως διψᾷ διά τήν ζωντανήν ἀντίληψιν τῶν γεγονότων. Ἡ ἐπιτελική ἐργασία δέν τόν συγκινεῖ πλέον. Ἐξέρχεται λοιπόν καί διαπιστώνει τό μέγεθος τῆς πανωλεθρίας.

Ὁ στρατός στερεῖται καί ἄρτου, πού ἡ ἐπιμελητεία, λόγω κακῆς ὀργανώσεώς της ἀδυνατεῖ νά τοῦ προμηθεύσῃ. Εὐτυχῶς, ἓνας κατεργάρης ἐργολάβος συμβάλλεται μέ τό κράτος καί ἄρτοδοτεῖ κανονικῶς τοὺς πειναλέους στρατιώτας. Ὑγειονομική ὑπηρεσία δέν ὑπάρχει. Πολεμοφόδια δέν ἐρχονται, ἐνῶ ἀδιακόπως συσσωρεύονται εἰς τήν πόλιν φυγάδες στρατιῶται, πού λεηλατοῦν χωριά, κλέπτουν ζῶα καί φθάνουν εἰς τὰ Φάρσαλα ὡς «λησανταρτικῆς ὀμάδες»!

Χαρακτηριστικῶς μάλιστα, ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς ἀφηγεῖται, πῶς μέ τό σπαθί στό χέρι ἠμπόδισε στρατιώτας νά κλέψουν ἓνα κατάστημα. Καί ὄλο αὐτό τό χάος συμπληροῦται μέ τὰς ἀπείρους λιποταξίας καί τὰς στάσεις τῶν στρατιωτῶν, πού καταστέλλονται βιαίως...

Τά ἴδια καί χειρότερα συμβαίνουν εἰς τόν Βόλον, ὅπου ὁ ἔφορος ὑλικοῦ πολέμου φονεύεται προσπαθῶν νά σταματήσῃ τήν ληστεία τῶν ἀποθηκῶν. Παντοῦ συμβαίνει τὰ πανικόβλητα στίφη τῆς «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας» καί οἱ στρατιῶται νά ἀρπάζουν καί νά βιαιοπραγοῦν.

Γενικῶς, ὁ στρατός μαστίζεται ἀπό τήν ἀναρχίαν, πού τήν ὑποδαυλίζει μέ ἔντονον τρόπον ὁ τύπος, πού ποτέ του δέν χάνει τήν εὐκαιρία νά ζημιώσῃ τό Ἔθνος. Αἱ ἐφημερίδες γράφουν ψέματα σχετικῶς μέ τόν πόλεμον. Δέν δημοσιεύουν ἀληθεῖς εἰδήσεις καί, κατά δημοσιογραφικήν παράδοσιν, ἐξαπατοῦν τήν κοινήν γνώμην. Κανείς δέν ἔλεγε τό σωστό καί ὄλοι συνηγωνίζοντο μεταξύ των εἰς φαντασιώσεις.

Ὁ Διάδοχος καταβάλλει ὑπερανθρώπους προσπάθειάς διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ στρατοῦ. Ἄλλὰ αἱ ἀνοργάνωτοι μάζαι εἶχαν πάρει ὀριστικῶς τὸν κατήφορον. Εἰς τὰ μέσα Ἀπριλίου γίνεται ἀλλαγὴ εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Κ. Σαπουντζάκη (Ἐπιτελάρχης) τοποθετεῖται ὁ Ταγματάρχης Ἄ. Πάλλης. Τὴν 18ην τοῦ ἰδίου μηνὸς ἀπομακρύνεται ὁ πρωθυπουργὸς Δεληγιάννης καὶ σχηματίζεται κυβέρνησις ἀπὸ τοῦς Δ. Ράλλην καὶ Γ. Θεοτόκην. Ὅλοι αὐταὶ αἱ μεταβολαὶ πού ἐπραγματοποιήθησαν εἰς ἀτμόσφαιραν παρασηκνητικῆς ἀνευθυνότητος ἐπιτείνουν τὴν σύγχυσιν.

Ὁ πόλεμος, ἀδίστακτος, συνεχίζει τὸ καταστρεπτικὸν του ἔργον. Στὴ μάχῃ τῶν Φαρσάλων ὁ Μεταξᾶς μεταφέρει μηνύματα τοῦ Διαδόχου εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, μέ κίνδυνον τῆς ζωῆς του καὶ κατόπιν ἀκολουθεῖ τὸ στρατηγεῖον εἰς τὴν νέαν ὑποχώρησιν. Εἰς τὰ Φάρσαλα νέα ἦττα. Τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸ Βελεστίνον. Οἱ Τούρκοι κυριεύουν τὸν Βόλο. Νεαὶ ἀπόπειραι τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις εἰς τὸν στρατὸν ἀποτυγχάνουν.

Ἐκεῖνος ὁ ἐνθουσιώδης λαός, πού ὠρκίζετο μέ πάθος νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἢ νὰ ἀποθάνῃ, τώρα ὑποχωρεῖ, ὡς ἐλεεινὸς ὄχλος. Καὶ ὄχι τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν πρόκειται νὰ ἀπελευθερώσῃ, ἀλλ' οὔτε νὰ κρατήσῃ τοὺς Τούρκους εἰς τὸν Δομοκό! Ἐκεῖ θὰ ἠττηθῇ τὴν 5ην Μαΐου, ὅπως θὰ ἠττηθῇ κατόπιν εἰς τὴν μάχην τῆς Φούρκας, μετὰ εἰς τὴν μάχην τῆς Καμηλόβρυσης καὶ ἀτάκτως πλέον ὑποχωρεῖ πρὸς τὴν Λαμίαν.

Οἱ βουλευταὶ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἔδρασαν ἀποτελεσματικῶς, ὄχι βεβαίως εἰς τὸν πόλεμον, ἀλλὰ εἰς τὰς ἀπαλλαγὰς τῶν προστατευομένων των. Ὁ Οἰκονομόπουλος, πού τότε ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πολέμου, μᾶς δίδει μίαν πικρὰν ὄσον καὶ γραφικὴν εἰκόνα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως «μέ τὰς παραλυούσας τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατεύματος ἐξαιρέσεις καὶ

εἰνότητος», αἱ ὁποῖα «συνθηέσονται ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἐξηκολούθουν ἐφαρμοζόμεναι ἀσυνειδήτως καὶ τώρα, καθ' ἣν περίοδον ἐκινδύνευεν αὐτὴ ἡ ὑπαρξις τοῦ κράτους». Εἰς τὸ μέτωπον ὁ στρατός ὑπεχώρει, καὶ εἰς Ἀθήνας:

«... πεντακόσιοι καὶ πλέον ἑφεδροί, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι μὲ τὴν στολὴν τοῦ στρατιώτου, κατῆλθον ἐκ τῶν παραπηγμάτων καὶ σταματήσαντες κάτωθεν τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ἤρχισαν νὰ φωνάζουν:

- Νὰ κληθῶν οἱ ἀπαλλαγέντες!

- Νὰ μὴ κάθωνται ἐδῶ καὶ μῆς νὰ πηγαίνουμε νὰ σκοτωθῶμε!

- Δέν πάμε πουθενά, δέν φεύγομε!

Ὁ ὑπουργὸς δέν εἶχε μεταβῆ ἀκόμη εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ὁ δὲ τμηματάρχης τοῦ προσωπικοῦ Ψύχας, ἀφοῦ τοῖς συνεβούλευσεν νὰ ἡσυχάσουν, εἶπεν αὐτοῖς νὰ μεταβῶσιν εἰς τοῦ προέδρου εἰς τὸν ὁποῖον νὰ ὑποβάλουν τὰ παράπονά των. Ἐκκινουῦνδλοι καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου καταλήγουν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ Ράλλη φωνάζοντες ἐν δεινῷ θορύβῳ:

- Νὰ κληθῶν οἱ ἀπαλλαγέντες ἄλλως δέν φεύγομε!

Ὁ πρωθυπουργὸς προειδοποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ψύχα ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐξώστην καὶ ἐρωτᾷ τοὺς κάτωθεν συνηγμένους ποῖα εἶναι τὰ παράπονά των.

- Οἱ ἀπαλλαγέντες!

- Νὰ τοὺς καλέσης!

- Νὰ μὴν κάθωνται στὰ καφενεῖα!

- Ἐμεῖς πάμε νὰ σκοτωθῶμε!

Ὁ Ράλλης ἐκ τοῦ θορύβου μόνις δύναται νὰ τοῖς εἴπη δύο λέξεις.

- Δέν εἶναι καλὸν αὐτὸ πού κάμνετε. Φανῆτε ἀληθεῖς στρατιῶται καὶ μεταβῆτε εἰς τοὺς στρατώνας σας. Ἡ κυβέρνησις γνωρίζει τί θὰ κάμη.

- Νὰ κληθῶν οἱ ἀπαλλαγέντες, φωνάζουν οἱ ἑφεδροί.

- Θά κληθοῦν, ἀπαντᾶ ὁ Ράλλης.
- Πότε, πότε, ὄλο ἔτσι λέτε!
- Θά κληθοῦν, σᾶς λέγω, σάν ἐνδυθῆτε σεῖς, ἐπαναλαμβάνει ὁ Ράλλης.
- Δέν θέλομεν ἐμεῖς στολήν, ἄς τήν φορέσουν αὐτοί...
Μᾶς ἀρκεῖ τό σπαθί καί τό τουφέκι...
- Φωνάζουν ὄλοι, χειρονομοῦν, καί ἀδύνατον καθίσταται εἰς τόν Ράλλην νά τελειώση.
- Ἐκείνην τήν στιγμήν καταφθάνει ἔφιππος ὁ μοίραρχος Χονδροδήμος καί τινες χωροφύλακες καί σταματῶσιν κάτωθεν τῆς οἰκίας τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ὁ Ράλλης ὁμως μόλις εἶδεν αὐτόν διευθύνεται πρός τό ἄλλον ἄκρον τοῦ ἐξώστου καί διά τῆς χειρός του τῷ νεύει ν' ἀπέλθῃ ἐκείθεν φοβούμενος χειρότερα. Ὁ Χονδροδήμος ἀπέρχεται παραλαμβάνων καί τούς χωροφύλακας ἐνῶ οἱ ἔφεδροι ἐξακολουθοῦν νά φωνάζουν:
- Οἱ ἀπαλλαγέντες! Οἱ Ἀθηναῖοι νά πάνε κι αὐτοί νά πολεμήσουν, εἰδέ μή δέν πάει κανεῖς!...».

Μαζί μέ τόν κατατροπωμένον στρατόν φεύγουν καί οἱ πολῖται, ἐπάνω εἰς ἄμαξας, φορτωμένας μέ τά ὑπάρχοντα καί τά παιδιά των. «Ἦτο σπαρακτικό θέαμα», θά σημειώσῃ ὁ Μεταξᾶς. Ὅλος αὐτός ὁ συρφετός ἐοχεδίαζε νά ὑποχωρήσῃ χωρίς ἐντροπήν εἰς τās Θερμοπύλας, ὅπου οἱ Τριακόσιοι τοῦ Λεωνίδου θά ἐβλεπαν τά αἰσχητῶν ἀπογόνων των, πού τούς κατεδίωκαν ἐξευτελιστικῶς οἱ Τοῦρκοι. Εὐτυχῶς, τήν 7ην Μαΐου, μετά ἀπό διπλωματικᾶς ἐνεργείας καί τήν μεσολάβησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐσταμάτησαν αἱ μάχαι καί συνεφωνήθη προσωρινή ἀνακωχή, πού ὠριστικοποιήθη μέ τās συνθήκας εἰρήνης, τήν 22αν Νοεμβρίου 1897.

Ὁ πόλεμος ἐτελείωσε. Ἐστοίχισε, εἰς τό μέτωπον τῆς Θεσσαλίας, περίπου 400 νεκρούς καί τετραπλασίους τραυματίας. Ἄλλά δέν εἶναι τό αἱματηρόν τίμημα πού συνεκλόνησε. «Ἐ-

νας κεραυνός καταπλήξεως κύπησε τόν Έλληνισμόν». Οί Τούρκοι εις τά πρόθυρα τής Λαμίας καί ό δικός μας στρατός περιτρομος πίσω από τόν ποταμό Σπερχειό, πού τά νερά του δέν εφθαναν νά πλύνουν τήν προσβολήν τής πλέον άδόξου ήττης.

Ό Μεταξάς, άνήκων εις τό Έπιτελείον του Διαδόχου εύρίσκειται εις τήν Άγία Μαρίνα καί από εκεί κάνει μερικές αναγνωριστικάς περιουδειάς. Πηγαίνει εις τό Καρπενήσι, όπου ύποπτεύεται ότι χωροφύλακες του έκλεψαν τό πορτοφόλι, διασχίζει τήν κοιλάδα του Σπερχειού καί του Κηφισού καί κάνει καί μίαν έκδρομήν εις τήν Χαλκίδα, όπου χάρις εις τό ξίφος του διέφυγε από τήν επίθεσιν «*δύο μανιωδών σκύλων ποιμνίου*».

Έπρεπε μετά τήν συμφορά νά έντοπισθοϋν οί ύπεύθυνοί της. Οί δημοκράται πολιτικοί κατηγορήσαν τόν Διάδοχον, ότι τάχα δέν έδωσε σωστάς διαταγάς, ότι δέν έκανε καλά σχέδια κ.λ.π. Εις αυτούς προσετέθησαν καί αι έφημερίδες, πού από πολύ πρίν διέδιδαν άπιθάνους συκοφαντίας, π.χ. «*ό Διάδοχος καί οί έπιτελείς του καθ' όλον τό διάστημα τών συμπλοκών ώργιάζον έν Λαρίση μέ τάς άγγλίδας νοσοκόμους*»! Καί όλα αυτά τά άσύστολα ψεύδη έγράφοντο διά λόγους κυκλοφοριακούς καί από άντιβασιλικήν πολιτικήν.

Φυσικά, όπως καί όλοι οί ιστορικοί άνεγνώρισαν, αι αίτιαι καί οί ύπαίτιοι τής τραγωδίας του '97, πρέπει νά αναζητηθοϋν άλλου: εις τήν δημοκρατίαν! Αύτή δέν έδινε κονδύλια διά τόν έφοδιασμόν του στρατού, αύτή δέν ώργάνωνε καί δέν έμόρφωνε τά στελέχη του στρατού, αύτή ήμπόδιζε τήν εκπαίδευσιν του στρατεύματος, αύτή έκομμάτιζε τούς άξιωματικούς, αύτή ευθύνεται διά τήν άναρχίαν, τήν έλλειψιν πολεμικής παρασκευής καί τήν μειονεκτικήν διπλωματικήν θέσιν τής χώρας. Όλα αυτά μαζί καί τό καθένα ιδιαιτέρως, έβάρυναν τήν πλάστιγγα τής άναμετρήσεως υπέρ των Τούρ-

κων. Ἄλλά οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ ὀλέθρου δέν ἤθελαν νά ἀντιληφθοῦν τήν ἀλήθειαν, διότι δέν τοὺς συνέφερε. Ἔτσι ἐφόρτωσαν ὄλα τά κακά εἰς ἓν ἐξιλαστήριον θῦμα: εἰς τόν Διάδοχον Κωνσταντῖνον.

Τότε, μέ ἐντολήν τοῦ Διαδόχου, ὁ Λοχαγός Δούσμανης συνεκρότησε μίαν ομάδα (Ἰ. Μεταξᾶς, Ἰ. Παπαβασιλείου, Ξ. Στρατηγός) εἰς τήν ὁποίαν ἀνέθεσε τήν ἀπάντησιν εἰς τὰς κατηγορίας ἐναντίον τοῦ Διαδόχου. Ἡ ὁμάς αὐτή, πού ψυχῆ της ἦτο ὁ μαθηματικός ἐγκέφαλος τοῦ Μεταξᾶ ἠτοίμασε μίαν μνημειώδη στρατιωτικὴν ἐργασίαν-ἀπολογία, πού συνάμα ἦτο ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τῆς συνέσεως καὶ τῆς ὀρθότητος, μέ τὰς ὁποίας ἐνήργησεν ὁ Διάδοχος. Ἡ ἐργασία τοῦ Μεταξᾶ ἐδόθη εἰς τόν Κωνσταντῖνον, τοῦ ὁποίου ἀνεπερῶθη τό ἠθικόν. Ἡ ἀνακοινώσις της ἠφνιδίασε τόν κόσμον καὶ ἐδικαίωσε τόν Διάδοχον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ πλέον ἐξαλλοὶ ἐχθροὶ του ἔπαυσαν νά τόν δυσφημοῦν.

Εἰς τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1897 ὁ Μεταξᾶς ἐρχεται εἰς Ἀθήνας, ὅπου συναντᾶται μέ τόν ἀδελφό του Κωστάκη, πού τόν πληροφορεῖ ὅτι ἡ ἀδελφή τους Μαριάνθη ἔχει πάθει μίαν νευρικήν κρίσιν. Μερικὰς ἡμέρας ἀργότερα, ἓνα γράμμα τῆς μητέρας του, πού ὑπογράφει «*ἡ δύστυχη μαννοῦλα σου*», συγκλονίζει τόν εὐαίσθητο Μεταξᾶ. Τώρα πίπτουν ὄλα ἐπάνω του. Ὁ μόχθος τοῦ πολέμου, ἡ ἀσθένεια τῆς ἀδελφῆς, ἡ πρόσφατος ἐλονοσία πού τόν ἐταλαιπώρησε, ἡ κοπιώδης ἐργασία διὰ τήν ἐκθεσιν καὶ μία συκοφαντία εἰς βάρος τοῦ πατρός του τόν βασανίζουν ψυχικῶς.

Θά δώσῃ ἀγῶνα ἀντοχῆς πρὸς ὄλα καὶ θά νικήσῃ. Οἱ συκοφάνται τοῦ πατέρα του θά ἀποκαλυφθοῦν. Ἡ ἀδελφή του θά γίνῃ καλά, χάρις εἰς τὰς ἀόκνους φροντίδας του. Αἱ περιγραφαὶ πού κάμνει ὁ Μεταξᾶς διὰ τόν πατέρα του καὶ τήν ἀδελφή του, δείχνουν πρωτοφανῆ λεπτότητα αἰσθημάτων. «*Τόν ἀγκάλιασα καὶ τόν κατεφίλησα*» γράφει ὅταν συνητη-

θησαν εἰς τό Ναύπλιον καί ἐπιστρέφει εἰς Ἀθήνας καταχαρούμενος πού ὁ πατήρ του εἶχε δίκαιο. Μέ τήν ἀδελφή του θά ὑποφέρει βαθύτατα. Διενυκτέρευε πλησίον της, διά νά τήν παρακολουθῇ. Τήν συνώδευε εἰς μακρινούς περιπάτους. Τῆς ὠμίλει ὀλοκλήρους ὥρας διά νά τῆς ἀποσπᾶ τήν προσοχή. Τῆς τραγουδοῦσε. Τήν παρηγόρει. Τόν ἔπιανε κάποτε «ἀγρια ἀπελπισία». Πόσον ἐδυστύχησε μέχρι νά γίνῃ καλά ἡ ἀδελφή του!

Εἰς τό διάστημα αὐτῶν τῶν ψυχικῶν κακουχιῶν ὑπῆρξε καί ἕν χαρμόσυνον ἀγγελμα. Ὁ Διάδοχος τόν ἐκάλεσε καί ἀφοῦ τόν ἠγαρήσθησε διά τήν ἐργασία του εἰς τό Ἐπιτελεῖον καί διά τήν σύνταξιν τῆς ἐκθέσεως, τόν ἠρώτησε ἂν δέχεται νά μεταβῇ εἰς τήν Γερμανίαν διὰ νά σπουδάσῃ εἰς τήν Πολεμικήν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου. Ὁ Μεταξᾶς ἐδέχθη ἀμέσως τήν πρότασιν τοῦ Διαδόχου καί αὐτός τοῦ συνέστησε νά μάθῃ γερμανικά. Μαζί του θά ἀπεστέλλετο ὁ Παπαβασιλείου καί ὁ Στρατηγός.

Προετοιμαζόμενος διά τήν Γερμανίαν ὁ νεαρός μας ἀξιωματικός, ἐμερίμνα ταυτοχρόνως καί διά τόν ἀδελφό του Κωστάκη, πού ἔδιδεν ἐξετάσεις διά τό δίπλωμα τοῦ ἱατροῦ. Μολονότι ὁ ἀδελφός του ἦτο καλῶς προπαρασκευασμένος, ὁ Μεταξᾶς ἀνησύχει διότι, φαίνεται, ἀπό τότε, «*δυστυχῶς, οἱ καθηγηταί τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου δέν ἐκτιμῶσι τήν ἱκανότητα, ἀλλά τά μέσα*». Τελικῶς, ὁ Κωστάκης πῆρε «*ἀριστα*» καί τό ἐώρτασαν μέ πλούσιο φαγοπότι εἰς τό «*Ἄστυ*».

Τήν ἰδίαν ἐποχὴν ὁ ἀνθυπολοχαγός Μεταξᾶς ἔλαβε πρῶτο βραβεῖον διά τήν μελέτην του «*Ἐπιχειρήματα τοῦ Μηχανικοῦ ἐν Ἐκστρατείᾳ*», πού τήν ἐδημοσίευσεν ὁ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, ἀλλά εἰς τὰς προαγωγὰς τόν ἠδίκησαν. Ὑπερίσχυσαν τά μέσα καί ἐπροβιάσθησαν ὅλοι οἱ ἄλλοι, πλὴν τοῦ Μεταξᾶ. Ὁ παραμερισμός τόν ἐπίκρανε, ἀλλά ἦτο μοιραία ἀπόδειξις τῆς ἀξίας του, διότι ὁ δρόμος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν εἶναι

έστρωμένους μέ τέτοιας άδικίας, πού διαπράττουν οί κατώτεροι εις προσόντα.

Μέ ειρωνείαν έβλεπε έπίσης τούς κοινοβουλευτικούς πού συνωμότουν «*ύπούλως και δολίως διά νά επιτύχωσι ράκητινά έκ τής έξουσίας*» και μέ άηδία παρηκολούθει τά συμβαινόντα κατά τήν διάρκεια τών βουλευτικών εκλογών. «*Περιφερόμην άσκόπως έως τήν νύκτα, άηδιάζων έκ του θεάματος του μεθυσμένου οχλου, οστις εκρινεν εκείνην τήν στιγμήν τό μέλλον και τήν τιμήν τής πατρίδος*» (Ήμ. 7.2.99).

Ήδη αρχίζουν νά εκδηλούνται αι αντιδημοκρατικαι πολιτικαι πεποιθήσεις του. Ο κοινοβουλευτισμός, αυτό τό γελοϊον άντεθνικόν σύστημα, του προκαλει άγανάκτησιν. «*Και ούτω επανήλθομεν εις τό κοινοβουλευτικόν καθεστώς. Είναι περιττό νά γράψω ποία αποθάρρυνσις μέ κατέλαβε*» (Ήμ. 11.4.99). 'Ως έλπίδα αντιδράσεως έμπιστεύεται τόν Βασιλέα Γεώργιον Α', άλλ' αυτός δέν τολμά. «*Ω, εάν ο βασιλεύς ήτο τολμηρότερος!... Δυστυχώς ή άπολιμία του μάς επανέφερε τήν αισχρήν βουλευτοκρατίαν*» (ένθ. άνωτ.). Περισσότερον βασίζεται εις τόν Διάδοχον, ό όποιος γίνεται «*κέντρον όλωντων στοιχείων των σταθερών, τιμίων, αποφασιστικων, των έχοντων χαρακτήρα, τά όποια ήδη, διεσπαρμένα τήδε κακεισε, πνίγονται εις τό πέλαγος τής Έλληνικής Κοινοβουλευτικής σαπρίας*» (Ήμ. 4.12.99). 'Οπωσδήποτε όμως, μέ βεβαιότητα βασίζεται εις τόν έαυτόν του. Πιστεύει ότι «*θά μου παρουσιασθούν περιστάσεις*» και τότε «*Έ! κάτι θά κάμω και έγώ διά νά πλώ ολίγον αίμα κοινοβουλευτικόν...*» (ένθ. άνωτ.).

Μέχρι νά αναχωρήσουν διά τό Βερολίνον ή ζωή εις τό στρατόπεδον έξακολουθει. Εύρισκόμεθα εις τόν Μάϊον του 1899 και διεξάγονται γυμνάσια εκει γύρω εις τήν Μαλακάσα και εις τό Σχηματάρι. Ή εξέλιξις τών ασκήσεων συντελείται μέ γελοϊον τρόπο, διότι τό πάθημα του 97 άργεί νά γίνη μάθημα. Εις τό «*Ήμερολόγιό*» του ό Μεταξάς, μετά από κάθε

φάσιν τῶν γυμνασίων σημειώνει «ὥστε τὰ πράγματα ἔγιναν σαλάτα» ἢ «ἔγιναν ἐπομένως ὄλα θάλασσα» κ.λ.π.

Παρατηρῶν ἐπίσης τὰ λάθη τῶν συναδέλφων του, ἐκτιμᾷ τὰς ἰδικίας του ἰκανότητας καὶ γνώσεις γύρω ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴ τέχνη: «Ἐφ' ὅσον ἀνακατεύομαι εἰς τὸν στρατόν, ἐπὶ τοσοῦτον, ἐννοῶ τὴν ὑπεροχὴν μου ἐπὶ τῶν συναδέλφων μου» (Ἡμ. 9.5.99).

Παραλλήλως πρὸς αὐτὰ ἀρχίζει τὸ δράμα τοῦ Κωστάκη, πού θά καταλήξῃ εἰς τὸ Δρομοκαϊτεῖον, ὅπου καὶ θά σβῆσῃ. Νέαι ἀγωνίαι τοῦ «Γιαννάκη». Πολλάκις, μὲ χιλίους κόπους, ὠδήγει τὸν μαρτυρικὸν ἀδελφὸ του εἰς τοὺς ἰατροὺς. Παρηκολούθει τὴν θεραπείαν του, παρέμενε ἀδιακόπως κοντὰ του, τὸν ἐπρόσεχεν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, τὸν ἐνεθάρρυνε. Ὁ ἴδιος ὅμως, ὁ σκληροτράχηλος Μεταξᾶς, ἀπεγοητεύθη.

Ἄπελπισμένος ὤρμησε εἰς τὸ περιστροφόν του διὰ νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἀλλὰ τὸν ἐπρόλαβε ὁ δύστυχος Κωστάκης καὶ ἡ σφαῖρα ἐνεσφηνώθη εἰς τὸν τοῖχο... Μολαταῦτα ἐπανεῦρε τὸν ὑπομονετικὸν ἑαυτὸν του. Ἐνοικίασε μοναχικὴν οἰκίαν διὰ τὸν ἀδελφόν του, ἐπλήρωσε εἰδικὴ νοσοκόμον καὶ μὲ αἱματηρᾶς οἰκονομίας κατῶρθωσε νὰ ἀντεπεξέρχεται εἰς τὰ ἔξοδα τῆς θεραπείας τοῦ «γλυκοῦ Κωστάκη».

Ὁ καιρὸς παρήρχeto καὶ ἐφθασεν ἡ ποθητὴ ἡμέρα. Ὁ Διάδοχος ἐκάλεσε τοὺς νεαροὺς ἀνθυπολοχαγούς εἰς τὸ ἀνάκτορό του, εἰς τὸ Τατόϊ. Τοὺς ὠμίλησε ἀρκετὰς ὥρας. Οὐδεὶς ἔμαθε ποτέ τί τοὺς εἶπε. Οὐδεὶς ὠμίλησε δι' ἐκείνην τὴν συνάντησιν καὶ ὁ Μεταξᾶς ἔγραψε ἐλάχιστα ὅπως: «ὁ μέλλων Βασιλεὺς μᾶς ἀπεκαλύφθη καὶ ἐξεμυστηρεύθη σχεδόν τ' ἀπόκρυφα τῆς καρδιάς του».

Αὐτὰ πού τοὺς εἶπε ἔκαμαν τὸν Μεταξᾶ νὰ ἐξέλθῃ «βαθύτατα συγκεκινημένος». Προσέθεσε ἀκόμη ὅτι «ἠνοιχθῆ ἐνώπιόν μας νέος ἐντελὼς ἄνθρωπος καὶ ἡσθάνθημεν πραγματικῶς τὸ βασιλικὸν μεγαλεῖον». Ὁ Διάδοχος κατεφέρθη ἐνα-

ντίον τῆς «Γαλλίας διά τὰς ιδέας τῆς ισότητος» καί «ἤρχισε φιλιππικόν κατὰ τοῦ κρατοῦντος συστήματος τοῦ κοινοβουλευτικῆς καθεστώτος» καί κατέληξε «ἢ πρέπει κανεῖς νά εἶναι βασιλεύς ἢ νά μὴν εἶναι. Τί, νά εἶναι κανεῖς βασιλεύς διά νά τσεπώνη χρήματα;»!

Ὁ σενώτερος φίλος τοῦ Μεταξᾶ, ὁ Κωνσταντῖνος Μανιαδάκης, μοῦ ἐδιηγήθη δι' ἐκείνην τὴν συζήτησιν μέ τόν Διάδοχον, ὅτι ὁ Μεταξᾶς ὅταν ἀνήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἐφώνησε τόν Μανιαδάκη, τόν Μάϊον τοῦ 1937 καί τοῦ εἶπε:

«Κώστα, προτοῦ φύγω γιά τὴν Γερμανία ὁ Διάδοχος μέ κάλεσε σ' ἀνάκτορα καί μέ περιποιήθηκε μαζί μέ τόν Φώντα καί τόν Ἴπποκράτη. Εἴχαμε μαζί του ιδιαίτερη συνομιλία κατὰ τὴν ὁποία μάς ἐμπιστεύθηκε τὰ μύχια σχέδιά του. Γιά νά μὴ στὰ πολυλογῶ, ἤθελε τὴν ἀναγέννησι τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας κι αὐτός νά μπῆ στήν ἱστορία σάν Διαδόχος τοῦ Παλαιολόγου. Ἡ Αὐτοκρατορία θά ἀναγεννᾶτο μέ τὴν δύναμι τοῦ στρατοῦ. Ἄλλὰ ἡ δημοκρατία ἦταν ἐμπόδιο στήν δημιουργία ἰσχυροῦ ἔθνικοῦ στρατοῦ. Ἡ δημοκρατία ἐπίσης μέ τίς «ισότητες» καί τίς «ἐλευθερίες» ἐξουδετέρωνε τίς ἀξίες, πάνω στίς ὁποῖες θά μπορούσε νά στηριχθῆ ἡ ἀναγέννησι τῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτές οἱ ἀξίες εἶναι ἡ πειθαρχία, ἡ ἱεραρχία, ἡ ὀργάνωσι, ἡ τάξι καί ἡ δύναμι. Ἡ δημοκρατία διεκῆρυττε τὴν «ἐλευθερία, ισότητα καί ἀδελφότητα». Αὐτὴ εἶναι ἡ μασονικὴ τριλογία τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789.

»Οἱ μασόνοι εἶναι πίσω ἀπὸ τὴν δημοκρατία καί ἐξυπηρετοῦν τὰ σκοτεινά σχέδια παγκοσμίου ἐπικρατήσεως τοῦ σιωνισμοῦ. Ὁ διεθνῆς ἐβραϊσμός δέν θέλει τὴν συγκρότησι ἰσχυροῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ μασόνοι εἶναι ἔθνικοι ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλὰ διέταξε ἐμένα νά γραφῶ στή μασονία, διά νά παρακολουθῶ τὴν δράσι τους. Ἰδίως στό Μακεδονικὸ ζήτημα. Ἔτσι γρά-

φηκα Μασόνος. Καί ἔπαιξα τόν ρόλο μου. Ἀργότερα τούς παράτησα, ἀφοῦ ἐξάντλησα τήν ἱεραρχία τους, ὠφέλησα πολύ τόν τόπο, μέ τρόπο πού δέν θά γνωσθῆ ποτέ. Τώρα θέλω νά ἐφαρμόσω σχέδιο παρακολουθήσεως τῶν μασόνων. Κτύπα τους. Βάρα. Ἔμμεσα. Πλάγια. Χωρίς νά φαίνεται ὡς ἐπίσημος πολιτική. Ἐπίσης προετοίμασε τήν διάλυσι τῆς ΧΕΝ καί τῶν Προσκόπων. Θά πραγματοποιηθῆ δταν σοῦ πῶ καί γιά λόγους πού ἐγώ γνωρίζω...».

Ἡ μετέπειτα ζωή τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ ὀργάνωσις τοῦ στρατοῦ καί αἱ νίκαι τοῦ «Γιοῦ τοῦ Ἄητου», ἐπαληθεύουν τήν ἀφήγησιν τοῦ Μανιαδάκη. Τό ἴδιο ἐπαληθεύονται καί τά περὶ Μασόνων. Ὁ Μεταξᾶς ἐνεγράφη εἰς τήν στοάν καί ὅπως βλέπομεν εἰς τό «Ἡμερολόγιό» του ἤρθε μαζί της εἰς ἀντίθεσιν, μόλις ἠθέλησαν οἱ Μασόνοι νά πειθαρχήσῃ εἰς αὐτούς. «Βράδν ρῆξις μέ «Μεγάλην Ἀνατολήν». Ἔλαβα σοβαρωτάτην ὑπόνοιαν ὅτι θέλουν νά μέ κηδεμονεύσουν» (Ἡμ. 26.10.21). Οἱ Μασόνοι, φυσικά, ἐπιμένουν νά τοῦ ἐπιβληθοῦν, ματαιῶς: «Βράδν στοά: ἀντίδρασις. Αἰσθάνομαι ὅτι ἀρχίζει κόρος» (Ἡμ. 14.12.21)..

Τούς ἔχει πιά βαρεθῆ καί μένει διότι ἔχει νά φέρῃ εἰς πέρας ἀποστολήν. Δι' αὐτό πηγαίνει εἰς τὰς συνεδριάσεις τὰ βράδια κάθε Τρίτης, εἰς τὰ κρίσιμα χρόνια 1921-22, πού εἶναι τὰ ἔτη τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας. Ἐκεῖ μαθαίνει, πληροφορεῖται, τὰ λέγει εἰς τόν Θεοτόκην, εἰς τόν Γούναρην, εἰς τόν Πρωτοπαπαδάκην, ἀλλά ἐκεῖνοι δέν τόν ἐννοοῦν. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ Μασόνοι τόν ἔχουν ἀναληφθῆ. Αἰσθάνεται μέσα στή στοά: «μίση ὀλόγυρά μου» (Ἡμ. 8.2.22).

Εἰς τό τέλος θά τούς παρατήσῃ, ἀπό τό 1922. Καί δταν μετά 14 χρόνια ἔλθῃ εἰς τήν ἐξουσία θά διαλύσῃ τὰ παρακλάδια καί τούς ὀργανικούς προθαλάμους τῆς Μασονίας καί θά περισφίξῃ τήν στοά ἀπό μέσα καί ἀπ' ἔξω, μέ πρᾶκτορας τοῦ

Μανιαδάκη. Ὁ Γεώργιος Β' τὸν ἔχει παρακαλέσει νά μὴ κλείσῃ τελείως τὴν στοά, πρὸς χάριν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Μεταξᾶς τοῦ ἔκανε τὴν χάριν.

Πάντως, ὅπως ὁ Καποδίστριας, ἐξέδωσε διαταγή, μὲ τὴν ὁποίαν ἀπηγόρευε εἰς τοὺς ἀξιωματικούς νά γράφονται μέλη τῆς Μασονίας.

Ἄλλὰ ἄς ἔλθωμεν εἰς τὸ θέμα μας. Εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὁ ἀνθυπολοχαγὸς μας ἀποχαιρετᾷ τοὺς δικούς του. Τοὺς φιλεῖ. Εἶναι ἡ «καλὴ του οἰκογένεια» καὶ τοὺς ἀποχωρίζεται ὅλους μὲ δάκρυα εἰς τὰ μάτια, τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τὰ δύο πολυαγαπημένα ἀδέλφια.

Ἐφυγε τὴν 24ην Αὐγούστου 1899 μὲ τὸ πλοῖο τῆς γραμμῆς διὰ τὴν Κέρκυρα, ὅπου εἰς τὸ «Καφενεῖον τῆς Εὐρώπης» συνήντησε τὸν Παπαβασιλείου καὶ τὸν Στρατηγὸ, μὲ τοὺς ὁποίους ἐπεβιάσθη εἰς τὸ ἀτμόπλοιο «Ἀμφιτρίτη». Ἀπὸ τὸ κατάστρωμα τοῦ παλαιοῦ πλοίου ἔβλεπε βουρκωμένος τὴν Κέρκυρα νά μικραίνει, νά χάνεται καὶ σιγοψιθύρισε: «Χαῖρε Ἑλλάς, Χαῖρε πατρίς μου».

Διερχόμενοι ἀπὸ τὴν Τεργέστην ἐφθασαν εἰς τὴν Βιέννην. Ἐπεσκέφθησαν μουσεῖα, εἶδαν ἀξιοθέατα, παρηκολούθησαν ὅπερα καὶ ἐξεκίνησαν διὰ τὴν Γερμανίαν. Εἰς τὰ σύνορα οἱ Γερμανοὶ τελωνειακοὶ ὑπάλληλοι, μόλις ἀνοιξαν τὰς ἀποσκευὰς τους δι' ἔλεγχον καὶ εἶδαν στρατιωτικὰς στολὰς, ἀμέσως τὰς ἔκλεισαν. Εἰς τὴν Γερμανίαν τοῦ Κάιζερ οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν ὑπεράνω ὑποψίας. Αὐτὸ ἔκανε ἀρίστην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀνθυπολοχαγούς μας. Ἐπὶ τέλους, κάπου τοὺς ἀντεμετώπιζαν ὡς ἀληθεῖς κυρίους.

Δευτέρα ἐντύπωσις ἦτο ἡ «αὐστηρὰ τάξις» πού ἐπεκράτησε εἰς τὴν ἀμαξοστοιχίαν, ὅταν τὴν παρέλαβον οἱ Γερμανοὶ. Τρίτη ἐντύπωσις ἦτο ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δέν εἶχε κἀν εἰδοποιήσει τὴν πρεσβείαν διὰ τὴν εἴσοδον τῶν ἀξιωματικῶν μας εἰς τὴν Πολεμικὴν Ἀκαδημίαν. Ἐν τούτοις ὁ πρεσβευτὴς

Ραγκαβῆς εἶχε φροντίσει καί εἶχε τακτοποιήσει, ὅ,τι ἐχρειάζετο, διά τὰς ἐγγραφάς των.

Μετά ἀπό διασκεδαστικά τρεχάματα εὗρον οἰκίαν νά μισθώσουν καί ἀμέσως ἐστρώθησαν εἰς τήν δουλειά. Μελέτη Γερμανικῶν, ράψιμο καινουργῶν στολῶν, διάφοροι ὑπηρεσιακαί ἐπαφαί καί ἐπίσκεψις εἰς τόν ζωολογικόν κήπον, ὅπου διά πρώτην φοράν εἰς τήν ζωήντων εἶδον λέοντας καί τίγρεις. Τά βράδυα ἐπήγαιναν εἰς τά θέατρα καί εἰς τήν ὄπεραν, μέχρις ὅτου ἤρχισαν τά μαθήματα εἰς τήν Ἀκαδημίαν. Ἐκεῖ, ὑπέφεραν ὅλοι των ἐντόνως. Ἡ Πολεμική Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου, ἀνεγνωρισμένως, ἦτο ἡ πλέον δύσκολος καί φυσικά ἡ πλέον φημισμένη τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ μέσα ἐφοίτησαν οἱ μετέπειτα ἐπιφανεῖς ἀξιωματικοί τοῦ Κάιζερ, καθὼς καί οἱ περισσότεροι ἀξιωματικοί τοῦ Χίτλερ, πολλοὺς ἀπ' τοὺς ὁποίους συνήντησε ὁ Μεταξᾶς, τοὺς διηγωνίσθη καί τοὺς ἐξεπέρασε εἰς τήν στρατιωτικὴν τέχνην καί ἐπιστήμην.

Ὁ Διοικητὴς τῆς Ἀκαδημίας στρατηγός Βιλάουμ τούς «ἐφέρθη πατρικῶς» καί τοὺς «ἔδωσε πολλὰς συμβουλὰς». Λιγόλογος καί ἀγέλαστος ἦτο ὁ ξερακιανὸς Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὁ περίφημος κόμης φόν Σλήφεν, ὁ ὁποῖος ἠπόρησε διά τὰς στολὰς των, ἐπειδὴ ἐνόμιζε ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες στρατιωτικοὶ ἔφερον φουστανέλαν! Ὑστερα ἀπὸ μερικὰς ἄλλας ἐθιμοτυπικὰς ἐπισκέψεις καί ἀναφορὰς, πού εἶχαν ἀποστηθίσει εἰς τὰ γερμανικά καί ἀπήγγειλαν μέ συστολήν ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τήν «Κομαντατούρ» καί ἐνετάχθησαν εἰς τὸ σύνταγμα τοῦ κόμητος φόν Σβίρμιπαχ.

Ἐν τῷ μεταξύ τὰ μαθήματα εἰς τήν Ἀκαδημίαν ἤρχισαν. Ἀπὸ τόν ἐναρκτήριον λόγον, ὁ Μεταξᾶς οὐδὲν ἀντελήφθη! Σιγά-σιγά, ἠννῶει τήν γλῶσσαν καί ἀντελαμβάνετο τὰς διαλέξεις ἐπὶ τῆς ὀχρωστικῆς, τακτικῆς, τοπογραφίας, πολιορκητικοῦ πολέμου κ.λ.π.

Μολοντί κυριολεκτικῶς ξενυχτᾶ εἰς τὸ διάβασμα, δέν πα-

ραλείπει και την πνευματική του καλλιέργειαν. Ὁ Γκαίτε τὸν συναρπάζει, ὁ «Φάουστ» εἶναι τὸ ἀγαπημένο του ἔργον. Ὁ Βάγκνερ τὸν συγκινεῖ εἰς τὴν μουσικὴν, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον. Ἀσχολεῖται μὲ τὴν φιλοσοφία, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν γλυπτικὴν, μελετᾷ σχετικὰ συγγράμματα, παρακολουθεῖ καλλιτεχνικὰς ἐκθέσεις, λαμβάνει μέρος εἰς ἀναλόγους διαλέξεις δεικνύων οὕτως ὅτι δέν εἶναι μόνον ὁ ἄνθρωπος τοῦ στρατῶνος. Αἱ παρατηρήσεις του σχετικῶς πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Γκύ ντέ Μωπασάν ἢ τοῦ Γκόρκυ εἶναι ἀξιωματικῶς ἐπισημοί. Συχνὰ περνᾷ ὀλοκλήρους νύκτας ἀφημένος εἰς τοὺς κόσμους τῶν μελωδιῶν τῶν «Τανχώυζερ», «Δαχτυλιδίου τῶν Νιμπελοῦγκεν» ἢ τῆς «πασιονμουζικ» τοῦ Μπάχ.

Παρά τὸν φόρτον τῆς ἐργασίας του δέν χάνει τὴν εὐκαιρία, ὡς νέος πού εἶναι, νὰ δημιουργήσῃ ἀρκετοὺς ἐρωτικούς δεσμούς, πού ἤκουαν εἰς τὰ ὀνόματα: Ἰλζε, Ἐλβα, Ἄννι, Χέντβιγκ, Γκρέτε, Τζούλι κ.τ.λ., ἐνῶ παραλλήλως ἀνέπτυξε καὶ κοινωνικὰς σχέσεις μὲ γνωστὰς οἰκογενείας τῆς Γερμανίας, ὅπως οἱ: Φόν Ζήμενς, Φόν Λέερ, ὁ ζωγράφος Μέγιερχάιμ, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποίου ἐσύχναζε κ.ἄ. Ἔκανε ἐπίσης συντροφία μὲ Ἑλληνικὰς παρέας, πού πολλὰς φορὰς τὸν ἐξενεύριζαν, εἴτε μὲ τὴν δουλοπρέπειάν των πρὸς τοὺς ξένους, εἴτε μὲ τὰς ἀνοήτους ἐκδηλώσεις των, πού προσέβαλον εἰς τὰ μάτια του τὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως τὸν κύκλον του τὸν ἀπετέλουν περισσότερο ἀξιωματικοί, πού τότε ἔχαιραν μεγάλης ὑπολήψεως, διότι ἦσαν ἰδεολόγοι καὶ μὲ ἔντονον τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος.

Ἐφρόντιζε νὰ ὑπερέχη τῶν ἄλλων. Ἐφρόνει ὅτι ἦτο ἀνεπίσημος πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Γερμανίαν. Δι' ὀπίσθησεν ἔκανε, ἀσχημον ἢ καλόν, δέν θὰ ἐκρίνετο ὡς ἄτομον, ἀλλὰ ὡς Ἕλλην. Κατὰ συνέπειαν, ἢ συμπεριφορὰ του θὰ εἶχε ἄμεσον ἐπίπτωσιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν τρίτων, σχετικῶς πρὸς τὴν Πατρίδα μας. Ἔτσι ὁ Μεταξᾶς ἐφέρετο μὲ προσο-

χὴν καὶ κατῶρθωνε νὰ διακρίνεται. Ἀκόμη καὶ οἱ Τούρκοι τὸν ἀνεγνώρισαν, ὅταν συνηγωνίσθη κάποιον ἀξιωματικὸν Τούρκον Μπέη εἰς τὴν οἰνοποσίαν καὶ τὸν ἐμέθυσε.

Τὸν ἐξετίμησαν ὁμῶς ἰδιαιτέρως οἱ Ἰάπωνες ἀξιωματικοί, πού τοῦ ἐζήτησαν νὰ γίνουν «ἀδελφοποιητοί» μαζί του.

Ἐκεῖ, πάντως, πού ἐθριάμβευσεν, ἦτο εἰς τὴν ἐπίδοσίν του εἰς τὴν Πολεμικὴν Ἀκαδημίαν. Τὰ μαθήματα ἐνγλάσσοντο μεταξὺ πράξεως καὶ θεωρίας. Ἦσαν πολὺ δύσκολα καὶ μάλλον ἀντιπαθῆ ἔξ αἰτίας τῆς λεπτολόγου μεθοδολογίας τῶν Γερμανῶν. Εἰς τὸν θεωρητικὸν τομέα ὁ ἦρωας μας, πού ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε προαχθῆ εἰς ὑπολοχαγόν, δέν ὑστέρει καθόλου. Τό πεντακάθαρο μυαλό του εὗρισκε λύσεις διαφορετικὰς ἀπὸ ἐκείνας πού ἐδέχοντο οἱ καθηγηταὶ του, οἱ ὅποιοι, τελικῶς, συνεφώνουν ὅτι καὶ αὐτὰ πού τοὺς ἔλεγε ἦσαν σωστά, σωστότερα ἀπὸ τὰ δικά τους.

Ὅταν ἐγείρετο εἰς τὴν αἴθουσα διὰ νὰ ρωτήσῃ κάποια ἀπορίαν, οἱ καθηγηταὶ δυσανασχέτουν. Μὲ τὰ ἀργὰ γερμανικά του ἐσπαζοκεφάλιζε τὸν καθηγητὴ τῆς τακτικῆς Στάϊν καὶ ἔκανε τὸν περίφημο στρατηγὸ Φόν ντέρ Γκόλτς, τὸν ὀργανωτὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπιθεωρητὴ τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, νὰ ἀλλάξῃ θέμα. Ὅταν ὠμίλει ὁ Μεταξάς, ὠμίλει, ὡς αὐτὸ τὸ πολυσύνθετο γεγονός τοῦ πολέμου, πού εἶναι κρᾶμα ἐπιστήμης καὶ τέχνης, νὰ μὴν εἶχε μυστικά ἢ ἀγνωστα σημεῖα δι' ἐκείνον. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ μὴν ἐξετάζεται! Οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἐξακριβώσῃ τὰς γνώσεις του.

Εἰς τὸν πρακτικὸν τομέα τῆς ἐφαρμογῆς, ὁ Μεταξάς ἐδεινοπάθησε. Ὡς ἄνθρωπος ἦτο φιλάσθενος καὶ αἰάσκησις τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ ἦσαν σκληρόταται καὶ πάντα ἐστοίχιζαν εἰς νεκρούς εἰς τὰς διαφόρους μονάδας πού ἐλάμβανον μέρος. Ἐπίπνονος ἱππασία, πεζοπορία, ξενύχτια κάτω ἀπὸ βροχὰς, ἀδιάκοποι φάσεις γυμνασίων. «Ἀπὸ ἓνα τάγμα ἔπεσαν 100 ἄνδρες ἐξ ἠλιάσεως» (Ἡμ. 30.7.1900).

Κάθε τόσο θέματα προς λύσιν, τὰ ὁποῖα ὁ Μεταξᾶς ἔλυνε καθ' ὁδόν, ἐπάνω εἰς τὸν χάρτην. Ὁργάνωσις ἀμύνης ἢ ἐπιθέσεως, ἐλιγμοί, περιπολῖαι, διοικήσεις μεγάλων μονάδων κ.τ.λ., κ.τ.λ., περιελαμβάνοντο εἰς τὰς ἀσκήσεις, πού ὑπεβάλετο ὁ Μεταξᾶς ἐπιτυχῶς, μολονότι ἐστέκετο εἰς τοὺς πόδας του μέ κινίνα, καθάρσια καὶ ἄλλα γιατροσόφια.

Ἐκεῖνα τὰ ἐπανειλημμένα κοπιώδη γυμνάσια, πού ἐκάλυπταν τεραστίας περιοχάς τῆς Σιλεσίας, τοῦ Ἀννόβερου ἢ τῆς Βεσφαλίας τὸν ἔφεραν εἰς ἐπαφήν μέ Γερμανούς ἀξιωματικούς, πού ἀργότερον ἐξεχώρισαν μέ τὰς περιφανεῖς νίκας των, ὅπως ὁ Ρούντστεντ, καὶ πού ὄλοι των ἀνεγνώρισαν τὴν στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Μεταξᾶ. Ἀκόμη καὶ ὁ ἀμείλικτος ἐκπαιδευτὴς ἱππασίας Βόλφ τοῦ ἔβαλε ἄριστα, παρὰ τὴν ἀρχικὴν του ἀντιπάθειαν.

Μέ τοιαύτας προϋποθέσεις καὶ ὑπὸ τὰς πλέον δυσαρέστους συνθήκας λόγῳ ἀσθενείας, ἔφθασεν ὁ ὑπολοχαγός μας στὰς τελικὰς ἐξετάσεις. «Γκενεραλσταμπεράιτσε» λέγεται εἰς τὰ γερμανικά καὶ περιλαμβάνει ὅ,τι μπορεῖ νά φαντασθῇ κάποιος. Ὅταν ἐξεδόθησαν τὰ ἀποτελέσματα, ὁ Μεταξᾶς κατὰ τὴν συνήθειάν του καὶ παρὰ τοὺς φόβους του, «εἶχε ἔλθει πρῶτος εἰς ὅλα τὰ μαθήματα!» Ἡ ἀρχὴ του «κάμε ὅ,τι πρέπει κι ἄς γίνῃ ὁ,τιδήποτε» εἶχε θριαμβεύσει.

Εἰς τὰ στρατόπεδα Μύνστερ, Φυρστενβάλντε, Ἀλτενγκράμποβ θά τὸν ἐνθυμοῦνται. Ὅπως καὶ εἰς τὴν Πολεμικὴν Ἀκαδημίαν, ὅπου ἡ γερμανικὴ ἐκτίμησις πρὸς τὴν ἀνωτερότητα θά τὸν τιμήσῃ μέ τὴν ἐπιγραφὴν: «Οὐδέν πρόβλημα ἄλυτον δι' Ἰωάννην Μεταξᾶ!»

Ἡ καταπληκτικὴ πρόδοός του ἐπραγματοποιήθη κάτω ἀπὸ ἀβάστακτον στενοχώριαν. Ὁ πατήρ του εἶχε ἀπολυθῆ ὀριστικῶς ἀπὸ τὸ δημόσιον μέ περιουσίαν «εἰς τὸ ἡμῶν ἡλαττωμένην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς διαφόρους ἀετονύχηδες». Ἀναγκαστικῶς λοιπὸν ἐξῆ με λιτότητα, διὰ νά στέλλῃ βοήθειαν εἰς

τούς ιδικούς του. Τό χειρότερον, ὅμως, ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ ἀδελφοῦ του Κωστάκη, πού εἰσηλθε εἰς τό Δρομοκαῖτειον καί ἐξῆλθε, ἀλλά ὄχι θεραπευμένος. Ὁ ἄρρωστος ἀδελφός τοῦ ἐμάραινε τήν καρδιά.

Εἰς τήν Γερμανίαν, ὁ μετέπειτα Ἐθνικός Ἠγέτης τῶν Ἑλλήνων ὠφελήθη πολύ. Ἀπέκτησε «γνώσεις, παιδείαν καί πείραν τοῦ κόσμου». Μέ μιά λέξιν, ὠρίμασε τελείως. Ὁ ἴδιος θά παραδεχθῆ ὅτι ἐγινε «ἄλλος ἄνθρωπος». Καί πράγματι, ἐκεῖ τοῦ ἐδόθη ἡ δυνατότης ἐξελίξεως, πού δέν θά τοῦ παρείχετο εἰς τόν περιωρισμένον χῶρον τῆς κοινωνίας μας, ὅπου αἱ μετριότητες, ἀπό ζηλοφθονίαν, κατεπίεζαν κάθε ἀνώτερον ἄτομον. Φεύγων ἀπό τήν Γερμανίαν ἀνεφώνησε γεμάτος συγκίνησιν: «Χαῖρε, Βερολῖνον!». Θά τό ξανάβλεπε μετὰ δεκαοκτώ χρόνια, τόν Ἰανουάριον τοῦ 1921, ὅταν τό ἐπεσκέφθη ἀπόστρατος, ἰδιωτικῶς. Ἡ «Κρίγκς Ἀκαντεμί» καί ἡ «πανσιόν Πράντσε» θά τοῦ ἔφεραν ζωντανάς ἀναμνήσεις.

Ἐπιστρέφων εἰς τήν Ἑλλάδα ἐπέρασε ἀπό τήν Δανίαν, ὅπου τόν ἐδέχθη ὁ Βασιλεὺς Χριστιανός Θ' καί ὅπου εἶχε μακράς συζητήσεις μέ τήν Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας καί τήν Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας. Κατά τήν διάρκειαν γεύματος διεπληκτίσθη μέ τήν Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας διά τό θέμα τῆς Μακεδονίας, προκαλῶν ἀμηχανίαν εἰς τοὺς συνδαιτημόνας. Ἡ Ἀγγλίσ Βασίλισσα, ὑπόδειγμα ὑποκρισίας... ἔδειξε ἐνδιαφέρον διά τοὺς «δυστυχεῖς Μακεδόνες πού ὑποφέρουν πάρα πολλά βάσανα!» καί τά ἔλεγε αὐτά τό 1903, πού οἱ συμπατριῶται τῆς ἤσκουν τήν ἐλεεινοτέραν ἀποικιοκρατίαν εἰς βάρος πλήθους λαῶν. Ὁ Μεταξᾶς, ἀδιαφορῶν διά τάς συνεπείας, διεφώνησε σθεναρῶς, τῆς εἶπε ὅτι παρασύρεται ἀπό τήν βουλγαρική προπαγάνδα καί τήν ἠνάγκασε νά ἀλλάξῃ συζήτησιν.

Μετά τήν Δανία ἀνεχώρησε διά τό Παρίσι. Περιῆλθε τά ἀξιοθέατα καί σταμάτησε εἰς τόν τάφον τοῦ Ναπολέοντος,

δχι διά νά άποτίση φόρο τιμής, αλλά από περιέργεια. Δέν έξετίμα πλέον τόν Ναπολέοντα.

Μολαταύτα άνεγνώριζε τήν στρατιωτική μεγαλοφυΐα τού Ναπολέοντος και τά «μεγάλα πολεμικά του κατορθώματα» πού, ως στρατιωτικός, τά είχε μελετήσει λεπτομερώς. Είς τό τέλος μάλιστα τού 1900, είχε μεταβή εις τάς Βρυξέλλας και έν απόγευμα μέ κατακλυσμό βροχής, διέτρεξε έφιππος τό πεδίο τής μάχης τού Βατερλώ. Έκείνη ή ένδοξος ήττα και δλαι αι ένδοξοι νίκαι τού Βοναπάρτου ήμαυρώθησαν από τό άδοξο τέλος του. Είς τήν συνείδησιν τού Μεταξά τό ένδοξον τέλος, τό γερμανικόν «γκλοράίχεν ούντεργκανγκ», ήτο ζήτημα ήθικής τιμής.

«Τόν βασιλέα, όστις, άγωνιζόμενος έν μέσω καταστροφών και γενικού κατ' αυτού πολέμου, έζήτει ένα ένδοξον τέλος, ήδυνάμην νά θαυμάσω και νά σεβασθώ, δχι όμως τόν Αύτοκράτορα, όστις δέν ήξευρε νά αποθάνη εις Βατερλώ ή τουλάχιστον κάπου κοντά εις τό Παρίσι, άλλ' έπροτίμησε μέ μεγάλας φράσεις νά υποστή τόν έξουτελισμόν τού νά ζητήση ήρεμον βίον παρά τών "Αγγλων..."» (Ήμ. 'Απρίλιος και Μάιος 1903).

Ό Μεταξάς, από χαρακτήρος έθαύμαζε τούς ήγέτας πού διαλέγουν ένδοξο τέλος. Τόν Δεκέμβριον μάλιστα τού 1940, είχε ανακοινώσει εις τόν Βασiléα Γεώργιο Β' και είχε έμπιστευθί εις τόν Μανιαδάκη, από όπου έχω τήν πληροφορία, τήν άπόφασίν του: «Είς περίπτωση ήττης τού Έλληνικού Στρατού θά μετέβαινε εις τό μέτωπον, όπου θά έπιπτε μαχόμενος!» Ή μοίρα, όμως, τά ήθέλησεν άλλεως.

Άπό τήν Γαλλίαν άνεχώρησε διά τήν Ίταλίαν. Έκάθησε δι' όλίγον, εις τήν Ρώμην κυρίως, θαυμάζων τά μνημεία τής αρχαίας πόλεως. Και μετά, επί τέλους, εις τήν Πατριδα.

Μόλις επέστρεψε έτοποθετήθη εις τήν Γενικήν Διοίκησιν

Στρατού, ὅπου ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἦτο ὁ Διάδοχος. Τό 1904 ιδρύθη, μετὰ ἀπό σχετικὴν εἰσήγησιν τοῦ Μεταξᾶ, τὸ Σῶμα Γενικῶν Ἐπιτελῶν τὸ ὁποῖον, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, ἐχηρσίμειυσε εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν πρόοδον τῶν ἀξιωματικῶν. Ταυτοχρόνως ἐξεπονήθησαν καὶ ὀργανισμοὶ διὰ τὸ στράτευμα, οἱ ὁποῖοι ἔβαλαν τάξιν. Τάξις πού συνεπληρώθη μέ διάφορα νομοθετικά καὶ διοικητικά μέτρα, πού ἐπεξεργάσθη προσωπικῶς ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς.

Ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ στρατοῦ ἐπροχώρει ἐντατικῶς, δταν αἰφνης, τὴν 15ην Αὐγούστου 1909, ἐκηρύχθη ἐπανάστασις ἀπὸ ἀξιωματικούς τῆς Φρουρᾶς Ἀθηνῶν, πού ἀνήκαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ λεγομένου «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου». Ἀρχηγός των ἦτο ὁ Συνταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ Νικόλαος Ζορμπᾶς, ὁ ὁποῖος, πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1897, εἶχε μεταβῆ διὰ σπουδᾶς εἰς τὴν Γαλλίαν.

Μόλις ἐπεκράτησε ἡ ἐπανάστασις, ὁ πρωθυπουργός Δ. Ράλλης παρητήθη καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α΄ ἀνέθεσε εἰς τόν Κ. Μαυρομυχάλην τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως. Ὁ νέος πρωθυπουργός ἐπεκοινῶνησε μέ τοὺς ἐπαναστάτας, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν συνταγματικὴν μεταρρύθμισιν, διορισμὸν εἰς τὰ πολεμικὰ ὑπουργεῖα προσώπων τῆς ἐμπιστοσύνης των, νά ἀπομακρυνθῶν οἱ πρίγκιπες ἀπὸ στρατιωτικά ἀξιώματα, νά ἐνισχυθῆ ἡ ἐθνικὴ ἀμυνα, πού τὴν ἰσχυροποιήσιν τῆς ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Μεταξᾶ, ἐπὶ κυβερνήσεως Γ. Θεοτόκη παρεέβλεπαν, ἐφ' ὅσον ἦτο ἀδύνατον νά τὴν ἠγνόουν.

Ὁ ἱστορικὸς πού ἀντικειμενικῶς καὶ μέ ὀξύτητα πνεύματος διακρίνει τὰ ἀληθῆ γεγονότα ἀπὸ τὰ ὑποβολμαῖα, γνωρίζει τὰς οὐσιαστικὰς αἰτίας τοῦ κινήματος εἰς τὸ Γουδί καὶ τοὺς σκοποὺς του, τοὺς ὁποῖους ἀργότερον ἐξυπηρέτησε ὁ Βενιζέλος, πού ἦλθεν ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ χάρις εἰς τόν «Σύνδεσμον» ἐγινε πρωθυπουργός, μετὰ τόν Σ. Δραγοῦμην.

Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ «Συνδέσμου» ἐστράφησαν ἀμέσως κα-

τά του Κωνσταντίνου. Κατήργησαν την θέσιν του Γενικού Διοικητού, πού κατείχε, και κατεδίωξαν όλους τους φίλους του και προπάντων τον Μεταξά, πού ήδη, από τό 1906, είχε προαχθῆ εἰς λοχαγόν. Κατήργησαν τό Σώμα Γενικῶν Ἐπιτελῶν, ἐπανέφεραν τόν Μεταξά εἰς τό Μηχανικόν και τόν μετέθεσαν εἰς τήν Λάρισα.

Οἱ ἡγέται πού δέν ἔχουν ἐμπιστοσύνην εἰς τό ἄστρο των, προτιμοῦν νά διαλέγουν ὡς συνεργάτας πρόσωπα ἄνευ ἀξίας. Θέλουν νά περιστοιχίζονται ἀπό κατωτέρους, ὥστε νά ξεχωρίζουν. Ἄλλοι πάλι ἐπιλέγουν και ἀπατεῶνας ἀκόμη, διά νά τούς ἔχουν ὑποχείρια και νά τούς διώχνουν ὅποτε θέλουν, χωρίς ἐκεῖνοι νά ἔμποροῦν νά ἀντιδράσουν, διότι ὑπάρχει ἡ ἀπειλή τῆς δημοσιότητος τῶν ἐπιλήψιμων πράξεων των. Εὐτυχῶς, ὁ Βενιζέλος δέν ἀνήκε εἰς τιαύτην κατηγορίαν «ἡγετῶν». Ἐστάθμισεν ὀρθῶς τά προσόντα του Μεταξά και διεπίστωσε πῶς μόνον αὐτός ὁ Λοχαγός θά κατώρθωνε τήν ἀνόρθωσιν του στρατοῦ. Ἄνευ δισταγμοῦ τόν ἐκάλεσε και τήν 6ην Ὀκτωβρίου 1910 οἱ δύο ἄνδρες συνητηθήσαν εἰς τό δωμάτιον του ξενοδοχείου του πρωθυπουργοῦ.

Ἔμειναν μόνοι. Ὁ Βενιζέλος εἰσήλθεν ἀμέσως εἰς τό θέμα: *«Γνωρίζετε εἰς ποίαν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν περιήλθομεν, ὥστε νά ὑπομένωμεν τάς ταπεινωτικάς προκλήσεις τῶν Τούρκων, χωρίς νά δυνάμεθα νά ἀμυνθῶμεν τῆς τιμῆς μας. Ἔχω ἀπόφασιν νά ἐργασθῶ ἀνεκδότως εἰς τήν δημιουργίαν στρατοῦ ἀρτίου και εἰς τήν ἐμπέδωσιν αὐστηρᾶς πειθαρχίας. Ζητῶ τήν συνδρομήν σας εἰς τό ἔργον μου τοῦτο. Διά τοῦτο σᾶς προσφέρω τήν θέσιν του πρώτου μου ὑπασπιστοῦ»* (Ἡμ. 6.10.10).

Ὁ Μεταξᾶς ἐδέχθη, σὺν τοῖς ἄλλοις, *«δέν εἶχα τό δικαίωμα νά ἀρνηθῶ τήν αἴτησιν συνδρομῆς μου εἰς τόν πρωθυπουργόν πρὸς σωτηρίαν του Στρατοῦ»*. Ὁ Βενιζέλος, πού ἐφοβεῖτο ὅτι θά ἔπαιρνε ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, ἀνεκουφίσθη. Εἶχε κερδί-

σει ένα πολύτιμον συνεργάτην, πού, από τήν ἐπομένην πρωΐαν ἠσχολήθη δραστηρίως, εἰς τό Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν. Φαίνεται πώς ὁ Βενιζέλος ἤθελε πλησίον του καί τόν Δούσμανην, ἀλλά δέν ἐπέτυχε νά τόν πάρῃ, διότι ἀντέδρασε ὁ «Στρατιωτικός Σύνδεσμος». Πάντως ἀνέφερε εἰς τόν Διάδοχον ὅτι: «Ἐπῆρα τόν Μεταξᾶ», πράγμα πού ἐχαροποίησε τόν Κωνσταντῖνον, διότι ἔβλεπε νά ἀναγνωρίζωνται οἱ προστατευόμενοι του.

Ὁ Μεταξᾶς εἶχε πολλές ἀμφιβολίας διά τήν εἰλικρίνειαν τοῦ Βενιζέλου. Διέθετε μερικά στοιχεῖα ἐναντίον του, ἀλλά ἐπρόσχε καί μόνο εἰς συζητήσεις μέ τόν πρίγκιπα Ἄνδρέα ἢ τόν Διάδοχον ἢ καί τόν Βασιλέα, ἀφῆνε ἀμυδρῶς νά ἐννοηθῇ ἡ δυσπιστία του πρὸς τόν πρωθυπουργόν. Ἐν τούτοις παρέμενε, διότι προσέφερε μέ τήν ἐργασίαν του μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τόν στρατόν, μολονότι αἱ δικαιοδοσίαι του δέν ἦσαν ἐκεῖναι πού τοῦ ὑπεσχέθη ὁ πρωθυπουργός. Τοῦ περιέκοψε πλήθος ἀρμοδιοτήτων, ὄχι διότι τό ἤθελεν ὁ ἴδιος, ἀλλά διότι τοῦ τό ἐπέβαλαν οἱ στρατιωτικοί τοῦ «Συνδέσμου», πού ἐξήλευαν τόν Μεταξᾶ.

Αἱ βάσεις τῆς ὀργανώσεως τοῦ στρατοῦ, τά σχέδια ἐπιστρατεύσεως, θέματα ὀχυρώσεων, ἐκκαθαρίσεις στελεχῶν, μελέται ἐκστρατειῶν, ἀσκήσεων κ.λπ., ἐξεπονήθησαν ἀπό τόν Λοχαγὸ Μεταξᾶ ἐνῶ, παραλλήλως, ἡ στρατιωτικὴ εὐθυκρισία του ἀπετέλει μόνιμον σύμβουλον τοῦ πρωθυπουργοῦ, πού ἦτο καί ὑπουργός Στρατιωτικῶν. Σχεδόν εἰς ὅλα συνεφώνουν καί ὁ Βενιζέλος ἐπαρουσιάζετο εἰς τούς Στρατηγούς ἐνημερωμένος καί μέ πρωτοτύπους ιδέας, πού ὄλοι βεβαίως ἐγνώριζαν τίνος ἦσαν.

Μολονότι ὁ Μεταξᾶς ἦτο ικανός νά ὀλοκληρώσῃ τήν ὀργανώσιν τοῦ στρατοῦ, ἀναλόγως πρὸς τὰς ἐθνικάς μας φιλοδοξίας καί ἀνάγκας, ὁ Βενιζέλος προσεκάλεσε γαλλικὴν ἀποστολήν δι' αὐτόν τόν σκοπόν. Ὁ Μεταξᾶς ἀμέσως διεφώνησε.

Ἐθεώρει τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν προσβολὴν τῆς ἐθνικῆς μας φιλοτιμίας. Ἐγίνε μιά ἔντονος στιχομυθία μεταξύ των. Ὁ Βενιζέλος ἐπέισθη ὅτι ὁ Μεταξῆς εἶχε δίκαιον, ἀλλὰ δὲν ἤλλαξε γνώμην. Πίεσεις τοῦ «Συνδέσμου», φιλοαυταντακὴ πολιτικὴ, ἐπιθυμία ἀποτροπῆς ἐπιδράσεως Διαδόχου εἰς τὸν στρατὸν κ.λ.π., ἦσαν οἱ ἀληθεῖς λόγοι, πού ἐξώθουν τὸν Βενιζέλον νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν Γάλλων ὀργανωτῶν, οἱ ὁποῖοι, ὅπως θὰ ἴδωμεν παρακάτω, ὀλίγον ἔλλειψε νὰ διαλύσουν τὸν στρατὸν καὶ νὰ ἀχρηστεύσουν τὸ ἔργον τοῦ Μεταξῆ.

Ὁ Διάδοχος, ἐπίσης, ἦτο καταδυσασεστημένος. Εἰς τὰς συνομιλίας των ἐπανελάμβανε τὰς ζημίας πού θὰ προεκάλλουν οἱ ξένοι. Ὁ χρόνος τοὺς ἐδικαίωσεν περισσότερον ἂν ὅσον ἐφαντάζοντο. Οἱ Γάλλοι δὲν ἐγνώριζαν τὸν τόπον, τοὺς ἀνθρώπους, τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Μοιραίως, ἐδημιούργησαν ἀντιπαθείας, μὲ τὴν ἀλλαζονικὴν συμπεριφορὰν των καὶ τὰς ἐκνευριστικὰς εὐνοίας των.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ γαλλικὴ ἀποστολὴ ἦλθε καὶ τὴν ὑπεδέχθησαν θριαμβευτικῶς, μὲ τὴν γνωστὴν δουλοπρέπειάν των, οἱ ξενομανεῖς. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς, στρατηγὸς Ἐϊντοῦ, ἦτο καλὰ πληροφορημένος διὰ τὸν Μεταξῆ. Τὸν ἐπεσκέφθη εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ τὸν ἐγνώρισε. Προηγουμένως, εἶχεν ἰδεῖ τὸν Δούσμανη καὶ εἶχεν ἐκπλαγῆ ἀπὸ τὴν ὀργανωτικὴν ἐργασία, πού ἐπραγματοποίησαν μέχρι τότε οἱ Ἕλληνες μόνοι των, χωρὶς τὴν βοήθειαν τῶν ξένων. Αὐτονόητον ἦτο πῶς ἡ γαλλικὴ ἀποστολὴ ἐπεδίωκε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γαλλικὴν ἐπιρροὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν ἀφ' ἑνός, καὶ τὴν γαλλικὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν εἰς τὴν χώραν μας ἀφ' ἑτέρου. Ἐμίσουν τὸν Διάδοχον ἐξ αἰτίας τῆς φιλογερμανικῆς του τοποθετήσεως, καθὼς καὶ ὄλους τοὺς στρατιωτικὸς πού ἐσπούδασαν εἰς τὴν Γερμανίαν.

Μὲ εἰδικὸν νομοσχέδιον ἀνετέθησαν εἰς τὴν γαλλικὴν ἀποστολὴν τὰ πάντα πού ἀνεφέροντο εἰς τὸν Ἐθνικὸν Στρατὸν

μας: οικονομικά, έφοδιασμοί, προμήθειαι, προβιβασμοί, μεταθέσεις και «*ὄ,τι ἄλλο ὑπῆρχεν*»! ὡς νά εἴμεθα «προτεκτοράτον» τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς. Τέτοιον ξεπεσμόν δέν τόν ἠνείχετο ὁ Μεταξάς. Ἀπεφάσισε νά παραιτηθῆ, νά φύγη ἀπό τόν στρατόν. Ἔπρεπε ὁμως πρῶτον νά εὕρη ἐργασίαν «διά νά ζῆση». Συγκεκριμένως, διεπραγματεύθη μίαν «καλήν θέσιν» εἰς κάποιαν βελγικὴν ἐταιρείαν. Εὐτυχῶς δέν τόν προσέλαβαν. Ἐμεινε λοιπόν, καταπίνων τὴν ξενολατρεία τῶν συναδέλφων του καὶ τὴν προσκλητικότητα τῶν Γάλλων.

Μέλλον δέν ἔχει πλέον εἰς τόν στρατόν ὁ Λοχαγός μας. «Ἐλπίδα προαγωγῆς καμμίαν» διότι οἱ Γάλλοι, ἐξυπηρετοῦντες τὰ γαλλικὰ συμφέροντα καταδιώκουν τοὺς «ἐκ Γερμανίας ἐλθόντας» ἀκόμη καὶ τόν ἴδιον τόν Διάδοχον, πού τόν παρεμποδίζουν ἐντέχνως νά ἐπανέλθῃ εἰς τό στράτευμα. Ὁ Μεταξάς, πού ἔχει συναισθησιν τῆς ἀξίας του, δέν χάνει εὐκαιρίαν μὲ ὑπομνήματα, μὲ παρατηρήσεις, μὲ ἀναφοράς νά ἀποδεικνύῃ τὴν ὑπεροχὴν του καὶ νά ἐπισημαίνῃ τὰ σφάλματα τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς. Ὁ ἀπόφοιτος τῆς Πολεμικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου κατέχει τὰ πράγματα τῆς πολεμικῆς τέχνης, συντριπτικῶς ἀριώτερον ἀπὸ τοὺς Γάλλους τῶν σαλονιῶν.

Ἐπομένως ἀρχίζει μία θανάσιμος διαμάχη μεταξύ τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς καὶ τοῦ Μεταξά. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἔχει διαβλέψει ὅτι οἱ Γάλλοι, ἐπίτηδες θέλουν νά ἐπαναφέρουν τόν Διάδοχον εἰς τόν στρατόν, ὡς Γενικόν Ἐπιθεωρητήν, διὰ νά τοῦ φορτώσουν τὰ λάθη των. Εἰς μίαν διεξοδικὴν συζήτησιν, μὲ τόν Κωνσταντῖνον, τόν πείθει νά μὴν ἀποσυρθῆ ἐντελῶς ἀπὸ τόν στρατόν, ὅπως ἤθελε, ἀλλὰ νά προβαίῃ εἰς ἐπιθεωρήσεις χωρὶς νά ἀνταγωνίζεται ἢ νά κατηγορῇ τοὺς Γάλλους. Εἰς τό γραφεῖο του, μάλιστα, τόν συμβουλεύει νά μὴ πάρῃ κάποιον ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς φίλους του, ἀλλὰ μετριοπαθεῖς ἀπὸ τόν «Σύνδεσμον», ὥστε νά μὴ δίδῃ λαβὴ εἰς τοὺς

προθύμους συκοφάντας του. Ἀκολουθῶν τὰς προτάσεις τοῦ Μεταξᾶ ὁ Διάδοχος ἔγινε δημοφιλέστατος μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι σιγά-σιγά συνειδητοποιοῦν τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς ξενικῆς κυριαρχοῦ παρουσίας εἰς τὸν στρατόν.

Διὰ νὰ εἴμεθα δίκαιοι, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν πῶς ὁ πανέξυπνος Κρητικός δέν ἔπαιρνε ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ζητημάτων ἀποφάσεις ἂν δέν ἠρώτα τὸν θετικὸν Κεφαλλονίτη. Πάντοτε σχεδόν συνεμορφοῦτο πρὸς ὅσα ὑπεστήριζεν ὁ Μεταξᾶς. Ἐφρόντιζε μόνον νὰ χρυσῶνῃ τὸ χάπι, ὅταν ὑλοποιεῖ τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ἐκεῖνα πού εἶχεν εἰσηγηθῆ ὁ Ἐἴντου.

Ἐφθασεν ἓνα κρίσιμο σημεῖο. Ἦτο ἡ ὑποβολή τοῦ ὄργανισμοῦ, πού ἐσχεδίασεν ἡ γαλλικὴ ἀποστολὴ καὶ τὸν ὁποῖον ὁ Μεταξᾶς, εἰς κριτικὴν πρὸς τὸν Βενιζέλο, κατερράκωσεν κυριολεκτικῶς. Ὁ πρωθυπουργὸς ἀντελήφθη κατόπιν βαθείας ἀναλύσεως, πού τοῦ ἀνέπτυξεν ὁ ἐπιτελικὸς νοῦς τοῦ ὑπασπιστοῦ του, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ὄργανισμοῦ θὰ προεκάλει ἀναρχίαν εἰς τὸ στράτευμα.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1911 ὁ Βενιζέλος ἐκάλεσε τὸν Ἐἴντου καὶ τοῦ ἐξεδήλωσε μὲ διπλωματικότητα τὰς ἐπιφυλάξεις του. Ὁ Γάλλος στρατηγὸς ἔφυγε πῦρ καὶ μανία καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ἂν δέν ψηφισθῆ ὁ ὄργανισμὸς, ἡ γαλλικὴ ἀποστολὴ θὰ ἀνεχώρει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὰ πράγματα ἐνεπλάκησαν, διότι ὁ Βενιζέλος ἦτο συνδεδεμένος μὲ τὴν γαλλικὴν ἀποστολήν, τῆς ὁποίας δέν ἠδύνατο ν' ἀναγνωρίσῃ δημοσίως τὴν ἀποτυχίαν, ἐκ παραλλήλου δέν ἠδύνατο νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν ὄργανισμό. Τελικῶς προέκρινε τὴν λύσιν τῆς ὑποβολῆς πρὸς ψήφισιν ἑνὸς ἀπανθίσματος, ὥστε καὶ οἱ Γάλλοι νὰ μείνουν εὐχαριστημένοι καὶ τὸ συμφέρον τοῦ στρατεύματος νὰ μὴ ζημιώνεται πολὺ.

Ἄς ἀνοίξωμεν τώρα μίαν μικρὰν παρενθεσιν γύρω ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν τοῦ Μεταξᾶ. Τὴν 31ην Ἰουλίου 1909, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸ Γουδί, ἐνυμφεύθη μετὰ ἀπὸ

φλογερόν ειδύλλιον, πού διετηρήθη έντονον μέχρι του «θανάτου» του, τήν Λέλαν Χατζηϊωάννου. Τό «Ήμερολόγιό» του, τά γράμματά του πρὸς αὐτήν καί κάθε πράξις του, αποδεικνύουν ὅτι ὁ μέγας ξρως τοῦ Μεταξᾶ ἦτο ἡ σύζυγός του. Ὅταν τό καλοκαίρι τοῦ 1965 ἐκυκλοφόρησα τήν ἐπιθεώρησιν «4η Αὐγούστου», ἐπεσκέφθην τήν κυρία Μεταξᾶ εἰς τήν οἰκίαν τῆς ὁδοῦ Πατησίων καί συνωμιλήσαμε. Μοῦ ἔδωσε τήν ἐντύπωσιν εὐφυοῦς γυναικός καί, τό σπανιώτερον, πραγματικῆς κυρίας. Τώρα, εἰς βαθύ γῆρας, ζῆ βυθισμένη εἰς τάς ἀναμνήσεις τοῦ πολυταράχου βίου πού ἐγνώρισε κοντά εἰς τόν ἐπιφανέστερον ἄνδρα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας.

Εἰς τά τέλη τοῦ 1911 ἐτακτοποιήσε ἐπίσης τήν προῖκα τῆς ἀδελφῆς του Μαριάνθης. Ὁ γαμβρός του Θεόφραστος τόν ἐπίεξε. Διά νά ἐξασφαλισθοῦν τά μετρητά, ἐνεγράφησαν ὑποθήκαι, ἔγιναν δάνεια καί ἄλλοι παρόμοιοι οικονομικοὶ συνδυασμοί, πού ἐφανέρωναν ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἦτο ὁ παραδοσιακός Ἕλλην ἀδελφός. Ἐνα ἀκόμη χαρούμενο γεγονός προσετέθη εἰς τήν οικογενειακὴν εὐτυχίαν. Ἡ σύζυγός του ἐγέννησε τό πρῶτο τους παιδί. Ἦτο κοριτσάκι καί ἀνάδοχος ἐδέχθη νά γίνῃ ὁ ἴδιος ὁ Διάδοχος. Τό ὠνόμασαν Λουκία-Ἄννα, χαϊδευτικά ὁμως τήν ἀπεκάλουν Λουλοῦ. Εἰς τήν βάπτισιν παρευρέθη μόνον ἡ οἰκογένεια τοῦ Μεταξᾶ καί ὁ υἱός τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, πού ὁ Μεταξᾶς τόν ἐγνώριζε ἀπὸ τότε πού ἐσπούδαζε εἰς τήν Γερμανίαν, ὅταν τόν εἶχε συναντήσει εἰς τήν λουτρόπολιν Λάνγκενσβάλμπαχ, ὅπου παραθέριζε.

Ὁ Βενιζέλος, ἀξιοποιῶν τόν Μεταξᾶ, ὠλοκλήρωσε τό ἔργο τῆς ἀνασυγκροτήσεως τοῦ στρατοῦ. Συνάμα διέλυσε καί τόν «Στρατιωτικόν Σύνδεσμον» καί ἐγκατέλειπε τελείως τούς ἀφελεῖς ἀξιωματικούς, πού τόν ἔφεραν εἰς τήν ἐξουσίαν. Ὅσον ἀφορᾶ εἰς τήν γαλλικὴν ἀποστολήν, τό κῦρος της κατέρρευσε, διεπιστώθη ἡ ἀποτυχία της, μέχρι τοῦ σημείου

μάλιστα νά τήν εἰρωνεύωνται καί εἰς τὰς ἐφημερίδας. Μολα-
ταῦτα, ὁ Βενιζέλος τήν ἐκράτει εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλά τήν
ἀνασυγκρότησιν τοῦ στρατοῦ τήν εἶχε ἐμπιστευθῆ εἰς τόν
Μεταξᾶ. Ἐξείμα τόν ὑπασιπστήν καί μυστικοσύμβουλόν του
ἀπεριορίστως. Τοῦ εἶχε τυφλήν ἐμπιστοσύνην καί δι' αὐτό τοῦ
ἀνέθεσε τὰς διαπραγματεύσεις, πρὸς σύναψιν τῆς κρυφῆς
Ἑλληνοβουλγαρικῆς συμμαχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἀποστολή εἰς τὴν Σόφιαν - Ὁ πρῶτος βαλκανικὸς πόλεμος - Ἀποστολή εἰς τὸ Λονδῖνον - Ὁ δευτέρος βαλκανικὸς πόλεμος - Ἡ συμβολὴ τοῦ Μεταξᾶ εἰς τὰ σχέδια ἐπιχειρήσεων - Αἱ πολεμικαὶ πρωτοτυπίαὶ τοῦ Μεταξᾶ - Ἄρνησις ὑπουργικοῦ ἀξιώματος - Ὁ Μεταξᾶς καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικόν - Σύγκρουσις μετὰ τὴν ἀγγλικὴν ἀποστολὴν - Ἐνα σχέδιον ἀστραπιαίου πολέμου πάντοτε ἐπίκαιρον! - Ὁ ἀπαίσιος διχασμὸς - Ἡ ἀλήθεια διὰ τὰς θέσεις τοῦ Μεταξᾶ - Τὰ δραματικὰ γεγονότα καὶ ἡ ἐξορία τοῦ Κωνσταντίνου

Ἄν καί, λόγῳ θέσεως, ὁ Μεταξᾶς δέν μετεῖχε ἐνεργῶς εἰς τὴν πολιτικὴν ἐφρόντιζε νά ἐνημερῶνεται ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ζητημάτων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, πού τὰ παρηκολούθει ἀγρύπνως. Ἐβλεπε τὰ στραβά καὶ τὰ ἀσχημα τῆς κυβερνήσεως καὶ προπαντὸς τῶν συνεργατῶν τοῦ Βενιζέλου καὶ τὰ ἀπέδιδε εἰς αὐτούς, διότι ἐπίστευε πῶς ὁ πρωθυπουργὸς τὰ ἠγνῶει. Εἶχε δίκαιον. Ἐνίστε δέν ἄντεχε καὶ ἐσημείωνε μερικὸς ἐξωφρενισμοὺς τῶν ὑπουργῶν, ὅπως διὰ τὸν Τσιριμῶκον, πού «ἔστειλε τὰ παιδιὰ καὶ τὴν νταντὰ μαζί, μετὰ ἀντιπολιτικὸν εἰς Αἰδηψόν, ὁ ἀθεόφοβος!».

Γενικῶς προήσπιζε τὰ συμφέροντα τοῦ Βενιζέλου, τὸν ὁποῖον προειδοποιεῖ διὰ τὰς ἐπιβλαβεῖς συνεπειὰς διαφόρων

ἐνεργειῶν. Εἰς τό «Ἡμερολόγιον» καί ἄλλου συναντῶμεν τοιαύτας περιπτώσεις καί βλέπομεν εἰς πόσας ἢ ἐπέμβασις τοῦ Μεταξᾶ ἀπεδείχθη σωτηρία. Ἡ συμπεριφορά του ὠφείλετο ἀφ' ἑνός εἰς τήν φιλία του πρὸς τόν Βενιζέλον καί ἀφ' ἑτέρου εἰς τήν εὐγνωμοσύνην του δι' αὐτόν, πού τόν «ἔκαμε κατ' οὐσίαν ὑφυπουργόν καί ἀρχηγόν τοῦ ἐπιτελείου». Ἀπό τόν Ὀκτώβριον τοῦ 1910 μέχρι καί τόν Αὐγουστον τοῦ 1912, ὁ Μεταξᾶς κατεῖχε τήν θέσιν-κλειδί τοῦ πρώτου ὑπασπιστοῦ τοῦ Βενιζέλου. Ἡ διετής συνεργασία των ἐπί σοβαρῶν ἐθνικῶν θεμάτων ἔφερε τόν ἕνα πολύ πλησίον τοῦ ἄλλου. Εἰς τό μέλλον ἐμισήθησαν ὡς πολιτικοὶ ἀντίπαλοι, ποτέ ὡς ἄνδρες.

Ἡ μυστική στρατιωτική συνθήκη μέ τήν Βουλγαρίαν εἶναι ζωτικῆς σημασίας διά τήν χώραν μας. Δίχως ἐνδοιασμόν ὁ Βενιζέλος, καθὼς προανέφερα, τήν ἐνεπιστεύθη εἰς τόν Μεταξᾶ. Τόν διατάζει νά ἀναχωρήσῃ διά τήν Σόφιαν. Προτοῦ φύγη ἐκθέτει τὰς ἀπόψεις του εἰς τόν Διάδοχον, ὁ ὁποῖος συμφωνεῖ μέ τὰ σχέδιά του. Ἀπό τοὺς ἰδιώτας μόνον ἡ σύζυγός του γνωρίζει πού μεταβαίνει. Οἱ ἄλλοι δλοὶ πιστεύουν ὅτι πηγαίνει εἰς τήν Βιέννην.

Ξεκινᾷ τήν 8ην Σεπτεμβρίου μέ τό ἀτμόπλοιον «Ἴσμήνη». Τό πλοῖον ἀγκυροβολεῖ εἰς τόν Βόσπορον, ὅταν ἡ νύχτα σκεπάζει τήν Κωνσταντινούπολιν. Ποῖος ξέρει τί αἰσθήματα ἐγέννησε εἰς τήν ψυχή του ἢ θεά τῆς «Πόλης» μας, πού ἦτο ὁ στόχος τῆς ἀποστολῆς του. Ἐπί τέλους, μετά τρεῖς ἡμέρας ἔφθασε εἰς τήν Σόφιαν, μέσω Πύργου. Ἐκεῖ, μαζί μέ τόν πρεσβευτήν Πανᾶ ἤρχισε τὰς διαπραγματεύσεις, μέ τόν ἴδιον Βούλγαρον πρωθυπουργό Ἰβάν Γκέσωφ, πού ἦτο Ἕλλην ἐκ μητρὸς καί εἶχε μάλιστα τελειώσει τήν Μεγάλην Σχολήν τοῦ Γένους εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν! Τά στρατιωτικά ζητήματα τὰ συνεζήτησε μέ τόν στρατηγόν Ἰβάν Φίτσεφ, Ἀρχηγόν τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ. Ὑπέγραψαν τήν

συνθήκην καὶ ὁ Μεταξᾶς ἐπέστρεψε, ὄχι πλέον ὁμῶς εἰς τὸ γραφεῖον, ἀλλὰ εἰς τὴν Λάρισαν, εἰς τὸ μέτωπον, διότι ἐκεῖ τῶρα τὸν ἐχρειάζετο ἡ Πατρίς.

Ἡ γενικὴ ἐπιστράτευσις τῶν βαλκανικῶν συμμάχων εἶχεν ὀλοκληρωθῆ, ὅταν ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία ἐστειλαν τελεσίγραφον εἰς τὸν Σουλτάνον.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ὅπως ἀνέμενον, ἀπέρριψε τὸ Σερβοβουλγαρικὸν τελεσίγραφον. Ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη. Τὸ βασιλεῖον τοῦ Μαυροβουνίου τὴν 23ην Σεπτεμβρίου ἐπιτίθεται πρῶτον κατὰ τῶν Τούρκων. Τὴν 4ην Ὀκτωβρίου τὸ ἀκολουθοῦν οἱ Ἕλληνες, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι.

Ὁ στρατὸς μας περνᾷ τὰ σύνορα τὴν 5ην Ὀκτωβρίου, ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὤραν 9ην τὸ πρωῒ. Τὰ Ἑλληνόπουλα θά ξεπλύνουν μὲ τὸ αἷμα των τὴν ταπεινωσιν τοῦ 1897. Πρώτη μάχη εἰς τὴν Ἐλασσόνα. Νίκη καὶ θριαμβευτικὴ ἀπελευθέρωσις τῆς πόλεως. Τὴν 9ην Ὀκτωβρίου ἄλλη τρομερὰ μάχη, πού κατέληξε εἰς τὴν ὀλοκληρωτικὴν συντριβὴν τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἐτρόπησαν εἰς ἀτακτον φυγὴν. «*Μέχρι τὰ Σέρβια*», γράφει ὁ Μεταξᾶς, «*ὁ δρόμος ἦτο γεμάτος ἀπὸ πτώματα τουρκικά*».

Εἰς τὰ μέσα Ὀκτωβρίου ὁ Βασιλεὺς φθάνει εἰς τὴν Κοζάνην, ὅπου συγχαίρει προσωπικῶς τὸν Μεταξᾶ. Κατόπιν ὁ ἥρωσ μας εὐρίσκεται εἰς τὴν Βέροιαν ἀπ' ὅπου καταδιώκονται οἱ Τούρκοι. Μετὰ, χωρὶς ἀνάπαυσιν, εἰς τὴν Νάουσαν καὶ κατόπιν ἔρχεται ἡ ἐκμηδενιστικὴ σύγκρουσις τῶν Γιαννιτσῶν. Τὸ σχέδιον τῆς μάχης ἦτο ἀποκλειστικόν ἔργον τοῦ Μεταξᾶ. Ὁ δοξασιμένος στρατὸς μας προελαύνει νικηφόρος εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν Μακεδονίαν!

Εἰς τὸ τέλος τοῦ Ὀκτωβρίου ὁ Μεταξᾶς μὲ τὸν Δούσημαν διαπραγματεύονται τὴν παράδοσιν τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ ἤδη ὁ Μεταξᾶς ἔχει ἐτοιμάσει τὰς διαταγὰς ἐπιθέσεως διὰ τὴν κατάληψιν τῆς, ἀνδέν παρεδίδοντο οἱ Τούρκοι. Εἰς ἐλιγ-

μός των Βουλγάρων νά εισέλθουν και αυτοί εις τήν Θεσσαλονίκην δέν ηὔδοκίμησεν. Ὁ Μεταξᾶς πού ἐστάλη νά τοὺς σταματήσει, παρ' ὀλίγον νά φονευθῆ ἀπό τὰς σφαίρας των, διότι ἐκείνοι ἔκαναν πῶς, δῆθεν, δέν ἀνεγνώρισαν τοὺς Ἑλληνας.

Ἀποτέλεσμα τῆς γενναίας ἐξορμήσεως τοῦ 1912 ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τόσων Ἑλληνικῶν ἐδαφῶν καί ἡ καταστροφὴ ὀλοκλήρου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὅσοις ἀπέμεινε θά ἦττηθῆ εἰς τήν Φλώριαν. Μὲ βάσιν τὴν πόλιν αὐτὴν πραγματοποιεῖται μὲ ἐπιτυχίαν ριψοκίνδυνος ἐκστρατεία μέσῳ Βοδενῶν καί Ὀστρόβου ἐναντίον τοῦ Μοναστηρίου, ὥστε νά διευκολυνθῶν οἱ Σέρβοι νά τὸ κυριεύσουν. Ὅπερ καί ἐγένετο.

Ὁ πόλεμος ἀπέδειξε ἐμπρόστως τὴν στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Μεταξᾶ. Ὅλοι αἱ ἐπιχειρήσεις ἐξετελέσθησαν μὲ βάσιν σχέδια πού εἶχε συλλάβει καί συντάξει ὁ ἴδιος, προσωπικῶς. Μὲ δικαιολογημένην ὑπερηφάνειαν ἔγραψε εἰς τὴν σύζυγόν του διὰ τὴν ἀξίαν του. «*Εἶμαι ὁ κύριος μοχλός*» τῆς ἔλεγε καί τὴν καθισύχαζε μὲ τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι τὸν «*φυλάττουν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ*». Ὅλοι τὸν ἐπεριποιούντο ἰδιαιτέρως, διότι τὸν ἔχουν ἀνάγκη καί ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπεροχὴν καί τὴν στρατιωτικὴν του μόρφωσιν.

Τὸ καθήκον προέχει. Καί ὁ Μεταξᾶς ἦτο πάντοτε, μέχρι τὸ τέλος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ καθήκοντος.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1912 μεταβαίνει εἰς τὸ Λονδίνον διὰ τὴν συνθήκην εἰρήνης, ὡς ὑπεύθυνος τοῦ στρατιωτικοῦ τῆς μέρους. Ἐκεῖ τοῦ τηλεγραφοῦν, ὅτι ἀπέκτησε καί δευτέραν κόρην, τὴν Νανᾶ.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν τοῦ κάνει ἐντύπωσιν ὁ χαρακτήρ τῶν Ἄγγλων: «*γαλήνιος, ἀξιοπρεπής, ὀλιγόλογος, εὐγενής*». Ὁ χαρακτήρ αὐτός κατὰ τὸν Μεταξᾶ εἶχεν «*ἐπήρειαν εἰς τὸν βίον*». Ἐθαύμασε τὸν ἀγγλικὸν χαρακτήρα, διότι ἐπλησίαζε πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πρότυπον χαρακτήρος: τὸν ἀρχαῖον Ἑλ-

ληνικόν, πού κατά τόν Μεταξᾶ πάλιν ἦτο «θαυμάσιος, γαλήνιος, μετρημένος, διαχτυκός, μέ χάριν καί εὐγένειαν». Διακαής πόθος του ὑπῆρξεν ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων του, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνικοῦ χαρακτήρος.

Οἱ Τοῦρκοι παρατείνουν σκοπίμως τὰς συζητήσεις καί οὕτω ὁ Μεταξᾶς ἔχει καιρόν νά ἀκούσῃ Βάγκνερ, «τόν ὁποῖον ὁμως δέν ἐκτελοῦν οἱ Ἕλληλοι μέ τό αἶσθημα τῶν Γερμανῶν». Νά ἴδῃ τὰ ἀξιοθέατα τοῦ περιφήμου «σίτυ», νά παρακαθήσῃ εἰς ἐπίσημα γεύματα καί εἰς ἄλλας δεξιώσεις τοῦ πρωτοκόλλου, ἀνευ διαθέσεως: «δέν φαντάζεσαι τί πληκτικάί πού εἶναι αἱ ἀγγλικαί συναναστροφαί», γράφει εἰς τὴν σύζυγόν του καί μᾶλλον ἐπερνοῦσε τὴν ὥραν του σκεπτόμενος νοσταλγικῶς τὴν οἰκογένειάν του.

Τὴν 3ην Ἰανουαρίου λαμβάνει τηλεγράφημα ἀπὸ τόν Δούσμανην: «*Ἀναχωροῦμεν Ἡπειρον, ἐπομένως ἀναχωρήσατε ἐκ Λονδίνου ἀμέσως πρὸς συνάντησιν ἡμῶν, λαμβάνοντες μέτρα ὅπως ἀναγκαιοῦσαι ἀποσκευαί ἐκστρατείας, ἀποστελλόμεναι ἐξ Ἀθηνῶν, σὰς συναντήσωσι καθ' ὁδόν.*»

Ὁ Στρατιώτης ξυπνᾷ. Ἡ πολεμικὴ σάλπιγξ τόν καλεῖ εἰς τὸ μέτωπον. Ἀμέσως ἀπευθύνει ὁδηγίας εἰς τὴν σύζυγόν του: «*Ἐτοίμασε τὰ πράγματά μου. Ἐάν ἐπέστρεψες τό κρεββάτι μου ἐκστρατείας, ἀγόρασε ἄλλο... Ἐτοίμασε ἐπίσης τὴν σέλλαν μου τὴν παλαιάν, βάλε νά μοῦ τὴν καθαρίσουν...*». Τῖ ὠραῖοι λόγοι, πού ἀνταποκρίνονται εἰς ὠραιότερα αἰσθήματα. Προετοιμασία διὰ πόλεμον, δι' ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, διὰ δόξαν, διὰ κίνδυνον, διὰ γνησίαν ἀνδρικήν ζωὴν. Διὰ μεγάλα ἰδανικά.

Τὴν 13ην τοῦ ἰδίου μηνός ἔχει φθάσει εἰς τὴν Φιλιππιάδα, ὅπου ὁ στρατός τόν ὑποδέχεται ὡς «Μεσσίαν»! Ἄμεσος στόχος: τὰ Ἰωάννινα. «*Θά τὰ πάρωμεν ὅπωςδῆποτε*» ἰσχυρίζεται ὁ Μεταξᾶς, «*ἀλλὰ θέλουμε καιρό καί ὀργάνωσι*». Ὑποστηρίζει ἀκόμη καί τό ἐξῆς καινοφανές διὰ τούς στενοκεφά-

λους: «Τό σπουδαῖον δέν εἶναι τό σχέδιον, ἀλλ' ἡ ἐπιμέλεια καί ἡ μεθοδικότης τῆς ἐκτελέσεως. Καί τό χειρότερον σχέδιον δύναται νά ἐπιτύχη λαμπρά, ἀρκεῖ νά ἐκτελεσθῆ μέ ἐπιμονήν καί ἐπιμέλειαν εἰς ὄλας του τάς λεπτομερείας». Εἰς τήν Πολεμικήν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου ὁ Λοχαγός μας ἐβαθμολογήθη μέ ἀριστα εἰς τόν πολιορκητικόν πόλεμον. Τώρα θά ἐφήρμοζε τάς γνώσεις του μέ γερμανικήν λεπτολογία.

Κατά πρότον ἀκυρῶνει ὄλας τάς ὑπαρχούσας διαταγάς, καταργεῖ καί ὄλα τά σχέδια πού ὑπῆρχαν. Εἰς αὐστηρόν τόνον θά ἀγανακτήσῃ, διότι ὑπάρχουν πολλά σχέδια, ἀλλά δέν ὑπάρχει καμμία φροντίς διά πυρομαχικά, καμμία φροντίς δι' ἐργαλεῖα μηχανικοῦ, οὔτε διά τροφήν, οὔτε διά νομήν τῶν ζώων, οὔτε διά κατασκηνώσεις.

Ὅλα αὐτά τά ἀρχίζει μεθοδικῶς καί μέ προσωπικήν ἐπίβλεψιν. Ταυτοχρόνως, μετέβη «σχεδόν παντοῦ γιά νά ἰδῶ ὅ,τι ἐπρεπε μέ τά μάτια μου». Μακράν τοῦ χάρτου καί ἐπί τοῦ ἐδάφους, μέ προσωπικήν ἀντίληψιν, «ἐσπούδασα καλά ὄλην τήν κατάστασιν» καί κατέστρωσε ἓνα καί μοναδικόν σχέδιον μάχης, στηριζόμενον εἰς τήν «ἰδέα τοῦ συνόλου», πού ἀπεκόμισε ἐπί τοῦ χώρου.

Διατάζει τήν νύκτα καί εἰς ἀκανονίστους ὥρας «τρομερό κανονίδι» καί μετά σιωπήν. Ἦτο ἓν εἶδος ψυχολογικοῦ πολέμου, εἰς τόν ὁποῖον ἀπέδιδε ἰδιαιτέραν σημασίαν. Βεβαίως, τό βάρος τό ἔρριπεν εἰς τήν προετοιμασίαν τῆς ἐφόδου, πού ἀπετέλει τό πρωτεῦον στοιχεῖον τῆς ἐπιτελικῆς του ἐργασίας. Εἰς τήν ἀλληλογραφίαν Μεταξᾶ ὑπάρχουν ἐπιστολαί πού περιγράφουν τόν τρόπον σκέψεως καί δράσεώς του, διά τήν κατάληψιν τοῦ Μπιζανίου. «Ἐνα φρούριο», λέγει, «δέν παίρνεται μ' ἓνα πήδημα... Οὔτε ὑπάρχει φρούριο ἀπόρθητο. Τά Ἰωάννινα θά ἀλωθοῦν μέ τέχνην πολιορκητικήν». Πιστεῖει πῶς σ' ἓνα μῆνα, θά κατορθώσῃ ἐκεῖνο πού δέν ἐπέτυχαν οἱ ἄλλοι, λόγῳ βιασίνης καί προχειροτήτων. Καί πράγματι

έδικαιώθη. Ἡ προπαρασκευή ώλοκληρώθη καί τήν 20ήν Φεβρουαρίου τό πρωῖ ἤρχισεν μία έπική γενική έπίθεσις, ή όποία, μετά άπό ύπόδειξιν του Μεταξά, ήκολούθησεν άπρόβλεπτον κατεύθυνσιν ώς πρός τήν συγκέντρωσιν τής κύριας προσπαθείας. Είχε πάρει άυστηρά μέτρα μυστικότητας σχετικώς πρός τάς μετακινήσεις τών στρατευμάτων. Ἀπηγόρευσε τάς συγκοινωνίας, διέκοψε τά ταχυδρομεΐα, έκλεισε τά τηλεγραφεΐα καί έξησφάλισεν συνάθροισιν 20.000 άνδρών «χωρίς νά πάρη κανείς είδησιν».

Τήν έπομένην τό πρωῖ δυό άπεσταλμένοι του Ἐσσάτ Πασά άναγγέλουν ότι οί Τουρκοί παραδίδονται άνευ όρων. Ὁ Ἐσσάτ, άνθρωπος ικανός καί μέ ευρωπαϊκήν μόρφωσιν, συνητήθη μέ τόν Μεταξά καί συνεζήτησαν μαζί έπ' άρκετόν. Τό πρωτόκολλον παραδόσεως φέρει καί τήν ύπογραφήν του Μεταξά, του άληθοϋς δημιουργου τής νίκης.

Μετά τόν θρίαμβον ό Μεταξάς άποσύρεται εις τό έπιτελείον, στό Ἐμίν Ἀγά, όπου διαβάζει τά γράμματα τής συζύγου του, εις τήν όποίαν έξιστόρει μέ πάσαν λεπτομέρειαν τάς έξελίξεις τών έπιχειρήσεων. Τότε πολλοί Ἀθηναίοι τής λεγομένης καλής κοινωΐας, έχουν συναθροισθῆ εις τό πεδίον τής μάχης περισσότερον άπό «έκκεντρικότητα», παρά άπό ένδιαφέρον διά τόν πόλεμον. Ἡ συμπεριφορά των έννευρίζει τόν Μεταξά καί όταν ό συνοδός μιās πριγκιπίσσης κλέπτη κάποιον τζαμί, διατάζει τήν σύλληψιν καί αυτού καί άλλων, πού έπιστρέφουν άμέσως όλα όσα είχαν άρπάσει.

Μόνος περιφέρεται εις τό Μπιζάνι, όπου «ήτο όλόγυρα καταστροφή καί έρήμωσις. Παντού ό δλεθρος καί ό θάνατος». Θά ευρη όμως άνθη λευκά καί γαλάζια, τά Ἑλληνικά χρώματα, διά νά στείλη εις τήν σύζυγόν του. Εις τόν ιερόν χώρον, πού έπάνω του έπερσύγιζεν άκόμη ό θάνατος θά θρηνηση τούς νεκρούς φίλους του, αλλά καί θά αισθανθῆ ευτυχής διά τήν άπολύτρωσιν τής Ἡπειρου, πού ή άπελευθέ-

ρωσίς της συμπληρούται με την κατάληψιν της Πρεμετής και την νικηφόρον έκστρατείαν προς τό Ἄργυροκάστρον. Ἡ πόλις πού ἐκτίσθη ἀπό τήν Βυζαντινήν ἀρχόντισσαν Ἄργυρον, ἐπάνω εἰς ὑψηλοῦς βράχους στολιζέται ἀπό πλῆθος ἐκκλησιῶν καί βυζαντινῶν μνημείων. Εἰς τόν ὑψηλότερον βράχον κεῖται τό φρούριον, πού κατά τήν δημοτικὴν μας ποίησιν εἶναι «κάστρο ξακουστό». Ἐκεῖ, τήν 3ην Μαρτίου 1913, ἐκυμάτιζε ἡ ἔνδοξος σημαία μας. Ὁ Μεταξᾶς τήν ἔβλεπε νά ἀναδιπλοῦται καί ἤκουγε τόν ἀντίλαλο τῶν 21 κανονιοβολισμῶν, πού ἐρρίπτοντο πρὸς τιμὴν της.

Εἰς τό τέλος τοῦ χρόνου, δυστυχῶς, ὁλόκληρος ἡ Βόρειος Ἡπειρος, μέ τό πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας, παρεχωρήθη ἀπό τὰς Μεγάλας Δυνάμεις εἰς τήν Ἄλβανία, χωρὶς δημοψήφισμα, ἀπλῶς καί μόνο διότι τό ἤθελαν ἡ Ἀγγλία καί ἡ Ἰταλία! Παρά τούς αἱματηροῦς ἀγῶνας, οἱ Ἡπειρώται θά ἀπελευθερωθοῦν πάλιν ἀπό τόν Μεταξᾶ. Ὁ Ἑλληνικός Στρατός, προελαύνων, θά εἰσέλθῃ καί πάλιν εἰς τό Ἄργυροκάστρον τήν 8ην Δεκεμβρίου τοῦ 1940. Ὁ Μεταξᾶς δέν θά εὐρίσκεται ἐκεῖ, διά νά ἴδῃ τήν ἐπαρσιν τῆς κυανολεύκου, οὔτε θά ἀκούσῃ τόν ἀντίλαλον τοῦ κανονιοῦ. Κλεισμένος εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ ξενοδοχείου τῆς Μεγάλης Βρετανίας, εἰς τό στρατηγεῖον, ἀκούραστος πολέμαρχος καί σμιλευτής τῆς δόξης τοῦ '40 θά γράφῃ ἱστορίαν, ἐμπροσθεν τῶν χαρτῶν, τῶν εὐθυνῶν καί τῆς μοίρας του.

Ὡστόσο, ἐρχεται ἓν συνταρακτικόν γεγονός. Τήν 5ην Μαρτίου ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α' ἐπιστρέφων ἀπὸ περίπατον μέ τόν ὑπασπιστήν του, συναντᾶται μέ κάποιον ἡμιπαράφρονα, τόν Ἄ. Σχοινᾶ, ὁ ὁποῖος ξαφνικά βγάξει ἓνα πιστόλι καί σκοτώνει τόν Βασιλέα, πού ἐβασίλευε εἰς τήν Ἑλλάδα ἐπί μισόν ἀκριβῶς αἶωνα.

Ἡ βασιλεία τοῦ τραγικοῦ Κωνσταντίνου ἀρτίζει...

Ἄπό καιρόν ὁ Μεταξᾶς ὑπωψιάζετο τήν ἐπεντατικὴν διά-

θεσιντῶν Βουλγάρων. Τό ἴδιον καί οἱ Σέρβοι. Ἀποφασίζεται λοιπόν σύναψις Ἑλληνοσερβικῆς στρατιωτικῆς συμμαχίας, κατά τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἡ μελέτη καί ἡ ὑπογραφή της ἀνατίθεται ἀπό Ἑλληνικῆς πλευρᾶς εἰς τόν Μεταξᾶ καί ἀπό σερβικῆς εἰς δύο Σέρβους Συνταγματάρχας. Ὁ Λοχαγός μας ἐλισσόμενος μέ δεξιοτεχνίαν, ἐπιτυγχάνει νά ὑπογράψουν οἱ Σέρβοι μίαν συνθήκην μέ ὄρους, πού ἐξυπηρετοῦν τά Ἑλληνικά συμφέροντα, εἰς περίπτωσιν αὐστροσερβικῆς συγκρούσεως.

Τελικῶς ἡ Σερβία ἀρνεῖται νά ἐπικυρώσῃ τήν συνθήκην, διότι ἀκριβῶς δέν ἐξησφαλίζετο εἰς τό ἐνδεχόμενον ἑνός πολέμου μέ τήν Αὐστροίαν. Αἱ νέαι συζητήσεις διεξάγονται εἰς τό Βελιγράδι. Ὁ Μεταξᾶς δέν πηγαίνει, ἐπειδή δέν συμφωνεῖ μέ τούς ὄρους πού θέτουν οἱ Σέρβοι. Εἰς τήν θέσιν του στέλλεται ὁ Στρατηγός. Ἡ συνθήκη ὑπογράφεται ὀριστικῶς εἰς τήν Θεσσαλονίκην, τόν Μάϊο τοῦ 1913.

Ὁ Μεταξᾶς ἀπό τās Ἀθήνας φθάνει εἰς τήν Θεσσαλονίκην μέ τό ἀντιτορπιλικόν «Πάνθηρ». Κατά τήν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου ὁ Κωνσταντῖνος τόν ἐρωτᾷ «δι' ὅλα τά ἐνδιαφέροντα ζητήματα». Οὐδεὶς βεβαίως γνωρίζει τί ἐλέχθη κατά τήν θαλασσινήν διαδρομήν. Πάντως μόλις ἐφθασαν εἰς τό στρατηγεῖον ἔδωσαν διαταγήν νά ἀλλάξῃ ἡ παράταξις ὀλόκληρου τοῦ στρατεύματος. Τήν ἰδίαν περίοδον γίνονται καί οἱ προβορασμοί. Ὁ Μεταξᾶς προάγεται... κατ' ἀρχαιότητα, εἰς τόν βαθμόν τοῦ Ταγματάρχου. Μέ τήν ἀρμοδιότητα τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων προετοιμάζει τήν ἐπίθεσιν κατά τῶν Βουλγάρων. Δέν τόν ἀνησυχοῦν τόσον οἱ ἐχθροί, ὅσον αἱ ἀνοησῖαι τῶν φίλων. Εἰς αὐτάς προστίθενται «ζέστη, μῦγες καί σκνίπες. Ἀκαθαρσία καί κακή ἐγκατάστασις» καί εἰς τό τέλος ἐκδηλοῦται ἐπιδημία χολέρας, πού θερίζει ὄσους δέν ἐπρόλαβαν νά ἐμβολιασθοῦν.

Τήν 18ην Ἰουνίου ὁ στρατιώτης μας θά γράψῃ μέ ἀπλά

λόγια: «*Αὔριον ἀρχίζομεν τόν πόλεμον καί ἴσως ἔχομεν μεγάλην μάχην*» καί θά συνεχίση: «*Χθές καί σήμερον ἐξεμπερδεύσαμεν τοὺς ἐν Θεσσαλονίκῃ Βουλγάρους. Ὁ Θεός βοηθός!*». Τήν ἐπομένην ἤρχισεν ἡ φοβερὰ μάχη τοῦ Κιλκίς, τό ὁποῖον οἱ Βούλγαροι εἶχαν ὀχυρώσει εἰς βάθος 8 χιλιομέτρων καί εἶχαν ὀργανώσει δύο καί τρεῖς γραμμάς ἀμύνης, εἰς ἀνάπτυγμα 10 χιλιομέτρων. Αἱ λυσσώδεις ἐπιθέσεις τῶν Ἑλλήνων ἀπεκρούοντο, χάρις εἰς τήν ἀνενόχλητον δρᾶσιν τοῦ βουλγαρικοῦ πυροβολικοῦ. Ἔγιναν ἡρωϊκαί ἐξορμήσεις καί εἰς τόν ἀνοικτόν χῶρον τῆς ἐφόδου ἐπιπτον χιλιάδες Ἑλληνόπουλα νεκρά, μέ ἐπί κεφαλῆς τοὺς ἡρωϊκοὺς Συνταγματάρχας Καραγιαννόπουλον, Καμάραν, Καμπάνην. Ὁ Κωνσταντῖνος, πού ἔζη στήν πρώτη γραμμῇ τήν ἀγωνία τῶν ἀνδρείων στρατιωτῶν διέταξε νά καταληφθῇ τό Κιλκίς ὅπωςδήποτε τήν 21ην Ἰουνίου. Περί τάς 3.30 τήν νύκτα τῆς 21ης Ἰουνίου οἱ πολεμισταί μας ἐξώρμησαν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἦγωνίσθησαν σκληρῶς ἐπί ἔξη ὥρας καί ἐτσάκισαν τοὺς Βουλγάρους. Τό ἀντίτιμον τῆς νίκης μας ἦσαν ἀπώλειαι 6.000 Ἑλλήνων ὀπλιτῶν καί ἀξιωματικῶν.

Ἐξ ἴσου σπουδαῖαι καί ἡρωϊκαί ἦσαν καί αἱ μάχαι πού ἠκολούθησαν. Δοϊράνη, Στρωμνίτσα, Δεμίρ-Ἰσσάρ. Παντοῦ νίκαι καί εἰς ὄλας αὐτάς τά σχέδια ἦσαν ἀποκλειστικά ἔργα τοῦ Μεταξᾶ. Μέσα εἰς τήν δόξαν ἐλησμονήθη ἡ χολέρα, ἀπό τήν ὁποία ἀπέθανεν ὁ Καλλέργης καί ἄλλοι ἀξιωματικοί τοῦ Στρατηγεῖου. Ὁ σιδηροδρομικός σταθμός τῆς Δοϊράνης, τό Χατζῆ Μπεηλίκ καί τό Λιβόνοβο ἀπετέλεσαν δραματικά σημεῖα τῆς πορείας πρὸς τήν Νίκην, τήν ὁποίαν λακωνικῶς θά ἀναγγεῖλῃ ὁ Μεταξᾶς: «*Ἐξήλθομεν νικηταί!*»

Οἱ Σέρβοι δέν μᾶς ἐβοήθησαν καθόλου, ἀλλά μέσα εἰς τοὺς πανηγυρισμούς τῶν θριάμβων ποῖος τοὺς ἐσκέπτετο; Ἐλησμονήθη φυσικά καί ἡ γαλλικὴ ἀποστολή. Οὔτε ἐχρειάσθη, οὔτε προσέφερε κάτι, οὔτε κάποιος τῆς ἔδωσε σημασίαν. Εἰς

τά πεδία τών μαχών και εις τά μέτωπα, οί Έλληνες απέδειξαν, πώς διά τήν δόξαν, τήν τιμήν και διά τό μεγαλείον τής Πατρίδος δέν χρειάζονται οὔτε συμβουλαί, οὔτε προτροπαί. Ἄρκει τό πεπρωμένο νά τούς ένώνη και νά τούς ξυπνά τήν συνείδησιν τής φυλῆς.

Ἐδῶ, εις αὐτό τό σημείον, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νά παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Μεταξάς, ὄχι μόνον ἔφερεν ὄλον τό βάρος τής ἐπιτελικῆς ἐργασίας τοῦ πολέμου, ἀλλά ἡ ἀπόδοσίς του ὑπῆρξε ἐπίσης ἀξιόλογος και εις ποιότητα. Τήν πρωτοτυπίαν τών ιδεῶν του, ἅς τήν κρίνουν οί στρατιωτικοί. Ἐμεῖς θ' ἀρκεσθῶμεν νά ὑπενθυμίσωμεν μερικᾶς ἀπό τᾶς ἀρχάς πού ἐφήρμοσε και πού καθιερώθησαν, μετά σαράντα χρόνια, ἀπό τούς Γερμανούς ἀξιωματικούς τοῦ Χίτλερ και θεωροῦνται ἀκόμη ὡς ἡ τελευταία λέξις τής τακτικῆς και τής στρατηγικῆς.

Μεταξύ ἐκείνων τών ἀρχῶν σπουδαιότερα ἦτο ἡ ἀντίληψις τοῦ Μεταξᾶ, ὅτι ὁ ἡγήτωρ ὀφείλει νά εὐρίσκεται εις τήν πρώτην γραμμήν, νά ἔχη προσωπικήν γνώμην διά τό ἐξελισσόμενον μέτωπον και νά ἀποφασίζῃ εις τό πεδίον τής μάχης συμφώνως πρός αὐτά πού βλέπει και ὄχι ἀπό κάποιο στρατηγεῖο τών μετώπισθεν, ὅπου φθάνουν ἀναφοραί διά καταστάσεις, πού, ἤδη, ἔχουν ἀλλάξει. Ἀξιόλογος ἀκόμη ἀρχή ἦτο και ἐκείνη, πού ἀπῆτει ψυχολογικόν πόλεμον, πρό τής καθαρῶς στρατιωτικῆς ἐνεργείας. Ὅπως και ἡ ἄλλη τής μυστικότητος διά τᾶς προετοιμασίας και πολύ περισσότερο ἀσφαλῶς, διά τά σχέδια.

Εἰς τήν προπαρασκευήν ὁ Μεταξάς κατέβαλε τήν μέγιστην προσπάθειαν και δέν ἄφηνε ἀπολύτως τίποτε εις τήν τύχην. Παραλλήλως, και διά τήν εὐκολωτέραν ἐπιχειρήσιν ἐφρόντιζε νά ἔχη πάντα μέ τό μέρος του τόν παράγοντα τοῦ αἰφνιδιασμοῦ. Διευθέτει τά πράγματα οὔτως ὥστε εις κάθε σύγκρουσιν νά διαθέτῃ ὑπεροχήν μέσων. Ἐκεῖ, τέλος, ὅπου ἀνεδειχθῆ δεξιότητις ἦτο ὁ ἔλιγμός και, χωρίς ἄλλο, διά τήν ἐποχήν του

ὑπῆρξε πρόδρομος τῆς βαθείας διεισδύσεως εἰς τόν ἐχθρικόν χώρον ὡς σφήνα. Πρόδρομος ὑπῆρξε ἐπίσης καί εἰς τόν κεραυνοβόλον πόλεμον τοῦ ὁποίου -κακῶς- θεωρεῖται ἐμπνευστής ὁ Χίτλερ. Τό καλύτερο ὑπόδειγμα «Μπλίτς Κρίγκ» συναντᾶται εἰς τό σχέδιον πού ἐξεπόνησε ὁ Μεταξᾶς διά τήν αἰφνιδιαστικήν ἐκστρατεῖαν ἐναντίον τῶν Δαρδανελλίων καί πού θά τό περιγράψωμεν συνοπτικῶς κατωτέρω.

Πέραν αὐτῶν τῶν ὀλίγων καί συντόμων κρίνομεν σκόπιμον πῶς δέν πρέπει νά ὑποτιμήσωμεν τόν διπλωμάτη Μεταξᾶ, ἐναντι τοῦ στρατιωτικοῦ Μεταξᾶ. Εἰς τήν Σόφίαν ἐχειρίσθη μέ ὀξυδέρκειαν τήν μυστικήν συνθήκην. Μέ τήν ἰδίαν ικανότητα συμπαρεστάθη εἰς τό Λονδίνον εἰς τόν Βενιζέλον, ὁ ὁποῖος μέ δυσαρέσκειαν τόν ἄφησε νά φύγη διά τά Ἰωάννινα. Τέλος καί μέ τούς Σέρβους ἐπέτυχε ὡς διπλωμάτης εἰς τήν κατάρτισιν τῆς Ἑλληνοσερβικῆς συμμαχίας, πού ἀργότερον καί ὕστερα ἀπό ἐπιμονή τῶν Σέρβων ἀνεθεωρήθη εἰς ὠρισμένα σημεία.

Ὁ Βενιζέλος, πού διέθετε μυαλό, ἀντελήφθη τήν ἀξίαν τοῦ Μεταξᾶ καί πέραν τοῦ στρατοῦ. Δι' αὐτό τοῦ προτείνει τήν Γενικήν Διοίκησιν τῆς Μακεδονίας. Τοῦ ἐξηγεῖ διατί πρέπει νά τήν ἀναλάβῃ. Τόν παρακαλεῖ. Τόν πιέζει. Ὁ Μεταξᾶς ἀρνεῖται, δέν δέχεται νά γίνῃ ὑπουργός, διότι δέν θέλει νά ἐγκαταλείψῃ τόν στρατόν. Προετίμησε τά διακριτικά τοῦ ἀξιωματικοῦ, παρά τās τιμάς καί τās ἀμοιβάς τοῦ ὑπουργοῦ. Ἐπέλεξε συμφῶνως πρός τήν πεποιθησιν καί ὀχι συμφῶνως πρός τό οικονομικόν του συμφέρον, ὅπως συνήθως γίνεται.

Τό ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας 5 Αὐγούστου 1913, ἦτο διά τούς Ἀθηναίους κάτι σάν ὄνειρο. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ὁ Στρατηλάτης, εἰσήρχετο θριαμβευτικῶς εἰς τήν πρωτεύουσα τῆς διπλασιασμένης Ἑλλάδος. Δοξολογίαί, παρελάσεις, ἐνθουσιασμοί. Ἡ ἐθνική ὑπερηφάνεια εἰς τό ἀποκορύφωμα τῆς ἀκμῆς τῆς. Ἀπό ἓνα παράθυρο γνέφουν εἰς τόν Μεταξᾶ. Ἦτο

ή σύζυγός του πού τόν καμαρώνει, καθώς παρελαύνει ἔφιππος. Ὁλος ὁ κόσμος θέλει νά τόν γνωρίση, διότι ἡ φήμη του εἶχε φθάσει παντοῦ. Ἄλλά ὁ ἥρωας μας δέν εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῆς διαφημίσεως. Τό ἴδιο καί ἡ σύζυγός του. Ἀρκοῦνται εἰς τήν ιδιωτικήν των ζωήν καί ζοῦν τήν οἰκογενειακήν των εὐτυχίαν. Μετά τούς πανηγυρισμούς ὁ Κωνσταντῖνος φεύγει διά τήν Εὐρώπην. Ὁ Κάιζερ τόν ὑποδέχεται εἰς τό Βερολῖνον καί τοῦ ἐπιδίδει, εἰς περίλαμπρον τελετήν, τήν γερμανικήν στραταρχικήν ράβδον. Ὁ Στρατηλάτης Βασιλεύς θά δηλώσῃ ὅτι αἱ νίκαι τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ὠφείλοντο εἰς τήν γερμανικήν στρατιωτικήν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ τοῦ ἴδιου καί τῶν ἀξιωματικῶν του.

Οἱ Γάλλοι θά δυσανασχετήσουν μέ ἐκείνην τήν δήλωσιν ἀλλά θά ὑποδεχθοῦν μέ εὐγένειαν τόν Ἑλληνα Βασιλέα, ὁ ὁποῖος μέ τήν ἐπίσκεψίν του εἰς τό Παρίσι ἐπεδίωξε νά κερδίσῃ φίλους ὑπέρ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ περιοδεία του μέλλει νά διακοπῇ, διότι ὁ στρατός πού ἦτο ἐπιστρατευμένος εἰς τήν Μακεδονίαν ἀπαιτεῖ νά ἀποστρατευθῇ, μολονότι δέν εἶχαν ἀκόμη τακτοποιηθῇ οἱ λογαριασμοί μας μέ τούς Τούρκους. Ὁ Βενιζέλος τηλεγραφεῖ εἰς τόν Βασιλέα νά ἐπιστρέψῃ τό ταχύτερον, διά νά διατηρηθῇ ἡ τάξις εἰς τό στράτευμα. Ἐπιστρέφει λοιπόν ὁ Κωνσταντῖνος καί μέ τόν Μεταξᾶ, πού μόλις εἶχε προαχθῇ εἰς ἀντισυνταγματάρχην, ξεκινᾷ διά τήν Μακεδονίαν, ὅπου εἶχαν ἐκραγῇ διάφορα «ἀντιπειθαρχικά κινήματα», διότι «*ἡ ἀνυπομονησία τῶν στρατιωτῶν πρὸς ἀπόλυσιν καί ἐπιστροφὴν εἰς τὰς ἐστίας των, ἦτο μεγάλη*». Μέ ἄλλα λόγια, δηλαδή, οἱ στρατιῶται ἐπείγοντο νά ἐπιστρέψουν εἰς τὰ χωρία τους, εἰς τὰ χωράφια τους καί εἰς τὰ ζῶα των. Καί ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐθνικά ὄνειρά μας, αὐτά ἐφλόγιζαν μόνον ὀλίγους ἄνδρας, εἰς τούς ὁποίους χρεωστεῖ ἡ φυλὴ τήν δόξαν της. Πάντοτε εἰς ὀλίγους.

Ἐν τῷ μεταξῷ, οἱ Τούρκοι πού ἐρεθίζοντο ἀπό τούς Νεό-

τουρκους, δέν ανεγνώριζαν τήν άπελευθέρωσιν τών νήσων Χίου, Σάμου καί Μυτιλήνης. Δέν τήν παρεδέχοντο διπλωματικώς, ένῶ παράλληλως έπεδίωκαν νά άποκτήσουν ναυτικήν ύπεροπλίαν, ὥστε νά κυριαρχήσουν εἰς τήν θάλασσαν τοῦ Αἰγαίου καί νά έπιβάλουν τήν θέλησίν των. Ἡ ναυτική πολιτική τών Νεοτούρκων έπέτυχε καί άνησύχησε τοὺς Ἑλληνας. Ἀπό τήν Ἀγγλία ήγόρασαν, τόν Αὐγουστο τοῦ 1913, ένα νεότευκτο «Ντρέντωντ», πού τό ὠνόμασαν «Ρεσαντιέ» καί πού μέ έκτόπισμα 23.000 τόννων καί σύγχρονον έξοπλισμόν ήτο συντριπτικώς ισχυρότερον από τόν θρυλικόν «Ἀβέρωφ». Τόν ἴδιον χρόνον, έπίσης, ήγόρασαν καί ένα θωρηκτόν, τόν «Σουλτάνον Ὁσμάν» καί, συμφώνως πρός πληροφορίας, διεπραγματεύοντο άλλα πολεμικά πλοία.

Μετά άπ' ὄλα αυτά ήτο φυσικόν ή κοινή γνώμη εἰς τήν Ἑλλάδα νά έξεγερθῆ από άγωνίαν, διά τήν έκβασιν μιᾶς μελλοντικῆς Ἑλληνοτουρκικῆς συγκρούσεως. Ὁ Βενιζέλος μόλις καί μετά βίας κατώρθωσε νά άγοράσῃ δυό παλαιά Ἀμερικανικά θωρηκτά πού ὠνομάσθησαν «Λήμνος» καί «Κιλκίς». Ἀσφαλώς μέ τά γερασμένα αυτά πλοία δέν θά άνταπεξερχόμεθα πρός τοὺς Τούρκους. Ἔτσι άνέκυψε τό πρόβλημα τοῦ ναυτικοῦ μας, εἰς τό ὄποιο ὁ Μεταξάς έπαιξε σημαντικόν ρόλον καί θά ἴδωμεν άμέσως πῶς.

Εἶναι αλήθεια δι τήν ναυτική πολιτική τοῦ Βενιζέλου ήτο, ἄς εἴπωμεν, περιορισμένη. Παρασυρμένος από τόν Ἄγγλο ναύαρχο Κάρ παρημέλησε τήν δημιουργίαν στόλου από θωρηκτά, διότι ὁ ναύαρχος Κάρ, ὡς άρχηγός τῆς Ἀγγλικῆς άποστολῆς πού διηύθυνε τό ναυτικόν μας (άλλο αἶσχος αυτό!) ισχυρίζετο δι τήν Ἑλλάς έπρεπε νά περιορισθῆ εἰς τά ὑποβρύχια. Ἀλλά, οὔτε ὑποβρύχια παρηγγέλλοντο, οὔτε θωρηκτά ήγοράζοντο. Ὁ Βενιζέλος, παραδόξως, έπίστευε δι «ήμεῖς δέν θά κάμωμεν ναυτικόν πόλεμον μόνοι μας, αλλά ὡς σύμμαχοι τών Μεγάλων Δυνάμεων. Λοιπόν πρέπει νά εἴμεθα

ναυτικῶς κατηρτισμένοι κατὰ τόν τρόπον πού θέλουν αὐτοί. Οἱ Ἕλληνοὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ Ἑλληνικά ντρέντων». Τουναντίον, ὁ Μεταξᾶς εἶχε ἀπολύτως ἀντιθέτους ἀπόψεις.

Ταξιδεύων μέ τόν Βασιλέα εἰς τήν Μακεδονίαν εὗρε τήν εὐκαιρίαν μέσα εἰς τόν σιδηρόδρομον νά συζητήσῃ μέ τόν Κωνσταντῖνον σχετικῶς μέ τό ναυτικόν μας. Ἐκπληκτος διεπίστωσε ὅτι ὁ Βασιλεὺς συνεφώνει μέ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Ἑλλήνων. Ὅποτε, ὁ Μεταξᾶς, ἀναλύει τὰς ἰδικὰς του γνώμας. Τό ναυτικόν, εἶπε εἰς τόν Βασιλέα, χρειάζεται πάνω ἀπ' ὅλα διά τήν ἐξασφάλισιν τῶν θαλασσίων συγκοινωνιῶν μας. Μεταξύ Θεσσαλίας καί Μακεδονίας δὲν ὑπάρχει σιδηροδρομική γραμμή. Ἐπομένως ἡ μεταφορὰ στρατευμάτων γίνεται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τήν θάλασσαν. Ἄν, κατὰ συνέπειαν, δὲν διαθέτωμεν ἰσχυρόν στόλον δὲν θά ἐπιτύχωμεν ποτέ μεταφορὰς καί συγκεντρώσεις στρατοῦ. Τά ὑποβρύχια δὲν θά ἐπετύγχαναν νά φέρουν εἰς πέρασ τήν ἀποστολήν τῆς προστασίας τῶν θαλασσίων ὁδῶν. Ἐχομεν ἀνάγκην θωρηκτῶν, διότι μόνο μέ τέτοια πολεμικά θά ἀποκτήσωμεν ναυτικήν ὑπεροχήν. Ἄλλωστε τὰ ὑποβρύχια εἶναι ἀνίκανα νά καλύψουν ἀποβάσεις εἰς τὰ μικρασιατικά παράλια –πού πάντα ἦσαν ἔλκυστικά εἰς τὰς πολεμικάς ἐμπνεύσεις τοῦ Μεταξᾶ– ἢ νά προστατεύσουν τὰς νήσους μας.

Ἡ ἀνωτέρω τοποθέτησις τοῦ προορισμοῦ τοῦ ναυτικοῦ μας, ἐνέβαλε τόν Κωνσταντῖνον εἰς σκέψεις. Ἐκλείσσε μίαν συνάντησιν τοῦ Μεταξᾶ μέ τόν Κάρ. Συνητηθήσαν εἰς τό γραφεῖον ἐνός πλοιάρχου καί ὁ Μεταξᾶς ἔθεσε ἀμέσως τό ἐρώτημα, ἂν μέ τὰ ὑποβρύχια μόνον ἐξασφαλίζεται ἡ ἐπιστράτευσις, μεταφορὰ καί συγκέντρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ εἰς τόν ζωπικόν χώρον τῆς Μακεδονίας. Ὁ Κάρ ἀπήντησε: «Τούτο εἶναι ἄλλο ζήτημα, περί αὐτοῦ δὲν ἐσκέφθην!» Ἀμφιβάλλομεν πολύ. Ὁ Ἕλληνας ναύαρχος τὰ εἶχε σκεφθῆ ὅλα, ἀλλά ἡ Ἑλληνική πολιτική ἐπεθύμει νά μὴν ἀναπτυχθῆ τό Ἑλληνι-

κόν ναυτικόν.

Ὁ Μεταξᾶς, ἐν τούτοις, προσεποιήθη πῶς δέν ἀντελαμβάνετο τὰς ἐπιδιώξεις τῶν Ἑγγλων. Ἐπεσεκέφθη ἐπίσης τόν πλοίαρχο Ἐντερσον, ἀρχιεπιστολέα τῆς Ἀγγλικῆς ναυτικῆς ἀποστολῆς. Τοῦ ἐξήγησε τὰς ἀνάγκας μεταφορῶν καί τόν ἠρώτησε ἂν τὰ ὑποβρύχια (πού δέν εἶχαμε, ἀλλά θά εἶχαμε κάποτε) ἐπαρκοῦν διά τήν προστασίαν των. Μετά ἀπό διαφόρους γενικότητος περί ναυτικοῦ πολέμου εἰς τό Αἰγαῖον, ὁ Ἐντερσον ἀνεγνώρισε, ὅτι «αὐτό εἶναι ζήτημα ναυτικῆς πολιτικῆς. Δέν εἶναι ὑπόθεσις ἰδική μου».

Ὁ πρωθυπουργός ἐδέχθη τόν Μεταξᾶ. Ἦκουσε μίαν πλήρη ἔκθεσιν τοῦ θέματος περί τοῦ ναυτικοῦ. Ἡ κατάληξις καί τό συμπέρασμα τοῦ εἰπώθησαν ὡμῶς: «Ὅταν ἡ Τουρκία ἀποκτήσῃ τήν ναυτικήν ὑπεροχήν μέ τὰ καράβια πού περιμένει, ἡ Ἑλλάς μὴ δυναμένη νά παρατάξῃ τόν στρατόν της ἐν Μακεδονίᾳ θά καταστῇ ἄμαχος»! Ὁ Βενιζέλος ἐθορυβήθη. Ἀντεῖπε ἐκνευρισμένως, ὅτι οἱ ἀξιωματικοί τοῦ ναυτικοῦ δέν θέλουν ὑποβρύχια, ἀλλά μεγάλα θωρηκτά διότι εἰς αὐτά «εἶναι ἀσφαλέστεροι, καί ἡ ζωὴ εἶναι ἀναπαικτωτέρα».

Ὁ Μεταξᾶς διεφώνησε: «ἔχετε ἄδικο νά μέμφεσθε τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ», εἶπε καί συνέχισε τήν ἀμείλικτον κριτικήν του, κατὰ τῆς μέχρι τοῦδε ναυτικῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως. Εἰς ἓν σημείωμα, πού ἔγραψε ὅταν ἦτο ἐξόριστος εἰς τήν Κορσικὴν καί τό ὅποιον εὐρέθη εἰς τό ἀρχεῖο του, περιγράφει τήν παραπάνω συζήτησιν καί ἀναφέρει πῶς ὁ Βενιζέλος τόν ἤκουεν «καταστενοχωρημένος» καί «μέ ὕφος ἀπογοητευμένον». Εἰς τό τέλος παρεδέχθη ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἔχει δίκαιον. Ἐπρεπε, μέ κάθε θυσίαν, νά ἀγοράσωμεν θωρηκτά καί νά προετοιμασθῶμεν διά ναυτικόν πόλεμον, ὥστε νά εἴμεθα μόνοι μας ἱκανοί νά νικήσωμεν.

Χάρις λοιπόν εἰς τόν Μεταξᾶ ἀνεθεωρήθη ἡ ναυτικὴ πολιτικὴ καί σπασμωδικῶς ἤρχισεν ἡ προσπάθεια νά προμηθευ-

θῶμεν πολεμικά πλοῖα. Ἄλλὰ ἀπό πού; Ἡ Χίος, ἡ Σάμος καί ἡ Μυτιλήνη, μόλις ἔφθαναν τὰ πλοῖα πού ἠγόρασαν οἱ Τούρκοι θά ἦσαν εἰς τό ἔλεος τῶν πυροβόλων τους. Ἐν τούτοις ὁ Μεταξάς δέν ἐμοιρολάτρησε. Ἀπεφάσισε τήν ὀργάνωσιν τῆς ἀμύνης τῶν νήσων. Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1913 ἐφήρμοσε σχεδὸν ἀμύνης ἀκριβῶς ὁμοιο μέ ἐκεῖνο πού ἐφήρμοσαν τό 1940 οἱ Ἕλληνοι, διὰ νά ὑπερασπίσουν τό νησί των. Κατεσκεύασεν ἐπιτηρητικούς σταθμούς μέ τηλεφωνικὴν σύνδεσιν, ἐκάλεσε τόν πληθυσμὸ τῶν νήσων διὰ σύντομον ἀσκησιν, ἀπέστειλε ἱκανά στελέχη, κατεσκεύασε πυροβολεῖα, ἔστειλε ἀφθονα πυρομαχικά καί ἔδωσε λεπτομερεῖς ὁδηγίας, διὰ τήν διεξαγωγὴν ἀμύνης εἰς τό ἐσωτερικόν τῶν νήσων.

Τότε, περίπου, ὁ Βενιζέλος περιεφέρετο εἰς τὰς πρωτευούσας τῆς Εὐρώπης πρὸς ἄγραν συμμάχων. Τελικῶς ἐπέστρεψεν ἄπρακτος καί πικραμένος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, πού τοῦ ἐφέρθησαν μέ ἐπιφυλακτικότητά καί παρέμειναν ἀπαθεῖς, διὰ τοὺς διωγμούς τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὁ πρωθυπουργὸς εἶχε περιέλθει εἰς ἀδιέξοδον. Ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος καί θά ἐπεταχύνετο ἐξ αἰτίας τῶν μαρτυριῶν τῶν ὑποδοῦλων Ἑλλήνων. Τό μόνο πού ἠμπόρεσε νά κάνη ἦτο νά ἐκφωνήσῃ ἓνα δυναμικόν λόγον εἰς τήν βουλὴν, προειδοποιῶν καί ἀπειλῶν τοὺς Τούρκους, προτοῦ παραλάβουν τὰ πολεμικά των. Αὐτὰ βεβαίως ἦσαν λόγια, ἀλλὰ μέ κάτι τέτοια καί μέ διαφόρους μεσολαβήσεις συνεφωνήθη νά συναντηθῇ εἰς τὰς Βρυξέλλας μέ τόν Μεγάλον Βεζύρη Χαλήμ. Ὁ Βενιζέλος ἀνεχώρησε διὰ τό Βέλγιον, ἀλλὰ τελικῶς δέν ἐγινε κάποια συμφωνία μέ τοὺς Τούρκους, διότι ἐκηρύχθη ὁ Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι ἐπῆγαν μέ τοὺς Γερμανούς, οἱ Ἕλληνοι κατέσχεσαν τὰ δύο θωρηκτά των, πού δέν εἶχαν ἀκόμη ἀποπλευσῆ ἀπὸ τήν Ἀγγλίαν. Ἔτσι ἐγλύτωσεν ἡ χώρα ἀπὸ τὰς περιπετείας καί τοὺς κινδύνους, πού θά διέτρεχε ἀπὸ τήν ἐχθρικήν ναυτικήν ὑπεροπλίαν. Ἀπὸ

ἐδῶ καί ἔμπρός, ὁ Βενιζέλος, οὔτε λέξιν ν' ἀκούσῃ ἤθελε δι' Ἀγγλικήν ναυτικὴν ἀποστολήν.

Ὁ ἐνδεχόμενος Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος ἀπασχόλησε, ὅπως ἦτο φυσικόν, πρὸ παντός τὸν Μεταξᾶ. Μετὰ ἀπὸ πολλὰς σκέψεις, πού διήρκεσαν, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, «ἐπὶ μῆνας», ἀπεφάσισε νὰ εἰσηγηθῇ εἰς τὸν Βενιζέλον τὰ σχέδια μιᾶς καταπληκτικῆς ἐπιχειρήσεως, πού ἀργότερον ἐφηρμόσθη ἀλλοῦ μέ ἐπιτυχίαν ἀπὸ τὸν Χίτλερ καὶ ἔγινε γνωστὴ μέ τὸ ὄνομα: «Μπλίτς Κρίγκ». Ὅπως θὰ ἴδωμεν ὁμοῦ παρακάτω, ὁ «ἀστραπιαῖος πόλεμος» τόσο εἰς τὴν γενικὴν ἰδέαν, ὅσο καὶ εἰς τὰς λεπτομερεῖας τῆς ἐφαρμογῆς ἦτο ἔμπνευσις τοῦ Μεταξᾶ ἀπὸ τὸ 1914!

Ὁ Μεταξᾶς, συγκεκριμένως προέτεινε εἰς τὸν πρωθυπουργόν νὰ καταλάβουν οἱ Ἕλληνες μέ ἓνα σῶμα στρατοῦ καὶ μέ αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν τὴν Χερσόνησο τῆς Καλλιπόλεως καὶ τὴν ἀπέναντι Ἀσιατικὴν ἀκτὴν. Καὶ τοῦτο διότι, διὰ νὰ ἐξασφαλισθῶμεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἔπρεπε νὰ καταληφθοῦν τὰ Δαρδανέλλια καὶ νὰ ἀγκυροβολήσῃ ὁ στόλος μας εἰς τὴν Προποντίδα.

Τὸ σχέδιον ἦταν πράγματι μεγαλοφυές. Εἰς καιρὸν εἰρήνης καὶ δίχως νὰ ἔχουν ἐνταθῇ αἱ Ἑλληνοτουρκικαὶ σχέσεις θὰ συνεκεντρώναμε μυστικῶς ἓν σῶμα στρατοῦ καὶ θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἀπόβασις εἰς τὴν ἀνεπιστράτετον καὶ ἀνύποπτον Τουρκίαν. Τὸ Σῶμα θὰ συνεκεντροῦτο εἰς τὴν θάλασσαν(!) μέ τὸν ἐξῆς πρωτότυπον τρόπο: Ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶτες ἀπὸ 10 μονάδας τῶν Α', Β' καὶ Γ' Σωμάτων Στρατοῦ θὰ διευθύνοντο πρὸς ὠρισμένους λιμένας ἢ ὄρμους, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὴν ἀποστολήν των. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ τοὺς ἐπαιρναν μεταγωγικὰ πλοῖα, πού θὰ ἠνοίγοντο εἰς τὸ πέλαγος. Εἰς ἄλλα πλοῖα θὰ ἐφορτώνοντο κτήνη, ὀχήματα καὶ πολεμοφόδια. Ἐπιστράτευσις ἀπολύτως καμμία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Βασιλέα, τὸν πρωθυπουργόν καὶ ἐλάχιστα πρόσωπα τοῦ Ἐπιτελείου

Στρατού και Στόλου, ούδεις άλλος δέν θά ἐγνώριζε τήν ἀποστολήν. Τά μεταγωγικά, πού θά ἐφθαναν 70 τόν ἀριθμόν, θά ἦσαν φορητά, ἐπιβατικά καί γενικῶς ἐμπορικά Ἑλληνικά πλοία, πού θά ἐναυλοῦντο ἢ θά ἐπετάσσοντο ἀπροεידοποιήτως μεταξύ τῶν πλοίων πού ἦσαν ἐλλιμενισμένα ἢ καί πού θά ἐταξίδευαν ἀκόμη.

Τό σχέδιο προέβλεπε δρακόντεια μέτρα, διά τās κινήσεις τοῦ στρατοῦ, πού ὄσαι θά ἐφαίνοντο θά ἐδικαιολογοῦντο ὡς ἀσκήσεις. Τά πολεμικά θά ἀπέπλεαν δῆθεν διά γυμνάσια. Ταυτοχρόνως ἰδιαιτέρα μέριμνα θά κατεβάλλετο διά τόν ψυχολογικόν ἀφοπλισμόν τῶν Τούρκων. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ αἰφνιδιασμοῦ προϋπέθετε τήν ἐξομάλυνσιν τῶν σχέσεων τῶν δύο κρατῶν. Ἐντός μηνός περίπου τά πλοία, κατάφορτα μέ ἀριστο ὑλικόν καί ἐκλεκτούς ἀνδρας, θά συνηθροίζοντο εἰς τήν Λῆμνον καί ἀπό ἐκεῖ θά ἀπέπλεαν διά τό σημεῖον ἀποβάσεως, ὅπου θά ἐφθαναν τά μεσάνυχτα. Ἄν ὑπῆρχε φεγγάρι θά ἀπεβιβάζοντο ἀμέσως, ἀλλοιῶς τήν χαραυγή. Παραλλήλως, τά πολεμικά μας θά εἶχαν καταδιώξει ἢ βυθίσει ὅποιον ἐχθρικό πλοῖο ἐνεφανίζετο. Ἀξίζει ἐπίσης νά σημειωθῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες πού θά ἀπεβιβάζοντο εἶχαν σαφεῖς καί ἐκτενεῖς πληροφορίας διά τόν ἐχθρόν, τήν σύνθεσιν, τόν ὄπλισμόν καί τās ἀκριβεῖς θέσεις του. Μαζί μέ τήν ἀπόβασιν θά ἐκηρύσσετο ἐπίσημως ὁ πόλεμος καί ἡ ἐπιστράτευσις. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τό ὄλον ὑπόμνημα παρατίθεται εἰς τά ἔγγραφα τοῦ «Ἡμερολογίου» καί ὅποιος ἐνδιαφέρεται μπορεῖ νά τό διαβάσῃ.

Ὁ Βενιζέλος ἤκουσε μέ φοβερό ἐνδιαφέρον τήν πρότασιν τοῦ Μεταξά. Τόν συνεκίνηε τό τόλμημα καί κυρίως τό ἀποτελεσμα. Ἐπρόσεξε τήν ἐπιμέλειαν τοῦ σχεδίου. Δέν ἔμενε τίποτε εἰς τήν τύχη. Ὅλα εἶχαν προβλεφθῇ. Ἡ νίκη ἦτο βεβαία, ὑπό τόν ἀπαράβατον ὄρον, ὅτι οἱ Τούρκοι δέν θά ὑπωπιάζοντο κάτι διότι, μία προπαρασκευασμένη Τουρκία,

θά άνέτρεπε τό σχέδιον. Τήν 29ην Μαΐου 1914, ό Βενιζέλος έλαβε τήν άπόφασιν νά πολεμήσωμεν τούς Τούρκους: «Λοιπόν», είπε, «έμπρός και ό Θεός βοηθός!» Ό Μεταξάς του ύπενθυμίξει τήν ήμερομηνία πού λαμβάνεται ή άπόφασις και «ό Βενιζέλος κατελήφθη υπό ένθουσιασμού». Άλλά, τελικώς, δέν έπολεμήσαμε. Μέ μελαγχολίαν ό Μεταξάς θά γράψη «ταχέως ή Έλληνική Κυβέρνησις μετήλλαξε στάσιν. Έγένετο ύποχωρητική και συμβιβαστική». Αδόξως λοιπόν δέν έπραγματοποιήθη τό σχέδιον του Μεταξά, πού ήτο μιá ύπέροχος έλπίς διά τόν Έλληνισμόν και τήν χαμένην Αύτοκρατορία του.

Ή δολοφονία του διαδόχου του Αύστροουγγρικού θρόνου, εις τό Σεράγεβο, άπετέλεσε τήν άφορμήν του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μέ τόν όποϊον αρχίζει σχεδόν ταυτοχρόνως ή έσωτερική τραγωδία της χώρας, πού συνεχίζεται μέχρι των ήμερών μας και έχει τήν άπαισίαν όνομασίαν του διχασμού.

Ή σύρραξις έπεξετάθη ραγδαίως. Ή Αύστρία κηρύσσει τόν πόλεμον κατά της Σερβίας τήν 28ην Ίουλίου 1914. Μετά τρεις ήμέρας ή Γερμανία τήν ακολουθει έναντίον της Ρωσίας, έπειτα κατά της Γαλλίας και επίτιθεται εις τό Βέλγιον. Ή Άγγλία δέν μένει σúdeτέρα, μάχεται μέ τήν Γαλλίαν κατά της Γερμανίας. Ή Ίταλία έγκαταλείπει τούς Γερμανούς και τάσσεται μέ τούς Άγγλογάλλους. Ή Τουρκία και ή Βουλγαρία τάσσονται ύπέρ των Γερμανών. Ή Ρουμανία έναντίον των. Πολύ αίμα. Μεγάλοι καταστροφάι. Ίστορικά μάχαι. Εις τό Βερντέν, μετά τέσσαρας μήνας άγρίων άναμετρήσεων, οι Γάλλοι νικούν τούς Γερμανούς. Εις τά πεδία του Σόμ οι Γερμανοί θά συντρίψουν τήν επίθεσι των Άγγλογάλλων, πού έκράτησε και αυτή τόν ίδιο χρόνο. Οι Τούρκοι θά ήττηθούν από τούς Ρώσους. Οι Ρουμάνοι από τούς Γερμανούς. Εις τά Δαρδανέλια θά πάθουν πανωλεθρίαν οι Άγγλογάλλοι. Ό στρατάρχης φόν Μάκενζεν διαλύει τούς Σέρβους. Οι Γερμα-

νοί ὑποχωροῦν εἰς τὴν μάχην τοῦ Μάρνη. Ὁ φόν Χίντεμπουργκ θά τσακίση τοὺς Ρώσους. Ὁ Τσάρος ἀνατρέπεται. Οἱ Ἀμερικανοὶ εἰσέρχονται εἰς τὸν πόλεμον. Εἰς τὸ Καπορέττο κατασφάζονται οἱ Ἴταλοί. Ὁ Λούντεντορφ ἀποτυγχάνει εἰς τὸ Δυτικὸν μέτωπον. Τέλος, οἱ Ἀγγλογάλλοι, μέ Ἀρχιστράτηγον τὸν Φός, ἀναλαμβάνουν γενικὴν ἐπίθεσιν καὶ καταδιώκουν τοὺς Γερμανοὺς εἰς ὄλα τὰ μέτωπα. Ὁ Κάιζερ παραιτεῖται καὶ ἡ Αὐτοκρατορικὴ Γερμανία ὑποτάσσεται.

Πόσα γεγονότα! Τί ἄνθρωποι! Δάφναι καὶ συμφοραὶ ἐβάδισαν χέρι-χέρι εἰς τὸν φρικτὸν καὶ ἥρωϊκὸν δρόμον τοῦ πολέμου. Τὰ χαρακώματα, τὰ δηλητηριώδη ἀέρια, τὰ τεθωρακισμένα, τὰ ἀεροπλάνα, τὰ ὑποβρύχια καὶ χίλιαὶ δύο ἄλλαι ἐφευρέσεις τῆς ἐποχῆς ἐτέθησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χάρωνος, πού ἐθέρισε χωρὶς κορεσμόν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, τὸ ἄνθος τῶν ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης. Εἰς παρόμοιον Βαγκνερικὸν καὶ Δαντικὸν σκηρικὸν ἐπαίχθη καὶ ἡ ἰδική μας τραγωδία. Μικρὰ διὰ τοὺς ἄλλους, μεγάλη δι' ἡμᾶς.

Ἄπό πού προήλθεν καὶ πῶς; Οὐσιαστικῶς καὶ συνοπτικῶς, ἀπό τὴν ἀντίθεσιν τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, μέ τὸν πρωθυπουργόν Βενιζέλον. Ὁ πρῶτος ἐπίστευε εἰς τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος. Ἰσχυρίζετο, ὅτι ἔπρεπε νά μὴν τοποθετούμεθα οὔτε ἀπό ἐδῶ, οὔτε ἀπό ἐκεῖ. Νά ἀνεμέναμε καὶ μόνον ὅταν μᾶς συνέφερε νά εἰσερχώμεθα εἰς τὸν πόλεμον, μέ ὄρους ὁμῶς καὶ προϋποθέσεις. Ἦθελε δηλαδή ἐγγυήσεις, δι' ἀνταλλάγματα πού θά μᾶς παρεχωροῦντο μετὰ τὴν νίκην. Ἀντιθέτως ὁ δεῦτερος ἐσκέπτετο τολμηρότερον. Νά ἐξέλθωμεν, ἔλεγε, εἰς τὸν πόλεμον χωρὶς διαπραγματεύσεις. Νά πολεμήσωμεν μαζί μέ τὴν «Ἀντάντ» κατὰ τῶν κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀνταλλάγματα, διὰ τὴν συμβολή μας εἰς τὴν νίκην θά τὰ ἀπεκομίζαμεν κατόπιν.

Αἱ ἱστορίαι πού ἐγράφησαν διὰ τὸν διχασμόν ἔχουν μίαν προκατάληψιν, ἀναλόγως μέ τὸ ἂν ὁ συγγραφεὺς των εἶναι

Βασιλικός ή Βενιζελικός. Αντικειμενικότητα δέν συνήνητσα πουθενά εις δσα έδιάβασα. Ύπάρχει ύπερβολική έμπάθεια. Δι' αυτόν τό λόγον, ώς πλέον έγκύρους μαρτυρίας επί του διχασμοϋ και του προσδιορισμοϋ των ύπευθύνων θεωρώ τά κείμενα πού έγραψαν εις τά 1934 ό Βενιζέλος κι ό Μεταξάς, άρθρογραφούντες ό εις έναντίον του άλλου.

Προσωπικώς πιστεύω ότι και ό Βενιζέλος και ό Βασιλεύς ήθελαν νά ώφελήσουν τήν Έλλάδα. Άλλά...

Ό Μεταξάς κατηγορήθη ώς γερμανόφιλος. Δέν ύπάρχει ζήτημα, όπωσδήποτε συνεπάθει τούς Γερμανούς, έξησε κοινά των, έσπούδασε εκεί, συνεδέθη μαζί των. Τό λέγει σαφώς και ό ίδιος, ότι αγαπά τούς Γερμανούς, έπειδή είναι «βαθείς και σοβαροί». Αυτά είναι αισθήματα πού δέν έπηρέασαν ποτέ τήν πολιτική του τοποθέτησιν. Τήν 4ην Αύγουστου 1914, εις μίαν έπιστολήν πού έγραψε εις τήν σύζυγον του και πού άνεδημοσιεύθη εις τά έγγραφα πού συνοδεύουν τό «Ήμερολόγιον» σημειώνει μέ διαυγή ειλικρίνειαν: «Βεβαίως δέν μάς συμφέρει νά νικήση ή Γερμανία. Μολοντούτο, θά νικήση κατά ξηράν και εις τό τέλος ή Άγγλία θά έπιβάλη τούς δρους της. Άλλά ποίοι θά είναι οι δροι οϋτοι; Δυνάμεθα ήμεις νά έλπίζωμεν τίποτε; Ίδού τά άγνωστα πράγματα. Τό μόνον θετικόν είναι ότι ήμεις δέν πρέπει νά εύρεθώμεν άντιμέτωποι τής Άγγλίας. Εύτυχώς αυτό τό κατενόησαν όλοι».

Και ό πλέον κακόπιστος, όσον τυφλωμένος και άν είναι, βλέπει καθαρώς ότι ό Μεταξάς, όλίγας ήμέρας μετά τήν κήρυξιν του πολέμου, πιστεύει άδιστάκτως ότι «δέν μάς συμφέρει νά νικήση ή Γερμανία», προφανώς λόγω των συμμάχων της Βουλγάρων και Τούρκων, πού άν άναδειχθούν νικηταί, ποίος φαντάζεται άρα γε τās άπαιτήσεις των εις βάρος μας. Πιστεύει έξ ίσου άνεπιφυλάκτως ότι «ήμεις δέν πρέπει νά εύρεθώμεν άντιμέτωποι τής Άγγλίας», διότι ό Μεταξάς έλάμβανε ύπ' όψιν του τό γεγονός, ότι είμεθα παραθαλάσσιος

χώρα. Ἐπί πλέον τρεῖς ἡμέρας πρό τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς του ἀνέλυε εἰς ἄλλην μέ σαφήνειαν τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληες, ὡς θαλασσοκράτορες θά ἐπέβαλαν τοὺς ὄρους των.

Εἰς τό ἀρχεῖον Μεταξᾶ διαβάζομεν τάς σημειώσεις, ἐπί τῆς πρώτης συνομιλίας του μέ τόν Βενιζέλον «περί τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου», πού ἐγινε εἰς τήν κατοικίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ἐκεῖ, τήν 22αν Σεπτεμβρίου τόν ἐκάλεσεν ὁ Βενιζέλος, διὰ νά τόν ἐρωτήσῃ σχετικῶς μέ τόν πόλεμον. Ὁ Μεταξᾶς ὑπεστήριξε τήν ἄποψιν: «Δέν νομίζω πιθανόν, διή ἡ Γερμανία θά δυνηθῆ εἰς τήν πρώτην ἐπίθεσίν της κατά τῆς Γαλλίας νά καταστρέψῃ ταύτην στρατιωτικῶς τελείως... Θεωρῶ μάλιστα ἀπίθανον νά καταλάβωσιν οἱ Γερμανοὶ τοὺς Παρισίους ἀναγκαιῶς θά σταματήσωσι καθ' ὁδόν...».

Μία ἀκόμη ἐπιστολή τοῦ Μεταξᾶ, πρός τήν σύζυγόν του καί αὐτή, εἶναι ἐξόχως προφητική διὰ τήν ἐξέλιξιν τοῦ πολέμου. Ἐγραφε λοιπόν τήν 1ην Αὐγούστου 1914: «Γενικῶς ὑποθέτω διή οἱ Γερμανοὶ θά νικήσουν τοὺς Γάλλους, δέν θά μπορέσουν ὁμως νά ἀποτελειώσουν τήν ἀντίστασιν τῶν Γάλλων, διότι θά ἀναγκασθοῦν νά στρέψουν τάς δυνάμεις των πρός τοὺς Ρώσους, τοὺς ὁποίους ἐπίσης θά νικήσουν, κατά πᾶσαν πιθανότητα, ἀλλά οὔτε αὐτοὺς θά δυνηθοῦν νά ἀποτελειώσουν ἐνεκα τοῦ ἀχανοῦς τῆς χώρας των. Οὕτω θά εἶναι νικηταί κατά ξηράν, ἀλλά καί τελείως ἐξητλημένοι, οἱ δέ ἀντίπαλοί των ὄχι ἐντελῶς κατεστραμμένοι. Ἄλλά οἱ Ἕλληες θά κυριαρχοῦν πάντοτε τῆς θαλάσσης καί, ἂν ναυμαχήσουν οἱ Γερμανοὶ θά ἠττηθοῦν ἂν δέν ναυμαχήσουν ὁ ἀποκλεισμός θά τοὺς ἀναγκάσῃ νά συνθηκολογήσουν. Καί οἱ Ἕλληες οὕτω, θά ἐπιβάλουν τοὺς ὄρους των...».

Πράγματι, ἔτσι ἐξελίχθη ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος καθῶς καί ὁ Δεύτερος οὗτος, χάρις εἰς τήν Ἀμερικὴν, ἢ Ἄγγλῖαν διετήρησε τήν θαλασσίαν ὑπεροχήν της. Εἰς τό βάθος

τῆς καρδίας τοῦ Μεταξᾶ ὑπῆρχε τό ἐνδεχόμενο νίκης τῶν Γερμανῶν. Εἶχε ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς ἰκανότητάς των, πού δέν μετρῶνται μέ ἀριθμούς καί πού ζυγίζουσι εἰς τήν ἱστορικὴν πλάσιγγα βαρύτερον ἀπὸ τὰς μάζας. Αἱ σκέψεις αὐταὶ τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν νά παραμείνη ἡ Ἑλλάς οὐδετέρα. Ἄν ἦτο γερμανόφιλος μέ τὴν ἔννοιαν πού τὸν κατηγοροῦσαν, θά ἐξῆτει νά συμμαχήσωμεν μέ τοὺς Γερμανούς. Ἀντιθέτως, ὁ Μεταξᾶς εἰς πολλὰ κείμενα καί συζητήσεις ἐξήγησε, διατί δέν πρέπει νά συγκρουσθῶμεν μέ τοὺς Ἄγγλους. Ἐφοβεῖτο, βεβαίως, καί τοὺς Γερμανούς καί δι' αὐτό συνεφώνησε μέ τὸν Βασιλέα. Νά μείνωμεν δηλαδή οὐδέτεροι, δι' ἓν διάστημα, μέχρι πού, τέλος πάντων, νά ξεκαθαρίσουν τὰ πράγματα.

Εἰς τὴν ἀπὸ 4ης Αὐγούστου 1914 ἐπιστολὴν του, πού ἀνεφέραμεν, ἀνησύχει πολὺ διὰ τὴν πολιτικὴν στάσιν τοῦ Βενιζέλου: «ὁ δρόμος τῆς πολιτικῆς του», ἔγραφε, «εἶναι σφαλῆρος, καί δέν ἠξέυρω μήπως βλάβη τὴν Ἑλλάδα. Τώρα τελευταίως ἔχει παρασυρθῆ ἀπὸ ἔμφυτον ἔχθραν τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται πρὸς τὴν Γερμανίαν, παρεσύρθη πέραν τοῦ δέοντος».

Ἄφου εἶδαμε τὴν διαφορὰν Βασιλέως καί Βενιζέλου, ἡ ὁποία ἐξέθρεψε τὸν ἔθνοκτόνον διχασμὸν καί περιεγράψαμεν τὰς ἀπόψεις τοῦ Μεταξᾶ, πού ἀδίκως καί συκοφαντικῶς ἐχαρκτηρίσθη γερμανόφιλος, μέ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἐνήργει συμφώνως πρὸς τὰ δῆθεν γερμανόφιλα αἰσθήματά του, ἐρχομεθα τώρα εἰς τὰ γεγονότα πού ἔφεραν τὸν διχασμὸν ἀπὸ τὸν χῶρον τῆς θεωρίας εἰς τὴν πράξιν καί εἰς τὸν Λαόν.

Ὁ Βενιζέλος ἀνέλαβε προσωπικῶς τό Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, τοῦ ὁποίου ὁ ὑπουργὸς Γ. Στρέϊτ παρητήθη, διότι διεφώνησε μέ τὴν ἄνευ ὄρων συμμετοχὴ εἰς τὸν πόλεμον, πού ἤθελε ὁ πρωθυπουργός, ὁ ὁποῖος μάλιστα προέτεινε ἐπισήμως εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῆς Γαλλίας καί τῆς Ἀγγλίας στρατιωτικὴν συμμαχίαν. Οἱ Ἀγγλογάλλοι ἀπέφυγαν νά δώ-

σουν ἀπάντησιν, ἐπειδῆ, φαίνεται, εἴτε δέν τούς συνέφερε ἀκόμη μιά τοιαύτη συμμαχία, εἴτε δέν τήν ἀπεδέχοντο οἱ Ρῶσοι. Κατόπιν καί συγκεκριμένως εἰς τάς ἀρχάς τοῦ 1915 ἐπανῆλθαν εἰς τήν πρότασιν τοῦ Βενιζέλου καί τοῦ ἀνήγγειλαν πῶς συμφωνοῦν διά πολεμικήν σύμπραξιν. Εὐτυχῶς εἶχε προηγηθῆ μία συνεργασία Μεταξᾶ-Βενιζέλου. Εἰς αὐτήν, ὁ ἀντισυνταγματάρχης μας, ὡς Ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου(!) ἐπεσήμανε στόν πρωθυπουργό τούς κινδύνους πού θά διέτρεχε ἡ χώρα ἐάν ἐβοήθει τούς Σέρβους, συμμάχους τῶν Ἀγγλογάλλων, χωρίς νά ἔχη ἐξασφαλισθῆ ἀπό τήν Βουλγαρία. Τοῦ ἔδωσε καί ἓνα ὑπόμνημα πού διεσώθη εἰς τό ἀρχεῖον του καί πού ἐστάθη ἱκανό νά περιορίσῃ τούς ἐνθουσιασμούς τοῦ Βενιζέλου. Αὐτοί ὅμως ἐγεννήθησαν καί πάλιν ἐντονώτεροι, ὅταν τόν Φεβρουάριον τοῦ 1915 ἀπεφασίσθη ἀπό τήν «Συνεννόησιν» ἡ ἐκστρατεία εἰς τά Δαρδανέλια. Πρῶτον συνεζήτησεν μέ τόν Βασιλέα νά λάβωμεν καί ἐμεῖς μέρος εἰς τήν ἀπόβασιν. Ὁ Κωνσταντῖνος δέν ἐδέχθη καί ἀπέτρεψε τόν πρωθυπουργόν του νά διαπραγματευθῆ μέ τούς Ἀγγλογάλλους. Ἐάν μᾶς ἐγγυῶντο ἀνταλλάγματα καί ἂν ὑπῆρχαν αἱ προϋποθέσεις ἐπιτυχημένης ἀποβάσεως, θά ἐπανήρχετο εἰς τό θέμα καί θά ἀνεθεώρει τήν ἀρχική του ἀπόφασιν.

Ὁ Μεταξᾶς, ἀπεναντίας, ἦτο ἀδιάλλακτος. Μόλις ὁ Βενιζέλος τοῦ ἀνεκοίνωσε ὅτι ἐπιθυμία τῆς κυβερνήσεως εἶναι ἡ συμμετοχή εἰς τήν ἐκστρατείαν τῶν Δαρδανελλίων μέ ἓνα σῶμα στρατοῦ ὁ Μεταξᾶς διεφώνησε κατηγορηματικῶς καί ἐδήλωσεν ὅτι παραιτεῖται. Ὁ Βενιζέλος δέν ἐδέχθη τήν παραιτήσιν καί τόν διέταξε νά παρουσιασθῆ εἰς τόν Βασιλέα, νά τοῦ ἀναφέρῃ τήν παραιτήσιν του ἀπό Ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου καί ἄς ἀποφασίσῃ ὁ Βασιλεὺς. Ὁ Μεταξᾶς εἶδε τόν Κωνσταντῖνον, ὁ ὁποῖος δέν ἀπεδέχθη τήν παραιτήσιν. Τόν ἔστειλε πάλιν εἰς τόν Βενιζέλον, λέγων νά ἀποφασίσῃ ἐκεῖνος.

Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐφάνη τό ἀληθές φρόνημά του. Φίλος τοῦ Βενιζέλου καί πιστός εἰς τόν Βασιλέα, ὁ Μεταξᾶς ἀντελήφθη, ὅτι καί οἱ δύο περιήλθον εἰς ἀδιέξοδον, διότι οὔδεις των ἀνελάμβανε νά ἀποδεχθῆ τήν παραίτησίν του. Οὕτω, διά νά εὐρεθῆ λύσις, ὁ ἥρωας μας ὑποβάλλει αἴτησιν ἀποστρατείας. Τήν αἴτησιν αὐτήν τήν ἔδωσεν ἰδιοχείρως εἰς τόν Βενιζέλον, διά νά μή ἀνακοινωθῆ καί δημιουργηθῆ σάλος. Ὁ Βενιζέλος τόν παρεκάλεσε νά τήν ἀνακαλέσῃ, ἀλλά ὁ Μεταξᾶς παρέμεινε ἀνένδοτος. Ἐπανελάβε εἰς τόν πρωθυπουργόν ὅτι ἡ ἐκστρατεία θά ἀποτύχῃ. Ὅσοι ἀποβιβασθοῦν θά τσακισθοῦν, ἐπειδή τώρα οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἐτοιμοπόλεμοι καί ὀργανωμένοι ἀπό τούς Γερμανούς. Δέν εἶναι δηλαδή, ὅπως τό 1914, ἀνύποπτοι καί ἀνεπιστράτευτοι, οὔτε ἄλλωστε οἱ Σύμμαχοι θά ἐφήρμοζαν τό «Σχέδιο Μεταξᾶ», οὔτε ὑπῆρχεν περίπτωσις αἰφνιδιασμοῦ.

Ἄν ἡ Ἑλλάς λάβῃ μέρος θά ἐπακολουθήσῃ «στρατιωτική καταστροφή πρό παντός ἐν Μακεδονία», ἡ ὁποία «κατά πᾶσαν πιθανότητα θά καταστρέψῃ διά παντός τήν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους». Τό ζήτημα, λοιπόν, ἦτο ζήτημα ἀποκλειστικῶς στρατιωτικόν καί φυσικά ὁ Ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου δέν ἠδύνατο νά συνεργήσῃ εἰς μίαν στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν, πού ἐκ τῶν προτέρων ὑπελόγιζε πῶς θά ἐξελίσσετο εἰς συμφοράν.

Ὁ Βενιζέλος ἐπανεφέρε εἰς τήν Ἀρχηγίαν τοῦ Ἐπιτελείου τόν Δούσμανην. Προσεπάθησαν νά ἀποσιωπήσουν τήν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Μεταξᾶ ἀλλά δέντό κατώρθωσαν. Ὁ στρατός ἠσθάνετο ἀποκεφαλισμένος καί τό γεγονός ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἐθυσίασε τήν σταδιοδρομίαν του χάριν τῶν πεποιθήσεών του συνεκίνει κάθε τίμιον Ἕλληνα.

Εἰς μερικούς μῆνας ὁ ἀντισυνταγματάρχης μας θά δικαιωθῆ. Ματαιίως προσεπάθησεν ὁ Ἀγγλογαλλικός στόλος νά περάσῃ τά Στενά. Ὅταν εἰς τά μέσα τοῦ Ἀπριλίου ἐγινε ἡ

ἀπόβασις εἰς τὸ ἀκρωτήριο τῆς Ἑλλης καὶ εἰς δύο ἄλλα σημεῖα, ὅλοι θὰ θυμηθοῦν τὸν Μεταξᾶ. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Ἀγγλογάλλων ἀνήλθον εἰς 220.000 ἄνδρας! Ἐπρόκειτο διὰ τρομεράν πανωλεθρίαν ἢ ὅποια δέν ἐπληξε τὴν Ἑλλάδα, διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἠρνήθη τὴν συμμετοχὴν μας.

Παρ' ὅτι εὐρίσκετο ἐκτός Ἐπιτελείου ὁ Μεταξᾶς παρηκολούθει προσεκτικῶς τὸν πόλεμον. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1915 θὰ δώσῃ εἰς τὸν τότε πρωθυπουργό Ζαῖμην ἓνα ὑπόμνημα μέ ἀνασκόπησιν τῶν πολεμικῶν συμβάντων καὶ ἐκτίμησιν τῆς καταστάσεως εἰς τὰ Βαλκάνια. Καί τότε ἀκόμη τάσσειται ὑπὲρ τῆς οὐδετερότητος. Περίπτωσιν ἐμπλοκῆς δέν ἀπεδέχετο. Ἀλλά, «στιγμὴ καταλλήλου ἀποβάσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα θὰ ἦτο ἴσως ὅταν, κατόπιν ὑπερτερήσεως τῆς Συνεννοήσεως ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς θεάτροις, ἀποσταλοῦν εἰς Μακεδονίαν ἐπαρκεῖς διὰ τὴν τότε ἐν τῇ Βαλκανικῇ κατάστασιν δυνάμεις συμμαχικαί. Ἡ, ἢ κατόπιν ἡττης τῆς Γερμανίας ἐν Εὐρώπῃ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἐν τῇ Βαλκανικῇ στρατοῦ αὐτῆς, ἐάν ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθε τοιαύτη κατατριβὴ τοῦ βουλγαρικῶν στρατοῦ, ὥστε νὰ μειονεκτῇ οὗτος τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ ἂν ἢ ἐν τῷ τουρκικῷ θεάτρῳ πολέμου κατάστασις δέν ἐπιτρέπει τὴν εἰς Μακεδονίαν προσέλευσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ».

Κατὰ τὰ ἔτη 1915, 1916 καὶ 1917 συμβαίνουν εἰς τὸν τόπον μας ἐξευτελιστικά περιστατικά. Πράκτορες τῶν συμμάχων ὀργάζουν εἰς βάρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνικῆς ἀξιοπρέπειας. Ὁ τύπος πρωποσταεῖ. Ὁ μισὸς πληρῶνεται ἀπὸ τοὺς μὲν, ὁ ἄλλος μισὸς ἀπὸ τοὺς δέ. Ἡ μία κυβέρνησις διαδέχεται τὴν ἄλλην. Γούναρης, Βενιζέλος, Ζαῖμης, Καλογερόπουλος, Λάμπρου, Σκουλούδης γίνονται πρωθυπουργοί, παραιτοῦνται, ξαναγίνονται. Τὰ κόμματα, μέ ἐξάλλους ὀπαδοὺς, μισοῦνται μεταξύ των, ὑβρίζονται, συμπλέκονται ἐξηγηρωμένα. Αὐτὰ πού συνέβησαν κατ' ἐκείνην τὴν βρωμεράν πολιτικὴν περίοδον τῶν παθῶν ὑπερβαίνουν κάθε φαντασίαν. Σκεφθῆτε δι

ἡ ἀστυνομία ἐστραγγάλισε ἓνα παπαγάλον διότι ἐτραγούδει τόν «*γυιό τοῦ ἀετοῦ*»! Εἶναι περιττό νά περιγράψωμεν τοὺς διωγμούς τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τῶν ἱερωμένων, τῶν ἀντιφρονούντων καί τά τόσα ἄλλα αἴσχη πού ἀδιστάκτως διέπρατταν Ἕλληνες ἐναντίον Ἑλλήνων καί ὄλοι μαζί κατά τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὰ καφενεῖα καί εἰς τὰ παντοπωλεῖα ὁ λαουτζίκος ἐσυνταγματολόγει ἂν ὁ Βασιλεὺς εἶχε τό δικαίωμα νά διαλύῃ τήν βουλήν δύο φορές διά τό ἴδιο θέμα. Αἱ οἰκοκυραὶ διεπληκτίζοντο εἰς τὰ παράθυρα ἂν εἶχαμε ὑποχρέωσιν ἀπό τήν συνθήκην τοῦ 1913 νά βοηθήσωμεν τοὺς Σέρβους, ὅπως ἔλεγε ὁ Βενιζέλος, ἢ ὄχι, ὅπως ἔλεγε ὁ Βασιλεὺς.

Κι' ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἀσχολοῦνται καί τρώγονται μέ τήν διχόνοιάν των, χωρισμένοι εἰς Ἀγγλοφίλους καί Γερμανοφίλους, οἱ Ἀγγλοι καί οἱ Γερμανοὶ φροντίζουν τὰ συμφέροντά των. Προτάσεις οἱ Ἀγγλοι διά νά πολεμήσωμεν τοὺς Γερμανούς. Ἀντιπροτάσεις οἱ Γερμανοὶ διά νά πολεμήσωμεν τοὺς Ἀγγλους. Λές καί ἦτο ἀπαραίτητον νά σκοτωθῶμεν ἀπό ξένους, διά τοὺς ξένους. Εἰς τήν ἀναγγελίαν κάποιος νίκης τῶν Ἀγγλων, πανηγυρίζουν οἱ μισοὶ Ἕλληνες. Ἐκέρδιζαν κάπου οἱ Γερμανοί, ἦτο ἡ σειρά τῶν ἄλλων μισῶν νά ἐορτάσουν.

Μέσα εἰς αὐτόν τόν ὀλέθριον κυκεῶνα τῶν παθῶν ὁ Μεταξᾶς ἀγωνίζεται νά περισώσῃ ὅ,τι ἤμπορεῖ. Ἐπανειλημμένως συναντᾶται μέ τόν στρατιωτικόν ἀκόλουθον τῆς Γερμανίας καί προσφέρει, μέ τὰς ἐπαφάς του αὐτάς, μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τήν Πατρίδα. Ἀναμφιβόλως παρακολουθεῖ μέ ἐνδιαφέρον τόν πόλεμον, τὰς μάχας καί τὰς πολιτικὰς ἐξελίξεις εἰς τό ἐσωτερικόν. Εἰς τόν Πῶπ ἐκθέτει τὰς ἀπόψεις του καί ὁ Πῶπ τὰς δημοσιεύει εἰς τήν ἐφημερίδα «Ἀθήναι» μέ τήν ὑπογραφή Α-Ω. Τά ἄρθρα αὐτά, πού ὄλοι γνωρίζουν τόν ἐμπνευστή των, διαβάζονται μέ πολύ ἐνδιαφέρον. Ἦδη ὁ Μεταξᾶς ἔχει

πικραθῆ βαθύτατα μέ τήν συμπεριφοράν τῶν Ἀγγλογάλλων ἀπέναντί του. Ὁ Βενιζέλος, πού τόσο συνεδέετο μαζί του, ἀρχίζει νά τόν ἀποφεύγη. Ἐνα χάσμα ἀνοίγεται μεταξύ των. Ἡ σύγκρουσις εἰς τό ὑπόμνημα τοῦ Βενιζέλου πρός τόν βασιλέα διά παραχώρησιν τῆς Καβάλας εἰς τοὺς Βουλγάρους, χάριν ἐδαφικῶν ἀνταλλαγμάτων εἰς τήν Μ. Ἀσίαν, ἡ σύγκρουσις διά τήν ἐκστρατείαν εἰς τά Δαρδανέλλια, πού περιεγράψαμε καί αἱ ἀντιθέσεις ἐπί τῶν φιλοανταντικῶν χειρισμῶν ἐπί στρατιωτικῶν θεμάτων ἐχώρισαν ὀριστικῶς καί διά πάντα τοὺς δρόμους τῶν δύο ἀνδρῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ Ἰταλία εἰργάζεται συστηματικῶς ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν μας διεκδικήσεων. Εἶχε μάλιστα διαθέσει χρηματικά ποσά καί πράκτορας διά νά προάγῃ τόν διχασμόν, ὥστε νά ἐξασθενῶμεν ἐθνικῶς. Ἡ Ἑλλάς κατήντησε «ξέφραγο ἀμπέλι». Χωρισμένοι εἰς Βασιλικούς καί Βενιζελικούς καί μέσα εἰς τήν παραζάλην τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ, οἱ βάρβαροι ξένοι μᾶς ὑπεδούλωναν καί ἐδαφικῶς, ἀφοῦ πρῶτον μᾶς εἶχαν ἐξουθενώσει ψυχικῶς. Ὁ κατατροπωμένος στρατηγός Χάμιλτον μετεφέρθη μέ τόν ἡττημένο στρατόν του εἰς τήν Μακεδονίαν καί ἐγκατεστάθη εἰς τήν Θεσσαλονίκην, ὡς νά εἴμεθα Ἀγγλική ἀποικία. Οἱ Γάλλοι, ἐπιθελικῶς, κατέλαβον τήν Κέρκυρα καί ἐμάζευσαν ἐκεῖ τοὺς καταδιωγμένους Γιουγκοσλάβους διά νά τοὺς ἀνασυγκροτήσουν. Οἱ Βούλγαροι καταλαμβάνουν τό ὄχυρόν μας Ροῦπελ. Οἱ Ἀγγλογάλλοι ἀποβιβάζονται εἰς τήν Θάσον καί δημιουργοῦν πολεμικήν βάσιν. Ὁ Γάλλος ναύαρχος Φουρνέ ἀποβιβάζεται στόν Πειραιᾶ καί διώχνει τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Κεντρικῶν Αὐτοκρατοριῶν. Ἄλλος Γάλλος στρατηγός, ὁ Σαράϊγ, κηρύσσει εἰς τήν Μακεδονίαν τόν στρατιωτικόν νόμον καί κυριεύει Ἑλληνικά φρούρια. Οἱ Βούλγαροι εἰσέρχονται εἰς τήν Φλώρινα! Τό Τέταρτο Σῶμα Στρατοῦ, δυνάμεως 4.000 ἀνδρῶν, ὑπό τόν στρατηγὸ Χατζόπουλο παραδίδεται εἰς τοὺς Γερμανούς καί

μεταφέρεται στο Γκαϊρλιτς, όπου θά μείνη μέχρι τό τέλος του πολέμου.

Οί Ἀγγλογάλλοι παρουσιάζουν τό ἀληθές πρόσωπόν των. Στέλλουν εἰς τήν Ἑλληνικήν κυβέρνησιν τοῦ Σκουλούδη διακοινώσεις, όπου τιλοφοροῦνται... «Προστάτιδες Δυνάμεις τῆς Συνθήκης τοῦ 1830»(!) καί ζητοῦν πλήρη ἀποστράτευσιν, παραίτησιν κυβερνήσεως, ἐκλογάς (ἄχ! Αὐταί αἱ ἐκλογαί πού πάντα τόσο θέλουν οἱ ξένοι) ἀπόλυσιν τῶν δημοσίων ὀργάνων πού δέν συντάσσονται μέ τήν Ἀντάντ. Μέ δύο λόγια, ζητοῦν διάλυσιν τοῦ κράτους μας, τῆς Ἑλλάδος. Καί ἡ Ἑλλάς διαλύεται κυρίως ἀπό τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι διηρέθησαν τώρα ἐπίσημως εἰς δύο κράτη. Εἰς τό ἓνα, μέ πρωτεύουσα τήν Θεσσαλονίκη, ἐσχηματίσθη ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης μέ τόν Βενιζέλον, τόν ναύαρχον Κουντουριώτην καί τόν στρατηγόν Δαγκλήν καί εἰς τό ἄλλο μέ πρωτεύουσα τάς Ἀθήνας κυριαρχεῖ ὁ Βασιλεὺς μέ διωρισμένον πρωθυπουργόν τόν Σ. Λάμπρου. Τό ἓνα κράτος ἐκήρυξε τόν πόλεμον κατά τῆς Γερμανίας, τό ἄλλο μένει οὐδέτερον. Καί τά δύο προετοιμάζονται νά ἀρχίσουν μεταξύ των ἐχθροπραξίας, πρᾶγμα πού, τελικῶς, ἔγινε.

Τότε μία αὐθόρμητος ἐθνική ἐκδήλωσις τῶν Ἑλλήνων ἔλαβε ἀπό τόν Μεταξᾶ ὀργανωτικὴν μορφήν. Ἦτο ὁ «Σύνδεσμος τῶν Ἐπιστράτων». Τοὺς κατηγόρησαν καί τοὺς ἐσυκοφάντησαν. Τοὺς εἶπαν παραστρατιωτικούς, παρακρατικούς, παρανόμους καί ἄλλα παρόμοια. Τὴν ἀλήθεια θά μᾶς τὴν ἐκφράσῃ ὁ Μεταξᾶς εἰς τό 48ο ἀρθρο του («Καθημερινή», 11.12.1934).

«Τί ἦσαν οὗτοι οἱ ΕΠΙΣΤΡΑΤΟΙ; Ἦσαν ἡ νεολαία τῆς Ἑλλάδος, αἱ εἴκοσι νεώτεροι κλάσεις, ὄχι τῶν Ἑλλήνων ψηφοφόρων, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων παλαιῶν πολεμιστῶν. Ἦσαν οἱ πολεμισταί τοῦ 1912 καί 1913 οἱ περιφέροντες τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἀνά τά πεδία τῶν μαχῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου καί τῶν νήσων

τοῦ Αἰγαίου... Δι' αὐτούς ὁ Βασιλεὺς ἦτο τό σύμβολον τῶν παραδόσεων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Μέ τήν διάλυσιν τῆς ἐπιστρατεύσεως, μεταφερόμενοι ἀπό Μακεδονίας εἰς τό ἐσωτερικόν τῆς Ἑλλάδος, μέσα εἰς τά τραῖνα, μέσα εἰς τά πλοῖα, ἐσχημάτιζαν μόνοι των συνδέσμους τῶν ἐπιστράτων. Αὐτοί οἱ ἴδιοι ἐπῆραν μόνοι των αὐτό τό ὄνομα. Ἦτο μία κίνησις πρωτόγονος, ἀκάθεκτος, στοιχειακή. Ἦτο διαμαρτυρία τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς κατά τῆς καταλύσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος. Δέν ἐστρέφετο κατά τοῦ κ. Βενιζέλου. Ὁ κ. Βενιζέλος μέ κατηγοροῦσε καί μέ κατηγορεῖ σήμερον, ὅτι ὑπῆρξα ὁ ὀργανωτής τῆς κινήσεως ταύτης. Ἄλλ' αὐτό θεωρῶ ἐγὼ τιμὴν μου»!

Οἱ ἀποστρατευμένοι κατ' ἀπαιτήσιν τῶν Συμμάχων Ἑλληνες στρατιῶται, ἀντέδρασαν ἐνεργητικῶς εἰς τήν κατάρρευσιν τῆς πατρίδος. Οἱ Ἐπίστρατοι ἐπετέλεσαν σπουδαίαν ἐθνικὴν ἀποστολήν καί εἶναι ἐντροπή καί ἀμάθεια νά κατηγοροῦνται, διότι οἱ Ἐπίστρατοι, ἐπαναλαμβάνομεν, προσέφεραν εἰς τόν λαόν καί εἰς τήν πατρίδα φιλοτίμους ὑπηρεσίας καί ἔδωσαν σκληρό μάθημα εἰς τοὺς ξενόδουλους καί εἰς τοὺς ξένους εἰσβολεῖς.

Ὅταν ὁ Γάλλος ναύαρχος Φουρνέ ἀπεβιβάσθη εἰς τόν Πειραιᾶ μέ τοὺς συμπατριώτας του καί ἄλλους καί ἐβάδισεν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, χιλιάδες νέοι, φοιτηταί, ἐργάται καί κάθε λογῆς Ἐπίστρατοι τοῦ ἔκοψαν τόν δρόμον. Ἐγίνε μάχη. Ἐφονεύθησαν δεκάδες καί ἐτραυματίσθησαν πολλοί. Ἀλλὰ οἱ ξένοι δέν ἐνίκησαν. Ἐκλείσθησαν ἠττημένοι εἰς τό Ζάππειον. Οἱ Γάλλοι ἔλαβαν τό μάθημά των.

Εἴμεθα εἰς τά μέσα τοῦ Νοεμβρίου 1916, τήν ἐποχὴν πού ὁ διχασμὸς κορυφώνεται. Τά περίφημα «Νοεμβριανά», τά ἐπεισόδια δηλαδή τῶν Βασιλικῶν ἐναντίον τῶν Βενιζελικῶν εἰς τὰς Ἀθήνας θά ὀλοκληρώσουν τόν διχασμὸν μέ τήν τελευ-

ταίαν επίσημον επικύρωσίν του. Ἡ Κυβέρνησις τῆς Θεσσαλονίκης, μέ διάγγελμα θά καταργήσῃ τήν Βασιλείαν. Αἱ δάφναι τοῦ 12 καί τοῦ 13 νωπαί ἀκόμη δέν θά ἐμποδίσουν νά διακηρυχθῇ: «ὁ βασιλεύς Κωνσταντῖνος εἶναι ἐκπτώτος τοῦ θρόνου του». Ἀμέσως ἀρχίζει ἕνας μαρτυρικός Δεκέμβριος διά τούς Ἀθηναίους. Οἱ Ἀγγλογάλλοι θά μᾶς ἀποκλείσουν ἐπί ἐπτὰ μῆνας περίπου. Θά ὑποφέρωμεν, ἀλλά δέν θά ὑποκύψωμεν εἰς τάς ἀξιώσεις των. Ὁ πατριωτικός ἐνθουσιασμός ἐξουδετερώνει τάς τάλαιπωρίας.

Ὁ Μεταξᾶς τυπικῶς, ὑπηρετεῖ ὡς διοικητής εἰς τήν Σχολήν Λοχαγῶν. Τό θέρος τοῦ 1916 εἶχε προαχθῆ εἰς συνταγματάρχην. Οὐσιαστικῶς εὐρίσκεται παρά τό πλευρόν τοῦ Κωνσταντίνου. Μέ ἀγανάκτησιν, ὅπως καί ὅλος ὁ Ἑλληνισμός, πληροφορεῖται τήν εἶδησιν τῆς καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων ἀπό τούς Ἰταλούς! Αὐτοί λοιπόν εἶναι οἱ Σύμμαχοι πού θά μᾶς ἐδίδον ἀνταλλάγματα; Αὐτοί πού μᾶς ἔπαιρναν καί ὅσα εἶχαμε; Τόν καιρόν ἐκείνον ἔρχεται εἰς τάς Ἀθήνας ὁ Γάλλος γερουσιαστής Ζοννάρ. Σκοπός του εἶναι ἡ ἐκθρόνισις τοῦ Κωνσταντίνου. Θέλουν νά τόν ἐξορίσουν. Ὁ Ζοννάρ, μέ τόν πομπώδη τίτλο τοῦ «Υπάτου Ἀρμοστοῦ»(!) συναντᾷ τόν πρωθυπουργόν Ζαῖμην καί ἀπαιτεῖ νά φύγῃ ἀπό τήν Ἑλλάδα ὁ Κωνσταντῖνος ἐντός 24 ὥρῶν. Ταυτοχρόνως οἱ Σύμμαχοι κυριεύουν τήν Ἐλασσόνα, τόν Ἴσθμόν τῆς Κορίνθου καί φέρουν στρατόν μέ πλοῖα εἰς τόν Πειραιᾶ, διά νά ἐπιβάλουν δημοκρατικώτατα τήν ἀξίωσίν των. Διατί ἤθελαν νά φύγῃ ὁ Βασιλεύς; Διότι, εἶπαν εἰς τό τελεσίγραφόν των: «προφανῶς παρεβίασε, ἰδίᾳ πρωτοβουλία τό Σύνταγμα τοῦ ὁποίου ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καί ἡ Ρωσία ἦσαν ἐγγυήτριαι!» Φυσικά, δέν θά σχολιάσω τήν κοροϊδίαν...

Ὁ Μεταξᾶς πηγαίνει εἰς τά Ἀνώπορα καί εισηγεῖται εἰς τόν Κωνσταντῖνον νά μὴν παραιτηθῇ, ἀλλά νά μεταβοῦν εἰς τήν Πελοπόννησον. Ὁ λαός τόν θέλει, τόν ἀγαπᾷ. Δέν ἔχει τό

δικαίωμα νά τόν προδώσῃ. Ὁ Βασιλεύς δέν ἀπήντησε. Ἄπε-
 σύρθη εἰς ἕνα γραφεῖον μέ τόν Ζαῖμην, πού εἶχεν ἐπιστρέψει
 ἀπό τό πλοῖο «Βρουῖμ» ὅπου ἔμενε ὁ Ζοννάρ, διότι δέν
 ἐτόλμα νά βγῆ ἀπό ἐκεῖ. Οὐδεῖς φυσικά γνωρίζει τί εἰπώθη.
 Μᾶλλον θά τοῦ μετέφερον ὁ Ζαῖμης τήν ἀπόφασιν τῶν Ἀγ-
 γλογάλλων νά αἱματοκυλήσουν τήν πρωτεύουσαν προκειμέ-
 νου νά τόν ἀπομακρύνουν. Ὅταν ἐτέλειωσεν ἡ συνομιλία
 ἐξῆλθεν ὁ Κωνσταντῖνος, ἐχαιρέτησε τόν Μεταξᾶ καί ἔφυγε
 χωρίς νά εἶπῃ κάτι. «Ἠννόησα», ἔγραψε ὁ Μεταξᾶς, «ὅτι ἡ
 πρότασίς μου δέν ἐγένετο δεκτή».

Τήν ἐπομένην, 29ην Μαΐου 1917, τό ἀπόγευμα, ὁ κόσμος
 ἐπληροφορήθη τά νέα. Ὁ ἀντιβασιλικός Ρεκουλύ εἰς τό βι-
 βλίον του «Ὁ Ζοννάρ ἐν Ἑλλάδι», περιγράφει τάς λαϊκάς
 ἐκδηλώσεις ὡς ἑξῆς: «Τό ἑσπέρας, τήν νύκτα, πλείσται λαϊκαί
 ἐπιτροπαί παρουσιάζονται εἰς τόν Βασιλέα. Οἱ ἀξιωματικοί
 συγκεντρῶνται εἰς τήν στρατιωτικήν λέσχην καί παραμένουν
 συσκεπτόμενοι... Πλήθος καταστημάτων κλείουσι ἀμέσως.
 Λαϊκαί συγκεντρώσεις συγκροτοῦνται παντοῦ. Μεγάλη πλη-
 θύς Λαοῦ συγκεντροῦται πρό τῶν Ἀνακτόρων... Ὁ ἔρεθισμός
 τῶν πνευμάτων εἶναι ἐκεῖ πολύ μέγας... Μέ τήν ιδέαν ὅτι
 αἱ ἄμαξαι αἵτινες θά μετέφερον τόν Βασιλέα θά διήρχοντο
 ἐκεῖθεν, ἀποφασίζουσι νά τάς σταματήσωσι...».

Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀποφασίσει ἀμετακλήτως. Θά ἔφευ-
 γε, ἀλλά δέν ἐπρόκειτο νά παραιτηθῆ. Εἰς τήν θέσιν του δέν
 θά ἔμενε ὁ Διάδοχος Γεώργιος, ἀλλά ὁ πρίγκιψ Ἀλέξανδρος.
 Ὁ Μητροπολίτης πού ἤρχετο νά τόν ὀρκίσῃ, γίνεται ἀντιληπτός
 ἀπό τό πλήθος. Θραύουν τάς θύρας τῆς ἀμάξης του καί τόν
 ἐκδιώκουν, ἀλλά μυστικῶς τόν εἰσάγουν ἀργότερα ἀπό κά-
 ποιαν θύραν ὑπηρεσίας. Ἀπό πίσω πάλι βγάζουν κρυφίως τόν
 Κωνσταντῖνον καί μεταφέρουν αὐτόν τόν τραγικό Βασιλέα,
 εἰς τόν Ὠρωπόν, ὅπου τόν ἐπερίμενε ἡ «Σφακτηρία» καί
 ὅπου παρ' ὀλίγον νά μὴν ἐπιβιβασθῆ, λόγῳ τῆς ἀντιστάσεως

χιλιάδων χωρικών πού είχαν συγκεντρωθῆ ἐκεῖ, κλαίγοντες καὶ ἐκστομίζοντες κατάρας.

Μέ τό λιτό περιβάλλον του ὁ στρατιώτης Βασιλεύς ἐπῆρε τό δρόμο τῆς ἐξορίας. Ἐκ τῆν Ἰταλίαν κατέφυγε εἰς τήν Ἑλβετίαν ἐγκαταλείπων εἰς τήν Πατρίδα του ἕναν ὀλόκληρον κόσμον πού τόν ἐλάτρευε.

Τό τί ἐπηκολούθησε μέ τήν ἀφιξιν τοῦ Βενιζέλου καλλίτερον νά μὴν τό γράψωμεν, ὅπως καὶ δέν θά γράψωμεν τό τί ἐπηκολούθησεν ὅταν ἐπέστρεψε ὁ Κωνσταντῖνος. Ἐμεῖς, ὡς εὐφυῆς λαός πού εἴμεθα πρέπει νά ἀντιληφθῶμεν ὅτι ἐπιβάλλεται νά σταματήσωμε τό νεροκουβάλημα εἰς τόν μύλο τοῦ διχασμοῦ, πού ἡ ἔθνοκτόνος πέτρα του συνθλίβει τό μέλλον τῆς Ἑλλάδος. Οἱ διάφοροι συγγραφεῖς ὀφείλουν νά κλείνουν τὰς πληγὰς καὶ ὄχι νά τὰς ξύνουν, ὅπως μέχρι καὶ τώρα κάνουν οἱ ψευτοῖστορικοί, προπαντός ἀπό τὰς ἐφημερίδας.

Προσωπικῶς, πιστεύω εἰς τήν ὀρθότητα τῆς πολιτικῆς τοῦ Βασιλέως καὶ ὄχι τοῦ Βενιζέλου. Ἡ πεποίθησίς μου δέν στηρίζεται εἰς τόν θαυμασμόν μου πρὸς τόν Μεταξά, ἀλλά εἰς τήν σιγνότητα καὶ εἰς τόν μισελληνισμό τῶν ξένων. Αἱ ὠραῖαι φιλοδοξίαι τοῦ Βενιζέλου καὶ τὰ ἔθνικά μας ὄνειρα συνεκρούοντο μέ τὰ ρωσικά συμφέροντα εἰς τήν Μικράν Ἀσίαν καὶ μέ τὰ Ἰταλικά εἰς τήν Β. Ἡπειρόν καὶ εἰς τὰς νήσους μας. Παράλληλως οἱ Ἄγγλοι δέν ἤθελαν ἰσχυράν Ἑλλάδα, ἰδίως κατά θάλασσαν. Τό πολὺ μᾶς προώριζαν δι' ὑπομόχλιον τῆς πολιτικῆς των ἔναντι τῶν Κεντρικῶν Αὐτοκρατοριῶν. Εἰς αὐτὴν τήν ἀνθελληνικὴν πολιτικὴν ἔπαιξαν καὶ οἱ Ἑβραῖοι τόν συνηθισμένον βρώμικον ρόλο των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἐξορία τοῦ Μεταξᾶ καὶ καταδίκη εἰς θάνατον - Ἡ ζωὴ εἰς τὴν ξενητείαν - Διάφοροι προφητικαὶ σκέψεις - Ἡ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία - Παρ' ὀλίγον πρωθυπουργός - Ἡ ἐκθρόνισις τοῦ Κωνσταντίνου - Νέα ἐξορία καὶ νέα καταδίκη εἰς θάνατον - Ἡ ἀβασίλευτος δημοκρατία καὶ τὰ καμώματά της - Τὸ κόμμα τῶν Ἐλευθεροφρόνων - Ὁ Μεταξᾶς ὑπουργός - Ἐγκατάλειψις τῆς πολιτικῆς καὶ ἐπιστροφὴ εἰς αὐτήν.

Μετά τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βασιλέως ἐξησφαλίσθη ἡ ἐπικράτησις τοῦ Βενιζέλου. Ὅσοι σοβαροὶ ἀντίπαλοι ἔμεναν ἔπρεπε νὰ ἐξουδετερωθοῦν. Μεταξὺ τῶν πρωτίστως εὐρίσκειται ὁ Μεταξᾶς. Ἐν ὑπηρεσιακόν σημείωμα τῆς Ἀστυνομικῆς Διευθίνσεως Ἀθηνῶν τοῦ γνωρίζει οἱ: «Ἐντολῇ τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ κατόπιν αἰτήσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων Στρατηγοῦ κ. Ρεῦνῶ, καλεῖσθε, ὅπως παρουσιασθῆτε εἰς τὸ ἐν Πειραιεῖ Στρατηγεῖον τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατοῦ μέχρι τὸ ἑσπέρας τῆς προσεχοῦς Τρίτης 6 Ἰουνίου ἐ.ἔ. διὰ νὰ ἀπομακρυνθῆτε τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος προσωρινῶς ἢ μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου». Οὕτω εἰς τὰς 7 Ἰουνίου 1917 τὸν συλλαμβάνει ἡ ἀστυνομία καὶ μαζί μέ τοὺς Δημήτριον Γούναρην, Βίκτωρα Δούσημανην, Ἰῶνα Δραγοῦμην καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐπιφανεῖς

«Κωνσταντινικούς» εξορίζεται εις τήν Κορσικήν.

Τό Ἑλληνικόν ὑπερωκεάνειον πού τόν μετέφερε εις τήν ἐξορίαν ἐλέγετο, ὡς ἀπό ειρωνείαν, «Βασιλεύς Κωνσταντίνος». Τόν Μεταξά καί μερικούς ἐξορίστους ἠκολούθησαν ἐθελοντικῶς αἱ οἰκογένειαι των. Μέ τήν σύζυγόν του καί τάς δύο κόρας του ἐγκατεστάθη εις τό ξενοδοχεῖον «Γκράντ Ὀτέλ», εις τό Αἰάκειον, τήν πρωτεύουσαν τῆς Κορσικῆς καί γενέτειραν τοῦ Μ. Ναπολέοντος.

Τούς μῆνας πού ἐπέρασεν ἐκεῖ ἐφρόντισε νά τούς ἐκμεταλλευθῆ τελειοποιῶν τά γαλλικά του καί μελετῶν. Κατά τήν δραματικήν ἐκείνην περίοδον τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ὁ Μεταξάς ἤρχισεν νά συντάσῃ τό «τετράδιο οκέψεων» πού εὐτυχῶς διεσώθη καί ὅπου κατεχώρισε τάς ἀναλήψεις του ἐπί τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων τοῦ μέλλοντος. Ἐκτοτε διέρρηυσεν πέραν τοῦ ἡμίσεως αἰῶνος καί βλέπομεν τάς προφητικᾶς του σκέψεις νά ἐπαληθεύονται μέ καταπληκτικήν ἀκρίβειαν.

Πρῶτα ἀπό ὅλα θαυμάσατε μέ πόσῃ διαύγειαν καί ἀνευ ἀμφιβολιῶν προέβλεψε τήν ἀπώλειαν τῶν Γαλλικῶν καί Ἀγγλικῶν ἀποικιῶν, τήν ἀνοδόν τῆς Ἰαπωνίας καί τοῦ Ἀμερικανικοῦ ἐπεκτατισμοῦ:

«... θά εἶναι ὀθεν ἀδύνατον εἰς τά μεγάλα εὐρωπαϊκά κράτη τῆς σημερινῆς Ἀντάντ, νά προσηλώσωσι τήν προσοχήν των εἰς τήν ἀποικιακήν πολιτικήν, εἰς πολιτικήν ἐμπορικήν παγκόσμιον. Οὔτε θά ἔχωσι δυνάμεις νά τήν ὑπερασπίσωσι κινδυνεύουσας, διότι μικραὶ δυνάμεις δέν θά ἐπαρκῶσι πλέον ἀπέναντι τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Ἀμερικῆς καί τῆς Ἀσίας, τῶν ὁποίων ἡ στρατιωτική ἰσχύς ἀκονίζεται διά τῆς συμμετοχῆς των εἰς τόν σημερινόν μέγαν πόλεμον. Ἀκόμη καί αἱ ἀφρικανικαὶ φυλαί, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ πολεμισταί, ἀγωνιζόμενοι σήμερον ὡς ὑποτελεῖς τῆς Γαλλίας καί Ἀγγλίας, θά ἐπιστρέψωσι εἰς τόν τόπον των μετά τό

πέρας του πολέμου, θά είναι επικίνδυνοι εις τούς σημερινούς κυριάρχους των. Εάν εις ταῦτα προστεθῆ καί ἡ ἐπιρροή καί ἡ ἰσχύς τῆς Ἰαπωνίας καί τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἡ κατάστασις διὰ τὴν παγκόσμιον θέσιν τῶν Μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καθίσταται λίαν κρίσιμος...».

Αὐτὰ ἔγραφε τὴν 23ην Ἰουλίου 1917. Ἀργότερον, ἰδίως σήμερον, διαπιστοῦται ἡ πραγματοποιήσις τῶν προβλέψεων του. Ἡ πῶσις τῆς Εὐρώπης ὀφείλεται εἰς τὴν ἥτταν τῆς Γερμανίας. Ἄν δὲν εἶχεν ἠττηθῆ ἡ Γερμανία, θά ἐδραιοῦτο ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἐνότης καί ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, διότι, κατὰ τὸν Μεταξᾶ πάλιν, ἀφ' ἐνός μὲν ἡ Γερμανία «θά ἐλάμβανε μερίδα ἐπὶ τοῦ ἀποικιακοῦ καὶ οικονομικοῦ πεδίου», ἀφ' ἑτέρου δέ, θά καθίστατο «συμβιβαστικὴ καὶ εἰρηνικὴ», διότι θά εἶχε ἀνάγκην τῆς φιλίας τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πρὸς χάριν τῆς «συνοχῆς τῆς μετὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν μεγάλων ἀγορῶν τῶν λοιπῶν ἡπείρων». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦτο ἐφικτὴ ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἐνότης, ἡ ὁποία «εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν ὑπαρξιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ὄλα ἐν ἐναντία περιπτώσει, θά ἐγένοντο ὑποτελῆ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν...»!! Τὴν 23ην Ὀκτωβρίου 1918 διαβλέπει: «καὶ αὐτῶν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν ὁ δρόμος, τὰς φέρει εἰς τὴν δημιουργίαν ἰσχύος βασιζομένης εἰς τὴν ὑπόμῃαν οἰανδήποτε μορφήν κατάκτησιν τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἰσως τοῦ κόσμου».

Μέχρι τῶρα ἐπιμένουν νά ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἔπεσεν ἔξω εἰς τὴν πρόβλεψίν του, ὅτι ἡ Γερμανία θά ἐνίκα, καὶ δὲν σκέπτονται, πῶς συνέβη νά μὴν ἐξετίμησεν ὀρθῶς τὸ ἀνωτέρω, καὶ εἰς ὄλα τὰ ἄλλα αἱ προβλέψεις του νά εἶναι ἀληθεῖς; Πῶς, δηλαδή, προέβλεψε ὀρθῶς μακρὰς πολιτικοκοινωνικὰς διαφοροποιήσεις καὶ δὲν ἀντελήφθη τὴν ἐκβασιν τοῦ πολέμου, παρ' ὄλο πού ἦτο διαπρεπὴς στρατιωτικὸς;

Ἄλλά, ὅπως εἶδαμε εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ὁ Μεταξᾶς ἐπίστευεν ὅτι χάρις εἰς τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν τῆς, ἢ Ἀγγλίας θὰ ἐπέβαλε τοὺς ὄρους τῆς εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὅταν, λοιπόν, τὸν Νοέμβριον τοῦ 18, ἐσυνθηκολόγησεν ἡ Γερμανία, ὁ Μεταξᾶς οὔτε ἐκπληξιν ἠσθάνθη, οὔτε ἐθεώρησεν ὅτι εἶχαν διαψευσθῆ αἱ πεποιθήσεις του, ὅπως θέλουν νὰ ὑποστηρίζουν φίλοι ἢ ἐχθροὶ του. Ἀσφαλῶς ἐπικράθη διότι, καὶ ὄχι ἀδίκως, δὲν εἶχε ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἐφοβεῖτο ἐκεῖνο πού ἀμετρήτους φορὰς ἀπεδείχθη ἀληθές: Οἱ Ἕλληνας, ὡς «φίλοι», μᾶς ἔκαναν περισσότερον κακόν, ἀπὸ ὅσον οἱ Γερμανοὶ ὡς ἐχθροὶ.

Πέραν τοῦ στρατιωτικοῦ τομέως ὑπάρχουν ὅλοι οἱ ἄλλοι τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, ὅπου ὁ Μεταξᾶς ἐφρόνει ὅτι «ἡ νίκη τῆς Γερμανίας εἶναι μοιραία καὶ ἀναγκαία», ὄχι διότι ἔτσι τοῦ ἤρρεσεν, ἀλλὰ διότι «ἡ γερμανικὴ κοινωνία κατάρθωσε νὰ ἀποδώσῃ τὴν ὁμάδα τελειότερον πάσης ἄλλης κοινωνίας». Οἱ δύο παγκόσμιοι πόλεμοι ἐπηλήθευσαν τὴν πίστιν τοῦ Μεταξᾶ. Ἡ Γερμανία ἠττάτο στρατιωτικῶς, ἀλλὰ ἐνῆκα εἰς τὸν συνολικόν ἐθνικόν συναγωνισμόν, μέχρι σημείου, μετὰ ἀπὸ δύο νικηφόρους πολέμους, ἢ Ἀγγλίας καὶ ἢ Γαλλίας νὰ χάσουν τὰς αὐτοκρατορίας τους, ἀντὶ νὰ τὰς πολλαπλασιάσουν, καὶ ἐμεῖς, οἱ νικηταί, νὰ ἐργαζώμεθα ὡς ἐργάται εἰς τὰ ἐργοστάσια τῶν ἠττημένων Γερμανῶν.

Ἡ ἀναγγελία τῆς παραδόσεως τῆς Γερμανίας ἐπέσπευσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Μεταξᾶ νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὴν Κορσικὴν. Δύο ἄλλοι ἐξόριστοι συνεμερίσθησαν τοὺς φόβους του διὰ τὴν συμπεριφορὰν τῶν Γάλλων ἀπέναντί των. Ὁ Γούναρης καὶ ὁ Πεσμαζόγλου θὰ ἐδραπέτευσαν μαζί του. Κατέστρωσαν τὸ σχέδιον ἀποδράσεως καὶ τὴν νύκτα τῆς 23ης Νοεμβρίου τὸ ἐφήρμοσαν. Εἰς ὀλόκληρον τὴν Κορσικὴν ἀπηγορεύετο ἡ κυκλοφορία αὐτοκινήτων, ἐκτός ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητον τοῦ Νομάρχου πού, ἄγνωστο μέ ποιον τρόπον, κατορθῶνουν νὰ τὸ

χρησιμοποιήσουν. Ὀδικῶς φθάνουν ἀπὸ τὸ Αἰάκειον εἰς τὸ Μπονιφάτσιο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, μένοντες ἰσχυρόν καὶ κί, πλέουν εἰς τὰ Ἰσπανικά πρὸς τὴν Σαρδηνίαν, ὅπου ἀποβιβάζονται κοντὰ εἰς τὸ ψαροχώρι Σάντα Τερέζα. Ἡ δραπέτευσις ἐπέτυχεν. Ὁ μόνος πού τὴν ἐπλήρωσεν ἦτο ὁ Νομάρχης, τὸν ὅποιον ἀπέλυσαν.

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις πού ἐδέχθησαν εἰς τὴν Σάντα Τερέζα, ἦτο τῆς χωροφυλακῆς. Ξανά ἀιχμάλωτοι. Μετεφέρθησαν εἰς διαφόρους μικρὰς πόλεις καὶ τελικῶς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Κάλιαρι, πρωτεύουσαν τῆς Σαρδηνίας. Ἐκεῖ θά μείνη ἑπτὰ περίπου δυσκόλους μῆνας, μακρὰν τῆς οἰκογενείας του, πού οἱ Γάλλοι δέν τὴν ἄφηναν νά ἀναχωρήσῃ. Ἐξῆ μὲ χρήματα πού τοῦ ἔστελλαν. Ἐπώλησε καὶ ἓν ἀκίνητο τῆς συζύγου του. Ὁ ἄνθρωπος πού προσέφερε τὰ πάντα στὴν Ἑλλάδα, διαμένει τώρα εἰς κάποιον πτωχικὸν ξενοδοχεῖον «μόνος, ριγῶν, τεθλιμμένος, ἔστερημένος τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων του, ἔστερημένος πατρίδος». Μέσα εἰς τὴν μελαγχολίαν του θά σημειώσῃ εἰς τὸ «Ἡμερολόγιον» μὲ καρτερία: «Τὸ παντελόνι μου ἐτρύπησε, τὸ διορθῶνω», θά δεῖξῃ ὁμως ἀντοχήν. Κάνει μαθήματα ἰταλικῶν, ἀλληλογραφεῖ μὲ τὴν σύζυγόν του καὶ ἀγωνίζεται νά τὴν ἀφήσουν οἱ Γάλλοι. Γράφει εἰς τὸν Ὁρλάνδο. Γράφει εἰς τὸν Κλεμανσώ. Κάθε τόσο τοῦ ἐρευνοῦν μυστικῶς τὰ συρτάρια τοῦ δωματίου του, τὰ ρούχα του. Εἰς ἀστυνομικὸς τὸν παρακολουθεῖ συνεχῶς. Κάποτε ὁ Μεταξᾶς σταματᾷ καὶ τὸν παρακαλεῖ: «κάντε τὸ καθήκον σας, χωρὶς νά μέ ἐνοχλήτε». Μόνος, ἐν εἰ, θ' ἀρρωστήσῃ. Ὁ Γούναρης τοῦ συμπαρίσταται συχνά, τὸν παρηγορεῖ καὶ τὸν ἐνθαρρύνει.

Διασκεδάζει πηγαίνοντας εἰς τὸν κινηματογράφον, περυστατεῖ καὶ διαβάζει. Ὁ νοῦς του τρέχει ἄλλοῦ. Παρακολουθεῖ τὰ εὐρωπαϊκὰ γεγονότα, τὰ ἀναλύει, κρατεῖ σημειώσεις. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἔρχονται ἐπιστολαὶ μὲ θλιβεράς εἰδήσεις. «Ἡ μητερούλα» τοῦ στέλλει νέα της, νέα καὶ ἀπὸ τὸν Κωστάκη.

Ἡ νοσταλγία τῆς πατρίδος τὸν κυριεύει. Προσπαθεῖ νὰ ὑπομένη. Ἐνῖστε βυθίζεται εἰς ἀπελπισίαν. Διὰ νὰ κοιμάται παίρνει φάρμακα, ἐνῶ κακὰ προαισθήματα πλημμυρίζουν τὴν ψυχὴν του. Τί θὰ γίνῃ ἡ οἰκογένεια, ἡ πατρίς; Πῶς θὰ ζήσῃ τὰ παιδιὰ του;

Οἱ Ἴταλοί τοῦ φέρονται πολὺ ἀσχημα, τόσο ἀσχημα, ὥστε θὰ τὸν ἀναγκάσουν, ἐμπρὸς εἰς τὴν «*ἰταλικὴ παλιανθρωπία*», νὰ ὀρκισθῇ ὅτι «*θὰ ἐκδικηθῇ μίαν ἡμέραν*». Πάμπολλα ἐπεισόδια συνέβησαν εἰς τὴν Σαρδηνίαν. Ὁ Μεταξᾶς θὰ διατηρήσῃ τὴν πικρὰν ἀνάμνησιν των ἐπὶ ἔτη. Εἰς τὴν ἔξορίαν θὰ γίνῃ πενήντα ἐτῶν.

Ὁρμος πλέον πραγματοποιεῖ σιωπηλῶς ἀπολογισμὸν τοῦ δημοσίου βίου του. Μέσα εἰς τὴν ἐρημίαν του θὰ ὑπερηφανευθῇ: «*ἔχω τὴν συνείδησίν μου ἥσυχον ὅτι ὑπηρετήσα τά ἰδεώδη μου*». Μετὰ τὴν συντριβὴν τῆς Γερμανίας, πού ἐξεπροσώπει «*μέγα πολιτισμὸν*» θὰ ἐκυριάρχει ἄλλος τρόπος ζωῆς, ἄλλο εἶδος κόσμου. Διὰ τὸν Μεταξᾶ ἦτο «*ἠθικῶς ἀδύνατον νὰ συνταχθῇ μετὰ τοὺς ἐπικρατήσαντες*». Μολαταῦτα ἐπίστευεν ἀκραδάντως πῶς οἱ Ἀγγλογάλλοι δέν θὰ ἐπικρατήσουν σταθερῶς. Μετὰ εἴκοσι ἔτη θὰ δικαιωθῇ ἱστορικῶς. Πόσοι ἄραγε μποροῦν νὰ καυχηθοῦν, ὅτι ὑπηρετήσαν ἰδεώδη καὶ δέν συνετάχθησαν μετὰ τοὺς ἐπικρατήσαντες;

Εἰς τὸ Κάλιαρι θὰ μάθη ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας τὴν συναρπαστικὴν εἶδησιν: «*Οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὴν Σμύρνην*». Ἄρα ὁ Βενιζέλος ἐδικαιώθη. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεταξᾶ ἀπεδείχθη λανθασμένη. Ἔτσι ἐπίστευσε καὶ ἐκεῖνος καὶ θὰ γράψῃ τὴν 5ην Μαΐου 1919: «*Ἐτελείωσε. Ἡμεῖς ἠττήθημεν ὀριστικῶς πολιτικῶς, ἀλλὰ ἄς μεγαλυνηθῇ ἡ Ἑλλάς καὶ ἄς εὐδαιμονήσῃ... Ἐτελείωσε πλέον. Ὁ πολιτικὸς μου βίος παύει διὰ παντός*». Ἐγραψε αὐτὰ τὰ πράγματα, διότι ἐνόμισεν πῶς ἐπῆραμε τὴν Σμύρνην, πῶς ἡ πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου ἦτο ἡ σωστή, πῶς ἡ δική του γραμμὴ ἦτο λανθασμένη. Ὡς ὑπεύθυνος πολιτικῶς,

λοιπόν, ἀπεφάσισεν νά ἐγκαταλείψῃ τόν σίβον, διότι δέν εἶδε σωστά. Ὑπ' αὐτό τό πνεῦμα, ἐδήλωσεν εἰς τόν ἑαυτόν του ὅτι ἐγκαταλείπει τήν πολιτικήν.

Εἶθε νά εἶχε δίκαιο. Εἶθε νά κατελαμβάναμε τήν Σμύρνην καί νά ἐπραγματοποιουῖντο τά ἐθνικά ὄνειρα. Τήν εὐχήν αὐτήν, ὅπως εἶδαμε, πρῶτος καί καλλίτερος ἔκανε ὁ Μεταξᾶς. Ἀλλά ἡ μοῖρα τά ἤθελε ἄλλοιῶς. Ἀμέσως τήν ἐπόμενην ἡμέραν θά γράψῃ εἰς τό «Ἡμερολόγιόν» του, ὅτι «Τοῦρκοι συνεπλάκησαν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἄρα πῶς θά ἐπιβληθῇ ἡ Ἑλλάς, διά τῆς βίας;».

Εἰς τάς 22 Ἰουλίου 1919, ὁ Μεταξᾶς δέν θά ἔχῃ ἀμφιβολίαν διά τήν ὀρθότητα τῆς ἰδικῆς του πολιτικῆς. Τότε θά σημειώσῃ: «Πόσο εἶχα δίκαιον». Ἡ ἐντύπωσις τῆς σαγῆς παρήλθεν. Ἡ πολιτική Μεταξᾶ εἰς τό θέμα τοῦ πολέμου ἦτο ἡ σωστή, ἡ ἔθνωφελής. Ὁ Βενιζέλος εἶχε ἐξαπατηθῆ ἀπό τοὺς συμμάχους. Δέν θά μᾶς ἔδιναν τίποτε. Ἡ συμμετοχή εἰς τόν πόλεμον, πού δι' αὐτήν εἶχεν ἀγωνισθῆ τόσοσόν πολύ, δέν θά μᾶς ὠφέλει ἐθνικῶς. Ἀπεναντίας μᾶς ἔφερεν ἕνα φοβερόν διχασμόν καί μᾶς ἔβαλε εἰς τό κατώφλιον μᾶς ἐθνικῆς περιπετείας, διά τήν ὁποία θά ὀμιλήσωμεν περαιτέρω.

Οἱ Γάλλοι, ἐπί τέλους, ἔδωσαν εἰς τήν γυναῖκα τοῦ Μεταξᾶ ἀδειαν διά νά ταξιδεύσῃ. Ὅχι ὁμως διά τήν Ἰταλίαν, ὅπως ἤθελε, ἀλλά διά τήν Ἰσπανίαν. Νέαι προσπάθειαι τοῦ Μεταξᾶ διά νά λάβῃ ἡ οἰκογένειά του θεώρησιν διαβατηρίου ἀπό τήν Ἰταλίαν καί διά νά δυνηθῇ νά μετακομίσῃ ἀπό τήν Σαρδηνίαν εἰς τήν ἡπειρωτικὴν χώραν. Μέ τήν βοήθειαν ὠρισμένων φιλελλήνων, ἡ κυβέρνησις Νίττι ἀφῆσε εἰς τήν ἐκλογὴν τοῦ Μεταξᾶ τρεῖς πόλεις. Περουτζία, Σιένα καί Λούκα. Ὁ Μεταξᾶς προετίμησε τήν Σιένα τῆς Τοσκάνης, ὅπου μετὰ ἀπό ἕνα βασιανιστικόν πολύμηνον χωρισμόν συναντᾶται ἡ οἰκογένεια.

«Τά παιδιά», γράφει, «μέ κρατοῦν διαρκῶς ἀγκαλιασμέ-

νον, σάν διά νά μήν φύγω». Εύτυχισμένος, αρχίζει μία νέα οικογενειακή ζωή εις τήν Σιένα, όπου θά μείνουν περίπου επί ετος. Τώρα, ἐδῶ, ἔχει τήν ἡσυχίαν του. Ἐπανεῦρε τήν γαλήνην καί ἐπιδίδεται συστηματικῶς εἰς μελέτας φιλοσοφίας, ἱστορίας καί λογοτεχνίας. Ἡ πόλις εἶναι μεσαιωνική καί διατηρεῖ τήν φυσιογνωμίαν της. Τά μνημεῖα, τά οἰκοδομήματα, οἱ δρόμοι καί αἱ πλατεῖαι φέρουν μηνύματα ἀπό τό παρελθόν. Δέν θά ἀργήσῃ νά βαρεθῇ τό μεσαιωνικόν κλίμα. Διά ν' ἀποσπασθῇ ἡ προσοχή του διδάσκει ὁ ἴδιος τās θυγατέρας του γράμματα, κατασκευάζει καλλιγραφικόν ἀναγνωστικόν καί παραλλήλως εἶναι αὐστηρός ἀπέναντί των.

Φυσικά τόν νοῦν του τόν ἔχει εἰς τήν πολιτικήν. Διεπίστωσε, ἀπό τό 1919, ὅτι θά συντριβῇ «τό ἄτιμον καθεστῶς τῶν Βερσαλλιών» καί πύχθη νά γίνῃ, ὅπως καί συνέβη. Μέ λύπη βλέπει τήν ἐπικράτησιν τῶν σοσιαλιστῶν εἰς τήν Ἰταλίαν. Τήν βλέπει ὡς ἦταν τῆς ἀστικής τάξεως. Ἄλλά δέν θεωρεῖ τοὺς Ἰταλοὺς ἀριστεροὺς ἀξίους νά κάνουν κοινωνικήν ἐπανάστασιν. «Θά χάσουν τήν μάχην», παρατηρεῖ, ὅπως καί τήν ἔχασαν, ἀπό τοὺς φασίστας τοῦ Μουσσολίνι. Ὁ Μεταξᾶς γνωρίζει καλῶς τόν ἀριστεροσοσιαλισμόν. Τόν ἀνταλαμβάνεται ὡς ὑποπροϊόν τοῦ μαρξισμού, δι' αὐτό ἄλλωστε «μεταξύ μπολσεβίκων καί σοσιαλιστῶν θά ἐδίσταζα ποιούς νά προτιμήσω». Τό ὡραῖον εἶναι ὅτι ἐνεπλάκη κάποτε εἰς μίαν διαδήλωσιν σοσιαλιστῶν. Τόν ἐσταμάτησαν καί τοῦ ἐζήτησαν νά βγάλῃ τόν πῖλον του καί νά φωνάξῃ «Ζήτω ἡ Ἰταλία». Ὁ Μεταξᾶς τοὺς εἶπε ὅτι εἶναι ξένος καί δέν καταλαβαίνει τί τοῦ λέγουν, ὅποτε «Ἄπειλαί, γρόνθοι, μπαστούνια εἰς τό κεφάλι μου, εἰς ἀξιοματικὸς μέ ἀπειλεῖ μέ πιστόλι». Ἔτσι λοιπόν, δημοκρατικώτατα, πείθεται νά ζητωκραυγᾷ ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας.

Τώρα τά νέα ἀπό τήν πατρίδα ἐρχονται εὐκόλως. Εἶτε μέ ἐπιστολάς πού δέν λογοκρίνονται, ὅπως πρὶν, εἶτε ἀπό περαστικούς Ἑλληνας πληροφορεῖται τās ἐξελίξεις. Τήν 24ην

Ὀκτωβρίου 1917 θά ἀρχίση ἡ δίκη τοῦ «τέως Γενικοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐπιτελείου». Κατηγορούμενοι εἶναι οἱ Μεταξᾶς, Δούσμανης, Στρατηγός καί Ἐξαδάκτυλος. Ἔχω ἐμπρός μου ἕνα βιβλίον 120 σελίδων πού ἐξετυπώθη κατά τό 1919 εἰς τό Ἐθνικόν τυπογραφεῖον(!) καί πού εἶναι ὄλη ἡ πρότασις τοῦ εἰσηγητοῦ τοῦ στρατοδικείου, κάποιου Κολοκυθά, ἐναντίον τοῦ Μεταξᾶ, κατηγορουμένου... «ἐπί ἐσχάτῃ προδοσίᾳ!» Εἰδικώτερον, αἱ πράξεις πού ἐστοιχειοθέτουν τήν ἐσχάτην προδοσίαν ἦσαν αἱ ἐξῆς: «*Συνωμοσία δι' ἐγκαθίδρυσιν ἀπολύτου Μοναρχίας, πρόκλησις ἐμφυλίου πολέμου καί παράδοσις πολεμικῶν ἀπορρητῶν εἰς τοὺς Γερμανοὺς*». Ὅταν ἀναγνώσῃ κάποιος τό κείμενον θά ἀπορήσῃ πῶς ὁ Βενιζέλος ἐπέτρεψε νά διαπραχθῇ τοιαύτη ἀτιμία, εἰς βάρος τοῦ πρώην ἐπιτελάρχου του. Ἡ δίκη διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς μῆνας. Ὁ Στρατηγός καί ὁ Ἐξαδάκτυλος ἠθωώθησαν. Ὁ Δούσμανης κατεδικάσθη εἰς ισόβια καί ὁ Μεταξᾶς εἰς θάνατον. «*Σήμερα (1.2.1920) ἦλθεν ἡ εἰδήσις ὅτι κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Εἶμαι ὑπερήφανος καί μελαγχολικός. Ναι, ἐγώ εἶμαι ὁ ἐχθρός των. Ἀλλά δέν ἔσκυψα. Εἶχα λοιπόν ἄδικον πού ἔφυγα ἐκ Κορσικῆς;...*». Καί πράγματι, ἂν δέν ἐδραπέτευσεν ἀπὸ τό Αἰάκειον, οἱ Γάλλοι θά τόν παρέδιδαν διὰ νά ἐκτελεσθῇ.

Τήν 30ήν Μαΐου 1920 ὁ Μεταξᾶς θά ταξιδεύσῃ εἰς τό Μιλάνον. Εἰς τό ξενοδοχεῖον «Κοντινεντάλ» ἔχει συνάντησιν μέ τόν Βασιλέα Κωνσταντῖνον. «*Τόν ἐπιναβλέπω ἀκριβῶς μετά 3 ἔτη. Συγκίνησις*».

Ἀλήθεια. Παρήλθον τρία συναπτά ἔτη εἰς τήν ἐξορίαν, χωρίς νά φαίνεται ἀκόμη ἐλπίς ἐπιστροφῆς. Ἡ οικονομική του κατάστασις τοῦ δυσκολεύει τήν ζωήν. Ἐνα βιβλίον τοῦ Λούντεντορφ δέν θά τό ἠγόραζε, ἂν δέν τοῦ τό ἐδώριζαν. Προσανατολίζεται εἰς τήν ἰδέαν νά ἐγκατασταθῇ εἰς τήν Γερμανίαν, εἰς τό Μόναχον ἢ εἰς τό Βερολῖνον, ὅπου θά εἴρῃ ἐργασίαν. Γράφει εἰς φίλους του ζητῶν πληροφορίας διὰ

τιμάς και διευθύνσεις ξενοδοχείων. Μέσα εις αυτάς τάς φροντίδας μετακομίζει από την Σιένα εις την Φλωρεντίαν, αφού προηγουμένως παραμείνη δύομισυ μήνας εις την Κουερτσιανέλλαν. Έκει, τον Αύγουστο του 1920, θά μάθη την θλιβεράν ειδήσιν: οί Βενιζελικοί έδολοφόνησαν τον Ίωνα Δραγούμην. Ο μέγας συγγραφεύς έφονεύθη από τούς στρατιώτας, πού δήτην θά τον ώδήγουν εις την φυλακήν. Εις τό σημείον τής όδοϋ (Βασιλίσσης Σοφίας 75), όπου έπεσε αιμόφυρτος, άνηγέρθη μία άναθηματική στήλη, πού ύπάρχει μέχρι σήμερα. Κατά τά «Δεκεμβριανά», όμως, οί κομμουνισταί κατέστρεψαν τά λόγια πού ήσαν χαραγμένα και από τότε δέν έπανεγράφησαν.

Εις την Φλωρεντίαν, ό Μεταξάς θά ύποσπῃ εκ νέου τάς γνωστάς ταλαιπωρίας μέ την άστυνομίαν και την γραφειοκρατίαν. Θά είναι πάντως πολύ καλλίτερον, από την άποιμν συμπεριφοράς κόσμου και κατοικίας. Η πόλις μέ τό καλλιτεχνικόν της παρελθόν και την πνευματικήν της ζωήν, έχει αρκετά ένδιαφέροντα, διά νά τον άπασχολήσουν. Αί ήμέραι περνούν μέ καθημερινήν άπλότητα. Από τον Όκτώβριον του 1920 θά συμβούη μοιραία πολιτικά γεγονότα, πού θά στρέψουν τον ρούν τής ιστορίας εις νέας πολιτικάς κατευθύνσεις. Εις τάς Αθήνας ό Βασιλεύς Άλέξανδρος, πού τον είχε δαγκώσει ένας πίθηκος έπαθε μόλυνσιν και απέθανε. «Τί γενήσεται;» θά διερωτηθῃ ό Μεταξάς, ως νά έμάντευε τάς έπερχομένας θυέλλας.

Άς περιγράψωμεν τά περιστατικά πού μέσα στο πλαίσιον τους εκινήθη ό Μεταξάς, δσον γίνεται συνοπτικώς. Οί σύμμαχοι είχαν μεταξύ των σοβαράς άντιθέσεις. Έν τούτοις, συναφώνουν εκατό τοίς εκατό και έπλειοδότην, εις την άπόφασίν τους νά μήν αφήσουν νά δημοσυρηγηθῃ Μεγάλη Έλλάς. Μας ήθελαν έδαφικώς μικρούς, διότι προώριζαν την χώρα μας δι' ύπομόχλιον τής πολιτικῆς των. Ούτε λίγο, ούτε πολύ,

ἀπό μισελληνισμόν, πού ὑπούλως σιγοέτρεφεν ὁ σωνισμός, ἐπεζήτουν τήν σύστασιν εἰς τά Βαλκάνια μιάς Ἑλλάδος ὄχι γεωγραφικῶς ἀποκατεστημένης, ἀλλά ἑνός θησιγενοῦς κρατιδίου εἰς τήν ὑπηρεσίαν τῶν συμφερόντων των.

Ὁ Βενιζέλος ἠγωνίσθη διά νά δικαιωθῆ ἡ πολιτική του. Κατά τό θέρος τοῦ 1920 θάπροωθῆσῃ τόν Ἑλληνικόν στρατόν εἰς περιοχάς θρύλων, πού ἀνάσταναν τήν Αὐτοκρατορίαν. Ἡ Προῦσα, ἡ Πάνορμος, ἡ Ἀδριανούπολις θά σημαιοστολισθοῦν μέ τήν γαλανόλευκον. Ὁ «Ἀβέρωφ» ἠγκυροβόλησεν εἰς τήν Προποντίδα, κάτω ἀπό τοὺς Τρούλους τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐνῶ ἡ Σμύρνη, ἡ γενέτειρα τοῦ Ὀμήρου, ἀπληλευθερωμένη, ἐπλημμύριζεν Ἑλληνισμόν. Τήν 28ην Ἰουλίου 1920 ὑπεγράφη ἡ Συνθήκη τῶν Σεβρών, μέ τήν ὁποία παρεχωροῦντο εἰς τήν Ἑλλάδα τά ἀπληλευθερωμένα ἐδάφη της. Ἡ Μεγάλη Ἑλλάς, τό ὄνειρο γενεῶν καί γενεῶν, ἐγένετο πραγματικότης. Τήν πραγματοποιήσιν αὐτοῦ τοῦ ὄνειρου, οὔτε ἤθελαν καί φυσικά οὔτε ἐγγύνοντο οἱ Σύμμαχοι. Ἐξηπάτησαν τόν Βενιζέλον. Ἡ ὑποστήριξις πού τοὺς ἔδωσε, εἰς αἷμα, εἰς χῶρον, εἰς διπλωματίαν καί ὄλαι αἱ θυσίαι τοῦ ἔθνους ἐπῆγαιναν χαμένα. Ἀντάλλαγμα κανένα. Καί τό χειρότερον ἀκόμη, οἱ Ρῶσοι, οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ Γάλλοι καί οἱ Ἴταλοί, ὁ καθεὶς μέ τόν τρόπον του ἐβοήθουν τόν Κεμάλ, τόν ἀμείλικτον διώκτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ στρατηγός Μουσταφά Κεμάλ Πασᾶς, φανατικός ἐθνικιστής, εἶχε κηρύξει ἐκπαιπο τόν Σουλτάνον καί διεξεδίκει μέ ἀνταρτικά σώματα τάς Ἑλληνικάς ἐπαρχίας. Τά συμμαχικά χρήματα καί ὄπλα ἔρρεαν ἀφθονα εἰς τάς τουρκικάς ὀρδᾶς διά νά χρησιμοποιηθοῦν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν πολεμήσει παρά τό πλευρόν τῶν συμμαχῶν.

Ὁ μεγαλοφυής Κρητικός δέν ἐπεφτε εὐκόλως θῦμα τῶν κουτοφράγων. Τώρα εἶχεν εἰς χεῖρας του ἕν ἐπίσημον κείμενον, μίαν συμφωνίαν πού ὑπέγραψαν ὄλοι: τήν συνθήκην

τῶν Σεβρῶν, πού μέ αὐτήν κατώχυρόνετο, νομικῶς καί διπλωματικῶς, ἡ Ἑλλάς τῶν δύο ἡπείρων καί τῶν πέντε θαλασσῶν. Εἶχεν ἀκόμη καί κάτω σπουδαιότερον: τόν Ἑλληνικόν στρατόν, πού κατεῖχε τās Ἑλληνικάς περιοχάς, τās ὁποίας μās παρεχώρει ἡ συνθήκη. Αὐτά τά δύο θά ἐπεδίωκε εἰς τό ἐξῆς νά ἀξιοποιήσῃ, εἰς πείσμα τῶν Συμμάχων. Διά τόν λόγον αὐτόν ἀπεφασίσθη ἡ δολοφονία του. Εἰς τόν σιδηροδρομικόν σταθμόν τῆς Λυῶνος, τόν ἐπερίμεναν δύο ξενοκίνητοι βασιλόφρονες, πού ἀπεπειράθησαν νά τόν δολοφονήσουν. Ἀπέτυχαν. Τό νέον ἐγνωστοποιήθη εἰς τās Ἀθήνας, ὅπου ἐξέσπασαν ἀγριότητες εἰς βάρος τῶν βασιλικῶν, γνωσταί ὡς «Ἰουλιανά». Οἱ ξένοι ἐπιχαίρουν. Ἡ διχόνοια τῶν Ἑλλήνων θά ἐμποδίσῃ τήν ἐνότητα, διά τήν ἀναγέννησιν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀκριβῶς αὐτό συνέβη. Τραγικώτερον μάλιστα ἀπό ὅσον θά ἐφαντάζετο κάποιος. Ὁ Βενιζέλος, μόλις ἐγύρισε, ἀντί νά ἐπιβάλλῃ μέ τήν βία τήν Ἐθνικήν Ἐνότητα καί νά δημιουργήσῃ τήν Μεγάλην Ἑλλάδα... προεκήρυξε ἐκλογάς διά τήν 1ην Νοεμβρίου 1920.

Πολλά ἐγράφησαν δι' ἐκείνας τās καταραμένας ἐκλογάς. Ἡ ἱστορική ἀλήθεια εἶναι μία: ὅταν τό ἔθνος σύσσωμο προετοιμάζεται νά ρίξῃ τόν κύβο τῶν πεπρωμένων του, τότε αἱ ἐκλογαί εἶναι ἐπικίνδυνος πολυτέλεια. Εἶναι ἀσυγχώρητο πολιτικόν σφάλμα. Ὁ Βενιζέλος τās διενήργησε καί τās ἔχασε. Δύο ἡμέρας μετά τήν ἥττα τοῦ Βενιζέλου, ὁ Μεταξᾶς θά προβλέψῃ «δέν νομίζω ὅτι ὁ Γούναρης ἠμπορεῖ νά ἐξακολουθήσῃ τήν ἐξωτερικήν πολιτικήν τῆς σήμερον, ὥστε νά σώσῃ ἐσωτερικῶς τό κράτος... Πῶς θά ἀνταπεξέλθῃ ὁ Γούναρης ἢ οἱ ἄλλοι κατά τῆς ἐπερχομένης καταιγίδος;». Καί πράγματι, δυστυχῶς, αἱ ἐξελίξεις θά δικαιώσουν τόν Μεταξᾶ, διότι ἡ Ἑλλάς, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνικανότητος τῶν ἀντιβενιζελικῶν θά καταστραφῇ, ἀλλά καί ἐκεῖνοι θά πληρώσουν μέ τήν ζωή των τά λάθη των.

Οι διάφοροι συγγραφείς δίδουν τās πλέον αντιφατικές εξηγήσεις διά τήν αίτιαν ἢ τās αίτιας, πού ώδήγησαν τόν Βενιζέλον εἰς τήν απόφασιν νά προκηρύξη ἐκλογάς. Ἐκ προοιμίου ἀπορρίπτω τά ταπεινά κίνητρα, πού θέλουν νά τοῦ καταλογίσουν οἱ ἐχθροί του. Πιστεύω εἰς τήν ἐξήγησιν πού δίδει ὁ βαθύς γνώστης τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων Ἴ. Μπαλάσκας, εἰς τό ἔργον του «Γιά τήν ἀμυνα καί τήν ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

«Ἐάν ἡ ἐξωτερική πολιτική τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου συνιστᾷ τήν κορωνίδα τοῦ πολιτικοῦ του ἀριστουργήματος τῶν βαλκανικῶν πολέμων, δέν συμβαίνει τό ἴδιο καί μέ τήν ἐκστρατεία του στή Μικρασία, πού παρουσιάζει πολλές σκιές. Γιατί, ἐκτός τῶν ἄλλων, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιχείρησις ἀρχίζε ὑπό ἀντίξοες περιστάσεις καί θά ἐκρίνετο ἀπό ἀστάθμητους παράγοντες, πού καλοῦνται νά τοῦς ἀντιμετωπίσουν ἄνδρες μέ αἰσθήματα καί ὀξυδέρκεια, ἐκεῖνος, ἀφοῦ ρίχτηκε στόν ἀγῶνα καί «ἀνοιξε τήν ἱστορία» σάν πολέμαρχος κι ἐπαναστάτης, πού εἶχε μέ τήν πειθῶ μά καί μέ τή βία ἐπιβληθῆ καί ὄσους δέν τόν ἀκολουθοῦσαν, θέλησε, ἐνῶ εἶχε «διέλθει τόν Ρουβίκωνα», νά ἀντικαταστήσει τή σπάθη μέ τήν κοινοβουλευτική του εὐαισθησία καί νά μεταθέσει τό βάρος τῆς εὐθύνης ἀπό τόν Ἐνα στό πλῆθος τῶν «ἀνευθύνων». Ἐπεφτε πιά ὁ λόγος ἀπό τόν ἐμπνευστή στόν ἐμπνεόμενο Λαό, πού τά συντηρητικά του ψυχόρμητα καί ἡ πιθανή μαζοποίησή του μποροῦσαν νά τόν παρασύρουν ἀπό τίς σειρήνες τῆς εἰρήνης. Ἡτῶμενος ὁ Βενιζέλος στίς ἐκλογές ἐγνώριζε ὅτι θά παρέδιδε τήν ἀποστολή του σέ ἄνδρες πού οὔτε ψυχικό σθένος διαθέτανε οὔτε καί πίστη εἶχαν στή μικρασιατική ἰδεολογία».

Τήν 7ην Νοεμβρίου 1920 ὁ Μεταξᾶς λαμβάνει ἕνα τηλεγρά-

φημα από τον Γούναρη. Του ζητούν να επιστρέψει άμεσα εις την Ελλάδα. Εις τό μέτωπον ή κατάστασησ εινα σοβαρά. Ένθυμούνται τον Μεταξά. Αυτός θά τήν διορθώση. Ταχύτατα έρχεται ό Μεταξάς εις τάς Αθήνας. Επί τέλους, επέστρεψε εις τήν Πατρίδα. Βλέπει τον Γούναρη, ό όποιος, έπειδή ή κατάστασησ εις τό μέτωπον δέν ήτο, όπως ένόμισεν αρχικώς, άπελπιστική, του δηλώνει, ότι τώρα δέν τον χρειάζεται...

Ό παραγκωνισμός πού του έγινε από τους φίλους δέν τον ένοχλεί. Είναι ευτυχής πού ξαναείδε τό «σπιτάκι του». Τό γυρίζει δλο, παίρνει τό περιστροφό του. Είναι γεμάτος συγκινησιν πού επέστρεψε εις τά αγαπημένα του μέρη. Θά κάνη και δύο επισκέψεις. Μέ σφιγμένη καρδιά θά έπισκεφθή τον αδελφό του, τον Κωστάκη. Θά πάη έπίσης και εις τον τάφο του πατρός του, διά νά τον σκεπάση μέ άνθη.

Όταν επέστρεψε ό Μεταξάς από τήν έξορίαν, ή Διασυμμαχική Έπιτροπή Αποζημιώσεων του άνεγνώρισε ως άποζημιώσιν 236.500 δρχ. τής έποχής. Μολονότι είχε ανάγκη χρημάτων διά τάς ζημίας πού έπαθε ήρνήθη νά τά εισπράξη. Εις τήν δήλωσιν του προς τήν Έπιτροπήν έγγραφε:

«Διά τής παρουσίας μου δηλώ ότι παραιτούμαι πλήρως και άπολύτως όλοκλήρου του έπιδικασθέντος μοι ποσοϋ, ως και πάσης άλλης σχετικής απαιτήσεως, άρκούμενος εις τήν ήθικήν ικανοποίησιν τήν άπορρέουσιν εκ τής άναγνωρίσεως των προσγενομένων μοι ζημιών, ήθικήν ικανοποίησιν, ήτις ύπήρξε και τό μοναδικόν κίνητρον ύποβολής τής ως ειρηται, αίτήσεώς μου.

Παρακαλώ δθεν, όπως λαμβανομένης ύπ' όψιν τής δηλώσεώς μου ταύτης νά διαγραφώ του πίνακος των δικαιούχων».

Η Έπιτροπή του απήντησε ότι ή δήλωσιν του κατεχωρίσθη εις τό πρωτόκολλον και παύει νά είναι δικαιούχος. Τό περι-

στατικό αυτό δέν θά ἤρχετο ἴσως ποτέ στήν δημοσιότητα καί δέν θά ἐμαθαίνετο ὁ ἀγωνιστικός συναισθηματισμός τοῦ Μεταξᾶ, ἂν ἡ ἐφημερίς «Ἐλεύθερος Τύπος» δέν... ἀπεκάλυπτε ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἔλαβεν ἀποζημίωσιν. Διά ν' ἀποστομώσῃ τοὺς ἐνσυνειδήτους ψεύτας, ἡ «Νέα Ἡμέρα» (15 Ὀκτωβρίου 1922) ἐδημοσίευσε τήν δήλωσιν τοῦ Μεταξᾶ περί παραίτησews του «ἐκ πάσης ἀπαιτήσεως» καθώς καί τήν ἀπάντησιν τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ παραποίησις τῆς ἀληθείας ἀπό τόν τύπο, ὅπως φαίνεται, ἔχει «βαθείας ρίζας» εἰς τήν Ἑλλάδα...

Ἐν τῷ μεταξῷ, προκηρύσσεται δημοψήφισμα διὰ τήν ἐπάνοδοδον τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Μεταξᾶς μεταβαίνει εἰς Κεφαλληνίαν, ὅπου τόν περιμένει μεγάλη ὑποδοχή. Θά ὁμιλήσῃ εἰς συγκεντρώσεις καί θά ἀγωνισθῇ διὰ τήν ἐπιστροφὴν τοῦ Βασιλέως. Τό δημοψήφισμα ἠκολούθησε τήν παράδοσιν ὀλων τῶν δημοψηφισμάτων πού διεξάγονται εἰς τήν Ἑλλάδα: Θριαμβευτῆς εἶναι ὁ ὀργανωτῆς του. Ἔτσι ἐπανερχεται ὁ Κωνσταντῖνος, πού γίνεται δεκτός μέ πρωτοφανῆ ἐνθουσιασμόν. Ὁ Μεταξᾶς δέν θά παρευρεθῇ εἰς τήν ὑποδοχήν. Δέν θά ἴδῃ οὔτε ἐπισήμους, οὔτε κάποιον ἄλλον. Μόνον μέ τήν Βασίλισσα Σοφίαν θά συναντηθῇ ἰδιαίτερώς καί θά ὁμιλήσῃ ἐπὶ μακρόν.

Τά Χριστούγεννα τοῦ 1920, ὁ Μεταξᾶς θά προσαχθῇ εἰς ὑποστράτηγον καί ταυτοχρόνως θά ἀποστρατευθῇ. Τήν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ χρόνου θά ἀναχωρήσῃ διὰ τήν Ἰταλία. Πηγαίνει νά μεταφέρῃ τήν οἰκογένειάν του εἰς Ἀθήνας, ὅπου θά ἐγκατασταθοῦν εἰς μισθωμένην οἰκίαν, εἰς τό Νέον Φάληρον.

Ἡ ἀπόφασις τοῦ Μεταξᾶ νά μὴν ἀναμιχθῇ πλέον εἰς τήν δημόσιαν ζωὴν, φαίνεται ὀριστική. Σκοπεύει νά ἀσχοληθῇ μέ ἐμπορικός ἀντιπροσωπείας καί ἀποφασίζει νά ταξιδεύσῃ εἰς τήν Γερμανίαν. Τέλη Ἰανουαρίου 1921 μεταβαίνει εἰς τό Βερολίνον καί ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τό Ἀμβούργον, μέ καλὰς συστά-

σεις και προοπτικές. Αποτέλεσμα: μηδέν. Έπιστρέφει άπρακτος και λόγω άναγκών θα πωλήσει την μονοκατοικία που είχε πάρει προΐκα ή σύζυγός του, εις την όδό Πατησίων 152. Θα λυπηθή και θα μελαγχολήσει διά την πώλησιν, διότι έπαυσε να του άνήκη τό σπίτι «*δπου ήγάπησα την Λέλαν και έπέρασα μαζί της τόσας ώρας εύτυχίας... δπου ένυμφεύθην, δπου υπέφερα και έχάρην, δπου έγεννήθησαν τά παιδιά μου*».

Έπιμελώς παρακολουθεί την μικρασιατική εκστρατεία. Είναι βέβαιος για όσα θα συμβούν. «*Καλώς υπελόγιζα από του 1914 τον χειμώνα*», σημειώνει την 15ην Φεβρουαρίου 1921. Έχει καθαράς άπόψεις, που τās υπεστήριζε πάντα με συνέπειαν. Πιστεύει ότι δέν μπορούμε να καταστρέψουμε τό τουρκικό κράτος. Προχωρούντες έντός της Τουρκίας κινδυνεύομεν από τους Βουλγάρους. Η πολιτική μας πρέπει να είναι ή έξασφάλισις της Θράκης, των νήσων και της Σμύρνης. Νά συμπυκνώμεν, να οργανωθώμεν ισχυράς εις τās θέσεις της συνθήκης των Σεβρών και να αφήσωμε τους Τούρκους ήσυχους. Νά καταστώμεν όμως δυνατοί και μπορούμε να γίνωμεν τόσον δυνατοί, ώστε να μη μπορούν οι Τούρκοι να μάς εκδιώξουν από τās Έλληνικάς έπαρχίας. Αυτό θα ήτο τό πρώτον βήμα. Και τό δεύτερο θα τό έπραγματοποιούσαμε άργότερον. Άφού έδραιωνόμεθα εις τās άπελευθερωμένας έπαρχίας, θα έφροντίζαμε διά την συντήρησιν και ανάπτυξιν των προεκτάσεων των Έλληνικών πληθυσμών έντός της Μικράς Άσίας. Κατόπιν και κυρίως με την πνευματικήν και οικονομικήν μας υπεροχήν θα έπιβαλώμεθα εις τους βαρβάρους Τούρκους.

Ότω, με πολεμικούς και ειρηνικούς συνδυασμούς, θα έπεται γάναμεν την ιστορικήν πορεία της φυλής προς την Αυτοκρατορία. Μιά γενική εκστρατεία υποδουλώσεως των Τούρκων συνολικάς και διά μιάς ήτο άκατόρθωτος, διότι θα έξήγειρε τον τουρκικό ένθικισμόν, ένώ παραλλήλως τό Έλλη-

νικόν κράτος δέν διέθετε πλήθη στρατευμάτων διά τήν κατάκτησιν τῆς ἀχανοῦς χώρας καί διά τήν φρούρησιν τῶν βορείων συνόρων.

Ἡ νικηφόρος ἐκστρατεία ἐκμηδενίσεως τῶν Τούρκων, ἀορίστως εἶναι δυνατή. Ἄλλά ἐκείνην τήν ἐποχήν, κάτω ἀπό ἐκείνας τὰς συγκεκριμένας περιστάσεις, ἦτο ἀδύνατος. Καί ὁ Μεταξᾶς, ὡς ἄνθρωπος τοῦ πραγματικοῦ καί ὄχι τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἔλαβε ἀπό τό 1914 ἤδη, τήν προαναφερομένην τοποθέτησίν του.

Τήν 25ην Μαρτίου 1921 ὁ Μεταξᾶς συναντᾶται, εἰς τήν οἰκίαν τοῦ Πρωτοπαπαδάκη, μέ τόν Γούναρη. Εἶναι παρόντες ὁ Θεοτόκης καί ὁ Ἐξαδάκτυλος. Μεταξύ των διεξάγεται δραματική συζήτησις. Προσπαθοῦν νά πείσουν τόν Μεταξᾶ νά ἀναλάβῃ τό ἐπιτελεῖον, νά γίνῃ ἀρχιστράτηγος. Τόν παρακαλοῦν, τόν ἀπειλοῦν. Ἡ συζήτησις διήρκεσεν ἀπό τὰς 10 τό βράδου μέχρι τὰς 3.30 τό πρωῒ. Ὁ Μεταξᾶς εἶναι ἀνένδοτος: «Δέν θά ἀναλάβω ποτέ ὑπηρεσίαν, ἐάν δέν εἶμαι σύμφωνος μέ τό ἔργον πού θά διεξαχθῇ». Ἐάν τόν ἀνακαλέσουν εἰς τόν στρατόν, θά λάβῃ βεβαίως μέρος εἰς τόν πόλεμον ὡς διοικητής ὁποιασδήποτε μαχίμου μονάδος, ποτέ ὁμως ὡς Ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου. Ἡ συνομιλία ἐξελίχθη κατά γνήσιον Ἑλληνικόν τρόπον: Μέ φωνασκίας καί γρόνθους ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἡ γέρθησαν τελικῶς καί ἐχώρισαν θυμωμένοι. Αἱ σοφαί συμβουλαί τοῦ Μεταξᾶ δέν εἰσηκούσθησαν. Ἐάν τοῦ ἐδίδον τήν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν διά νά λύσῃ τό μικρασιατικόν πρόβλημα, ἄλλη θά ἦτο ἡ ὄψις τῆς Εὐρώπης, ἴσως καί τοῦ κόσμου.

Ἐπὶ τόσα ἔτη ἐπιστρατευμένοι οἱ Ἕλληνες, ἀποδεδυνάουν πόσο ἀξίζουσιν. Διχασμένοι καί μέ τὰς πλέον δυσμενεῖς προϋποθέσεις, θά ξεκινήσουν διά τήν «Κόκκινη Μηλιά». Μόνοι ἐναντίον ὅλων. Μέ κυβερνήσεις πού ἤλλαζαν, μέ ἐσωτερικὴν ἀναρχίαν, ἀνευ ἐφεδρειῶν, ἀνευ σχεδίων, μέ διχόνοιαν, ἐπήρσαν τόν ἀνήφορον τῆς δόξης καί τῆς συμφορᾶς.

Ὁ τραγικός Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ἀσθενής, ἀναχωρεῖ τὴν 29ην Μαΐου διὰ τὸ Μέτωπον. Ἡ παρουσία του ἐμπνέει, ἐνθουσιάζει. Καί οὕτω, μέ πατριωτικά θούρια, τὴν τελευταίαν ἐβδομάδα τοῦ Ἰουνίου, ἡ Στρατιά θά καταλάβῃ ἥρωϊκῶς τὴν γραμμὴν Ἑσκή Σεχίρ–Κιουτάχεια–Ἄφιόν Καραχισάρ. Ἀπὸ τὴν Κιουτάχεια ἀποφασίζουν νά προελάσουν πρὸς τὴν Ἄγκυρα. Εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, λείψανον τοῦ ἑαυτοῦ του, θά φορτώσουν τὸν Σταυρὸν τῆς εὐθύνης. Ὅλον τὸν Αὐγουστον σχεδόν, ἡ Στρατιά προχωρεῖ μαχομένη, ἀποκρούουσα λυσσαλέας ἐπιθέσεις καὶ νικῶσα. Εἰς τὸν Σαγγάριον ἤστραψε ἡ πολεμικὴ ἀρετὴ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ γενναῖοι στρατιῶται θά διασχίσουν σὲ ἑννέα ἡμέρας τὴν φοβεράν Ἀλμυράν Ἐρημον. Εἰς τὴν ἐπικὴν των πορείαν συντρίβουν ὠχυρωμένας θέσεις καὶ προχωροῦν, μέχρις οὗτο ἡ ἀναξία ἡγεσία τους δειλιάσῃ καὶ διατάξῃ ὑποχώρησιν. Τριάντα χιλιάδες Ἑλληνόπουλα θά πεθάνουν εἰς ἀφιλόξενον γῆν, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος θά ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας μέ τὸ πλοῖον «Κωνσταντινούπολις».

Οἱ Ἀγγλογάλλοι, οἱ Ἴταλοὶ καὶ οἱ Ρῶσοι μπολσεβίκοι συνεχίζουν νά ἐνισχύουν τὸν Κεμάλ. Ὁ στρατός μας, πού εἶχεν ὑποχωρήσει καὶ ὄφειλε νά καλύπτῃ μέτωπον 800 περίπου χιλιομέτρων, εὐρίσκεται εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Οἱ βουλευταὶ μεταθέτουν τοὺς γνωστούς τους, οἱ ἀπατεῶνες ἐμπορευόνται τὰ στρατιωτικά εἶδη, φηγόστρατοι καὶ λιποτάκται περιφέρονται παντοῦ, ἐνῶ ὁ πρωθυπουργὸς τῆς χώρας ματαίως, ἐπὶ μῆνας, τρέχει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας διὰ ταπεινωτικὴν εἰρήνην. Ἀλλάζουν τὸν ἀρχιστάτηγον Παπούλαν, ὑπεύθυνον τοῦ χάους, καὶ εἰς τὴν θέσιν του τοποθετοῦν ἕνα τίμιον ἄνδρα, τὸν στρατηγὸν Χατζηανέστην, πού ματαίως προσπαθεῖ νά περισώσῃ τὸν στρατόν. Ἀλλάζουν καὶ στελέχη –νοστροπία μόνον δέν ἀλλάζουν– καὶ ἔτσι ὁ Κεμάλ μέ μίαν ἐπίθεσιν εἰς τὸ Ἄφιόν Καραχισάρ διαλύει τὰ πάντα, εἰσέρχεται εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τὴν πυρπολεῖ, ἐνῶ οἱ Σύμμαχοι

βλέπουν ἀπὸ τὰ ἀραγμένα εἰς τὸν λυμένα πολεμικά των, τὸ κάψιμο ἑνὸς πολιτισμοῦ πού τοὺς ἐφώτισεν, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τοὺς κἀνῆ Ἀνθρώπους, διότι δὲν τὸν ἀντελαμβάνετο ἡ βάρβαρος ψυχὴ των. Αἱ φωταὶ πού ἔκαιαν τὴν Ἰωνίαν, ὅπου ἐγεννήθη ἡ φιλοσοφία, ἔκαιαν τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἔτσι, δι' ἐκείνην τὴν περίοδον, ἐχάθη τὸ ὄνειρο τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ». Ἐχάθη, προδομένο ἀπὸ τὴν κακομοιριά τοῦ πολιτικοῦ κόσμου.

Ὁ Μεταξᾶς παρηκολούθει τὰ γεγονότα μὲ ἀγωνίαν. Ἐβλεπε παντοῦ τὴν ἔλλειψιν ἠθικοῦ: «*Τμήμα στρατοῦ κατήρχετο ὁδοῦ Σταδίου διὰ Μ. Ἀσίαν χωρὶς τουφέκια. Ἄνδρες σιωπηλοὶ μὲ ὕφος κουρασμένον. Ὀλίγοι φωνακλάδες. Τὸ πλῆθος εἰς τὸν δρόμον ἐχειροκρότει καὶ ἐξητωκραύγαζεν. Ὅψις θυμάτων ἀγομένων εἰς σφαγὴν ἐν μέσῳ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν μενόντων εἰς τὸ σπῆτι των. Σιδηρόδρομον, εὐζωνας: ἄμοιροι κερατάδες, νὰ φωνάζετε ζήτω ξέρετε, νὰ ἔλθετε ἔξω νὰ πολεμήσετε δὲν ξέρετε*». Μετέβαινε καὶ εἰς τὴν μασονικὴν στοάν «Ἡσίοδος», ὅπου ὑπέμενε «*τυπικὰς φανατικότητας*» διὰ νὰ λαμβάνῃ πληροφορίας σχετικὰς μὲ τὴν στάσιν τοῦ ἔβραϊσμοῦ εἰς τὴν Μικρασιατικὴν ἐκστρατείαν, διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὁποίας ὁ διεθνὴς σιωνισμὸς ἔκανε περισσότερα ἀπ' ὅσα ἠδύνατο καὶ ἔδειξε τὸ τυφλὸ μῖσος τοῦ εἰς τὸν βασανιστικὸν θάνατον τοῦ ἔθνομάρτυρος Μητροπολίτου Σμύρνης Χρισσοστόμου.

Βῆμα πρὸς βῆμα. Μάχην πρὸς μάχην, ὡς θεατῆς, θά ζήσῃ ὁ Μεταξᾶς τὸ ἔπος τῆς ἐκστρατείας. Θά ζήσῃ ἐπίσης τὰ αἴσχη τοῦ κομμουνισμοῦ, ὁ ὁποῖος, πρὸς χάριν τῶν κομματικῶν ὑπολογισμῶν, ἔθυσαι ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἡ «καλὴ κοινωνία» τῶν Ἀθηνῶν διεσκέδαζε, ὅταν τὰ Ἑλληνόπουλα ἐσφάζοντο ἀπὸ τὰ μανιασμένα σίφη τῶν Μωαμεθανῶν. Οἱ ὑπουργοὶ χορεύουν εἰς τὸ «Ἀκταῖον» μὲ τὰς ἐρωμένας των,

τήν στιγμήν πού ὁ Μεταξᾶς συνεκλονίζετο ἀπό δέος: «*Ἡτῶμεθα εἰς Ἀσίαν. Θεέ μου*». Καί λίγο μετά θά θρηνησῆ λακωνικῶς: «*Φοβερά καταστροφή. Τό τραγικόν τέλος τῆς στρατιωτικῆς μας ἀκμῆς. Ἦρχισεν ἀπό τά 1908. Ἀνήλθεν εἰς τό ζενίθ εἰς τά 1912-1913 καί ἐτάφη σήμερον. Ὅλη ἡ ἱστορία μου*».

Παρ' ὅλα αὐτά, ὅμως, πρέπει κάποιος νά σώσῃ κάτι, ὅτιδήποτε εἶναι δυνατόν καί προπαντός τήν Θράκην. Ἄλλά ποῖος; Ὅλοι ἐσκέπτοντο τόν Μεταξᾶ. Αὐτός τά εἶχε προείπει ἐγκαίρως καί δέν τόν ἤκουσαν, τώρα τόν ἔχουν ἀνάγκην. Ἡ Πατρίς χρειάζεται μίαν σιδηρᾶν χεῖρα, διά νά τήν κυβερνήσῃ εἰς αὐτήν τήν σκληρᾶν ὥραν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀναθέτει εἰς τόν πρίγκιπα Ἀνδρέα νά ἐρωτήσῃ τόν Μεταξᾶ, ἂν δέχεται νά ἀναλάβῃ πρωθυπουργός καί νά σχηματίσῃ κυβέρνησιν. «*Ὁ Ἀνδρέας μέ ἐρωτᾷ τί νά τοῦ εἰπῆ, ἂν δέχομαι, ἀπαντῶ ὅτι δέχομαι*».

Ὁ Μεταξᾶς ἦτο ἐκ πεποιθήσεως βασιλόφρων. Ἡ ἀκριβέστερον ἐπίστευεν εἰς τόν Βασιλέα, διότι εἶχε τήν βεβαιότητα πῶς ἡ βασιλεία ὠφελεῖ τό Ἔθνος. Δέν ἀνῆκε, συνεπῶς, στήν χορεία τῶν συμφεροντολόγων βασιλικῶν καί ἄλλων αὐλικῶν, πού τόσο κακόν προεξένησαν καί εἰς τόν θεσμόν καί εἰς τόν ἴδιον τόν Κωνσταντῖνον. Αὐτό τό περιβάλλον τῶν αὐλοκολάκων, μόλις ἀντελήφθη τήν πρόθεσιν τοῦ Κωνσταντῖνου νά διορίσῃ τόν Μεταξᾶ πρωθυπουργόν, ἀντέδρασεν ἀμέσως. Τό ἐβοήθησεν ὁ τύπος μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Γ. Βλάχο τῆς «*Καθημερινῆς*» καί διάφοροι πολιτικοί, ὅπως οἱ Γούναρης, Στράτος, Θεοτόκης κ.ἄ. Ἀκόμη καί ὁ Δούσημανης ἐπηρέασε τόν Κωνσταντῖνον δυσμενῶς διά τόν Μεταξᾶ. Μολαταῦτα, τό πρόγραμμα τοῦ Μεταξᾶ, πού ἀπέβλεπε εἰς τήν «*Ἀνατροπή τῆς ἀναρχίας. Ἐξασφάλισιν Θράκης. Οἰκονομικήν ἀνόρθωσιν. Παραπομπήν τῶν ἐνόχων τῆς καταστάσεως εἰς δίκην*» ἤρρεσεν εἰς τόν Κωνσταντῖνον. Προτού ὅμως ἀναθέσῃ τήν κυβέρνησιν εἰς τόν πλέον ἐμπιστον ἀνθρώπον του ἐπεμβαίνουν οἱ αὐλι-

κοί, οί πολιτικοί καί οί παράγοντες τού τύπου καί φοβερίζουν τόν Βασιλέα, πώς, δήθεν, ἔχουν τήν πληροφορίαν, ὅτι οί Ἀγγλογάλλοι δέν θά ἀναγνωρίσουν μίαν κυβέρνησιν Μεταξά. Ὁ Βασιλεύς πείθεται καί δίδει τήν ἐντολήν σχηματισμοῦ κυβερνήσεως εἰς τόν Ν. Καλογερόπουλον, ὁ ὁποῖος μετ' ὀλίγον τήν καταθέτει, διότι ἀδυνατεῖ νά συγκροτήσῃ κυβέρνησιν. «Ἐν θυμῷ», ὁ Κωνσταντῖνος δηλώνει πώς θά στραφή πάλι πρὸς τόν Μεταξά, διότι κατ' αὐτάς τάς κρίσεις σιγῆς δέν δύναται νά μένῃ ἀκυβέρνητον τό ἔθνος. Ἐπανέρχεται, ὁμως, ἐναντίον του ὅλο τό σάπιο περιβάλλον καί οί φαῦλοι πολιτικοί, πού ἐπαναλαμβάνουν τό ψέμμα, ὅτι οί πρεσβευταί τῶν Ἀγγλογάλλων θά διακόψουν σχέσεις μέ τήν κυβέρνησιν τοῦ Μεταξά.

Ὁ Μεταξάς, παραλλήλως, δέν μένει ἀργός. Ἔρχεται εἰς ἐπαφήν μέ τόν πρέσβυ τῆς Γαλλίας Μαριγιό, ὁ ὁποῖος διαψεύδει κατηγορηματικῶς πώς θά ἠρνήτο ἐπαφήν μαζί του. Τά ἴδια ἰσχυρίσθη καί ὁ Μπέντιγκ, ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἀγγλίας, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔδωσε εἰς τόν Μεταξά τό δικαίωμα νά κἀνῃ χρῆσιν τῆς δηλώσεώς του. Πολύ ἀργά. Τό ψέμμα εἶχεν ἀποδώσει. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέθεσε τήν κυβέρνησιν εἰς τόν Ν. Τριανταφυλλάκον, ὁ ὁποῖος διετέλεσε Ὑπατος Ἀρμοστής εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ ἐξουσία ἐπέρασε δίπλα ἀπό τόν Μεταξά. Ἀξιωματικοί καί ἀξιόλογοι δημόσιοι παράγοντες τοῦ συνιστοῦν νά καταλάβῃ ἐπαναστατικῶς τήν ἀρχήν. Αὐτός ἀρνεῖται. Διατί; Ἴσως νά μήν ταιριάζῃ εἰς τόν χαρακτήρα του ἀνταρσία κατά τοῦ Κωνσταντῖνου. Ἀρνεῖται ἐπίσης νά γίνῃ ὑπουργός. Τό μόνο πού κάνει συστηματικῶς, εἶναι γόνιμοι ἐπαφαί. Βλέπει τόν Διάδοχον, τόν πρίγκιπα Γεώργιον, εἰς τόν ὁποῖον ἐξηγεῖ τάς παρασκευαστικὰς ἐνεργείας τοῦ κομματισμοῦ. Συνεργάζεται μέ τάς ἐφημερίδας «Χρονικά» καί «Νέα Ἡμέρα» πού τόν ὑποστηρίζουν. Τόν πλησιάζει ὁ Βενιζέλος μέσω τοῦ Λαμπρόκη, Μαρή κ.ἄ.

Ένας χαώδης κυκεών γύρω του.

Ἡ πολιτική άνεμοζάλη δέν τόν παρασύρει. Τό αἰσθητήριό του, ὡς πυξίς ἀκριβείας, τοῦ φανερώνει πρὸς τά πού ὀδεύουν τό παιγνίδι αἱ ξένοι δυνάμεις, μέ τούς ἐγχωρίους πράκτοράς των. Μόλις προλαμβάνει νά ἀναδράση. Ζητεῖ κατεπειγόντως συνάντησιν μέ τόν Βασιλέα. Τόν βλέπει εἰς τάς 12 Σεπτεμβρίου εἰς τά ἀνάκτορα τοῦ Τατοῖου. Κάθεται μαζί του ὅσον χρειάζεται, διά νά τοῦ ἀναλύσῃ τήν κατάστασιν. Εἶναι ἀπαραίτητον νά φύγῃ τό γρηγορώτερον διά τήν Θράκην, νά ἀνασυντάξῃ ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεὺς ἐκεῖ τόν στρατόν, νά πάρῃ μαζί του τούς βενιζελικούς ἀξιωματικούς, ὡς χειρονομίαν συναδελφώσεως, νά μή συγκληθῇ Βουλὴ προτοῦ ἐπιστρέψῃ, μόλις δέ ἐπιστρέψῃ νά τοῦ ἀναθέσῃ τήν Κυβέρνησιν, διά τήν ὁποίαν ἐγγυᾶται πὼς θά λάβῃ ψῆφον ἐμπιστοσύνης. Ὁ Κωνσταντῖνος συμφωνεῖ ἀπολύτως. Αὔριο, μάλιστα, θά ἀναχωρήσῃ, ἀλλὰ αὔριο θά εἶναι ἀργά. Εἰς τάς 13 Σεπτεμβρίου 1922, τό πρωῒ, ἐπαναστατεῖ ὁ στρατός καί ὁ σόλος πού εἶχεν μεταφερθῆ εἰς τήν Χίον καί εἰς τήν Μυτιλήνην. Ἀρχηγόν τους ὀρίζουν τόν Συνταγματάρχην Σ. Γονατάν, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει τό τελεσίγραφον πού στέλλει ἡ ἐπανάστασις εἰς τούς κατέχοντας τήν ἐξουσίαν καί τό ὁποῖον, ταυτοχρόνως, εἶναι καί προκήρυξις πρὸς τόν Ἑλληνικόν λαόν. Τά αἰτήματα ἦσαν: νά παραιτηθῇ ὁ Βασιλεὺς ὑπέρ τοῦ Διαδόχου, νά ἐνισχυθῇ τό μέτωπον τῆς Θράκης, νά διαλυθῇ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καί νά πραγματοποιηθῇ «*σχηματισμός κυβερνήσεως ἀχρόου καί ἐμπνεούσης ἐμπιστοσύνην εἰς τήν Ἀντάντ, πούμαζί μέ τά ἄλλα θά ἔχῃ τήν ὑποχρέωσιν νά διενεργήσῃ ἐκλογάς*».

Ἄρρωστος ἀπό οὐραιμίαν καί ψυχικῶς ἐξουθενωμένος ὁ Κωνσταντῖνος, καλεῖ τό βράδυ τόν Μεταξάν, πού τοῦ συνιστᾷ «*ταχεῖαν παραίτησιν*» διά νά περιοσθῇ τοῦλάχιστον ὁ θεσμός. Κατόπιν συνομιλοῦν διά τό παρελθόν. Ὁ Κωνσταντῖνος δέν ἀντέχει πλέον τό παρόν μέ τά ψέμματα καί τάς προδο-

σίας. Τὴν ἐπομένην, νύκτα ἀκόμη, ξυπνοῦν τὸν Μεταξᾶν. Τὸν ζητοῦν ἐπειγόντως. Φθάνει εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου τὸν περιμένει ὁ Βασιλεὺς «μόνος ἄνευ ὑπουργῶν, ἄνευ ὑπαλλήλων, ἄνευ περισσαινόντων φίλων». Τοῦ ἀνακοινώνει ὅτι παραιτεῖται καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ συντάξῃ τὴν ἐπιστολὴν παραιτήσεως καὶ ἓνα σχετικὸν διάγγελμα πρὸς τὸν λαόν. Εἰς δωρικὸν ὕψος θὰ γράψῃ ὁ Μεταξᾶς δύο κείμενα, ὅπου προέχει ἡ ἀποψις ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Βασιλικῆς Ἀρχῆς γίνεται, ἐπειδὴ ἄλλοι νομίζουν ὅτι ἔτσι, ἀφ' ἐνός μὲν θὰ ἐνωθῶν οἱ Ἕλληνες, ἀφ' ἐτέρου δέ θὰ μᾶς συνδράμωσιν οἱ ἰσχυροὶ μας «φίλοι». Φυσικά, τίποτα ἀπὸ τὰ δύο δὲν ἔγινε. Ἀπεναντίας, μάλιστα, ὅπως ἔδειξεν ἡ μεταγενεστέρα ἱστορία, ἐπραγματοποιήθη βαθύτερος διχασμὸς καὶ δὲν μᾶς ἐδόθη καμμία ἐνίσχυσις, ἀπὸ τοὺς κατ' εὐφημισμὸν φίλους μας.

Τέλος πάντων, τὰ γεγονότα εἶναι γεγονότα. Ὁ Κωνσταντῖνος διαβάζει τὰ γραπτά, πού ὁ Μεταξᾶς τοῦ ἔβαλε μπροστά του. Κουρασμένος τὰ ὑπογράφει καὶ χάνεται εἰς τὸν διάδρομον τοῦ γραφείου του. Τὸ ἀπόγευμα εἰς τὰς 3 ὀρκίζεται ὁ Γεώργιος Β' Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Κάπου εἰς τὴν ἄκρην, ὁ Μεταξᾶς θὰ κλαίῃ.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας θὰ συναντηθῇ μὲ τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Βασίλισσα εἰς τὸ Τατόϊ. Τὸν ἐκάλεσαν διὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσωσιν. Τὸ φθινοπωρινὸν ἐκεῖνο ἀπόγευμα θὰ ξαναθυμηθῶν τὰ παλαιά. Μὲ τὴν φαντασίαν θὰ περιτρέξωσιν εἰς τὰς ἀναμνήσεις 25 χρόνων. Ὁ Μεταξᾶς προσπαθεῖ νὰ παραστήσῃ τὸν αἰσιόδοξον λέγων εἰς τὸν Κωνσταντῖνον πῶς τοῦλάχιστον «θὰ ζήσῃ εὐτυχῆς ὡς πολίτης». Ἐκεῖνος, συλλογισμένος, ἔχει νὰ ζητήσῃ μίαν χάριν, ἀπὸ τὸν ἀφωσιωμένον στρατιώτην του:

- «Ἐσύ», τοῦ εἶπε, «θὰ ζήσης καὶ θὰ σταδιοδρομήσης στὸν τόπο μας. Κάποια μέρα θὰ ῥθῆς στὰ πράγματα. Εἶμαι βέβαιος γι' αὐτὸ καὶ γιὰ τοῦτο σέ παρακαλῶ ἅμα ἀνεβῆς στήν

έξουσία νά μέ φέρης πίσω. Είναι τό μόνο πράγμα πού σου ζητώ. Θέλω νά 'ρθω νά ήσυχάσω στό Τατόϊ και νά πεθάνω στήν 'Ελλάδα...».

Ό Μεταξάς, πράγματι, έκυβέρνησε τόν τόπον, αλλά δέν έπρόλαβε νά έπαναφέρει τόν Κωνσταντίνον. Έφερεν όμως τά όσπα του και του έστησε άνδριάντα εις τό Πεδίον του Άρεως.

Ό αποχαιρετισμός –συνάμα και αποχωρισμός– ήτο συγκινητικός. «Και ούτω έληξεν ή βασιλεία του Κωνσταντίνου», έσημείωσεν έπιγραμματικώς ό ήρωσ μας.

Μετ' όλίγους μήνας, εις τό Παλέρμον της Σικελίας, εις κάποιον πτωχικόν, άπόμερον ξενοδοχείον, μόνος και έρημος, θά άποθάνη ό Βασιλεύς Κωνσταντίνος, άπό συμφόρησιν, 55 μόλις έτών, δίπλα εις τήν Έλληνικήν Σημαίαν, χωρίς νά έχη νά πληρώση ούτε τούς ιατρούς.

Η έπανάστασις του 22 έκηρύχθη κατά τό κοινότροπάριον όλων τών έπαναστάσεων, διά τήν «σωτηρίαν της πατρίδος». Εις ειδικόν διάγγελμα προς τόν Έλληνικόν λαόν, διεβεβαίωσεν ότι είναι «υπεράνω κομμάτων» πλην όμως έδήλωσεν καθαρά, ότι «θεωρεί έχθρούς της πατρίδος όλους άνεξαιρέτως τούς πρωτοστατήσαντας παράγοντας του Κωνσταντινισμού, εις τούς όποιους όφείλεται ή διάρρηξις τών συμμαχιών, ή μεγάλη τραγωδία του Γένους». Ό Μεταξάς είναι «Κωνσταντινικός», αλλά όλοι γνωρίζουν τήν αντίθεσίν του προς τήν Μικρασιατικήν έκστρατείαν. Μέ ύπομνήματα, ανακοινώσεις, δηλώσεις και δημοσιεύματα, είχε διαχωρίσει τήν θέσιν του άπέναντι της πολιτικής, πού ώδήγησε τήν χώραν εις τήν συμφοράν.

Έτσι, αυτόν, φυσικά, δέν τολμούν νά τόν συλλάβουν. Ό Γούναρης, ό Πρωταπαλαδάκης, ό Μπαλατζής, ό Στράτος, ό Θεοτόκης, ό στρατηγός Χατζηανέστης και άλλοι «Κωνσταντινικοί», θά έγκλεισθούν εις τάς φυλακάς. Τούς σπουδαιότε-

ρους περιμένει μία παρωδία δίκης και τό εκτελεστικόν από-
σπασμα. Ὁ Μεταξάς, πρό τῆς ἐπαναστάσεως, εἶχεν ζητήσει
τὴν παραπομπὴν εἰς δίκην τῶν ὑπευθύνων τῆς ἐθνικῆς κατα-
στροφῆς. Ἐδῶ, ὅμως, δέν πρόκειται διὰ δίκην, ἀλλὰ διὰ
σκηνοθεσίαν προαποφασισμένων ἐκτελέσεων. Χωρὶς φόβον
στέλλει μίαν ἐπιστολὴν εἰς τὸν πρωθυπουργόν Σ. Κροκιδᾶν,
ὅπου τοῦ ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκην τῆς παραπομπῆς εἰς
δίκην τῶν ὑπαιτίων τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς «τοῦτο ὅμως δέν
δύναται νά γίνῃ δι' ἐσπευσμένης διαδικασίας ἐν μέσῳ τῆς
ὀξείας διαμάχης τῶν πολιτικῶν παθῶν, ἥτις διαμάχη ἄλλωστε
εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυρία αἰτία τῶν συμφορῶν μας». Ἡ κυβέρ-
νησις Κροκιδᾶ παρητήθη τὴν παραμονὴν τῆς ἐκτελέσεως τῶν
«Κωνσταντινικῶν», διὰ νά μὴ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς περι-
βοήτου «δίκης τῶν Ἐξ» καὶ τῶν ἀποφάσεών της. Μία ἄλλη
προσπάθεια τοῦ Μεταξᾶ νά ἔχουν οἱ Ἐξ τό δικαίωμα ἐφέ-
σεως εἰς τὴν ἐπομένην Ἐθνοσυνέλευσιν ἀπέτυχε.

Ἡ πολιτικὴ του δραστηριότης ἐνοχλεῖ τὸν Γονατᾶν καὶ τοὺς
ἀδιαλλάκτους τῆς ἐπαναστάσεως, πού τῶν περισσοτέρων τὰ
κίνητρα κάθε ἄλλο παρά ἰδεολογικά ἦσαν. Ἰδρύνει τό «Κόμμα
τῶν Ἐλευθεροφρόνων» καὶ δημοσιεύει ἕνα ἔξοχον κοινωνι-
κόν πρόγραμμα. Ταυτοχρόνως ἀναπτύσσει τὴν κίνησίν του
διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν στελεχῶν, τὰ ὅποια εἶχε δημιουργή-
σει σιγά-σιγά μέ τὴν «ὀμάδα τῶν μεταρρυθμιστῶν». Ἀπειλεῖ-
ται πῶς θά δολοφονηθῇ. Ἀδιαφορεῖ. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό,
ἀλλὰ καὶ προκαλεῖ, διότι εἶναι ὁ μόνος πού ἀπαντᾷ δημοσίᾳ
εἰς τό διάγγελμα τῆς ἐπαναστάσεως, διακηρύσσων ὅτι θά
πολεμήσῃ ἐναντίον τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος.

Τὴν ἀπάντησιν τοῦ Μεταξᾶ ἐριψοκινδύνευσεν νά δημοσιεύ-
σῃ ἡ «Νέα Ἡμέρα», ἡ ὅποια δέχεται ἀπειλὰς πού προκαλοῦν
τὴν ἐντονον διαμαρτυρίαν τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τὸν Γονατᾶ. Τό
κλίμα διὰ τὸν Ἀρχηγόν τῶν Ἐλευθεροφρόνων εἶναι καταπιε-
στικόν. Δέν ἔχει καὶ οἰκονομικὴν ἀνεσίαν. «Πικρία ἐνεκα

ΝΕΑ ΗΜΕΡΑ

ΑΡΧΙΤΑΙ ΕΝ ΤΕΡΕΣΙΘΗ
ΑΝΑΞΤΙ Σ ΑΛΕΞ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΑΡΥΣΕΩΣ 1922

ΓΡΑΦΕΙΟ ΚΑΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ
6087 ΣΤΑΔΙΟΥ ΑΡΙΘ. 4
ΑΡΘ. ΤΗΛΕΦΩΝΟΥ 174

ΑΡΙΘ 2483

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΕΤΑΡΤΗ 12 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1922

ΤΟ ΘΥΛΛΟΝ Λ. 30

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΙ ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΕΤΑΞΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΕΚΚΛΟΓΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΟΠΟΙΑ Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

Επειτά πικρά χρόνιον, άγνωστον όμως πόσον, έξ ελπίσωμεν εις θραξίν, καλείται εις νέον ή Ελληνικός λαός να άπορροφή επί των ύψιστων ζητημάτων των σχετιζομένων με την τάχιστα και τό μέλλον του Έθνους. Είως άνογ κερμήσαν την στιγμή καθ' ην εις εσάς ή φή-

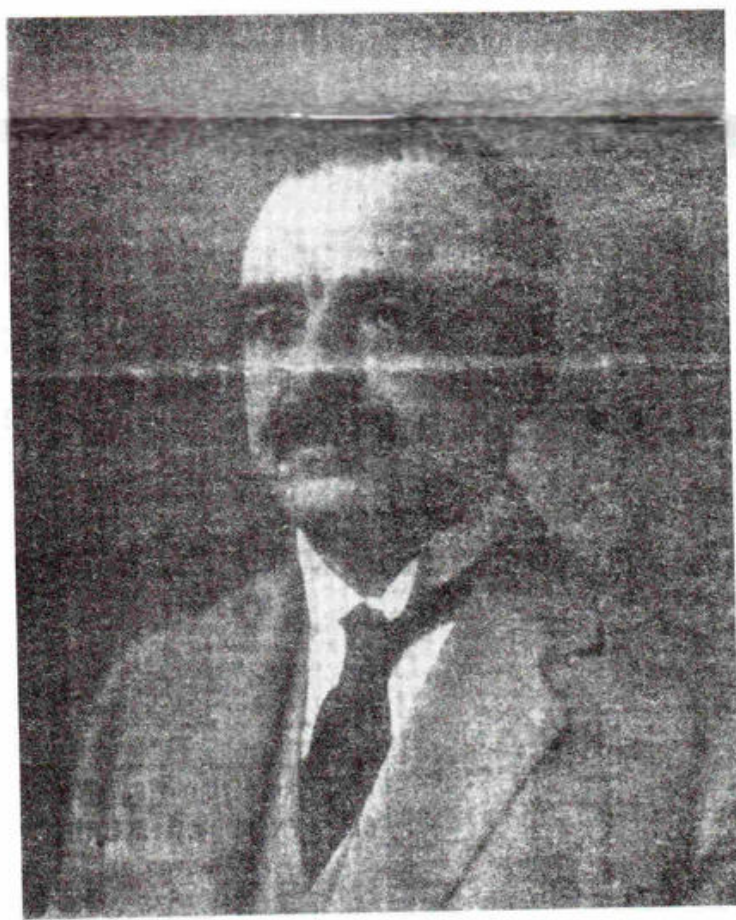
κχυρίσωμεν έποχή εις παντός την θέσιν του πολιτικού ήμωσ κόμματος άπέναντι των έσο πολιτικών συστημάτων, τό όποια άκυριότητα σταν μέχρι τούδε εν Έλλάδι: το του Βενιζελισμοσ και του Πλακιοκομματισμοσ. Είμεθα άπεριόριστοι και εν πάση ελίκερ-

του λαοσ, ίσαζήτης της άκυριότητος του εις έσο κυρίως τρόπων. 'Αγ' άπό ης ει' ίσχυολη εις όλιγορχικό κυβερνητικό συστήματος κα ταργυνοτος ήσως της άλευθερίας του 'Ελλη- ληκοσ λαοσ, της άστυκικής, της πολιτικής, της άλευθερίας της γνώμης, συγγραπτομένοσ εις εις τοσ Στρατιωτικόσ Νόμοσ, της κατα- στήσεως πολιτορίας, των Στρατοδικαίων, της λογοκρισίας και όλου του όργανοσ των άλευθερίων και περσιτών μέτρων τό όποια άπεργάζοσταν εν τοσ άσρότου μιλιταρισμοσ τοσ εις άνογ την άλιγορχίασ ταύτησ. 'Εξεί λυον ήτοι εν τοσ περσιτοσ τοσ Έλληνασ

ταύτησ περσιτών της χώρασ. ή καταστροφή άνο τό άσρότου του Νόμοσ, τό άσίδημα της άσφα λείας εν τη έσωτερική πολιτική ζωή, και άνο' πόντων όπεσιήλθον ή ύπόνοια, ή κατασκει- κείσ, ή φόβος, τό μέση και ή θροροποιός έ- ρεις ή εν έάδωμεν κλονίζοσταν τό 'Ελληνικόσ οικοδόμημα.

'Αγ' άτέρου εις τό Βενιζελικόσ κόμμα ά- παζήτης την άκυριότητάσ του εις της κατα- ρυθιουργήσεως εν τοσ έσωτερικήσ όλων των πολιτικών άντιπάλων του. 'Αφοσ ή 'Ελλάς, και λόγω των ιστορικών αυτήσ παραθέσεων, και λόγω των άστυκικών - κατασρότων, και λόγω της γεωγραφικής αυτήσ θέσεως, έ- κληρξίται εν των ε' μινών διαθέσεων των Ευ- ρωπικών Εθνοσπολιτών άυνόμων, ή εις παν- τός τρόπου και κυρίως εις τοσ Έθνοσ, εις εις έσισμείων ευρωπαϊκών όργάνων, κατα- σκυροσφέντης των πολιτικών άντιπάλων του Βενιζελισμοσ όσ έθροών των Ευρωπαϊκών ταύτων άυνόμων, όσ πωληροστών άκροτός εις της άντιπάλων των άυνόμων, όσ άσ- θρώπων άνωσ περσιτοσμοσ και άνωσ ταύτης -- εις εν άπερσέλλομεν τίποτα -- όπληξ και εις εν τό μέσησ τοσ όποιοσ έκαμσ και έξιστολου θαί να κήμη εδραϊκάσ χροσται ή Βενιζελισμοσ όπωσ καταστήσ την 'Ελληνικήν λαόν ύπο- σπον και μιστην εις της άυνόμων ταύτης, εν περιπτώσει καθ' ην ή λαός ούτος ήθελε νομίση ότι έχει τό δικαίωμα και την άλευθε- ρίασ να μη θελήσ ησ άσισήται άπό τοσ έσ- θρωσ τοσ άκροσασποσντης την Βενιζελικόσ άλυγορχίασ.

Εκεί όσ να μη ήρκοον πάντα ταύτα, προσ τήσ ηδσ και ή σόντοσ και συβαρά προσπί- θεια ήρώσ άγκασθροσται της άστυκράτιας. Τούτόσται ή εις της χροσσεως των άνωσρω άκροσείων μεθόδων καταστήσεως και άσποκλει στική διακείρισησ της άνωστής τοσ άσρότουσ άρχής όσδ της αυτήσ Βενιζελικήσ άλιγορχ-



ἀχρηματίας... πῶς θά ἀγωνισθῶ; Κατά τῶν κεφαλαιοκρατῶν καί τοῦ παλαιοκομματισμοῦ, κατά τοῦ Βενιζελισμοῦ, κατά τῆς τυραννίας... πῶς θά τά βγάλω πέρα;». Ἰδεολογία ὑπῆρχε, ὀργάνωσις ὑπῆρχε, φίλοι ὑπῆρχαν, χρήματα ὁμῶς δέν ὑπῆρχαν οὔτε εὔρισκαν διά τόν προεκλογικόν ἀγῶνα. Ἐπί πλέον, ἐβάραινε ἐπάνω των καί ἡ δικτατορία, πού διέφερε ἀπό τῆς ἄλλας δικτατορίας εἰς τό ὅτι εἶχε μόνο τά μειονεκτήματά των.

Ἐν τούτοις διετῆρει ἀδιάκοπον ἐπικοινωνίαν μέ τόν Βασιλέα Γεώργιον. Καί προσωπικῶς καί μέσῳ συνδέσμου ἀντήλλαξαν σκέψεις καί ὁ Μεταξᾶς ἔδιδε συχνά χρησίμους ὁδηγίας. Ὁ Γεώργιος, πρέπει νά ὑπογραμμίσωμεν, δέν ὠμοιάζε εἰς τόν χαρακτήρα μέ τόν Κωνσταντῖνον, τόν πατέρα του. Ἦτο εὐέλκτος καί πονηρός. Ἡ Βασίλισσα Σοφία, ἡ μήτηρ του, προτοῦ φύγη τόν εἶχε συμβουλευσεῖ «ὅταν ἀντιμετωπιῆς δυσκολίες νά θυμᾶσαι τόν Μεταξᾶ!» Ἦταν μιά συμβουλή πού ὁ Γεώργιος δέν θά ἔλησμόνει ποτέ...

Ὁ Μεταξᾶς ὑπεδέχθη τό νέον ἔτος 1923, μόνος μέ τήν οἰκογένειάν του. Τό βράδυ τῆς ἑορταστικῆς ἡμέρας ἤκουαν εἰς τό γραμμόφωνον τό πολυτραγουδιόμοιο ἐμβατήριον «Τ' ἀητοῦ ὁ γυιός». Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε πεθάνει προχθές...

Ἡ ἐπανάστασις ἀνέθεσε εἰς τόν Βενιζέλον νά διαπραγματευθῆ τήν ἐξωτερική μας κατάστασιν. Εἰς τήν διάσκεψιν τῆς Λωζάννης, αἱ συζητήσεις μεταξύ συμμάχων, Ἑλλήνων καί Τούρκων θά παρατείνωνται, μέχρις ὅτου ὁ Βενιζέλος καί ὁ Ἰσμέτ συμφωνήσουν αἰφνιδιαστικῶς νά πραγματοποιήσουν τήν ἀνταλλαγῆν τῶν πληθυσμῶν. Τό Ἑλληνικό κράτος θά ἀναγνωρίσῃ ἐπίσημως τήν προδοσίαν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑθνους. Ἡ Ἰωνία ἐγκατελείφθη.

Ἡ Ἑλλάς ἦτο βεβαίως ἠττημένη εἰς μίαν φάσιν τοῦ πολέμου. Εἶχαμε ἀποτύχει εἰς τήν ἐκστρατείαν. Ἀλλά εἴμεθα εἰς θέσιν νά συνεχίσωμεν τόν πόλεμον, διότι ἡ στρατιά τοῦ Ἑβρου ὠργανωμένη καί ἄριστα ἐξοπλισμένη ἠδύνατο νά συ-

ντρίψη τούς Τούρκους, ἀντὶ νά ἀποτελῆ ἓν ὄπλο διαπραγματεύσεως, ὅπως τὴν ἐχρησιμοποιοῦν ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ Σύμμαχοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τον ἰδικό μας στρατόν, κατώρθωναν πάλι νά κάνουν δική των πολιτικὴν. Μία ἡρωϊκὴ μορφή προβάλλει: ὁ Πάγκαλος, ὄξυδερκὴς στρατηγός, πατριώτης καὶ παλληκαρᾶς, διοικεῖ τὴν στρατιὰ καὶ ἐτοιμάζεται νά βαδίσει διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Βενιζέλος ἀντιδρᾶ, προμηνύεται σύγκρουσις, ἀλλὰ τελικῶς ὁ Πλαστήρας καὶ ὁ Γονατᾶς ἀπομακρύνουν τόν Πάγκαλον ἀπὸ τὴν θέσιν του. Ἀργότερον οἱ ἄχρηστοι καλαμαράδες, μέσα ἀπὸ τὰ γραφεῖα των θά κατηγορήσουν τόν Πάγκαλον καὶ θά τόν κοροϊδέψουν ὡς «Βοναπάστην» καὶ «Μεγαλέξανδρον». Τόσο καταλαβαίνουν, τόσο γράφουν.

Μέ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Παγκάλου ἐχάθη, δι' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἡ ἐλπίς ἀναβιώσεως τῆς Ἀυτοκρατορίας.

Τέλη Ὀκτωβρίου 1923 πρόκειται νά διεξαχθοῦν αἱ ἐκλογαί. Ὁ «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος», πού ἀνευστάθη, ἔχει ἐπιβάλλει εἰς τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐπαναστάσεως τὴν ἀπόφασιν του νά ἐκθρονισθῇ ὁ Γεώργιος καὶ νά κηρυχθῇ «ἀβασίλευτος δημοκρατία». Οἱ βασιλόφρονες εἶναι κομματιασμένοι εἰς διαφόρους παρατάξεις, πού ὄλαι ὁμοῦ, ἀπὸ ἀντιζηλίαν, πολεμοῦν τόν Μεταξᾶ. Τρέφουν ἐναντίον του ἓνα παράλογο μῖσος. Οἱ βενιζελικοί, ἐπίσης, τόν ἐχθρεύονται. Καὶ ἡ ἐπανάστασις, ὅπου κυριαρχεῖ ὁ ἀφηνιασμένος δημοκρατισμός, θά ἀποπειραθῇ μὲ κάθε τρόπον νά τόν φιμώσῃ. Παρακολουθήσεις, κλοπαὶ ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν, ἀπειλαὶ καὶ ἄλλα παρεμφερῆ διανθίζουν τὴν προεκλογικὴν ἐξόρμησιν τῶν Ἐλευθεροφρόνων. Αἱ ἐκλογαὶ γίνονται δι' ἀνάδειξιν συντακτικῆς Βουλῆς, πού ὀφθαλμοφανῆς προορισμός της εἶναι ἡ μέσῳ ἐκπροσώπων τοῦ λαοῦ κατάργησις τῆς βασιλείας. Ὁ ἀγὼν εἶναι ἄνισος. Τὰ κόμματα τῶν βασιλοφρόνων θά ἀπόσχουν.

Ὁ Μεταξᾶς, ὁμῶς, θά πάρῃ μέρος. Δέν εἶναι φυγόμαχος.

Ἄντα λαμβανόμενος ὅτι τό λαϊκόν ρεῦμα εἶναι ὑπέρ αὐτοῦ, δηλοῖ ἀπεριφράστως: «*Θά παλαίσω καί θά νικήσω*». Τά στελέχη τῶν βασιλικῶν κομμάτων ζητοῦν συνεργασίαν μέ τούς Ἐλευθερόφρονas. Ὁ Μεταξᾶς τήν δέχεται, ὑπό τόν ὄρον, ὅτι θά προσχωροῦν εἰς τό κόμμα τῶν Ἐλευθεροφρόνων «*ὄλοι ὡς ἄτομα*». Σύμπραξις μέ σφετεριστάς τοῦ βασιλισμοῦ καί τούς παλαιοκομματικούς δέν δέχεται. Δέν ἀρνεῖται, ὁμως, «*συνένωσίν των μέ ἐμέ*». Οἱ δημοσιογράφοι τῶν ἀντιβενιζελικῶν ἔφημερίδων θά τοῦ ἐπιτεθοῦν δριμύτερον ἀπό τόν βενιζελικόν τύπον. Ὁ Βλάχος, κυρίως, θά τόν συκοφαντῆ ἐπωνύμως, μέχρις ὅτου, μιᾶ μαχητικῆ ἀρθρογραφικῆ ἐπίθεσις κατευθυνόμενη ἀπό τόν Μεταξᾶ θά τόν κἀνη νά σιωπήσῃ.

Οὔτε ἡ λογοκρισία, οὔτε αἱ ἐπιθέσεις λάσπης καταπτοοῦν τόν Μεταξᾶ, ἀπεναντίας τόν ἐνισχοῦν. Ἐκεῖνο ὁμως πού τόν ἀνησυχεῖ εἶναι ἡ ἔλλειψις χρημάτων. Κατέληξε μάλιστα σπό συμπέρασμα ὅτι «*ζήτημα χρήματος ὁ ἀγών*», ἀλλά «*δέν ἔχομεν πλέον τίποτε*»! Τό ἀποτέλεσμα, πάντως, εἶναι νά διεξάγεται ὁ προεκλογικός ἀγών μεταξύ τοῦ Μεταξᾶ καί τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία δέν εἶχε καμμίαν διάθεσιν νά χάσῃ τās ἐκλογάς, δι' αὐτό ἤλλαξε τόν ἐκλογικόν νόμον, πού ἐπί ἔτη ἴσχυε καί ἐπαρουσίασε ὡς νέον νόμον τό ἐπινόημα πού ἐσοφίσθη ἡ περί τὰ τοιαῦτα αὐθεντία τοῦ Γ. Παπανδρέου.

Ἡ προεκλογική αὐτή προσπάθεια τοῦ Μεταξᾶ, εἶναι ἡ πρώτη ἐμπειρία του εἰς τό κοινοβουλευτικόν παιγνίδι. Στέλλει τὰ παιδιά του εἰς τήν Τήνον διά νά εἶναι ἀπερίσπαστος, καί μέ τό στοχαστικό μυαλό του παρατηρεῖ καί ἐμβαθύνει, ἐπάνω εἰς τήν πρᾶξιν τώρα, εἰς τήν δημοκρατίαν, εἰς τās ἐκλογάς, εἰς τήν ψυχολογίαν τοῦ ὄχλου. Ἡ πρᾶξις τόν διδάσκει. Νοιώθει τήν ἐγκατάλειψιν τῶν φίλων, πού περιμένουν νά τὰ εὔρουν ὄλα ἔτομα ἀπό ἐκεῖνον. «*Οὔτε κοιμοῦμαι πλέον, οὔτε τρώγω*», θά γράψῃ πρό τῶν ἐκλογῶν, πού δι' αὐτάς, ὅπως εἶδαμε, προετοιμάζετο πυρετωδῶς.

Τότε ἀκριβῶς, θά συμβῆ καί τό ἀκόλουθον ἐπεισόδιον. Ἐγνωστοί, ἴσως καί πράκτορες τῶν Ἰταλῶν πού τόσο συνηθίζουν τὰς δολιότητας, ἐφόνευσαν μέλη Ἰταλικῆς ἀποστολῆς εἰς τὰ Ἑλληνοαλβανικά σύνορα. Μεταξύ αὐτῶν καί εἰς στρατηγός. Ὁ Μουσσολίνι ἔλαβε ἀφορμήν νά κατηγορήσῃ διά τούς φόνους τήν Ἑλληνικήν κυβέρνησιν καί προέβαλε ἐξωφρενικάς ἀπαιτήσεις δι' ἀποζημίωσιν. Μέχρι καί ταπεινωσιν τῆς σημαίας μας ἐξήτησεν, κατά τό προηγούμενον τῶν Ἄγγλων. Ἐβομβάρδισε ἀκόμη καί κατέλαβε τήν Κέρκυρα. Τελικῶς τὰ πράγματα συνεβιβάσθησαν, ἀλλά τό ἐθνικόν μας φιλότιμο καί γόητρον τῆς Ἑλλάδος κατερρακώθησαν. Ὁ Μεταξᾶς δέν ἐξεμεταλλεύθη πολιτικῶς τό ἐπεισόδιον. Ἐκάλεσεν τούς φιλικούς δημοσιογράφους καί τούς συνέστησε «νά τηρήσουν ἐθνικήν στάσιν». Ὁ πολιτικός προηγῆθη τοῦ κομματάρχου.

Προσωπικῶς ὁ Μεταξᾶς εἶχε τήν βεβαιότητα πῶς θά ἐξέλθῃ νικητής ἀπό τήν ἐκλογικήν ἀναμέτρῃσιν, ὄχι μέ τήν ἐννοίαν ὅτι θά συγκεντρώσῃ τήν πλειοψηφίαν, ἀλλά ἐν σημαντικόν ποσοστόν ψήφων, πού ἀργά ἢ γρήγορα θά τόν ἐπιβάλλῃ. Παρᾷ τούτῳ μέ τήν ἐκλογικήν προσπάθειαν, ἐπεκτείνει τήν πολιτικῆν του καί εἰς τόν στρατόν. Ἐκεῖ δέν εἶναι τυχαῖος. Ἡ ἐπαφή του μέ ἀξιωματικούς τόν πληροφοροεἶ σχετικά μέ τὰς κινήσεις. Μία ἀντεπανάστασις προετοιμάζεται. Ὁ Μεταξᾶς τήν ξέρει καί τήν περιμένει. Τίποτε περισσότερον. Αἱ ἀναβολαί της θά σημειῶνῶνται εἰς τό «Ἡμερολόγιον». Ὑπάρχουν μάλιστα χαρακτηριστικά ἐγγραφαί, ὅπου κατηγορεῖ διά δισταγμούς καί ἀμφιβολίας αὐτοῦ πού θά κηρύξουν τήν ἀντεπανάστασιν.

Ἀναμφισβητήτως, ὁ Μεταξᾶς δέν μετείχε εἰς τήν ὀργάνωσιν τοῦ κινήματος. Ἀρχηγός, φαινομενικῶς τοῦλάχιστον, ἦτο ὁ στρατηγός Γ. Λεοναρδόπουλος. Τά στελέχη ἦσαν βασιλικοὶ ἀξιωματικοί —εἰς τό μεγαλύτερον ποσοστόν— καί ἀντιβενιξε-

λικοί. Μεταξύ των εύρισκετο και ο Κ. Μανιαδάκης. Ούτε σχέδια κατέστρωσεν ο Μεταξάς, ούτε έμερίμνησεν διά τας ανακοινώσεις, ούτε διά κάτι. Έπηρε μέρος άφου ήρχισεν τό κίνημα και τότε έβοήθησεν, διότι ως βασιλόφρων, δέν ήρμोजε νά μείνη σúdeτερος θεατής.

Είς τας 20 Οκτωβρίου θά έκραγή τό κίνημα, πού άν τό είχε διεθύνει ο Μεταξάς, ίσως είχεν άλλην έξέλιξιν. Τήν νύκτα φεύγει διά τήν Κόρινθον μέ όλίγους πιστούς φίλους. Κατόπιν θά μεταβή εις τήν Τρίπολιν, όπου θά έκφωνήση λόγον εις λαϊκήν συγκέντρωσιν. Τά ίδια και εις τό "Αργος. Είς τήν έπιστροφήν του, ο στρατηγός Λεοναρδόπουλος του άπαγορεύει νά εισέλθη εις τήν Κόρινθον και του ζητεϊ νά σταματήσει τας έκδηλώσεις. Ματαιώς ο Μεταξάς προσπαθει νά εξηγήση εις τούς μονοκόμματους στρατιωτικούς ότι «τό κίνημα δέν πρέπει νά είναι στρατιωτικόν, αλλά νά φέρη λαϊκόν χαρακτήρα».

Μετά από πολλά και ύστερα από δύο ήμέρας εισήλθεν εις τήν πόλιν, όπου διαβλέπει τήν παταγώδη άποτυχίαν τής έξεγέρσεως. Οί άλλοι δέν άντιλαμβάνονται άκόμη τήν αλήθειαν. Δέν άντιλαμβάνονται ότι τύποι όπως ο Κονδύλης, ο Πάγκαλος, ο Πλαστήρας, δέν αϊφνιδιάζονται. Μερικά γραφικά έπεισόδια, όλίγον αίμα διά τήν τιμήν των όπλων και τέλος. Η άντεπανάστασις κατέρρευσε, διότι «ό έντός των Άθηνών Άρχηγός έδειλίασεν. Ποίος νά ήτο;» θά διερωτηθῆ ο Μεταξάς, διότι και αυτό άκόμη ήγνόει! Μολαταύτα, ο σχολιαστής του «Ημερολογίου», παραδόξως, ύποστηρίζει ότι ο Μεταξάς υπήρξεν «ό πραγματικός ήγέτης» του κινήματος. Πρόκειται διά καθαράν ιστορικήν ανακρίβειαν.

Είς τας 27 Οκτωβρίου, όταν όλα είχαν χαθῆ, ο Μεταξάς άποφασίζει νά δραπετεύση. Πάντα ήσθάνετο ύπεύθυνος διά τας πράξεις του, ποτέ όμως διά τας βλακειάς των άλλων. Μέ αυτοκίνητον και συντροφεύόμενος από τήν ύπομονετικήν

σύζυγόν του, φθάνει εις τήν Πάτραν καί επιβιβάζεται εις τό νορβηγικόν φορηγόν «Μπελιζέ». Φθάνει εις τήν Μεσσίναν τῆς Ἰταλίας ἐθελοντικῶς ἐξόριστος. Οἱ Ἰταλοί δέντόν θέλουν κατά κανένα τρόπον. Ἡ ἐξοδός του ἀπό τό πλοῖον ἀπαγορεύεται, ἀλλ' ἐκεῖνος συνεννοεῖται μέ τόν πλοίαρχον καί «δραπετεύει» ἀπό τό πλοῖον μέ μίαν λέμβον. Σωρεία γραφειοκρατικῶν διατυπώσεων πίπτει ἐπάνω του. Λιμεναρχεῖον, τελωνοφύλακες, ὑγειονομεῖον, ἀστυνομία, ἀτέλειωτοι ἱστορίαι.

Ἐξόριστος λοιπόν, ξανά. Εἰς τήν Ἑλλάδα τό κόμμα του καταδιώκεται καί διαλύεται τελείως. Μερικοί φίλοι, ἐλάχιστοι θά ἔλεγα, μένουν πιστοί. Εἰς τήν Ἰταλίαν τόν καταλαμβάνουν ζοφεραί σκέψεις πού φέρει ἡ ὀδυνηρά ἀνάμνησις τῆς προηγούμενης ἐξορίας. Κλαίει. Συντόμως ὁμως συνέρχεται, ἀγοράζει ἐνδύματα καί ἀναχωρεῖ διά τήν Ρώμην, ὅπου βλέπει τόν ὑπουργόν Τζιανίνι καί τόν παρακαλεῖ νά μεσολαβήσῃ διά νά συναντήσῃ τόν Μουσσολίνι. Αὐτός δέν θά τόν δεχθῇ. Ἡ συνάντησίς των θά πραγματοποιηθῇ ἄλλοτε, ἄλλοῦ, ἀλλέως!

Εἰς τάς Ἀθήνας ἡ ἐπανάστασις ἀπαιτεῖ τήν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ὁ ὁποῖος πράγματι, ἀναχωρεῖ εις τό ἐξωτερικόν. Ἐνα σύνθηδες δημοψήφισμα προκηρύσσεται διά τήν τυπικήν ἀναγνώρισιν τῆς ἀβασιλεύτου Δημοκρατίας. Ὁ Μεταξάς θά ἀντιδράσῃ ἀπεγνωσμένως. Μεταβαίνει εις τήν Γαλλίαν, ὅπου ἐπιχειρηματολογεῖ εις ἐπισήμους ὑπέρ τοῦ Βασιλέως, δίδει συνεντεύξεις εις ἐφημερίδας καί περιοδικά, ἀλλά δέν γίνεται πιστευτός. Ἡ γερμανοφιλία τόν ἀκολουθεῖ ὡς σκιά. Ὡστόσο, μεταξύ τοῦ γαλλικοῦ τύπου ἀνακύπτουν διαφωνίαι. Ἡ «Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων» τόν ὑβρίζει. Ἡ «Ματέν» τόν ὑποστηρίζει. Μέ τήν ἐπέμβασιν τοῦ καρδινάλιου Λαντου, σταματοῦν αἱ προσωπικαί ἐπιθέσεις κατά τοῦ Μεταξά. Εἰς τό Παρίσι, ὅπωςδήποτε, ἡ παρουσία του δέν θά περάσῃ ἀπαρατήρητος. Πρεσβευταί τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν,

διαπρεπείς ιστορικοί όπως ο Ντριώ, ο πρίγκιψ Άνδρέας και άλλοι, τον πλησιάζουν και συζητούν μαζί του. Κάποτε, τυχαίως, συνητήθη με τον Βενιζέλον. Δέν ώμίλησε ό είς εις τον άλλον.

Ή επανάστασις — όπως κάθε επανάστασις χωρίς ιδεολογικήν ένότητα— διέρχεται κρίσιν έξ αιτίας τών φιλοδοξιών και τών αντίθέσεων τών δημιουργών της, πού εκαστος έξ αυτών θεωρεί τον έαυτόν του άξιον διά τήν πολιτικήν. Ό Πλαστήρας, έντιμος καθ' όλα, διαβλέπει τήν έπερχομένην αναρχίαν. Μολονότι αντίπαλος του Μεταξά, έχει τό ήθικόν σθένος νά παραδεχθή ότι εκείνος μπορεί νά κρατήσει τήν κατάστασιν. Ό διευθυντής του πολιτικού του γραφείου, κάποιος Φίλκαρης, έρχεται εις έπαφήν με τον γραμματέα του Μεταξά, τον Κουράτον, και του μεταφέρει προτάσεις του Πλαστήρα διά μελλοντικήν συνεργασίαν. Ό Πλαστήρας θέλει νά σώση τήν βασιλεία, νά δώση γενικήν άμνηστίαν, νά επανεκδοθούν αι έφημερίδες, νά διεξαχθούν αι εκλογαι και άλλα πολλά.

Εις τό χωρίον Μοντάν της Σαβοΐας, ό Μεταξάς μανθάνει τάς προτάσεις του Πλαστήρα, από τον Κουράτον, πού μετέβη εκεί δι' αυτόν τον σκοπόν. Επίκεντρον και ουσία τών προτάσεων του «Μαύρου Καβαλλόρη» ήτο «νά έλθη σιά πράγματα ό Μεταξάς», διότι επίκειται γενική αναρχία, έξ αιτίας της άποτυχίας όλων. Ό Κουράτος, επιστρέφει με τήν άπάντησιν «δέχομαι», και με διαφόρους άλλας αντιπροτάσεις. Μετά από μερικής ήμέρας αναγγέλλεται τηλεγραφικώς εις τον Μεταξά ή επιβεβαίωσις της συμφωνίας από τον Πλαστήρα.

Μολαταύτα τά σχέδια ένανάγησαν, διότι παρά τάς καλώς του προθέσεις, ό πατριώτης Πλαστήρας δέν κατώρθωσε νά συγκρατήσει τους έξάλλους ύπερδημοκράτας πού, όπως θα περιγράψωμεν κατόπιν, έστράφησαν εναντίον και αυτού και του ίδιου του Βενιζέλου και τον κατεπόντισαν.

Ό Πλαστήρας προέβλεψε σωστά τάς εξέλιξεις. Τό 1924, ως

έτος δημοκρατίας, είναι πλήρες από τὰ γελοιωδέστερα πολιτικά γεγονότα. Ἐντός ἑνός ἔτους ἤλλαξαν πέντε κυβερνήσεις. Τόν Ἰανουάριον οἱ δημοκρατικοὶ ἔφεραν τόν Βενιζέλον, ἀλλὰ τόν ἔρριξαν εἰς εἴκοσι ἡμέρας. Ἠκολούθησεν ὁ Καφαντάρης, ἔμεινε περί τόν μῆνα καί ἔπεσε. Ὁ Παπαναστασίου, πού τόν διεδέχθη, διετηρήθη πρωθυπουργός ὁλόκληρον τήν ἀνοιξιν, ἀλλά τό καλοκαίρι πῆρε τήν θέσιν του ὁ Σοφούλης, ὁ ὁποῖος δέν κατώρθωσε νά παραμείνη καθ' ὄλον τόν χειμῶνα. Νέος πρωθυπουργός ἔγινεν ὁ Μιχαλακόπουλος, πού μέ αὐτόν ἔκλεισε τό 1924.

Κατά τήν διάρκειαν αὐτοῦ τοῦ ἔτους ἡ ἀκυβερνησία συνεπληρώθη μέ τὰ ἀπαραίτητα στρατιωτικά κινήματα. Ἐξή τόν ἀριθμόν! Ἀξίζει ἀπό αὐτά νά ἀνθολογήσωμεν τό κίνημα τοῦ ναυάρχου Κολιαλέξη, πού ἀπέπλευσε μέ τόν στόλον εἰς τό Αἰγαῖον. Διά νά καταστείλῃ τήν ἀνταρσίαν ὁ πρωθυπουργός Σοφούλης ἀπέλυσε ὅλας τὰς κλάσεις τῶν ναυτῶν καί μέ ἀεροπλάνον ἔρριξε τό διάταγμα τῆς ἀπολύσεως ἐπάνω εἰς τὰ πλοῖα! Οἱ ναῦται ἐδιάβασαν εἰς τό διάταγμα—προκήρυξιν ὅτι ἀπολύονται, ἀπειθαρχοῦν εἰς τούς ἀξιωματικούς των, ἐπαναφέρουν τὰ πολεμικά εἰς τούς λιμένας, τὰ ἐγκαταλείπουν καί φεύγουν διά τὰς οἰκίας των!

Ἡ διάλυσις τοῦ κράτους δέν ἀπασχολεῖ τούς δημοκρατικούς. Πρό πάντων τὰ πάθη! Μιά νέα καταδίκη τοῦ Μεταξᾶ εἰς θάνατον, πού θά ἐκδοθῇ τόν ἀφήνει ἀδιάφορον. Ὅλο ἐκεῖνο τό κοινοβουλευτικό χάος θά πληγώσῃ θανασίμως τόν Βενιζέλον. Ἐγκαταλείπει τήν πολιτικήν καί φεύγει, λέγων εἰς τόν Καφαντάρην: *«Εἶναι χαλασμένα μυαλά ὄλοι οἱ Ἕλληνες καί οἱ ἐντός καί οἱ ἐκτός τῆς Ἑλλάδος»* (Δηλώσεις Καφαντάρη εἰς τὰς ἐφημερίδας, 22.9.1924). Περισσότερον φλεγματώδης ὁ Μεταξᾶς, θά γράψῃ διά τούς Ἕλληνας τὰ ἴδια πού εἶπεν ὁ ἠφαιστειώδης Βενιζέλος, ἀλλά μέ ἄλλας λέξεις: *«Εἰς τήν Ἑλλάδα ὁ λαός τὰ ἀνέχεται ὄλα, ὄλα, ὄλα!»*

Ὁ Παπαναστασίου προσεπάθησε τὸν Μάρτιον τοῦ 1924 νά συνεννοηθῆ μέ τὸν ἐξόριστον Μεταξᾶν. Ὁ καθηγητῆς Τριανταφυλλόπουλος καί ὁ Χαλκοκονδύλης μεταβαίνουν εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὸ Μπρίντζι. Ἐκεῖ προτείνουν εἰς τὸν Μεταξᾶν ἀμνηστίαν, μέ τὴν προϋπόθεσιν νά πείσῃ τὸν Βασιλέα Γεώργιον νά παραιτηθῆ. «Ἀηδία» τοῦ προεκάλεσαν. Τοὺς ἐξεδίωξε, παρὰ τὴν φλογεράν ἐπιθυμίαν του νά ἐπανίδῃ τὰ τέκνα του. Διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, τὰ αἰσθήματα ἱεραρχήθησαν κάτω ἀπὸ τὰς ιδέας. Οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς συναλλαγῆς ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. Κάποια ἄλλη μέθοδος θά ἐφηρμόζετο ἔκτοτε, ὅπως ἐπανελήφθη πολὺ ἀργότερον. Ἐψηφίσθη τὴν 25ην Μαρτίου 1924 πρῶτον ἡ ἐκπτώσις τοῦ Βασιλέως, ἀνεκηρύχθη ἀβασίλευτος δημοκρατία καί καθωρίσθη δημοψήφισμα διὰ τὴν 13ην Ἀπριλίου. Εἰς τὸ δημοψήφισμα ὁ λαός, ὁ κυρίαρχος, θά ἀπεφάσιζε ἐλευθέρως τί πολίτευμα θέλει. Τὰ ψηφοδέλτια ἦσαν δύο. Λευκὸ ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καί κίτρινο ὑπὲρ τῆς βασιλείας. Διὰ νά εἶναι ὅμως ἀμερόληπτον τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ δημοψήφισμα θά διεξήγετο μέ στρατιωτικὸν νόμον, μέ λογοκρισίαν καί συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθμ. 14212/12.4.1924 διαταγὴν, ἡ ὁποία προέβλεπε σύλληψιν τῶν δικαστικῶν, πού θά ἔδιδαν καί κίτρινα ψηφοδέλτια, ἐνῶ ἡ «ἀτομικὴ θέλησις τῶν ψηφοφόρων» ἦτο νά πάρουν μόνον λευκὸ!

Πρὸς χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας καί δικαιοσύνης, ὀφείλω νά ἀναγνωρίσω εἰς τοὺς διοργανωτὰς ἐκείνου τοῦ δημοψηφίσματος εἰλικρίνειαν. Συγκεκριμένως, ὁ Πάγκαλος, ὡς ὑπουργὸς τοῦ ὑπουργείου «Ἐννόμου Τάξεως» ἐδήλωσε τιμίως καί εὐθαρσῶς: «Εἰς τὸ κάτω-κάτω τῆς γραφῆς ἐμεῖς δὲν εἴμεθα δημοκρατικοί. Εἴμεθα ἀντιδυναστικοί. Ἄν ὑπάρχουν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἰδεολόγοι δημοκρατικοί, ἄς φύγουν» («Χρονικά», 14.4.1924).

Τὴν ἐπομένην τῆς ἐκπτώσεως τῆς δυναστείας ἐχορηγήθη

γενική άμνηστία, πού αποτελεί και αυτή μαζί με τās άκυβερνησίας και τά κινήματα, στοιχείον τής νεοελληνικής πολιτικής ζωής. 'Ο Μεταξάς αναχωρεί διά τήν πατρίδα, μέσω Ιταλίας. Καθ' όδόν δίδει συνεντεύξεις εις ξένους δημοσιογράφους και εις Έλληνας ανταποκριτάς. Τά είδησεογραφικά πρακτορεία μεταφέρουν τās γνώμας του. Είναι μιá καθιερωμένη προσωπικότης, αλλά κάπου εις τήν ψυχήν του ύπάρχει τό παράπονον τής θυσίας του ιδιωτικού βίου, μέ τās άπλάς άνθρωπίνους στιγμάς. Τόν παρηγορεί, όμως, τό γεγονός ότι «ήγωνίσθην διά τήν δικαιοσύνην!»...

Εις τήν Κέρκυραν, πού φθάνει τήν 4ην 'Απριλίου, τόν αναμένει ένθουσιώδης ύποδοχή. Έκφωνεί λόγον. Τά ίδια και εις τόν Πειραιά, όπου χιλιάδες φανατικοί βασιλόφρονες τόν ζητωκραυγάζουν. 'Επιτέλους, άγκαλιάζει και τά τέκνα του. Δι' όλίγον. Συναντάται άμέσως μέ τήν «γέριχη άλεπού», τόν Τσαλδάρην. Μυστικώς συνομιλεί μέ τόν πρωθυπουργόν Παπαναστασίου. Δέν συμφωνούν, διότι ό Παπαναστασίου δέν είναι εις θέσιν νά έλέγξη τούς στρατιωτικούς. Αυτοί τόν άνέβασαν, αυτοί θά τόν κατέβαζαν. Αί μικραι περιοδεΐαι και αί όμιλΐαι του Μεταξά, δέν θά έπηρεάσουν τό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος. 'Ο λαός έπεκύρωσε τήν άβασίλευτον δημοκρατίαν μέ πλειοψηφίαν ύποταμητικήν τής νοημοσύνης του. 'Ο Μεταξάς, έν τούτοις, θά δηλώση ότι θά πολιτευθή έντός των πλαισίων του δημοκρατικού πολιτεύματος, διότι προείχε ή έθνική ένότης, ή όποία θά κατεστρέφετο μέ καθεστωπακόν άγώνα.

Άλλωστε, όπως άνεκοίνωσεν από τās στήλας τής φιλικής του έφημερίδος «Νέα Ήμέρα» (7.5.24) «άγών βίας κατά του καθεστώτος δέν δύναται νά διεξαχθή και επί πλέον διεξαγόμενος θά έφερε τόν όλεθρον τής Ελλάδος». Αί δηλώσεις του Μεταξά προεκάλεσαν τήν μήνιν των άδιάλλακτων αντιβενιζελικών. Αυτοί δέν ήσαν βασιλόφρονες, απλώς έμίσουν τόν

Βενιζέλον καί τίποτε πέραν αὐτοῦ. Ἐφημερίδες πού τόν ὑπεστήριζαν μέχρις ἐχθές, τώρα τόν ὑβρίζουν, ὅπως ὁ «Χρόνος» τοῦ Ἰ. Διάκου ἢ τό «Σκρίπ» τοῦ Εὐστρατιάδη.

Ἄδιαφορῶν διά τάς ἀδίκους ἐπιθέσεις πού ὑφίσταται, ἀναχωρεῖ διά περιοδεΐαν. Κεφαλληνία, Ἰθάκη, Ζάκυνθος, Πάτραι, Πύργος, Κόρινθος. Παντοῦ τόν ὑποδέχονται αὐθορμητῶς καί μέ ἀνιδιοτελεῖ ἔνθουσιασμόν. Ἐάν καί μακράν θά ἀντιμετωπίση ἐπιτυχῶς τάς ἀποπείρας τῶν ραδιοῦργων ἀντιβενιζελικῶν καί αὐλικῶν κύκλων νά τοῦ ἀφαιρέσουν τήν ἀρχηγίαν τοῦ κόμματος. Ὅταν ἐπιστρέψῃ, ὅλα θά ἔχουν τακτοποιηθῆ. Θά τακτοποιήσῃ διάφορα κομματικά ζητήματα καί θά ἐκτιμήσῃ τήν πολιτικήν κατάστασιν. Τό μέλλον τόν φοβίζει, διότι βλέπει, ὅτι μέ τήν δημοκρατίαν ὀδηγούμεθα εἰς τόν κομμουνισμόν ἢ εἰς κάποιαν ἐθνοκαταστροφικήν μορφήν ἀναρχίας. Ἄλλά καί εἰς τήν προσωπικήν του δημοσίαν ζωήν θά ἐκδηλώσῃ τήν πικρίαν του, διότι εἰς τάς δυσκόλους στιγμάς, ἀπό τούς φίλους καί τούς ὁπαδούς «πολύ ὀλίγοι ἐφάνησαν πιστοί». Ἡ δημοκρατική ἀκυβερνησία προεκάλεσε εἰς τήν Ἑλλάδα καί ἐθνικῶς συμφοράς. Οἱ Ἰταλοί προσήτησαν τά Δωδεκάνησα, δεκατέσσαρα χωρία τῆς Φλωρίνης ἐδόθησαν ἀπό τούς Μεγάλους εἰς τήν Ἀλβανίαν καί ἡ ἔβραιοπληκτος Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν ἀνελάμβανε τήν προστασίαν τῆς «Βουλγαρικῆς μειονότητος» εἰς τήν Ἑλλάδα!

Παραλλήλως, τά ἐσωτερικά κοινωνικά προβλήματα, ὅπως τό προσφυγικόν, ἀπεργίαι κ.ἄ., ἐδημιούργουν βαθείας λαϊκῶς ἀναστατώσεις. «Ἡ κοινωνική ἀναταραχή δέν ἀντιμετωπίζεται μέ τήν βίαν», γράφει ὁ Μεταξᾶς εἰς συνέντευξιν εἰς τήν «Νέαν Ἡμέραν» (12.6.24). Ἄλλά ποῖοι πολιτικοί νά τόν κατανοήσουν; Καί ποῖα κυβέρνησις νά πραγματοποιήσῃ ριζικάς μεταρρυθμίσεις, ὥστε νά ἐξουδετερώσῃ τούς ἐθνικούς κινδύνους ἐξ αἰτίας τῆς δυναμικῆς διεκδικήσεως κοινωνικῶν αἰτημάτων; Ἡ γεῦσις πού ἄφησε εἰς τόν Μεταξᾶν ἡ κοινοβουλευ-

τική πολιτική ἦτο τό ἀποκρουστικόν αἰσθημα τῆς ἀηδίας.

Ἄνικανον τό κράτος παρηκολούθει τούς ληστές, νά λυμᾶνται τήν ἐπαρχίαν καί νά ρυθμίζουν τάς ἐκλογάς, ἀνταλλάσσοντες τήν βοήθειάν των εἰς τήν συγκέντρωσιν ψήφων, μέ τήν κατόπιν προστασίαν των, ἀπό τούς βουλευτάς πού ἐβοήθησαν. Ἡ βουλευτο-ληστρική συνεργασία ἀπεθανατίσθη ἐπίσης μέ τήν προκήρυξιν τήν ὁποίαν ἐκυκλοφόρησεν ἡ συμμορία τῶν λαθρεμπόρων Γιαγιάδων. Ἐξήτουν νά... διαλυθῆ ἡ Ἔθνοσυνέλευσις καί τό ἐπέτυχαν! Δι' ὅλα αὐτά τά ἐπαίσχυντα καί διά τόσα ἄλλα πού ἐδῶ παραλείπονται καί δέν ἀναφέρονται πταίουν βεβαίως οἱ πολιτικοί καί τό σύστημά των, ἀλλά πταίει καί ὁ λαός, πού πονηρῶς τόν κολακεύουν καί ἠλιθίως αὐτοκολακεύεται ὡς κυρίαρχος. «Θεέ μου. Τί κόσμος! Καί θέλω νά πολιτεύωμαι» ἀναφωνεῖ ὁ Μεταξᾶς, ἀλλά δέν πολιτεύεται διά τόν λαόν. Πολιτεύεται διά τήν Ἑλλάδα, πού τήν εἶχε τοποθετήσῃ «ὑπέρ πᾶν ἄλλο». Πολιτευόμενος διά τήν Ἑλλάδα καί ὄχι διά τόν λαόν ἔμελλε νά μῆ φέρεται ὡς κομματάρχης, μέ συνέπειαν αἱ μᾶζαι νά παρασύρωνται πρός τούς παλαιοκομματικούς καί ὁ ἦρωσ μας νά αἰσθάνεται κενόν ὀλόγυρά του. Ἡ στρατιωτική του συνειδήσις τόν ἐχαλύβδωνε, διότι τοῦ ὑπενθύμιζε εἰς καιρούς περισυλλογῆς, ὅτι εἶχε πράξει τό καθήκον του, ἔστω καί ἂν ὄλοι τόν παρεμέρισαν.

Κατά τό νέον του ταξίδι εἰς Κεφαλληνίαν καί Ἰθάκην, θά τόν ὑποδεχθῶν ὀλιγώτεροι ἀπό ὄσους ἐπερίμενε. Τά ἴδια ἀπογοητευτικά καί εἰς τήν Πελοπόννησον. Ὁ ἐκπρόσωπός του εἰς τό Λιοντάρι τόν «προσφωνεῖ ἐκ μέρους λαοῦ τελείως ἀπόντος». Ὁ Μεταξᾶς θά ἐκραγῆ εἰς γέλωτας καί θά ἀναζητήσῃ τήν εὐτυχίαν, τήν μόνην εὐτυχίαν, εἰς τήν οἰκίαν του.

Μελαγχολία. Ἀσχολεῖται μέ τήν πολιτικήν μέ «μισή καρδιά». Ἐν μέσῳ πολιτικῶν συζητήσεων σκέπτεται τά τέκνα του πού ἐπῆγαν εἰς τόν Καραγκιόζην καί μονολογεῖ «πῶς

ήθελα νά ἦμουν μαζί τους!»! Εἰς τὰ βιβλία θά ἀναζητήση νόημα ζωῆς. Ματαιῶς. Ἀπελπίζεται. «Τελειώνει ὁ βίος μου καί δέν ἔκανα τίποτε!», παρατηρεῖ τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1924, χωρὶς νά φαντάζεται ἕνα ἄλλον Ὀκτώβριον πού ἐκύλιε ἀργῶς εἰς τό ὠρολόγιον τῆς ἱστορίας.

Τό καλοκαίρι τοῦ 1925, διαπιστώνει ὅτι μέ τὰ δημοκρατικά ἡμίμετρα ἢ πολιτική κρίσις τακτοποιεῖται μόνον ἐπιφανειακῶς. Κατά βάθος βλέπει μίαν στρατιωτικὴν κίνησιν νά ἐπεκτείνεται. Εἰς γενναῖος ἀξιοματικὸς ἐχρειάζετο διὰ νά ξεκαθαρίσῃ τὰ πράγματα. Τὴν 25ην Ἰουνίου 1925, ὁ στρατηγὸς Θ. Πάγκαλος, μέ εἰκοσιοκτῶ στρατιώτας κηρύσσει ἐπανάστασιν καί παρουσιάζεται εἰς τὴν Βουλὴν, ἢ ὁποία μέ 185 ψήφους ὑπέρ καὶ 14 κατά, τοῦ ἀναθέτει τὴν κυβέρνησιν! Οἱ δημοκράται πολιτικοί, βενιζελικοί ἢ βασιλικοί, θά ὑποστοῦν ἀπὸ τόν Πάγκαλον τόν ἐξευτελισμὸν πού τοὺς ἀρμόζει.

Τὴν 28ην Δεκεμβρίου 1925, ὁ Μεταξᾶς θά συναντηθῇ, νύκτωρ, μέ τόν Πάγκαλον. Ὁ Πάγκαλος ἐξετίμα τόν Μεταξᾶ, ἀλλὰ δέν τόν ἠγάπα. Ὁ Μεταξᾶς συνεπάθει τόν Πάγκαλο, ἀλλὰ δέν τόν ἐξετίμα. Συνωμίλησαν διὰ τόν κομμουνισμόν, τὴν δημοκρατίαν καὶ τὰς ἐκλογάς. Ἀμέσως ἀντελήφθη ὅτι πρόθεσις τοῦ Παγκάλου δέν ἦτο νά διενεργήσῃ ἐκλογάς καὶ νά τὰς χάσῃ. Ἦθελε νά τσακίσῃ τοὺς κομμουνιστάς, νά συντρίψῃ τοὺς βενιζελικούς καὶ τοὺς ἀντιβενιζελικούς, πού, ἀμφοτέρωθεν, μέ τυφλὰ μίση ἐδίχαζαν τὸ Ἔθνος. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ὅ,τι ἤθελε προκύψει.

Ὁ Πάγκαλος δέν ἐγελοιοποίησε τὴν δικτατορίαν! Ἐκνήγησεν εἰς τὰ κεραμίδια τόν Πλαστήραν, ἔκλεισε ἐφημερίδας καὶ ἔκανε δημοτικὰς ἐκλογάς. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἀνεδείχθη κομμουνιστὴς δήμαρχος. Ἡ ἀποτυχία τοῦ κόμματος τῶν Ἐλευθεροφρόνων ὑπῆρξεν ὀλοκληρωτικὴ. Ὁ Μεταξᾶς ἐδέχθη τὸ ἀποτέλεσμα μέ δυσφορίαν: «Δέν μέ θέλει ἡ Ἑλλάς! Δέν τῆς κάμνω. Θέλει δημοκόπους». Ἡ ἐκλογὴ κομμουνιστοῦ

δημάρχου ἐξηγήρωσε τόν Πάγκαλον. Βουλευτικά ἐκλογαί καί προεδρικά ἐκλογαί, τέλος. Φροντίζει, πάντως, νά μήν τό ἀνακοινώσῃ. Ἄφηνει τούς πολιτικούς νά προετοιμάζωνται καί ξαφνικά τὰς ἀναβάλλει ἐπ' ἀόριστον. Ἐν τῷ μεταξύ, προχωρεῖ δυναμικῶς. Ἀπαγχονίζει τούς καταχραστάς πού εἶχε συλλάβει, ἰδρύει τήν Ἀκαδημίαν, τό Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης καί κατασκευάζει δρόμους, πού χάρις εἰς τόν φόβον πού διακατεῖχε τούς ἐργολάβους σώζονται ἀκόμη.

Ἄξιοσημείωτον εἶναι καί τό μάθημα πού θά λάβουν οἱ Βούλγαροι. Ὃταν ἐδολοφόνησαν Ἑλληνας στρατιωτικούς εἰς τά σύνορα, ὁ παλληκαρᾶς στρατηγός, ἀντί νά ἀναλίσκεται εἰς συζητήσεις, διέταξε εἰσβολήν εἰς τήν Βουλγαρίαν, πού παρ' ὀλίγον νά διελύετο ἐάν δέν ἐπενέβαιναν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις. Τότε μᾶς κατεδίκασαν εἰς βαρῦ πρόστιμον, ἀλλά καί ἐμεῖς πού ἐπυρπολήσαμε τό Πετρίτσι καί ἐτρομοκρατήσαμε τούς Βούλγαρους ἀνιψώσαμε τό ἔθνικόν μας γόητρον. Τήν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπανεστάτησαν οἱ Κοῦρδοι, ἐναντίον τοῦ Κεμάλ. Ὁ Πάγκαλος ἤρπασε τήν εὐκαιρίαν πού ὤνειρεύετο. Ἀγοράζει ὄπλισμόν ἀπό τόν Μουσσολίνι, διαπραγματεύεται μαζί του μυστικήν συνθήκην δι' ἐπίθεσιν κατά τῆς Τουρκίας καί προετοιμάζεται νά βαδίσῃ εἰς τήν Πόλιν. Ἀλλά, ὁ ἔμπιστός του Κονδύλης τήν 21ην Αὐγούστου τόν ἀνατρέπει, τόν καταδιώκει εἰς τήν θάλασσαν καί, τέλος, ρίπτει εἰς τήν φυλακὴν τόν ὀραματιστὴν στρατηγόν. Καί ὅλα αὐτά, διὰ νά προκηρύξῃ ἐκλογάς.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ἐμνημόνευσε πολλά ὀνόματα κινηματιῶν ἀξιωματικῶν. Οὐδεὶς των εἶχε τό βλέμμα ἐστραμμένο εἰς τήν Πόλιν. Ἀλλά, ἄς ἀφήσωμεν τούς λυρισμούς καί ἄς ἔλθωμεν εἰς τήν πεζότητα τῶν ἀφορητῶν γεγονότων.

Μετά τήν πτώσιν τοῦ Παγκάλου ἠλευθερώθη καί ὁ Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε συλληφθῆ, διότι ὁ Πάγκαλος δέν τοῦ συνεχώρησε πού ἤρνήθη νά παραλάβῃ τό Ὑπουργεῖον Ἐσω-

τερικῶν.

Αἱ ἐκλογαὶ προεκκηρύχθησαν διὰ τὰς 7 Νοεμβρίου 1926, καὶ ἀπὸ ὄλους τοὺς ψηφοθήρας ἤρχισαν δραστηρίως αἱ προετοιμασίαι.

Συναισθηματικῶς καὶ ιδεολογικῶς, ὁ Μεταξᾶς ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὸν κοινοβουλευτισμὸν, πού συνδέεται στενῶς καὶ ἀναποτρέπτως μὲ τὴν κολακειὰν τοῦ πλήθους. Θὰ κἀνη ὁμως πολιτικὴν εἰς τὰ πλαίσια τῆς δημοκρατίας, χωρὶς νὰ ἀπαρνηθῆ τὰς ἀρχὰς του ἢ νὰ ἀνεχθῆ τὴν δουλείαν κάτω ἀπὸ τὴν μᾶζα. Ἐπολιτεύθη καὶ ἐγνώρισεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τὴν δημοκρατίαν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ αἰσθανθῆ ἐντὸς του «*ἀηδία διὰ τὸν πολιτικὸν βίον*». Δολοπλοκίαι, συναλλαγαί, ἔξαγοραὶ καὶ προπάντων ὁ ἄθλιος κομματισμὸς, τὸν ἔκαναν νὰ ἀναγνώριση ὅτι μόνον ἡ οἰκογένειά του ἔχει ἀξία καὶ ὅτι «*ὄλα τὰ ἄλλα μούντζωμα*!». Ἐβλεπε τοὺς πολιτευόμενους καὶ τοὺς διάφορους παράγοντας νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ κράτος ὡς ληστοσυμμοριῖται. «*Ὅλοι ἀγοράζονται μὲ χρήματα, συμβάσεις, ἔταιρειές, ὄλοι κἀμνουν ἑκατομμύρια*».

Πράγματα, δηλαδή, πού ἐζήσαμε καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, καὶ μὲ τὰ ὁποῖα ἄνδρες μὲ νοστροπίαν τοῦ Μεταξᾶ δέν μποροῦν νὰ ἔχουν οὔτε σχέσιν, οὔτε νὰ τὰ ἀνεχθοῦν. Ἡ ἐντιμότης ἐνοχλεῖ τοὺς ἀνεντίμους. Ἡ ἀτιμία ἀμυνομένη, κτυπᾷ εἰς τὸ γαλήνιον πρόσωπον τοῦ Μεταξᾶ τὸ ἦθος πού μονίμως ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν δημοσίαν ζωὴν τῆς χώρας. «*Διακρίνω τὴν ἐχθρότητα, τὸ μῖσος ὄλου τοῦ πολιτευόμενου κόσμου ἐναντίον μου*». Τὸ παράπονο ξεχειλίζει εἰς τὴν ψυχὴν του. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1926 θὰ περάση ἕνα φθινόπωρο ψυχικῆς μελαγχολίας. Ἡ καρδιακὴ του ἀρρυθμία, νευρικῆς φύσεως, καὶ ἡ νεύρωσις τοῦ στομάχου του, πού ἀπὸ τὸ ἀγχος θὰ ἐξελιχθῆ εἰς ἔλκος τὸν πλημμυρίζουν μὲ πικρίαν. Ὁ κόσμος τοῦ φαίνεται ἀπόμακρος.

Αὐτοελέγχεται πάλι, ὅτι δέν κατώρθωσε τίποτε εἰς τὴν ζωὴν

του καὶ διὰ τὸ ὀλίγον πού ἐπέτυχε τὸ οἰκειοποιήθησαν ἄλλοι, διὰ νὰ παρουσιασθῆ ὡς ἰδικόν των.

Εἰς τὸ «Ἡμερολόγιον» διαβάζομεν ἐπανειλημμένως: «*Εἰσέρχομαι εἰς τὴν Σκιάν τοῦ Θανάτου*» καὶ τὸν παρακολουθοῦμε νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν φροντίδα διὰ τὸ μέλλον τῶν τέκνων του. Μεταβαίνει εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ὅπου τὸν περιμένει ἀβάστακτος συγκίνησις. Ἡ μήτηρ του. «*Πῶς εἶναι!! Χωμένη μέσα σέ μιά πολυθρόνα πού τῆς ἔκαμαν ἐπίτηδες. Γριά, ζαρωμένη, σκιά τοῦ ἑαυτοῦ τῆς. Τελειώνει καὶ αὐτή... Μένω πολὺ μὲ τὴν μητέρα. Τὸ γλυκό τῆς πρόσωπο. Τὸ καημένο, τὸ πτωχό, τὸ ζαρωμένο κορμί τῆς. Ὅλον μου τὸ παρελθόν. Τελευταῖον δεῖπνον στό σπίτι*».

Ἐπιστρέφει εἰς Ἀθήνας, ὅπου πληροφορεῖται ὅτι ἀρκετοὶ φίλοι τὸν ἐγκατέλειψαν. Τὰ ἀπογοητευτικὰ νέα συμπληρῶνουν τὴν ἀπαισιοδοξίαν του. Θὰ ζητήσῃ παρηγορίαν εἰς ἀγαπημένα βιβλία, ἰδίως εἰς τὸν Γκαίτε καὶ εἰς τὸν Βιλφρέντο Παρέτο. Ἡ ἀπαισιοδοξία του ἐπιβάλλεται νὰ διευκρινισθῆ δὲν θὰ μειώσῃ τὴν μαχητικότητά του. Ἐπρόκειτο διὰ ψυχικόν γεγονός, ἀνευ ἐμφανῶν, τοῦλάχιστον, ἐπιπτώσεων εἰς τὴν δρᾶσιν. Ἦτο μιά ἐσωτερικὴ πάλη, ἕνας μαραθῶνιος ἐπιμονῆς, πού τὸν ἀντεῖχε χάρις εἰς τὴν ἀπέραντον πίστιν του πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ Μεταξᾶ ὡς ἀρχηγοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος εἶναι ἀποκαρδιωτικὸς. Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1926 συνεκλήθη ἡ συνέλευσις τῶν Ἐλευθεροφρόνων. Παρέστησαν ὀλιγώτερα ἀπὸ πενήκοντα άτομα. Οἱ ὀπαδοὶ εἶχαν ἀξιώσεις ἀπὸ τὴν ἡγεσίαν, χωρὶς ὅμως ἐκεῖνοι οἱ ἴδιοι νὰ διακινδυνεύουν ἢ νὰ ὑποβάλλονται εἰς θυσίας. Ἀνυπέρβλητοι δυσκολίαι ἀναφύονται εἰς τὴν κατάρτισιν τῶν ἐκλογικῶν συνδυασμῶν. Οἱ πολιτευόμενοι, εἰς τοὺς συναγωνισμοὺς προσωπικῶν φιλοδοξιῶν ἔρχονται μονίμως πρωταθληταί. Αἱ μικροαντιζηλίαι τῶν φίλων στενοχωροῦν τὸν Μεταξᾶ. Μολα-

ταῦτα αὐτὴ ἢ ὄψις τῆς δημοσίας ζωῆς τὸν διδάσκει. Τὴν παρατηρεῖ μὲ διαπεραστικὸν βλέμμα, τὴν μελετᾷ εἰς τὸ σάπιο βάθος τῆς καὶ διαπιστώνει τὴν ἀναξιοπρέπειαν τοῦ πλήθους. Ὅταν ἔρριξαν τὸν Πάγκαλο ἐκπλήσσεται μὲ τὰς ἐφημερίδας πού μόλις πρό ὀλίγου τὸν ἐπήνουν. Προτοῦ στεγνώσῃ τὸ μελάνι τοῦ διθυράμβου ἤρχισαν νά τὸν ὑβρίζουν. «Ὅλος ὁ κόσμος ὑβρίζει καὶ πρό πάντων ἐκείνοι πού ἔσκηψαν εἰς τὸν Πάγκαλον περισσότερο. Γελοῖος κόσμος! Καὶ θέλει νά εἶναι κυρίαρχος!».

Τό συμπέρασμα τοῦτο, ὅπως καὶ ἄπειρα ἄλλα, ὁ Μεταξᾶς δέν τὰ ἐλησμόνησε, οὔτε ὅταν ἀνήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ἄπετέλουν μέρος τῆς πολιτικῆς του γνώσεως. Δέκα ἔτη μετὰ τὴν προαναφερομένην ἐγγραφήν, πρωθυπουργός πλέον, ὤμιλει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐτελείωσε μέσα εἰς ἓνα ὄρυμα-γδὸν χειροκροτημάτων καὶ ζητωκραυγῶν. Ἐμεινεν ἀπαθῆς εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ἐνθουσιασμοῦ. Ἐβγαλε τὰ γυαλιά του, τὰ ἐσκούπισε καὶ ἐπιθύρισε εἰς τὸν Μανιαδάκη: «Κώστα, ἂν πέσουμε, αὐτοὶ πού φωνάζουν περισσότερο θά μᾶς κρεμάσουν»!

Μέ ὄχι ἄξια στελέχη καὶ μεταξύ τῶν συμπληγᾶδων τῶν Βενιζελικῶν καὶ Βασιλικῶν κομμάτων, τῶν Φιλελευθέρων καὶ τῶν Λαϊκῶν, οἱ Ἐλευθερόφρονες τοῦ Μεταξᾶ κατήλθον εἰς τὰς ἐκλογάς τῆς 7ης Νοεμβρίου, μὲ ἔμβλημα ἓνα σάχυ. Θά ἐκλεγοῦν 54 βουλευταὶ εἰς τοὺς 250. Ἐπρόκειτο δι' ἀρίστην ἐπιτυχίαν. Ἀρχάς Δεκεμβρίου θά σχηματισθῇ Οἰκουμενικὴ κυβέρνησις, μὲ πρόεδρον τὸν Ἀλέξανδρον Ζαΐμην. Ὁ Μεταξᾶς θά πάρῃ μερίδιον ἐκ τῆς ἐξουσίας ὡς ὑπουργός Συγκοινωνιῶν. Εἶναι 56 ἐτῶν. Ὑπουργοὶ θά γίνουν καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἐλευθερόφρονες βουλευταὶ, ἐνῶ οἱ περισσότεροι, σχεδὸν ὄλοι, θά θυμώσουν πού δέν μετέσχον τῆς κυβερνήσεως.

Τό κράτος διοικεῖται οὐσιαστικῶς ἀπὸ μίαν κυβέρνησιν

συνασπισμοῦ πέντε ἀρχηγῶν. Μεταξᾶς, Τσαλδάρης, Καφαντάρης, Μιχαλακόπουλος, Παπαναστασίου. Εἰς τὰς 17 Αὐγούστου 1927 οἱ πέντε ἀρχηγοί, μέ τήν ἀποχώρησιν τοῦ Τσαλδάρη θά γίνουν τέσσαρες. Εἰς τὰς 8 Φεβρουαρίου 1928 οἱ τέσσαρες ἀρχηγοί θά μειωθοῦν μέ τήν παραιτήσιν τοῦ Παπαναστασίου εἰς τρεῖς καί εἰς τό τέλος, διαρκούντος τοῦ θέρους, οὐδεῖς ἀρχηγός θά παραμείνη. Τό πείραμα τῆς συνεργασίας τῶν κομμάτων ἀπέδειξε, πῶς αἱ φιλοδοξίαι καί τά συμφέροντα ποδοπατοῦν τήν Ἑλλάδα. Τά κόμματα εἶναι πρόθυμα νά συνεργασθοῦν ὅσον ὠφελοῦνται. Μόλις ὁμως ἀλλάξη ἡ κατεύθυνσις τοῦ κομματικοῦ συμφέροντος, αὐτομάτως προσανατολίζονται πρὸς τά ἐκεῖ, διαλύουν συμφωνίας, διχάζουν τόν λαόν καί ὠθοῦν ὀλόκληρον τό Ἔθνος εἰς τήν καταστρεπτικὴν ἄβυσσον τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ.

Τήν 4ην Δεκεμβρίου 1926, τήν πρωίαν, ἐκπρόσωπος τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ἑπισημοῦ Συγκοινωνιῶν προσφωνεῖ τόν Μεταξᾶν. Ἀπό τήν ἐγκατάστασιν του φροντίζει νά μάθη τήν ἐργασίαν του. Σπουδάξει, ὅπως εἶπε, τὰς λεπτομερείας. Ἀλλά δέν τόν ἀφήνου ἡσυχον. Ἐπεισόδια καί φιλονικίαι εἰς τήν βουλήν. Ἐνοχλητικαί ἐπισκέψεις βουλευτῶν, φίλων καί ψηφοφόρων εἰς τό Ἑπισημεῖον τόν ἀπασχολοῦν εἰς βάρος τῆς ἐργασίας, εἰς βάρος κάθε ἀποδόσεως. «Προσπάθησα νά βάλω ὀλίγην τάξιν. Ἀλλά πῶς; Εἰσορμοῦν εἰς τό γραφεῖον μου ἀνά κάθε ὥραν καί στιγμὴν ἀτέλειωτοι, ἀμείλικτοι, ἀδιάφοροι, ὁ καθεὶς μέ τήν ἀπαίτησιν του». Οἱ βουλευταί ζητοῦν θέσεις διὰ συγγενεῖς καί φίλους. Οἱ κομματάρχαι ἀνεβοκατεβαίνουν ὄλοντό εἰκοσιτετράωρον μέ τούς ψηφοφόρους τῶν ἐπαρχιῶν, μέ ὑπομνήματα, αἰτήματα καί κάθε λογῆς ἐκδουλεύσεις.

Ὁ Μεταξᾶς δέν τούς ἀντέχει. Περιγράφει τήν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν εἰς τήν βουλήν καί ζητεῖ νά κλείσουν τά ἑπισημεῖα τρεῖς φορές τήν ἑβδομάδα. Ἀναστάτωσις μεταξύ

των βουλευτών, διακόπτεται ή συνεδρίασις, αλλά ύποχωρούν, χωρίς όμως νά τηρήσουν τόν περιορισμόν. Ἔτσι ὁ Μεταξᾶς ἀναγκάζεται νά κρύβεται. Ἔργάζεται εἰς τό γραφεῖον ἑνός διευθυντοῦ τοῦ ὑπουργείου καί ἀπό ἐκεῖ μέσα θά ἐκπονήσῃ καταπληκτικούς διά τήν ἐποχὴν του νόμους, ὅπως τόν «περὶ κατασκευῆς καί συντηρήσεως δημοσίων ὁδῶν». Συνωμολόγησε ἐπίσης διεθνεῖς συμβάσεις, πού κατόπιν ἐξετέλεσεν ὁ Βενιζέλος. Τά ἀντιπλημμυρικά ἔργα τοῦ Στρυμόνος καί τῶν Φιλίππων ὑπῆρξαν δημιουργήματα τοῦ Μεταξᾶ. Αὐτός ὁ ἴδιος πάλιν, προσωπικῶς, ἐμελέτησεν καί ἐπαρουσίασεν ἐντός ἑνός ἔτους ἀξιόλογα σχέδια ἔργων συγκοινωνίας, ὑδρεύσεως καί ἐξηλεκτρισμοῦ. Τά συμφέροντα πού ἐξημιώθησαν μέ τὰς μελέτας τοῦ Μεταξᾶ ἦσαν παντοδύναμα. Ἡδύναντο νά λυγίσουν οἰονδήποτε. Ὁ Μεταξᾶς, όμως, δέν ἦταν ὁ οἰοσδήποτε. Προσεπάθησαν νά τόν δυσφημήσουν μέ συκοφαντίας διά μεροληψίας καί ἄλλα παρόμοια. Τόν ὕβριζαν, μέ ἐπί κεφαλῆς πάντα τόν Βλάχον τῆς «Καθημερινῆς». Ἔως ὅτου, ἕνας ἄνδρας, ἀπεστόμωσεν τούς συκοφάντας. Ὁ Ἐλ. Βενιζέλος, πού τόν Μάρτιον τοῦ 1931 ἀγορεύων εἰς τήν βουλὴν ἀνήρρεσεν κάθε ὑπόνοιαν ἐναντίον τοῦ Μεταξᾶ.

Ἡ σημαντικὴ προσφορά τοῦ ἡρώος μας πρὸς τήν πατρίδα δέν ἦτο βεβαίως οἱ δρόμοι, ἀλλὰ ἡ προσπάθειά του δι' ἐνότητα τοῦ πολιτικοῦ κόσμου καί, κατ' ἐπέκτασιν, τοῦ Ἔθνους, καθὼς καί ἡ ἐπαναφορά τῶν ἀποτάκτων ἀξιωματικῶν, πού ἐξ αἰτίας τῶν πολιτικῶν παθῶν εἶχαν εὔρεθῆ ἐκτός τοῦ στρατεύματος. Τήν ἐποχὴν ἐκείνην χρονολογεῖται καί ὁ περίφημος «ὄρος Μεταξᾶ» πού, συμφώνως πρὸς αὐτόν, θά ὑπεστήριξε κάθε κυβέρνησιν πού θά ἐγγυᾶτο τήν μὴ ἀνάμειξιν τοῦ στρατοῦ εἰς τήν πολιτικὴν. Τό στράτευμα ἔπρεπε νά εἶναι ἡ τελευταία ἐφεδρεία τῆς Ἑλλάδος καί ὄχι νά μετατρέπεται πότε ἀπὸ τούς μέν, πότε ἀπὸ τούς δέ, εἰς παράγοντα πολιτικῆς ἐπεμβάσεως ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης κομματικῆς παρατά-

ξεως. Ἠγωνίσθη πράγματι ὁ Μεταξάς μέ τήν καλήν θέλησιν ὄλου τοῦ κόσμου ἐντός τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ καί διεπίστωσεν ὅτι εἶναι «ἀδύνατον νά προοδεύσωμεν μέ κοινοβουλευτικόν πολίτευμα».

Τήν πεποιθήσιν του αὐτήν τήν ἐσχημάτισεν ὄχι ἐκτός τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἢ διότι δέν ἔγινε βουλευτής, ὥστε νά καταστή, ἀπό προσωπικήν ἐμπάθειαν ἀντικοινοβουλευτικός. Τοῦναντίον τήν 18ην Φεβρουαρίου τοῦ 1927, πού ἔγραψε τά παραπάνω λόγια ἦτο β ο υ λ ε υ τ ῆ ς, ἀ ρ χ η γ ὅ ς ἰσχυροῦ κόμματος καί Ὑ π ο υ ρ γ ὂ ς κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως. Ἡ θητεία του εἰς τό ὑπουργεῖον καί εἰς τήν βουλήν ἐξήντησαν τήν ὑπομονήν του. Ἀπό ἐδῶ καί ἐμπρός ἡ συνειδητή ἀντίληψίς του διά τήν χρεωκοπίαν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ εἰς τήν Ἑλλάδα, θά μετεβάλετο εἰς πρακτικήν πολιτικήν ἐπιδίωξιν. Εἰς τήν ἐκτίμησιν τοῦ Μεταξᾶ ἡ κοινοβουλευτική δημοκρατία δέν εἶχεν οὔτε ἓνα ἑκατοστόμετρον ἀνοχῆς.

Τόν καιρόν πού ἠγωνίζετο εἰς τήν βουλήν, εἰς τό ὑπουργεῖον καί εἰς τό παρασκήνιον θά συμβοῦν οἱ θάνατοι τριῶν πολύ προσφιλῶν του προσώπων. Χρονικῶς πρῶτος ἀπέθανε τόν Μάρτιον τοῦ 1927 ὁ Ξενοφῶν Στρατηγός, ὁ παλαιός πιστός συμμαθητής καί συμπολεμιστής. Μετά εἰς τάς ἀρχάς τοῦ Ἰουλίου ἐξεψύχησεν ἡ μητέρα του. Θά μεταβῆ εἰς τήν Κεφαλληνίαν, θά γονατίσῃ κοντά της καί θά κλάψῃ εἰς τήν θύμῃσιν τῶν παιδικῶν του χρόνων, πού ἀδιακόπως τοῦ φέρουν νοσταλγίαν. Δι' ἀνάμνησιν θά κρατήσῃ τό ὥρολόγιον καί τό μαστοῦνι της. Τό τρίτο πλήγμα ἔρχεται ἀπό τήν ἀδελφήν του Μαριάνθην. Θά ἀποθάνῃ τόν Μάϊον τοῦ 1928 καί τό πένθος θά γεμίσῃ τήν ψυχήν τοῦ Μεταξᾶ, ὁ ὁποῖος θά πάρῃ τά τέκνα της εἰς τήν οἰκίαν τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ κυβέρνησις τῶν τριῶν ἀρχηγῶν ἢ τοῦ στενοῦ συνασπισμοῦ, ὅπως ἐπίσης τήν ἔλεγαν παρητήθη εἰς τό τέλος Ἰουνίου 1927. Ὁ Μεταξάς ἔχει τήν συνείδησιν ἡσυχον. Ἀπέναντα τῆς

Ἑλλάδος ἐπραξεν τό καθήκον του. Ἐφρόντισεν ὅσον ἠδύνατο νά ἐπιτύχη τήν ἐνότητα τοῦ λαοῦ, μέ τήν συνεργασίαν τῶν κομμάτων καί ἠγωνίσθη διά τήν τάξιν καί ὀργάνωσιν τοῦ στρατοῦ, ἐπιλύων τό καιντό θέμα τῶν ἀποτάκτων. Τώρα τό ἔργον ὁμονοίας, πού εἶχεν πραγματοποιηθῆ διελύετο. Ἐπῆρχετο ἀλλαγῆ, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Βενιζέλου εἰς τό ἐκλογικόν σύστημα καί ἔφεραν τό πλειοψηφικόν, πού κατά τόν Μεταξά καί διά λόγους πού ἀνέλυσε μέ ὁμιλίαν του εἰς τήν βουλὴν θά κατέληγεν εἰς ὀξείαν διαίρεσιν τοῦ λαοῦ.

Ὁ Βενιζέλος ἐπροφήτευσεν ὅτι ὁ Μεταξάς θά κυριαρχήσῃ. Τά πάθη θά ἀναμοχλευθοῦν καί ἡ γαλήνη, πού προσωρινῶς ἐπεκράτησεν θά παραχωρήσῃ τήν θέσιν της εἰς τήν ταραχήν. Τήν 25ην Δεκεμβρίου 1927, ὁ Μεταξάς γράφει εἰς τό «Ἡμερολόγιον» τούς συλλογισμούς, πού καταλήγουν εἰς τό συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του, ἀνατρέποντες τήν ἡσυχίαν τοῦ τόπου «θά μοῦ δώσουν δύναμιν καί ἀσφαλῶς, μετά τήν ταραχήν, τήν ἀπόλυτον ἐξουσίαν χωρὶς νά τό θέλουν!» Καί πράγματι, ἔτσι ἀκριβῶς συνέβη, μόνο πού τό διάστημα τῆς ταραχῆς διήρκεσεν ἐπὶ ἑννέα ἔτη.

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω ἐπηληθευμένης προβλέψεως ὑπάρχει καί μιὰ ἄλλη, ἐξ ἴσου ἐπιβεβαιωμένη ἀπὸ τήν πραγματικότητα. Τήν παραμονὴν τῆς παραιτήσεως τῆς κυβερνήσεως διετύπωσε τήν γνώμην ὅτι «θά καταψηφισθῶ ἀπὸ τόν λαόν καί θά ἐξαφανισθῶ ὡς πολιτικός». Ἐν τούτοις θά ριφθῆ εἰς τήν πολιτικὴν μάχην μέ τήν καθιερωμένην του ἀγωνιστικότητα. Δέν ἔχει ἐμπιστοσύνην εἰς τήν μάζα. Εἶναι ἀπηλπισμένος ἀπὸ τόν λαόν πού κατήντησε «ἔρμαιον τῶν τυχοδιωκτῶν καί τῶν δημοκόπων». Εἶναι ἐπίσης ἀπηλπισμένος καί ἀπὸ τούς πολιτικούς πού εἶναι «θεατρῖνοι». Αὐτούς τούς ἠθοποιούς τούς θέλει τό πλῆθος, διότι «ἡ θεατρικὴ παράστασις ἀνταποκρίνεται εἰς αἰσθηματικὴν ἀνάγκην τοῦ λαοῦ».

Ὁ Μεταξάς δέν ἤμπορεῖ νά γίνῃ θεατρῖνος διά νά συγκε-

ντρώση κάποιων ποσότητα ψήφων. Αυτό είναι ασυμβίβαστον πρὸς τὸν χαρακτῆρα, τὰς ιδέας καὶ τὴν ἱστορίαν του. Τελευταία ἐλπίς του εἶναι ἡ Νεολαία. Εἰς τοὺς Ἕλληνας νέους ἔτρεφε συνεχῶς βαθεῖαν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν. Ἀποφασίζει νὰ ὀργανώσῃ συνδέσμους νεολαίας ἐλευθεροφρόνων. Ἀτυχῶς δὲν προλαμβάνει. Κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 19ης Αὐγούστου 1928 δὲν θὰ ἐκλεγῇ οὔτε βουλευτής. Οἱ Κεφαλληνες τὸν κατεψήφισαν. Οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ ἀλιεῖς τῆς νήσου ἀπεφάσισαν, ὅτι ἓνας Μεταξᾶς δὲν ἤξιζε νὰ τοὺς ἐκπροσωπῇ. «Ἐπεί-σα», θὰ σημειώσῃ καὶ θὰ συντάξῃ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς παραιτήσεώς του ἀπὸ τὴν πολιτικὴν πού ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Πολιτείαν». Μὲ εὐπρέπειαν, σοβαρότητα καὶ χωρὶς παρά-πονα, δηλώνει:

*«Κατόπιν τῆς ἐκλογικῆς μου ἀποτυχίας εἰς τὴν ἰδιαι-
τέραν μου πατρίδα Κεφαλληνίαν θεωρῶ ἑμαντόν ὑπό-
χρεων ν' ἀποσυρθῶ ὀριστικῶς τῆς πολιτικῆς. Ἐπανέρ-
χομαι εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον μὲ τό συναίσθημα ὅτι καὶ
ὡς στρατιωτικὸς καὶ ὡς πολιτικὸς ἔκαμα πᾶν ὅ,τι αἱ
δυνάμεις μου ἐπέτρεπον, ὅπως ὠφελήσω τὴν Ἑλλάδα.
Εὐχαριστῶ τοὺς φίλους μου διὰ τὴν πολίτιμον συνδρο-
μὴν των εἰς τὸν κοινόν καὶ εὐγενῆ ἀγῶνα μας καὶ διὰ
τὴν πίστιν αὐτῶν. Εἶμαι ὁμως βέβαιος ὅτι θὰ διατηρή-
σωσιν ἀγαθὴν περὶ ἐμοῦ ἀνάμνησιν. Εὐχαριστῶ ἰδιαι-
τέρως τὴν «Πολιτείαν» μὲ τὴν ὁποίαν τόσοι μακροὶ καὶ
εὐγενεῖς ἀγῶνες μὲ συνέδεσαν. Εὐχομαι ὀλοψύχως
ὅπως ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὀδηγηθῇ εἰς πρόοδον καὶ ἀκ-
μὴν καὶ εὐδαιμονίαν».*

Μετά τὴν ἦτταν ἀρχίζει ἡ φοβερὰ δοκιμασία τοῦ Μεταξᾶ. Ὅπαδοὶ τῶν ἐκλεγμένων ἀντιπάλων συναθροίζονται ἐξωθεν τῆς οἰκίας του καὶ ὑβρίζουν. Ὅταν κυκλοφορῇ εἰς τοὺς δρό-
μους συναντᾷ κόσμον πρόθυμον νὰ τὸν εἰρωνευθῇ καὶ οἱ

φωτεινοί γαλανοί ὄφθαλμοί του διασταυροῦνται μέ πολλούς ὄφθαλμούς σαρκαστικούς καί χαιρεκάκους. Ἄπό τό Ἄργο-σόλιον κάμνει περιπάτους μέ αὐτοκίνητον εἰς τήν ἔξοχόν, ὅπου οἱ χωρικοί πού τόν συναντοῦν προσποιοῦνται πῶς δέν τόν ἀναγνωρίζουν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐντρέπονται νά τόν κυττάξουν, ἐπειδή γνωρίζουν καί γνωρίζει ὅτι τόν ἐμαύρισαν διότι δέν ἐπλήρωσεν τάς ψήφους, ὅπως ἔκαναν οἱ πολιτικοί του ἀντίπαλοι. Διά τάς ἐκλογάς εἶχεν χρεωθῆ προσωπικῶς καί τώρα πληρώνει, εἰς βάρος τῆς οἰκονομικῆς του ἀνέσεως. Οὐδεὶς τόν βοηθεῖ. Τοῦναντίον γεύεται τήν ἀχαριστίαν: «*Ἀυθάδης ἐπιστολή Π. Ἀθανασούλη. Ἐβοήθησε πρό 4 1/2 ἐτῶν τό κόμμα καί τώρα ζητᾶ ἀπό ἐμέ τά χρήματα πίσω. Ἄλλά ἐξοφλῶ*».

Ἡ ἐφημερίς «Ἡμερήσιος Τύπος», εἰς μίαν ἐκστρατεῖαν λάσπης θά γράψῃ χυδαίως διά τήν ἀδελφήν τοῦ Μεταξᾶ, ὅτι δῆθεν ἀπέθανε εἰς ἄσυλον ἀνιάτων, θά γράψῃ ἀκόμη διά τόν Κωστάκη πού εἶναι ἐγκλειστος εἰς τό τρελλοκομεῖον καί θά ὑβρίσῃ προστύχως τόν Μεταξᾶ. Καί τά παιδιά του, ἀκόμη, θά τοῦ δηλώσουν εὐθέως ὅτι ἠσθάνθησαν ἀποξένωσιν ἀπό τήν οἰκίαν ἐξ αἰτίας του(!), διότι λόγω τῆς πολιτικῆς ἔμενε πολύ ὀλίγον εἰς τήν οἰκίαν, δέν ἔτρωγε μαζί των κ.λ.π. «Ἔχουν δίκαιο» θά ὁμολογήσῃ ὁ Μεταξᾶς, ἀλλά καί θά στενοχωρηθῆ πού δέν ἀντελαμβάνοντο ὅτι ἔκαμνεν ἔργον μέγα καί δυνατόν. «*Οὔτε ἡ οἰκογένειά μου οὔτε ὁ κόσμος ἠθέλησαν νά ἰδοῦν τί εἶχα κάμει. Αὐτός εἶναι ὁ γολγοθᾶς καί ὁ σταυρός μου*».

Διά νά ξεπεράσῃ τό ψυχικόν ἀγχος πού προεκάλει ἡ συμπεριφορά φίλων καί ἐχθρῶν, ὁ ἦρωας μας ἀναζητεῖ τήν ἀπολύτρωσιν εἰς τήν μελέτην, εἰς βαρεῖς συγγραφεῖς, ὅπως εἰς τόν Ντοστογιέφσκυ, εἰς τήν μουσικήν, μέ προτίμησιν τόν Μπετόβεν. Διά τούς τυραννισμένους ἀνθρώπους μία ζεστή ἀγκάλη ὑπάρχει: ἡ φιλοσοφία. Ξενυκτᾶ μέ σκέψεις ἐπί τῶν προβλη-

μάτων μεταφυσικής, πού τόν οδηγούν εις τό παρήγορον μήνυμα, ότι ή ζωή έχει αιώνιον προορισμόν. Καί ώς νά μήν έφθαναν αί θλίψεις προστίθενται καί άσθενείαι.

Άπό τόν Άπρίλιον 1930 μέχρι τόν Ιούλιον θά μείνη εις τήν κλινικήν του Γερουλάνου, όπου ένεχειρίσθη από τόν ίδιο τόν φίλο του Γερουλάνου καί έσώθη από βέβαιον θάνατον εις τόν όποιον τόν είχε καταδικάσει ή κακή διάγνωσις άλλων ιατρών. Μόλις έξήλθεν τής κλινικής καί ένώ δέν είχε άκόμη συνέλθει από τήν έπικίνδυνον περιπέτειαν πού έπέρασε άνεχώρησεν διά τήν Έλβετιάν. Ό σκοπός του ταξιδίου ήτο πολύ λυπηρός. Η κόρη του Νανά ήτο άρρωστη καί τήν μετέφερε διά θεραπείαν εις ένα νοσοκομείον πλησίον του Λουγκάνο, άπ' όπου έφυγε ύγιής, άφου έταλαιπώρησεν ψυχικώς καί υλικώς τόν πατέρα της δι' άρκετούς μήνας.

Ό Μεταξάς θά παραμείνη εις τήν Έλβετιάν έννέα πλήρεις μήνας καί θά κατοική εις ένα πτωχότατο δωμάτιον πού, εις τό «Ημερολόγιον», τό άναφέρει χαρακτηριστικώς ώς «κελλάι». Άπό τήν Έλβετιάν θά άναχωρήση ένωρίτερον, πριν δηλαδή θεραπευθί ή κόρη του, πού τήν έφερε τελικώς τόν Νοέμβριον του 1931, πίσω εις τάς Άθήνας καί ήσύχασε καί αυτός από τό χειρότερον έτος τής ζωής του. Έν πάση περιπτώσει, άξιοσημείωτοι είναι αί παρατηρήσεις πού κατεχώρισε εις τό «τετράδιο σκέψεων». Άναφέρονται εις βιώματα δημιουργικής θρησκευτικότητας.

Εις τήν δύσκολον περίοδον τής ζωής του Μεταξά ή σύζυγός του έφάνη άληθής σύντροφος. Κατά τάς κρίσιμους σιγμάς τόν έστήριξεν: «*άπόγευμα είχα νευρική κρίσι. Έκλαψα. Δριμείαι έπιτιμήσεις Λέλας*». Έπώλησε κοσμήματα διά τά οικονομικά τους, πού ήσαν άθλια μέχρι σημείου νά μήν πηγαίνη εις δεξιώσεις διότι δέν είχε φορέματα. Τά οικονομικά! Τί έτράβηξεν μέ αυτά ό Μεταξάς, μόνον ό Θεός τό γνωρίζει. Έξήτει εργασία καί τόν έταπεινωσαν. Τέσσαρα χρόνια πριν

είχαν, νά ταπεινώνωμαι, ἡ ἰδέα πῶς θά ἔλεγα ψευτές, πῶς θά ἐκολάκευα ἀνθρώπους πού δέν ἐκτιμοῦσα, πῶς θά ἔκανα ἐπαίνους σέ παλιανθρώπους, ἡ ἰδέα πῶς θά ἔκανα συμβιβασμούς μέ τήν συνείδησι μου, καί θά ἀδικοῦσα ἰκανούς γιά νά εὐνοήσω ἀνικάνους, ὑποκύπτοντας εἰς τήν θέλησι τοῦ α ἢ β φίλου τοῦ κόμματος, ἡ ἰδέα πῶς θά ἐξευτελιζόμουνα στόν ἕνα καί στόν ἄλλο γιά νά μαζεύω χρήματα γιά τόν κομματικό ἀγῶνα, ἡ ἰδέα πῶς θά ἐζημίωνα οἰκονομικῶς τό σπίτι, καί θά ἐπασχε ἡ οἰκογένεια - ὅλα αὐτά μέ ἔκαναν νά ἀνατριχιάζω καί νά βλέπω τό βάραθρο πού ὀδηγεῖ ἡ φιλοδοξία τούς τίμους πολιτικούς» (ἐνθ. ἀνωτ.).

Ἐκτός αὐτοῦ – καί κυρίως πρός ἐπιβεβαίωσιν αὐτοῦ – τόν βλέπομεν τήν 11ην Δεκεμβρίου 1929 νά ἀπαντᾷ εἰς πρόσκλησιν τοῦ Βενιζέλου περί συμμετοχῆς εἰς σύσκεψιν ἀρχηγῶν κομμάτων, διά τήν ἐκλογήν Προέδρου Δημοκρατίας ὅτι: «εἶμαι ἀπλοῦς ἰδιώτης καί δέν ἀναμειγνύομαι εἰς τίποτε». Καί ὅταν ἀργότερον, τήν 24ην Μαρτίου 1932, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας τοῦ στέλλει ἐπιστολήν μέ τήν σύστασιν «κ. Ἀρχηγόν Κόμματος Ἐλευθεροφρόνων» ὁ Μεταξᾶς, χωρίς νά τήν ἀνοίξη τήν ἐπιστρέφει, μέ τήν ἔνδειξιν ὅτι δέν τοῦ ἀνήκει! Ἐξαίρεσιν ἀπό τήν πολιτικήν ἀποχήν θά κἀνη μόνο διά τό Ἐθνικό θέμα τῆς Κύπρου. Τήν 5ην Νοεμβρίου 1931 θά παρασθῆ εἰς τήν συνεδρίασιν τῆς μεγάλης ἐπιτροπῆς διά τήν Κύπρο μας. Καί τοῦτο ἦτο ἀπολύτως σύμφωνον πρός τήν πεποιθήσιν του, διότι ἡ ἀπώλεια τῆς Κύπρου ἰσοδυναμεῖ μέ κίνδυνον ὀλοκλήρου τῆς χώρας.

Ἄλλά τά γεγονότα ἐπιφυλάσσουν ἐκπλήξεις. Ὁ θριαμβευτής Βενιζέλος καταρρεεῖ διά χιλίους λόγους καί πρό παντός ἐξ αἰτίας τῶν κακῶν συνεργατῶν του. Τόν Μάϊον τοῦ 1932 ἀναγκάζεται νά παραιτηθῆ καί πρωθυπουργός ὀρκίζεται ὁ Παπαναστασίου, ὁ ὁποῖος μένει ἐπί ἑπτὰ ἡμέρας. Τόν διαδέ-

χεται ο Βενιζέλος, πού επαναφέρει την αναλογικήν (δικαιώνων τόν Μεταξά) καί προκηρύσσει έκλογάς διά τήν 25ην Σεπτεμβρίου 1932. Κατά τας έκλογάς εκείνας ο Μεταξάς χωρίς νά μεταβή εις τήν Κεφαλληνίαν διά νά αγωνισθῆ ἐκλέγεται βουλευτής.

Ἔτσι ἐπανερχεται εἰς τήν πολιτικήν, ἀκριβῶς ἐπειδή τόν ἐκάλεσαν. Νομίζω μάλιστα δι εἶναι ἡ μοναδική περίπτωσις πολιτικοῦ εἰς τήν Ἑλλάδα, πού ἀνεκηρύχθη βουλευτής, δίχως νά ἀσχοληθῆ καθόλου μέ τήν ὑποψηφιότητά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

**Σύγκρουσις Μεταξᾶ - Βενιζέλου - Αἱ ἀπόψεις τοῦ Μεταξᾶ
διὰ τὴν δημοκρατίαν - Παλινόρθωσις βασιλείας - Ὁ Με-
ταξᾶς ὑπουργός, πρωθυπουργός - Ὁ κομμουνισμὸς ἀνί-
σταται - Τὰ γεγονότα προτοῦ πέση ἡ δημοκρατία - Τὰ
κόμματα ἀνίκανα νὰ κυβερνήσουν παραδίδονται, εἰς τὸν
Μεταξᾶν - Ἡ κήρυξις τῆς 4ης Αὐγούστου - Ἡ ἀντίδρασις
τῶν ἀνακτόρων, τῶν δημοκρατικῶν πολιτικῶν, τοῦ κομ-
μουνισμοῦ καὶ τῶν ξένων - Ὁ τύπος καὶ ἡ Ἐκκλησία**

Αἱ ἐκλογαὶ ἀνέτρεψαν τὸν Βενιζέλου. Δέν ἔφερε οὔτε 100 βουλευτάς εἰς τοὺς 250. Τὸν ἐψήφισαν περίπου τὸ 33% τοῦ λαοῦ. Ἄλλὰ δέν παρέδωσε ἀμέσως τὴν ἐξουσίαν. Ἔθετε διαφόρους προϋποθέσεις διὰ νὰ ἐγκαταλείψη τὴν ἀρχὴν. Τελικῶς ἀπεχώρησε καὶ εἰς τὰς 4 Νοεμβρίου 1932 ὠρκίσθη πρωθυπουργός ὁ Τσαλδάρης, μέ ὑπουργὸν Ἑσωτερικῶν τὸν Μεταξᾶ, πού τὸ κόμμα του εἶχεν ἐκλέξει δύο βουλευτάς.

Τὸ Λαϊκὸν κόμμα δέν εἶχε πάρει οὔτε αὐτὸ πλειοψηφίαν διὰ νὰ κυβερνήσῃ αὐτοδυνάμως. Ἔστηρίζετο εἰς τὴν ἀνοχὴν τῶν ἀντιπάλων, ἡ ὁποία διετεθήθη μόλις δύο μῆνας. Τὴν 13ην Ἰανουαρίου 1933 ἡ βουλὴ καταψηφίζει τὸν Τσαλδάρην καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναλαμβάνει, διὰ τελευταίαν φορὰν, πρωθυπουργός ὁ Βενιζέλος. Χωρὶς νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν βουλήν, μέ τὴν σύμπραξιν τῆς Γερουσίας καὶ μέ πολλοὺς συνταγματι-

κούς δικολαβισμούς διαλύει τήν Βουλήν, αλλάζει καί πάλιν τό έκλογικόν σύστημα καί προκηρύσσει έκλογάς διά τήν 5ην Μαρτίου.

Ἄργά τήν νύκτα ὁ Βενιζέλος μαθαίνει ἕνα πρός ἕνα τά ἀποτελέσματα. Φαίνεται ὅτι χάνει τάς έκλογάς. Τά χαράμματα ὑπάρχει πλέον ἢ βεβαιότης ὅτι τά ἀντιβενιζελικά κόμματα θά συγκεντρώσουν περισσοτέρας ψήφους. Κοντά του εὐρίσκειται ὁ Πλαστήρας. Εἰς τό δωμάτιον τοῦ Βενιζέλου ἀρχίζει ἔντονος συζήτησις πού γίνεται ἔντονωτέρα ὑπό τήν ἐπήρειαν τῶν γεγονότων. Ὁ Πλαστήρας ἐξυμνεῖ τόν Μουσσολίνι καί προτείνει εἰς τόν Βενιζέλον νά τόν μιμηθῆ. «Βεβαίως», ἀπαντᾷ ὁ Βενιζέλος, «μου ἐπικαλεῖσθε συχνά τό παράδειγμα μιᾶς χώρας, ἡ ὁποία καθ' ὄλας τάς πληροφορίας, ἀφ' ἧς ἐγκαθιδρύθη εἰς αὐτήν ἡ δικτατορία, φαίνεται ὅτι πηγαίνει καλά. Ἄλλά διά νά ὑπάρξῃ μιά τοιαύτη δικτατορία πρέπει νά ὑπάρξῃ δικτάτωρ καί τέτοιον δικτάτορα ἐγώ δέν τόν βλέπω».

Ὁ Πλαστήρας ἐπιμένει καί ἰσχυρίζεται ὅτι μπορεῖ νά κυβερνήσῃ δικτατορικῶς. Ὁ Βενιζέλος πιστεύει τό ἀντίθετο καί τό λέγει εὐθέως: «Ὁχι μόνον ἐσύ δέν ἔχεις τήν ἱκανότητα νά κάμῃς τόν δικτάτορα ὡς ὁ Μουσσολίνι, ἀλλά δέν ἔχεις οὔτε τήν πλειάδα, ἑκατοντάδα ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται ἐπί κεφαλῆς εἰς ὄλας τάς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος καί τοὺς ὁποίους ἔχει περί αὐτόν ὁ Μουσσολίνι». Ἐπομένως ὁ Βενιζέλος ἀρνεῖται τήν ἀνοιχτή δικτατορίαν, διότι λείπει ἡ προσωπικότης τοῦ δικτάτορος καί ὄχι ἀπό λόγους πεποιθήσεως. Γιά νά μὴν ὑπάρξῃ, ὡστόσο, ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία δι' αὐτό, ὑπογραμμίζει ἐμφαντικῶς ὅτι «ἕνας τρόπος ὑπάρχει» διά νά ταχθῆ ὑπέρ τῆς δικτατορίας καί αὐτός εἶναι: «νά μεταβῆτε εἰς τήν Ἰταλίαν καί νά πείσητε τόν Μουσσολίνι νά ἀφήσῃ τήν Ἰταλίαν, νά ἔλθῃ ἐδῶ, νά γίνῃ δικτάτωρ». Τόν διάλογον πού προανεφέραμε τόν ἐμνημόνευσεν ἐπακριβῶς ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος εἰς ἀγόρευσιν ἐντός τῆς βουλῆς καί ἐμπρός

εις τούς ἐπαγγελματίας τῆς δημοκρατίας, πού καλοῦνται βουλευταὶ καὶ πού παρηκολούθουν μὲ ἀπάθειαν τὸν μεγαλύτερο Ἕλληνα δημοκράτην νά ὑμνή τὸν φασίστα Μουσσολίνι (Πρακτικά Βουλῆς, 15.5.1933, συνεδρία Θ', σελ. 89).

Ὁ Βενιζέλος δέν θέλει νά κυβερνήσῃ δικτατορικῶς, ἀλλὰ καὶ δέν θέλει νά παραδώσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς τούς Λαϊκοὺς. Πλησιάζει τὰ 70. Γερασμένος, κουρασμένος καὶ χωρὶς πολιτικό μέλλον δέν δύναται νά συνηθίσῃ εἰς τὴν σκέψιν πῶς θά ἀποσυρθῇ ἡττημένος. Ἡ λύσις εἶναι: συγκεκαλυμμένη κοινοβουλευτικὴ δικτατορία. Ἄν ἐπικρατήσῃ ὁ Πλαστήρας θά διευθύνῃ αὐτός, θά τροποποιήσῃ τὸ σύνταγμα καὶ μὲ δημοκρατικὸν μανδύα θά ἐξακολουθήσῃ νά ἐξουσιάζῃ. Εὐχεται ἐπιτυχίαν εἰς τὸν Πλαστήραν καὶ ἀναμένει μὲ ἀγωνίαν τὴν ἔκβασιν τοῦ κινήματος.

Τὴν 6ην Μαρτίου ἀεροπλάνα ρίπτουν προκηρύξεις μὲ διάγγελμα τοῦ Πλαστήρα, ὁ ὁποῖος εἰλικρινῶς ἀνακοινοῖ ὅτι «θά κυβερνήσῃ δικτατορικῶς τὴν χώραν». Ἀναστέλλεται τὸ σύνταγμα, κηρύσσεται στρατιωτικὸς νόμος καὶ οἱ στρατηγοὶ καλοῦνται εἰς συγκέντρωσιν ὅπου ἀπεριφράστως πληροφοροῦνται ἀπὸ τὸν Πλαστήρα ὅτι «ἰδρῦει δικτατορίαν». Παρ' ὅτι οἱ στρατηγοὶ ἔμαθαν ὅτι ὁ Βενιζέλος ἦτο σύμφωνος μὲ τὸ κίνημα ἐτήρησαν ἐπιφυλακτικὴν στάσιν. Ἡ ἀπόπειρα νά συγκροτηθῇ κυβέρνησις ἀντιστρατήγων ναυαγεῖ. Τὸ βράδυ τῆς 6ης Μαρτίου ἡ ἐπανάστασις εἶχε κατασταλῆ, διότι δέν εὔρε ἀνταπόκρισιν. Ἐν τούτοις ἐχύθη ἀρκετὸ αἷμα, διότι τότε ὑπῆρχαν ἀκόμη γενηαῖοι, ὥστε νά μὴ γίνωνται ἐπαναστάσεις ἀναίμακτοι. Ὁ Πλαστήρας κατῴρθωσε νά δραπετεύσῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐνῶ ὁ Βενιζέλος συνελήφθη εἰς τὴν λαβίδα τῆς ἀμειλίχτου πολιτικῆς τοῦ Μεταξᾶ.

Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 5ης Μαρτίου ἔδωσαν τὴν νίκην εἰς τούς ἀναβενιζελικούς, πού ἐκέρδισαν 136 ἔδρας ἐναντι 110 τῶν βενιζελικῶν. Ὁ Μεταξᾶς πού ἐξέλεξε 6 βουλευτάς, δέν ἐπῆ-

ρε μέρος εις τήν κυβέρνησιν Τσαλδάρη, διότι ἤθελε νά στραφῆ ἀπερίσπαστος κατά τοῦ Βενιζέλου. «Ἀρχίζω τόν ἀγῶνα προσωπικῶς κατά τοῦ Βενιζέλου... Θά μπορέσω ἐγώ νά καταβάλω αὐτόν τόν γίγαντα; Εἶναι καθήκον μου! Εἶναι καθήκον μου;» Μέσα του ἀναφαίνεται κάποιος δισταγμός διά τήν ἐπίθεσιν πού προετοιμάζει. Τόν ξεπερνᾷ, διότι ὀφείλει νά κτυπήσῃ τόν «γίγαντα».

Τό πανελλήνιον παρακολουθεῖ τήν σύγκρουσιν Μεταξά - Βενιζέλου, πού ἀρχίζει ἀπό τό βῆμα τῆς βουλῆς μέ μιᾶ πρωτοφανῆ ἱπποτικότητα διά τά κοινοβουλευτικά ἦθη:

«Ὁ κ. Ἀρχηγός τῶν Ἐλευθεροφρόνων», λέγει ὁ Βενιζέλος, «θά μοῦ ἐπιτρέψῃ νά τοῦ εἶπω ὅτι ἔχω τήν ἰδέαν—ἤμπορεῖ καί νά πλανῶμαι— ὅτι θά βλασφημῆ τήν ὥραν καί τήν στιγμὴν ὅπου ὑπεκίνησεν ἐκεῖνος εἰδικῶς τό αἷτημα τοῦτο ἀπό τοῦ βήματος αὐτοῦ».

Τό αἷτημα ἦτο ἡ ποινικὴ δίωξις τοῦ Βενιζέλου ὡς ἠθικοῦ αὐτουργοῦ τοῦ κινήματος. Ὁ Μεταξᾶς ἤκουσε προσεκτικῶς τόν πρῶην πρωθυπουργόν καί ἐσημείωσε εἰς τόν νοῦν του τό «ἐκεῖνος εἰδικῶς». Εἰς τήν σκέψιν του, ἐπέρασαν, ξεθωριασμένοι ἀπό τά πάθη καί τά μίση ἀναμνήσεις παλαιῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, τότε πού οἱ δύο των ἠγωνίσθησαν μαζί διά τήν Ἑλλάδα. Ἠγέρθη καί εἶπεν:

«Ὁ κ. Ἀρχηγός τῶν Φιλελευθέρων ἔχει δίκιο. Πιστεύσατε, κύριοι βουλευταί, ὅτι ὁ,τι ἐπράξα τήν προηγουμένην Δευτέραν καί συνεχίζω σήμερον καί θά συνεχίσω τήν Δευτέραν τοῦ Θωμά... τό ἐπράξα μέ πόνον ψυχῆς».

Εἰς περιβάλλον νεκρικῆς σιγῆς περιγράφει ὅτι «ἐβασανίσθη ἐπὶ ἡμέρας καί νύκτας, ἐβασανίσθη πολύ» διά νά διατυπώσῃ τήν κατηγορίαν ἐναντίον τοῦ «ἀξιοτίμου Ἀρχηγοῦ τῶν Φιλελευθέρων». Ἄλλὰ τό ἔκαμε διότι ἤκουσε μέσα εἰς τήν συνειδησίν του «τήν φωνήν τήν ὁποίαν οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀκούομεν εἰς τὰς κρίσιμους περιστάσεις τῆς

ζωής: «ὀφείλεις», τότε ἐβλασφήμησα τὴν ὥρα ἐκείνην, διότι «ὀφείλω». Ἄλλ' εἶπον, κύριοι βουλευταὶ «ὀφείλω» καὶ δὲν ἐδίστασα νὰ πράξω, ὅ,τι ὀφείλω».

Τὴν 11ην Μαΐου 1933 καταθέτει εἰς τὴν Βουλὴν τὸ κατηγορητήριόν του, πού τιλοφορεῖται «πρότασις διώξεως τοῦ Ἐλ Βενιζέλου». Τό κείμενον εἶναι ἀπλοῦν καὶ σαφές. Ἀφοῦ μνημονεῦει τὰ γεγονότα πού συνθέτουν τὸ ἀδίκημα τῆς ἐσχάτης προδοσίας –εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιπέσει ὁ Πλαστήρας μέ τόν ἐμφύλιο πόλεμο πού διηγείρε κάμωνν τὸ κίνημα– κατηγορεῖ τόν Βενιζέλον ὅτι παρεκίνησε τόν Πλαστήρα καὶ ἐξεμεταλλεύθη τὴν τότε πρωθυπουργικὴν του ιδιότητα, μέ τὴν ὁποίαν ὑπεστήριξε τὸ ἀποτυχημένον πραξικόπημα.

Τὴν 15ην Μαΐου ἐκφωνεῖ φιλιππικόν εἰς τὴν βουλὴν. Ἐκθέτει τὰ συμβάντα, ἀποδεικνύει τὰς κατηγορίας, ἀποστομώνει καὶ καταλήγει ὑποστηρίζων ὅτι εἰς κάθε κοινωνίαν ἀνθρώπων ὑπάρχουν δύο τρόποι διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς γαλήνης καὶ τῆς ὁμαλότητος. Πρῶτος: «Ὅταν ἐγείρεται χεῖρ καὶ ραπίζη, ὁ ἄλλος νὰ στρέψη κατὰ κανόνα καὶ τὴν ἐτέραν παρεϊάν», ὅποτε δὲν ἐκδηλώνεται σύγκρουσις καὶ ἔχομεν γαλήνην καὶ ὁμαλότητα. Καὶ δεύτερος: «Ὅταν ἐγείρεται χεῖρ ἢ ὁποῖα πρόκειται νὰ ραπίση τὸν ἄλλον, νὰ γνωρίζη ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐγείρει τὴν χεῖρα ὅτι θά εὔρη καὶ τὴν χεῖρα τοῦ ἄλλου ἐγειρομένην καὶ τὴν χεῖρα τοῦ νόμου καταφερομένην κατ' αὐτοῦ». Ὁ Μεταξᾶς τάσσειται ἀναφανδόν ὑπὲρ τοῦ δεύτερου τρόπου διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς γαλήνης καὶ ὁμαλότητος καὶ ζητεῖ ἀπὸ τοὺς βουλευτάς νὰ ψηφίσουν τὴν πρότασιν παραπομπῆς τοῦ Βενιζέλου, διότι εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰς φυλακὰς ἀξιωματικοὶ καὶ πολῖται, ἐνῶ ὁ ἐμπνευστὴς τοῦ κινήματος νὰ εἶναι ἐλευθερος καὶ ὑπεράνω τοῦ νόμου.

Εἰς τὸ βῆμα ἀνέρχεται ὁ Βενιζέλος. Εἰς Βενιζέλος ξένος πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Εἰς Βενιζέλος πού, ὅταν ὑπενθύμισε τὰς

μεγάλας ύπηρεσίας του Πλαστήρα, εΰρε τήν εύκαιρίαν, από τας φωνάς διαμαρτυρίας πού προεκάλεσεν ή υπόμνησίς του, νά κατέλθη του βήματος καί νά αφήση αδόξως τή Βουλήν, διά πάντα.

Τήν 8ην Ίουνίου 1933, εις τήν όδόν Κηφισίας, γίνεται δευτέρα άνεπιτυχής απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου. Σώζεται ώς από θαΰμα. Οί φανατικοί βενιζελικοί προσπαθοΰν νά στρέψουν ύπονοίας έναντίον του Μεταξά καί ό ίδιος ό Βενιζέλος τήν 8ην Ίουνίου ύπαινίσσεται ενώπιον του άνακριτου: «Δέν ήμπορώ νά είμαι έξ ίσου βέβαιος δι είναι άμέτοχος ποινικής ευθύνης διά τό έγκλημα καί ό Μεταξάς». Ό Μεταξάς άντιδρά άμέσως. Ύποβάλλει δήλωσιν παραιτήσεως από τήν βουλευτικήν άσυλίαν καί καταθέτει μήνυσιν έναντίον του Βενιζέλου, ό όποιος σπεύδει καί μέ συμπληρωματικήν κατάθεσιν άναιρεί τήν πρώτη του κατάθεσιν: «Όσον άφορά εις τόν κ. Μεταξάν, πρέπει νά είπω δι εκ τής γενομένης μέχρι σήμερα άνακρίσεως, καθώς μανθάνω, δέν προκύπτουν κατ' αυτού ύπόνοια συμμετοχής του εις τό έγκλημα, οΰτε γνωρίζω εγώ άλλα στοιχεία ένοχοποιητικά κατ' αυτού».

Προηγούμενως είχεν, επίσης, συστήσει εις τούς φίλους του νά ψηφίσουν κατά τής άρσεως τής βουλευτικής άσυλίας του Μεταξά, πράγμα πού έδωσε εις τόν άρχηγό των Ήλευθεροφρόνων τό δικαίωμα νά ρωτά τούς βενιζελικούς από του βήματος τής Βουλής, «πώς δέν έδωσε (ό Βενιζέλος) έντολήν εις τούς φίλους του νά άρουν τήν βουλευτικήν άσυλίαν διά νά αποδειχθ ή ότι ή ήμεις είμεθα ένοχοι ή ότι αυτός είναι συκοφάντης;».

Έν τώ μεταξύ ό πρωθυπουργός Τσαλδάρης, ποίος γνωρίζει από ποίους πιεζόμενος, προσανατολίζεται εις τήν χορήγησιν άμνηστίας. Ματαιίως ό Μεταξάς προσπαθει νά τόν μεταπεισή. Τήν 20ήν Νοεμβρίου 1933 δημοσιεύεται τό διάταγμα άμνηστίας. Ωργισμένος ό Μεταξάς αποσύρει από τήν

κυβέρνησιν ἓνα φίλον του ὑπουργόν καί παύει εἰς τό ἐξῆς νά τήν ὑποστηρίξη κοινοβουλευτικῶς. Αὐθημερόν ὁ Βενιζέλος κάμνει δηλώσεις μέ τάς ὁποίας καταφέρεται ἐναντίον τῆς ἀμνηστίας. Ἀμέσως τήν ἐπομένην ὁ Μεταξᾶς τοῦ ἀπαντᾶ μέ ἀνελέητα λόγια: «*Εἶναι ἀληθῶς ἀξιοθρήνητον τό θέαμα τοῦ ἀμνηστευθέντος πολιτικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ δέκα πέντε ἡμέρας ἐτήρησε σιγήν ἰχθύος σχετικῶς πρός τό ζήτημα τῆς ἀμνηστίας, ἀναμένων ἀγωνιωδῶς τήν ἐκδοσιν τοῦ διατάγματος, ἔσπευσε νά ἀποκηρύξη τήν ἀμνησίαν, ἀπειλῶν θεούς καί δαίμονας, μόλις χθές τήν ἐσπέραν, ὅταν δηλαδή ἐξετυπώθη, ἐδημοσιεύθη καί ἐκυκλοφόρησε τό φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τό περιέχον τό διάταγμα, καί μάλιστα ἀφήσας νά παρέλθουν καί μερικαί ὥραι πρός μείζονα ἀσφάλειαν...*».

Τήν 22αν Νοεμβρίου ὁ Μεταξᾶς θά ἀγορεύσῃ καί πάλιν κατά τοῦ Βενιζέλου. Θά τόν συγκρίνῃ μέ τόν ἑαυτό του, πού ὅταν κατηγορήθῃ ὑπέβαλε ἀμέσως αἰτησιν ἄρσεως τῆς βουλευτικῆς ἀουλίας, θά ὑπενθυμίσῃ σαρκαστικῶς πῶς ὅταν εἶχε καταστῆ πρόδηλον ὅτι ἡ κυβέρνησις «*εἶχε ἀποφασίσει πλέον τήν χορήγησιν τῆς ἀμνηστίας, δηλαδή πρό 15 ἡμερῶν, ὁ ἀμνηστευθεῖς πολιτικός δέν ἤνοιξε τό στόμα του νά ἐκφέρῃ λέξιν διαμαρτυρίας*» οὔτε ὁ βενιζελικός τύπος διεμαρτύρητο, ἀλλά ἀνέμεναν ὅλοι τήν ἐκδοσιν τοῦ διατάγματος, πού μετά τήν δημοσίευσίν του διεμαρτυρήθησαν, βέβαιοι πλέον διά τήν ἀμνησίαν. Τέλος θά διαβεβαιώσῃ ὅσους πιστεύουν, ὅτι μέ τήν ἀμνησίαν ἠδραιώνητο ἡ γαλήνη εἰς τόν τόπον, ὅτι σφάλουν. «*Εἶμαι βέβαιος περί τοῦ ἀντιθέτου*» θά τοῦς δηλώσῃ. Καί πράγματι, τήν 3ην Ἰουλίου 1933, εἰς τήν οἰκίαν τοῦ Ἄλ Ζάνα, εἰς τήν Θεσσαλονίκην, ὅπου παρευρίσκητο καί ὁ Βενιζέλος ἀπεφασίσθη ἡ ἴδρυσις μυστικῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως μέ σκοπόν τήν προετοιμασίαν καί ἐκτέλεσιν κινήματος διά τήν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας.

Ἡ σύγκρουσις Μεταξᾶ-Βενιζέλου πού εἶχε διεξαχθῆ μέσα

εις τήν βουλήν ἔληξεν. Μία δευτέρα οὐσιαστικωτέρα καί συναρπαστικωτέρα θά ἤρχιζεν τό ἐπόμενον ἔτος. Ὁ στίβος τῆς μάχης δέν ἦτο τώρα τό βῆμα τῆς βουλῆς, ἀλλά αἱ σπῆλαι δύο ἐφημερίδων. Εἰς τό «Ἐλεύθερον Βῆμα» ἔγραφε ὁ Βενιζέλος καί εἰς τήν «Καθημερινήν» ὁ Μεταξᾶς. Πρῶτος ἤρχισεν τήν 11ην Ὀκτωβρίου 1934 ὁ δαμόνιος Κρητικός, μέ θέμα τόν «Ἐθνικόν Διχασμόν», μέ σκοπόν νά διαφωτισθοῦν οἱ Ἕλληνες γύρω ἀπό τά γεγονότα καί τοὺς ὑπευθύνους τῶν μεγάλων συμφορῶν τοῦ ἔθνους. Καλῶς κατηρητισμένος καί προσητοιμασμένος ἐπίστευεν ὅτι μέ τήν ἐξιστορήσιν πού θά ἔκανε θά ἐκέρδιζε τό χαμένο ἔδαφος εἰς πολιτικὴν φήμην καί δύναμιν. Τρεῖς ἡμέρας ὁμως μετά τό πρῶτον τοῦ ἀρθρον τόν ἀνέμενεν ἡ ἐκκληξίς.

Τήν 13ην Ὀκτωβρίου τοῦ ἀπαντᾶ ὁ Μεταξᾶς. Ἡ ἀρθρομαχία των εἶναι πάρα πολύ μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας. Ὁ Μεταξᾶς ἠσθένησεν ἀπό τήν κόπωσιν καί τά ξενύκτια. Πρόσωπα, βιβλία, ἀρχεῖα, μαρτυρίαι, τά πάντα ἐπεστρατεύθησαν καί ἀπό τὰς δύο παρατάξεις. Τήν 9ην Δεκεμβρίου 1934, ὁ Βενιζέλος πού ἔχει γράψει 39 ἀρθρα, ἐγκαταλείπει ἐξουθενωμένος τόν ἀγῶνα. Ὁ Μεταξᾶς θά σταματήσῃ τήν 23ην Ἰανουαρίου 1935, ὅταν θά ἔχη γράψει 69 ἀρθρα καί ἕναν μνημειώδη ἐπίλογον, ὅπου εἰς λέξεις ἀποσταάζονται φιλοσοφικά νοήματα ἀξιῶν καί ἰδεωδῶν πού οὐδεὶς πολιτικός μέχρι σήμερον ἐστάθη ἱκανός νά πλησιάσῃ. Εἰς τὰς γραμμάς τοῦ «ἐπιλόγου» ἐκτίθεται ἡ πολιτικὴ κοσμοθεωρία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέ ρωμαλεότητα ἀρχαιοελληνικοῦ κεμένου.

Ἡ δραστηριότης τοῦ Μεταξᾶ δέν ἀπερροφήθη ὀλοκληρωτικῶς εἰς τήν σύγκρουσίν του μέ τόν Βενιζέλον. Πέραν τῶν ἀτόμων, εἶδε τὰς καταστάσεις πού ἐδημιούργει ὁ κοινοβουλευτισμός. Μέ τήν παλαιάν συνταγὴν τῶν δικαιωμάτων καί ἐλευθεριῶν κατεστρέφετο ἡ χώρα. Εἰς τό «Ἡμερολόγιόν» του καταχωρίζει χαρακτηριστικὰς ἐγγραφάς, ὅπως: «ἐκπτώ-

σις κοινοβουλευτισμοῦ». «Δέν πηγαίνω Βουλὴν, παρὰ ἀργὰ μόνον διὰ ψηφοφορίαν. Τούς ἐβαρύνθην. Ἄνθρωποι λόγων». Δέν ἀρκεῖται φυσικά εἰς ἐκμυστηρεύσεις, ψαύει τὸ δημοκρατικόν εἶδωλον μὲ καυστικὰς δηλώσεις, ὅπου διακηρύσσει ὅτι «τό κοινοβούλιον ἀπώλεσε τὸ κύρος του». Τὴν 12ην Ἰανουαρίου 1934 ὁ Τσαλδάρης τὸν ἐπισκέπτεται κατ' οἶκον μὲ σχέδια διὰ κοινοβουλευτικὰ μαγειρεύματα. Ὁ Μεταξᾶς τὸν διακόπτει: «τοῦ εἶπα καθαρά ὅτι θεωρῶ τὸν κοινοβουλευτισμὸν ἐκπεσόντα, καὶ ὅτι θὰ ὀργανωθῶ πρὸς ἐξοδὸν ἐξ αὐτοῦ».

Τὴν 28ην Μαρτίου συγκαλεῖται σύσκεψις ἀρχηγῶν κομμάτων. Καὶ ἐκεῖ ὁ Μεταξᾶς: «Δηλῶ πεποιθήσιν μου ὅτι κοινοβουλευτισμὸς δέν κρατεῖ». Τὴν 17ην Ἀπριλίου, εἰς νέαν σύσκεψιν σχετικῶς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς χώρας, ἐπαναλαμβάνει μὲ τρόπον πού δέν ἐπιδέχεται παρερμηνείας ὅτι «εἶμαι ἀντικοινοβουλευτικός, θὰ ἐργασθῶ πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος». Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου προβαίνει εἰς δηλώσεις πού δημοσιεύει ἡ «Καθημερινή» καὶ πού δι' αὐτῶν ἐπισημαίνει ὅτι «ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος νοσεῖ τόσο βαρέως, ὥστε δέν θεραπεύεται πλέον διὰ κοινοβουλευτικῶν μεθόδων καὶ συνεπῶς ἡ μόνη λύσις ἥτις ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ ἐξοδὸς ἐκ τῶν κοινοβουλευτικῶν περιορισμῶν».

Ἐπιδιώκει τὴν κατάργησιν τῆς δημοκρατίας, διότι πιστεύει ἀκραδάντως πῶς ἡ θανατηφόρος πληγὴ τοῦ ἔθνικοῦ διχασμοῦ «εἶναι ἀθεράπευτος διὰ κοινοβουλευτικῶν μεθόδων» («Καθημερινή», 21.10.34). Τὴν 28ην Ἀπριλίου συσκέπτεται καὶ πάλιν μὲ τὸν Τσαλδάρην καὶ ἄλλους. Τοῦ προτείνει «νά ἐξέλθουν τῆς κοινοβουλευτικῆς νομιμότητος». Θὰ τοῦ κἀνῃ τὴν ἰδίαν πρότασιν καὶ τὴν 7ην Σεπτεμβρίου: «τοῦ λέγω ὅτι μόνην λύσιν βλέπω τὴν δικτατορικὴν. Δέν θέλει. Διστάζει γιὰ τὴν κατόπιν ἐξέλιξιν». Τὴν 8ην Ὀκτωβρίου συναντᾶται μὲ τὸν

Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας Ζαΐμην: «δηλώ εἰς αὐτόν... ὅτι ἀντιτίθεται εἰς τὰς ἐκλογάς, διότι θεωρῶ τὰς κοινοβουλευτικὰς μεθόδους ὡς τελείως ἀλυσιτελεῖς. Ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸν πολιτεύμα ἐφθάρη ἀνεπανορθώτως καὶ δεόν νά καταργηθῆ». Μὲ ἀνακοινώσεις εἰς τὸν τύπον καὶ ἰδιαίτερος μὲ συνέντευξίν του εἰς τὸν «Ἐλεύθερον Ἄνθρωπον» τῆς 4ης Ἰανουαρίου 1934, ὅπου βλέπει τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος «διὰ τῆς ἐξόδου ἐκ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ», μὲ τὴν συνέντευξίντου εἰς τὴν «Καθημερινήν» τῆς 6ης Ἰανουαρίου 1934, ὅπου ἀπήγγειλε τὸν ἐπιτάφιον τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, προφητεῶν: «δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τὸ πρόβλημα δέν εἶναι πῶς θά μείνωμεν εἰς τὸν κοινοβουλευτισμόν, ἀλλὰ διὰ ποίας θύρας θά ἐξέλθωμεν ἐξ αὐτοῦ. Διὰ τῆς θύρας τοῦ Κομμουνισμοῦ ἢ διὰ τῆς θύρας τοῦ Ἐθνικοῦ κράτους. Ἄς ἐκλέξωμεν...», μὲ δηλώσεις εἰς τὴν Βουλὴν, ὅπως ἐκείνην τῆς 3ης Ὀκτωβρίου 1934 κατὰ τὴν ὁποίαν, ἐντὸς τοῦ ἀντροῦ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἐζήτησεν χωρὶς κάποιος νά τοῦ ἀντιμιλήσῃ νά καταργηθῆ ἡ δημοκρατία, διότι μὲ αὐτὴν εἶναι ἀδύνατος ἡ λύσις «τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ προβλήματος» καί, τέλος, εἰς ἐπισήμους συζητήσεις μὲ πολιτικούς, βουλευτάς, ἀρχηγούς κομμάτων, κρατικούς παράγοντας καὶ παντοῦ ἄλλου, προέτρεπε εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Αἱ ἰδέαι τοῦ Μεταξᾶ διὰ τὴν δημοκρατίαν εἶναι γνωσταὶ εἰς πάντας.

Ἡ δρᾶσις του ἐναντίον τῆς δημοκρατίας ἀρχίζει. Τὸ τέλος τοῦ ἀντεθνικοῦ πολιτεύματος δέν θά εἶναι μακρὰν. Ψυχορραγοῦν, ὅμως, θά βυθίσῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἓνα ἀκόμη ἐμφύλιον πόλεμον, εἰς προεκλογικὰ παρεπόμενα καὶ εἰς διεθνή, ὅπως θά ἴδωμεν διασυρμόν τῆς Ἑλλάδος. Διὰ νά πέσῃ ἡ δημοκρατία χρειάζεται ἐπανάστασις. Σκέπτεται νά συνεργασθῆ μὲ τὸν Κονδύλην, ἀλλὰ αὐτὸς ὅλο τὸ ἀναβάλλει. Τὸν πλησιάζουν πολλοὶ ἀξιωματικοί, ἀλλὰ δέν προχωρεῖ μαζί

των, διάλογους πού εκείνος γνωρίζει. Ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργός, ὁ Τσαλδάρης, τὴν 9ην Ὀκτωβρίου 1934, εἰς νέαν παρότρυνσιν τοῦ Μεταξᾶ νά «δικτατορευθῆ» ἀρνεῖται καὶ δῆθεν ἀφελῶς ἐρωτᾷ διατί δέν τόν «ρίπτει τώρα διὰ στάσεως».

– «Διότι δέν ἔχω ἀκόμη τὴν δύναμιν καὶ δέν μέ συμφέρει, ἀλλὰ ἅμα ἤμπορέσω θά τό κάμω!» τοῦ ἀπεκρίθη ὁ Μεταξᾶς.

Τὴν ἐπανάστασιν τὴν σχεδιάζει μέ ὀλίγους πιστοὺς φίλους. Τὴν ὀργανώνει μέ τὴν γνώριμον μεθοδικότητά του καὶ διὰ νά εἶναι ἀδέσμευτος δέν ἀναλαμβάνει κάποιον ὑπουργεῖον. Εἰς τὰς προτάσεις διὰ πολιτικὴν συνεργασίαν προβάλλει μονίμως τὴν ἀξίωσιν: τό ὑπουργεῖον στρατιωτικῶν. Εἰς τό τέλος Ἰανουαρίου 1934 ἤσχολεῖτο προσεκτικῶς μέ τό Βαλκανικόν σύμφωνον. Εἰς τὴν διάρκειαν τῶν συζητήσεων δέν ἐχαιρετίσθησαν μέ τόν Βενιζέλον, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἀνωτερότητα νά δεχθῆ ὡς μόναν λύσιν ὠρισμένας ἀντιλήψεις τοῦ Μεταξᾶ. Ἀξίζει νά ἀναφέρωμεν καὶ τό ἀκόλουθον περιστατικόν. Ὁ Μεταξᾶς εἰσηγήθη νά διορθωθῆ τό κείμενον τοῦ συμφώνου καὶ νά τεθῆ ὁ ὅρος ὅτι «ἡ Ἑλλάς δεχομένη τό σύμφωνον δέν θά μετάσχη εἰς ἐνεργείας κατὰ ναυτικῶν μεσογειακῶν δυνάμεων, συνεπῶς δέν θά μετάσχη εἰς ἐνέργειαν κατὰ τῆς Ἰταλίας».

Ὁ Μεταξᾶς προέβλεπε ἀπὸ τόν Ἰανουάριον τοῦ 1934 τὰς προθέσεις τῆς Ἰταλίας καὶ ἐλάμβανε προφυλάξεις διὰ νά μὴν τὴν προκαλῶμεν ἀνευ λόγου. Ἀντιθέτως ὁ Βενιζέλος προέβλεπε, ἀστόχως, ὅτι «ἡ Ἑλλάς δέν ἀπειλεῖται ἀπὸ ἐπίθεσιν καμμιάς Μεγάλης Δυνάμεως οὔτε ἄλλου οἰουδήποτε ἐξωβαλκανικοῦ κράτους» («Ἐλεύθ. Βῆμα», 14.4.34) καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐφημερίδα συνεχίζει τὴν 17ην τοῦ αὐτοῦ μηνός μέ ἄλλας προβλέψεις, πού διεψεύσθησαν οἰκτρῶς, διότι ὑπεστήριξε πῶς εἰς περίπτωσιν γενικώτερον εὐρωπαϊκοῦ πολέμου «οἱ δύο ἀντιμαχόμενοι συνδυασμοὶ θά ἔχουν συμφέρον νά ἐξασφαλίσουν τὴν οὐδετερότητα μας» καὶ ὅτι δέν «εἶναι ἀληθές

«*ὅτι θά μᾶς ἐξηνάγκαζαν οἱ ἐμπόλεμοι νά ταχθῶμεν μέ τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου τό μέρος*». Ἐγραψε ἀκόμη στό πρῶτο του ἄρθρο ὅτι «*εἴμεθα ἀπολύτως ἀνίκανοι*» νά διεξαγάγωμεν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἰταλίας. Καί εἰς αὐτό ὁ Μεταξᾶς θά τόν διαψεύση.

Κατά τό 1934 ἡ ἰδιωτική ζωή τοῦ Μεταξᾶ, ἐπιτέλους, ἐγνώρισεν ἡσυχίαν καί εὐτυχίαν. Ἐνυμφεύθη ἡ μία του κόρη. Ἡ οἰκογένειά του κατώρθωσεν νά ἀναπνεύσῃ οἰκονομικῶς. Ἄλλά ἓνα θλιβερό πρόσωπον ζῆ δυστυχές εἰς τό τρελλοκομείον. Εἶναι τό βουβόν δράμα τοῦ Μεταξᾶ, ὁ ὁποῖος τρέφει ἀπέραντον ἀγάπην διά τόν ἀδελφόν του. Τόν Σεπτέμβριον τοῦ 1935 ἡ τραγωδία θά λήξῃ. Ὁ Κωστάκης θνήσκει ἀπό καρκίνον τοῦ πνεύμονος.

Ἐφυγαν λοιπόν ὄλοι. Ὁ πατήρ, ἡ μήτηρ, ἡ ἀδελφή καί τώρα ὁ ἀδελφός του. Ἡ παλαιά οἰκογένεια δέν ὑπάρχει πλέον. Θά θρηνήσῃ τόν ἀδελφό, πού ἐμαρτύρησε σαράντα σχεδόν χρόνια καί θά ἐνθυμηθῇ τά βάσανά του.

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τά πολιτικά συμβάντα. Μετά τήν σύγκρουσιν εἰς τήν βουλήν καί εἰς τόν τύπον ἔρχεται ἡ περίπτωσις τῆς δυναμικῆς ἀναμετρήσεως Μεταξᾶ-Βενιζέλου. Ἡ ἐπιδίωξις τῆς βιαίας κατακτήσεως τῆς ἐξουσίας δέν εἶναι ἀποκλειστική σκέψις τοῦ Μεταξᾶ. Τήν ἐπρογραμματίσεν καί ὁ Βενιζέλος. Ὁ εἰς μάλιστα ὑποπτεύεται τόν ἄλλον. Πιθανόν ὁ Μεταξᾶς νά ἔχῃ καλυτέρας πληροφορίας, δι' αὐτό τόν βλέπομε μέ πόσῃν βεβαιότητα ὑποστηρίζει εἰς τήν βουλήν, τήν 22αν Νοεμβρίου 1933, ὅτι ἂν δέν τιμωρηθῇ ὁ Βενιζέλος θά ἐπαναλάβῃ κίνημα καί, καθαρῶτατα πλέον, τήν 26ην Φεβρουαρίου 1934, ἀπορρίπτει αἰτησιν διά συμμετοχήν του εἰς τήν κυβέρνησιν «*διότι ἐπακειμένης τῆς μετὰ τῶν βενιζελικῶν συρράξεως, ἐννοῶ νά ἔχω τάς χεῖρας μου ἐλευθέρας*».

Τήν 1ην Μαρτίου 1935, εἰς τὰς 6.30 τό ἀπόγευμα, ὁ Βενιζέλος κηρύσσει ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία αἰφνιδιάζει ὄλους ἐκτός

ἀπό τόν Μεταξᾶ, ὁ ὁποῖος ἐγκαίρως προειδοποιεῖ, ἀλλὰ δέν τόν ἤκουον. Ἡ χωροφυλακή τοῦ ἀναγγέλλει κατά τάς 8 ὅτι ἔχει ἐκραγῆ κίνημα εἰς τόν ναύσταθμον. Ἡ κυβέρνησις τὰ ἔχει χαμένα. Ὁ πρωθυπουργός Τσαλδάρης οἰκουρεῖ καί δέν δίδει σημεῖα ζωῆς. Ὁ ὑπουργός ναυτικῶν ναύαρχος Χατζηκυριάκος παρητήθη, ἀφοῦ διεπίστωσεν ὅτι ὄλος ὁ στόλος, μέ ἐπί κεφαλῆς τό «Ἀβέρωφ» προσεχώρησεν εἰς τό κίνημα καί ἐπλευσεν εἰς τό Αἰγαῖον. Ὁ ὑπουργός στρατιωτικῶν Κονδύλης πού ἀμφιταλαντεύεται, ἀρρωσταίνει. Τό σύνθημα τοῦ συναγερμού δίδεται μέ καθυστέρησιν δύο ὥρῶν. Ταραχή καί ἀγωνία ἐπικρατοῦν.

Τήν ἐπομένην ὁ Στράτος καί ὁ Ράλλης ὀδηγοῦν τόν Μεταξᾶν εἰς τήν οἰκίαν τοῦ Τσαλδάρη. Ὁ κληνῆρης πρωθυπουργός περίτρομος δέχεται τήν ἐπίθεσιν τοῦ Μεταξᾶ, πού τοῦ λέγει ὅτι αὐτός ἦτο ὁ καρπός τῆς πολιτικῆς του. Ἐσπευσμένως ὀρκίζεται ὑπουργός. Πρέπει νά νικήσῃ τόν Βενιζέλον. Ἀναγκάζει τόν Τσαλδάρην νά σηκωθῆ καί νά καλέσῃ τόν Κονδύλην πού εἶναι καί αὐτός ἄρρωστος. Μεταβαίνει εἰς τό Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν καί συντονίζει τήν ἐπίθεσιν κατά τῶν κινήματιῶν. Τόν ἀνησυχεῖ ἡ Μακεδονία καί ἀπορεῖ, διατί ὁ ἐπαναστατημένος στόλος δέν ἐφθασε εἰς τήν Θεσσαλονίκη. Ἀρνεῖται μεσολάβησιν Ἀρχιεπισκόπου, διότι αὐτό θά ἀνεδείκνυεν τοῦς ἐπαναστάτας εἰς ἴσην μοῖραν μέ τήν κυβέρνησιν. Ὅταν τοῦ εἰσηγοῦνται νά μεσολαβήσουν οἱ Ἕλληες, γίνεται ἐξω φρενῶν. «Ἐπ' οὐδενί λόγῳ ξένοι. Προσιμωτέρα κατίσχυσις Βενιζέλου, παρά ἐπέμβασις ξένων»!

Ὁ Τσαλδάρης οἰκουρῶν ἀκόμη πληροφορεῖται μέ ἀνακούφισιν ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἀναδιωργάνωσε τάς ἐν παραλύσει ὑπηρεσίας, ἐκίνητοποίησε τά ἀχρηστευμένα πλοῖα, ὠργάνωσεν ἐπάκτια πυροβολεῖα διά τόν ἀγῶνα τῆς Ἀτικῆς καί τοῦ Θερμαϊκοῦ. Ἐντός τριῶν ἡμερῶν ἡ ἀποφασιστική παρουσία καί αἱ δραστηρίαι ἐνέργειαι τοῦ Μεταξᾶ ἔσωσαν τήν ἐτοι-

μόρροπον κυβέρνησιν. Τότε, ακριβώς, ὁ Κονδύλης ξιφουλκεῖ καὶ ἀναχωρεῖ διὰ τὴν Θεσσαλονίκην, προφανῶς, ὅπως εἰρωνικῶς σημειώνει ὁ Μεταξᾶς, διὰ τὴν «δρέψη δάφνας ἄλλων».

Τὴν 4ην Μαρτίου ἡ κατάστασις ἐλέγχεται. Ἡ καταστολὴ τοῦ κινήματος ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητον ἔργον τοῦ Μεταξᾶ. Δέν πρόκειται ὁμως οὔτε νὰ τὸν εὐχαριστήσουν, οὔτε νὰ τὸν συγχαροῦν. Ὁ μικρόχαρος Τσαλδάρης, ἀφοῦ τὸν ἐπισκεφθῆ κατ' οἶκον καὶ τὸν παρακαλέσῃ νὰ ὑπογράψῃ τὸν προβιβασμόν τοῦ Κονδύλη εἰς ἀντιστράτηγον, θὰ ἠρωποποιήσῃ μὲ τὸν φιλικὸν τοῦ τύπον τὸν Κονδύλην καὶ θὰ ἀποσιωπήσῃ τελείως τὸν Μεταξᾶν.

Τὸ κίνημα ἔχει συντριβῆ. Ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ ἐπαναστάται ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ καταφεύγουν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς, πού κατεῖχαν τὰ Δωδεκάνησα. Τὰ πλοῖα ἐγκαταλείπονται ἀκυβέρνητα, μέχρις ὅτου τὰ ὀδηγήσουν ὀπίσω ἄλλοι ἀξιωματικοί. Εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα οἱ στρατηγοὶ Βεντήρης, Καμένος, μαζί μὲ ἀρκετοὺς κινήματιας παραδίδονται εἰς τοὺς Βουλγάρους. Πρὸς χάριν τῆς ἱστορίας σημειώνομεν ἐδῶ ὅτι ὀφείλομεν εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς... Τούρκους, πού τότε ἀκριβῶς ἀντετάχθησαν εἰς τὴν ἔξοδον τῆς Βουλγαρίας εἰς τὸ Αἰγαῖον, τὴν ὁποία θὰ ἐπραγματοποιεῖ ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν Ἑλλήνων.

Εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ὅλην τὴν χώραν γίνονται συλλήψεις. Τὸ κίνημα ἀπέδειξε τὴν γυμνότητα τοῦ κράτους ἀπὸ πλευρᾶς πολεμικῆς παρασκευῆς. Φαντασθῆτε ὅτι ἀξιωματικοὶ ἡγόραζαν ἀπὸ ἐμπορικὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου κουβέρτας διὰ νὰ ἐφοδιάσουν τοὺς ἐπιστρατευμένους στρατιώτας. Αἱ ἀποθήκαι ἦσαν κεναί. Ἐπισήμως, ἀκόμη, κατηντήσαμε νὰ δανεισθῶμεν βόμβας καὶ ἐν ἀεροπλάνον ἀπὸ τοὺς Γιουγκοσλάβους διὰ νὰ σκοτωθῶμεν μεταξύ μας. Ἐμεῖς πού θέλομε νὰ πιστεύομεν ὅτι εἴμεθα ἔξυπνος λαός, ἐξεπέσαμεν τόσον χαμηλῶς, ὥστε εἰς εἰδικὴν περιληπτικὴν ἀνασκόπησιν σχετικῶς πρὸς τὴν

στρατηγικήν κατάστασιν ἐν Ἑλλάδι, πού συνέταξαν τόν Ὀκτώβριον τοῦ 1935 οἱ τρεῖς ἀρχηγοὶ τοῦ Ἐπιτελείου, ἀντισπράττης Χασαπίδης (ΓΕΣ), ὑποναύαρχος Οἰκονόμου (ΓΕΝ) καὶ σὺν/ρχης Γαζῆς (ΓΕΑ), ὁμολογεῖται ἡ ἀθλία στρατιωτικὴ μας κατάστασις, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν ἡ Ἑλλάς «ἀσφαλῶς δέν εἶναι ὑπολογίσιμος οὔτε ἀπὸ τοὺς φίλους, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς»!

Μόλις ἠρέμησαν τὰ πράγματα, ἀνευ χρονοτριβῆς ὁ Μεταξᾶς ζητεῖ μέ ἐπιστολὴν τοῦ ἀπὸ τόν Τσαλδάρην νά ἀνασημασιθῆ ἡ κυβέρνησις, νά διωχθοῦν οἱ ἐνοχοὶ τῆς παραμελήσεως τοῦ στρατοῦ καὶ νά συγκληθῆ συντακτικὴ συνέλευσις. «Ὁ κύβος ἐρρίφθη»: Νά καταλυθῆ ἡ ἀβασιλευτος δημοκρατία καὶ νά ἐπανέλθῃ ὁ Βασιλεὺς. Ἡ χρεωκοπία τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος εἶναι «ὀριστικὴ καὶ τελεσίδικος». Νά ἔλθῃ ὁ Βασιλεὺς διὰ νά ἐκφράσῃ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, πού δέν κατώρθωναν νά ἐπιτύχουν τὰ κόμματα. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μεταξᾶ ἀπαντᾷ μετὰ μίαν ἑβδομάδα ὁ Τσαλδάρης, λέγων ἄλλα ἀντ' ἄλλων. Ἄμεσως ὁ Μεταξᾶς ὑποβάλλει τὴν παραίτησίν του. Καὶ στέλλει τὴν ἐπιστολὴν του εἰς τὰς ἐφημερίδας. Ἡ λογοκρισία ἀπαγορεύει τὴν δημοσίευσίν της, ἀλλὰ ὁ Μεταξᾶς τὴν τυπώνει εἰς χιλιάδας ἀντιτύπων καὶ τὴν μοιράζει εἰς τόν λαόν. Ὅταν συνέρχεται ἡ βουλή θά εἶναι συντριπτικός, ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως καὶ προσωπικῶς ἐναντίον τοῦ Κονδύλη καὶ τοῦ Τσαλδάρη. Εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς συνεδριάσεως τῆς 28ης Μαρτίου 1935 (σελ. 394 κ.ἑ.) ἀπαιτεῖ νά δώσῃ λόγον ἡ κυβέρνησις διὰ τὴν ἀνταρσίαν, διότι εὐθύνεται, πρῶτον διὰ τὴν συντήρησιν ἐντὸς τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καταστάσεως «ἧτις ἐπέτρεπεν ἀνά πᾶσαν στιγμὴν νά ἐπιχειρηθῆ ἀνταρσία» καί, δεύτερον, διότι «καίτοι εἰδοποιηθεῖσα ἐπανειλημμένως... ἐπέδειξε τοιαύτην ὀλιγωρίαν καὶ ἀμέλειαν ὥστε οἱ σιασιασταὶ ἐν πλήρει ἀνέσει νά τῆς ὑπεξαίρεσον ἐκ τῶν χειρῶν της τόν στόλον, ἕνα ὀλόκληρον σῶμα

στρατού, μίαν ανεξάρτητον μεραρχίαν, μίαν ανεξάρτητον ταξιαρχίαν...».

Ἡ ἀγόρευσις εἶναι καταπέλτης. Εἰς τό τέλος ὁ Τσαλδάρης ἀναγκάζεται νά ὑποχωρήσῃ καί νά συναινέσῃ εἰς τήν ἐκλογήν συντακτικῆς συνελεύσεως. Ἀφοῦ ἐτσάκισεν τόν πρωθυπουργόν, ἀρπάζει τόν ὑπουργόν ἐξωτερικῶν, τόν ὁποῖον ματαιῶς προσπαθεῖ νά καλύψῃ ὁ Τσαλδάρης. Εἰς σύντομον διαλογικήν συζήτησιν ἐπισημαίνει τās παραλείψεις τοῦ Κονδύλη καί τόν ὑποχρεώνει νά σιωπήσῃ.

Ἀπό τόν Μάϊον μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1935 ὁ Μεταξᾶς θά ἐκδίδῃ τήν «Ἐφημερίδα τῶν Ἑλλήνων», πού θ' ἀποτελεῖ τό δημοσιογραφικόν ὄργανον τῆς «Ἐνώσεως τῶν Βασιλοφρόνων». Σκοπός τῆς προσπαθείας εἶναι ἡ ἄμεσος ἀνακήρυξις τῆς βασιλείας. Ἡ ἐφημερίς θά πολεμήσῃ δριμύτατα τόν Τσαλδάρην καί τόν Κονδύλην, πού ἐκαιροσκοποῦν μεταξύ βασιλικῶν καί βενιζελικῶν. Δυό φορές θά τήν μηνύσουν, ἀλλά θά ἀθωωθῇ. Ἐν τέλει ἡ λογοκρισία θά τήν κλείσῃ καί θά ἡσυχάσῃ ὁ ἐκδότης τῆς ἀπό τήν ἀγωνίαν διά τήν οικονομικήν τῆς συντήρησιν.

Μία ἀκόμη προεκλογική ἐκστρατεία ἀρχίζει διά τās ἐκλογάς πού θά διεξαχθοῦν τήν 9ην Ἰουνίου 1935. Καί αὐτήν τήν φοράν ὁ Μεταξᾶς θά διαπιστώσῃ ἐν ἀγανακτήσει ὅτι «ὁ πολιτικός κόσμος εἶναι σάπιος μέχρι μυελοῦ τῶν ὀστέων». Εἰς τās περιουδίας τόν ὑποδέχονται οἱ βασιλόφρονες μέ ἐνθουσιασμόν, πρᾶγμα πού ἀνησυχεῖ τόν Τσαλδάρην, πού φοβεῖται μήπως οἱ ἐλευθερόφρονες, μονοπωλοῦντες τήν βασιλείαν, κερδίσουν τās ἐκλογάς. Τήν τελευταίαν στιγμήν οἱ λαϊκοί, πού δέν θέλουν, διά λόγους ψηφοθηρικούς, νά ταχθοῦν ὑπέρ τῆς ἀμέσου ἀνακηρύξεως τῆς βασιλείας ρίπτουν τό σύνθημα τοῦ δημοψηφίσματος. Τό τέχνασμα ἀποδίδει. Ὁ Τσαλδάρης συγκεντρώνει 287 βουλευτάς, ἐνώ ὁ Μεταξᾶς μόνο 7.

Ἡ δημοκρατία μέ τά κινήματα, τās ἀκυβερνησίας καί μέ τήν

καθολικὴν παρακμὴν τῆς χώρας, ἐγέννησεν καὶ ἐγαλοῦχησεν ἓναν ὀλέθριον ἐθνικὸν κίνδυνον: τὸν κομμουνισμόν. Ἐκατὸ χιλιάδες περίπου Ἕλληνες τὸν ἐξεπροσώπουν: σχεδὸν τὸ 10% τῶν ψηφοφόρων ἐψήφισαν τὸ Κ.Κ.Ε. Ἡ ἀντίστροφος μέτρησις διὰ τὴν ἀνατίναξιν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἤρχισεν καὶ ἀπὸ πλευρᾶς τῶν μπολσεβίκων.

Ὁ Μεταξᾶς δὲν θά στενοχωρηθῆ διὰ τὴν ἦτταν. Γνωρίζει καλῶς πὺς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὸν ἀναγνωρίζει, ἀλλὰ δὲν τὸν θέλει, διὰ τὰς αἰτίας πού ἀναλύουν ὄσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ψυχολογίαν τῶν ὄχλων, οἱ ὁποῖοι ἀποστρέφονται τὰς ἰσχυρὰς προσωπικότητας καὶ ἀνεβάζουν τὰς μετριότητας. Δὲν εἶναι πάντως χρεωκοπημένος μόνον ὁ πολιτικὸς κόσμος. Εἶναι καὶ ὁ λαὸς, ὡς λαὸς. Διότι ἀφοσιώνεται εἰς τὴν εὐδαιμονίαν του καὶ δὲν βλέπει κάτι ἄλλο. Οὔτε ἰδεώδη, οὔτε πνευματικὰς ἀνατάσεις. Τὰ ἀνέχεται μάλιστα ὄλα, «καταχρήσεις, κλεψιές», καὶ δὲν ἐνδιαφέρεται παρὰ διὰ τὰ «ρουσφέτια» καὶ τὰς μικροεξυτηρητέσεις του.

Τὸ πολιτικὸν δράμα τοῦ ἥρωός μας εὐρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀντινομίαν, ὅτι δικαιώνεται ἡ πολιτικὴ του, χωρὶς αὐτὸς νὰ ἐπωφελῆται ἀπὸ αὐτὴν τὴν δικαίωσιν. Ἄλλοι εἰσπράττουν τὰ κέρδη. Βεβαίως τοῦ μένει ἡ ἠθικὴ ἱκανοποίησις, ἀλλὰ αὐτὴ ἔχει περισσότερον ἐσωτερικὴν, ἀτομικὴν ἀξίαν καὶ ὀλιγώτερον πολιτικὴν σημασίαν. Τὴν 1ην Ἰουλίου 1935 θά ἀγορεύσῃ ἐπὶ δίωρον διὰ τὸ θέμα τοῦ ὄρκου καὶ θά ὑποχρεώσῃ τὸν Τσαλδάρην νὰ δημοσιεύσῃ ἐρμηνευτικὴν δῆλωσιν, ὅτι, λέγων «δημοκρατικὸ πολίτευμα» ἐννοεῖται καὶ ἡ βασιλευομένη δημοκρατία. Μετὰ πέντε ἡμέρας θά ἀναταχθῆ καὶ πάλιν εἰς τὸν πρωθυπουργόν διὰ τὸ δημοψήφισμα. Ὁ Μεταξᾶς θά εἰσηγηθῆ νὰ ἐπανέλθῃ ὁ Βασιλεὺς μὲ τὸ ἴδιον σύστημα πού ἐξεδιώχθη, δηλαδὴ μὲ ψήφισμα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ κατόπιν μὲ ἐπικυρωτικὸ δημοψήφισμα, ὅπως κατὰ τὸ 1924. Ἄν ἡ κυβέρνησις δὲν συμφωνῆ, τότε τοῦλάχιστον νὰ ταχθῆ φανε-

ρῶς καί ἀπροσηματίστως ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως, διότι, ἄλλωστε, ὡς βασιλική ἐψηφίσθη.

Ὁ κόσμος ἀναμένει τὴν σάσιν τοῦ Τσαλδάρη. Τὸν προλαμβάνει ὁμοῦς ὁ Κονδύλης. Μαντεύων ὀρθῶς τὰς διαθέσεις τοῦ λαοῦ ὑψώνει τὴν σημαίαν τῆς βασιλοφροσύνης. Δημιουργεῖται κρίσις. Ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς κυβερνήσεως Κονδύλης παραιτεῖται μαζί με ὠρισμένους ὑπουργούς, πού τόν ἀκολουθοῦν καί στρέφονται ἐναντίον τοῦ Τσαλδάρη. Εἰς τὸν ἀνασηματισμόν πού γίνεται, ὁ Κονδύλης λαμβάνει μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Τσαλδάρη, ἀνευ τῶν ὑπουργῶν πού τὸν ἠκολούθησαν εἰς τὴν παραίτησιν.

Ὁ Μεταξᾶς θά εἰρωνευθῆ τό φαιδρόν συμβάν με ἀνακοίνωσιν εἰς τὸν τύπον. Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ πρωθυπουργός φεύγει διὰ λουτρά, ἐνῶ ὁ Κονδύλης προετοιμάζεται διὰ τὴν ἀνατροπή του. Ὁ διοικητὴς τοῦ Σώματος Στρατοῦ Ἀθηνῶν, εἰδοποιεῖ τὸν Τσαλδάρην διὰ τό κίνημα καί ἐκεῖνος ἐπιστρέφει εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλὰ ἀντὶ διὰ τὸν Πειραιᾶ, ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Κόρινθον. Τὴν 9ην Σεπτεμβρίου 1935, τό ὑπουργικόν συμβούλιον συνεδριάζει. Εἰς τοὺς διαδρόμους πίπτουν πυροβολισμοί. Στρατιῶται με ἐφ' ὄπλου λόγχην κυνηγοῦν τὸν σωματάρχην των. Οἱ ὑπουργοὶ φεύγουν προτροπᾶδην. Τό πανελλήνιον γελᾷ καί κλαίει διὰ τὴν μοῖραν τῆς Ἑλλάδος.

Μέ τέτοια ἄθλια περιστατικά ὀδηγούμεθα εἰς τό δημοψήφισμα, πού προεκηρύχθη διὰ τὴν 3ην Νοεμβρίου. Τὴν 10ην Ὀκτωβρίου ὁ Τσαλδάρης κατευθύνεται με τό αὐτοκίνητό του ἀπὸ τὴν Κηφισία πρὸς τό γραφεῖον του. Δέν πρόκειται νά φθάσῃ. Ἐνα αὐτοκίνητο τοῦ κόβει τὸν δρόμο, τὸν σταματοῦν καί κατεβαίνουν ὁ στρατηγὸς Παπάγος, ὁ πτέραρχος Ρέπας καί ὁ ναύαρχος Οἰκονόμου. Ἀπαιτοῦν νά κηρύξῃ με ψήφισμα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὴν βασιλείαν. Ὁ Τσαλδάρης προσπαθεῖ νά ὑπεκφύγῃ με συζητήσεις καί θεωρίας. Τὸν διακό-

πουν καί τόν καταργοῦν ἀπό πρωθυπουργόν ἐπί τόπου. Αὐθημερόν ὀρκίζεται εἰς τήν βουλὴν πρωθυπουργός ὁ Κονδύλης, συνάμα καί Ἀνταβασιλεύς, ἐφ' ὅσον ἡ Ἐθνοσυνέλευσις μέ ψήφισμά της μετέβαλε τό πολίτευμα εἰς βασιλευομένην δημοκρατίαν. Τό ἴδιο βράδυ ὁ Τσαλδάρης διεμαρτυρήθη, διὰ τόν καθήρεσαν βιαίως. Κανείς δέν τοῦ ἔδωσε σημασίαν. Ὁ ἰσχυρός τῆς ἡμέρας, ὁ στρατηγός, ἀνταβασιλεύς καί πρωθυπουργός Κονδύλης περιστοιχίζεται ἀπό τά πλήθη πού συνωθοῦνται γύρω ἀπό τόν θῶκον τῆς ἐξουσίας, ἀσχέτως μέ τό ποῖος κάθεται κάθε φοράν εἰς αὐτήν.

Ὁ Τσαλδάρης μέ ἀπεσταλμένον προτείνει εἰς τόν Μεταξᾶ νά συγχωνευθοῦν καί τοῦ δίδει τήν θέσιν τοῦ ὑπαρχηγοῦ. Σκέπτεται ἀκόμη νά ἀνατρέψῃ βιαίως τόν Κονδύλη. Ὁ Μεταξᾶς τοῦ παραγγέλλει διὰ «δέν ἔχω τοιαύτην δύναμιν. Καί ἐάν εἶχα θά τήν ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τόν ἑαυτόν μου». Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν συγχώνευσιν τήν ἀρνεῖται, διότι δέν ἐμπιστεύεται εἰς τήν εἰλικρινεῖάν του. Παραμονάς δημοψηφίσματος μεταβαίνει εἰς τήν Κεφαλληνίαν, ὅπου ὀργανώνει περιοδεῖαν καί ὁμιλίαν. Τό ἀποτέλεσμα τοῦ δημοψηφίσματος ἦτο διά τās πανηγύρεις. Ἐψήφισαν ὑπέρ τοῦ Βασιλέως περισσότεροι ἀπό ὅσοι ἦσαν ὅλοι οἱ ψηφοφόροι μαζί! Ὁ κυρίαρχος Ἑλληνικός λαός ἔδωκεν ἄλλην μίαν φοράν ἐξετάσεις πολιτικῶν ἡθους καί ἔλαβε μηδέν. Οἱ ἀξιωματικοί ἐπανεφέρον εἰς τὰ πηλήγια τό στέμμα, ἐνῶ αἱ μᾶζαι ἐζητωκραύγαζαν ὑπέρ τῆς βασιλείας μέ τήν ἰδίαν εὐκολίαν πού ἐζητωκραύγαζαν καί ὑπέρ τῆς δημοκρατίας.

Ἡ ἱστορία θά κρίνῃ καί θά ἐκτιμήσῃ τήν χειρονομίαν συμφιλίωσης τοῦ Βενιζέλου, τήν ὁποία ἔκανε ἀναγνωρίζων τήν πολιτειακὴν μεταβολήν. Ὁ Γεώργιος Β' ἔφθασε εἰς τό Φάληρον τήν 25ην Νοεμβρίου. Ἀλλάζει τό διάγγελμα πού εἶχεν ἔτοιμον ὁ Κονδύλης καί, εὐγενικῶς, τόν ἐμποδίζει νά εἰσέλθῃ εἰς τό αὐτοκίνητον πού θά τόν ἔφερε εἰς τās Ἀθήνας. Συνε-

πιβάτην θέλει μόνοτον Διάδοχον, ὥστε νά μή δημιουργηθούν ἐντυπώσεις εὐνοίας.

Τρεῖς ἡμέρας μετά τήν ἀφιξίν του ὁ Γεώργιος καλεῖ τόν Μεταξά. Συζητοῦν ἐπὶ τρεῖς ὥρας. Κατά τήν διάρκειαν τῆς ἀκροάσεως ὁ Μεταξᾶς εἰσηγείται νά δοθῆ ἀμέσως γενική ἀμνηστία. Ἐν ἀντιδράσει ὁ Κονδύλης, νά τοῦ δοθῆ ὁ μεγάλο-σταυρος, νά ἀπολυθῆ καί νά σχηματισθῆ ὑπηρεσιακὴ κυβέρνησις. Ἔτσι καί ἐγινε. Τέλος Νοεμβρίου πρωθυπουργός τῆς ὑπηρεσιακῆς κυβερνήσεως ὀρκίζεται ὁ Δεμερτζής. Ὁ Τσαλδάρης, ὁ Κονδύλης, οἱ Βενιζελικοί, ὄλοι πλησιάζουν τόν Μεταξάν. Αὐτός δέν συνομιλεῖ οὔτε διὰ πολιτικὰς συνεργασίας, οὔτε διὰ κινήματα. Εἰς ὄλους λέγει νά ὑποστηρίξουν κυβέρνησιν ὑπὸ τήν προεδρίαν του. Εἶναι τό μόνο πού πιστεύει. Αὐτός ἀποτελεῖ τήν λύσιν. Αὐτός καί οὐδεὶς ἄλλος.

Μέ βασιλικόν διάταγμα διαλύεται ἡ Βουλὴ καί προκηρύσσονται ἐκλογαὶ διὰ τήν 16ην Ἰανουαρίου 1936. Τά κόμματα συνεφώνησαν τό ἐκλογικόν σύστημα νά εἶναι ἡ ἀπλὴ ἀναλογικὴ.

Ὁ Μεταξᾶς δέν τρέφει αὐταπάτας. «Δέν πιστεύω νά φέρω μεγάλην δύναμιν. Πιθανότατα πολὺ μικράν». Ἄρκετοὶ φίλοι τόν ἐξαπατοῦν, διότι τήν τελευταίαν ὥραν ἐγκαταλείπουν τό κόμμα καί θέτουν ὑποψηφιότητα εἰς τοὺς ἀνιπάλους συνδυασμούς.

Τόν Δεκέμβριον τοῦ 1935 διαβάζομεν εἰς τό «Ἡμερολόγιον» διὰ τήν ἀπάτην τοῦ τάδε ἢ τοῦ δεῖνα. Ὡστόσο καί «ἡ μάζα τῶν ἐκλογέων εἶναι ἀθεραπεύτως διεφθαρμένη», ὥστε νά μήν ἀναμένῃ κάποιος κάτι καλόν ἀπὸ ἐκεῖ.

Ὁ Μεταξᾶς ἀδιαφορεῖ, διότι ἐσυνειδητοποίησε πλέον ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ ἔχει δρόμον πρὸς τήν ἐξουσίαν, πού δέν περνᾷ ἀπὸ τό κοινοβούλιον. Πάντως δέν θά λησμονήσῃ τοὺς προδότας. Ἡ λήθη εἶναι πολιτικὸ σφάλμα.

Πρῶτοι εἰς τὰς ἐκλογὰς ἦλθον οἱ Φιλελεύθεροι μέ 126

έδρας. Δεύτερον τό Λαϊκόν κόμμα μέ 72. Τρίτη ή Γενική Λαϊκή Ριζοσπαστική Ένωσις, πού ήτο συνεργασία Κονδύλη-Ράλλη-Θεοτόκη μέ 60, τέταρτο τό Κ.Κ.Ε. μέ 15, πέμπτος ό Δημοκρατικός Συνασπισμός τών Παπανδρέου-Καφαντάρη-Παπαναστασίου μέ 7, έκτοι οί Έλευθερόφρονες μέ 7 και αύτοί, αλλά όλιγωτέρας ψήφους, και κατόπιν άλλαι πέντε πολιτικά παρατάξεις, πού έπέτυχαν νά εκλέξουν βουλευτάς, ένώ αρκετοί ανεξάρτητοι, πού μεταξύ αυτών ήτο ό Π. Κα-νελλόπουλος δέν έπέτυχον τήν εκλογήν των ως βουλευτών.

Ό κατακερματισμός τών κομμάτων ούδένα ηύνόει. Ήμάλ-λον ώφέλει τούς δύο έλλοχεύοντας έχθρούς τής δημοκρατίας: τόν Μεταξά και τόν Κομμουνισμόν. Τό πρόβλημα ήτο ποίος από τούς δυό θά προλάβη. Κατά τά λοιπά ή συνέχισις τής δημοκρατίας έγκυμονεί νέον χάος. Ό Κονδύλης έτοιμάζεται διά κίνημα, πού ανακόπτεται έξ αίτίας του ξαφνικού θανάτου του. Οί άντιβενιζελικοί ιδρύουν, κατά τό παλαιό υπόδειγμα τών βενιζελικών «στρατιωτικόν σύνδεσμον». Οί άπότακτοι προσεταιρίζονται τά δημοκρατικά κόμματα και σχεδιάζουν άνατρεπτικές κινήσεις. Ό άρχηγός τών Φιλελευθέρων Σο-φούλης θέλει νά συνεργασθούν μέ τόν άρχηγόν τών Λαϊκών Τσαλδάρην διά νά σχηματίσουν κυβέρνησιν, αλλά και οί δυό φοβούνται τούς άδιαλλάκτους, τήν Γενικήν Λαϊκήν Ριζοσπα-στικήν Ένωσιν και τά μικρά βενιζελογενή κόμματα, μή τυχόν τούς άποσπάσουν μέ τήν δημαγωγίαν τής άδιαλλαξίας τούς ψηφοφόρους. Μέσα από τήν σύγχυσιν δυό πολιτικοί διαθέ-τουν διανγή κρίσιν. Ό Βενιζέλος, πού από τό έξωτερικόν προτρέπει νά ύποστηριχθῆ έξωκομματική κυβέρνησις και ό Μεταξάς, πού από τήν «Έφημερίδα τών Έλλήνων», ή όποία επανεκυκλοφόρησε τούς τρεις πρώτους μήνας του 1936 άγω-νίζεται νά μείνη ό στρατός μακράν τής πολιτικής.

Μία λύσις, πού ούσιαστικώς δέν άποτελεί λύσιν αλλά πηγήν προβλημάτων, είναι αι εκλογαί. Νέας εκλογάς ζητούν τά

μικρά κόμματα, μέ τήν ἐλπίδα νά μεγαλώσουν καί νά μικρύνουν τά ἄλλα. Ὅχι πάλιν ἐκλογάς, φωνάζει ὁ Μεταξάς: *«τρεῖς ἐκλογαί ἐντός διαστήματος ἐνός ἔτους ἔχουν ἀναστατώσει καί πολιτικῶς καί οἰκονομικῶς τόν τόπον»*. Ἡ ἀρχομανία τῶν κομμάτων θριαμβεύει καί στήν ἀκόλουθον ἀντεθνικήν ἐνέργειάν τους. Ἐνῶ ὁ Σοφούλης καί ὁ Τσαλδάρης διεπραγματεύοντο δι' ἐνδεχομένην συνεργασίαν, ταυτοχρόνως μυστικῶς, συνεζήτουν μέ τούς κομμουνιστάς διά νά ἐξασφαλίσουν τήν ὑποστήριξίν των ἐντός τῆς βουλῆς.

Οἱ ἄστοί δέν κατώρθωσαν νά συμφωνήσουν μεταξύ των, ἀλλά ἡδυνήθησαν νά συμφωνήσουν μέ τούς μπολσεβίκους, διά νά δικαιωθῇ ὁ Λένιν πού ἔλεγε ὅτι *«οἱ ἄστοί θά μᾶς δώσουν τό σχοινί πού θά τούς κρεμάσουμε»*. Τήν 19ην Φεβρουαρίου 1936 ὁ Σοφούλης καί ὁ κομμουνιστής Σκλάβαινας ὑπέγραψαν πρωτόκολλον συνεργασίας, πού δέν ἐπρόκειτο παρά περί καθαροῦ «λαϊκοῦ μετώπου»! Τήν 28ην Φεβρουαρίου 1936 ἀποκαλύπτεται τό μυστικόν συμφωνητικόν Φιλελευθέρων-Κ.Κ.Ε. Εἰς τόν «Ριζοσπάστην» δημοσιεύονται λεπτομέρειαι, διατί τό Κ.Κ.Ε. προετίμησε τούς φιλελεύθερους, ἀντί τῶν λαϊκῶν, πού καί μέ αὐτούς εὐρίσκετο ἐπίσης εἰς συνεννοήσεις. Ὁ κίνδυνος κτυπᾷ τήν θύραν. Τό ἀνταλαμβάνονται οἱ ἀξιωματικοί. Ὁ Παπάγος, ὡς ὑπουργός στρατιωτικῶν ἀνέλαβε ἐξ ὀνόματος τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὄπλων καί τῶν σωματαρχῶν νά ἀναφέρῃ εἰς τόν Βασιλέα καί τόν πρωθυπουργόν ὅτι *«ὁ Στρατός ἐπ' οὐδενί θά ἠνείχετο κυβέρνησιν στηριζομένην εἰς τάς ψήφους τῶν κομμουνιστῶν»*. Αἱ συνέπειαι τοῦ λαϊκοῦ μετώπου εἰς τήν Ἰσπανίαν, ὅπου πολιτικῶς ἐνίκησαν οἱ κομμουνισταί, πού εἶχαν ὄσους βουλευτάς διέθετε τό Κ.Κ.Ε. καί ὅπου εἶχε κληθῆ ὁ στρατός νά πληρώσῃ μέ τό αἷμα του τήν φιλαρχίαν τῶν δημοκρατικῶν πολιτικῶν, ἔκαναν τούς Ἑλληνας ἀξιωματικούς νά ἐπέμβουν.

Καί εἶχαν δίκαιον! Διότι οἱ ἄστοί συνεφώνουν οὐσιαστικῶς

εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους. Παραθέτομεν ἓνα μέρος τοῦ συμβολαίου «*Λαϊκοῦ Μετώπου*», ὅπου φαίνεται καθαρῶς, ὅτι διὰ νὰ ἀναρριχηθῇ τὸ ὁποιοδήποτε κόμμα εἰς τὴν ἐξουσίαν ὑπογράφει ἀντεθνικά πρωτόκολλα:

«Υπὸ τὸν ὄρον καὶ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν διὰ τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ νὰ πραγματοποιήσῃ, ὅταν σχηματίσῃ Κυβέρνησιν, ἐντὸς τῶν καθοριζομένων προθεσμιῶν, τὰ κατωτέρω μέτρα, ἢ κοινοβουλευτικὴ ὁμάς τοῦ Παλλαϊκοῦ Μετώπου θὰ ψηφίσῃ τὸ ψηφοδέλιον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκθέσῃ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων κατὰ τὰς ἐκλογὰς πρὸς ἀνάδειξιν Προεδρείου τῆς Βουλῆς καὶ θὰ παράσῃ ψῆφον ἀνοχῆς εἰς τὴν σχηματισθησομένην μέ τὴν συμμετοχὴν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων Κυβέρνησιν.

Τὰ μέτρα ταῦτα, εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Πλήρης ἀποκατάστασις καὶ κατοχύρωσις τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως, ἦτοι:

α) Ἀκύρωσις τῆς διατάξεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου δυνάμει τῆς ὁποίας ἀφαιροῦνται τὰ ἐκλογικὰ δικαιώματα ἀπὸ τοὺς καταδικασθέντας ἐπὶ παραβάσει τοῦ ἰδιωνύμου. Ἡ ἀκύρωσις αὕτη θὰ ἔχῃ ἀναδρομικὴν ἰσχύν.

β) Κατάργησις τοῦ νόμου 4229 καὶ πασῶν τῶν τροποποιήσεων αὐτοῦ ὡς καὶ τῶν Ἐπιτροπῶν Ἀσφαλείας.

γ) Παροχὴν ἀμνηστίας εἰς τοὺς βουλευτὰς τοῦ Παλλαϊκοῦ Μετώπου Νεφελούδην Β., Βερβέρην Β. καὶ Νικ. Ζαχαριάδην.

δ) Παροχὴ γενικῆς ἀμνηστίας εἰς πάντας τοὺς πολιτικούς καταδίκτους ἐξορίστους καὶ καταδιωκομένους.

ε) Κατάργησις τῆς ὑπηρεσίας ἀμύνης τοῦ Κράτους.

στ) Καταπολέμησις τῶν δικτατορικῶν φασιστικῶν

τάσεων και διάλυσις όλων τών οργανώσεων, αι όποϊαι αποβλέπουν εις τοιούτους σκοπούς...».

Τό κόμμα τών Φιλελευθέρων υπέγραψε τήν κατάργησιν του «ιδιωνύμου», του περιφήμου αντικομμουνιστικού νόμου του Έλ. Βενιζέλου! Κατά τά άλλα βλέπετε πόσα και τί εξήτουν οι κομμουνιστάι νά καταργηθούν, διά τήν... «κατοχύρωσι τών λαϊκών έλευθεριών»...

Προηγουμένως ό Μεταξάς συνητηθή μέ τόν Γεώργιον Βράδου. Είχον συναντηθή επανειλημμένως. Τώρα τά πράγματα δέν επέτρεπαν διαταγμούς και άναβολάς. Του ζητεί νά του άναθέσθ τήν κυβέρνησιν. Ό Γεώργιος έξακολουθεί νά σκέπτεται. Τήν 2αν Μαρτίου 1936 συνέρχεται ή βουλή. Οι βουλευταί όρκίζονται «νά φυλάττουν πίστιν εις τήν Πατρίδα και τόν Συνταγματικόν Βασιλέα, ύπακοή εις τό Σύνταγμα και τούς νόμους του κράτους». Οι κομμουνιστάι βουλευταί μετά τήν όρκωμοσίαν καταθέτουν έγγραφον δήλωσιν, ότι ό τυπικός όρκος πού έδωσαν δέν τούς δεσμεύει εις τήν πραγματοποίησιν του προγράμματός των και αποχωρούν όμαδικώς διά νά μήν ακούσουν τόν λόγον του Βασιλέως.

Τό κακόν έγινεν έξόχως προκλητικόν. Οι άξιωματικοί πιέζουν. Ό Βασιλεύς, μέ τόν διευθυντήν του πολιτικού του γραφείου, ένημερώνει τόν Μεταξάν διά τήν πίεσιν του Παπάγου και τόν έρωτά τί νά πράξη. «*Αν ό Βασιλεύς μου δώσθ άμέσως τό Υπουργείο τών Στρατιωτικών, άναλαμβάνω ύπευθύνως νά έξουδετερώσω κάθε στρατιωτικήν εκδήλωσιν*» άπαντά ό Μεταξάς. Εύρισκόμεθα εις τήν 5ην Μαρτίου 1936. Ό σωματάρχης τής Λαρίσης ζητεί τηλεγραφικώς νά έπιταχυνθή τό κίνημα του στρατου. Ό Βασιλεύς καλεί τόν Μεταξά εις τά άνάκτορα. Εύρίσκεται έν συγχύσει. Ό Μεταξάς δέν πελαγοδρομεί. Συνιστά νά κληθή άμέσως ό πρωθυπουργός, νά ένημερωθῆ διά τήν κίνησιν του στρατου και νά παρακληθῆ νά

ἐγκρίνη τόν διορισμόν τοῦ Μεταξᾶ ὡς ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν. Τάχιστα εἰδοποιεῖται ὁ Δεμερτζής, ἐνῶ παραλλήλως καλοῦν καί ἓνα ἱερέα διὰ τήν ὀρκωμοσίαν.

Ἐπὶ καταφθάνῃ ὁ πρωθυπουργός, ὁ Μεταξᾶς κρύπτεται εἰς παρακείμενον δωμάτιον. Ὁ Βασιλεὺς πληροφορεῖ τόν ἐμβρόντητον Δεμερτζήν διὰ τό διάβημα τοῦ Παπάγου. Τοῦ λέγει πῶς ὁ Μεταξᾶς εἶναι εἰς θέσιν νά ἐλέγξῃ τήν κατάστασιν. Νά τόν κάνουν ὑπουργό στρατιωτικῶν. Ὁ πρωθυπουργός δέχεται καί ὁ Βασιλεὺς στέλλει δῆθεν νά εὔρουν τόν Μεταξᾶν. Μετ' ὀλίγον εὐρίσκουν τάχα τόν Μεταξᾶ καί τόν φέρουν. Ὁ ἱερεὺς, πού τόν ὀρκίζει, θά κλειδωθῇ εἰς ἓνα γραφεῖον διὰ νά μὴ ἀποκαλύψῃ κάτι, μέχρι πού νά πάρῃ ὁ Μεταξᾶς τό ὑπουργεῖον. Ὑπογράφονται ἀμέσως τὰ διατάγματα ἀπολύσεως τοῦ Παπάγου καί τοῦ Πλατῆ καί περί τὰς 3 μετὰ μεσημβρίαν, πού ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί καί ὑπάλληλοι ἔχουν φύγει ἀπό τό ὑπουργεῖον ὁ Μεταξᾶς ξεκινᾷ διὰ τό πεπρωμένον του.

Ὁ ἀξιωματικός ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου στρατιωτικῶν εἶχεν ἀρχίσει νά γευματίζει, ὅταν τόν ἐπλησίασεν ἓνας ἐξηκονταπενταετῆς κύριος μέ πῖλον φαρδύ καί μπαστούνακι. Δίπλα του ἴστατο ὁ Μέραρχος Δεμέστιχας. «Εἶμαι ὁ νέος ὑπουργός στρατιωτικῶν» τοῦ εἶπε καί τόν διατάζει νά τόν ὀδηγήσῃ εἰς τό γραφεῖον του. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐτηλεφώνησεν εἰς τοὺς σωματάρχας καί εἰς τοὺς διοικητὰς μονάδων. Ὅλοι ἐπειθάρχησαν.

Ὁ ὑπουργός Πλατῆς, πού ἦτο ἀρχηγός τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ «στρατιωτικοῦ συνδέσμου» μανθάνει τὰ νέα καί σπεύδει εἰς τό ὑπουργεῖον. Ὁρμᾷ εἰς τό γραφεῖον τοῦ Μεταξᾶ, τόν ἀπειλεῖ καί τοῦ λέγει νά ἐξέλθῃ: «Μόνον νεκρός θά ἐξέλθω» ἀπαντᾷ ὁ Μεταξᾶς καί διατάζει νά πετάξουν ἔξω τόν Πλατῆ. Τό βράδυ κυκλοφορεῖ διαταγὴν πρὸς ὅλας τὰς μονάδας καί φεύγει διὰ νά κοιμηθῇ βέβαιος ὅτι εἶναι «ἀπολύτως κύριος τῆς καταστάσεως».

Αἱ ἀναδράσεις εἰς τόν πολιτικόν κόσμον ἦσαν αἱ ἀναμενό-

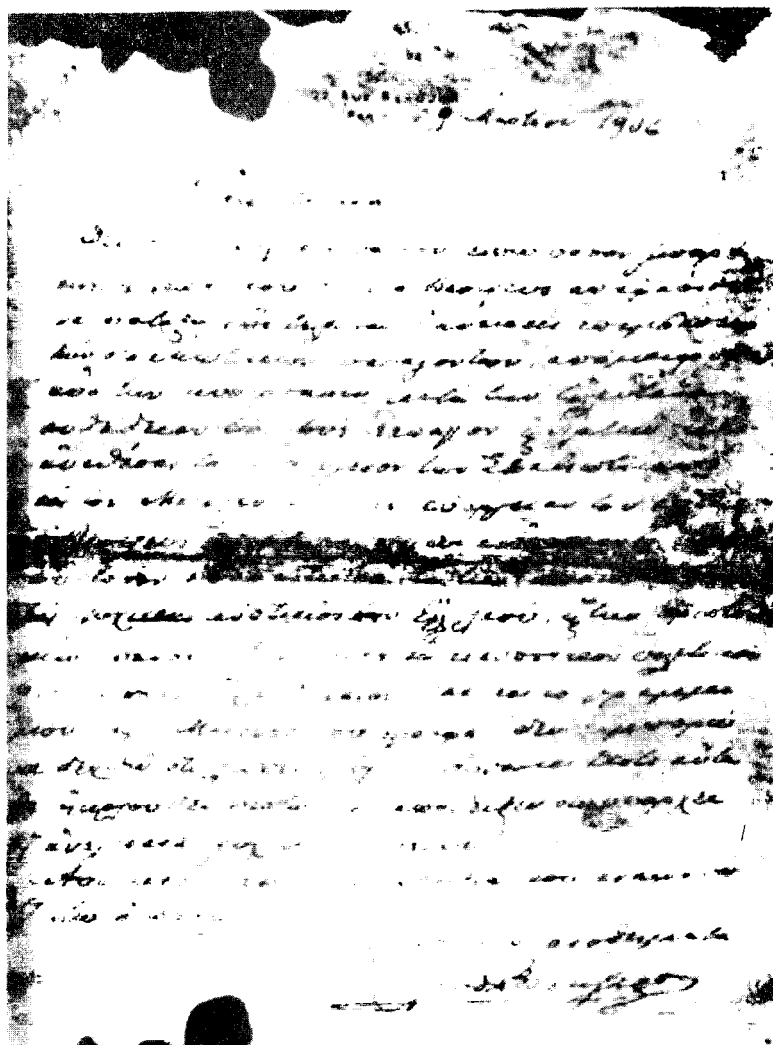
μεναι, μέ έκπληξιν τόν Βενιζέλον. Ὁ «Ριζοσπάστης» ἀσφαλῶς ἐφριξε. Τό κύριον ἄρθρον του, τήν 8ην Μαρτίου 1936, τιτλοφορεῖται: «Μεταξᾶς, ὁ ἐχθρός τοῦ λαοῦ». Τό Κ.Κ.Ε. ἀντελαμβάνετο τόν δρασκελισμό τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τήν ἐξουσίαν. Οἱ φιλελεύθεροι ἱκανοποιήθησαν, ἐπειδὴ ἐφοβούντο τούς ἀνταβενιζελικούς στρατιωτικούς. Ὁ Μιχαλακόπουλος, μάλιστα, ἐθεώρησεν τόν Μεταξᾶ ὡς τόν «πλέον ἐνδεδειγμένον διὰ τήν ἀναδιοργάνωσιν τῶν πολεμικῶν ὑπουργείων» («Ἐλ. Βῆμα» 9.3.1936). Ἡ φιλελευθέρα ἔφημερίς «Πατρίς» (6.3.1936), ὑπεστήριξεν τόν Μεταξᾶ, ἀφοῦ μέ τήν παρουσίαν του εἰς τήν κυβέρνησιν «κηδευόταν ὁ παραγοντισμός». Ὁ Πάγκαλος, ἀντιδημοκράτης ἐκ πεποιθήσεως, ἀπό τήν «Ἀκρόπολιν» τῆς 6ης Μαρτίου 1936 τόν προέτρεψε νά κηρύξη δικτατορίαν. Τό ἴδιο ἐξήτει καί ὁ Πλαστήρας, ὑπό τόν ὄρον νά ἐπαναφερθοῦν οἱ ἀπότακτοι («Ἀνεξάρτητος» 29.6.1936).

Ἡ σπουδαιότερα ὁμως ἀντίδρασις ὑπῆρξεν ἐκείνη τοῦ Βενιζέλου. Λησμονῶν τά παλαιά μίση καί τὰς συγκρούσεις τοῦ 1933, 1934, 1935, ἐκφράζει «τὴν ζωηράν χαράν του», διότι ὁ Βασιλεὺς ἀνέθεσε τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν εἰς τόν Μεταξᾶν.

Ἡ ἐπιστολή πού ἔστειλε ὁ Βενιζέλος, ἀπὸ τὸ Παρίσι, εἰς τόν φίλον του Ρούφον, εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Φίλτατε Λουκά,

Δέν εἶναι ἀνάγκη νά σοῦ εἶπω πόσον ζωηρά εἶναι ἡ χαρά μου, διότι ὁ Βασιλεὺς ἀπεφάσισεν νά πατάξῃ ἐπιτέλους τὰς διηνεκεῖς ἐπεμβάσεις τῶν στρατιωτικῶν παραγόντων, ἀπομακρύνας ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, μετὰ τὴν τελευταίαν αὐθάδειάν των, τοὺς Παπάγον καὶ Πλατῆν, καὶ ἀναθέσας τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν εἰς τόν Μεταξᾶν. Μὲ τὴν ἐνέργειάν του αὐτὴν ὁ Βασιλεὺς ἀνέκτησε εἰς τὸ ἀκέραιον τὸ κῦρος του, τόσον ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς ἐνότητος τοῦ



Ιδιόχειρος επιστολή του Έλευθερίου Βενιζέλου, που έστειλε από το Παρίσι στον φίλον του Λουκά Ρούφο.

έλλ. λαού, καί τήν όριστικήν έπάνοδον τής χώρας εις κανονικόν πολιτικόν βίον. Πόσον είχα δίκαιον, όταν εις τό γράμμα μου σου έγραφα: δέν ήμπορώ νά δεχθώ ότι λείπει ή ύλική δύναμις, διότι αϋτη θά ήκολούθει πιστώς τήν απόδειξιν ότι ύπάρχει ή άναγκαία ψυχική δύναμις.
 'Από μέσα από τήν καρδιά μου άναφωνώ. Ζήτω ό Βασιλεύς!

Τήν έπομένην πού άνέλαβε ύπουργός ό Μεταξάς ένεφανίσθη εις τήν βουλήν, όπου παρέστη εις μίαν συνήθη όχλοκρατικήν συνεδρίασιν. 'Επρόκειτο νά εκλεγή πρόεδρος βουλής. Εις τήν αίθουσαν συνεπλέκοντο, ένϖ από τά θεωρεία ήκούοντο κραυγαί: «θέλουμε δικτατορία»! Τήν 7ην Μαρτίου 1936 ό Βασιλεύς άναθέτει εις τόν Σοφούλην νά σχηματίση κυβέρνησιν.

Ματαιώς. 'Απόπειρα νά σχηματίση κυβέρνησιν ό Μιχαλακόπουλος γνωρίζει τήν ιδίαν άποτυχίαν. 'Ο Σοφούλης τότε εισηγείται εις τόν Γεώργιον νά όρκίση πρωθυπουργόν τόν Δεμερτζήν, εις τήν κυβέρνησιν του όποιου νά μετέχη άπαραιτήτως ό Μεταξάς, ως ύπουργός στρατιωτικών. 'Ο Βασιλεύς δέχεται καί ή κυβέρνησις όρκίζεται μέ ύπουργόν στρατιωτικών καί αντιπρόεδρον τόν Μεταξά.

'Ο «Ριζοσπάστης» (15.3.1936) όρύεται: «ό ούσιαστικός πρωθυπουργός είναι σήμερα ό Μεταξάς, ό έχθρός του Λαού Νο 1»! Τό Κ.Κ.Ε. άποφασίζει νά κλονίση τήν κυβέρνησιν Δεμερτζή καί νά τήν ρίξη, διά νά παρασύρη μαζί της τόν ύπ' αριθμ. 1 έχθρόν του λαού. 'Απεργίαι καί μαχητικά εκδηλώσεις διαδέχονται ή μία τήν άλλην. 'Ο Μεταξάς, πού άντιλαμβάνεται τάς έπιδιώξεις του Κ.Κ.Ε. δέν χρονοτριβεί. Λαμβάνει κοινωνικά μέτρα καί διατάζει τήν έξορία των άπεργιακών έπιτροπών. 'Η 13η 'Απριλίου 1936 ήτο μαύρη ήμέρα διά τούς κομμουνιστάς. Τό πρωτί άπέθανεν ό Δεμερτζής καί τό άπόγευμα εις τάς 5 ό Βασιλεύς Γεώργιος όρκίζει πρωθυπουργόν

τόν Ἰωάννην Μεταξᾶν. Εἶναι 65 ἐτῶν.

Ἡ πρωθυπουργοποίησις τοῦ Μεταξᾶ συνετάραξεν τοὺς κομμουνιστάς. Ὁ «Ριζοσπάστης» ἐκυκλοφόρησεν τὴν ἐπομένην μέ τὸ σύνθημα «*Κάτω ἡ Κυβέρνησις Μεταξᾶ*». Τὴν καταψήφισιν τῆς κυβερνήσεως ἐζήτησαν ὁ Θεοτόκης καὶ ὁ Τσαλδάρης, ἀλλὰ δέν ἐπέτυχαν νά συνεργασθοῦν μέ τοὺς Φιλελευθέρους, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀποτακτικοῦ, ὅπου ἐπεκράτουν ἀγεφύρωτοι ἀντιθέσεις. Διότι οἱ μὲν ἤθελαν τὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἐκδιωχθέντων κινηματιῶν, οἱ δέ ὄχι.

Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1936 ὁ Μεταξᾶς συνεσκέφθη μέ τοὺς ἀρχηγούς τῶν κομμάτων διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀμυναν τῆς Πατρίδος. Τοὺς ἐτόνισεν ὅτι ἐκεῖνο πού προέχει εἶναι ἡ πολεμικὴ μας προπαρασκευή. Τοὺς ὠμίλησεν δι' ὄχρωματικά ἔργα, διὰ σχέδια ἐπιστρατεύσεως, διὰ τὸν ἀνεφοδιασμόν, δι' ἐκσυγχρονισμόν τοῦ ἐξοπλισμοῦ, τοὺς ἐπαρουσίασεν ἐγγραφον πρόγραμμα ἀμυντικῆς πολιτικῆς. Οἱ κομματικοὶ ἀρχηγοί, ἀφοῦ ἐδέχθησαν τὰς παρατηρήσεις τοῦ Μεταξᾶ, ὅτι αὐτὰ πού τοὺς ἀνέφερε εἶναι ἐκεῖνα εἰς τὰ ὅποια ἔπρεπε νά ἔδιναν προτεραιότητα καὶ ὄχι ἡ μικροπολιτικὴ ἐξουσιοδότησιν τὴν κυβέρνησιν ἐν λευκῷ νά «*προβῆ εἰς ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματός της*».

Τὴν 22αν τοῦ ἰδίου μηνός ὁ Μεταξᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν βουλὴν, ὅπου θά ὀμιλήσῃ διὰ τὸν Ἑλ. Βενιζέλον, ὁ ὅποιος εἶχεν ἀποθάνει τὴν 18ην Μαρτίου 1936 εἰς τὸ Παρίσι. Ἐκφωνεῖ τὸν ὑστατον χαιρετισμόν καὶ ἐξαίρει τὴν προσωπικότητα τοῦ Βενιζέλου, εἰς τὸν ὅποιον ἀναγνωρίζει τὴν περίοδον ὅπου «*ἐνέπνευσεν εἰς τὸ Ἔθνος τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ τὸ ὤθησε πρὸς τὴν νίκην καὶ τὴν δόξαν*».

Ἀργότερα ἡ βουλή θά κληθῆ διὰ νά ἀκούσῃ τὰς προγραμματικὰς δηλώσεις τοῦ Μεταξᾶ. Ἐπρόκειτο διὰ κατευθύνσεις πού οὐδέποτε εἶχομεν ἴδῃ νά ἐμφανίζωνται εἰς προγράμματα κυβερνήσεων, προγράμματα πού ἀποτελοῦνται, συνήθως, ἀ-

πό λόγους κενούς.

Αί προγραμματικά δηλώσεις ψηφίζονται μέ 241 ψήφους υπέρ, 16 κατά και 4 άποχάς. Ἡ κυβέρνησις άπολαμβάνει τῆς έμπιστοσύνης τῆς βουλῆς. Τήν 30ήν Ἰαπριλίου 1936 ἡ βουλή διακόπτει τάς έργασίας της, άφου χορηγήση εις τόν Μεταξά νομοθετικήν έξουσιοδότησιν πέντε μηνών.

Τόν Μάϊον ὁ πρωθυπουργός μεταβαίνει εις Βελιγράδιον, ὅπου συνήλθε τό Συμβούλιον τῆς Βαλκανικῆς Συνεννοήσεως. Ἐκεί παρέχεται εις τόν Μεταξά ἡ δυνατότης νά διευκρινίση αναλυτικῶς τήν θέσιν τῆς Ἑλλάδος, επί ὄλων τῶν πιθανῶν εξέλιξεων. Αί άπόψεις του γίνονται δεκταί άπό τούς συμμάχους και άπό τούς έδῶ πολιτικούς άρχηγούς.

Τό Κ.Κ.Ε. θορυβημένον άπό τήν παραμονήν τοῦ Μεταξά εις τήν έξουσίαν άποφασίζει νά κινητοποιηθῆ προτοῦ εἶναι άργά. Ἡ έδραίωσις τοῦ φοβεροῦ του έχθροῦ εις τήν άρχήν και ἡ έφαρμογή τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, πού προετοιμαζεν θά έστέρουν άπό τούς μπολσεβίκους τάς μάζας, τάς ὁποίας έσπρωχεν ἡ δημοκρατία εις τάς άγκάλας τοῦ Κ.Κ.Ε.

Αί ταραχαί άρχίζουν εις τήν Θεσσαλονίκην, μέ ὁμάδα κρούσεως τά καπνεργατικά σωματεία, τῶν ὁποίων αἱ κομμουνιστικά διοικήσεις έκμεταλλεύονται πολιτικῶς τά δίκαια επαγγελματικά των αιτήματα. Τήν 8ην Μαΐου συγκρούονται μέ τήν Χωροφυλακήν. Πολλοί τραυματίζονται και άπό τά δύο μέρη. Ὁ Μεταξάς, πού εκείνην άκριβῶς τήν ἡμέραν έπιστρέφει εις τήν Ἑλλάδα έρχεται εις έπαφήν μέ τούς καπνοβιομηχάνους και καπνεμπόρους. Οἱ έργάται διεξεδίκουν ἡμερομίσθιον έξ 120 δρχ. Οἱ έργοδοτα προσέφερον 75 δρχ. Μέ τήν έπέμβασιν τοῦ Μεταξά προσφέρουν 100. Ἄλλά οἱ έργάται, ύποκινούμενοι άπό τούς κομμουνιστάς συνεχίζουν τήν πανελλαδικήν άπεργίαν μέ τήν συμπαράστασιν τῶν άυτοκινητιστῶν, σιδηροδρομικῶν, τροχιοδρομικῶν και άλλων εργατικῶν κλάδων, οἱ ὁποιοί έκήρυξαν άπεργίαν άλληλεγγύης. Ἄ-

πέναντί των τώρα δέν ὑπάρχει μία ἀναιμική ἀστική κυβέρνησις. Ὁρθώνεται εἰς χαλύβδινος ἐπαναστάτης, πού γνωρίζει καί γνωρίζουν ὅτι γνωρίζει, τά μυστικά τῶν κοινωνικῶν ἀγῶνων.

Τήν 9ην Μαΐου ὁ ἀπολογισμός τῶν συγκρούσεων εἰς τήν Θεσσαλονίκην ἀνέρχεται εἰς δώδεκα νεκρούς καί πολλαπλασίους τραυματίας. Ὁ Γενικός Διοικητής Μακεδονίας διατάσσει τήν Χωροφυλακήν νά κλεισθῆ εἰς τά τμήματα καί ἀναθέτει τήν τήρησιν τῆς τάξεως εἰς τόν στρατόν. Ἐπρόκειτο διά μέγα σφᾶλμα, πού ἀπεδείχθη ἀμέσως. Οἱ στρατιῶται ἑνός τάγματος τάσσονται μέ τούς ἀπεργούς. Ὁ ταγματάρχης του ἐκφωνεῖ λόγον διαβεβαιῶνων τούς διαδηλωτάς ὅτι «ὄλος ὁ στρατός εἶναι στό πλευρό τους». Καταθέτει μάλιστα καί στέφανον εἰς τά «θύματα» τῶν χωροφυλάκων.

Ὁ διοικητής τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, Ἀντιστράτηγος Ζέππος ὑποχρεοῦται εἰς συζητήσεις μέ τούς κομμουνιστάς, ὑπόσχεται νά τιμωρήσῃ τούς χωροφύλακας κ.λ.π., ἐνῶ ταυτοχρόνως ὁμάδαι ἐνόπλων περιπολοῦν εἰς τούς συνοικισμούς, ὅπου εἶχαν ἤδη καταλυθῆ αἱ ἀρχαί.

Εἰς τό γραφεῖον τοῦ πρωθυπουργοῦ φθάνουν τά νέα. Ἡ κομμουνιστική ἐπανάστασις ἐπεκτείνεται. Οἱ κομμουνισταί ὑπερέβησαν τά ἔσκαμμένα. Ὁ Μεταξᾶς θά ἀντιδράσῃ. Διατάσσει ἕν σύνταγμα μέ ἐπιλεγμένους ἀξιωματικούς νά μεταφερθῆ ἀπό τήν Λάρισαν εἰς τήν Θεσσαλονίκην, καθῶς καί μερικά πολεμικά νά ἀγκυροβολήσουν εἰς τόν λιμένα. Ἀπαγορεύει εἰς τόν στρατόν διαπραγματεύσεις μέ τούς κομμουνιστάς. Ἐπί πλέον θά σταματήσῃ τās ἀνακρίσεις εἰς βάρος τῆς Χωροφυλακῆς, τῆς ὁποίας θά παρασημοφορήσῃ τόν διοικητήν!

Τό κράτος δέν παίζει. Διά νά μήν ἀμφιβάλῃ κάποιος περὶ αὐτοῦ προβαίνει εἰς ἀνακοινώσεις μέσῳ τῶν ἑφημερίδων. Ἐναγνωρίζει εἰς τούς ἐργάτας τό δικαίωμα τῆς ἀπεργίας, μέ

οικονομικούς στόχους, ποτέ μέ πολιτικούς. Όσοι επιχειρήσουν διά τῆς ἀπεργίας πολιτικόν ἀγῶνα νά γνωρίζουν, ὅτι «θά συναντήσουν τό κράτος τοῦ νόμου».

Τήν 10ην Μαΐου τό κράτος ἐπικρατεῖ. Τήν 11ην ὑπογράφονται συμφωνίαι μέ ἡμερομίσθιον ὅπως ἤθελεν ὁ Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος μέ τήν συμφωνίαν ἐπιβάλλει διά πρώτην φοράν τόν ὄρον τῆς ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας, ὥστε οὔτε οἱ ἐργάται, οὔτε οἱ ἐργοδοτοί νά ἀδικοῦνται ἢ νά ἐκβιάζονται. Ὁ κομμουνισμός εἶχε νικηθῆ. Δέν τόν ἀνησύχει ὁμως τόσον ἡ ἥττα εἰς τό πεζοδρόμιον, ὅσον οἱ φιλεργατικοί θεσμοί, πού μέ γοργόν ρυθμόν ἐξεπώνει πρός ἐφαρμογήν ὁ Μεταξᾶς. Ἐκτός ἀπό τό διάταγμα ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας, πού ἐδημοσιεύθη τήν 21ην Ἰουλίου, ἀνηγγέλθη τήν 28ην Ἰουλίου ἡ καθιέρωσις τοῦ ὄρου καί τήν 30ήν Ἰουλίου ὠρίσθη κατάπατον ὄριον ἡμερομισθίου. Ἀλλοίμονον διά τό Κ.Κ.Ε., πού ἡ κοινωνική πολιτική τῆς κυβερνήσεως δέν τοῦ ἄφηγε δίκαια αἰτήματα πρός ἐκμετάλλευσιν.

Μία νέα προσπάθεια ἀνατροπῆς τοῦ Μεταξᾶ ἀναλαμβάνεται ἀπό τό Κ.Κ.Ε. Τό βοηθοῦν ἐν μέρει καί τά ἀστικά κόμματα, μέ διαβήματα διά τούς ἀποτάκτους, διά τάς ἐκτοπίσεις κ.λ.π. Ἀντιμεταξικό κλίμα καλλιεργεῖ καί ὁ δημοκρατικός τύπος, ἐνῶ οἱ κομμουνιστοὶ ὀργανοῦνται μέ μανίαν εἰς τά ἐργοστάσια, εἰς τά πανεπιστήμια, εἰς τήν νεολαίαν καί ὅπου ἄλλοῦ ἦτο δυνατόν νά ἀπλωθῆ τό μῖασμα.

Μέ τήν προοπτικήν τῶν ταραχῶν ὁ Βασιλεὺς ἀναβάλλει προγραμματισμένην περιοδείαν του. Ὁ ἀρχηγός τῶν Φιλελευθέρων ἀνακοινοῖ, ὅτι μόλις παρέλθῃ ἡ πεντάμηνος ἐξουσιοδότησις θά παύσῃ νά ὑποστηρίξῃ τήν κυβέρνησιν. Τό σύμφωνον Σοφούλη-Σκλάβαινα ἐπαναθερμαίνεται ἀνερευθριάστως καί οἱ κομμουνιστοὶ, πού τό πάθημα δέν τούς ἐγινεν μάθημα, ἀναγγέλλουν πανεργατικὴν πανελλαδικὴν ἀπεργίαν. Ὄργανωταί εἶναι ἡ Γενικὴ Συνομοσπονδία Ἑργατῶν

Ἑλλάδος καί ἡ Ἐνωτική Συνομοσπονδία. Αἴτημα, ἡ κατάργησις τοῦ Διατάγματος διὰ τὴν ὑποχρεωτικὴν διαιτησίαν (!). Ἡ πρώτη συγκέντρωσις γίνεται εἰς τὸ «Κεντρικόν». Πλήθη ἐργατῶν συναθροίζονται, ζητωκραυγάζουσιν τὰ αἰτήματα τοῦ λαϊκοῦ μετώπου καὶ ἀποφασίζουσιν τὴν πρωίαν τῆς 5ης Αὐγούστου νὰ κηρυχθῇ ἡ γενικὴ ἀπεργία.

Ἡ γενικὴ ἀπεργία, κατὰ τὴν κομμουνιστικὴν τακτικὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν φάσιν πρὸ τῆς ἐξορμήσεως, πρὸς κατάληψιν τῆς ἐξουσίας.

Εἰς τὰς 10 τὸ βράδυ τῆς 4ης Αὐγούστου 1936 ὁ Μεταξᾶς ἀνεβαίνει εἰς τὰ ἀνάκτορα. Εἰς τὸν χαρτοφύλακά του ἔχει δύο εἰσηγητικὰς ἐκθέσεις καὶ δύο διατάγματα, περὶ ἀναστολῆς ὠρισμένων διατάξεων τοῦ συντάγματος καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν καὶ περὶ διαλύσεως τῆς βουλῆς. Ὁ Γεώργιος τὰ ὑπογράφει. Τὴν ἐπομένην ἀπόλυτος ἡσυχία. Οὐδεμία γενικὴ ἀπεργία. Οὐδεμία διαδήλωσις. Αἱ ἐφημερίδες δὲν ἐκυκλοφόρησαν τὸ πρωῖ. Τὸ ἀπόγευμα πού ἐκυκλοφόρησαν ἐδημοσίευσαν τὸ διάγγελμα τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Ἡ ἐθνικὴ μεταβολὴ τῆς 4ης Αὐγούστου εἶχε πραγματοποιηθῆ, χωρὶς νὰ τολμῆσῃ νὰ κινηθῇ κάποιος. Ἡ ἀποφασιστικὴ παρουσία τοῦ Μεταξᾶ παρέλυε τοὺς ἐχθρούς. Εἶχε δὲ ὀργανώσει τόσο ἀρτίως τὴν ὑπόθεσιν, ὥστε οὔτε ἐπιφυλακὴ διετάχθη. Τὸ μόνο μέτρο πού ἔλαβεν ἦτο νὰ τοποθετήσῃ δύο εὐζώνους εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπιτρέπουσιν νὰ εἰσέρχωνται οἱ ὑπουργοὶ πού συνεκάλεσε ἐκτάκτως τὸ βράδυ τῆς 4ης Αὐγούστου πρὸς ὑπογραφὴν τῶν διαταγμάτων καὶ νὰ ἀπαγορεύουσιν τὴν ἔξοδον εἰς ὄλους.

Ἡ ὄρα τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ ἐσήμανε!

Οἱ πολιτικοὶ παράγοντες, ἂν καὶ ὑπωπεύοντο τὸν Μεταξᾶ, αἰφνιδιάζονται. Δὲν ἀνέμεναν ὅτι ἡ δικτατορία θὰ ἦρχετο, ὅπως ἦλθεν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι τοὺς ἀπεκοίμιζεν ὁ Κε-

φαλλονίτης μας, πράγμα που είναι μέσα εις τό παιχνίδι τῆς πολιτικῆς. Τόν Ἰούλιον τοῦ 1936 ὁ Γεώργιος Καφαντάρης εἶχε συναντηθῆ μέ τόν Μεταξά. Τοῦ ὠμίλησε διά τούς ἀπότακτους: «Τί θά γίνῃ ἐπί τέλους, μέ αὐτούς τούς ἀποτάκτους, Γιαννάκη;». «Γιῶργη μου, θά σοῦ πῶ αὐτές τίς ἡμέρες», ἀπήντησε ὁ Μεταξάς. Ὁ Καφαντάρης, ἐξυπνος ἀνθρωπος, συζητῶν μέ συνεργάτας του ἐξέφραζεν τήν ἀπορίαν: «Μά τί θά μοῦ πῆ, φίλε μου; Δέν μπορῶ νά καταλάβω τί θά μοῦ πῆ». Τήν 4ην Αὐγούστου κατέλαβε. Οὔτε ἡ «Καθημερινή» εἶχε ἀντιληφθῆ –παράξενο ἐπειδή εἰς τήν Ἑλλάδα οἱ πολιτικοί μανθάνουν τάς ἐξελίξεις ἀπό τούς ἰδιοκτήτας τύπου– ὅτι ὁ Μεταξάς θά καταλύσῃ τήν δημοκρατίαν. Τότε ἡ «Καθημερινή» εἶχε ξιφουλκήσει ὑπέρ τῆς δικτατορίας καί ἐθεώρει ἀνίκανον τόν Μεταξά νά τήν... ἐπιβάλῃ. Τήν 26ην Ἰουλίου ἔγραφε:

«Ὁ Μεταξάς δέν θά κηρύξῃ δικτατορίαν, διότι ἂν εἶχε τό ψυχικόν σθένος νά τήν κηρύξῃ, θά τό εἶχε κάμει πρό δύο μηνῶν καί ὄχι τώρα. Αὐτοί ὁμως (οἱ Ἀρχηγοί τῶν κομμάτων) θά ὤφειλαν, ἂν περι τās δυσμάς τοῦ βίου των ἀπεφάσιζαν νά ἐνδιαφεροθῶν διά τήν Ἑλλάδα, νά τόν παρακαλέσουν νά τήν κηρύξῃ καί νά προσφέρουν τήν συνεργασίαν των καί τήν ὑποστήριξίν των. Διότι τρόπος νά σωθῆ ὁ τόπος ἀπό ὅσα τόν ἀναμένουν δεινά ἀναρχίας, ὀχλοκρατίας, πτωχείας καί ἐμφυλίων ἀγῶνων δέν ὑπάρχει οὐδεὶς ἐκτός τῆς ἐπιβολῆς ἐνός κράτους ἰσχυροῦ καί ἀπηλλαγμένου τῶν ἀδυναμιῶν τās ὁποίας ὁ κοινοβουλευτισμός ἐπιβάλλει».

Τό διάγγελμα πού ἀπηύθυνε ὁ Μεταξάς ὡς Ἐθνικός Κυβερνήτης πρὸς τό λαόν, διά τήν μεταβολήν τῆς 4ης Αὐγούστου, εἶχεν ὡς ἐξῆς:

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Ἐνῶ ἡ Βουλὴ ἡ ἐκλεγείσα μετὰ τὰς μακρὰς ἐσωτερικὰς περιπετείας τοῦ ἔθνους τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1936, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην καὶ τάξιν ἀπεδείχθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀνίκανος καὶ εἰς τοῦτο καὶ εἰς τὸ νὰ δώσῃ Κυβέρνησιν εἰς τὴν χώραν καὶ ἡ ἀνικανότης αὐτὴ ἀπεδείχθη καὶ κατόπιν καὶ τελευταίως ἀκόμη ἔνεκα τῶν ἀθεραπεύτων κομματικῶν ἀντιθέσεων καὶ προσωπικῶν ἐρίδων, αἵτινες ἐλάχιστα ἐνδιέφερον τὴν μεγίστην μᾶζαν τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ, ὁ κομμουνισμὸς ἐπαφελούμενος καὶ τῆς περιστάσεως ταύτης καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν δοθείσης ὑποστηρίξεως διαφόρων πολιτικῶν μερίδων ἤγειρε θραυστάτην τὴν κεφαλὴν του, ἀπειλῶν σοβαρώτατα τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ μακροῦ χρόνου, ἀλλ' ἰδίως κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας, ἐντατικώτατα πλέον ὁ κομμουνισμὸς παρσκευάζε τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν καὶ τελευταίως ἐπίστευσεν ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὰ πρόθυρα αὐτῆς. Αἱ σκηναὶ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν παρελθόντα Μάϊον ὑπῆρξαν τὸ προοίμιον.

Καὶ πρὸ αὐτῶν καὶ ἔκτοτε μετὰ μεγαλυτέρας ἐντατικότητος κατεπλημύριζε τοὺς στρατῶνας διὰ πρακτικῶν καὶ ἐντύπων προκηρῦξεων, καλῶν τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν.

Ἐκ παραλλήλου, εἰσεχώρει ἀπὸ καιροῦ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, διαφθείρων μέγα μέρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ σώματος, ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου μέχρι τῶν διδασκάλων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, ἐπιδρῶν οὕτως ὀλεθριώτατα ἐπὶ τῆς νεολαίας τοῦ ἔθνους, τὴν ὁποίαν ἐπιζητεῖ νὰ παρασύρῃ εἰς ἀντιπατριωτικὴν λήθην τῶν ὠραίων ἐλληνικῶν παραδόσεων, ὑποσκάπτων οὕτω καὶ αὐτὴν τὴν ἐλπίδα καλλιτέρου μέλλοντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Είσεχώρησεν επίσης εις τόν ύπαλληλικόν έν γένει κόσμον, έπιζητών νά καλλιεργή μεταξύ τών ύπαλλήλων τό αίσθημα ότι τό Κράτος είναι ό κοινός έχθρός, του όποιου και αυτοί πρέπει νά ύποσκάπτουν τά θεμέλια, όπως ούτω κατά τήν στιγμήν τής ενάρξεως του στασιαστικού αγώνος εύρεθή εις παραλυσίαν ό κρατικός μηχανισμός.

Έκμεταλλεόμενος ό κομμουνισμός τήν οικονομικήν δυσπραγίαν τής χώρας προελθοῦσαν κατά μέγα μέρος έκ τής κακοδιοικήσεως του παρελθόντος, όποτε τά αλληλοδιαδεχόμενα εις τήν έξουσίαν κόμματα άπεροφώντο από τās μεταξύ των όξυτάτας ξριδας, στρέφοντα κυρίως τήν δρᾶσιν των εις τήν διά κομματικής συναλλαγής ενίσχυσιν των, εκμεταλλεόμενος ό κομμουνισμός τήν κατάστασιν ταύτην, έξήγειρε συστηματικώς τούς εργάτας και τās πενεστέρας τάξεις κατά του αστικού κράτους, παραπλανών αυτούς διά μυρίων διαβολών και δημαγωγιών και άπατηλών και άνεκπληρώτων ύποσχέσεων.

Ή Κυβέρνησίς μου, ή τελείως άκομμάτιστος, κληθείσα εις τήν άρχήν τόν Άπρίλιον του έτους τούτου και διαγνώσασα εύθύς έξ άρχής τούς κινδύνους τούς όποιους διέτρεχεν ή Έλληνική κοινωνία και εύθύς έξ άρχής άποφασισμένη νά λάβη άπαντα τά μέτρα τά όποια έξήγγειλε διά τών προγραμματικών αυτής δηλώσεων, τά άποσκοποῦντα εις τήν ήθικήν και ύλικήν βελτίωσιν άπάσης τής κοινωνίας και ιδιαιτέρως τών αγροτών, τών εργάτων, και τών πενεστέρων έν γένει τάξεων, εις μάτην ήλπισεν ότι θά είχεν έκθυμον και ειλικρινή τήν ύποστήριξιν τών πολιτικών κομμάτων εις τόν ύπερ τής Έλληνικής κοινωνίας αγώνα τής, μολονότι και εις ύποχωρήσεις και συγκαταβάσεις προέβη προς τά άντιμαχόμενα ταῦτα κόμματα, τās όποιας ύπό άλλας περιστάσεις δέν θά έκαμνε.

Εἰς κάθε βῆμα τῆς ἡ Κυβέρνησις συνήντα τὴν ὑπόκωπον κομματικὴν ἀντίδρασιν, ἀποσκοποῦσαν τὴν μείωσιν τοῦ κύρους τῆς καὶ τὴν παρακώλυσιν τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ προγράμματος αὐτῆς, ἡ δὲ ἀντίδρασις αὐτὴ εἶχε συνεπικουρον καὶ μεγίστην μερίδα τοῦ Τύπου, ἥτις δι' ἀχαλινώτου καὶ δημαγωγικῆς ἀρθρογραφίας καὶ διὰ ψευδούς καὶ κακοβούλου εἰδησεογραφίας σπουδαίως συνέτεινεν εἰς τὴν εὐδωσιν τῆς ἀνατρεπτικῆς τοῦ κομμουνισμοῦ προσπάθειας.

Τὰ τελευταῖα γεγονότα, αἱ συνεχῶς καὶ διαρκῶς ἐκτεινόμεναι ἀπεργίαι, αἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν τελείως ἀδικαιολόγητοι ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ἡ χαρακτηριστικὴ τελευταία στάσις τῶν ἐμφανιζομένων ὡς ἡγετῶν τῆς συντηρητικῆς ἐργατικῆς τάξεως, οἵτινες παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς τὸν κομμουνισμόν, ἡ ἐπὶ τῇ βάσει προμελετημένου σχεδίου προπαρασκευασθεῖσα πανεργατικὴ ἀπεργία, ἥτις κατὰ τὰς ἰδιαίτερας διαπιστώσεις τῆς Κυβερνήσεως ἀπετέλει τὴν ἀπαρχὴν γενικωτέρας στασιαστικῆς ἐκδηλώσεως, ἐπεισαν τὴν Κυβέρνησιν ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὰ πρόθυρα ὀργανωμένης κινήσεως πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος.

Ἡ πεποιθήσις αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως ἀπεδεικνύετο ἀκριβῆς καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὴν 31 Ἰουλίου ἐπιτροπὴ κομμουνιστῶν βουλευτῶν, παρουσιασθεῖσα εἰς τὸ Πολιτικόν μου Γραφεῖον, ἐδήλωσεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἰταμώτατα, ὅτι ἂν αὐτὴ, ἡ Κυβέρνησις δηλαδὴ, δὲν ἐγκατέλειπε τὰ μέτρα αὐτῆς, ὑπὲρ τῶν πραγματικῶν συμφερόντων τῶν ἐργατῶν, ἅπανα ἐφαρμοζόμενα θὰ ἀπελύτρωναν αὐτοὺς ἀπὸ τὸν τυραννικόν ζυγόν τοῦ κομμουνισμοῦ, «θὰ κάμουν ἀπεργία ὄχι μόνον εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν, ἀλλὰ καὶ σαράντα ὀκτῶ καὶ διακοσίων σαράντα ὀκτῶ ὡρῶν καὶ θ' ἀγωνισθοῦν εἰς τὰ πεζοδρόμια μέχρις ὅτου ἐπιβάλλουν τὴν θέλησίν των».

Πρό τοιαύτης ἐν γένει καταστάσεως, ἥτις ἀπετέλει ἄμεσον ἀπειλὴν κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς καταστροφῆς, εὐρισκομένη ἢ Κυβέρνησις καὶ θεωροῦσα ἐπιτακτικὸν αὐτῆς καθῆκον νὰ προλάβῃ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀνατρεπτικῆς στάσεως, διὰ τὴν καταστολὴν τῆς ὁποίας θὰ ἔρρεεν ἀσφαλῶς ἄφθονον τὸ αἷμα, προέβη τῇ ἐγκρίσει τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως, εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου καθ' ἅπασαν τὴν Χώραν καὶ τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς.

Συγκεντρώσας οὕτως ὡς ὑπεύθυνος Ἀρχηγὸς τῆς Κυβερνήσεως ὁλόκληρον τὴν ἐξουσίαν, τῆς ὁποίας ἔχω ἀνάγκη νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τὴν ἐπαπειλουμένην καταστροφὴν τῆς, δηλῶ κατηγορηματικῶς ὅτι εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ φέρω διὰ παντός μέσου καὶ μέ γοργὸν βῆμα εἰς πέρας τὴν βαρεῖαν ἀποστολὴν τὴν ὁποίαν ἀνέλαβον ἀπέναντι τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως καὶ ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐπικαλοῦμαι πλήρη καὶ ἀμέριστον τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀγαποῦν τὴν πατρίδα μας ὑπὲρ πᾶν ἄλλο καὶ θέλουν νὰ βλέπουν αὐτὴν ἰσχυρὰν καὶ εὐδαιμονοῦσαν.

Ἐπικαλοῦμαι πλήρη καὶ ἀμέριστον τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πιστεύουν ὅτι πρέπει νὰ παραμείνουν ἀλώβητοι αἱ ἐθνικαὶ ἡμῶν παραδόσεις καὶ ὁ ἑλληνικὸς μας πολιτισμὸς.

Ἐπικαλοῦμαι πλήρη καὶ ἀμέριστον τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες θέλουν νὰ ἀποκτήσουν πραγματικὰς ἐλευθερίας καὶ νὰ ἀπολυτρωθοῦν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν ἀνατρεπτικῶς δρώντων ἀναρχικῶν στοιχείων, ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὁποίας στενάζει καὶ φθίρεται ἀπὸ καιροῦ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δύναται ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης νὰ ζῇ καὶ νὰ ἐργάζεται ἡσυχος καὶ ἀπερίσπαστος καὶ μέ

ἀπόλυτον τό αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας, καθὼς καί μέ πλήρη τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἐδραιούσα τό κοινωνικόν καθεστῶς, θά ἐργασθῆ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως ἀποτελεσματικῶς διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως τῶν πενεστέρων καὶ πασχουσῶν αὐτῆς τάξεων.

Πρὸς τοῦτο ζητῶ ἀπὸ πάντας πλήρη πειθαρχίαν πρὸς τό Κράτος, ἀπαραίτητον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ ἄνευ τῆς ὁποίας πειθαρχίας πραγματικὴ ἐλευθερία δέν δύναται νά ὑπάρξῃ.

Ὅφείλω ὁμῶς νά δηλώσω ἐπίσης κατηγορηματικῶς ὅτι οἰαδήποτε ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἔργου τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως εἶμαι ἀποφασισμένος νά τὴν ἐξουδετερώσω διὰ τοῦ τραχυτέρου τρόπου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4ῃ Αὐγούστου 1936

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Ι. ΜΕΤΑΞΑΣ

Οἱ κομμουνισταὶ καὶ οἱ δημοκράται δέν ἀμφέβαλλαν καθόλου, πῶς ὁ ἀποφασιστικὸς Κεφαλλονίτης, ὅταν ἔλεγε πῶς θά ἐξουδετερώσῃ ὅποιαδήποτε ἀντίδρασιν «διὰ τοῦ τραχυτέρου τρόπου» δέν θά ἐδίσταζε νά τό κάνῃ. Ἀπεναντίας ἦσαν βέβαιοι διὰ τὴν θέλησιν τοῦ Μεταξᾶ νά τσακίσῃ μέ σιδηρᾶν χεῖρα κάθε συνωμοσίαν ἀνατροπῆς αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἢ τοῦ πολιτεύματος πού ἐν τῇ πράξει ἠτοίμαζε νά κληροδοτήσῃ εἰς τὰς ἐπερχομένας Ἑλληνικὰς γενεάς.

Τὴν 10ην Αὐγούστου ἐκφωνεῖ ὁμιλίαν ἀπὸ τό ραδιόφωνον. Ἕνας ἀσυνήθιστος λόγος ἀκούεται εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διότι ἔχει ἐννοίας, περιεχόμενον, οὐσίαν. Διότι ζητεῖ ἀπὸ ὄλους θυσίας! Διότι κτυπᾶ τὰ κόμματα, τὸν κομμουνισμόν, τὴν ξενομανίαν, τὸν ἀτομισμόν. Διότι ἀποτείνεται εἰς τὴν νεολαίαν, μέ τό σάλπισμα «*Σῆκω ἐπάνω, ἑλληνικὴ νεολαία*». Ἀξίζει νά

παραθέσωμεν ολόκληρον τό κείμενον.

Ἀποτείνομαι πρὸς ὄλους τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου, ἀπὸ τοῦ ἀστού μέχρι τοῦ ἀγρότου καὶ τοῦ ἐργάτου. Καὶ σᾶς καλῶ ὄλους νὰ ἐργασθῆτε μέ ὄλην τὴν δύναμίν σας διὰ τό μέγα ἔργον τῆς ἐθνικῆς μας ἀναγεννήσεως.

Γνωρίζετε πλέον ὄλοι τόν κίνδυνον, τόν ὄποιον διατρέξατε. Γνωρίζετε ὄτι ὄλίγον ἔλλειψε νὰ καταποντισθῶμεν μέσα εἰς τόν πλέον ἀνόσιον ἐμφύλιον σπαραγμόν. Γνωρίζετε τί παρεσκεύαζον οἱ τρελλοὶ ἀνατροπεῖς τοῦ κοινωνικοῦ μας καθεστώτος, οἱ ἐχθροὶ τῶν ἑλληνικῶν μας παραδόσεων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ μας πολιτισμοῦ.

Ἡ ὑπονόμευσις εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ μακροῦ καιροῦ καὶ εἶχε, βαθμηδόν ἐπιτεινομένη, περιπλέξει εἰς τὰ δίκτυά της πολὺν ἀνύποπτον κόσμον, ὄ ὄποῖος παρεσύρετο εἰς τόν ὄλεθρον. Ἰδίως ἡ νεολαία, ἡ ὄποία εἶχε ἀφεθῆ εἰς τὴν τύχην της, ἀφοῦ οἱ διευθύνοντες τόν τόπον τοῦτον τῆς ἔσβησαν τὰ ἰδανικά, τὰ ὄποια εἶχον θρέψει καὶ ἀναθρέψει τὰς προηγουμένας της γενεάς. Ἡ νεολαία, ἡ ὄποία δέν μπορεῖ νὰ ζῆση χωρὶς ὄρμην πρὸς πραγματοποίησιν μεγάλων ὄνειρων, μὴ εὐρίσκουσα ἄλλην διέξοδον, παρεσύρετο ἀπὸ τοὺς ἀγύρτας ἀνατροπεῖς εἰς ἀνοήτους καὶ ἀντεθνικάς οὐτοπίας.

Ἐν τῷ μεταξύ τὰ κόμματα, εἰς τὰ ὄποια οἱ Ἕλληνες εἶχατε ἐπὶ τόσον χρόνον βασίσει ματαίας ἐλπίδας καὶ τὰ ὄποια τοσάκις σᾶς ἔφεραν εἰς τόν ὄλεθρον, βουτηγμένα εἰς τὴν συναλλαγὴν, ἡ ὄποία διέφθειρε τὰ πάντα, μὴ βλέποντα πέραν τῶν στενῶν κομματικῶν τῶν ὑπολογισμῶν, διαπληκτιζόμενα καὶ ἐρίζοντα μεταξύ τῶν δὴ ὄτι χωρὶς τὰς ἔριδας αὐτάς δέν ἦδύναντο νὰ ζήσωσιν, ἐν τῷ μεταξύ τὰ κόμματα εἶχον προπαρασκευάσει διὰ τῆς θολῆς κομματικῆς ζωῆς τῶν τὴν ἀποπνικτικὴν ἀτιμό-

σφαιραν, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν θά ἐξερρηγνύετο ὁ κεραυνός τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς. Εἶχομεν φθάσει δύο βήματα πρὸ τοῦ ὀλέθρου. Τὴν 5ην Αὐγούστου ἐπρόκειτο ν' ἀρχίσῃ τὸ αἱματοκύλισμα τῆς Ἑλλάδος καὶ νά καταποντισθῇ ἡ ἐθνικὴ μας ὑπόστασις. Τὴν 4ην Αὐγούστου ὁμως ἡ Βασιλικὴ χειρονομία σᾶς ἐσταμάτησεν εἰς τὸν κατήφορον εἰς δύο βήματα ἀπὸ τοῦ κρημονοῦ.

Ἐχομεν ἡμεῖς καὶ ἀναλαμβάνομεν ἐνώπιόν σας ὀλην τὴν εὐθύνην τῆς πράξεως ταύτης, μέ πεποιθήσιν ὀλοι σας σὺναισθάνεσθε τὴν ἀνάγκην αὐτῆς. Κανεῖς σας, πλὴν τῶν γνωστῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν παραφρόνων ἀνατροπέων, δέν θέλει νά ἰδῇ τὸν τόπον μας νά πέσῃ εἰς τὴν τύχην τῆς δυστυχοῦς Ἰσπανίας.

Δέν ἐχάσατε τὰς ἐλευθερίας σας.

Τώρα ἀκριβῶς θά ἀποκτήσετε τὰς πραγματικὰς ἐλευθερίας σας.

Δέν αἰσθάνεσθε ὀλοι σας μίαν ἀπολύτρωσιν; Εἶναι ἡ ἀπολύτρωσις ἀπὸ τοῦ διπλοῦ ζυγοῦ, τῆς κομμουνιστικῆς τυραννίας καὶ τῆς μικροκομματικῆς τυραννίας. Δύο τυραννίαι αἰ ὀποῖαι σᾶς περιέσφιγγαν καὶ σᾶς ἐδέσμευαν κάθε ἐλευθέραν κίνησιν, κάθε ἐκδήλωσιν ἐλευθέρας καὶ ἀνωτέρας ζωῆς.

Μόνον ἐκεῖνοι, οἱ ὀποῖοι μετεχειρίζοντο ὀχι πλέον τὴν ἐλευθερίαν ἀλλὰ τὴν ἀσυδοσίαν τὴν ὀποῖαν εἶχον διὰ νά καταπατῶσι τὴν δεσμευμένην Ἑλληνικὴν κοινωνίαν, μόνον αὐτοὶ ἔχασαν πλέον τὴν ἀσυδοσίαν ταύτην καὶ τὴν ἔχασαν διὰ παντός.

Καὶ τώρα ἀνανήψατε ὀλοι διὰ νά βαδίσωμεν ὀλοι ὀμοῦ τὸν τραχύν δρόμον τῆς Ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑθνους. Ξυπνήσατε ὀλοι σας, ἐγερθῆτε ὡς ἓνα σύνολον διὰ ν' ἀναστηλώσωμεν τὴν Ἑλληνικὴν μας Πατρίδα.

Ἐτοιμασθῆτε ὀλοι σας διὰ θυσίας, θυσίας ἀναγκαίας καὶ διὰ τὸ κοινωνικόν μας σύνολον καὶ ἰδίως διὰ τὰς

πασχούσας τάξεις αὐτοῦ.

Διότι ὄλοι μας ἀποτελοῦμεν ἓνα πρᾶγμα, ἓνα εἶναι τὸ Ἔθνος καὶ κανεῖς δέν μπορεῖ νά εἶναι εὐτυχής ὅταν οἱ πλαγινοὶ του δυστυχοῦν.

Θυσιάσατε ὄλοι ἓνα μέρος τοῦ ἑαυτοῦ σας καὶ ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς διὰ νά ἀφελήσετε τὸ σύνολον. Θυσιάσατε τὸν ἀτομισμὸν σας. Κανεῖς μας δέν εἶναι ἐλεύθερος, ἀλλὰ ὄλοι μας ὑπηρετᾶται τῆς Πατρίδος. Καὶ ἐκεῖνος εἶναι ὑπέρτερος τῶν ἄλλων, ὁ ὁποῖος θά κάμη τὰς μεγαλυτέρας θυσίας ὑπὲρ τοῦ συνόλου τοῦ Ἔθνους. Ἀλλὰ ὄλοι μας θά κάμωμεν κάθε θυσίαν καὶ θά ὑποστώμεν πᾶσαν στέρησιν μέ χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, διότι ἔτσι μόνον θά ἐξασφαλίσωμεν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν τάξιν εἰς τὸν τόπον μας, ἤρεμον καὶ ἀποδοτικὴν ἐργασίαν δι' ὄλους, εὐτυχές μέλλον διὰ τὰ παιδιὰ μας, τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ μας πολιτισμοῦ, τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἔθνους καὶ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς.

Ποῖος ἢ ποία ἀπὸ σᾶς, Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίδες, δέν θά ἀποδυθῆ μέ ὄλην τὴν ψυχὴν εἰς τὸ μέγαλον τοῦτο ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Πατρίδος, εἰς τὸ ὁποῖον σᾶς ὀδηγοῦμεν; Κανεῖς καὶ καμμία εἶμαι βέβαιος δέν θά ὑστερήσῃ. Τὸ βλέπω καὶ τὸ ἀκούω ἀπὸ τὰς μυριάδας τῶν τηλεγραφημάτων σας, τὰ ὁποῖα ἐλάβομεν καὶ τὰ ὁποῖα σκορπίζουν παντοῦ τὸν ἐνθουσιασμὸν σας.

Ἀποτείνομαι ἰδιαιτέρως εἰς σέ, ἑλληνικὴ νεολαία. Δέν φταῖς ἐσὺ ἐάν παρεστράτησες. Ἀφημένῃ, ἐγκαταλελειμμένῃ μετὰ τόσας καταστροφὰς τῶν ἰδανικῶν καὶ τῶν ὀνείρων τὰ ὁποῖα θά ἔπρεπε νά σοῦ πλημμυρίζουν τὴν ψυχὴν, ἀφοῦ οἱ ὀδηγοὶ σου, ἀψυχοὶ καὶ ἀπογοητευμένοι σοῦ ἐγέμισαν τὴν ψυχὴν μέ ἀπελπισίαν, τί νά κάμης καὶ σὺ, δύστυχη ἑλληνικὴ νεολαία; Ἀφοῦ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐντεταλμένοι νά σέ ὀδηγοῦν σοῦ ἔσπειραν τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὸν φόβον τοῦ ἀγῶνος τῆς ζωῆς, τί νά κάμης καὶ σὺ, ἑλληνικὴ νεολαία;

Χωρίς έλπίδας, χωρίς δνειρα, ακολουθήσες τούς άγύρτας και τούς λαοπλάνους, νομίζουσα ότι έτσι, θά μπορούσες και σύ νά ιδής κομμάτι φωτεινού ούρανού και έτσι ώδηγήθηκες εις τήν κόλασιν τής άπελπισίας και του ύλισμου.

Σήκω επάνω, έλληνική νεολαία. Δέν υπάρχει διά σέ άλλη πραγματικότητα παρά ή έλληνική πατρις, μόνον εκεί θά επανεύρης τόν έαυτόν σου. Μόνον μέσα εις τάς έθνικάς παραδόσεις θά επανεύρης τόν προορισμόν σου. Μόνον μέσα εις τόν έλληνικόν πολιτισμόν θά επανεύρης τά ιδανικά σου και τά δνειρά σου. Χωρίς αυτά δέν ήμπορείς νά ζήσης, έλληνική νεολαία. Μόνον εκείνα τά όποια σου έδημούργησεν ή έλληνική ιστορία αποτελούν τό σώμα σου και τήν ψυχήν σου. Τά ξένα κατασκευάσματα, μέ τά όποια ήθέλησαν νά σέ παρασύρουν οι άγύρται μέ τούς παράφρονας ρωμαντισμούς των, είναι ψεύτικα διά σέ και αποτελούν δηλητήριο. Διότι, έννόησέ το, δέν μπορείς νά ζήσης άλλέως παρά έλληνικά μέσα εις τήν φυλήν σου και μόνον εκεί μέσα θά εύρης τόν λόγον και τόν προορισμόν τής ύπάρξεώς σου. Και τότε θά ιδής ότι θά επανεύρης τήν χαράν και τήν αισιοδοξίαν, αι όποιαι σου έλειψαν. Και όταν θά τάς επανεύρης, θά ιδής μέ τί εύκολίαν θά υπερπηδήσης τά εμπόδια και τάς δυσκολίας τής ζωής και τί μέλλον θά παρασκευάσης και διά τόν έαυτόν σου και διά τήν Έλλάδα, εις τήν όποίαν άνήκεις αναποσπάσως.

Σήκω, λοιπόν, έλληνική νεολαία, απόβαλε μακράν σου τάς άγυρτείας και τά ψεύδη, μέ τά όποια σου έδηλητηρίασαν τήν ψυχήν. Πέταξε μακράν σου τά έλεινά αναγνώσματα, τά όποια σέ διδάσκουν τήν άνηθικότητα και τήν ανανδρίαν, άκόμα και εκείνα τά όποια, δήθεν φιλολογικά έργα, σέ διδάσκουν νά φοβάσαι τούς άγώνας τής ζωής και νά μη σκέπτεσαι παρά τό άτομόν σου και τήν ύλικήν απόλαυσίν σου.

Καί τώρα ὄλοι οἱ Ἕλληνες καί Ἑλληνίδες, μεγάλοι καί μικροί, ἐμπρός, χωρίς μεμψιμοιρίας, χωρίς κακομοιριές. Ὁκαθεῖς εἰς τήν θέσιν του καί εἰς τό ἔργον του, πειθαρχῶν εἰς τό Κράτος, ὄλοι ἀφωσιωμένοι εἰς τό ἑλληνικόν σύνολον.

Ἡμεῖς εἴμεθα ἀποφασισμένοι, βέβαιοι διά τήν ἐπιτυχίαν, νά φέρωμεν παντί σθένει τό ἔργον μας εἰς αἴσιον πέρας. Θά ὑπερπηδήσωμεν κάθε ἐμπόδιον καί θά συντρίψωμεν πάσαν ἀντίδρασιν. Καί εἴμεθα βέβαιοι δι τήν ἔχωμεν πλήρη καί ἀνεπιφύλακτον τήν βοήθειαν ὄλων σας.

Ἡ ἐπικράτης τοῦ Μεταξᾶ ἐγέμισε μέ ἀνακούφισιν τόν λαόν. Εἶχον βαρεθῆ οἱ ἄνθρωποι τά κινήματα, τάς μεταπολιτεύσεις καί τήν ἀκυβερνησίαν, πού συνωδεύετο ἀπό ὄλα τά ὀλέθρια κοινωνικά ἐπακόλουθα. Ἡ μεταβολή ἐγίνε δεκτῆ μέ ἀληθῆ ἱκανοποίησιν ἀπό τόν λαόν, ἀλλά ὄχι καί ἀπό ἐκείνους πού ἔζων ἀπό τήν πολιτικὴν ἀναταραχὴν ἢ ἐπεδίωκαν νά ὤφεληθοῦν ἀπό ἐκείνην.

Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς 4ης Αὐγούστου ἤρχισεν μέ τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ Μεταξᾶς θά πέση συντόμως. Οἱ ἐπιτήδειοι πού, ἐξ αἰτίας τῆς 4ης Αὐγούστου ἔχασαν κερδοφόρους ἐπιχειρήσεις διέδιδαν ὅτι ὁ Μεταξᾶς δέν θά ἀνθέξῃ πέραν τοῦ χειμῶνος, κατόπιν, ὅτι θά παραιτηθῆ τήν ἀνοιξιν καί οὕτω διέρρυσεν ὀλόκληρον ἔτος μέ ματαιίας ἐλπίδας. Ὅποτε, ἀπό τό 1937 ἀπεφασίσθη νά ὀργανωθῆ συστηματικὴ ἀντίστασις κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ πολιτεύματος.

Ἐχθροὶ τοῦ Μεταξᾶ ἦσαν τέσσαρες παράγοντες. Τά ἀνάκτορα. Ἡ δημοκρατία. Ὁ κομμουνισμός καί οἱ ξένοι. Θά περιγράψωμεν ἕκαστον ἰδιαίτερος.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐβλεπε τήν 4ην Αὐγούστου ὡς μίαν προσωρινὴν κατάστασιν, πού ἐπεβλήθη διά νά ἀντιμετωπισθῆ τό πολιτικόν ἀδιέξοδον, πού ἐδημιούργησαν τά κόμματα.

Κατά τήν πρώτην μάλιστα ἐπέτειον τῆς μεταβολῆς ἀπέστειλε εἰς τόν Μεταξᾶ συγχαρητήριον τηλεγράφημα, ὅπου δέν παρέλειψε νά σημειώσῃ ὅτι ἐλπίζει ἡ λήψις τῶν ἐκτάκτων μέτρων νά εἶναι προσωρινή καί εὐχεται «ταχέως τήν ἐν ὁμονοία σύμπραξιν πάντων ὑπέρ τῆς κοινῆς εὐημερίας». Ὁ πρωθυπουργός ἀπήντησε ἀμέσως εἰς τόν Βασιλέα. Τό κείμενον πού συνέταξε ἰδιοχείρως ἐπί τοῦ ἐντύπου τοῦ τηλεγραφήματος πού τοῦ ἦλθεν ἀπό τά ἀνάκτορα τῆς Κερκύρας ἔλεγε ὀρθά-κοφτά ὅτι τό ἀνορθωτικόν ἔργον τῆς κυβερνήσεως εὐρίσκεται «μόλις εἰς τήν ἀρχήν του» καί δέν ἄφηνε ἀμφιβολίαν διά τήν διάρκειαν τοῦ νέου πολιτεύματος. Τό ἐπόμενον ἔτος καί πλέον ὁ Γεώργιος δέν θά στείλῃ τηλεγράφημα. Εἶχεν ἀνταληφθῆ καλῶς, ὅτι ὁ παλαιός του καθηγητής τῆς στρατηγικῆς, εἰς τήν Σχολήν Εὐελπίδων θά ἐφήρμοξε μέ κάθε θυσίαν τά σχέδιά του. Σχέδια πού ὠρίμασαν εἰς τοὺς ἐθνικούς ἀγῶνας μιάς περιπετειώδους ζωῆς.

Περί τόν Βασιλέα ὑπάρχει ἓνα περιβάλλον ἀπό πρίγκιπας, αὐλάρχας, συμβούλους καί ἄλλους παράγοντας πού ὄλοι μαζί ἐχθρεύονται τόν Μεταξᾶ. Ἐξυφαίνεται μιά «παλατιανή συνωμοσία», γράφει ὁ ἴδιος, πού μέσα της δέν εὐρίσκεται ὁ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ὅπωςδήποτε ὑποστηρίζει τόν πρωθυπουργόν του. Τά μικροεπεισόδια διεδέχοντο ἄλληλα.

Ὁ Γεώργιος, ἐπί παραδείγματι, ὅταν εἶδε τόν χαϊρετισμόν τῆς ΕΟΝ δέν τόν ἐνέκρινε. Ὁ Μεταξᾶς τόν ἐπέβαλε. Ὅταν ὁ Γεώργιος ἠρώτησε τόν Παπάγον ἂν τά παιδιά τῆς ΕΟΝ κατασκοπεύουν τοὺς γονεῖς τους, ὁ Μεταξᾶς ἔμαθε τόν συκοφάντη πού εἶχε διαβάσει τήν Νεολαία εἰς τόν Βασιλέα καί τόν ἐτσάκισεν. Ἦτο ὁ Μέγας Αὐλάρχης. Ἀδίκως ἐπίσης προσεπάθησεν ὁ Γεώργιος νά σώσῃ τοὺς βασιλικούς ὑπουργούς Γεωργακόπουλον καί Λογοθέτην. Ὁ Μεταξᾶς τοὺς παρηκολούθησεν, διεπίστωσεν ὅτι συνωμοτοῦν ἐναντίον του καί τοὺς ἀπήλλαξε τῶν καθηκόντων των. Πολλοί αὐλικαί ρα-

διουργίαι έγιναν. Ίδίως μέ τόν διευθυντήν τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Βασιλέως καθηγητήν Ἀγγελόπουλον καί μέ ἄλλους κρυπτομένους ὀπισθεν τοῦ Διαδόχου Παύλου. Ὁ Βασιλεύς δέν εἶναι «*ὑπέρ ἐμοῦ*», παρατηρεῖ ὁ κυβερνήτης τήν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ 1938. Τήν 4ην Αὐγούστου 1940 ἡ κρίσις θέλει ἕνα βῆμα διά νά ἐκδηλωθῆ. Ὁ Μεταξῆς ἀγανακτεῖ: «*Μοῦ ἔρχεται τό ὅτι ὁ Βασιλεύς, Διάδοχος, Αὐλή του ἔμειναν μακράν καί ἐχθρικοί τῆς ἐορτῆς 4ης Αὐγούστου. - Τίνος τό τέρμα ἐγγίζει;*»!

Ἄνακεφαλαιῶνων τήν στάσιν τοῦ Γεώργιου ἀπέναντί του, κατέληγε εἰς τήν ἀκλόνητον ἀπόφασιν: «*Ἐγώ θά προχωρήσω. Δέν θά μέ σταματήση τίποτε*». Ἄναμφιβόλως, μεταξύ τοῦ Γεωργίου καί τοῦ Μεταξῆ ἐγεννήθησαν μεγάλαι ἀντιθέσεις, πού ἐκαλύφθησαν μέ τήν κήρυξιν τοῦ πολέμου. Ὁ Γεώργιος ἤθελε τό κοινοβουλευτικό παιχνίδι. Ὁ Μεταξῆς προετίμα τό ἔθνικόν κράτος. Τό αὐλικόν περιβάλλον, ἀπό συμφέρον καί πλουτοκρατικῆς φιλοδοξίας ἐρέθιζε τά πρόσωπα διά νά τά φέρη εἰς σύγκρουσιν. «*Τίνος τό τέρμα ἐγγίζει;*» διηρωτήθη ὁ Ἐθνικός Ἡγέτης τήν 8ην Αὐγούστου 1940. Ὁπωσδήποτε, ἦτο ἀποφασισμένος νά διώξη τόν Γεώργιον, ἄν δέν ἀπεδέχετο τά ἰδανικά καί τās ἀρχάς τοῦ νέου πολιτεύματος. Ὁ Μεταξῆς, ἀναμφιβόλως, ἐπίστευεν εἰς τήν βασιλείαν, ὑπό τόν δρον νά ὠφελῆ τό Ἔθνος καί νά μή μετατρέπεται εἰς κοινόν μεσολαβητήν καί πολιτικόν μεσίτην τῶν κομμάτων.

Τελικῶς, διά νά μή μακρηγορῶμεν ἡ ἀντίθεσις Ἄνακτόρων—4ης Αὐγούστου δέν ἐξεδηλώθη εἰς ἀνοικτήν σύγκρουσιν. Ὁ πόλεμος ἔφερε ὁμόνοιαν, μέ τήν ἔννοιαν ὅτι ὁ Βασιλεύς ἐδέχθη ὡς ἀποστολήν τοῦ θρόνου του τόν συμβολισμόν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἐνῶ ὁ Μεταξῆς, ἀφοῦ ἀπηλλάγη τῶν παλατιανῶν συνωμοσιῶν, ἀνέλαβε τās πολιτικῆς εὐθύναις διά τήν πορείαν τοῦ Ἔθνους εἰς κρίσιμα ὀρόσημα τῆς ἱστορίας.

Δεύτεροι ἀντίπαλοι τοῦ Μεταξῆ καί περισσότερον δικαιο-

λογημένοι, ήσαν οι δημοκράται πολιτικοί. Ἄφου ἐστάθησαν ἀνίκαντοι ὄχι νά ὠφελήσουν, ἀλλ' ἀπλῶς νά κυβερνήσουν τόν τόπον, ἐθεώρησαν καθήκον των νά πολεμήσουν τόν ἄνδρα, πού, τέλος πάντων, ἔδωσε μίαν ἡγεσίαν εἰς τήν χώραν. Προμετωπίς τῆς ἀντιστάσεως ἐτέθη, φυσικά, ἡ πολυπαθῆς ἐλευθερία. Ἡ δρᾶσις τῆς ἀντιστάσεως συνίστατο εἰς ὑπομνήματα πρὸς τόν Βασιλέα διὰ νά ἐκδιώξῃ τόν Μεταξᾶν, εἰς τήν ἐπαίσχυντον προσφυγῆν εἰς τούς ξένους καί εἰς τήν σύμπτῃσιν μερικῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων πού ὄλαι ὁμοῦ ἐκυκλοφόρησαν συνολικῶς 29 φύλλα λαθροβίων ἐφημερίδων («Ἐλευθερία», 6 φύλλα. «Σύνταγμα», 5 φύλλα. «Παλιγγενεσία», 6 φύλλα καί δώδεκα φυλλάδια ἢ ΜΕΟ). Ὁργανώθη ἐπίσης καί κάποιον κίνημα εἰς τά Χανιά, πού κατεστάλη μέ προκηρύξεις καί τοῦ ὁποίου οἱ Ἀρχηγοί, ὅταν συνελήφθησαν δέν ἐκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς, ἀλλά ἐφυγαδεύθησαν ἀπό τόν ἴδιον τόν Μεταξᾶν μέ καΐκι εἰς τήν Κύπρον. Αὕτη ὑπῆρξε ἡ ἱστορία τῆς δημοκρατικῆς ἀντιστάσεως κατά τῆς 4ης Αὐγούστου καί τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ.

Ἡ ἐντολή τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τόν Μανιαδάκην ἔλεγε: «*Τά κόμματα εἶναι πτώματα. Πολιτικῶς δέν ἔχουν ἀξίαν. Ἄφησέ τα νά γελοιοποιηθοῦν μόνα των. Ὅριον ἀνοχῆς θέτω τήν συκοφαντίαν. Ὅποιος συκοφαντεῖ ἀμέσως ἔξορία*». Καί ἀπό τὰς ἐγγραφάς εἰς τό «Ἡμερολόγιον» ἀναγιγνώσκομεν, πῶς ἡ προσωπική ἀντίδρασις τοῦ Μεταξᾶ ἐκλίνε μᾶλλον εἰς τό νά οἰκτεῖρη τούς δημοκρατικούς πολιτικούς παρὰ νά τούς μισῇ, π.χ. «*Ἐγκύκλιος Μυλωνᾶ, συκοφαντίαι. Τί νά τόν κάμω;*» (4.1.38). «*Καφαντάρης ἐντελῶς χωρὶς νόημα. Θέλουν νά γίνουν ἡρωες. Θά γίνουν ἀπλῶς γελοῖοι*» (8.1.38). «*Ἄλλὰ Πρωτοσύγκελλος ἐφέρθηκε ἀνόητα. Τώρα περιμένουν ὄλοι τους νά συλληφθοῦν*» (12.7.38) κ.λ.π.

Ὁ Μανιαδάκης μοῦ εἶπε —καί χωρὶς νά ὑπερβάλω ἐπαναλαμβάνω ἐδῶ— ὅτι εἰς τὰ τέλη τοῦ 1938, ὁ Μεταξᾶς, κουρα-

σμένος από την ταλαιπωρίαν μέ την ἐκλογὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, εἰς τὴν ὁποῖαν θὰ ἀναφερθῶμεν κατόπιν ἤτο συνεχῶς στενοχωρημένος. Διὰ νὰ τὸν διασκεδάσῃ διέκοψε τὴν παρακολούθησιν δύο παρανόμων τυπογραφείων καὶ τοὺς συνέλαβε ὄλους τοὺς ἀντιστασιακοὺς μαζί, ἀφοῦ τοὺς ἐκάλεσεν μέ ψευδῆ τηλεφωνήματα νὰ συγκεντρωθοῦν. Ὁ Μεταξᾶς σχολιάζει τὴν σύλληψιν κατὰ τρόπον πού καταδεικνύει καὶ τὴν ποιότητα τῶν ἀντιστασιακῶν καὶ τό πόσον τοὺς ὑπελόγιζεν τό κράτος: « Ἦσαν δύο, ἓνα ἐτύπωνε τὴν Ἐλευθερία καὶ ἓνα ἄλλο τὴν ΜΕΟ, τὴν ΕΣΔΕ, τό Στρατιωτικό Βῆμα, τὴν Μάχη καὶ δέν θυμοῦμαι τί ἄλλο. Θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι πίσω ἀπ' ὄλα αὐτὰ θὰ εὐρίσκοντο Ὁργανώσεις. Τίποτε! Τό αὐτό πρόσωπον, 1-2 ἄνθρωποι, συνέτασσε καὶ ἐτύπωνε ὄλα. Ὁ Κολυβάς τυφλὸς ἀπὸ φθόνον καὶ μῖσος, ὁ Κύρκος ἀνισόρροπος (ἰσως), ὁ Γεώργιος Μελάς καὶ οἱ ἄλλοι τριτεύοντα ὄργανα» (17.12.38).

Οἱ ἀνεμοπαρμένοι δημοκρατικοὶ πολιτικοὶ ἐπίστευαν ὅτι μέ διάφορα ἀρχικά θὰ ἠδύναντο νὰ κλονίσουν τὴν 4ην Αὐγούστου. Κατώρθωναν νὰ ἐπισκέπτωνται τὸν Μανιαδάκη, ὁ ὁποῖος τοὺς ἔλεγε μέ τὴν γνωστὴν του καλόκαρδον ἀθυροστομία: «Ρέ κερατάδες, δέν μπορῶ νὰ σᾶς ἐξορίσω ἂν δέν βρῖσετε». Καὶ μερικοὶ ὕβριζαν μέ ὑπομνήματα. Πρῶτος καὶ καλύτερος ὁ Παπανδρέου ἔστειλε μίαν ὕβριστικὴν ἀπάντησιν καὶ ἀμέσως «ἐστάλη μακρυνά». Ἡ ἐξορία εἶχε καὶ ἓνα δυσάρεστον γεγονός. Ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Μεταξᾶ διετάχθη ἡ ἐκτόπισις τοῦ Μιχαλακόπουλου, ἐπειδὴ ἐζήτησε τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ἀγγλων διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς κυβερνήσεως. Ὁ Μιχαλακόπουλος ἔκανε αὐτὴν τὴν πρότασιν εἰς τὸ Παρίσι, εἰς τὸν Ἀγγλον πρεσβευτὴν, ὁ ὁποῖος ἀπήντησε ὅτι δέν εἶναι ἀρμόδιος νὰ ἀναφέρῃ σχετικῶς εἰς τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν καὶ παρέπεμψε τὸν Ἕλληνα πολιτικόν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας εἰς Ἀθήνας. Ὁ Μιχαλακόπουλος εἶπε ὅτι δέν ἐπι-

στεύεται τόν Βάτερλο, διότι εἶναι μέθυσος. Τήν στιχομυθίαν αὐτή ἐπληροφόρηθη ὁ Βάτερλο ἀπό ἐγκύκλιον πού ἐκκυκλοφόρησεν ἡ Ἀγγλική κυβέρνησις πρὸς τὰς πρεσβείας τῆς καὶ «ἐκάρφωσε» τόν Μιχαλακόπουλον εἰς τόν Μανιαδάκην.

Εἰς τὴν Πάρον ὅπου ἐξετοπίσθη, μολονότι ἦτο ἀρρωστος, ἔπαθε περιπνευμονίαν. Μετεφέρθη εἰς τόν «Εὐαγγελισμόν» καὶ ἐκλήθη ἐπειγόντως καθηγητῆς ἀπὸ τὴν Βιέννην. Δυστυχῶς ἀπέθανε. Ὁ Μιχαλακόπουλος ὑπῆρξε παλαιὸς φίλος τοῦ Μεταξᾶ καί, ὅπωςδῆποτε, εἶναι κακοήθης κάθε προσπάθεια πολιτικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ θανάτου του, πού συνέβη ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἐπαναφορὰ του εἰς τὰς Ἀθήνας.

Οἱ δημοκράται πολιτικοί, ὡς παράγοντες ἀντιστάσεως δέν ἀπησχόλησαν τό πολίτευμα. Μερικοὶ ἀπὸ ἐκείνους πού ἐξωρίσθησαν, ἐξωρίσθησαν διότι ἐσυκοφάντησαν τίποτε περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον. Κάθε ἀντίθετος γνώμη εἶναι ἱστορικῶς λανθασμένη.

Ὡστόσο οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἀπετάθησαν πρὸς τόν Βασιλέα. Ἐζήτησαν ἀκρόασιν καὶ ἔγιναν δεκτοὶ δι' ἕν τέταρτον ἕκαστος. Εἶπαν τὰ παράπονά των καὶ ἀπῆλθον. Διεσώθη ὁ διάλογος μετὰξὺ Γεωργίου καὶ Καφαντάρη. Τόν παραθέτομεν, ὅπως τόν ἀφηγήθη ὁ Ἀρχηγὸς τῶν Προοδευτικῶν, εἰς τόν βουλευτὴν Μ. Μάλαινον («4η Αὐγούστου»):

«— Διατί τό ἐκάματε αὐτό κύριε;

Ὁ Βασιλεὺς τόν ἐκύτταζεν ἀτενῶς: Τό βλέμμα του ἐφαίνετο σκοτεινόν. Αἱ διακοπαὶ του ἦσαν ὀλίγαι. Ἀφοῦ ἤκουσεν μέ ὑπομονήν τὴν ὑπὲρ τοῦ Πολιτεύματος ἐκκλησιν τοῦ συνομιλητοῦ του, παρετήρησε.

— Σᾶς ἐπερίμενα τόσους μῆνες...

— Τί μάς ἐπεριμένετε, Μεγαλειότατε; Ἐκάμαμε ὁ,τι θέλατε. Ἐστηρίξαμε τόν Δεμερτζήν πρῶτα καὶ ἔπειτα τόν Μεταξᾶν. Ἐάν ὁ Μεταξᾶς ἀπέτυχεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἴδιος, εἶναι ὁ

ένδεδειγμένος νά κάμη δικτατορίαν; Καί ἔπειτα, όταν δέν συνεφώνει ὁ πολιτικός κόσμος κανεῖς δέν ἀνησυχεῖ, όταν ἀνηγγέλθη ὅτι συνεφώνησεν (εἰς τό σημεῖον αὐτό ὁ συνομιλητής μας δέν ἐκρατήθη καί προσέθεσε, εἰς φιλοσκώμονα τόνον: ἄς πούμε ὅτι συνεφώνησε!). Τότε γίνεται ἡ δικτατορία! Ἄρα ἐγινε διότι ἐσυμφωνήσαμε καί ὄχι διότι δέν ἐσυμφωνήσαμε.

– Δέν τοῦ ἐψηφίζατε τά νομοσχέδια –διέκοψε πάλιν ὁ Βασιλεύς.

– Ποῖα;

– Νά, τό περί ἀμβύκων!

– Ἄν σᾶς εἶπε τέτοιο πράγμα ὁ Μεταξῆς Μεγαλειότατε σᾶς εἶπε ψέματα – σᾶς ἐξηπάτησε! Δέν μᾶς τό ἔφερε κἂν εἰς τήν Βουλὴν. Ἡμεῖς παραπονούμεθα ὅτι μᾶς ἀπασχολοῦσε μέ ἀσήμαντα πράγματα – μέ σκουπίδια. Ὑποφέραμε καί ἰδρώναμε μέ τά κυνικά αὐτά καύματα μέσα εἰς τήν αἴθουσαν τῆς Βουλῆς καί εἰς αὐτήν τήν ἡλικίαν δέν μᾶς ἔφερε κανένα ἄξιον λόγου νομοθέτημα.

– Εἶναι ζεστή ἡ αἴθουσα τῆς Βουλῆς; ἠρώτησεν ὁ Βασιλεύς μέ διάθεσιν ἀναμφιβόλως εἰρωνικῆν (πού μ' ὄλα ταῦτα ὁ Γ. Καφαντάρης δέν ἐφαίνετο νά εἶχε προσέξει).

– Ζεστή! Ἄνυποφόρως ζεστή!

– Θά τά ἐψηφίζατε ἐάν σᾶς τά ἔφερε;

– Τί νά ξεύρω Μεγαλειότατε. Ἡ Βουλὴ θά ἀπεφάσιζε. Ὡς πρός τό νομοσχέδιον ὁμως «περί ἀμβύκων», ἐγώ εἶμαι ἀπό τό 1904 ὑπέρ τοῦ μέτρου αὐτοῦ. Ἐγραφα καί σχετικὴν μελέτην...

Καί ὁ Γ. Καφαντάρης κατέληξε εἰς νέαν ἐκκλησίαν.

– Μεγαλειότατε, μήν τό κάνετε αὐτό. Ἐάν εἶχαμε μίαν διαφορὰν ἐκ τοῦ πολέμου, πού μᾶς ἐβασάνισεν εἴκοσι χρόνια καί εἰς τήν ὁποίαν ἀνεμίχθη καί ἡ Βασιλεία, τά αἰτία τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἐπέρασαν μαζύ μέ

τόν πόλεμον. Ἡ διαφορὰ πού θά δημιουργηθῆ τώρα εἶναι ἀπό ἐκείνας πού δέν περνοῦν. Πρόκειται περὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ δικτατορία θά γίνῃ ὁ ἐφιάλτης σας.

– Θά εἶναι γιὰ λίγο καιρό.

– Κάθε μέρα πού θά περνᾶ θά μπαίνετε περισσότερο μέσα.

– Διατί δέντά εἶπατε αὐτά στόν Μεταξᾶ; Νά πάτε νά τοῦ τά πῆτε!

– Στόν Μεταξᾶ νά πάμε! Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά μῆν τοῦ ποῦμε οὔτε καλημέρα πλέον, ἂν δέν τακτοποιηθῆ αὐτή ἢ ὑπόθεσις.

– Θά μελετήσω τό ὑπόμνημα καί ὅταν ἐπιστρέψω...

(Ὁ Βασιλεὺς ἦτο ἔτοιμος νά ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Κέρκυραν).

– Νά μὴ φύγετε.

– Θά τό πάρω μαζί μου.

Τὴν ἄλλην, ἐν τούτοις, ἡμέραν μᾶς ἐβεβαίωσεν ὁ Γ. Καφαντάρης, ἔλαβεν ἐπιστολὴν τοῦ Αὐτάρχου διὰ τῆς ὁποίας τοῦ ἀνεκοινοῦτο ὅτι τό ὑπόμνημα παρεπέμφθη εἰς τόν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως».

Τρίτη κατηγορία ἐχθρῶν τοῦ Μεταξᾶ ἦσαν οἱ κομμουνισταί, πού τοὺς «πῆρε τὴ μπουκιά μέσα ἀπὸ τό στόμα». Ὁ ἀρχικομμουνιστὴς Ἰωαννίδης, ὁμιλῶν διὰ τόν «διαβολεμένο» Μεταξᾶ παρεδέχθη ὅτι: «Στὰ τέσσερα χρόνια τῆς δικτατορίας του μᾶς χάλασε ὅ,τι εἶχαμε φτιάξει σέ 15 χρόνια... Ἄκόμα λίγο καί ἡ κατάστασις θά ἄλλαζε ριζικά. Ἦρθε ὁμως ὁ Μεταξᾶς. Κατάφερε νά ἐκμηδενίσῃ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀναρχία πού μᾶς ἐξυπηρετοῦσε». («Ἀκρόπολις» 19.9.48). Ἡ 4η ὁλομέλεια τοῦ Κ.Κ.Ε., πού συνήλθε τόν Αὐγούστου 1937 παραληρεῖ μανιωδῶς ἐναντίον τοῦ «λαομίσητου μοναρχοφασίστα Μεταξᾶ» καί καλεῖ τοὺς Ἕλληνας νά παλέψουν διὰ... «συνταγματικὸ κοινοβουλευτικὸ πολίτευμα μὲ λαϊκὲς ἐλευθε-

ρίες» («Σαράντα Χρόνα του Κ.Κ.Ε.» σελ. 449).

Ἡ ἀντικομμουνιστική πολιτική τοῦ Ἐθνικοῦ Ἡγέτου εἶχε δύο σκέλη. Τό ἕνα περιελάμβανε εὐρυτάτην κοινωνική μεταρρύθμισιν, ὥστε νά μὴν ὑπάρχουν αἰτήματα πρὸς ἐκμεταλλευσιν ἀπὸ τοὺς μαρξιστάς. Ὁλόκληρος π.χ. ἡ ἐργατική νομοθεσία εἶναι, ἀπὸ τό ἄλφα ὡς τό ὦμέγα, προσωπικόν ἔργον τοῦ Μεταξᾶ. Δέν πρόκειται νά ἀπαριθμήσωμεν τά φιλεργατικά μέτρα πού ἐφήρμοσε. Ἀρκούμεθα νά παραθέσωμεν μιὰ ἐγγραφήν ἀπὸ τό «Ἡμερολόγιον», χαρακτηριστικὴν τῆς ἀγάπης τοῦ Ἡγέτου πρὸς τοὺς ἐργαζομένους: «*Βιομήχανοι ἀπολύουν τοὺς ἐργάτας των. Τοὺς ἠπειλήσα ὅτι θά δημεύσω τά ἐργοστάσιά των ἂν δέν τοὺς ξαναπάρουν ὄλους!*» Μὲ μεγαλύτεραν ἀκόμη στοργὴν ἐνηγκαλίσθη τοὺς ἀγρότας, τοὺς ἀστούς καὶ προπαντός τὴν νεολαίαν, ὥστε δέν ἄφησε οὔτε μιὰ σπιθαμὴ δυνατότητος ἐκμεταλλεύσεως αἰτημάτων εἰς τοὺς κομμουνιστάς. Ἔτσι ὁ μαρξισμὸς ἐμαραίνεται ὡς ἰδεολογία, διότι δέν εὗρισκε χῶρον νά σπαρθῆ καὶ νά καρποφορήσῃ.

Τό ἄλλο σκέλος τοῦ μεταξικοῦ ἀντικομμουνισμοῦ εἶχε ὡς ἀντικείμενον τὸν παράνομον ὀργανωτικόν μηχανισμόν τοῦ Κ.Κ.Ε. Ἡ γραμμὴ τοῦ Μεταξᾶ ἦτο: «*Γελοιοποίησις τοῦ Κ.Κ.Ε.*»!

Αὕτη τὴν γελοιοποίησιν ἀνέλαβε καὶ ἔφερε εἰς πέρας μέ ἀριστοτεχνικόν τρόπον ἕνας Κορίνθιος, Ἕλλην κατὰ πάντα: Ὁ Μανιαδάκης. Ἐντὸς ὀλίγου χρόνου κατῴρθωσεν νά κἀνη τά μισὰ μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κ.Κ.Ε. «*χαφιέδες*», «*δηλωσίες*», καὶ «*πράκτορες τῆς ἀσφάλειας*». Ποτέ ἄλλοτε ἡ Ἀστυνομία δέν εἶχε τόσο ἐξευτελίσει τὸν κομμουνισμόν, ὅσον ἐπὶ Μανιαδάκη. Τοὺς ἐκυκλοφόρησεν καὶ δεύτερον «*Ριζοσπάστην*», πού διένειμε ὡς γνήσιον. Τοὺς ὠργάνωσεν καὶ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ τοῦ Κ.Κ.Ε., πού ἐκπρόσωπος τῆς θά ἐστέλλετο στὴν Γ' Διεθνή, ἀλλὰ ἐμεσολάβησεν ὁ πόλεμος καὶ δέν μετέβη. Τοὺς ἔδινε καὶ ὀδηγίας μέ ἀσύρμα-

τον από τὰ υπόγεια τῆς ἀσφαλείας, ὅπου ἐφθάναν καί τὰ μηνύματα ἀπό τὴν Ρωσία. Ὑπῆρχε καί τὸ παραμῦθι τοῦ ρετρινόλαδου. Καί λέγομεν παραμῦθι, διότι ἐπανειλημμένως προεκάλεσε ὁ Μανιαδάκης, ὡς βουλευτῆς ἐντὸς τῆς βουλῆς, τοὺς παλαιούς πελάτας του τῆς ΕΔΑ νὰ τοῦ ἀναφέρουν μίαν περίπτωση ἣν κάποιος ἤπινε ρετρινόλαδο. Οὐδεὶς εὗρέθη. Τὸ ρετρινόλαδο, μάλιστα, πρῶτοι τὸ διέδωσαν οἱ κομμουνισταί, διαμαρτυρόμενοι ὅτι δῆθεν τοὺς ἀναγκάζουν στὰ τμήματα νὰ πίνουν διαφόρους ποσότητες. Ὅταν τὸ ἐπληροφωρήθη ὁ Μεταξάς, ἐκάλεσε τὸν ὑπουργὸ ἀσφαλείας:

– *Κωστάκη, βάζεις καὶ πίνουν ρετρινόλαδο;*

– *Ὅχι, ἀπήντησεν ἐκεῖνος, ἀλλὰ σινηρῶ τὸν θόρυβο πῶς δημιουργησαν, διότι μέ συμφέρει.*

Εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Βουλῆς (19.12.1958) διαβάζομεν τί εἶπε, εἰς σχετικὴν ἐρώτησιν ἀριστεροῦ βουλευτοῦ ὁ Μανιαδάκης.

– *Θά σᾶς ἀπαντήσω ἐπ’ αὐτοῦ, διότι εἶχε τὴν ἀφελειαν ἐπ’ αὐτοῦ κάποιος ἄλλος τὸ 1950 νὰ μοῦ ὑποβάλη τὸ ἴδιο ἐρώτημα. Νομίζω ὅτι ὁ ἀείμνηστος Βέης Καθηγητῆς, τόσα ἤξερε, τόσα ἔλεγε.*

Μοῦ εἶπεν ὅταν τότε ὠμίλωνν περὶ εἰδικῆς μεταχειρίσεως. Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν νέαν διακοπὴν. Διότι μοῦ δίδετε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπαναλάβω καὶ σήμερον ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτοῦ ὅτι καθ’ ὅλον τὸ διάστημα τῆς πενταετοῦς διακυβερνήσεως τῆς ἰδικῆς μας, ὅταν εἶχα ἐγὼ τὴν Ἀσφάλειαν εἰς τὰ χέρια μου οὐδεὶς ἀπολύτως, οὔτε εἰς ἔτυχε τοιαύτης μεταχειρίσεως. Ἀλλὰ ὅταν ἀντελήφθην ὅτι μέ τὴν διάδοσιν καὶ μόνον μποροῦσα νὰ σᾶς πειθαρχήσω τὴν ὑπεβοήθησα τὴν διάδοσιν. Καὶ μέ τὴν διάδοσιν καὶ μόνον εἶχα τεράστια ἀποτελέσματα.

Ἐάν κατορθώσετε νὰ εὑρετε ἓνα, σᾶς δίδω τὸ δικαίωμα νὰ μέ κατηγορήσετε...

Εἶχεν ἐμπεδωθῆ τὸ αἶσθημα τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφα-

λείας τόσον πολύ, ὥστε ὁ μῦθος τόν ὁποῖον ἐσεῖς διαδώσατε ἐγώ τόν ἀπεδέχθην καί τόν ἐνίσχυσα διά νά ἀποφύγω ἀκριβῶς σκληρότητας, ὑπῆρξεν ἰκανός νά σᾶς κρατήσῃ ὅλους ἐσᾶς τούς κομμουνιστάς εἰς πλήρη προσοχήν. Εἶναι μία σελίς διά τήν ὁποῖαν σεμνύνομαι.

Τέλος παραλείπων χιλιάδας ἄλλα τεχνάσματα τοῦ Μανιαδάκη ἀναφέρομεν ὅτι διά νά ἀμείβῃ ἐπί πλέον τούς ἄνδρας τῆς ἀστυνομίας (ποτέ δέν ἐχρησιμοποῖει ἐμμίσθους ἰδιώτας πληροφοριοδότας, διότι «οἱ μπαγάσηδες φέρουν πληροφορίες κι' ὅταν δέν ὑπάρχουν, γιά νά δικαιολογοῦν τόν μισθό») διενήργει ἐράνους μεταξύ τῶν κομμουνιστῶν ἤθην διά τό κόμμα, ἐνῶ ἄλλοτε πράκτορές του ἐπώλουν ψευδεῖς διαταγᾶς πού εἶχαν χαρακτηρισθῆ ὡς «ἄκρωσ ἀπόρρητοι». Μέχρι τό 1940, ὅπως μοῦ εἶπε, ἐμοσχοπώλησεν περίπου 20.000 κατασκευασμένας ἀπορρήτους διαταγᾶς!

Τό Κ.Κ.Ε. ἐγελοιοποιήθη, ἐξηθρῶθη καί περιορίσθη εἰς τήν ομάδα τῶν πρακτόρων τῆς Μόσχας, πού τό Ἑλληνικόν κράτος εἶχεν μαντρώσει εἰς τήν Κέρκυραν καί εἰς τήν Ἀκροναυπλίαν.

Τέταρτοι καί πῶ ἀξιόλογοι ἐχθροί τῆς 4ης Αὐγούστου ἦσαν αἱ ξέναί δυνάμεις. Κατά κανόνα ὅλοι οἱ Ἕλληνες πρωθυπουργοί παριστάνουν τόν λέοντα εἰς τούς ξένους. Ἰσχυρίζονται πῶς δέν δέχονται πιέσεις καί ἄλλα παρόμοια ὑποκριτικά, ἀφοῦ προτοῦ κυβερνήσουν ἔχουν ἤδη τακτοποιήσει τάς ὑποχρεώσεις τῶν ἐναντι τῶν ξένων. Θά μᾶς δοθῆ ἡ εὐκαιρία νά διαπιστώσωμεν τήν στάσιν τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τούς ξένους. Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ Μεταξᾶς προετίμα νά ἐπικρατήσῃ ὁ Βενιζέλος εἰς τό κίνημα τοῦ 1935, παρά νά δεχθῶμεν ἐπέμβασιν ξένων. Ἀξίωμα τῶν πολιτικῶν του πεποιθήσεων ἦτο πῶς οἱ ξένοι θέλουν τό κακό μας, ἀπό μοχθηρίαν πρὸς τόν Ἑλληνισμόν καί ἐπειδή τά συμφέροντά των σπανίως συμβαδίζουν πρὸς τά ἰδικά μας.

Ὁ συμπαθητικός «μπάρμπα-Γιάννης» ἔκρυβε μέσα του ἕνα ἀτσάλινον ἔλασμα, ἕνα νεῦρον πού ἀντέδρα ἀμέσως καί σκληρῶς πρὸς κάθε ξενικὴν ἐπέμβασην. Ὁ Ἕλληνας πρεσβευτὴς Βάτερλο, πού κάπως ἀνεμείχθη εἰς τὰ ἐσωτερικά μας, ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καί ἐπέρασεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος μας μέ τόν χαρακτηρισμόν τοῦ «ψεύτη καί παλιανθρώπου»! Ὁ διάδοχός του, Πάλαιρετ, ὅπως διαβάζομεν εἰς τὰ μυστικά ἀρχεῖα τοῦ Φόρειν Ὁφφρις, ἔγραφε εἰς τόν Ἕλληνα ὑπουργόν ἑξωτερικῶν Λόρδον Χάλιφαξ, τὴν 20ὴν Φεβρουαρίου 1940, πῶς «Ἐγὼ ὁ ἴδιος, δέν πιστεύω ὅτι ὁ στρατηγός Μεταξᾶς θά ἦταν διατεθειμένος νά δεχθῆ οἰανδήποτε συμβουλήν καί ἀπὸ τὴν πλέον φιλικὴν ἀκόμη κυβέρνησιν ὡς πρὸς τόν χειρισμόν τῶν ὑποθέσεων τῆς χώρας του» καί τελειώνει τὴν ἀναφορά του προειδοποιῶν: «Ὁφείλω νά ὁμολογήσω ὅτι οἰουδήποτε εἶδους ἰδική μας παρέμβασις σὺς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος, μοῦ φαίνεται ὅτι συνεπάγεται περισσοτέρους κινδύνους παρά πλεονεκτήματα»!

Εἰς τὰ ἴδια ἀρχεῖα διαβάζομε, μέ ἡμερομηνίαν 20 Ἰανουαρίου 1940, εἰς ἄλλην ἐκθεσιν τοῦ Πάλαιρετ, ὅτι ὁ Τσουδερός «ἄφησε κρυφά στὴν πρεσβεία ἔγγραφον, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι... κ.λ.π., κ.λ.π.». Βλέπομεν, λοιπόν, κατὰ τόν πλέον κτυπητό τρόπο, τὴν ἀντίθεσιν νοστοροπίας Μεταξᾶ καί ἀντιπάλων του, οἱ ὅποιοι, ἀνευ ἐντροπῆς, ἀφηναν κρυφίως εἰς τὰς πρεσβείας σημειώματα μέ πληροφορίας διὰ τὰ ἐσωτερικά τῆς πατρίδος μας.

Ἄλλὰ θά ἦτο παράλειψις νά μὴν περιεγράφαμε τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Τσουδεροῦ ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Μανιαδάκης ἀπέλυε κάπου-κάπου ὠρισμένους ἐξορίστους διὰ νά παρακολουθῆ τὰς ἐπαφὰς των. Εἰς ἕξ αὐτῶν ἐπεσκέφθη τὸν διευθυντὴν τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Πειραιᾶ. Μία αἰφνιδιαστικὴ ἔρευνα

εἰς τό γραφεῖον τοῦ διευθυντοῦ ὠδήγησεν εἰς τήν ἀνακάλυψιν ἑνός ἰδιογράφου σημειώματος τοῦ Τσουδεροῦ, πού ὁ διευθυντής ἔσχισε κομματάκια καί ἐπέταξεν εἰς τόν κάλαθον τῶν ἀχρήστων, μέ τήν πρόφασιν πῶς ἐπρόκειτο περί ἐρωτικῶν ἐπιστολῶν. Τά ἀποκόμματα ὁμως συνηρμολογήθησαν καί ἀντί διά ἐρωτόλογα, περιεῖχαν πολιτικές πληροφορίες, προετοιμασίας διά κίνημα κ.λ.π.

Ὁ Μεταξᾶς ἔμαθε τά νέα καί ἐκάλεσε τόν Διοικητή τῆς Τραπεζῆς, πού ἐπαρουσιάσθη κρατῶν ἕν βιβλίον του, πού εἶχεν ἐκδοθῆ προσφάτως, καί εἰς τό ὅποιον εἶχε βάλει ἐξυμνητικήν ἀφιέρωσιν εἰς τόν «ἰσχυρό κυβερνήτη» καί εἰς τό ἔργον του. Παρών ἦτο καί ὁ Μανιαδάκης, πού μοῦ ἀφηγήθη τόν διάλογον ὡς ἑξῆς:

– Κύριε Πρόεδρε, εἶμαι εὐτυχῆς νά σᾶς προσφέρω τό πρῶτο ἀντίτυπον βιβλίου μου, τό ὅποιον μόλις ἐκυκλοφόρησε.

Ὁ Μεταξᾶς τό φυλλομέτρησε. Ἐπρόσεξε τήν ἀφιέρωσιν, κίνησε τήν κεφαλὴν του καί εἶπε:

– Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ, κ. Τσουδερέ, διά τό βιβλίον. Ἄλλά δσα γράφετε εἰς τήν ἀφιέρωσιν εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν πρός τά ἔργα σας. Θά ἐπεθύμουν νά μοῦ εἰπῆτε ἂν αὐτό τό σημείωμα εἶναι γραμμένο ἀπό τά χέρια σας.

Καί τοῦ ἔδειξε τά συναρμολογημένα χαρτάκια. Ὁ Τσουδερός ἄρχισε νά τρέμη..

– Μάλιστα, κ. Πρόεδρε, εἶναι δικό μου. Ζητῶ τήν ἐπιείκειάν σας καί παρακαλῶ, ἐπειδή δέν αἰσθάνομαι καλά νά μοῦ ἐπιτρέψετε νά ἐξέλθω ἐκ τοῦ γραφείου.

– Τήν ἐπιείκειάν μου θά τήν ἔχετε, διότι ἡ ἐπιείκεια εἶναι ἀνθρωπίνη ἀρετή. Καί φυσικά πρέπει νά ἐξέλθετε ὄχι μόνον ἀπό τό γραφεῖον μου, ἀλλά καί ἀπό τήν Τράπεζαν. Ἀπό τώρα ὑπάγεσθε εἰς τήν ἀρμοδιότητα

τοῦ κ. Μανιαδάκη.

Ὁ Τσουδερός ἐξῆλθεν κάτωχρος ἐκ τοῦ γραφείου τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἔλαβε ἐν ἐπιστολόχαρτον ἀπὸ τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Μεταξᾶ καὶ ὑπέβαλε ἐγγράφως τὴν παραίτησίν του... «διὰ λόγους οἰκογενειακούς καὶ ἰδιωτακούς»!

Μολαταῦτα ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὕστερα ἀπὸ τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ Κορυζῆ διωρίσθη πρωθυπουργός τῆς Ἑλλάδος καὶ μὴ μοῦ εἰπῆτε ὅτι δὲν μαντεύετε ποῖοι καὶ διατί τὸν ἐπέβαλαν.

Ὅμοιαν Ἑλληνοπρεπὴ στάσιν ἐτήρησεν ὁ Μεταξᾶς καὶ ἐναντι τῶν ὑπολοίπων ξένων. Τελικῶς οἱ Γάλλοι τὸν ἐτίμησαν μὲ τὸν Μεγαλόσταυρον τῆς Λεγεώνας τῆς Τιμῆς καὶ οἱ Γερμανοὶ τὸν εἶχαν πάντοτε εἰς μεγάλην ὑπόληψιν. Πρεσβευτῆς τῶν Γερμανῶν ἐδῶ δὲν ἦτο κάποιος τυχαῖος, ἀλλὰ ὁ πρίγκιψ Ἔρμπαχ, πού αἱ ἀναφοραὶ τοῦ πρὸς τὸν Χίτλερ δεικνύουν ὅτι ὁ Μεταξᾶς ὠμίλει πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς ὡς Ἐθνικὴ φυσιογνωμία καὶ ὄχι ὡς ξενόδουλος.

Πολλὰς φορὰς ὁ πρίγκιψ Ἔρμπαχ ἠναγκάζετο νὰ ἀποσύρῃ ἢ καὶ τὸ προσβλητικώτερον, νὰ ἀνακαλῆ τὰ διαβήματά του. Ἄν οἱ πρωθυπουργοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐτήρουν ἡμερολόγιον, μόνον ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Μεταξᾶς θὰ ἔγραφαν ὅτι Ἄγγλος ἢ Γερμανὸς πρεσβευτῆς τοὺς ἐξήτησαν συγγνώμην.

Σχετικῶς πρὸς τοὺς παράγοντας ἀντιδράσεως ἐναντίον τῆς 4ης Αὐγούστου, πού οὕτως ἢ ἄλλως ἐξουδετέρωσεν τελείως ὁ Μεταξᾶς εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ τυποῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὑπῆρξαν προβλήματα. Οἱ δημοσιογράφοι καὶ οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ἐφημερίδων ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τοῦ κράτους. Τὴν 13ην Σεπτεμβρίου 1936 ὁ Μεταξᾶς ἐξεφώνησε λόγον εἰς γεῦμα πού τοῦ παρέθεσεν ἡ ἔνωσις συντακτῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, καὶ τοὺς ὠμίλησεν καθαρῶς καὶ τιμίως. «Οὔτε τετάρτη ἐξουσία εἴσθε. Οὔτε εἴσθε τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ Ἕλληνες

έκφράζουν έλευθέρως τούς στοχασμούς των. Ούτε έλευθεροτυπίαν άναγνωρίζω και άπαιτώ συνεργασίαν μέ τό κράτος». Παραθέτομεν έν τμήμα τής όμιλίας:

«...Τί είναι πράγματι ό Τύπος; Τίνα θέσιν κατέχει ό Τύπος; Τίνα σκοπόν πρόκειται νά έκπληρώση ό Τύπος; "Ηκουσα τόν κ. Υφυπουργόν του Τύπου αναφέροντα τήν κενότητα τής έννοίας τής τετάρτης έξουσίας. Αλλά, κύριοι, ήσαν οι ρωμαντισμοί του λιμπεραλισμού, όταν ούτος περι τά μέσα του παρελθόντος αιώνας έπεκράτει. Τί θά είπη τετάρτη έξουσία; 'Αφού σήμεραν είναι ζήτημα τί θά είπουν αι τρεις έξουσίαι, τάς όποιās άνεγνώριζε τό Σύνταγμα. Διότι τότε, κύριοι, όταν έπεκράτει ό λιμπεραλισμός, ούτος έπεξήτησε νά διαιρέση τό Κράτος εις έξουσίας διακεκριμένας, άνεξαρτήτους άλλήλων, διά νά μειώση τήν ισχύν του Κράτους. 'Αλλ' εις τήν έκτέλεσιν είδομεν τά μέν όργανα τής νομοθετικής έξουσίας νά μεταβάλλωνται εις έκτελεστικήν έξουσίαν, τά όργανα τής έκτελεστικής έξουσίας νά μεταβάλλωνται εις νομοθέτας, τά δέ όργανα τής δικαστικής έξουσίας, ήτις έπρεπε νά μένη άνεξάρτητος υπεράνω όλων, νά υποκύπτουν εις τούς νόμους, τούς όποιούς έπρεπε νά κατασκευάζη κατά τύπους μέν ή νομοθετική έξουσία, πράγματι δέ τούς κατεσκεύαζεν ή έκτελεστική έξουσία. Διότι είπατέ μου ένα δικαστήν, οστις θά έτόλμα ποτέ νά δικάση σύμφωνα μέ τήν συνείδησίν του και όχι μέ τούς κειμένους νόμους. "Αν υποθέσωμεν οτι παρουσιάζετο μία δικαστική έξουσία έχουσα ίδιας ιδέας, πάραυτα θά παρενέβαινεν ή έκτελεστική έξουσία υπό τό ένδυμα τής νομοθετικής και θά κατεσκεύαζε νόμους. Βλέπετε λοιπόν οτι αυτά αι τρεις φανταστικάί έξουσίαι είναι μία παρέα, εις τήν όποιαν δέν θά συνεβούλευον τόν Τύπον νά προσέλθη και αύτός ως τετάρτη έξουσία.

Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν τώρα, κύριοι, εἰς μίαν ἄλλην ἐννοιαν: Εἶπαν ὅτι ὁ Τύπος εἶναι τό μέσον, διά τοῦ ὁποίου ὁ Ἕλλην ἐκφράζει ἐλευθέρως τοὺς στοχασμούς του. Ὑπῆρξε δέ καί ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, διά τοῦ ὁποίου ἐδίδοτο τό δικαίωμα αὐτό εἰς τόν Ἕλληνα, τό δικαίωμα δηλαδή νά ἐκφράζη ἐλευθέρως τοὺς στοχασμούς του. Παρουσιάσθη ὁ Τύπος καί εἶπεν, ὅτι τό ὄργανον αὐτό, διά τοῦ ὁποίου ὁ Ἕλλην θά ἐκφράζη τοὺς στοχασμούς του, εἶμαι ἐγώ, ὁ Τύπος. Ἄρα θά ἔχω τό δικαίωμα τῆς ἐλευθεροτυπίας. Τώρα φαντασθῆτε, κύριοι, ἂν ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ Τύπος νά εἶναι τό μέσον διά τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ Ἕλληνες νά δύνανται νά ἐκφράσσουν ἐλευθέρως τοὺς στοχασμούς των, τί θά ἐγένετο; Τότε ὁ ἀριθμός τῶν σελίδων τῆς ἡμερησίας ἐφημερίδος θά ἀνῆρχετο εἰς τριακοσίας σελίδας ἴσως καί εἶναι ζήτημα ἂν ὅλαι αὐταὶ αἱ σελίδες θά ἤρκουν νά χωρέσουν τὴν ἔκφρασιν τῶν στοχασμῶν τῶν Ἑλλήνων. Καί θά ἦτο τραγικὴ ἡ θέσις τοῦ ἰδιοκτῆτου τῆς ἐφημερίδος καί θά ἦτο ζήτημα ἂν δέν μετεφέρετο εἰς τό φρενοκομεῖον, δέν γνωρίζω δέ τότε καί σεῖς οἱ συντάκται τοῦ Τύπου τί ἐργασίαν θά εἶχατε. Ἀλλά τί γίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα; Γράφουν πολλοὶ Ἕλληνες τοὺς στοχασμούς των καί τοὺς στέλνουν εἰς τὰς ἐφημερίδας. Ἀλλά... δέν τοὺς βλέπουν γραμμένους εἰς τὰς ἐφημερίδας. Πράγματι ὁ ἰδιοκτῆτης ἢ ὁ διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος ἀσκεῖ... μίαν ἀντιστηροστάτην λογοκρισίαν ἐπὶ τῶν στοχασμῶν τῶν ἀποστελλομένων εἰς τὴν ἐφημερίδα ὑπ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι κατὰ τό Σύνταγμα ἔχουν τό δικαίωμα νά ἐκφράζουν ἐλευθέρως τοὺς στοχασμούς των. Καί δημοσιεύουν αἱ ἐφημερίδες ὅ,τι ἀπὸ τοὺς στοχασμούς τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἀρέσει. Μάλιστα δέ δημοσιεύουν καί ἐπίτηδες ἐξ αὐτῶν ὄσους εἶναι κωμικοὶ διὰ νά γελοιοποιήσουν τοὺς στοχασμούς τῶν οὕτω ἐλευθέρως στοχαζομένων Ἑλλήνων. Ἐκεῖνοι, λοιπόν, οἱ ὁποῖοι

πραγματι είναι ελεύθεροι νά εκφέρουν ελευθέρως τούς στοχασμούς των είναι οι ιδιοκτήται και διευθυνταί τών ἐφημερίδων, ένίοτε δέ και μερικοί συντάκται, διότι τό πλήθος τών συντακτών δέν δύναται νά εκφέρη ελευθέρως τούς στοχασμούς του. Περί αὐτοῦ εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος. Οὔτε τās πληροφορίας σας πολλάς δέν δύνασθε νά δημοσιεύσετε, ἂν ὁ διευθυντής σας δέν θέλη. Ὡστε τί ὄργανον πρός ἐκπλήρωσιν τοῦ ὠρισμένου ἄρθρου τοῦ Συντάγματος εἶναι ὁ Τύπος;

Ἄλλά τώρα, κύριοι, πρέπει νά καθορίσωμεν τί εἶναι ὁ Τύπος, διότι τότε θά ἐννοήσωμεν τόν δρόμον τόν ὁποῖον πρέπει νά πάρη ὁ Τύπος.

Ὁ Τύπος, κύριοι, εἶναι μία ἐπιχειρησις ὄχι βιομηχανική ἀπό τῆς ἀπόψεως τῆς ὑλικῆς τῆς ἐκτυπώσεως και διανομῆς τοῦ φύλλου κ.λπ. Ὅχι. Εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ του μία ἐπιχειρησις ἐκμεταλλεύσεως μιᾶς μεγάλης δυνάμεως, ἡ ὁποία ὑπάρχει διάχυτος εἰς τήν ἑλληνικήν κοινωνίαν και λέγεται «Κοινή Γνώμη». Διά νά σᾶς τό φέρω ἄλλοῦ και νά τό ἐννοήσετε καλύτερον, θά σᾶς εἶπω τό ἐξῆς: Ὑποθέσατε ὅτι ὑπάρχει ἕνας ροῦς ἐνός μεγάλου ρεύματος και ἔρχεται μία ἐπιχειρησις, ἡ ὁποία συλλαμβάνει τήν ὑλικήν δύναμιν, διά νά τήν μεταποιήσῃ εἰς ἠλεκτρισμόν, ὅπως ἐκμεταλλεῖται τόν ἠλεκτρισμόν, ὁ ὁποῖος εἶνε δύναμις διάχυτος ἐν τῇ φύσει, διά νά τόν μεταβάλλῃ εἰς φῶς, ἢ θερμότητα, ἢ κίνησιν κ.λπ. Τό αὐτό κάμνει και ὁ Τύπος, ὁ ὁποῖος συλλαμβάνει τήν δύναμιν αὐτήν, ἡ ὁποία εἶνε διάχυτος ἐν τῇ κοινωνίᾳ και ἡ ὁποία ὀνομάζεται Κοινή Γνώμη και ἡ ὁποία δέν ἐκδηλοῦται οὔτε ἐκφράζεται παρὰ μόνον διά τών κατ' ἴδιαν συνομιλιῶν και τήν μεταβάλλει εἰς μίαν δύναμιν, τήν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ πῶς; Ἐδῶ εἶναι τό ζήτημα, κύριοι. Ἀναλόγως τών ἐπιδιώξεων και τών συμφερόντων εἴτε τών ἠθικῶν, εἴτε τών ὑλικῶν, μιᾶς ἐκάστης ἐφημερίδος. Και τώρα σᾶς ἐρωτῶ: Ἀφήνει τό Κράτος,

τό οιονδήποτε Κράτος, τόν οιονδήποτε πολίτην ἢ ἐπιχειρηματίαν νά συλλαμβάνη τὰς δυνάμεις, ἂν τὰς εἴπωμεν φυσικὰς, διὰ νά τὰς μεταχειρίζεται ὅπως θέλει οὗτος; Δύναται ὁ καθείς νά πάρῃ τόν ροῦν τοῦ Ἀλιάκμονος ἐπὶ παραδειγματι, νά τόν μεταβάλη καὶ νά τόν χρησιμοποιήσῃ εἰς ἠλεκτρισμόν καὶ νά κάμῃ ὅ,τι θέλει; Ὅχι. Κανείς δέν δύναται νά τό φαντασθῇ. Θά ἔλθῃ ὁ ιδιώτης ἢ ὁ ἐπιχειρηματίας εἰς συνεννόησιν μέ τό Κράτος. Θά τοῦ εἴπῃ τό Κράτος ὑπό ποίους ὁρους τοῦ παραχωρεῖ τό δικαίωμα τοῦτο καί εἰς τί θά τό χρησιμοποιήσῃ. Καί τόν ἐλέγχει κατὰ τήν χρησιμοποιήσῃ. Διότι δέν εἶναι δυνατόν νά ἀφήσῃ κανείς μίαν τοιαύτην ὑλικήν δύναμιν ἀπλῶς καί ὡς ἔτυχεν εἰς τὰ χέρια τοῦ ἑνός ἐκάστοτε ιδιώτου. Καί θέλουν αὐτήν τήν δύναμιν τήν πελωρίαν, ἢ ὁποία λέγεται Κοινή Γνώμη καί τήν ὁποίαν δύναται νά συλλάβῃ ἐκάστη ἐφημερίς, νά τήν μεταχειρίζωνται ἀνεξελέγκτως, ὅπως θέλουν καί δι' ὅ,τι θέλουν καί δι' οἰονδήποτε συμφέρον θέλει ἕκαστος ιδιώτης, δύναμιν τοιαύτην, ἢ ὁποία ἤμπορεῖ νά μεταβληθῇ εἰς πράξεις κοινωνικὰς, ἢ ὁποία δύναται νά χρησιμοποιηθῇ καί δι' ἀνατρεπτικούς ἀκόμη τοῦ συνόλου τῆς Κοινωνίας σκοπούς. Πῶς εἶναι δυνατόν νά τό φαντασθῇ κανείς αὐτό τό πρᾶγμα, ὅτι δηλαδή δύναμιν τοιαύτην εἶναι δυνατόν τό Κράτος νά τήν ἀφήσῃ χρησιμοποιουμένην ἀνεξελέγκτως, χωρίς κατευθύνσιν μή διευθυνομένην ὑπ' αὐτοῦ, μή ἐλεγχομένην ὑπό τοῦ Κράτους, εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τήν ὁποίαν ἡ διευθυνομένη οἰκονομία κατήντησε ὁ πρῶτος θεσμός ἑνός τοιούτου Κράτους, εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τήν ὁποίαν τό Κράτος ὑπεισέρχεται καί εἰς τὰ πλέον ιδιαίτερα μέρη τῆς οἰκονομίας τῶν ἀτόμων; Αὐτό εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον, οὔτε εἶνε δυνατόν νά τό φαντασθῇ κανείς. Ἀλλά θά μοῦ εἰπῆτε, τί ἐγένετο ἄλλοτε; Ἄλλοτε εἰς τήν ἐποχὴν τοῦ ἐλευθέρως δρώντος καπιταλισμοῦ ὁ καθένας

έκαμνεν οϊανδήποτε επιχείρησιν ήθελεν άνευ έπεμβάσεως του Κράτους. Καί τότε ήκμασεν ο κοινοβουλευτισμός και ή έλευθεροτυλία, όπως την έχαρκτηρήσαμεν πριν. 'Αλλά τώρα οί χρόνοι εκείνοι παρήλθον πλέον.

Βλέπετε λοιπόν, ή πρώτη έννοια και ή πρώτη θυσία –δέν γνωρίζω άν είναι θυσία μάλιστα– την όποιαν έχει ο Τύπος να ύποστη είναι να γίνη, ούτως είπειν, συνεργάτης του Κράτους, συνέταιρος του Κράτους, ειςτήν έν γενει κατευθύνσιν της Κοινής Γνώμης. Τοσούτω μάλλον πρέπει να είναι συνέταιρος του Κράτους, όσον είναι και πράγματι συνέταιρος οικονομικός του Κράτους έν 'Ελλάδι. Διότι όταν τό Κράτος θυσιάζει ύπέρ του Τύπου, δέν γνωρίζω πόσας δεκάδας εκατομμυρίων δραχμών κατ' έτος –και τώρα πού σας τό λέγω έχω κάποιον φόβον μήπως μέ άκούση ο παρακαθήμενος κ. 'Αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως και 'Υπουργός των Οικονομικών– όταν τό Κράτος θυσιάζη τόσας δεκάδας εκατομμυρίων χάριν του χάριτος του Τύπου διά να τον έχουν αι έφημερίδες εις την δυνατήν εύθηνότεραν τιμήν, τότε τό Κράτος είναι συνέταιρος του Τύπου και δέν είναι δυνατόν ο ένας συνέταιρος να είπη εις τον άλλον: «Δέν σε γνωρίζω, άφησέ μέ ήσυχον, έγώ θά έργασθώ άνευ της κατευθύνσεώς σου». Δέν είναι δυνατόν αυτό.

Βεβαίως, έν τοιαύτη περιπτώσει, και εκεί κατευθυνόμεθα και δέν είναι δυνατόν παρά εκεί να κατευθυνθώμεν, θά λείψουν και οί κατ' ιδίαν σκοποί των έφημερίδων, έφ' όσον είναι ιδιοτελείς και δέν προσαρμόζονται προς τό σύνολον. Τό πώς εκάστη έφημερίς θά διαμορφώση την δύναμιν την όποιαν άντλεί και εκμεταλλεύεται, της Κοινής Γνώμης δηλαδή, τουτο άνήκει εις την ιδιοφυϊαν και τό πνευματικόν της περιβάλλον, αλλά ιδιοτελώς δέν θά δύναται να τό κάμη. Δέν δύναται μία έφημερίς πλέον να σκεφθή όπως έσκέπτετο εις τό απομακρυσμένον παρελθόν, τό όποϊον περιέγραψε ένας

Ἕλλην ποιητής, ὁ Σοῦτσος νομίζω, μέ τούς χαρακτηριστικούς του στίχους: « Ἡ ὑπόρρημα μου δίδεις ἢ ἐφημερίδα γράφω». Αὐτό πλέον δέν εἶναι δυνατόν. Οὔτε εἶναι δυνατόν μία ἐφημερίς νά μεταβάλεται εἰς λαχεῖον διά νά διανέμη κέρδη καί ἄφελήματα πρός τούς ἀναγνώστας της. Αὐτά ἐσβήσθησαν ἤδη καί πρέπει νά σβήσουν ἐντελῶς. Ἐπαναλαμβάνω, ἐκάστη ἐφημερίς θά ἔχη τήν ἰδιοφυϊάν της καί τήν ἰδιοτυπίαν της. Ἀλλά ὄλας τᾶς ἐφημερίδας θά τᾶς συνδέη ἓνα κοινόν χαρακτηριστικόν. Ἡ τελεία ἐπαφή πρός τό Κράτος καί ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν σκοπῶν τοῦ Κράτους καί τῆς κοινωνίας ὑπό τήν κατεύθυνσιν τοῦ Κράτους.

Γνωρίζω τήν ἀντίρρησιν, τήν ὁποίαν ἴσως πολλοί ἀπό σᾶς ἔχετε ἐν νῷ: Καί ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου; Μά, κύριοι, εἶναι καί αὐτή μία ἀπό τᾶς ἀπάτας, μέ τᾶς ὁποίας ἐθρεψεν τόν κόσμον ὁ λιμπεραλισμός. Νά νομίζῃ ὁ καθείς ὅτι εἶναι ἐλεύθερος ἢ ὅτι ἔχει δικαίωμα ἀναφαίρετον νά εἶναι ἐλεύθερος. Μά ποιός ἐξ ὑμῶν, κύριοι, εἶναι ἐλεύθερος νά πράξῃ ὅ,τι θέλει; Καί ἂν θελήσετε νά πράξετε κάτι τό ὁποῖον νά εἶναι ἀντίθετον ἢ ἔστω καί ἀσυνήθιστον μέ τά ἦθη καί ἔθιμα τῆς κοινωνίας, θά ἔλθῃ ὁ ἀστυφύλαξ νά σᾶς συλλάβῃ καί νά σᾶς ὑπενθυμίσῃ τήν παρεκτροπήν σας. Δέν τολμᾶτε οὔτε τά φορέματά σας νά τᾶ ἀλλάξετε ἀβhairέτως, δέν ἠμπορεῖτε ἐπί παραδείγματι νά προσέλθετε εἰς τό γεῦμα αὐτό οὔτε κᾶν μέ τό ἐθνικόν μας ἔνδυμα, τήν φουστανέλλαν. Γελάτε καί ὁμως αὐτά εἶναι ἀληθῆ. Οὔτε ὡς ἀρχαῖος Ἕλλην δέν δύνασθε νά ἐμφανισθῆτε. Ἐνας μόνον ἀπετόλμησε καί τόν συνέλαβεν ἡ ἀστυνομία, ἡ ὁποία δέν τοῦ ἐπιτρέπει νά παρουσιάζεται ὡς ἀρχαῖος Ἕλλην παρά μόνον εἰς τήν Γλυφάδα. Δέν εἶσθε λοιπόν ἐλεύθεροι. Νομίζετε ὅτι εἶσθε ἐλεύθεροι, διότι ὑποτάσσεσθε θεληματικῶς εἰς τήν ἰσχύν ἔστω καί τῆς μόδας, πάντως ὁμως εἰς τήν ἰσχύν καί τήν ἀνάγκην ἐκ τῆς

όποιας ή ισχύς άπορρέει.

Καί θά μου εΐπητε, δέν ύπάρχει έλευθερία επί της γής; "Οχι. Παρά μόνον, εάν θέλη κανείς νά ζήση κατά τόν έξής τρόπον, κατά τόν όποϊον άν ζήση, του λέγω εκ τών προτέρων ότι θά είναι πραγματικώς και άπολύτως έλεύθερος. Νά εγκαταλείψη τήν γυναΐκα του και τά παιδιά του, τά όποια είναι οι μεγαλύτεροι δεσμοί επί της γής και οι όποιοι δεσμοί άσκοϋν άληθή δεσποτεΐαν επί του δυστυχούς οικογενειάρχου. Νά εγκαταλείψη τήν έρωμένην του, τήν δεσποτεΐαν της όποιας είναι περιττόν νά σάς αναπτύξω. Νά πωλήση τά ύπάρχοντά του και νά μεταβή εις τήν έρημον, νά φορέση ένα τρίχινον σάκκον, νά ζή μ' άκριδας και μέλι άγριον και νά κατοική εις ένα σπήλαιον. Τότε θά είναι άπολύτως έλεύθερος. Άλλά και τότε ύπό ένα μόνον όρον. Νά μή συλλογισθῆ και συννασιασραφή μέ άλλους άνθρώπους, πρό παντός νά μήν πάη εις κοντινήν πόλιν, διά νά αναπτύξη εκεί έλευθέρος τάς ιδέας του, διότι τότε διατρέχει τόν κίνδυνον νά συναντήση τόν... Ήρώδη. Τό κάνει κανείς από σάς αυτό; Δέν τό πιστεύω. Άρα συνηθίσατε εις τήν ιδέαν αυτήν. "Οτι είσθε πράγματα κατά τό δυνατόν έλεύθεροι, όταν ύπακούετε θεληματικώς, εκουσίως εις τήν Ισχήν, άκόμη δέ έλευθερώτεροι, όταν έχετε και πίστιν εις αυτήν. Αυτό τό όποϊον σάς λέγω, είναι ρήσις ενός μεγάλου ποιητού της άνθρωπότητος, του μεγαλυτέρου ασφαλώς του Ιθ' αΐωνος, του Γκαΐτε.

Ήάν ή έλευθερία δέν είναι δυνατή, τί άπομένει εις τόν άνθρωπον; Ήάν ή άπόλυτος έλευθερία έπαναλαμβάνω, δέν είναι δυνατή τί άπομένει εις τόν άνθρωπον τόν ζώντα εν τη κοινωνία; Δέν άπομένει τίποτε άλλο παρά νά συνταχθῆ μέ τούς άλλους εις μίαν πλήρη ενότητα, νά οργανωθῆ. Καί δέν δύναται νά οργανωθῆ παρά από τό Κράτος, και νά πειθαρχήση εις τό Κράτος, νά άνεύρη δέ εκείνο τό όποϊον έχασε διά της ιδέας της

ψευδούς, τῆς ἀπάτης τῆς ἐλευθερίας, νά τό ἀνεύρη μόνον μέ τήν ἀπόφασιν, τήν ὁποίαν θά ἔχη, νά εἶναι θεληματικῶς ὑπήκοος εἰς τήν ἰσχύν πρὸς πραγμάτων ἑνός συνόλου. Νομίζετε ὅτι σᾶς λέγω πράγματα νέα; Δέν σᾶς λέω νέα πράγματα. Ἀντιγνώσατε τήν οἰανδήποτε ἱστορίαν μιᾶς πόλεως καί ἐπομένως πολιτείας τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῆς οἰασδήποτε, καί θά τά εὔρητε αὐτά τά ὁποῖα σᾶς λέγω κατὰ γράμμα ἐφηρμοσμένα εἰς τήν πατρίδα τῆς ἐλευθερίας.

Οὕτω συντονισμένοι οἱ Ἕλληνες δύνασθε νά πραγματοποιήσετε πᾶν ὅ,τι ἀπαιτεῖται διὰ τήν ἀναγέννησιν τοῦ τόπου μας. Ὁ στρατιώτης, ὅταν ἀγωνίζεται, καί ἀγῶνα διεξάγομεν σήμερον ὅλοι μας οἱ ἀνήκοντες εἰς τό ἔθνος μας, δέν συνεργάζεται, οὔτε βουλευέται μέ τόν στρατηγόν, οὔτε κάμνει κριτικὴν τῶν σχεδίων τοῦ στρατηγοῦ, ὅταν ἔχει ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν καί δέον νά ἔχη πάντοτε ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν. Οὔτε δύναται νά ἐννοηθῇ ὅτι ὁ στρατηγός θά ὑποβάλλῃ τά σχέδιά του ὑπὸ τόν ἔλεγχον τῶν ὑπ' αὐτόν...».

Ἡ λογοκρισία πού ἐπέβαλε ὁ Μεταξάς εἶχε τήν ἰδιομορφίαν νά ἀπαγορευῆ πᾶσαν κριτικὴν, ὀχι μόνον κατὰ τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ καί ὑπὲρ αὐτῆς. Εἰς τήν ἀρχὴν ἀνέθεσεν τήν λογοκρισίαν εἰς τόν Ν. Βέρρο, ὁ ὁποῖος ἔφερε ἀναρρήσεις:

– Τόσα χρόνια δημοσιογράφος, κ. Πρόεδρε, πῶς μπορῶ νά κάμω αὐτὴ τὴν δουλειά;

– Πήγαινε νά παραλάβῃς καί ἔλα κατόπιν νά τά ποῦμε, τοῦ εἶπε ὁ Μεταξάς.

Ὁ Βέρρος ὑπήκουσε. Κατόπιν ἐσκέφθη νά προτείνῃ:

– Κύριε Πρόεδρε, νομίζω ὅτι καλόν θά ἦτο νά καλέσετε τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν ἐφημερίδων, τοὺς διευθυντάς, τοὺς ἀρθρογράφους καί νά τοὺς ἐξηγήσετε τί ζητεῖτε ἀπὸ αὐτοὺς.

– Πῶς εἶπες; Αὐτοὺς νά καλέσω! Ἄκουσε Βέρρο! Φαίνεται

πώς δέν κατάλαβες ακόμη καλά περί τίνος πρόκειται ἐδῶ πέρα. Ἐγώ μέ αὐτό πού ἔκαμα, ἂν μέν ἐπιτύχω, ὅλοι θά μοῦ πούν μ π ρ ὶ β ο. Καί ἂν πάλι ἀποτύχω, θά δώσω λόγον καί θά μοῦ πάρουν τό κεφάλι γιά πολύ σοβαρότερα πράγματα, πρὶν ακόμη φθάσωμεν εἰς τό κεφάλαιον τοῦ Τύπου...

Καί τήν 25ην Ὀκτωβρίου 1936, ὁμιλῶν εἰς γεῦμα τῶν δημοσιογράφων Θεσσαλονίκης τοὺς ἐξήγησε πρακτικῶς ὅσον καί εὐφυῶς, διατί δέν ἀναγνωρίζει ἐλευθερία εἰς τόν τύπον.

«... Καί τώρα, ὕστερα ἀπό ὅλα αὐτά πού βλέπω σ'αὐτά πρόσωπά σας πού παραδέχεσθε, θέλω νά σᾶς ἐρωτήσω κάτι τι. Ὑποθέτω ὅτι ἔχομεν μιά μεγάλην πλατείαν, σάν τήν πλατείαν Ἐλευθερίας νά πούμε, καί ὅτι πηγαίνει ἕνας καί κάνει ἕνα βῆμα ἀπό πέτρες καί ἀνεβαίνει σ' αὐτό κάθε πρωί καί ὁμιλεῖ σέ ὄσους μαζεύονται. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι τόν ἀφησεν ἡ ἀστυνομία νά κἀνη αὐτό τό πράγμα καί αὐτός πηγαίνει κάθε μέρα καί μαζεύεται καί κόσμος καί τόν ἀκούει. Νομίζετε ὅτι ἡ ἐξουσία δέν θά ἐνδιαφερθῇ γι' αὐτή τή δουλειά; Ἐννοεῖτε πολύ καλά ὅτι, θά τόν κατεβάσῃ κάτω. Ὑποθέσατε μάλιστα ὅτι αὐτό τό πράγμα τό κάνουν πέντε, ἕξι, δέκα στήν ἴδια πλατεία καί σ'ὄν ἴδιο χῶρο καί λέγουν ὁ καθένας τοὺς ἐντελῶς ἀντίθετα πράγματα ἀπό τοὺς ἄλλους καί μαζεύεται μάλιστα καί πλῆθος στήν πλατεία καί ἀρχίζει ὁ κόσμος νά συζητῇ μεταξύ του καί νά τσακώνεται καί νά γίνονται ἀντεγκλήσεις καί καυγάδες. Δέν θά ἐνδιαφερθῇ τό Κράτος καί δέν θά πῇ σ' αὐτούς τοὺς κυρίους: «Γιά σταθῆτε, κύριοι, μιά στιγμή. Ἐχω ὑποχρέωσι νά σᾶς βάλω σέ μιά τάξι, σέ μιά ἀρμονία καί νά ἐλέγξω αὐτά πού λέτε». Ἐνα τέτοιο πράγμα περίπου εἶναι, ἀγαπητοί μου φίλοι, ὁ Τύπος. Ἐνδιαφέρεται τό Κράτος γιά πολύ ἀπλούστερα πράγματα, ὅπως βλέπετε.

Σέ μένα ἔτυχε καί θά ἔτυχε βέβαια καί σέ σᾶς πολλές φορές πού πήγαινα πεζός στοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν,

στίς γιορτές ιδίως, εἰς τὰ κεντρικά μέρη, νά βλέπω ὀλόγυρα ἀπό ἓνα ἀμάξι κόσμο καί ἐπάνω στό ἀμάξι ἓναν ἄνθρωπο πού ἐρητόρευε καί παρουσίαζε διάφορα ἀντικείμενα, σκονάκια, σαπούνια, γιαιτρικά θαυματουργά, πού κρατοῦσε στά χέρια του γιά νά καταφέρη τοὺς διαβάτας νά τὰ ἀγοράζουν –καί θά σᾶς παρακαλέσω νά μὴ μέ παρεξηγήσετε γιά τὴν παρομοίωσι πού κάνω– γιατί ὀφείλω νά σᾶς πῶ ὅτι τοὺς ρήτορας αὐτοὺς τοῦ κάρου τοὺς ἄκουα μέ μεγάλη προσοχή. Γιατί σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους πολλές φορές βρῆκα μεγάλες ρητορικές ἱκανότητες, πού σπανίως ἤνῃρα καί στή Βουλὴ ἀκόμα. Εἶναι νά τοὺς θαυμάζη κανεὶς πῶς προσφέρουν τό ἐμπόρεμά των, πῶς τό παριστάνουν, πῶς ἐκθειάζουν τίς ιδιότητές του, πῶς ψυχολογοῦν τόν κόσμον, πῶς καταλαβαίνουν ἀπὸ τὴν φυσιολογία ἐκεῖνον πού θά ἀγοράσῃ τὰ γιαιτροσόφιά των. Ἐάν ὑποθέσωμεν ὅτι αὐτός ὁ ἄνθρωπος μέ τὴν δεινὴν του ρητορική τέχνη, ἀντὶ νά προσφέρῃ ἀθῶα, παρουσιάζει δηλητηριώδη ἢ βλαπτικὰ πράγματα γιά τόν κόσμον· δέν θά ἔτρεχεν ἡ ἀστυνομική ἀρχὴ νά τόν πιάσῃ; Καί πῶς, κύριοι, ἂν σεῖς θελήσετε τὰ μέσα αὐτὰ πού ἔχετε, τὰ δημοσιογραφικά, τὰ ὁποῖα ἐν ἀναλογίᾳ μέ αὐτὰ πού σᾶς εἶπα εἶναι βέβαια τεράστια, πῶς, ἂν σεῖς θελήσετε νά παρουσιάσετε μέ τόν καθημερινό Τύπον πράγματα ἐπιβλαβῆ γιά τόν κόσμον, πράγματα ἐρεθιστικά, δηλητηριασμένα, πράγματα πού ἤμποροῦν τόν κόσμον νά τόν κάνουν ἡμιπαράφρονα ἀπὸ τὴν ἐξαψιν τῶν κακιῶν καί τῶν παθῶν καί τῶν ἄλλων κακῶν ἐνοστικῶν, πῶς εἶναι δυνατόν, κύριοι, νά τὴν ἔχετε αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν;

Βλέπετε λοιπόν, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐλευθερία τοῦ Τύπου δέν ἤμπορεῖ νά ὑπάρξῃ, ἐφ' ὅσον ὁ Τύπος, ἡ καθημερινὴ ἐφημερὶς εὐρίσκεται εἰς χεῖρας ἀτόμων, δηλαδή ἰδιοκτητῶν πού διεθύνουν ἀπολύτως, ὅπως θέλουν, τὴν ἐφημερίδα των καί οἱ ὁποῖοι αὐτοὶ καί μόνον ἔχουν

έλευθερίαν. "Αν βέβαια ή έφημερίς έγίνετο άλλου είδους οργανισμός, ως τόν ποϋμε, ένας οργανισμός δημοσίου δικαίου, ώσε νά άνήκη όχι εις τό άτομον, αλλά στό σύνολον τής κοινωνίας, τότε βέβαια τό πράγμα θά άλλαζεν έντελώς μορφήν. Άλλά επειδή αυτό τό πράγμα δέν είναι δυνατόν σήμερα νά γίνη, επειδή ό έλληνικός Τύπος και σέ μεγάλο του μέρος ό εύρωπαϊκός δέν έχει ακόμη τήν εξέλιξιν, γι' αυτό είναι ανάγκη τό Κράτος, πού εκπροσωπεί στό μέγιστον μέρος τήν θέλησιν του λαού, νά έχη τό δικαίωμα νά έναρμονίξη τās προσπαθείας τών έφημερίδων και νά τās κατευθύνη προς έκπλήρωσιν ενός γενικού σκοπού...».

Μέ ειλικρινή έξήγησιν, τιμίως και χωρίς λεκτικές έξαπατήσεις, καθώρισεν ό Μεταξās τήν στάσιν του έναντι του τύπου. Τούς ξεριψεν και ένα κοκκαλάκι νά γλείφουν από τόν προϋπολογισμό και εκείνοι αφιερώθησαν εις τήν έξύμνησιν τής 4ης Αύγούστου. Διότι αι έφημερίδες εις τήν Έλλάδα συντάσσονται μέ τόν επικρατούντα, έκτός αν αυτός δέν τās θέλη.

Άπό πλευράς Έκκλησίας ώργανώθη συνωμοσία κατά του Μεταξά από τόν μητροπολίτην Κορινθίας Δαμασκηόν, πού είχε προσωπικές πολιτικές φιλοδοξίας, τās όποιās ικανοποίησεν κατά τήν κατοχήν ως Άρχιεπίσκοπος τής έμπιστοσύνης τών Γερμανών και άργότερον ως Άντιβασιλεύς.

Ό Δαμασκηός, λοιπόν, μέ τήν συμπράστασιν του ύπουργού παιδείας Γεωργακοπούλου και τών αϋλικών κύκλων έξεμεταλλεύθη τήν δήλωσιν του Μεταξά νά μήν αναμιχθῆ τό κράτος εις τήν έκλογήν Άρχιεπισκόπου και μέ τεχνάσματα και άλλα πλάγια μέσα παρεμέριζε τόν υπεράξιον ιεράρχη Τραπεζούντος Χρυσανθον, διά νά κατακτήση τήν έξουσίαν εις τήν Έκκλησίαν και μέσω αυτής νά κλονίση τόν Μεταξάν. Κατ' άρχάς, ό πρωθυπουργός δέν έδωσε σημασίαν, αλλά ό πιστός του φίλος και ύπουργός τύπου Νικολούδης έπεσήμανε

τούς κινδύνους. Όταν απέφασε να επέμβη, ήτο αργά. Αι έκλογαί είχαν διεξαχθῆ καὶ ἀνεδείχθη Ἀρχιεπίσκοπος ὁ Δαμασκηνός. Μολονότι ὁ Μεταξᾶς εἶχεν εἰς χεῖρας του δελτία δι' ἐνόχους τηλεφωνικάς συζητήσεις τῶν συνωμοτῶν καὶ ἠδύνατο νά τοὺς συλλάβῃ ἀνά πάσαν στιγμὴν προετίμησε ν' ἀκολουθήσῃ ὀρθόδοξον τρόπον ἀντιμετωπίσεώς τους. Εὗρε τὸ ἀδύνατον σημεῖον των, πού ήτο ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν ψηφοφορίαν ἐκλογῆς τοῦ Μητροπολίτου Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτσης, ὁ ὁποῖος εἶχε καταδικασθῆ ἀπὸ τὸ Πρωτοβάθμιον Συνδικόν δικαστήριον εἰς ἐκπτώσιν ἀπὸ τὸν θρόνον του διὰ διάφορα ἀδικήματα καὶ τὸν ὁποῖον ὁ Γεωργακόπουλος, πρὸ τῆς ψηφοφορίας ἔγραψε ἀνακανονικῶς εἰς τὸν κατάλογον ψηφίζόντων. Μὲ τὴν ψήφον αὐτοῦ ἐξῆλθεν νικητὴς ὁ Δαμασκηνός, ἀκριβῶς μὲ πλειοψηφία μᾶς ψήφου ἔναντι τοῦ Χρυσάνθου.

Ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ Συμβούλιον Ἐπικρατείας ἐγίνε δεκτὴ καὶ ἡ ἐκλογὴ ἠκυρώθη. Τὴν εὐχάριστον εἶδησιν ἐπληροφόρηθη ὁ Μεταξᾶς εἰς τὴν Ἀγκυραν, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ τὴν κηδείαν τοῦ Κεμάλ. Μόλις ἐπέστρεψε ἀπέλυσε τὸν Γεωργακόπουλον καὶ τὸν ὑπουργὸν Σιδηροδρόμων Σπυρίδωνος. Ὁ Βασιλεὺς ἠθέλησε νά τοὺς διατηρήσῃ, ἀλλ' ὁ Μεταξᾶς ἠρνήθη. Ἀνέλαβε ὁ ἴδιος τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ ὤρκισε κυβέρνησιν καθαρὰ Μεταξικὴν. «*Ἐπῆρα νέους ὑπουργοὺς ὅλους Μεταξικούς*». Ἦλλαξε νόμους, ἐδιώξε πρόσωπα καὶ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1938 ἐκυριάρχησεν, ὀριστικῶς πλέον, εἰς τὸ κράτος, ὡς ἀναμφισβήτητος ἡγέτης, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀπολύτως ἀντιδράσεως.

Ἡ ἐνθρόνισις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας Ἐκκλησιαστικὰς μορφὰς καὶ ὁ ὁποῖος ἐπαύθη ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, διότι ἠρνήθη νά ὀρκίσῃ τὴν κατοχικὴν κυβέρνησιν, συνεφιλίωσε τὴν ἐκκλησίαν μὲ τὸ κράτος καὶ ἐσταμάτησεν, δι' ἐκείνην βεβαίως τὴν ἐποχὴν, τὴν παρακμὴν τῆς Ὀρθοδοξίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Τό ιδεολογικόν περιεχόμενον τῆς 4ης Αὐγούστου - Φασισμός, Ναζισμός, 4η Αὐγούστου - Ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ καθεστώτος - Ἡ ΕΟΝ καὶ ὁ προορισμός της - Ἀξιόλογα χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ κείμενα τοῦ Μεταξᾶ - Τό καθεστὼς ἀπέβλεπε εἰς τὴν μονιμότητα - Ὁ τρίτος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς - Αἱ σχέσεις κομμουνισμοῦ-δημοκρατίας - Αἱ ἔννοιαι τῆς ἰσότητος, ἐλευθερίας, πειθαρχίας.

Ἴσως μοῦ δοθῆ κάποτε ἢ εὐκαιρία νά παρουσιάσω τό κοινωνικόν, πολιτιστικόν καὶ οικονομικόν ἔργον τῆς 4ης Αὐγούστου. Εἰς τό ἀνά χεῖρας βιβλίον περιορίζομαι εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἐθνικοῦ Κυβερνήτου, χωρὶς ὅμως νά παραλείψω νά σημειώσω τὰ πολιτικὰ στηρίγματα τοῦ Μεταξᾶ.

Οἱ Ἕλληνες, πού κατὰ καιροῦς ἀσκοῦν ἐξουσίαν εἴτε μέ ψηφοθηρίαν, εἴτε διωρισμένοι, εἴτε κατ' ἀξίαν, ἔχουν δύο κοινὰ χαρακτηριστικὰ. Νομίζουν πὼς θά μείνουν εἰς τό διηνεκές καὶ πιστεύουν ὅτι γνωρίζουν τὰ πάντα. Ὁ Μεταξᾶς δέν ἦτο ματαιόδοξος. Πολιτικῶς ἦτο ὁ πλέον μορφωμένος ἐξ ὄσων ἐκυβέρνησαν τὴν Ἑλλάδα. Πολιτικῶς, ἐπίσης, ἦτο ὁ πλέον ἔμπειρος καὶ παρά ταῦτα ἔνοιωθε ἀδιακόπως ἐντὸς του ἀνησυχίαν, ὄχι διὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ διὰ τό ἔργον του. Ἡ ἀγωνία του συνωψίζετο εἰς τὴν ἐξεύρεσιν διαδοχῆς. Ἐν

καθεσώς, διά νά ἔχη συνέχειαν, ἀπαιτεῖ ἀξίους διαδόχους. Πού θά τούς εὔρισκεν ὁ Μεταξᾶς; Προσεπάθησε νά δώσῃ κάποιαν λύσιν μέσῳ τῆς ΕΟΝ. Φυσικά, σπουδαιότερον τῆς διαδοχῆς εἶναι ἡ ἐδραίωσις εἰς τήν ἀρχήν. Τά πολιτικά στηρίγματα τοῦ πολιτεύματος τῆς 4ης Αὐγούστου ἦσαν ἡ ἰδεολογία, ὁ στρατός, αἱ λαϊκαὶ μάζαι καί ἡ ὀργάνωσις τῆς Νεολαίας.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Μεταξᾶ εἶναι διαυγέστατοι. Οὔτε ἐρμηνεῖαν ἀπαιτοῦν, οὔτε ἀναλύσεις. Εἶναι ἀπλᾶ καί σαφεῖς. Πηγάζουν ἀποκλειστικῶς ἀπό τήν Ἑλληνικήν πραγματικότητα καί διαθέτουν ἀξιόλογον φιλοσοφικόν βάθος. Εἶναι διατυπωμένοι εἰς τούς «λόγους», εἰς τό «τετράδιον σκέψεων», εἰς τό «Ἡμερολόγιον» καί εἰς διάφορα ἄρθρα. Ὅλοι των διακρίνονται ἀπό συνέπειαν καί ἐνότητα. Ὁμοιάζουν ὡς ἀκτῖνες κύκλου πού συγκλίνουν ὁμοκέντρως. Ὁ Μεταξᾶς ἐμπνέεται ἀπό τήν πολιτικήν σκέψιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καί ὡς ἐθνικός ἡγέτης σκοπεύει νά ὀδηγήσῃ τό Ἔθνος εἰς τήν δημιουργίαν ἐνός Τρίτου Πολιτισμοῦ, πού μετὰ τόν Ἀρχαῖον καί τόν Βυζαντινόν θά ἀνταυγάσῃ εἰς τήν ἀνθρωπότητα.

Αἱ ἰδέαι του ἦσαν ἀπόρροια μελέτης τῶν γεγονότων. Πραγματιστής μέχρι μυελοῦ ὀστέων ἐγνώρισε τά πάντα. Ἐπίστευσεν ὅσα ὠφελοῦν τήν Ἑλλάδα καί ἀπέρριψεν ὅσα τήν βλάπτουν. Αὐτό πού ἠκολούθει δέν τό ἠκολούθει τυχαίως ἢ διότι τοῦ τό ὑπέβαλον. Ἐφθασε εἰς τās ὀριστικὰς κρίσεις του κατόπιν βαθείας καί ἐπιπόνου ἀναλύσεως εἰς τήν πράξιν. Ἀντιδημοκράτης, Ἀντικομμουνιστής, Ἀντιμασόνος, Ἀντιπλουραλιστής, Ἀντυπλουτοκράτης κατὰ τās ἀρνήσεις, διότι ἦτο Πατριώτης, Φυλετιστής, Ἀξιοκράτης, Κοινωνιστής κατὰ τās θέσεις. Τήν 2αν Ἰανουαρίου 1941, λέγων πῶς ὁ Χίτλερ καί ὁ Μουσσολίνι δέν κινοῦνται ἐν σχέσει πρός τήν Ἑλλάδα ἀπό ἰδεολογικά κίνητρα ἔγραφε μέ τήν γνώριμον διαίτησίαν του σχετικῶς πρός τήν φύσιν τοῦ πολιτεύματός του: «Ἡ Ἑλ-

λάς ἔγινε ἀπό 4ης Αὐγούστου κράτος ἀντικομμουνιστικόν, κράτος ἀντικοινοβουλευτικόν, κράτος ὀλοκληρωτικόν, κράτος μέ βάσιν ἀγροτικὴν καὶ ἐργατικὴν καὶ κατὰ συνέπειαν ἀντιπλουτοκρατικόν».

Ἡ ἰδεολογία τῆς 4ης Αὐγούστου βασιίζεται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς φυλῆς. Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἀναγνωρίζει ὁ ἔθνικοσοσιαλισμός, ἀλλὰ πολὺ πρὶν τὴν διακηρύξη ὁ Χίτλερ εἰς τὸ ἔργον του «Μάιν Κάμπφ» ὁ Μεταξᾶς διετύπωσε ἐπιγραμματικῶς ὅτι:

«Ὁ καθεὶς ἀνήκει εἰς τὴν φυλὴν του καὶ ὄχι ἐκεῖ ὅπου ἡ τύχη τὸν ἔσπειρε» (Αἰάκειο, 5 Νοεμ. 1918).

Καὶ ὅταν εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἑλβετίαν, ὅπου ἐνοσηλεύετο ἡ κόρη του, περιέγραψε μέ ζωηρότητα τὴν κυρίαρχον δύναμιν τῆς φυλῆς, ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἑξῆς:

«Περνῶντας τὰ χρόνια, καὶ κοιτάζοντας πίσω μου, βλέπω πῶς ὅ,τι αἰσθάνθηκα καὶ ἐσκέφθηκα, πάντα Ἑλληνικά τὸ αἰσθάνθηκα καὶ τὸ σκέφθηκα. Τὸν κόσμον δέν τὸν εἶδα παρά ὡς Ἑλλῆνας. Δέν ἐννοῶ τὰ καθήκοντά μου σάν Ἑλληνοσ πολίτου, πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία. Δέν ἐννοῶ τὴν συμβατικὴ θεωρία τοῦ πατριωτισμοῦ. Ἐννοῶ τὸν ψυχικὸν μου φακὸν μέσα ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀντιλαμβάνομαι τὸν κόσμον, ὅτι ὁ φακὸς αὐτὸς εἶναι Ἑλληνικός. Οὔτε καὶ μποροῦσε νὰ εἶναι ἄλλος. Γι' αὐτὸ, μπορεῖ ἄλλες χώρες νὰ ἐθαύμασα καὶ νὰ μοῦ ἄρεσαν, ἀλλὰ καμμιά δέν ἀγάπησα καὶ δέν αἰσθάνθηκα βαθιὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὅ,τι ἐθαύμασα καὶ ἐξύψωσα σὲ ξένες Φυλές, ἦταν ἀνάγκη τῆς Ἑλληνικῆς μου ψυχῆς, πού ἐνόμιζα πῶς ἔβλεπα μέσα στὶς ἄλλες αὐτὲς Φυλές. Μπορεῖ καὶ νὰ ἦσαν ἀντανάγκαις τῶν ὀνείρων τῆς ψυχῆς μου. Μπορεῖ καὶ πραγματικό-

τητες. Μπορεί και αυτά που είδα σέ ξένες Φυλές και έξύψωσα και έθαύμασα, νά είχαν γιά τήν Έλληνική μου ψυχή πολύ διαφορετική και μεγαλύτερη άξία, από εκείνη που είχαν στίς Χώρες τους.

Και αυτά που στή δική μου τήν Έλληνική Φυλή επέκρινα και απέρριψα, είναι εκείνα που δέν ήθελα νά έχη, εκείνα που θά επιθυμούσα μέ τήν πρόοδό της νά έφευγαν, γιά νά γίνη μεγαλύτερη και ώραιότερη και καλλίτερη.

Σέ αυτή τήν ζωή δέν ήμπορεί νά είμαι τίποτε άλλο παρά Έλληνας. Και δέν έννοώ πολίτης και ύπηκοος του Έλληνικού Κράτους, αλλά Έλληνας στό αίσθημα και στήν ψυχή, ένα άτομο μέσα στήν άτέλειωτη σειρά του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος τής ράτσας μου. 'Αλλά άτομο άναπόσπαστο» (Σανατόριο Άγρας, 27 Μαρτ. 1931).

Ός πρωθυπουργός έδέχετο επίσης τήν χρησιμοποίησιν του όρου «άριοι λαοί» (Λόγος, 25 Νοεμ. 1939), μέ τόν όποιον ήγνώνει τούς Εύρωπαιούς. Ταυτοχρόνως έθεμελίωσεν τό Έθνος επί τής φυλής και δι' αυτό έδήλωνε ότι ή κοινωνία «δταν είναι φυλετικά όμοιογενής είναι τό Έθνος» (Λόγος, 25 Όκτ. 1935). Κατεπολέμει επίσης τάς ψευδοθεωρίας, που έμείωναν τήν Έλληνικότητα και έξύψωναν εις βάρος τής φυλής τόν άνθρωπισμόν, που έξισώνει τούς ανθρώπους εις τήν ζωολογικήν έννοιαν του ανθρώπου:

«Εΐχομεν ν' αντιμετωπίσωμεν τήν νοσηράν διανόησιν, ή όποία ένόμιζεν ότι άπετέλει έργον προόδου τό νά πείση τούς Έλληνας ότι ή έλληνικότης των ήτο κάτι δευτερευόν ή και περιττόν. Νά πείση ότι έπρεπε κυρίως νά προσέξωμεν εις τάς παραδόξους ιδέας τάς έντελώς άορίστους και νεφελώδεις του άνθρωπισμού... Τήν έπολεμήσαμεν και τήν νοσηράν αυτήν διανόησιν

καί τήν περιορίσαμεν εἰς ἐλάχιστον κύκλον, ὥστε νά μή δύναται νά εἶναι πλέον ἐπιβλαβής...» (Λόγος, 24 Ἀπρ. 1939).

Ἐξ ἄλλου, ὡς κυβερνήτης ἐμερίμνα διά τήν δημιουργίαν Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, πού θά ἐξέφραζε τήν ζωτικότητα τῆς φυλῆς μας. Ἐπίστευεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤμποροῦν νά δημιουργήσουν νέον, ἰδικόν των πολιτισμόν.

«...εἶναι δι' ἐμέ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἡ φυλή αὐτή, ἡ ὁποία παρήγαγε τόν μέγαν ἐκείνον πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἡ βᾶσις τοῦ σημερινοῦ καί ὁ δημιουργός τοῦ σημερινοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅτι ἀσφαλῶς θά παραγάγῃ εἰς τό μέλλον, ἴσως καί εἰς τό προσεχές μέλλον, ὅμοια κατορθώματα πρός τά τῶν ἀρχαίων αὐτῆς προγόνων...» (Λόγος, 13 Μαΐου 1937).

Ἐρριξε μάλιστα τό σύνθημα τῆς δημιουργίας τοῦ Τρίτου Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τήν ὑψιστήν ἐπιδίωξιν τῆς 4ης Αὐγούστου, διότι:

«... Δέν δύναται νά ὑπάρξῃ μία φυλή, ἐάν δέν δημιουργήσῃ πολιτισμόν ἰδικόν της. Ἄλλως τό ἔθνος δέν εἶναι παρά μόρια νεκροῦ σώματος τά ὁποῖα ἤμποροῦν νά χρησιμεύσουν ὡς λίπασμα δι' ἄλλας φυλάς. Ὅντοῦτα δέν δύναται νά ἀποτελέσουν...» (Λόγος, 20 Νοεμ. 1937).

Οἱ ἀνωτέρω λόγοι του εἶναι ἱστορικῶς ἐπιβεβαιωμένον συμπέρασμα τοῦ φυλετισμοῦ. Ἄν ἡ φυλή, ἡ ὁποιαδήποτε φυλή δέν παρουσιάσῃ πολιτισμόν, μοιραίως θά καταστραφῇ. Ἀπό τήν ἀνάγκην ἐπιβιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, λοιπόν, ὠθούμενος ὁ Μεταξᾶς ἐξήγησε ἀπό τούς Ἕλληνας νά ἀγωνι-

σθούν και νά εργασθούν διά τόν Τρίτον Έλληνικόν Πολιτισμόν, ό όποιος θά ώφέλει τήν Έλλάδα, αλλά και τούς άλλους λαούς, πού πάντοτε προσπορίζονται από τά Έλληνικά φώτα.

«... Τό βαθύτερον αυτό ιδεώδες, τό όποιον ευθύς ώς συνεκέντρωσα τήν έξουσίαν τήν 4ην Αυγούστου, εις τήν χώραν αυτήν, δέν έλειψα από του νά τό έκδηλώσω άμέσως, είναι ότι πρέπει νά δημιουργήσωμεν έλληνικόν πολιτισμόν. Δέν είναι δέ φράσις αυτή απλή, δέν είναι φράσις ή όποία ανταποκρίνεται εις μίαν άόριστον κενολογίαν, ούτε λέγεται διά νά διαθρέψη τά έλληνικά αισθήματα. Κάθε φυλή, ή όποία άποτελεί πραγματικήν φυλήν, έχουσαν συνείδησιν έαυτής, δέν ήμπορεί παρά νά δημιουργήση και νά έκδηλώση τόν ίδιον αυτής πολιτισμόν. Μία δέ φυλή, όπως είναι ή Έλληνική, ή όποία προέχει από άπόψεως άντιλήψεως και από άπόψεως θάρρους και τόλμης εις εκτέλεσιν, ή όποία είναι όπως τήν έχαρακτήρισεν ό Θουκυδίδης, όχι μόνον εις τήν ευτυχίαν τολμηρά, αλλά και «έν τοις δεινοίς ευέλπιδις», μία τοιαύτη φυλή όφείλει, έχει καθήκον άπέναντι του έαυτου της, της ιστορίας και άπέναντι του άλλου κόσμου, νά έκδηλώση τόν ίδιον αυτής πολιτισμόν...» (Λόγος, 31 Αυγ. 1937).

Άκόμη πρέπει νά σημειώσωμεν ότι απέδιδε ιδιαίτερον σημασίαν και εις τούς Έλληνας του έξωτερικού τούς όποιους, όρθώς, τούς έθεώρει τμήμα της φυλής μας:

«... Ηξεύρετε ότι ή Έλληνική φυλή είναι έν μέρει σκορπισμένη. Όταν τά παιδιά της του έξωτερικού τήν λησμονήσουν, λησμονήσουν τήν μητέρα των, είναι σαν ένα δένδρον πού του έχουν κόψει τά κλαδιά του...» (Λόγος, 23 Νοεμ. 1936).

Ἐβλεπε ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας, μέ τὴν εὐρύτεραν ἀντίληψιν τοῦ δροῦ καὶ εἰς αὐτὸ ἐθύμιζεν Ἀριστοτέλην:

«...βιολογικῶς καὶ φυσιολογικῶς ἀναπόσπαστα μέλη τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Αὐτὸ εἶναι μία ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῆ, ὅπως ὅταν βλέπετε εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν ἥλιον νὰ λάμπη, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ὁ ἥλιος λάμπει εἰς τὸν οὐρανόν...» (Λόγος, 20 Νοεμ. 1937).

Δέν χρειάζεται, νομίζω, νὰ παραθέσωμεν περισσότερα κείμενά του διὰ νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ Μεταξᾶς, ὑπῆρξε συνειδητὸς φυλετιστῆς καὶ ὁ πρῶτος πολιτικὸς εἰς τὴν Νεοελληνικὴν ἱστορίαν πού καθώρισεν ὡς ἐθνικὸν σκοπὸν τὴν δημιουργίαν πολιτισμοῦ. Οὕτως ἢ ἄλλως, εἰς τὸν μνημειώδη «ἐπίλογον», πού ἀποτελεῖ καὶ τὸ 70ὸν καὶ τελευταῖον ἀρθρον τοῦ τῆς μονομαχίας κατὰ Βενιζέλου, γράφει:

«... Μὴ ἀπατώμεθα, «ἄνθρωποι» ὑπάρχουν μόνον ζωολογικῶς. Ψυχικῶς ὅμως ὑπάρχουν «Ἕλληνες», ὑπάρχουν «Τοῦρκοι», ὑπάρχουν «Γάλλοι», «Ἄγγλοι», «Γερμανοί», «Βούλγαροι», κ.λπ. Ὁ κάθε ἄνθρωπος βλέπει τὴν ζωὴν, διανοεῖται καὶ δρᾷ διὰ τοῦ πρῖσματος τῆς ἐθνικότητός του, τῆς φυλῆς του. Ἡ φυλετικότης εἶνε φυσιολογικὸν φαινόμενον.

Πρέπει νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο καλά ἡ ἑλληνικὴ νεότης διὰ νὰ εὐρητὸν δρόμον της» («Καθημερινή», 23 Ἰαν. 1935).

Ἀπόρροια τοῦ φυλετισμοῦ ἦτο ἡ ἀποφυγὴ καὶ ἡ περιφρόνησις τῶν μιμήσεων τῶν ξένων καὶ τῶν ἀντιγραφῶν. Ἀκόμα καὶ τὰ τεχνικὰ ἔργα ὁ Μεταξᾶς ἤθελε νὰ σφραγίζωνται μέ Ἑλληνικότητα:

«... Έπομένως δέν ήμπορευίτε νά έμπνέεσθε είς όλα σας τά έργα από τάς μιμήσεις τάς ξενικάς, δέν ήμπορευίτε νά έμπνέεσθε και από όσα πολλοί ίσως έξ ύμών έξέμαθον είς τό έξωτερικόν. Θά έμπνέεσθε, εάν θέλετε νά έκπληρώσετε τό καθήκον σας, από εκείνα τά όποια σās παρέχει ή γή αυτή, όλόκληρος ή Έλλάς...» (Λόγος, 31 Αύγ. 1937).

Πρός τούτο, ίδρυσε τον Μάϊον του 1940 τό 'Ανώτατον Τεχνικόν Συμβούλιον του Κράτους, υπό τήν προεδρίαν του. Όποτε του έδίδετο ή εύκαιρία επήγει ήθικώς και ύλικώς τούς Έλληνοκεντρικούς τεχνικούς και προπαντός τούς 'Αρχιτέκτονας. Είς τά έγκαίνια ενός κρατικού νοσοκομείου ένεθουσιάσθη, διότι τό έργο:

«...έμελετήθη σύμφωνα μέ τήν Έλληνική σκέψη, τήν Έλληνική πραγματικότητα, και τήν Έλληνική δυναμικότητα και όχι κατ' απομίμησην και αντιγραφήν. Γι' αυτό επιθυμώ νά συγχαρώ όλους, αρχίζοντας...» (Λόγος, 3 Μαΐου 1940).

Όσον αφορά είς τούς κρατικούς θεσμούς ή Έλληνικότης του Μεταξά δέν έπεδέχετο άμφισβήτησιν. Όλα τά θεσμικά νομοθετήματα επήγαζαν από Έλληνικά δεδομένα. Ό ίδιος έλεγε:

«... Θά έλθη άργότερα, Έλληνικέ Λαέ, ό καιρός είς τόν όποιον μαζί θά οργανώσωμεν τούς θεσμούς του Κράτους, αλλά θεσμούς συγχρονισμένους και συμφώνους προς τάς ανάγκας σου και τήν ιδιοφυϊαν σου. Θά οργανώσωμεν μαζί τούς θεσμούς του Ισχυρού Κράτους, όχι όπως έγινετο έκατόν χρόνια τώρα, αντιγράφοντας τούς θεσμούς άλλων λαών, αλλά αναζητούντες μέ τήν

**βοήθειάν σου εκείνους πού είναι κατάλληλοι δι' εσέ...»
(Λόγος, 4 Αύγ. 1937).**

Ἡ ἐπίδρασις πάντως τοῦ φυλετισμοῦ φαίνεται ἐξ ἴσου καθαρά εἰς τό θέμα τῆς παιδείας. Ποτέ εἰς τήν Ἑλλάδα ἡ παιδεία δέν εἶχε τόσο ἔθνικό χαρακτήρα, ὅσον ἐπὶ 4ης Αὐγούστου. Ἴδου πῶς ὁμιλεῖ εἰς τοὺς ἐκπαιδευτικούς καί μέ ποίαν σαφήνειαν καί ἀπλότητα προσδιορίζει τοὺς στόχους τῆς παιδείας, δηλαδή, τί ζητεῖ ἀπό τοὺς διδασκάλους.

«... Πρῶτα-πρῶτα νά τά κάμετε πραγματικά Ἑλληνόπουλα καί Ἑλληνοπούλες, ἔχετε δέ, διά νά τά ἐνθουσιάσετε μιά τέτοια Πατρίδα σάν τήν δικήν μας, καί περισσότερο ὕλικό ἀπό κάθε ἄλλο Ἔθνος. Γιατί μέσα σέ τρεῖς χιλιάδες χρόνια τό Ἔθνος αὐτό τό δικό μας ἔδωκε τά μεγαλύτερα πράγματα. Καί πρῶτα-πρῶτα τό Ἔθνος μας ἐδημιούργησε τήν βάση τοῦ σημερινοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτό τό ἀναγνωρίζουν καί τό γράφουν μάλιστα ὅλοι οἱ μεγάλοι Εὐρωπαῖοι συγγραφεῖς. Ἐπί χιλιάδες χρόνια τό Ἔθνος ἔδωσε τά ὠραιότερα δείγματα ἔθνικῶν ἀγώνων ἀνδρείας, ἡρωϊσμοῦ καί κατορθωμάτων, τά ὁποῖα πραγματικῶς ἐδόξασαν τήν ἱστορίαν του. Ἡ καλλιτεχνία καί ἡ ποίησις τῶν προγόνων μας ὑπῆρξαν ἀπαράμιλλοι. Ἡ ποίησίς μας μάλιστα καί εἰς αὐτούς ἀκόμη τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ὑπῆρξεν ὑπέροχος.

Ὅταν ἔχετε τό πολῦτιμον αὐτό ὕλικόν ἤμπορεῖτε εἰς κάθε μάθημά σας νά ὁμιλήτε στά παιδιά γιά τό Ἔθνος πού ἀνήκουν καί νά τοὺς φέρετε τά παραδείγματα γιά νά τά τονώσετε καί νά τά ἐνθουσιάσετε, ὥστε μίαν ἡμέραν καί αὐτά νά μιμηθοῦν τά μέγала παραδείγματα τῶν προγόνων των. Πρέπει νά τά μάθετε νά εἶναι πειθαρχικά, διότι ἀνήκουν εἰς ἓνα σύνολον πρὸς τό ὁποῖον πρέπει νά ἐναρμονίζονται καί νά μὴ κἀνῃ τό καθένα

δι,τι του κατεβαίνει στο κεφάλι. Πρέπει να τὰ μάθετε, διτι ἐλευθερία χωρὶς τάξιν καὶ πειθαρχίαν εἶναι ἀναρχία.

Τό ἄλλο πρᾶγμα, πού ἔχω νὰ σᾶς συστήσω, εἶναι διτι πρέπει νὰ τοὺς ἀναπτύξετε τό θρησκευτικόν αἶσθημα. Δέν σᾶς ζητῶ νὰ τὰ κάνετε θεολόγους, οὔτε μέ ἐνδιαφέρει νὰ μάθουν τὰς λεπτομερείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἐκεῖνο δμως πού θέλω εἶναι νὰ πιστεύουν εἰς τὴν ἀνωτέραν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς αὐτήν. Θέλω νὰ ζήσουν σάν Ἕλληνες Χριστιανοί. Δέν ἠμπορεῖτε, Ἕλληνες ἐκπαιδευτικοί, πού ἐργάζεσθε πρό παντός εἰς τὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως, νὰ εἴσθε οὐδέτεροι καὶ ἀδιάφοροι πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ νὰ λέτε δέν μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ θρησκεία γιὰ τό παιδί, διταν μεγαλώσῃ ἄς διαλέξῃ ὅποια θρησκεία θέλει. Αὐτό καθαρά εἶναι μία προσπάθεια νὰ κάμετε τὰ παιδιά ἄθεα καὶ νὰ τοὺς δώσετε γιὰ σημαῖα τὸν ἀθεϊσμόν. Ἄλλὰ ἡ ἱστορία διδάσκει, διτι τὰ ἔθνη δέν ἠμποροῦν νὰ ἀναπτύξουν μέγαν μορφωτικόν πολιτισμόν, χωρὶς νὰ προηγηθῇ βαθύ θρησκευτικόν αἶσθημα.

Τό τρίτον πλέον πρᾶγμα πού σᾶς ζητῶ, εἶναι νὰ μὴ περιορίζεσθε εἰς τό νὰ ἀποκτοῦν τὰ παιδιά ἄξερὸν φορτίον γνώσεων. Δέν πρόκειται νὰ κάμετε τὰ παιδιά μας ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά. Νὰ τοὺς δίδετε, βέβαια, τὰς ἀναγκαῖας γνώσεις, ἀλλὰ πρό παντός νὰ τοὺς μάθετε νὰ μεταχειρίζωνται τό ὕλικόν τῶν γνώσεων πρὸς δημιουργίαν καὶ παραγωγὴν.

Κύριον ἔργον σας εἶναι ἡ διάπλασις τοῦ χαρακτήρος των καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς θεληματικότητός των. Θέλω πρό παντός νὰ μᾶς δώσετε παιδιά δημιουργικά, τὰ ὅποια νὰ μάθουν ὄχι νὰ ἀπολαμβάνουν τὴν ζωὴν ἀργὰ καὶ ἄδρανή, ἀλλὰ νὰ ἀγωνίζωνται καὶ νὰ δημιουργοῦν. Διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ. Ζωὴ εἶναι ἡ δρασὶς ὅπουδήποτε καὶ ἂν εὐρίσκειται ὁ ἄνθρωπος, εἴτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν

τῆς ἐπιστήμης, εἴτε τῆς τέχνης, εἴτε τοῦ Κράτους, εἴτε τῆς βιομηχανίας, εἴτε τοῦ ἐμπορίου, εἴτε τῆς γεωργίας, εἴτε καὶ τῆς ἀπλῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας. Πρέπει τὸ παιδί νὰ μάθῃ νὰ ἀνεβαίῃ δημιουργῶντας καὶ ὄχι κατεβάζοντας τοὺς ἄλλους εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον τοῦ ἰδικοῦ του. Γιὰ νὰ γίνῃ τὸ μυαλό τους δημιουργικὸ πρέπει νὰ τὸ ἐξασκήσετε ἐσεῖς στὰ μαθητικά του χρόνια. Διότι ὁποιο μυαλό στραβῶσῃ καὶ γίνῃ ἀδρανὲς στὰ μαθητικά χρόνια, δύσκολα πλέον διορθώνεται, ἐάν διορθωθῇ ποτέ...» (Λόγος, 28 Ὀκτ. 1936).

Πρὸ τοῦ Μεταξᾶ καὶ μετ' αὐτόν, οὐδεὶς εὐρέθη πρωθυπουργὸς νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν παιδεία οὔτε εἰς τὸ βάθος, οὔτε εἰς τὴν ἔκτασιν μὲ τὴν ὁποίαν εἶχε συλλάβει ὁ Μεταξᾶς τὸ ἔθνικόν αὐτὸ ζήτημα. Ποταμὸς ἐγκυκλιῶν καὶ ἀσυνάρτητοι λόγοι ἀπὸ προχειρολόγους μεταρρυθμιστὰς ἐσχημάτισαν βρόγχον περὶ τὴν Παιδείαν καὶ τὴν ἔννιξαν.

Εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἰδεολογίας τῆς 4ης Αὐγούστου, ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ἡ ἔθνικὴ μας αὐτοπεποίθησις. Πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Ἕλληνα. Ἡ ὑπερηφάνεια διὰ τὸν ἑαυτὸ μας εἶναι προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Πατρίδος μας. Ἡ πατριωτικὴ αὐτὴ ὑψηλοφροσύνη κάμπτεται καὶ χάνεται εἰς περιόδους καθεστῶτων ἔθνικῆς μειοδοσίας, ὅπως εἶναι τὰ δημοκρατικά, ὅπου σὺν τοῖς ἄλλοις δρᾷ καὶ ἡ ἔθνοφθόρος κομμουνιστικὴ προπαγάνδα. Ὅταν κατέλαβεν ὁ Μεταξᾶς τὴν ἐξουσίαν εὗρε τὸν λαὸ πλῆρη ἀπογοητεύσεως ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν του. Ἡ ἀντίδρασίς του ὑπῆρξεν ἀμεσος καὶ ἐπιτυχής:

«... Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐχρειαζόμεθα εὐθύς ἀμέσως ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, ἦτο ἡ τόνωσις τοῦ ἔθνικοῦ φρονήματός σας, γιὰ νὰ ἠμπορήτε νὰ καυχᾶσθε καὶ νὰ ὑπερηφανεύεσθε διτι εἴσθε Ἕλλη-

νες. Ἡ ἐπάνοδος τῆς πίστεως καὶ τῆς πεποιθήσεως εἰς τὸν ἑαυτὸν σας, γιὰ νὰ ἠμπορήτε νὰ πάρετε εἰς τὰ χέρια σας ὅποιοδήποτε πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὸ λύσετε μέ πίστιν εἰς τὸν ἑαυτὸν σας...» (Λόγος, 8 Νοεμ. 1936).

Ἐολόκληρος ὁ πολιτικός μηχανισμός τῆς Πολιτείας ἐστράφη πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐξυψώσεως τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας:

«... Καὶ πρέπει νὰ βάλετε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν σας βαθειὰ τὸν κύριον σκοπόντου Κράτους αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι νὰ ἔχωμεν φρόνημα ἐθνικόν, φρόνημα καθαρὰ ἑλληνικόν, ἔτσι ὥστε νὰ ὑπερηφανευώμεθα διὰ εἶμεθα Ἑλληνες καὶ Ἑλληνίδες...» (Λόγος, 24 Ἀπρ. 1939).

Ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια ἐπεδιώκετο, διὰ πρώτην φοράν, ὄχι μὲ στείραν προγονολατρείαν, ἀλλὰ μὲ θαυμασμόν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἑαυτοῦ μας, ὅπως εἶναι τώρα:

«... Ἐκεῖνο ὁμῶς πού ἀπὸ τώρα ἐπετελέσαμεν ὅλοι εἶναι ἡ πλήρης ἀγάπη πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀπόφασις διὰ κάθε θυσίαν ὑπὲρ τῆς Πατρίδος, ἡ πλήρης συνείδησις τοῦ τί θὰ πῆ νὰ εἶναι κανεὶς Ἑλλήν. Καὶ διὰ νὰ λέγω πλήρης συνείδησις τοῦ τί θὰ εἶπῃ νὰ εἶναι κανεὶς Ἑλλήν, δέν ἐννοῶ διὰ εἶμεθα ἀπόγονοι ἀρχαίων ἐνδόξων προπατόρων, ἀλλὰ διὰ εἶμεθα ἡμεῖς οἱ σημερινοὶ Ἑλληνες, ὅπως εἶμεθα, μὲ τὰ ἐλαττώματά μας, ἔτσι ὡς σημερινοὶ Ἑλληνες πρέπει νὰ εἰσθε ὑπερήφανοι διὰ τὸν ἑαυτὸν σας. Καὶ μόνον οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὸν ἑαυτὸν των, αὐτοὶ μόνον προοδεύουν...» (Λόγος, 22 Αὐγ. 1937).

Ἡ μεμψιμοιρία καὶ ἡ κακομοιρία κατεπολεμήθησαν ἀπὸ

τὴν 4ην Αὐγούστου ὡς ἐθνικαὶ πληγαί. Ἡ σκέψις ὅτι ὑπάρχουν Ἕλληνες ποὺ ταπεινῶνονται ἐνώπιον τῶν ξένων ᾠδήγησε τὸν Μεταξᾶν εἰς ὠργανωμένην ἀντίδρασιν, μὲ σκοπὸν:

«... Νά κάμωμεν ὥστε κάθε Ἕλλην, ὅπουδήποτε καὶ ἂν εὐρίσκεται, εἰς τὴν Ἀμερικὴν, εἰς τὴν Αὐστραλίαν, εἰς τὴν Ἀφρικὴν, νά εἶναι ὑπερήφανος διότι εἶναι Ἕλλην. Θέλομεν οἱ Ἕλληνες νά κρατοῦν ὑψηλά τὸ κεφάλι τῶν ἀπέναντι ὄλων τῶν ξένων φυλῶν μετὰ τῶν ὁποίων ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν...» (Λόγος, 30 Αὐγ. 1937).

Μετὰ τρία χρόνια διακυβερνήσεως ὁ Μεταξᾶς ἠδύνατο νά καυχηθῆ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, ὅτι ἐπέτυχεν:

«...ἰσχυρὸν ἐθνικὸν φρόνημα καὶ πατριωτισμὸν καὶ νά φύγουν ἀπὸ τὴν μέσην τὰ ξενότροπα ἦθη καὶ ἔθιμα...» (Λόγος, 27 Ἀπρ. 1939).

Αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν τὰ βλέπομε σήμερα γύρω μας. Ἀπευθυνόμενος ὁ Ἐθνικὸς Ἡγέτης πρὸς τοὺς φοιτητὰς, κατέληξε μὲ τὸ νά τοὺς ὀμιλήσῃ διὰ τὴν σχέσιν τῶν πρὸς τὴν Πατρίδα. Τοὺς εἶπε:

«... Ἡ σχέσις σας εἶναι ὅτι εἶσθε ὑπηρέται εἰς πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Πατρίδα ἀφωσιωμένα τέκνα της. Ἐάν βγῆτε ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν, τότε δὲν εἶσθε ἀληθινοὶ ἀνθρώποι, τότε δὲν δύνασθε νά εἶσθε οὔτε ἐπιστήμονες, διότι ἐπαύσατε νά σχετίζεσθε μὲ τὴν ἀλήθειαν. Ἐπομένως ἡ σχέσις σας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Πατρίδα εἶναι σχέσις στενωπάτη, ἀκόμη στενωπτέρα ἀπὸ τὴν σχέσιν τοῦ παιδιοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς του. Καὶ ἡ ἀφοσίωσις εἶναι ἀπόλυτη...» (Λόγος, 20 Νοεμ. 1937).

Ἄκομη στούς μαθητάς ὠμίλησε, μέ τρόπο πού ἐτόνιζε τήν ἱεράν καί ἀκατάλυτον σχέσιν τους μέ τήν Ἑλληνικήν Πατρίδα.

«... Ἡ Πατρίς εἶναι μέσα εἰς τόν καθένα καί εἰς κάθε μά ἀπό σᾶς... Τό μυαλό σας εἶναι ἑλληνικό, ἡ ψυχὴ σας, ψυχὴ Ἑλλήνων. Ἑλληνες εἶσθε καί Ἑλληνες θά μείνετε γιά πάντα...» (Λόγος, 7 Νοεμ. 1936).

Ὁμιλῶν καί πάλιν εἰς τούς φοιτητάς –πρός τούς ὁποίους ἔτρεφε ἀδυναμίαν διότι ἐθεώρει τεταγμένους εἰς τήν πνευματικήν πρωτοπορίαν τοῦ τόπου– διά τήν πατρίδα ἔδωσε τόν ὀρισμόν της, πού τόν ἔβγαλε μέσα ἀπό τήν ἴδια τήν ζωή. Παραθέτομεν τό κείμενο, πού τόσο δικαιώνεται ἀπό τήν νοσταλγία πού αισθάνονται οἱ ὁμογενεῖς διά τήν πατρίδα καί τό ὄποιο, μέ τήν ἔξαρσιν τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως καί γῆς, φέρει τήν ἀνάμνησιν τοῦ Περ. Γιαννοπούλου:

«... Θέλετε νά ἐννοήσετε καλύτερα τί θά εἰπῆ Πατρίς; Μέ ὀλίγα λόγια θά σᾶς τό ἐξηγήσω. Ὑποθέσατε ὅτι αὔριον ἔρχεται ἐδῶ μέσα καί κυριαρχεῖ ἓνας ξένος λαός καί σᾶς φέρει μεγαλύτερον πολιτισμόν ἀπό ἐκεῖνον πού ἔχετε σεῖς. Τά μέσα τῆς ζωῆς σᾶς τά κάμνει πλέον ἄνετα. Σᾶς κάμνει πλουσιωτέρους καί σᾶς κάμνει ἀπό ἀπόψεως ὑλικῆς ζωῆς εὐτυχεστέρους. Νομίζετε ὅτι θά εἶσθε εὐχαριστημένοι; Νομίζετε πῶς θά ἡσυχάσετε ποτέ; Θά ἀρχίσῃ μέσα σας νά σᾶς τρώγῃ ἓνα σαράκι, τό ὄποιον δέν θά σᾶς ἀφήνῃ οὔτε νά ἀπολαύσετε τήν εὐτυχίαν αὐτῆν τήν ὑλικήν, οὔτε νά ἡσυχάσετε ποτέ, οὔτε νά κοιμηθῆτε ποτέ ἡσυχᾶ. Θά σᾶς τρώγῃ ἓνα σαράκι, τό ὄποιον θά σᾶς κάμνῃ τόν βίον ἀβίωτον. Καί δέν θά ἔχετε μπροστά σας καμμιᾶ ἄλλη λύσιν παρά νά σηκωθῆτε καί νά διώξετε αὐτόν τόν ξένον, εἰς τόν ὄποιον θά ἔπρεπε νά εἶσθε εὐγνώμονες καί νά μείνετε

μόνοι σας πάλιν, ἀλλὰ Ἕλληνες ὅλοι, νά μείνετε μόνοι σας καί νά ἀποκτήσετε τήν ἀνεξαρτησίαν σας. Πόσα μέρη κατοικούμενα ἀπό Ἕλληνας δέν τό ὑπέστησαν τό μαρτύριον αὐτό; Καί δέν τό ἠσθάνθησαν; Αὐτή εἶναι ἡ Πατρίς. Ἡ Πατρίς εἶναι αὐτό τό αἶσθημα, τό ὁποῖον δέν σᾶς ἀφήνει νά ἀπολαύσετε καμμίαν εὐτυχίαν, παρὰ ὅταν αὐτή ἡ εὐτυχία προέρχεται ἀπό σᾶς τούς Ἕλληνας. Καί αὐτή ἡ εὐτυχία εἶναι συγχρόνως καί εὐτυχία τῆς Ἑλλάδος. Πῶς θά τά βγάλετε αὐτά ἀπό μέσα σας; Πῶς δύνασθε νά φαντασθῆτε, σεῖς, παιδιά μᾶς χώρας εἰς τήν ὁποίαν λάμπει ὁ ἥλιος, μᾶς χώρας εἰς τήν ὁποίαν ἡ ὀργή τῆς φύσεως δέν ἤμπορεῖ νά βασιτάξῃ περισσότερο ἀπό ὀλίγας ὥρας, μᾶς χώρας ὀλόγυρα τῆς ὁποίας βλέπετε τά βουνά καί μᾶς χώρας πού ἄμα ἀνεβῆτε εἰς ἕνα ὕψωμα θά ἰδῆτε ὀρίζοντα καθαρώτατον καί τίς γραμμές τῶν βουνῶν κατακάθαρες ἀπό τίς πιό κοντινές ἔωστίς πιό πίσω, ἔωστ᾽ ἀπιό μακρυνά βάθη, πῶς ἤμπορεῖτε σεῖς καί οἱ πατέρες σας πού τά ἴδια αὐτά πράγματα ἔτσι τά εἶδαν, πού ἑκατοντάδες γενεῶν ἐπέ-
 ρασαν καί ἠσθάνθησαν αὐτά τά πράγματα ἔτσι καί διεμορφώθη ἡ ψυχὴ των καί ὁ χαρακτήρ των, πῶς εἶναι δυνατόν σεῖς, παιδιά μᾶς τέτοιας χώρας, νά ἔχετε τήν νοοτροπίαν ἀνθρώπων, διά τούς ὁποίους ὁ ὀρίζων εἶναι σκοτεινός καί ὀμχλώδης, οἱ ὁποῖοι δέν βλέπουν παρὰ πεδιάδας ἀπειρούς μέ κανένα ὕψωμα εἰς τήν μέσῃν, διά νά τούς διακόπη τήν μονοτονίαν, πῶς ἤμπορεῖτε σεῖς νά ἔχετε τήν νοοτροπίαν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι βλέπουν διαρκῶς τήν θάλασσαν τρικυμιώδη, μαύρην καί ἀγριεμένην, οἱ ὁποῖοι βλέπουν νά βασιτάξῃ ἡ κακοκαιρία μῆνες καί μῆνες ὀλοκλήρους καί ζοῦν μέσα εἰς τό σκότος καί εἰς τόν ζόφον; Πῶς εἶναι δυνατόν νά βλέπετε τόν κόσμον ἔτσι ὅπως τόν βλέπουν αὐτοί, πῶς εἶναι δυνατόν νά ἔχετε τά ἴδια μέ αὐτούς αἰσθήματα; Εἶθε ὅλοι Ἕλληνες καί θά μείνετε γιά πάντα Ἕλλη-

νες, όπως επί χιλιάδες χρόνια υπήρξαμεν Έλληνες και θά μείνωμεν Έλληνες για πάντα...» (Λόγος, 10 Δεκ. 1936).

Ἡ ἀπέραντος ἀγάπη τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τὴν Πατρίδα, ἐστάθη καὶ ὁ κύριος λόγος τοῦ μίσους του κατὰ τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ. Τὴν πρώτη διέλυσε, τὸν δεύτερο ἐξώντωσε. Ἡ δημοκρατία μὲ τὴν ἀφύσικον ἰσότητα, ὁ κοινοβουλευτισμὸς μὲ τὰ κόμματα νὰ διασποῦν τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, ἡ πολιτικὴ ὀλιγαρχία, ὁ πολιτικὸς «φεουδαλισμὸς», ὅπως ὠνόμαζε τὴν κλίκα τῶν ὀλίγων, πού εἰς τὸ ὄνομα τῆς δημοκρατίας κυριαρχοῦν καὶ καταπιέξουν τὴν ὁλότητα καὶ τὸ Ἔθνος, αἱ ψευδεῖς ἐλευθερίαι, τὰ κατ' ἐπίφασιν δικαιώματα καὶ ὁ «καπιταλισμὸς», πού ἐκμεταλλεῖται τὸν λαὸν καὶ ὑπονομεύει τὴν πατρίδα ἀνελύθησαν ἀπὸ τὸν Μεταξᾶ μὲ τόσο θάρρος καὶ εὐλικρίειαν, πού οὐδεὶς μέχρι τώρα ἐτόλμησε νὰ κάνη.

Πολλοὶ συνηθίζουν νὰ κατηγοροῦν τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ ὅλοι αὐτοὶ λέγουν ὅτι πρέπει νὰ διορθωθῇ, νὰ λειτουργήσῃ καλῶς, νὰ τὴν ἴδωμεν καὶ διαφορετικῶς. Πολλοὶ ἀνεγνώριζαν ὅτι ἡ δημοκρατία ζημιώνει τὸ Ἔθνος, ἀλλὰ ὅλοι τῶν ὑπεστήριζαν πῶς δὲν πταίει ἡ δημοκρατία, πταίει... ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς τῆς, πταίει ὁ λαὸς πού δὲν εἶναι ὥριμος κ.λ.π. Πολλοί, τέλος, κατήργησαν τὴν δημοκρατίαν καὶ ἐγκατέστησαν δικτατορίας μὲ ἰδανικὸν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν σωστὴν δημοκρατίαν! Δύο μόνον ἄνδρες ἀπέρριψαν τὴν δημοκρατίαν στὴν θεωρίαν καὶ στὴν πράξιν: Ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Μεταξᾶς.

Παρατηρήσατε ἀπὸ πότε καὶ μὲ τί ὀξυδέρκεια ἐξετάζει, κατὰ πρῶτον, τὴν ἰσότητα ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐδράζεται ὅλον τὸ δημοκρατικὸν οἰκοδόμημα:

«... Τὸ ἰδεώδες τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ ἔθνη τὰ μέχρι σήμερον κυριαρχοῦντα τοῦ κόσμου, εἶναι ἡ ἰσότης. Κανεὶς δὲν παραδέχεται τὸν ἑαυτὸν του κα-

τώτερον τοῦ ἄλλου κανεῖς δέν ἀναγνωρίζει εἰς τό βάθος τῆς ψυχῆς του τήν ὑπεροχήν τοῦ ἄλλου. Ἡ ἰσότης αὐτῆ εἶναι μία θρησκεία, τῆς ὁποίας θεότης εἶναι ἡ Δημοκρατία· ὄχι τό πολίτευμα ἀλλ' ἡ ἰδέα. Δι' αὐτό καί ὠνόμασαν ἑαυτά, τά ἔθνη ταῦτα, Δημοκρατίας. Οἱ ἄρχοντες αὐτῶν δέν θεωροῦνται ὑπερέχοντες τῶν ἄλλων καί ὁδηγοί αὐτῶν, ἀλλ' ὑπηρετοῦν τοῦ κυριάρχου πλήθους· συνεπῶς ἡ ὑπεροχή δέν φέρει εἰς τήν ἀρχήν, ἀλλ' ἡ ἐπιτηδειότης πρός κολακείαν τοῦ πλήθους. Διά τοῦτο καί δέν εἶναι ἄρχοντες οἱ καλλίτεροι, ἀλλ' ἄνθρωποι ὑποδεέστεροι, ἐπιζητοῦντες διά τῆς ἀρχῆς τήν θεραπείαν ἰδίων ὠφελημάτων. Ἄλλ' οὕτω ἡ ἐλαττωματική διοίκησις καθιστά τά κράτη ταῦτα ἀσθενέστερα. Καί δι' αὐτό ἐπιζητοῦσι τόν θρίαμβον τῆς Δημοκρατίας, δηλαδή τήν εἰσαγωγήν τῆς θρησκείας τῆς ἰσότητος, εἰς ὅλον τόν κόσμον, ὅπως ἡ ἀσθένεια γίνῃ κοινή εἰς ὅλα τά ἔθνη τῆς γῆς. Διά τοῦτο καί ὁ φανατισμός κατά τῶν κρατῶν ἐκείνων ἄτινα, ἐπί ὑγιεστέρως βάσεως ἀναπτυσσόμενα, ὑπερτεροῦσιν αὐτῶν καί οὕτω κλονίζουσι τήν ἐπί τήν ἰσότητα πίστιν...» (Αἰάκειο, 12 Ἀπρ. 1918).

«... Ἀφ' ὅτου οἱ ἄνθρωποι ἐθεώρησαν ὡς σκοπόν τοῦ βίου των τήν βελτίωσιν τῆς ἰδίας ἐκάστου ὑλικῆς εὐημερίας, ἔγιναν «δυσάρεσθημένοι». Διότι ἡ ψυχὴ δέν κορέννεται ἐξ οἰουδήποτε βαθμοῦ ὑλικῆς εὐημερίας. Πολλῶ μᾶλλον, ἀφοῦ σπανίως ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐπιζητουμένης ἐκάστοτε εὐμαρείας. Οἱ ἄνθρωποι ἀπέβλεψαν τότε εἰς τήν ἰσότητα, ὡς δυναμένην νά τοὺς λύσῃ τὰς δυσπραγίας των. Εἶπον ἡ ἀνισότης εἶναι ἡ αἰτία τῶν δεινῶν μας. Δέν ἠγνόησαν ὅτι ἡ ἀνισότης εἶναι ἀποτέλεσμα ὁλοκλήρου τοῦ παρελθόντος.

Ὅσον ἡ ἰσότης ἐφαίνετο χίμαιρα, τόσον καθίστατο ἐπιθυμητή. Ἡ ἐπ' αὐτὴν πίστις ἐκρατύνετο. Κατέστη

θρησκευτική πίστις. Οὐδείς τολμᾷ νά τήν πολεμήσῃ θεωρεῖται ἀντίθεος καί συνεπῶς ἀφορίζεται. Διά τοῦτο τά ἔθνη ἐκεῖνα εἰς τά ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι οὐδόλως ἀποβλέπουσιν εἰς τήν ἰσότητα, ὅπου ἡ ἱεραρχία θεωρεῖται φυσικόν τι, θεωροῦνται ἐχθρικά τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπόδουλα τοῦ νεωτέρου Σατανᾶ, καί πολεμοῦνται μετὰ φανατισμοῦ. Δι' αὐτά δέν ὑπάρχει δίκαιον ἔθνῶν, οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτά θεωροῦνται λησταί, τέρατα. Μόνη των σωτηρία εἶναι ἡ ἀλλαγὴ φρονήματος, δηλαδή ἡ ἐκ μέρους των παραδοχὴ τῆς θρησκείας τῆς Ἰσότητος καί ἀναγνώρισις τῆς θεᾶς Δημοκρατίας. Ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, Χριστιανοί καί Μωαμεθανοί οὐδεμίαν εἶχον χάριν πρὸς τά εἰδωλολατρικά ἔθνη ἂν μὴ, ἀλλάσσοντα θρήσκευμα, δέν παρεδέχοντο τήν θρησκείαν τοῦ κατακτητοῦ...» (Αἰάκειο, 16 Ἀπρ. 1918).

«... Ἐξεταζόμενοι οἱ ἄνθρωποι ἐν σχέσει πρὸς τόν Θεόν, ἢ τήν Φύσιν, δηλ. τό σύνολον τοῦ κόσμου, εἶναι ἴσοι πρὸς ἀλλήλους ἔχουσιν δηλαδή ἴσα πρὸς ἀλλήλους δικαιώματα. Ἐπί τοσοῦτον αἱ πρὸς ἀλλήλους διαφοραὶ ἐξαλείφονται ἀπέναντι τοῦ ἀπειρομεγέθους ὄντος πρὸς τό ὁποῖον οὗτοι ἀντιμετωπίζονται. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον τό μέγεθος τοῦ παρέχοντος τά δικαιώματα μικρύνεται, ἐπί τοσοῦτον ἡ μεταξύ ἀνθρώπων διαφορά καθίσταται αἰσθητοτέρα, καί τά δικαιώματα καθίστανται ἀνισώτερα. Οὕτω, ἂν τά δικαιώματα τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ εἶναι μεταξύ των ἴσα, ἀρχίζουσιν ὁμως νά μὴ εἶναι ἴσα ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητος, καί εἶναι ἐπι μᾶλλον ἄνισα ἀπέναντι τῆς κοινωνίας τῶν συγκατοίκων τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωριοῦ των.

Τήν φύσιν ταύτην τῶν πραγμάτων θεωροῦσι κακόν οἱ πιστεύοντες εἰς τήν θρησκείαν τῆς Ἰσότητος, ὅπως ἄλλοτε οἱ Χριστιανοί ἐθεώρουν κακόν τās ἰδιότητας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τό ἰδεῶδες των εἶναι, νά ἔχουν

ἄλλοι οἱ ἄνθρωποι παντοῦ καὶ πάντοτε ἴσα δικαιώματα.

Ἄλλ' ἡ ἀνισότης τῶν δικαιωμάτων δέν προέρχεται ἐκ τῆς θελήσεως τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐκ τῆς πράγματι διαφοροετικῆς ἀξίας ἐκάστου. Εἶναι δέ ἡ ἀξία αὕτη παράγωγον πολλῶν παραγόντων, ἰδιοτήτων σωματικῶν καὶ ψυχικῶν, κληρονομικῶν τε καὶ ἐπικτήτων, μέσου, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ ἄνθρωπος ἀνεπτύχθη, ἰδεῶν καὶ περιστάσεων, αἵτινες ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτοῦ, προλήψεων ἐπικρατουσῶν, καὶ τύχης ἀγαθῆς ἢ κακῆς. Οὕτω, τὰ δικαιώματα ἐκάστου εἶναι φύσει ἀνάλογα τῆς ἀξίας του, τῆς τε ἀπολύτου καὶ τῆς σχετικῆς εἰς ἐκάστην περίστασιν. Τοῦτο οὐδεὶς δύναται νά μεταβάλη. Τοῦτο δέ ἀκριβῶς θεωροῦσι κακόν οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν θρησκείαν τῆς Ἰσότητος. Διὰ τοῦτο καὶ πολεμοῦσι τὴν ἀνισότητα ταύτην τῶν δικαιωμάτων, μετὰ τοῦ αὐτοῦ φανατισμοῦ μεθ' οὗ ἄλλοτε οἱ Χριστιανοὶ ἐπολέμουν τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἡ διαφοροετικὴ ἀξία καθιστᾷ τοὺς μὲν ἰσχυρωτέρους καὶ ἱκανοτέρους τῶν δέ· συνεπῶς, οἱ τελευταῖοι διοικοῦνται ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ συμφέρει τοῦτο εἰς αὐτούς. Τοῦτο καταπολεμεῖ ἡ θρησκεία τῆς Ἰσότητος, διδάσκουσα ὡς δόγμα θεῖον τὴν ἐκλογὴν τῶν διοικούντων ὑπὸ τοῦ πλήθους – δηλ. τῶν ἀσθενεστέρων καὶ ἀνεπιτηδειοτέρων – ὑποβάλλει δέ τοὺς ὀδηγούς τούτους ὑπὸ ζηλότυπον ἔλεγχον, καθιστῶσα αὐτούς ὑπηρέτας τοῦ πλήθους. Οὕτω, καὶ ἂν ἡ ἀνάγκη φέρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὑποταγὴν ὑπὸ τοὺς φύσει ἀνωτέρους των, προσπαθεῖ ἡ ἰσότης νά ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτούς τὴν ἰσχύν, ἀφαιροῦσα ἐκ τῶν προτέρων τὸ γόητρον τῆς θέσεώς των, τὴν ἀξίαν τῆς Ἀρχῆς...

... Ὁ ἐξέχων πνευματικῶς ἢ ἠθικῶς ὑποβάλλεται ὑπὸ λεπτολόγον ἐπίκρισιν. Ὅσον τελειότερος, τόσοσον αἰ ἐπ' αὐτοῦ ἀπαιτήσεις μεγαλύτεραι.

Ἡ θρησκεία αὕτη ἔχει τὴν λατρείαν τῆς καὶ τοὺς

τύπους της λατρείας της. Δέν ἀρκεῖ, ποσῶς, νά ἀχρηστεύσῃ τις τήν ὑπεροχήν του· δέν ἀρκεῖ ποσῶς νά ὑποτάξῃ ἑαυτόν ὑπό τήν ἐξουσίαν τοῦ πλήθους· πρέπει καί νά ὀμιλῇ δι' ὠρισμένα πράγματα καθ' ὠρισμένον τρόπον, πρέπει νά παραδέχεται ὠρισμένας ἰδέας ὑπό ὠρισμένην διατύπωσιν. Δέν ἀρκεῖ μόνον νά πιστεῖται τις πράγματα εἰς τήν ἰσότητά, πρέπει καί κατά τὰς ἐκφάνσεις αὐτῆς νά τηρῇ ὠρισμένους τύπους. Ἄλλως δέν θεωρεῖται ὁμόθητος. Οὕτω, καί ἄλλοτε: ἐάν Χριστιανός τις ἐβίου καθ' ὅλα ὡς Χριστός, καί ἐσκέπτετο καί ἐνήργει ὡς Οὗτος, δέν ἠκολούθει ὁμοιωτικούς τύπους τῆς ἀργότερον διαμορφωθείσης λατρείας, ἠγγόει τό «Πιστεύω», θά ἐκαίετο ὡς αἰρετικός.

Συνέβη καί ἐνταῦθα, ὡς εἰς πᾶσαν θρησκείαν παραγνωρίζουσαν τήν ἀνθρωπίνην φύσιν: οἱ τύποι τῆς λατρείας ἐκυριάρχησαν. Οἱ ἀνθρώποι στρέφονται πρὸς τοὺς λατρεύοντας τήν Δημοκρατίαν, κατά τοὺς ὠρισμένους κανόνας τῆς λατρείας της.

Ὅσοι δ' ἐκ τούτων ἐπιδεικνύουσι τόν μεγαλύτερον φανατισμόν θεωροῦνται καί οἱ ἐπιτηδειότεροι διὰ τήν ἐξασφάλισιν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς θρησκείας ἐκλέγονται ὡς ἄρχοντες καί μένουσι τοιοῦτοι ἐφ' ὅσον ὑποτάσσουσι τήν ἐξουσίαν των ὑπό τό πλήθος, καί ταπεινοῦσι τό γόητρον τῆς θέσεώς των. Οὐ μὴν ἀλλά καί ἐφ' ὅσον καί τήν ἀτομικήν των ἀξίαν, ἐάν ἔχωσι, ἀποκρύπτουσι, ὑποβάλλοντες τὰς ἰδέας των ὑπό τήν κρίσιν τῶν πολλῶν, καί ἐγκαταλείποντες αὐτάς πρό τούτων, ἐάν δέν περιβάλλονται αὐταὶ ὑπό τοῦ κύρους των.

Συνέβη, οὕτω, νά ἀρκῇ ἡ τήρησις τῶν τύπων διὰ νά θεωρῆται τις ὁπαδός τῆς θρησκείας. Ἐκ τῆς τηρήσεως τούτων καί μόνον, συμπεραίνεται ἡ ἐπ' αὐτὴν πίστις. Καί ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μένει πάντοτε ἡ ἀπὴ, καί οἱ ἀνθρώποι μένουσι πάντοτε μέ δικαιώματα ἀνάλογα τῆς ἀξίας των, οἱ ὑπερέχοντες τῶν ἄλλων ἐπικρα-

τοῦσι καί πάλιν, ἀλλ' ὡς στοιχεῖον κύριον καί ἀπαραίτητον τῆς ἀξίας των εἶναι ἡ δύναμις νά παριστώσιν ἑαυτούς πιστεύοντας εἰς τήν ἰσότητα, καί ἂν μή πιστεύωσι· καί ἡ ἰκανότης νά καλύπτωσι τό πραγματικόν πρόσωπόν των ὑπό τό προσωπεῖον τῆς τηρήσεως τῶν τύπων τῆς λατρείας. Οὕτω, ἡ ὑποκρισία κατέστη ἡ κυριωτέρα ἰδιότης τῶν ἐξεχόντων ἐκ τῶν ὀπαδῶν τῆς θρησκείας ταύτης. Ἄλλ' ἡ ὑποκρισία φθείρει βαθμηδόν τόν χαρακτήρα καί οὕτω τό ἐπίτεδον τῆς ἀξίας εἰς τά ἔθνη τά πιστεύοντα τήν ἰσότητα βαθμηδόν ταπεινοῦται, ἐπί μᾶλλον καί μᾶλλον...» (Αἰάκειο, 17 Ἄπρ. 1918).

«... Ἡ μεταξύ ἀνθρώπων ἀνισότης εἶναι ἡ φυσική κατάστασις τῆς κοινωνίας. Πάν μέτρον ἀντιτιθέμενον εἰς τόν φυσικόν τούτον καί στοιχειώδη νόμον, κατ' ἀνάγκην θά ἔχη βλαβεράς, ἴσως δέ καί ὀλεθρίας συνεπειάς. Αἱ Δημοκρατίαι—δηλ. ἐκεῖνο τό ὁποῖον οἱ σημερινοί πολιτικοί δικτάτορες ὀνομάζουσι Δημοκρατίας, εἴτε βασιλευομένας εἴτε μή— ἔχουσι οὐσιώδες χαρακτηριστικόν, ἔχουσι κύριον σκοπόν, τήν διά πολιτειακῶν μέτρων, Νόμων, συνταγματικῶν θεσμῶν, συγκέντρωσιν ἀπεριορίστου ἐξουσίας εἰς τήν ἐκάστοτε πλειοψηφίαν—δηλ. καθ'αυτό εἰς τούς διευθύνοντας τήν πλειοψηφίαν ταύτην— καταναγκαστικὴν ἐπιβολήν τῆς ἰσότητος. Ἐπομένως, εὐρίσκονται εἰς διαρκῆ ἑσωτερικόν ἀγῶνα: τόν ἀνταγωνισμόν δηλ. μιᾶς πολιτικῆς θρησκείας κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐκ τούτου, συνεχῆς εἶναι ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἄλλοτε λανθάνων, ἄλλοτε φανερός· διαρκῶς δέ ἐν μέρος τῆς κοινωνίας εὐρίσκεται ὑπό δεινὴν πίεσιν, πολλάκις τό μεγαλύτερον μέρος ἐνίοτε δέ σχεδόν ὀλόκληρος ἡ κοινωνία εὐρίσκεται δούλη μικρᾶς μερίδος, παρυσιαζομένης δυνάμει τῶν πολιτικῶν θρησκευτικῶν δογμάτων, ὡς ἀναπροσωπευσούσης τήν θέλησιν τοῦ συνόλου.

Ἡ παρά φύσιν αὐτὴ κατάστασις γεννᾶ παρά τοῖς πολίταις τὸ αἶσθημα τῆς ἀβεβαιότητος, τῆς ἀμφιβολίας περὶ τοῦ μέλλοντος, τὸν ἐγωϊσμόν, τὴν ἔλλειψιν κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, συνέχει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ σπαρατᾶ τὴν πρόοδον. Αἱ σημεριναὶ δημοκρατικαὶ κοινωνίαι προοδεύουσιν ἐξωτερικῶς, κατ' ἔκτασιν καὶ κατ' ὄγκον, καὶ ὄχι ἐσωτερικῶς, κατὰ βάθος, κατὰ ποιότητα. Εἰς τὰ περιστάτικὰ ταῦτα πρέπει, νομίζω, νὰ ἀποδοθῆ καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰ δημοκρατικὰ κράτη ἡ μείωσις τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα...» (Αἰάκειο, 22 Ἰουλ. 1918).

«... Μέσα στὴν σημερινὴ Ἑλλάδα ἐγκρέμισαν δλα τὰ εἶδωλα γιὰ νὰ ὑποχρεωθῆ ὁ Λαὸς νὰ λατρεύσῃ μίαν ἀφηρημένην ἰδέαν ποὺ τὴν ὠνόμασαν Δημοκρατία. Ἡμπορεῖ αὐτὸ θεωρητικὰ καὶ λογικὰ νὰ ἦτανε σωστό. Ἄλλὰ ἦτανε ἐνάντιο στὴν ἀνθρώπινη φύσιν. Καὶ ἔτσι ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἀφοῦ ἔχασε τὰ εἶδωλά του, δέν λατρεύει πιά τίποτα...» (Ἀθήνα, 26 Μαρτ. 1930).

Μετά ἀπὸ τὰ παραπάνω, προχωροῦμεν εἰς ἓνα ἀξιόλογον κείμενον διὰ τοὺς δεσμούς δημοκρατίας-καπιταλισμοῦ, ποὺ ἐτελείωνε καὶ μέ μίαν ἐνδιαφέρουσαν σημείωσιν διὰ τοὺς ἔβραίους:

«... Ἄν ἐξετάσουμε καλὰ καλὰ τί θὰ πῆ Δημοκρατία στὴν Ἀμερικὴ καὶ εἰς τὰς Δυτικὰς Δυνάμεις, βρισκόμεν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ λιμπεραλισμοῦ. Γιατί ἄλλοιῶς τί ἐννοοῦνε μὲ Δημοκρατία; Ἄλλοιῶς Δημοκρατία εἶναι καὶ ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ρωσία –ἀγκαλὰ τὴν Ρωσία δέν τὴν ἀπέκλειαν πρὶν συνενωθῆ μὲ τὴν Γερμανία– καὶ ἡ Ἰταλία ἀκόμα. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ Δημοκρατία –ἡ democracy– εἶναι τὸ παιδί τοῦ καπιταλισμοῦ. Εἶναι τὸ ὄργανο μὲ τὸ

ὁποῖο ὁ Καπιταλισμός κυριαρχεῖ ἐπάνω στή λαϊκὴ μά-
ζα. Εἶναι τὸ ὄργανο μέ τὸ ὁποῖο κατορθώνει ὁ Καπιταλι-
σμός νά παριστάνη τὴν θέλησί του ὡς τὴν λαϊκὴ θέλησι.

Αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς Δημοκρατίας χρειάζεται ἐκλογές
καθολικῆς μυστικῆς ψηφοφορίας, ἄρα ὠργανωμένα
κόμματα, καὶ συνεπῶς μεγάλα κεφάλαια. Χρειάζεται
γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἐφημερίδες, ἄρα μεγάλα κεφάλαια.
Χρειάζεται ἐκλογικὴ ὀργάνωσι κάθε φορά καὶ ἐκλογι-
κοὺς ἀγῶνες, ἄρα χρήματα. Καὶ τόσα ἄλλα πού ἀπαι-
τοῦν κεφάλαια. Ἐπομένως μόνον οἱ κάτοχοι τοῦ μεγά-
λου κεφαλαίου ἢ τὰ ὄργανά τους μποροῦν νά κάμουν
τέτοιους ἀγῶνες. Ἄνθρωποι ἢ καὶ ὀμάδες ἀνθρώπων
χωρὶς κεφάλαια ὅσο μεγάλα καὶ ἂν εἶναι τὰ ἰδανικά
πού ὑπερασπίζονται εἶναι προωρισμένοι νά χάσουν.
Ὅταν δέ ἔχη κανεὶς τίς ἐφημερίδες τότε μορφώνει καὶ
τὴν κοινὴ γνώμη ὅπως θέλει. Καὶ ἂν ἀκόμη ὑπερασπί-
ζεται πράγματα πού γυμνά θά τὰ ἀπεστρέφετο ὁ λαός,
τά σκεπάζει μέ τέτοια δημοσιογραφικά ρούχα, ὥστε νά
τά καταπίνῃ ὁ λαός. Ἡ καὶ ἂν δέν τά καταπίνῃ, βάζει
τίς ἐφημερίδες νά γράφουν πῶς τά κατάπιε. Καὶ τότε ὁ
καθένας πιστεύει ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι τὰ κατάπιαν. Καὶ
ὑποτάσσεται καὶ αὐτός.

Λοιπὸν ἡ Δημοκρατία εἶναι τὸ μονογενές καὶ γνήσιον
παιδί τοῦ Καπιταλισμοῦ, καὶ τὸ ὄργανό του πού ἐπιβάλ-
λει τὴν θέλησί του κάνοντάς τηνε νά φαίνεται ὡς ἡ
λαϊκὴ θέλησι.

Ἄπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Καπιταλισμός γιὰ νά συσω-
ρευθῇ τὰ κεφάλαια στὰ χέρια ἐκείνων πού τὸν ἐκπρο-
σωποῦν, καὶ νά κάμῃ ὅλον τὸν ἄλλο κόσμον σκλάβους
του – μὰ σκλάβους πού νά νομίζουν πῶς εἶναι ἐλευθε-
ροι – ἔχει ἀνάγκη τῆς ἐλευθέρας οἰκονομίας καὶ τοῦ
περιορισμοῦ τοῦ κράτους ἀπὸ κάθε ἐπέμβασι εἰς τὴν
οἰκονομίαν τῆς κοινωνίας. Καὶ ἂν πάλι πού καὶ πού
χρειάζεται καμμία ἐπεμβασούλα, πάλι πρέπει ἡ μηχανή

του κράτους νά είναι στά χέρια του, ὥστε ἡ ἐπέμβασι, πάντα ὅσο τό δυνατόν μικρότερη, νά είναι πάντα πρός ὄφελός του.

Κράτη, πού ἐπικρατεῖ ἡ διευθυνομένη οἰκονομία, ὅσον καί ἂν εἶναι δημοκρατικά –καί ἐννοοῦμε τέτοια πού νά ἀποσκοποῦν στό γενικό συμφέρον τοῦ λαοῦ– δέν συμφέρουν τόν Καπιταλισμό. Γιατί μέσα σέ τέτοια κράτη δέν εἶναι δυνατή ἡ ἐκμετάλλευσι τοῦ συνόλου τοῦ λαοῦ ἀπό τούς ἐκπροσώπους τοῦ Καπιταλισμοῦ. Ἀκόμα δέ περισσότερο ὅταν αὐτά τά κράτη εἶναι καί ὀλοκληρωτικά. Γιατί ἐκεῖ μέσα οὔτε κἀν τόν Τύπο μπορεῖ ὁ Καπιταλισμός νά ἔχη στά χέρια του, οὔτε τήν κοινή γνώμη νά διευθύνῃ κατά τά συμφέροντά του, οὔτε μέ κομματικές μανούβρες νά ἀναποδογυρίξῃ ὅ,τι δέν τόν συμφέρει, οὔτε μέ ἐκλογές νά γίνεται κύριος τῆς Κρατικῆς Μηχανῆς.

Τέτοια κράτη μπορεῖ νά εἶναι λαϊκάτατα, καί νά κυριαρχῇ μέσα σ' αὐτά τό καθαρό λαϊκό συμφέρον. Ἀλλά ὁ Καπιταλισμός τά ὀνομάζει τυραννίες –φασιστικές, χιτλερικές κ.λπ.– ὀνόμαζι δέ Δημοκρατίες, παίζοντας μέ τήν λέξι, τά κράτη πού στό σύστημά τους ἐπικρατεῖ αὐτός. Καί ξεγελάει τόν μικρό κόσμον μέ τίς λέξεις. Τήν κυριαρχία του τήν ὀνομάζει Δημοκρατία. Τό σύστημά του τό πολιτικό πού ἐπιβάλλεται τό ὀνομάζει λιμπεραλισμό, φιλελευθερία, ἄρα καί Ἐλευθερία.

Μέ τήν Ρωσία ὁμως συνέβη τό παράδοξο: νά ἔχη πέρασι στήν Ἀμερική ὡς Δημοκρατία, ἐνῶ ἦταν ὀλοκληρωτικό κράτος. Γιατί; Γιατί ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ ἐσυμπαθοῦσε τόν Κομμουνισμό, καί ἡ ροπή τῆς Νεολαίας πρός αὐτόν ἦταν. Καί ἔτσι ἦταν συμφέρον εἰς τόν Καπιταλισμό, διά τῆς κολακειᾶς πρός τήν Ρωσία νά κρατᾷ τόν ἐσωτερικό του κομμουνισμό δίπλα του. Καί ἔπειτα τά ἔθνικά ὀλοκληρωτικά κράτη ἦταν ἐνάντια πρός τήν Ρωσία ἐνεκα τοῦ διεθνικοῦ κομ-

μουνισμού της. Καί αυτά ἦτανε τὰ πιό ἐπικίνδυνα γιά τό καπιταλιστικό σύστημα, γιατί ἦτανε ὠργανωμένα γιά τήν οικονομική πάλη.

Ὡστε μπορεῖ ἡ συνένωσις τῆς Ρωσίας μέ τήν Γερμανία νά ἐσύγχυσε τόν πολύ κόσμο πού ἐτρέφετο μέ ἔπεα περρόντα, ἀλλά τούς ἐκπροσώπους τοῦ Καπιταλισμοῦ πού διευθύνουν τό πολιτικό καί οἰκονομικό του σύστημα δέν τούς ἐσύγχυσε, γιατί τούς ἐφάνηκε παράδοξο τέρας, καί ἀνατροπή τῶν ἰδανικῶν του, ἀλλά τούς ἐσύγχυσε μόνο καί μόνο γιατί δέν ξέρουνε τί νά ποῦνε στήν Κοινή Γνώμη καί πῶς νά τήν ξεγελάσσουνε.

Ὡστε δέν πρόκειται γιά ἰδανικά καί γιά ἀνατροπή των. Τουλάχιστον γιά κείνους πού διευθύνουν. Καί ἐννοοῦμε ἰδανικά τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνεξαρτησίας καί τά τέτοια.

Πρόκειται ἀπλούστατα γιά τά ἐξῆς: ἐπικράτησις τοῦ Καπιταλισμοῦ καί ἐπιβολή τῶν μέσων τῆς κυριαρχίας του, δηλαδή Δημοκρατίας, ἀτομικοῦ ἰμπεραλισμοῦ, ἐλευθεροτυπίας κ.λπ., ἢ ἐπικράτησις τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κράτους καί ἐπιβολή τῶν μέσων τῆς κυριαρχίας του, ὄργανωσις τῆς κοινωνίας, διανομή τοῦ πλοῦτου, ὑποταγή τοῦ ἀτόμου εἰς τό σύνολο, Τύπος ὡς ὄργανο τοῦ συνόλου κ.λπ. Ἀπό τή μιά μεριά Ἀγγλία, Γαλλία, Ἀμερική. Ἀπό τήν ἄλλη Γερμανία, Ρωσία, Ἰταλία. Αὐτοί εἶναι οἱ προπαγανδισταί. Αἱ ἄλλαι, ἢ ἀκόμη δέν ἀποφασίστηκαν, ἢ δέν μποροῦν νά πάνε ἐκεῖ πού τούς σπρώχνουν τά ἰδανικά τους, ἢ δέν τούς συμφέρει νά πάνε ἔνεκα εἰδικῶν αἰτιῶν. Οἱ Ἑβραῖοι εἶναι φυσικά μέ τίς Δημοκρατίες. Γιατί μέ ἄλλο σύστημα δέν ἤμπορουν νά ἐπικρατήσουν. Εἶναι λίγοι, καπιταλισταί καί διεθνισταί. Καί ἂν δέν τούς ἐδίωκαν οἱ Γερμανοί πάλι μέ τίς Δημοκρατίες θά ἦταν» (Κηφισιά, 22 Ἰαν. 1940).

Εἶναι τόσο εὐγλωττα τὰ κείμενα, ὥστε δέν χρειάζονται οὔτε

σχόλια, ούτε εξηγήσεις. Καί συνεχίζομεν μέ τās απόψεις του περί κοινοβουλευτισμοῦ καί κομμάτων, ὅπως αὐτά τὰ ὀλέθρια τὰ ἐγνώρισεν ἡ Ἑλληνική πραγματικότης:

«... Ξέρετε ὄλοι σας, ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου εἶχαμεν τὸ λεγόμενον κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα. Δέν ἔχω σκοπὸν νὰ κρίνω καθόλου τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, διότι αὐτὸ παρουσιάζεται εἰς τās διαφόρους χώρας ὑπὸ διαφόρους μορφάς ἀναλόγως τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων, τῆς ἱστορίας ἐνός ἐκάστου λαοῦ, τῆς ἰδιοσυγκρασίας του καὶ τοῦ χαρακτήρος του. Εἶναι χώραι, εἰς τās ὁποίας ἔχουν πεποιθήσιν τουλάχιστον οἱ πολῖται τῶν χωρῶν αὐτῶν, διὰ τοὺς παρουσιάσθη ὡς εὐεργετικόν. Οὐδεὶς ψόγος. Εἶναι χώραι, εἰς τās ὁποίας τὸ πολίτευμα αὐτὸ ἐφάνη καταστρεπτικόν καὶ τὸ κατεκρήμνισαν. Οὐδεμία ἐπικρισις. Ἡμεῖς ἔχομεν μονάχα τὰ φαινόμενα τῆς χώρας μας νὰ ἐξετάσωμεν. Τί συμβαίνει εἰς αὐτὴν καὶ τίποτε ἄλλο. Δέν ἔχω σκοπὸν νὰ κρίνω τās ἐσωτερικὰς περιπετείας καὶ τὰ καθεστῶτα ἄλλων χωρῶν, καθὼς δέν θ' ἀνεχθῶ ποτέ, ξένοι νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ἀναμχθοῦν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ μας...

... Εἰς ἡμᾶς τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα παρουσιάσθη καὶ ἔδυσσε καὶ ἐβασάνισε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ κομμωτικῶ καθεστῶτος. Κομματικὸν δὲ καθεστῶς ἦτο τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ θά ἦτο, ἐάν ἴσχυε καὶ τώρα ἡ διακυβέρνησις τοῦ τόπου ἀπολύτως ὑπὸ τοῦ ἰσχύοντος ἐκάστοτε κόμματος. Καὶ ἐάν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχεν ἓνα καὶ μόνον κόμμα, θά ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ τὸ ἀνεχθῆ κάτω. Ἀλλὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπειδὴ τὸ πολίτευμα ἦτο κοινοβουλευτικὸν καὶ φιλελεύθερον, ὑπῆρχον δύο, τρία, τέσσερα, πέντε, δέκα καὶ περισσότερα κόμματα. Κάθε κόμμα εἶχε τὴν ἀρχὴν διὰ τοὺς ὁπαδοὺς του, τὴν ἀρχὴν τὴν ὁποίαν ἠξεύρετε

δλοι καὶ τὴν εἶδατε δλοι σας καὶ δλοι τὴν ὑπέστημεν, ὅτι τὸ κόμμα εἶναι θρησκεία.

Ἐνθυμείσθε ὅτι αὐτὴ ἦτο ἡ γενικὴ ἀρχὴ τῶν διευθυνόντων τὰ κόμματα: τὸ κόμμα εἶναι θρησκεία. Δηλαδή ἀπέναντι τοῦ συμφέροντος τοῦ κόμματος δέν ὑπῆρχον συμφέροντα τῆς Πατρίδος, δέν ὑπῆρχον συμφέροντα τῆς κοινωνίας, τὴν ὁποῖαν πολλάκις τὰ κομματικά συμφέροντα ἠπειλήσαν νὰ καταστρέψουν, δέν ὑπῆρχον οὔτε συμφέροντα τῆς οἰκογενείας, διότι ἐνθυμείσθε πολὺ καλὰ ὅτι ἡ μσαλλοδοξία τῶν κομμάτων ἦτο τοιαύτη, ὥστε οὔτε γάμοι ἐγίνοντο μεταξύ οἰκογενειῶν διαφόρων κομμάτων, θὰ ἦτο δέ σκάνδαλον ἐάν κανεῖς ἐνυμφεύετο νέαν ἢ ἀντιθέτως ἂν καμμία ὑπανδρεύετο νέον ἀνήκοντα εἰς ἄλλον κόμμα. Καὶ ἔτσι ἡ Ἑλλάς ἦτο διεσπασμένη εἰς ὀμάδας ἐσωτερικάς, ἀλληλομισουμένας καὶ ἀλληλοσφαζομένας πολλές φορές, διότι τὸ αἷμα δέν ἐχύθη οὔτε ἀπαξ, οὔτε δὶς διὰ κομματικούς λόγους εἰς τὴν χώραν αὐτήν. Αἷμα τὸ ὁποῖον ἀνήκε καὶ εἰς ἀνωτάτους πολίτας, αἷμα τὸ ὁποῖον ἀνήκε καὶ εἰς ἀπλοὺς χωρικούς. Ἡ κουμπούρα ἦτο τὸ μέσον τῆς ἐκλογικῆς πειθοῦς, ὅταν δέν ἐφθανε τὸ κρασί. Δέν εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ λαὸς δέν ἀντέδρασε κατὰ τῆς καταστάσεως αὐτῆς. Ἀντέδρασε πολλάκις, ἀλλὰ δέν ἠννοήθη. Τὸ κίνημα τοῦ 1909, καὶ ἐννοῶ ὄχι τὸ στρατιωτικόν, ἀλλὰ τὸ λαϊκόν κίνημα, ἦτο ἀντίδρασις κατὰ τῶν κομμάτων, ἀλλὰ δέν ἠννοήθη, παρεστράτησε καὶ ἐδημιούργησε νέαν κομματικὴν κατάστασιν. Τὸ δ,τι συνέβη κατόπιν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἦτο προσπάθεια διαφόρων φιλοδόξων καὶ φιλάρχων προσώπων νὰ ἐκμεταλλεθῶν τὸ κοινόν ἑλληνικόν αἶσθημα, τὸ κοινόν αἶσθημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὸ ἐναντίον τῶν κομμάτων καὶ δι' αὐτὸ εἶδομεν κινήματα, ἐπαναστάσεις, δικτατορίας καὶ χίλια δύο ἄλλα πράγματα, τὰ ὁποῖα ναι μὲν ἔφεραν κακοὺς καὶ ψυχρὺς καιροὺς εἰς τὴν χώραν αὐτήν, ἀλλὰ

διά τῶν ὁποίων ἀπεδείχθη συγχρόνως, ὅτι ὑπῆρχεν ἓνα λαϊκόν αἶσθημα κατά τοῦ κομματικοῦ καθεστώτος, τό ὁποῖον τά πρόσωπα αὐτά ἐζητοῦσαν νά ἐκμεταλλεθοῦν.

Ἐπῆρξε μία ἐποχή καί μάλιστα σᾶς τήν ὀρίζω, εἰς τά 1928, ὅπου μερικά πρόσωπα ἐπί κεφαλῆς κομμάτων ἐσκέφθησαν καί εἶπαν: «ἡ βλάβη πού ἐπέρχεται εἰς τόν τόπον μας εἶναι διότι ὑπάρχουν πολλά κόμματα. Νά τά κάμωμεν δύο, οὕτως ὥστε τό ἓνα νά διαδέχεται τό ἄλλο καί θά ἔχωμεν τότε ἓνα θαυμάσιο πολίτευμα, τό ὁποῖον ἰσχύει καί εἰς ἄλλας χώρας καί τᾶς ὁποίας πρέπει νά μιμηθῶμεν». Πάντοτε ἡ μίμησις καί ἔτσι διά διαφόρων μέσων καί πιέσεων τά ἔκαμαν δύο. Καί τί συνέβη κατόπιν; Ὅτι μόνον του τό σύστημα τό κομματικόν ξαναδημιούργησε σιγά-σιγά ὄχι μόνον τά πολλά κόμματα, ἀλλά καί τά δύο μεγάλα, τᾶς δύο παρατάξεις, ὅπως τᾶς ἔλεγαν, διότι ἡ κάθε μία ἀπό αὐτάς περιελάμβανε πλῆθος ἄλλων κομμάτων. Οὕτως ὥστε εἶχαμεν καί τό κακόν τῶν παλαιῶν κομμάτων, εἶχαμε καί τᾶς δύο παρατάξεις ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἐζήτηι νά ἐξοντώσῃ τήν ἄλλην, διότι ἐάν δέν ὑπῆρχεν ἡ προσπάθεια τῆς ἀλληλοεξοντώσεως, δέν θά μποροῦσε νά ζήσῃ οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη. Καί κατελήξαμεν κατ' αὐτόν τόν τρόπον ὁ ὁποῖος ἀπέδειξε τήν τελείαν γυμνότητα τοῦ καθεστώτος αὐτοῦ ἀπό πάσης ἀπόψεως, καί ἠθικῆς καί ὑλικῆς. Ἄλλά δέν ἐφθασε ἕως ἐκεῖ τό πράγμα. Ἐξηκολούθησε καί μετὰ τήν ἔλευσιν ἀκόμη τοῦ Βασιλέως, τόν ὁποῖον ἐφέραμεν ὀπίσω καί τόν ἐγκαταστήσαμεν εἰς τόν θρόνον του, διά νά ἡμπορέσωμεν ὅλοι οἱ Ἕλληνες νά συσπειρωθῶμεν περί αὐτόν ὡς σημαίαν καί σύμβολον τῆς ἐνότητός μας. Ἡ Βουλὴ τοῦ 1936, ἡ τελευταία Βουλὴ, παρουσίασε τό θέαμα αὐτῶν τῶν δύο παρατάξεων μέ τᾶς ὑποδιαίρέσεις κάθε μᾶς εἰς περισσότερα κόμματα καί τῆς πλήρους ἀδυναμίας τοῦ κόμματος νά δώσῃ

Κυβέρνησιν εἰς τὴν χώραν καὶ τῆς πλήρους ἀδυναμίας του ν' ἀντιπαχθῆ κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἠπεύλει ν' ἀναπρέψῃ τὰ πάντα. Ὅχι μόνον δέ ν' ἀντιπαχθῆ κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ δέν ἠδυνήθη ἡ Βουλὴ ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλιέργησαν καὶ αἱ δύο παρατάξεις τὴν ἐπιθυμίαν συμπράξεως μετὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, ὅπως ὠφεληθῶν τῶν ψήφων του. Διότι διὰ τὸ κομματικόν καθεστῶς δέν εἶχεν ἰσχύν τὸ ποιόν καὶ ἡ ἀξία, ἀλλὰ μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν ψήφων. Δέκα ψῆφοι κομμουνιστῶν ἤξιζον τὸ ἴδιο ὅπως καὶ δέκα ψῆφοι τῶν ἀρίστων πολιτῶν.

Ἡ διαρροή τοῦ τόπου ἦτο φοβερά. Διὰ νὰ κάμουν ἀκόμη καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ 1935, ἐχρειάσθημεν νὰ δανεισθῶμεν ὄπλα ἀπὸ τοὺς γείτονάς μας. Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὕρισκόμεθα. Ἀφήνω τὴν οικονομικὴν καὶ συναλλαγματικὴν κατάστασιν, ἀφήνω τὴν κατάστασιν ἀπὸ ἀπόψεως γεωργίας, ἀπὸ ἀπόψεως ἐργασίας καὶ βιομηχανίας. Ἐ! ποῖός λουτὸν μποροῦσε νὰ μοῦ πῆ ὅτι κακὰ ἔκαμα νὰ κάμω τὴν 4ην Αὐγούστου; Ὅλαι αἱ συνταγματικαὶ θεωρίαι καὶ τὰ δόγματα τὰ φιλοσοφικὰ τοῦ φιλελευθερισμοῦ δέν ἀξίζουσιν οὔτε μιά τρίχα ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἑλλάδος...» (Λόγος, 28 Ἀπρ. 1939).

Τὰ κόμματα, ἐσκεμμένως, καὶ ἐξ αἰτίας καὶ μόνο τῆς λειτουργίας των διαλύουν τὴν Ἐθνικὴν Ἐνότητα, πού εἶναι ζωτικῶς ἀναγκαία διὰ τὴν ὑπαρξιν καὶ πρόοδον τοῦ Ἔθνους. Ἴδου τί εἶπεν ὁ Μεταξάς:

«... Τὴν ἐνότητα αὐτὴν τὴν ἐσωτερικὴν μας τὴν παρέλυαν τὰ κόμματα. Χωρὶς νὰ θέλω νὰ ἀδικήσω κανένα, δέν δύναμαι νὰ κρύψω καὶ τὸ ἀμάρτημα τῶν κομμάτων. Ἄλλ' ἦτο ἀμάρτημα συμφυές πρὸς τὸν ὄργανισμὸν τῶν κομμάτων. Δέν εἶναι δυνατὸν μέσα εἰς ἓνα τὸπον νὰ

ζήση και νά υπάρξει ένα κόμμα εάν δέν ἐξάψη τὰ μίση και τὰ πάθη ἐναντίον τοῦ ἀντιθέτου κόμματος. Μόνον διά μιᾶς τοιαύτης ἀδιαλλαξίας, τήν ὁποίαν τὰ κόμματα σιωπηρῶς συνεζήτουν νά τήν ἐξασκοῦν τό ένα πρὸς τό ἄλλο, μόνο ἔτσι ἦτο δυνατόν νά ζήσουν, ὁ δέ λαός, ὁ ὁποῖος τὰ παρηκολούθει, διηρημένος και αὐτός, χωρίς νά γνωρίζη διατί ἐχθρεύεται τόν φίλον του, τόν συγγενή του, χωρίς πολλές φορές νά γνωρίζη κατά βάθος διατί διέσπα οὕτω τήν ἐσωτερικήν του ἡσυχίαν, ἀπηλπίζετο ὁ ἴδιος διά τόν ἑαυτόν του και ἔχανε ἀπολύτως τό ἠθικόν του. Ἐπρεπε λοιπόν νά καταλυθοῦν τὰ κόμματα και κατελύθησαν...

... Ἀπό τό ἄλλο μέρος ἡ διαίρεσις αὐτή και ἡ διάσπαισις ἡ ἐσωτερική ἐπέτρεψαν εἰς τόν ἐχθρόν τοῦ ἔθνισμοῦ μας νά εἰσχωρήσῃ τόσον βαθειά μέσα εἰς τὰ σπλάχνα τὰ ἑλληνικά, ὥστε νά καταστῇ ὄχι μόνον κίνδυνος πραγματικός και ἀπειλητικός νά ἐκραγῇ εἰς καταστροφὴν ἀπό στιγμῆς εἰς στιγμῆν. Αὐτός ὁ ἐχθρός ἦτο ὁ κομμουνισμός. Και αὐτόν τόν ἐπατάξαμεν...» (Λόγος, 20 Μαΐου 1938).

Ἡ σχέσις δημοκρατίας-κομμουνισμοῦ εἶναι ὅτι ἡ μία προ-λειαίνει τό ἔδαφος πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ ἄλλου. Δι' αὐτό ποτέ και πουθενά δέν κατηγοροῦνται ἀπό τούς κομμουνιστάς οἱ δημοκράται. Ἀπεναντίας οἱ κομμουνισταὶ ζητοῦν μονίμως περισσότεραν δημοκρατίαν, διότι γνωρίζουν πῶς ἡ περισσοτέρα δημοκρατία καταλήγει εἰς τόν κομμουνισμόν. Ὁ Μεταξᾶς τὰ εἶχε ἴδει αὐτά. Κι ἂν αὐτά πού εἶχε ἴδει τότε ὁ Μεταξᾶς τὰ ἔβλεπαν μετέπειτα οἱ πολιτικοί, δέν θά εἶχαμε οὔτε κινήματα, οὔτε τρία ἔτη συμμαχοριτοπολέμου. Τὰ παρακάτω λόγια τοῦ Μεταξᾶ εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρα!

«... Εἶχε γίνει αἰσθητόν, σᾶς λέγω, ἀπό χρόνια, τόσον

πολύ αισθητόν, ὥστε δύο χρόνια πρὸ τῆς 4ης Αὐγούστου εἰς τὰ 1934 ἐγὼ ὁ ἴδιος δημοσίᾳ εἶπα διὰ τοῦ Τύπου δι' ἐπισήμων δηλώσεών μου, ὅτι δέν ἦτο πλέον δυνατόν νά κρατηθῇ ὁ κοινοβουλευτισμός εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι μᾶς ἔφερε κατ' εὐθείαν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ κομμουνισμοῦ. Ζήτημα δέν εἶναι πλέον πῶς θά τὸν σώσωμεν, οὔτε πῶς θά τὸν κρατήσωμεν εἰς τὸν τόπον μας. Τό ζήτημα εἶναι, εἶπα, πῶς θά ἐξέλθωμεν ἀπὸ τὸν κοινοβουλευτισμόν. Ἀπὸ ποῖα πόρτα, ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ κομμουνισμοῦ ἢ ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ ἐθνικοῦ Κράτους; Νά μείνωμεν, δέν ἦτο δυνατόν...» (Λόγος, 31. Ὀκτ. 1937).

Ἄλλά, μήπως τό κοινοβούλιον ἐκφράζει τὴν λαϊκὴν θέλησιν; Ὅχι, λέγει ὁ Μεταξάς. Ὁ κοινοβουλευτισμός ἀντιπροσωπεύει τὰ συμφέροντα τῆς πολιτικῆς ὀλιγαρχίας. Ἐπί πλέον εἶναι «πολίτευμα ξένον πρὸς τὴν χώραν πού εἰσήχθη ἐξ ἀναγραφῆς...».

«... Διὰ ποῖον λόγον ἡ λαϊκὴ θέλησις δέν εὑρίσκει τὸν τρόπον νά ἐκφρασθῇ διὰ τοῦ Κοινοβουλίου; Διότι τό σύστημα τό ὁποῖον διεῖπε τὴν Ἑλλάδα, ὁ κοινοβουλευτισμός, δέν ἦτο ἀπαύγασμα τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας, δέν ἀντεπροσώπευε τὴν λαϊκὴν θέλησιν, ἀλλά ἦτο μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἡ πολιτικὴ ὀλιγαρχία, ἓνας πολιτικός ὀλιγαρχικός φεουδαρχικός φεουδαλισμός, ἐπέβαλε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θέλησιν καὶ ἐδέσποζε καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ Κράτους.

Καὶ διὰ νά δεσπότη ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ λαοῦ διήρει τὸν λαόν αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ὅλος ἐνιαῖος καὶ σύμφωνος, τὸν ὁποῖον ἐπρεπε νά διέπη ἓν καὶ μόνον πολιτικὸν πρόγραμμα, τὸν διήρει δέ εἰς κόμματα καὶ κομματίδια, εἰς μερίδια καὶ φατρίας τεχνητῶς, διότι κατ' ἄλλον τρόπον δέν θά ἦτο δυνατόν νά ἐπιβληθῇ ἡ πολιτικὴ

αυτοῦ ὀλιγαρχία.

Καί διήρει δέ τεχνητῶς κατά τοιοῦτον τρόπον καί ἐξῆπτε τά πάθη μεταξύ τῶν οὕτω διηρημένων πολιτῶν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε πολλάκις ἐδιχάσθη ὁ τόπος, διηρέθη εἰς δύο Κράτη ἢ Ἑλλάς, ἐπαναστάσεις ἐγένοντο ἀπό ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν, αἰματοκυλίσθη ὁ τόπος, καί πολλάκις εἶχομεν μακρόν ἀμοιβαῖον αἱματηρόν ἀλληλοφάγωμα. Ἔτσι διὰ τῆς διαιρέσεως τοῦ λαοῦ κατά τοιοῦτον τρόπον, ἐδέσποζεν ἡ πολιτική αὐτῆ ὀλιγαρχία, εἶχε καταστήσει τό Κράτος ὑπόδουλον πρὸς αὐτήν...

... Τί ἀντεπροσώπευε λοιπόν ὁ κοινοβουλευτισμός ἐπὶ τόσας δεκαετηρίδας; Ἄντεπροσώπευε τά συμφέροντα μᾶς πολιτικῆς ὀλιγαρχίας, ἀντεπροσώπευε τά συμφέροντα τοῦ φεουδαρχισμοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἐπεκάθησεν ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ τά κόμματα, ἐνῶ ὁ ἑλληνικός λαός ἦτο βαθέως ἠνωμένος – καί ποῖος ἀπὸ σᾶς σκέπτεται διὰ τὸν τόπον του διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν ἄλλον; – ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ κόμματα καὶ κόμματα δέν ἐδίδεν ὁ τόπος, διότι δέν ἐβγαίναν ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀνάγκην τοῦ τόπου, τὰ ἐδημιούργησε τεχνητῶς καὶ τοὺς ἔδωσε ὀνόματα παράδοξα. Καί ἐπειδὴ δέν ἤμπορούσαν νὰ προέλθουν τά κόμματα αὐτὰ ἀπὸ διαφορῶν ἰδεολογιῶν, διότι ἡ ἰδεολογία τῶν Ἑλλήνων εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ δι' ὅλους τοὺς Ἑλληνας, ἐδημιούργησαν ὡς τρόπον παραγωγῆς τῶν κομμάτων τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν, ἐξάπτοντα τὰ μὲν εἰς βάρους τῶν δέ.

Καί ἐνῶ τίποτε δέν μᾶς διήρει τοὺς Ἑλληνας, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ εἴμεθα ἓνας λαός ἐνιαῖος μὲ μίαν καὶ ἐνιαίαν θέλησιν, εὐρέθημεν διηρημένοι καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τό τελευταῖον χωριό. Εὐρέθημεν διηρημένοι μεταξύ μας, ἀλληλαφρίζοντες, δυστυχῶς δέ καὶ

ἀλληλοσφαζόμενοι... (Λόγος, 6 Νοεμ. 1937).

Ἡ δημοκρατία καί ἡ ἐξ αἰτίας αὐτῆς ἐθνική παρακμή ἦτο ὁ πρῶτος λόγος δημιουργίας τῆς 4ης Αὐγούστου. Ὁ δεύτερος ἦτο ὁ ἀπειλητικός κομμουνισμός, διὰ τόν ὁποῖον ὁ Μεταξᾶς ἔκανε τόν περίφημον χαρακτηρισμόν ὅτι δέν εἶναι «φυτόν αὐτοπαραγόμενον ἐν Ἑλλάδι». Ἡ θεωρία τοῦ μαρξισμού τοῦ φαίνεται ἀστεία. Τόν ἀπασχολοῦν ὅμως αἱ μᾶζαι πού παρασύρονται εἰς τόν κομμουνισμόν.

«... Ὁ κομμουνισμός δέν εἶναι φυτόν αὐτοπαραγόμενον ἐν Ἑλλάδι. Μᾶς ἦλθεν ἐξῶθεν. Οὔτε δύναται νά εἶπῃ κανεῖς, ὅτι συμβιβάζεται μέ τόν ἐλληνικόν χαρακτήρα τόν ἀπολύτως ἀτομιστικόν. Μᾶς ἦλθεν ὁμως ἐξῶθεν. Ἐδῶ ἔλαβεν ὑπόστασιν ἐξ ἄλλων λόγων: Πρῶτον μέν διότι προσῆλθεν εἰς αὐτόν ἓνα μέγα μέρος τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς ἀδυναμίαν νά ἐργασθῆ, νά δημιουργήσῃ καί νά παραγάγῃ. Καί ἐπομένως εὐρίσκετο ὁ κόσμος οὗτος εἰς μίαν ἀντίθεσιν πρός τόν κόσμον τόν δημιουργοῦντα, τόν παράγοντα καί ἐν γένει ἐργαζόμενον θετικῶς, καί ἔλαβε τήν ἀρνητικὴν ὁδόν, τήν ὁδόν δηλαδή τῆς ἀνατροπῆς καί τῆς καταστροφῆς.

Εἰς αὐτόν προσῆλθον ἀρκετοὶ πάσχοντες οικονομικῶς, ἐνδεεῖς, μὴ δυνάμενοι νά συντηρηθῶσι, καί διὰ τοὺς ὁποίους τὸ Κράτος τὸ κοινοβουλευτικόν, τὸ παράγωγον τοῦ ἐλευθέρου καπιταλισμοῦ, δέν ἐλάμβανε καμμίαν πρόνοιαν. Ἡ διαρκὴς πτώσις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος καί ἡ ἀποδεικνυομένη ἀνικανότης του προώθησαν εἰς τόν κομμουνισμόν καί πολλοὺς ἄλλους ἐξ ἀπελπισίας. Καί ἐπὶ τέλος ἐγινε καί μόδα μεταξύ πολλῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι διὰ νά φαίνωνται ὅτι κάτι κάμνουν καί αὐτοὶ καί κυρίως διὰ νά ἐπιδειχθοῦν, ἐπειδὴ ὁ καλλίτερος τρόπος τῆς ἐπιδείξεως εἶναι νά παριστάνουν ἑαυτοὺς διαφόρους τῶν ἄλλων,

έλεγον και ένήργουν και έβεβαιούν, ότι είναι κομμουνιστάι. Γνωρίζομεν πολλούς νέους και ίσως και πολλούς οι όποιοι διήλθον και την νεότητά των και κατέχουσι μεγάλην περιουσίαν και μη έργαζομένους, οι όποιοι έμφανίζονται εις την Έλλάδα ως κομμουνιστάι και προαγωγοί του κομμουνιστικού συστήματος, χωρίς, έννοείται, να παύωσιν από του να εισπράττωσιν άνελπιώς τά εισοδήματά των. Έγινε δέ και μόδα άκόμη και μεταξύ του γυναικειού φύλου. Ή γυναίκα, όπως γνωρίζετε, πασιονάρεται διά τά νέα πράγματα. Της άρέσει να έπιδεικνύεται. Και δι' αυτό μέσα εις τον κόσμον ιδίως των νεανίδων συναντά κανείς κομμουνιστριάς, αι όποιαι είναι φανατικώταται.

Άλλά τό δυστύχημα ήτο ότι ένα μέγα μέρος της έλληνικής νεολαίας προσήγγισε και έν μέρει προσήλθεν εις τον κομμουνισμόν. Διά τουτό δέ, τά αίτια υπήρξαν πολύ βαθύτερα. Ή νεολαία δέν δύναται να ζήση χωρίς μεγάλα ιδανικά. Ίσως κατόπιν, τά ιδανικά αυτά σβήνουν μέ την πάροδον της ήλικίας και μέ την ανάγκην του άγώνος της ζωής, άλλ' έφ' όσον είναι νέος ο άνθρωπος, δέν δύναται να ζήση χωρίς ιδεώδη. Ήμπορεί να ζήση χωρίς ψωμί, χωρίς ιδεώδη όμως είναι άδύνατον να ζήση. Εις τον νέον εφαρμόζεται κυρίως τό εκκλησιαστικόν λόγιον: «Ούκ έπ' άστω ζήσεται μόνον ο άνθρωπος». Τίνα ιδεώδη είχεν ο νέος Έλληνας μετά τάς καταστροφάς του μεγάλου πολέμου, μετά τό ξέσχισμα τό έσωπερικόν του Έθνους, μετά την μικρασιατικήν καταστροφήν και τό θάψιμο πάσης έλπίδος έλληνικής; Τίνα ιδεώδη ήδύνατο να έχη ο νέος μετά τον πόλεμον, όταν έδιδάσκετο ότι δέν υπάρχει πλέον λόγος να υπάρχει Πατρίς και διαφορά μεταξύ των έθνών, και ότι όλοι οι άνθρωποι έπρεπε να άποτελέσωμεν μίαν κοινωνίαν, αφού είμεθα όλοι ίσοι; Τίνα ιδανικά ήδύνατο να έχη ο νέος, όταν του έλεγον, ότι οι στρατοί είναι περιττοί, ότι είναι περιτταί

αί μεγάλοι έορταί μας, αί έθνικαί, περιττά καί τά αγάλματα τών ήρώων τής Έπαναστάσεως; Τίνα πολιτισμόν θά έξηπούσαμε από αυτούς τούς νέους νά δημιουργήσουν; Έξετράπη λοιπόν καί ό νέος καί έζήτησε τά ιδεώδη εκεί πού παρουσιάζοντο, οιασδήποτε ποιότητος καί άν ήσαν ταύτα...» (Λόγος, 6 Σεπτ. 1936).

Είς τούς νέους ό Μεταξάς έδωσεν ιδεώδη καί δυνατότητας σταδιοδρομίας καί άνεκούφισεν είς τό έπακρον τούς ένδεείς, ιδίως τήν έργατικήν τάξιν, μέ τήν έξαιρέτον φιλεργατικήν πολιτικήν του. Ούτω έστέρησεν τόν κομμουνισμόν από τήν εύκαιρίαν νά παρασύρη νέους ή έργάτας. Διά τό έθνικόν φρόνημα, πού άνεξωγογήσεν ή 4η Αυγούστου, ό Μεταξάς είπε:

«... Άλλά μέσα είς τήν ψυχήν έκάστου Έλληνος βαθειά-βαθειά είναι πάντοτε μερικά πράγματα ούσιωδέστατα, τά όποια σκεπάζουν όλα τά άλλα καί τά όποια είναι κοινά είς όλας τάς ψυχάς όλων τών Έλλήνων, ένψ αί ιδιαίτεροι ενός έκάστου από έσας επιθυμιαί ήμπορεί νά μήν όμοιάζουν μέ τάς επιθυμίας τών παινών σας ανθρώπων, ήμπορεί νά είναι καί αντίθετοι μέ τάς επιθυμίας τών άλλων. Υπάρχουν μέσα είς τάς ψυχάς σας μερικά επιθυμιαί, μερικά αίτήματα τόσο γενικά καί τόσο ούσιώδη, ώστε νά έπισκιάζουν κάθε άλλον καί αυτά είναι όμοια μέ εκείνα τά όποια υπάρχουν είς τάς ψυχάς όλων τών Έλλήνων. Αυτά είναι εκείνα τά όποια όνομάζομεν έθνικά ιδεώδη καί τό σύνολον αυτών είναι εκείνο τό όποϊον όνομάζομεν έθνικόν φρόνημα. Αυτά ήσαν εκείνα τά όποια επεχείρησεν ό κομμουνισμός νά τά διαλύση έξ ολοκλήρου, διότι άντετίθεντο είς τό έργον του καί αυτά είναι εκείνα τά όποια δέν ήθέλησε νά δώση ό κομματισμός, ό όποϊος όχι μόνον δέν τά έσωσε, αλλά καί τά παρέδωκεν είς τόν κομμουνισμόν, εάν όχι

συνειδητά, εάν όχι μέτην συνείδησιν τήν πλήρη, πάντως όμως τά παρέδωκε. Ἄλλά ἀπό αὐτά πού σᾶς εἶπα πρῖν, καταλαβαίνετε πόσον δύσκολον εἶναι, εἴτε διά τόν κομμουνισμόν, εἴτε διά τόν κομματισμόννᾶ διαλύση ἐκεῖνα τά ὁποῖα ἀποτελοῦν τό σύσιῶδες τῆς ψυχῆς ἑνός ἐκάστου Ἑλληνοσ καί τά ὁποῖα ἀποτελοῦν τό σύνολόν των, τήν συνολικήν ψυχήν τοῦ Ἐθνους. Αὐτά όμως τά εἶχον ἐπισκιάσει καί τά εἶχον κατεβάσει καί ἀδυνατίσει τόσον πολύ, ὥστε ὁ κίνδυνος ἤμποροῦσε νά ἐπέλθῃ καί νά φέρῃ καταστροφὴν...» (Λόγος, 29 Ἀπρ. 1939).

Ἡ ἐργατική πολιτική τοῦ Μεταξᾶ, πού ἀπετέλει δι' ἐκεῖνον «καύχημα καί ὑπερηφάνεια» (Λόγος, 1 Μαΐου 1938), ἀπετέλεσε τήν χαλυβδίνην ἀσπίδα τῆς ἐθνικῆς θωρακίσεως τῶν ἐργατῶν ἐναντίον τῆς κομμουνιστικῆς προπαγάνδας. Πολλοί εἶπαν πῶς ἡ ἐργατική πολιτική του ἦτο ὑπερβολική. Τούς ἀπήνησε: «δέν θέλω ν' ἀκούω γκρίνες καί μουρμούρες, διότι δῆθεν τό παρακάμαμε εἰς τήν ἐργατικήν μας πολιτικήν» (Λόγος, 28 Αὐγ. 1938). Τό καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου ἦτο καθεστῶς ἐργατικόν. Εἰς τά σχέδια τοῦ Μεταξᾶ ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα νά ἀπαγορεύσῃ τήν ἀνεργίαν, ἀκόμη καί εἰς τούς πλουσίους.

«... δέν θέλομεν νά βλεπωμεν ἀνέργους οὔτε εἰς τήν λεγομένην ἀνωτέραν τάξιν. Κάθε Ἑλληὺν πολίτης ὀφείλει νά ἐργάζεται ὅπουδῆποτε καί ἂν εὐρίσκειται καί οἰαδῆποτε καί ἂν εἶναι ἡ ἐργασία του, ἀλλά σέ κανένα Ἑλληνα δέν θά ἐπιτρέψωμεν ποτέ νά μὴ ἐργάζεται...» (Λόγος, 26 Νοεμ. 1939).

Φαίνεται ὅτι σκοπός του ἦταν νά ἐπιβάλῃ τήν ἐργασίαν ὡς κοινωνικόν λειτούργημα. Μέχρι τότε περιορίζεται εἰς τήν ἀγάπην του πρὸς τούς ἐργάτας. Θέλει νά ἐξομαλύνῃ τās

σχέσεις του με τούς εργοδότες εις τὴν βάση τῆς συνεργασίας, δι' αὐτό, ἕνα μῆνα μόλις ἀπὸ τῆς 4ης Αὐγούστου, λέγει:

«... Ζήσατε, κύριοι βιομήχανοι, ζήσατε, κύριοι ἔμποροι, χωρὶς ἐργάτας, ἂν δύνασθε, χωρὶς ἐργάτας πραγματικῶς ἐργαζομένους, πονοῦντας τὴν ἐπιχειρήσιν σας καὶ ἀγαπῶντας αὐτήν!

Ἄλλὰ διὰ νὰ ἔχετε τοιοῦτους ἐργάτας, πρέπει νὰ φροντίζετε δι' αὐτούς καὶ νὰ τοὺς δώσετε νὰ πιστεύουν, ὅτι πραγματικῶς φροντίζετε καὶ τοὺς θεωρεῖτε συνεργάτας σας.

Ἐξήτησα θυσίας ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν εργοδοτῶν καὶ εἶμαι εὐτυχῆς δυνάμενος νὰ διαπιστώσω, ὅτι ἡ τάξις τῶν εργοδοτῶν ἐφάνη πρόθυμος εἰς θυσίας καὶ ἰδίως εἰς τὰ ζητήματα τοῦ κατωτάτου ὀρίου ἡμερομισθοῦ καὶ τὰ ζητήματα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων, ἐφάνη λέγω πρόθυμος νὰ συνδράμη τὸ Κράτος, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ τόσον ἐπιθυμητὴ ἔνωσις ἐργασίας καὶ κεφαλαίου...» (Λόγος, 6 Σεπτ. 1936).

Ὁ Μεταξᾶς καθιέρωσε πρῶτος στὴν Ἑλλάδα τὴν διευθυνομένην οἰκονομίαν, χωρὶς βεβαίως νὰ πλήττη τὴν ἰδιοκτησίαν ἢ τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν. Τὸ κράτος θὰ διεδραμάτιζε ἐνεργόν καὶ οὐσιώδη ρόλον:

«... Ἡ Κυβέρνησις τῆς 4ης Αὐγούστου δέν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ ρυθμίση τὰς σχέσεις μεταξύ τῶν εργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν, ὡς ἀπλοῦς διαιτητῆς ἀλλὰ ἐκτείνει τὴν ὄλην ἐνεργειάν της εἰς τὸ νὰ ρυθμίση τὴν ἐν γένει ἐθνικὴν οἰκονομίαν τῆς χώρας, ἐπομένως ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν διανομὴν τοῦ πλοῦτου ἐπεμβαίνει διὰ φορολογιῶν καὶ ἄλλων μέτρων, θεωροῦσα τὴν ὄλην οἰκονομίαν τῆς χώρας ὡς ἕνα ἀρμονικόν σύνολον, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ἀρμονικόν σύνολον ὄλα τὰ ἐπὶ μέρους

στοιχεία πρέπει να συνεργάζονται και να αλληλοβοηθούνται διά να είναι δυνατόν να προοδεύη τό σύνολον τῆς χώρας...» (Λόγος, 29 Νοεμ. 1937).

Τά Ἑλληνικά οικονομικά δεδομένα, αἱ ἀνάγκαι τῆς χώρας ἐν συνδυασμῷ πρός τούς ἐθνικούς σκοπούς ἀπήτουν τήν σωματειακήν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας. Ὁ Μεταξᾶς ὠδήγει πρός τά ἐκεῖ, βραδέως καί σταθερῶς, πρᾶγμα τό ὁποῖον οὐδόλως ἀπέκρυπτεν. Ἐδέχετο τήν ὑπαρξιν τῶν οικονομικῶν τάξεων, ἀλλά δέν ἐδέχετο τήν ἐκδήλωσιν τῶν συγκρούσεῶν των. Θά τās ὠργάνωνεν ἔτσι, ὥστε νά ἀμβλύνωνται καί νά ἐξουδετερώωνται αἱ ἀντιθέσεις των. Τοιοῦτον σύστημα ὀργανώσεως τῆς συνεργασίας τῶν τάξεων ἦτο τό σωματειακόν.

Τά ἐπαγγελματικά σωματεῖα θά συνεκρότουν τās οικονομικάς ὁμάδας, τās ἀποδεκτάς ἀπό τό κράτος, διότι:

«... Αἱ κοινωνίαι ἀποτελοῦνται ἀπό ὁμάδας. Ὁ κάθε ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνος του. Ἐκτελεῖ μίαν ἐργασίαν καί μαζί μέ τούς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἐκτελοῦν τήν αὐτήν ἐργασίαν καί ἔχουν τά αὐτά συμφέροντα καί τās αὐτάς ἀνάγκαις, ἀποτελεῖ ἐν σύνολον...» (Λόγος, 6 Νοεμ. 1937).

Τό «σύνολον» αὐτό θά ἀπετέλει μελλοντικῶς καί τήν μόνην ἀντιπροσώπευσιν τοῦ ἀτόμου, διότι:

«... Μέσα εἰς τό Κράτος δέν ἔμποροῦν νά ἀντιπροσωπεύωνται ἄλλαι δυνάμεις, παρά αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν πραγματικά καί δρῶσι μέσα εἰς τήν κοινωνίαν. Ὁ κάθε ἕνας ἀπό σᾶς κάμνει ἕνα ἔργον, εἴτε ἐργάται, εἴτε βιοτέχνη, εἴτε ἰατροί ἢ δικηγόροι, εἴτε ἔμποροι, εἴτε βιομήχανοι, ἢ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο, μέ τό ὁποῖον κερδίζει τήν ζωήν του, εἴτε κάμνει ἔργον καθα-

ρώς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἐκεῖ πού τόν φέρει ἡ διάθεσίς του ἢ ψυχική. "Ὅλοι ὁμοῦ ἐκεῖνοι πού ἐκτελοῦν τό ἴδιον ἔργον, αὐτοί εἶναι ἐκεῖνοι πού μέ τούς ἀντιπροσώπους των θά συντροφεύσουν τό Κράτος.

Δέν εἶναι δυνατόν νά ὑποθέσῃ κανένας, ὅτι μία ἐθνική ἀντιπροσωπεία τοῦ μέλλοντος θά ἀποτελεῖται ἀπό ἀνθρώπους, ἀπό πολίτας, οἱ ὁποῖοι δέν ἀντιπροσωπεύουν τήν πραγματικά ζῶσαν καί ἐργαζομένην κοινωνίαν, ἀλλά μόνον κομματικές σκέψεις καί ὑπόσχονται τά πάντα εἰς τούς πάντας. Ὁ ἀντιπρόσωπος θά ἀνήκῃ εἰς τήν τάξιν του καί θά ἀντιπροσωπεύωνται τά πραγματικά ἠθικά καί ὑλικά συμφέροντα πού ὑπάρχουν εἰς τήν κοινωνίαν. Διά τοῦτο κατ' ἀρχάς θά ζητήσωμεν νά ἀνασυγκροτήσουμε καί νά διοργανώσουμε τήν τάξιν τῶν ἐργοδοτῶν εἰς ὄλους τούς κλάδους αὐτῆς, τήν τάξιν τῶν ἐργατῶν εἰς ὄλους τούς κλάδους αὐτῆς καί τήν τάξιν τῶν βιοτεχνῶν καί ἐπαγγελματιῶν εἰς ὄλους αὐτῆς τούς κλάδους. Οἱ ἐκπρόσωποι αὐτῶν θά ἀποτελοῦν τό μέγα συμβούλιον τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας καί θά συνεργάζωνται ὄλοι μαζί. Διότι εἰς τό Κράτος τό νέον, εἰς τό Κράτος τό ἰδικόν μας καί τό ἰδικόν σας, πάλι τάξεως καί ἀγών τάξεων μεταξύ των δέν ἐπιτρέπεται. Θά ἐπιβληθῇ ἡ συνεργασία ὄλων, διά νά ἐπιτύχωμεν ὄλοι μαζί ἓνα κοινό σκοπό, τήν ἀναβίωσι τοῦ τόπου μας. Ἀργότερα θά προστεθῇ ἡ ὁργάνωσις ὄλων τῶν ἐλευθέρων ἐπαγγελματιῶν...» (Λόγος, 8 Νοεμ. 1936).

Δέν ὑπάρχει λοιπόν ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἐβάδιζεν ὀλοταχῶς πρὸς τήν σωματειακὴν ὁργάνωσιν τοῦ κράτους.

«... Σωματεῖα ἐπαγγελματικά ἐκπροσωποῦντα τά συμφέροντα ὠρισμένων τάξεων, τά ὅποια θά ζητήσωμεν νά ἐξαγάγωμεν ἀπὸ τήν πολυαρχίαν καί τήν ἀναρχίαν καί νά τά ὁργανώσωμεν κατὰ τρόπον ὥστε πράγ-

ματι νά αντιπροσωπεύουν τās τάξεις εις τās όποιās άνήκουν και εις τά όποια θά προσθέσωμεν και τά σωματεία τών έργοδοτών και τά σωματεία τών έπαγγελματιών και τών βιοτεχνών, ούτως ώστε όλα αυτά νά αποτελέσουν ένα σύνολον και τόν πυρήνα τής μελλούσης σωματειακής όργανώσεως του Κράτους...» (Λόγος, 6 Νοεμ. 1937).

Μέ αυτήν επεδίωκε «... ν' αντιπροσωπεύωνται οι εργαζόμενοι από τους εργαζομένους» (Λόγος, 10 Ίαν. 1937) και προς τούτο έζήτηε νά επιβληθῆ ἡ εργασία εις όλους ως λειτούργημα, ως κατάστασις, δηλαδή, υπερατομικού χαρακτήρος, πού θά συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις. Η 4η Αύγούστου δέν προέλαβεν νά υλοποιήσῃ τήν σωματειακήν όργανωσιν του κράτους. Προέλαβεν πάντως, νά όργανώσῃ τούς συνεταιρισμούς τών άγροτών και νά συστήσῃ μάλιστα ύφυπουργεϊον Συνεταιρισμών, πού τόσον συνέβαλεν εις τήν άνοδον τής γεωργίας, ἡ όποία κατά τόν Μεταξά «είναι τό ψωμί μας» (Λόγος, 22 Αύγ. 1937).

Η ιδεολογία τής 4ης Αύγούστου δίδει τά πρωτεία εις τό σύνολον και όχι εις τό άτομον. Τούτο είναι γνωστόν. Άλλά δέν πρέπει νά νομισθῆ πώς επειδή τό άτομο δέν έχει τά πρωτεία μετατρέπεται εις δούλον. Ο Μεταξάς έτόνισεν επανειλημμένως, ότι μόνο μία έλευθερία άπηγόρευσε εις τούς Έλληνας: τήν έλευθερία νά βλάψουν τό σύνολον. Εις τούς φοιτητάς τής Άνωτάτης Έμπορικῆς, είπε, τήν 27η Νοεμ. 1937, ότι τό κράτος αφήνει έλεύθερους πολλούς δρόμους, εκτός από τόν δρόμο νά ζημώσσουν τήν κοινωνίαν:

«... Τό δέ Κράτος δέν θά σās αφήσῃ ποτέ αυτήν τήν έλευθερία. Όποιος δέ από σās φαντάζεται –και ύποθέτω δέν είναι κανείς από σās, άλλ' όποιος από τούς έξω από σās φαντάζεται ότι ήμπορεί νά σās είπη νά

γίνετε έλεγκταί, άρα και υπέρτεροι από τό Κράτος, θά παραλογίζεται. Καί άν κανείς από σας τόν άκούση ποτέ, τότε κι αυτός θά παραλογίζεται. Διότι πρέπει νά σκεφθήτε καλά πρώτον ότι τό Κράτος είναι μία δύναμις εκπροσωπούσα τήν θέλησιν του λαού –και άποτελεί δύναμιν άπως τό λέγει και ή λέξις «Κράτος»– και έπομένως έχουσα τό δικαίωμα και τά μέσα νά άμυνθή έαυτής. Ή δέ σύνθεσις και ή μορφή του Κράτους προέρχεται εκάστοτε από λόγους ιστορικούς, από ανάγκας ιστορικής βαθυτάτας και ούχι από άκαδημαϊκάς δογματικάς συζητήσεις. Τό Κράτος είναι δύναμις ζωντανή και ούχι μηχανικόν κατασκευάσμα άπλου όρθολογισμού. Είναι δυνατόν έπομένως τό Κράτος αυτό νά άφεθή εις τήν διάλυσιν, ή όποία μοιραίως θά επέλθη όταν ό καθένας έχη τό δικαίωμα νά τεθή υπέρ αυτού και νά τό κατευθίνη σύμφωνα μέ τάς όρέξεις του; Διότι άν τό έχη τό δικαίωμα αυτό ένας, δύο, τρεις, τό έχουν τό δικαίωμα αυτό και όλα τά εκατομμύρια των Έλλήνων. Καί τότε τό Κράτος δέν υπάρχει. Τότε πρέπει νά επανέλθετε εις τήν άγρίαν κατάστασιν. "Άρα πρέπει νά σκέπτεται κανείς ότι αυτό τό όποϊον προκύπτει εκ τής ώργανωμένης θελήσεως μιάς όλοκλήρου κοινωνίας και τό όποϊον εκπροσωπεί τήν δύναμιν ενός όλοκλήρου λαού, αυτό δέν ήμπορεί νά τό υπερβή κανείς. Ουδείς δύναται νά τεθή επ' αυτού και νά τό κατευθίνη μέ τάς ιδιοτροπίας του και μέ τάς φαντασιοπληξίας του. Δι' αυτό βλέπετε πώς περιορίζεται ή έλευθερία σας και πώς έχετε τόσας άλλας πολλές έλευθερίας, μέ τάς όποίας δύναται νά εύχαριστηθή ή νεότης...».

Τό κράτος, όμως, τής 4ης Αυγούστου, δέν ήτο τό κράτος πού γνωρίζομεν και τό όποϊον μς πληροί μέ άπορίαν και άγανάκτησιν, όταν έπεμβαίνη εις τάς δραστηριότητάς μας.

«... Τό Κράτος τῆς 4ης Αὐγούστου εἶναι Κράτος τελείως διάφορον, πού χωρίζεται μέ χάσμα ἀγεφύρωτο ἀπό τό προαυγουσιανόν Κράτος. Τό προαυγουσιανόν Κράτος, ἐστηρίζετο ἐπί τῆς βασικῆς ιδέας τῆς ἀτομικῆς ἀνεξαρτησίας. Τό Κράτος τῆς 4ης Αὐγούστου, στηρίζεται ἐπί τῆς βασικῆς ιδέας τῆς ὠργανωμένης ἐθνικῆς μάξης. Τό προαυγουσιανόν Κράτος ἦτο Κράτος οὐδέτερον, ἀνευ ἠθικῶν σκοπῶν – ἦτο Κράτος μηχανή, Κράτος ἄψυχον. Τό Κράτος τῆς 4ης Αὐγούστου ἔχει ἰδίαν ζωὴν καί εἶναι ζῶν ὀργανισμός, ἔχων ἰδίους σκοπούς, πρὸς πραγμάτων τῶν ὁποίων τείνει μέ δλας του τὰς δυνάμεις. Τό Κράτος τό προαυγουσιανόν ἦτο Κράτος περιορισμένον μεταξὺ ὀμάδος ἀτόμων πολιτευομένων. Τό Κράτος τῆς 4ης Αὐγούστου εἶναι Κράτος γενικώτερον, βασιζόμενον ἐπί ὀλοκλήρου τῆς ἐθνικῆς μάξης καί ἐπί πάσης ὠργανωμένης ὀμάδος, εἴτε πρὸς κοινωνικόν σκοπόν, εἴτε πρὸς οἰκονομικόν σκοπόν, εἴτε πρὸς πολιτικόν σκοπόν. Ἐπομένως μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν δέν δύναται νά ὑπάρξῃ καμμία κοινότης...» (Λόγος, 13 Μαΐου 1937).

Μά μήπως μέ τὰς θεωρίας αὐτάς περί κράτους καταπιέζεται ἡ ἐλευθερία; Καί ποῖοι, τέλος πάντων, εἶναι τό κράτος; Τί ἐγγυήσεις δίδουν διά τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου; Ἀλλά καί διά τήν πολιτικὴν εὐθυκρισίαν πρὸς ὠφέλειαν τῆς Πατρίδος; Ἄς ἐξετάσωμεν ἕν πρὸς ἕν τὰ ἐρωτήματα. Καί πρωτίτως, ἄς ἴδωμεν πῶς ἀντεμετώπιζεν ὁ Μεταξᾶς τό θέμα «ἐλευθερία». Εἰς τήν θεωρίαν, εἶπεν:

«... Ἐλευθερία, ἀντικειμενικά, δέν τήν βλέπω πουθενά. Εἰς τὰς σχέσεις μας μέ τόν ἔξω κόσμον, ἐλευθερία δέν ὑπάρχει. Μόνο μέσα μας, εἰς τόν πνευματικόν μας κόσμον, εἴμαστε ἐλεύθεροι, ἐνόσω μένομεν κλεισμένοι μέσα εἰς αὐτόν τόν κόσμον. Ἄμα θελήσωμεν νά τόν

ἐκδηλώσωμεν τόν πνευματικόν μας κόσμον, νά τόν συσχετίσωμεν μέ τόν ἔξω ἀπό ἐμᾶς κόσμον, νά τόν μεταβάλωμεν εἰς ἐνέργειαν, ἡ ἐλευθερία μας παύει...» (Ἀθήνα, 1 Νοεμ. 1931).

Καί εἰς τήν πράξιν ἀπελογήθη:

«... Εἰς τήν Ἑλλάδα ἐκτύπησα τήν διχόνοιαν χωρίς νά διστάσω καί πρό τῶν αὐστηροτέρων μέτρων.

Μοῦ εἶπαν μερικοί, πῶς μέ αὐτό πού κάμνω ἐμποδίζω τήν ἐλευθερίαν. Ἄλλά ἐάν ἐλευθερία σημαίη νά μισοῦμεθα καί νά ἐξοντωνώμεθα μεταξύ μας, ἄς μᾶς λείπει τέτοια ἐλευθερία...» (Λόγος, 22 Φεβρ. 1939).

Παρά ταῦτα ἀνεγνώριζε ἕναν τομέα, ἀπολύτου ἐλευθερίας: τήν τέχνη!

«... Ἡ τέχνη διά νά ἀναπτυχθῆ θέλει ἐλευθερίαν. Ἐν τῇ ἐλευθέρῃ ἀμίλλῃ δημιουργεῖται τό ἀνώτερον καί τό τελειότερον. Δύναται νά ἐπεμβαίη κάποτε τό Κράτος εἰς τήν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης, ὅταν παρουσιάζονται ἐκθέσεις μέ ἀσεμένους εἰκόνας. Μολονότι καί ἐκεῖ γεννᾶται τό ζήτημα ἀπό πού ἀρχίζει καί πού καταλήγει τό ἄσεμνον» (Συνομιλία μέ ἐκπροσώπους τέχνης, 13 Δεκ. 1937).

Ἐκεῖνο πού ἐφήρμοσε διεπνέετο ἀπό τήν κατωτέρω γενικήν πολιτικήν κατεύθυνσιν:

«... Ἐπεξήτησα ἰσχυράν κρατικήν πειθαρχίαν συνδυαζομένην μέ ὅσον τό δυνατόν μεγαλυτέραν ἀτομικήν ἐλευθερίαν, ὀδηγουμένην ὁμως καί κατευθυνομένην πάντοτε πρός τό συμφέρον τῆς Πατρίδος...» (Λόγος, 20 Μαΐου 1938).

Ἡ εὕρεσις τῆς χρυσῆς τομῆς μεταξύ κρατικῆς πειθαρχίας καὶ ἀτομικῆς ἐλευθερίας εἶναι δυνατὴ, ἀλλὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς συνθήκας ἐκάστης χώρας. Ὁ Μεταξᾶς δὲν ἐπαρουσίαζεν ἀντινομίας λόγων-ἔργων. Ἔλεγε ὅσα ἐκαμνε. Ἐτοποθέτει τὸ σύνολον ὑπεράνω τοῦ ἀτόμου, χωρὶς νὰ ὑποδουλώνη τὸ ἄτομον. Δὲν ὑπεκρίνετο τὸν φιλελεύθερον καὶ γνωρίζομεν καλῶς τὴν ποιότητα τῶν φιλελευθέρων μας, πού εἶναι πλέον τυραννικοὶ καὶ ἐκ τῶν πλέον δικτατορικῶν. Τὴν 25ην Ὀκτωβρίου 1938, οἱ φοιτηταὶ τοῦ Πολυτεχνείου ἀκούουν τὸν Μεταξᾶ νὰ τοὺς ὀμιλῇ διὰ τὴν ἐλευθερίαν, διὰ τὸ ἄτομον καὶ τὸ σύνολον. Εἶναι τεχνικός ὁ Μεταξᾶς καὶ ἐντὸς τοῦ Πολυτεχνείου χρησιμοποιεῖ θετικὴν γλῶσσαν:

«... Μέσα εἰς αὐτὸ τὸ σύνολον, παιδιὰ μου, ζῆτε καὶ κινεῖσθε καὶ ὑπάρχετε. Οὔτε ἠμπορεῖτε νὰ ἐννοήσετε τὸν ἑαυτὸν σας ἔξω ἀπὸ αὐτό. Μόνον εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν αὐτοῦ τοῦ συνόλου καὶ ὄχι τοῦ ἀτόμου σας, ἠμπορεῖτε νὰ εὔρετε τὸν λόγον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς σας καὶ μόνον ἔτσι ἠμπορεῖ νὰ γεμίση ἡ ζωὴ σας ἀπὸ ἡρεμίαν καὶ ἱκανοποίησιν.

Μέσα εἰς αὐτούς τοὺς περιορισμοὺς ἔχετε μίαν πλήρη ἐλευθερίαν, τὴν ἐλευθερίαν νὰ διαλέξετε μόνοι σας τὸν δρόμον πού σᾶς ταιριάζει διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ συνόλου. Καὶ νὰ διαλέξετε τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς δράσεώς σας πάντοτε πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν.

Καὶ θά μοῦ εἰπῆτε; Αὐτὴν καὶ μόνον τὴν ἐλευθερίαν ἔχομεν; Τίποτε ἄλλο; Σᾶς ἀπαντῶ: Δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐλευθερία ἀπὸ αὐτὴν παιδιὰ μου. Αὐτὰ πού ἀκούτε ἀπὸ δημοκόπους ἀγορεύοντας ἢ γράφοντας δὲν εἶναι ἀλήθεια. Εἶναι ἀξιώσεις ἀνθρώπων, πού ἔχουν τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ παρασύρουν τοὺς πλέον ψυχικὰ ἀδυνάτους καὶ νὰ τοὺς κάμουν ὄργανα τῶν σκοπῶν τους καὶ νὰ τοὺς καθυποτάξουν. Εἶναι, λέγω, αἱ ἀξιώσεις τῶν ἀν-

θρώπων αυτών, αξιώσεις να μένουν ανεμπόδιστοι εις τό δχι θεάρεστον αυτό έργον. Καί αυτού του είδους τάς αξιώσεις τάς ονομάζουν έλευθερίαν! Καί αν κανένας ποτέ θελήση να τους σταματήσει από αυτό τό δχι έντιμον έργον των, αυτοί τόν αποκαλοῦν τύραννον.

Άλλά αυτή ή έλευθερία, πού σάς είπα προηγουμένως, πού είναι ή μόνη και πραγματική έλευθερία, έχει μιá προϋπόθεσι, μιá δψι διά τόν καθένα από σάς, έσωτερικήν δμως, ή όποία είναι ή απελευθέρωσις από τάς κακίας, από τάς όρέξεις, από τά πάθη, πού τυφλώνουν τόν άνθρωπον, από τήν άλαζονείαν, από τήν άκατάσχετον φιλοπρωτίαν και ιδιοτέλειαν και τόσους άλλους πειρασμούς, πού σάς κάμνουν δεσμώντας και, όταν είσθε δεσμώνται, δέν ήμπορείτε να χρησιμοποιήσετε ούτε τήν μόνην υπάρχουσαν έλευθερίαν. Τό ν' απαλλαγίτε από αυτά τά δεσμά, τό να έπιτύχετε τήν έσωτερικήν απελευθέρωσιν, είναι καθήκον σας, αν θέλετε να είσθε πραγματικά ελεύθεροι άνθρωποι.

Και σεις, νέοι και νέες, μή μου είπη κανένας από σάς: Καλά τά λέτε, μά εσείς είσθε Πρωθυπουργός και άμα είναι κανείς Πρωθυπουργός είναι εύκολο να όμιλή έτσι. Δέν ρωτάτε και έναν από μάς: Πώς είμαστε; Τί να σάς ρωτήσω; Τόν βίον σας εγώ τόν έπέρασα και τόν έπέρασα μάλιστα υπό δρους πολύ χειρότερους από ό,τι τόν περνάτε εσείς σήμερα. Μήπως νομίζετε ότι ό ιδικός μου βίος ήτο ανθόσπαρτος; Χρόνια και χρόνια έπέρασα μέσα από άγκάθια και τριβόλους και επόνεσα και έμάτωσα. Και όμως ή ψυχή μου έμεινε δυνατή, ισχυρή και άκατάβλητη, διότι έθεώρησα ως πρώτον σκοπόν του βίου μου, εις κάθε στιγμήν και εις κάθε περίστασιν, τό να ύπηρετώ και να προσφέρω εις τους άλλους, εις τό σύνολον ό,τι ήμπορσῶ να προσφέρω. Έτσι έμαθα να είμαι εύτυχής. Και πολλές φορές προσέφερα εις τους άλλους ό,τι ήμπορσῶ, χωρίς να τό γνωρίζη κανείς και

πολλές φορές μάλιστα χωρίς να τό αναγνωρίζουν και μάλιστα ανά τό παραγνωρίζουν. Έχω λοιπόν τό δικαίωμα να σάς όμιλώ. Τό δικαίωμα αυτό τό έχω από όλην μου τήν ζωήν. Αυτό τό μάθημα πού σάς έκαμα σήμερα τό έδοκίμασα όλο μέ τήν ζωήν μου επάνω εις τούς ώμους μου. Δι' αυτό σάς προσκαλώ: Έλάτε μαζί μου εκεί πού θά σάς υπάγω εγώ. Ακολουθήστε τόν δρόμον πού σάς δείχνω και να είθετε βέβαιοι ότι δέν θά μετανοήσετε ποτέ...».

Στό ερώτημα ποίοι πρέπει να συγκροτούν τό κράτος, δηλαδή τήν πολιτικήν ήγεσίαν τής χώρας, ό Μεταξάς καταφεύγει εις τόν Άριστοτέλην, ό όποίος, εις τά «Πολιτικά», αναφέρει διά τούς υπερέχοντας πού «αυτοί γάρ εισί νόμος». Οί πολιτικώς άξιοι πρέπει να άρχουν. Εις αυτούς πρέπει να πειθαρχούν οί υπόλοιποι, όλος ό λαός. Διότι:

«... Τό κυριώτερον χαρακτηριστικόν μιås κοινωνίας, ή όποία θέλει να επικρατήσει μεταξύ τών άλλων, αι όποια παλαίουν τόν άγώνα τής επικρατήσεως, είτε ειρηνικός είναι ούτος, είτε πολεμικός, τό κυριώτερον χαρακτηριστικόν, τό όποιον πρέπει να έχη μία κοινωνία, είναι ή πειθαρχία, όχι ή πειθαρχία τής άπλής έκτελέσεως διαταγών. Πειθαρχίαν έννοώ τήν γνώσιν τών αναγκών και τήν συνείδησιν τών έπιτασσομένων από τό Κράτος, τήν απόφασιν να έκτελέση τις ταύτα ένσυνειδήτως και έκουσίως. Αυτή είναι ή πειθαρχία. Αυτό τό όποιον σάς ζητώ, γνωρίζω ότι είναι έν τινι μέτρω αντίθετον προς τόν άτομιστικόν έλληνικόν χαρακτήρα, ό όποίος έγινε αιτία προόδου και αναπτύξεως τών Έλλήνων, άλλ' ουχι προόδου πολιτικής και ουχι προόδου επικρατήσεως εις τόν άγώνα μεταξύ τών άλλων Έθνών. Αν θελήσετε να έξετάσετε τήν ιστορίαν, θά ιδετε ότι διέπρεψαν Έλληνες ως άτομα, όσάκις ήσαν

ὑπό τὴν πειθαρχίαν ἄλλων. Καὶ αἱ φυλαὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐδέησε νὰ ὑποκύψουν εἰς τὴν ἡγεμονίαν μιᾶς ἐξ αὐτῶν, τῶν Μακεδόνων, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ὁ Ἕλληνισμὸς ὡς σύνολον πολιτικὴν ὄντοτητα ἀξίαν λόγου.

Καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐκεῖ πού ὡς ἄτομα ὑφίστα-
ντο τὴν πειθαρχίαν ἄλλων, ἀπέδωκαν πολλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ὑλικῆς εὐημερίας καὶ ἔργων πολιτισμοῦ. Καὶ ἀντιθέτως ἐκεῖ ὅπου εἴμεθα, εἰς τὸ ἐλεύθερον Βασι-
λειον ἐπὶ παραδείγματι, ὑστερήσαμεν ἀπὸ τῆς ἀπό-
ψεως ταύτης...» (Λόγος, 14 Νοεμ. 1936).

Περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς πειθαρχίας, ὁ Μεταξᾶς εὐρί-
σκει πρακτικὰ ἐπιχειρήματα, πού ἀνάγονται εἰς τὸν Σωκρά-
την. Λέγει εἰς τοὺς φοιτητάς:

«... Πρέπει νὰ μάθετε νὰ πειθαρχήτε εἰς ἐκείνους οἱ
ὁποῖοι παρουσιάζονται μέσα εἰς τὸν κύκλον σας καὶ εἰς
τὴν ἐργασίαν σας, ὡς ἰκανώτεροι. Πρέπει νὰ ἔχετε τὸ
θάρρος νὰ ἀναγνωρίσετε τὴν ἀξίαν καὶ νὰ πειθαρχήτε
εἰς αὐτήν. Ἄν βρεθῆτε δέκα ὡς δεκαπέντε ἀπὸ σᾶς σέ
μιὰ βάρκα σέ θάλασσα τρικυμισμένη, φουρτουνιασμέ-
νη καὶ ἂν ἀκόμη εἴστε μεγάλοι καὶ σπουδαῖοι ἐνῶ
ἓνας ἀπὸ σᾶς εἶναι ἀπλοῦς ναύτης, ποιὸν θ' ἀκούσετε
ἐκείνην τὴν στιγμὴν πού ἡ βάρκα σας θά κινδυνεῖ νὰ
πιγῆ καὶ σέ ποιὸν θά πειθαρχήσετε; Εἰς τὸν ναύτην!
Καὶ γιατί; Διότι θ' ἀναγνωρίσετε ὅτι ἐκείνην τὴν στιγ-
μὴν εἶναι ὁ ἰκανώτερος ἀπὸ σᾶς ὅλους, γιὰ τὴν περίστα-
σι εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθητε. Ἔτσι λουτὸν καὶ εἰς τὴν
ζωὴν σας, ἐάν αἱ περιστάσεις τῆς ζωῆς σᾶς ρίξουν εἰς
μίαν ἀνάγκην, ὅσην ἀξίαν καὶ ἂν ἔχετε εἰς τὸν ἑαυτὸν
σας, ἀναγνωρίζετε μέσα σας, ὅτι ἓνας ἀπὸ σᾶς εἶναι ὁ
καλύτερος νὰ σᾶς ὀδηγήσῃ, ἔστω καὶ κατώτερος ἀπὸ
σᾶς εἰς τὴν σπουδὴν, ἀλλὰ ἰκανώτερος εἰς τὴν ἀνάγκην,
θά ὑποταχθῆτε εἰς αὐτόν. Γιατί ἂν δέν ὑποταχθῆτε, θά

κάμετε τήν μεγαλυτέραν άνοησίαν τής ζωής σας. Αυτό λέγεται πειθαρχία. Πειθαρχία δέν θά πή δι έπειδή έγώ νομίζω τόν έαυτόν μου καλύτερον από τούς άλλους, άρα θά τούς επιβληθώ. Πειθαρχία είναι, όταν όλοι σας άναγνωρίζετε, ότι, όταν ένας άνθρωπος μπορεί νά σας όδηγήσει καλύτερα, τότε θά πνίξετε μέσα σας κάθε άλλο αίσθημα και θά ύποταχθήτε εις αυτόν. Αυτό είναι ή πειθαρχία και πρέπει νά τό καταλάβετε όλοι σας...» (Λόγος, 10 'Οκτ. 1936).

Πώς θά άναδειχθούν οι άξιοι πού άνεφέραμεν; Και από πού; 'Από τό ένιαίον κόμμα, από τό μοναδικόν κόμμα, πού άναπτύσσεται έντός του όλοκληρωτικού κράτους. 'Όπως διά νά γίνη τις ιατρός ή δικηγόρος ή διά νά άσκήση όποιοδήποτε έπάγγελμα όφείλει νά μαθητεύσει κάπου, ούτω άπαιτείται μαθητεία και εις τήν πολιτικήν. Εις τήν δημοκρατίαν δέν μαθητεύεις πουθενά. 'Αξιος, άνάξιος. 'Ικανός, άνίκανος. Δέν λαμβάνεται ύπ' όψιν, παρά έάν άπέσπασες κάποιαν ποσότητα ψήφων. Εις τόν όλοκληρωτισμόν, άπεναντίας, πρέπει νά έγγραφής εις τό κόμμα. Κι' άν είσαι ικανός, θά άνέλθης εις τήν κορυφήν, άλλέως θά μείνης παρακάτω ή και θά σέ θέσουν έκτός κόμματος.

'Ο Μεταξάς δέν προελάμβανε νά δημιουργήσει κόμμα; 'Όχι. Προελάμβανε άν έπεθύμει, αλλά δέν ήθελε. Κόμμα θά καθίστατο ή Ε.Ο.Ν. 'Από τήν νεότητα προσεδόκα τήν διαδοχήν. Οι μεγάλοι ήσαν άρτηριοσκληρωμένοι κομματικοί. 'Η νεολαία έξεκίνησε μέσα από τήν Ε.Ο.Ν. μέ νέα ιδανικά, μέ φιλοδοξίας και έλπίδας. 'Η Ε.Ο.Ν. θά συνεκρότει κάποτε τό Πανελλαδικόν κόμμα τής 4ης Αύγούστου. 'Αλλ' ό πόλεμος έσταμάτησεν τήν φυσικήν εξέλιξιν του πολιτεύματος. Δέν θά παραλείψω νά άναφέρω μερικές φράσεις του Μεταξά διά τήν Ε.Ο.Ν. ένδεικτικώς τών διαθέσεων και τών προσδοκιών του.

Ἡ πειθαρχία στήν Ε.Ο.Ν. ἦτο πρωταρχικόν καθήκον ὄλων.

«... Εἰς τό στρατόπεδον τοῦτο τῆς Ἐθνικῆς Ὄργανώσεως Νεολαίας ἀπαιτῶ νά ὑπάρχη ἀπόλυτος πειθαρχία, ἡ ὁποία εἰς ἀυστηρότητα νά ὑπερβαίη καί τήν στρατιωτικὴν ἀκόμη.

Δέν θά ἐπιτρέψω κανένα σφάλμα ἢ παράπτωμα...»
(Λόγος, 9 Ἰουν. 1938).

Ἐξ ἄλλου, ἐνίοτε διεφαίνεται ὁ ρόλος πού θά ἐπαιξε ἡ Ε.Ο.Ν., διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μεταξᾶς ἔλεγε ὅτι:

«... ἀποτελεῖ ἓνα ἰδιαίτερο ἐνιαῖο σύνολο, πού ἔχει νά ποῦμε καί τοὺς ἰδιαιτέρους του συνολικούς σκοποὺς καί τὴν συνολικὴν του ἐπίδρασι στήν κοινωνία γενικά...» (Λόγος, 5 Ἰαν. 1939).

Ἡ, ἀλλοῦ πάλι, διεκήρυττε τὴν ὑψίστην πολιτικὴν σημασίαν τῆς Ε.Ο.Ν.:

«... Ἡξεύρετε ὅτι δι' ἐμέ ἡ Ε.Ο.Ν εἶναι τό πολυτιμώτερον πρᾶγμα, τό ὁποῖον ἔχω ὡς πολιτικόν πρόσωπον. Ἡ ἐπιτυχία του εἶναι γιά μέ ἐπιτυχία ὄλης τῆς πολιτικῆς μου ζωῆς, ἀλλά ἡ ἐπιτυχία τῆς Νεολαίας εἶναι συγχρόνως καί ἡ ἐπιτυχία τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους...» (Λόγος, 26 Μαΐου 1940).

Καί ἐπάνω εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ πολέμου, θά δηλώσῃ εἰς τό διάγγελμα του πρὸς τὴν Ε.Ο.Ν., τὴν 7ην Νοεμβρίου 1940:

*«Παιδιά μου,
Εἴμαστε τώρα ἓνα ἑκατομμύριο διακόσιες πενήντα
χιλιάδες ἀγωνισταί κάτω ἀπὸ τίς γαλανόλευκες Ση-*

*μαῖες τοῦ Ἑλληνικοῦ Φαλαγγιτισμοῦ, μέσα σέ μιὰ ἱερή
καί ἀδιάσπαστη ἔνωση γιά νά πραγματοποιήσουμε μέ
θυσίες καί μέ κόπους καί μέ μόχθο καί μέ ἐνθουσιασμό,
ἀλληλέγγυα δλα τὰ παιδιά τῆς Ἑλλάδος, χωρίς καμμιά
ἀπολύτως διάκρισι, τήν Ἀναγέννησι τῆς Πατρίδος
μας».*

Τέλος, τήν 31ην Δεκεμβρίου 1940, ἀφοῦ ἐπεθεώρησε αἰφνιδιαστικῶς σχηματισμούς τῆς Ε.Ο.Ν., ἐδήλωσεν: «Ἐπάνω σέ σᾶς βασιζω τήν μέλλουσα ἀνάπλασιν τῆς φυλῆς». Ἐπίστευε ἀκραδάντως ὅτι «τό καλλίτερον πού ἔκαμα εἰς αὐτόν τόν κόσμον εἶναι ἡ Ε.Ο.Ν.»! (Λόγος, 24 Ἀπρ. 1939).

Ποῖαι ἦσαν αἱ ἰδεολογικαί σχέσεις Ναζισμοῦ, Φασισμοῦ καί 4ης Αὐγούστου; Ἄς παρατηρήσωμεν τό ζήτημα μέ νηφαλιότητα, διότι πολλοί φοβοῦνται νά εἶπουν ὅτι ἀνήκουν εἰς τήν 4η Αὐγούστου, μή τυχόν καί τούς κατηγορήσουν ὡς Ναζί! Ὁ Ναζισμός ὑπῆρξε ἐκδήλωσις τοῦ γερμανικοῦ ἐθνικισμοῦ. Ὁ Φασισμός ὑπῆρξε ἐκδήλωσις τοῦ ἰταλικοῦ ἐθνικισμοῦ καί ἡ 4η Αὐγούστου ὑπῆρξε ἐκδήλωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐθνικισμοῦ. Εἰς αὐτά δέν χωρεῖ ἀμφισβήτησις. Τό νά εἶσαι ἐθνικιστής σημαίνει, πρό παντός, ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τῶν ἀλλοεθνῶν. Ἐπομένως ἕνας τεταρτοαυγουστιανός δέν γίνεται ποτέ δοσίλογος. Πολεμᾷ τόν ἐχθρό τοῦ Ἔθνους του εἴτε εἶναι δημοκράτης, εἴτε κομμουνιστής, εἴτε φασιστής ἢ χιτλερικός.

Ὄταν ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης τὰς σχέσεις Φασισμοῦ, Ναζισμοῦ καί 4ης Αὐγούστου ἀπό τήν σκοπιά πού ἀνέφερα, δέν θά ἔχη πρόβλημα, παρά μόνο νά ἀντιμετωπίσῃ ἀφελεῖς ἢ κακοπίστους. Βεβαίως, ὁ Μεταξᾶς περιεφρόνει τήν δημοκρατίαν, διά λόγους πού ἐμνημονεύσαμε. Ὄταν μάλιστα οἱ Ἄγγλοι ἐδήλωσαν πῶς ἤθελαν νά καταστρέψουν τόν ναζισμό, ἀντί νά ἰσχυρίζωνται εἰλικρινέστερον, ὅτι ἤθελαν νά νικήσουν τούς Γερμανούς, ὁ Μεταξᾶς ἐσχολίασεν εἰρωνικῶς:

«... Οί Άγγλοι θέλουν νά καταστρέψουν, λένε, τόν ναζισμό. Άλλά μέ αυτό κατά βάθος έννοούν τόν αντικοινοβουλευτισμό. Θέλουν λοιπόν νά επιβάλουν παντού τό πεπαλαιωμένο λιμπεραλιστικό πολίτευμα. Ώστε περπατούν μέ τό κεφάλι πρὸς τά πίσω...» (Κηφισιά, 18 Ἀπρ. 1940).

Ἔμενε φίλος τῆς Ἀγγλίας ὄχι ἀπὸ ἐκτίμησιν εἰς τό πολίτευμά της, ἀλλά διότι ἔτσι συνέφερε στήν Ἑλλάδα, λόγω γεωγραφικῆς θέσεως.

«... Εἶναι φυσικό κράτη παραθαλάσσια σάν ἐμᾶς, νά εἴμεθα μέ τούς Ἄγγλους καί κράτη μεσόγεια, σάν τήν Βουλγαρία, μέ τούς Γερμανούς. Ἡ διαφορὰ τῶν πολιτευμάτων δέν παίζει ρόλο, γιατί καί τό ἀγγλικό, τόν δρόμο μας θά ἀκολουθήσῃ...» (Κηφισιά, 6 Μαΐου 1940).

Μετά τήν κήρυξιν τοῦ πολέμου καί τās νίκας μας ὁ Μεταξάς ἔγραψε εἰς τās «Σκέψεις» τό ἀκόλουθον τελευταῖον κείμενον, μοναδικόν διὰ τās σχέσεις 4ης Αὐγούστου, Φασισμού καί Ναζισμού:

«... Δέν πρόκειται ἂν ὁ Χίτλερ καί ὁ Μουσσολίνι ἐξεκίνησαν, δταν πρωτοανέβηκαν, ἀπὸ μία καθαρὴ καί τίμια ἰδεολογία. Αὐτό μπορεῖ. Τό ζήτημα εἶναι ἂν ἐκρατήσανε αὐτή τήν ἰδεολογία στήν ἐξέλιξη τοῦ ἀγῶνα. Ἄν τήν κρατήσανε, ἂν ἔμεινε αὐτή σημαία τους σέ κάθε τους βῆμα, τότε ὁ ἀγῶνας τους ἦταν καί ἔμεινε ἰδεολογικός καί μέγας. Ἄν δέν τήν κρατήσανε, ἂν δέν ἔμεινε ὀρθή καί σημαία τους, τότε ἦταν ἐξ ἀρχῆς ψευτιά, μόνο χρήσιμη γιὰ νά γελάσουν τοὺς λαοὺς τους. Ἐκτός καί ἂν ἦταν καί οἱ λαοὶ τους σύμφωνοι σὸ βάθος μέ τήν ψευτιά.

Λοιπόν στό ζήτημα τῆς Ἑλλάδος, ἀποδείχθηκε ἡ ψευτιά καί τῶν δύο. Πρῶτα φυσικά τοῦ Μουσοσλί. Καί δεύτερον τοῦ ἄλλου.

Ἡ Ἑλλάς ἔγινε ἀπό τῆς 4ης Αὐγούστου 1936 κράτος ἀντικομμουνιστικό, κράτος ἀντικοινοβουλευτικό, κράτος ὀλοκληρωτικό, κράτος μέ βάση ἀγροτική καί ἐργατική καί κατά συνέπειαν ἀντιπλουτοκρατικό. Δέν εἶχε βέβαια κόμμα ἰδιαίτερο νά κυβερνᾷ. Ἄλλὰ κόμμα ἦταν ὁ λαός, ἐκτός ἀπό τοὺς ἀδιόρθωτους κομμουνιστάς καί τοὺς ἀντιδραστικούς παλαιοκομματικούς.

Ἐπομένως, ἂν ὁ Χίτλερ καί ὁ Μουσοσλί ἀγωνίζονταν πραγματικά γιά τὴν ἰδεολογία πού ὑψώσανε γιά σημαία, ἔπρεπε νά ὑποστηρίξουν παντοῦ τὴν Ἑλλάδα μέ ὄλη τους τὴ δύναμη. Ἀκόμα καί νά ἀνέχονταν, ἂν τὰ ἄμεσα συμφέροντα ἢ καί ἡ ἀνάγκη ἀπὸ τὴν γεωγραφική τῆς θέση ἔφερνε τὴν Ἑλλάδα κοντὰ στὴν Ἀγγλία. Λοιπόν τό ἐναντίον, ἡ Ἑλλάδα ἔμεινε μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητη καί ἄλλοιῶς ἀναγκαία φιλική σχέση. Ἡ Ἑλλάδα καμμία βοήθεια, οὔτε ἔδωσε, οὔτε ὑπεσχέθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἐπομένως ἡ Ἰταλία, πού ὥστόσο ἀνεγνώριζε τὴν συγγένεια τοῦ Ἑλληνικοῦ καθεστώτος πρὸς τό δικό της, ἔπρεπε νά εἶναι φιλικώτατη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἰλικρινὰ καί πιστὰ φιλικώτατη. Καί ὁμως ἦταν ἐχθρική. Ἀπὸ ἐξ ἀρχῆς ἐχθρική. Καί στό τέλος ἐπεζήτησε νά τὴν κατακτήσῃ καί τὴν ὑποδουλώσῃ. Γιά τόν Χίτλερ τό πρᾶγμα δέν εἶναι καί τόσο φανερό. Βέβαια δέν περίμενε κανεὶς νά μεταχειρίζονταν βία ἐπάνω στὴν Ἰταλία γιά νά τὴν σταματήσῃ. Ἀλλὰ περίμενα, ἐγὼ τουλάχιστον, ὅτι δέν θά εἶχε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ξεπουλήσει τὴν Ἑλλάδα στὴν Ἰταλία σάν νά ἦταν ἄψυχο ἀντικείμενο καί χωρὶς ἀξία μάλιστα. Ἐπομένως, κι αὐτὸς πηγαίνει, σχετικὰ μέ τὴν Ἑλλάδα, στὴν κατηγορία τοῦ Μουσοσλί.

Λοιπόν και ὁ Μουσολίνι και ὁ Χίτλερ, ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος, δέν ᾠδηγήθηκαν ἀπό κανένα ἀπό τά ἰδεολογικά ἐλατήρια πού ἠψώσανε ὡς σημαία τοῦ ἀγῶνα των. Τό ἐναντίον, χτυπώντας τήν Ἑλλάδα, χτυποῦσαν τή σημαία αὐτή. Ὁδηγηθήκανε λοιπόν ἀπό ἄλλα ἐλατήρια, πού αὐτά ἦτανε τά βαθιά και πραγματικά ἐλατήρια.

Τί ζητοῦσε ἡ Ἰταλία; Νά κατακτήσῃ τήν Ἑλλάδα γιά νά ἀναστήσῃ τήν Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία στήν Μεσόγειο. Ἡ κατάκτηση ἦταν τό ἐλατήριό της. Δηλαδή ἔκανε ἐκεῖνο γιά τό ὁποῖο κατηγοροῦσε τήν Ἀγγλία. Ἄν ἡ Γερμανία εἶχε πραγματική ἰδεολογική σημαία, ἀφήνω πού δέν ἔπρεπε νά παραδώσῃ τήν Ἑλλάδα εἰς τήν ἰταλική κατάκτηση, δέν ἔπρεπε διά παντός τρόπου. Ἄλλῶς ἔπεφτε ἡ σημαία τοῦ ἀγῶνος της.

Καί ὅμως τήν ἀφῆσε, και ὄχι μόνον τήν ἀφῆσε, ἀλλά και μᾶς φοβερίζει κάθε μέρα ἔμμεσα. Τό ὅτι δέν μᾶς κήρυξε τόν πόλεμο, αὐτό δέν εἶναι ἐπιχείρημα, πρῶτα γιατί μᾶς φοβερίζει ἔμμεσα κάθε μέρα ὅτι θά μᾶς τόν κηρύξῃ ἂν δεχτοῦμε ἀπό τοὺς Ἀγγλους ἀποτελεσματικότερη βοήθεια, και ἔπειτα γιατί γιά νά μᾶς πολεμήσῃ θά μεταφέρῃ τόν πόλεμο στά Βαλκάνια, και αὐτό δέν τήν συμφέρει.

Γιά νά ἐνεργήσῃ ἔτσι ἡ Γερμανία ἀπέναντί μας, θά πῇ, ὅτι και αὐτή σχετικά μέ τήν Ἑλλάδα, ὀδηγεῖται ὄχι ἀπό τά ἐλατήρια τῆς ἰδεολογικῆς της σημαίας, ἀλλά ἀπό τά ἄλλα. Καί αὐτά εἶναι, ὅπως φαίνονται καθαρά στό Ἑλληνικό ζήτημα, ὁ σκοπός νά κρημνίσῃ τήν Ἀγγλική Αὐτοκρατορία και νά κληρονομήσῃ τά ἐρείτιά της.

Ἐπαναλέγω: μπορεῖ ἡ Γερμανία πρῶτη και ἡ Ἰταλία ὕστερα, νά ἀρχίσαν μέ καθαρά ἰδεολογικά ἐλατήρια, φαινομενικά, και νά καταλήξανε εἰς καθαρώτατα κατακτητικά και συμφεροντολογικά. Καί αὐτό ἀποδειχνεῖ ὅτι και τά τελευταῖα ἦσαν τά βαθύτερα, και ἐπομένως

τά πραγματικά, και επομένως τά πρώτα μόνον φαινομενικά και κατά συνέπειαν ψεύτικα και κατά συνέπειαν για εξαπάτηση τῶν λαῶν τους και τοῦ κόσμου.

Ὡστε και ὁ ἀντικομμουνισμός τους ψεύτικος και ἡ ὀλοκληρωτικότητά τους ἡ κρατική, ψεύτικη, και ὁ ἀντικοινοβουλευτισμός τους ψεύτικος, και ἡ ἀντιπλουτοκρατία τους ψεύτικη, και ὅ,τι ἄλλο παρόμοιο ψεύτικο.

Ἄληθινό δέ εἶναι ἕνας διψασμένος ἰμπεριαλισμός. Αὐτός γιά τόν ὁποῖο κατηγοροῦν τοὺς Ἄγγλους.

Τώρα, γιατί μεταχειριστήκανε αὐτή τήν ψεύτικη σημαία και τή βαστάνε ἀκόμα; Γιατί ἔχει πέραση στους λαούς τους. Λοιπόν, οἱ λαοί τους εἶναι πιά ἰδεολόγοι ἀπό τοὺς ἀρχηγούς τους; Τότε γιατί τήν καταρρίπτουν οἱ ἀρχηγοί τή σημαία τους στήν Ἑλληνική ὑπόθεση και σηκώνουν καθαρά τήν ἄλλη; Δέν φέρνει αὐτό ἀντίδραση στους λαούς των, ἢ μήπως μέ τή σημαία τῆς κατακτήσεως ζητοῦν νά τοὺς κερδίσουνε; Τότε και οἱ λαοί εἶναι ὁμοιοι μέ τοὺς ἀρχηγούς;

Ζητήματα πού θά λύση τό μέλλον.

Γιατί πρέπει νά δικαιολογηθῆ και ὁ φόνος τόσων ἄλλων μικρῶν κρατῶν!

Μιά φορά εἶναι ὄχι μόνον μαρῶς ἀλλά και κακόπιστος ὁ Ἕλληνας πού πιστεύει ἀκόμα τώρα πλέον, μέ αὐτά πού βλέπουμε γύρω μας, σέ ἰδεολογίες τοῦ Χίτλερ και πολύ περισσότερο τοῦ Μουσσολίνι. Εἶναι μεγάλοι ἄνθρωποι, ἀλλά χαμηλοί, πολύ χαμηλοί. Οὔτε σέ γερμανικές ἰδεολογίες και ρωμαντισμούς. Ἴταλικές δέν ὑπάρχουν» (Κηφισιά, 2 Ἰαν. 1941).

Μέ ὄλο του τό δίκαιον, ὁ Μεταξᾶς κατηγορεῖ τοὺς Χίτλερ και Μουσσολίνι πῶς, σχετικῶς πρὸς τήν Ἑλλάδα, δέν ὠδηγήθησαν ἀπό τήν ἰδεολογικήν των σημαίαν, ἀλλά ἀπό τήν διάθεσιν κατακτήσεως τῆς χώρας μας. Ἐξ ἴσου δικαίως διαμαρτύρεται, διότι, ἀντί νά μᾶς ὑποστηρίξουν μᾶς ἐπολέμησαν.

Τούς κατηγορεῖ πῶς ἐπρόδωσαν τὴν ἰδεολογικὴν των σημαίαν μὲ τὸ νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Μὲ ἄλλους λόγους, τοὺς ἀμφισβητεῖ τὸ δικαίωμα νά εἶναι πράγματι ὀλοκληρωτικοί, πράγματι ἀντικομμουνισταί, πράγματι ἀντιδημοκράται, πράγματι ἀντιπλουτοκράται, διότι ἐπετέθησαν εἰς ἓνα κράτος πού πραγματικῶς ἔτσι ἦτο.

Ὅσα γράφει ὁ Μεταξᾶς εἶναι ἀπολύτως σωστά διὰ τὸν Μουσσολίνι, ὄχι ὁμως καὶ διὰ τὸν Χίτλερ, διότι τὸν Ἰανουάριον 1941 δέν ἐγνώριζε τὰ στοιχεῖα πού ἦλθαν εἰς τὸ φῶς μεταπολεμικῶς καὶ μὲ τὰ ὅποια ἀποδεικνύεται ἡ ἄγνοια τοῦ Χίτλερ σχετικῶς πρὸς τὴν πρόθεσιν τοῦ Μουσσολίνι νά ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ αἱ προσπάθειαι του νά ἀποφευχθῆ πᾶσα σύγκρουσις. Εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον ὅτι ὁ Χίτλερ δέν εἶχε «ξεπουλήσει» εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν Ἑλλάδα. Τότε, ὁμως, πού ἔγραφε ὁ Μεταξᾶς τὰ ἀνωτέρω, τοῦ ἦτο ἀδύνατον νά φαντασθῆ ὅτι ὁ Μουσσολίνι ἐπετέθη κατὰ τῆς πατρίδος μας μυστικῶς ἀπὸ τὸν Χίτλερ, πού ἠφνιδιάσθη ἀπὸ τὴν ἐπίθεσιν αὐτὴν καὶ ἐπὶ μακρόν ὕβριζε τοὺς Ἴταλοὺς, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν του διαθήκην.

Ἄλλὰ αὐτὰ θά τὰ περιγράψωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Ἐκεῖνο πού τώρα ἐπιθυμοῦμε νά παρατηρήσωμεν εἶναι, ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἔμεινε πιστός εἰς τὴν ἰδεολογικὴν του σημαίαν, ἀρνούμενος εἰς τοὺς Χίτλερ καὶ Μουσσολίνι τὴν ἀξίωσιν ἰδεολόγου-ἡγέτου. Παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἑλλάδος δέν ἦτο ἰδεολογικός πόλεμος, ἀλλὰ «ἰμπεριαλιστικός» διὰ τὸν Μουσσολίνι καὶ ἀναγκαστικός κατόπιν διὰ τὸν Χίτλερ, πού παρά τὴν θέλησίν του εὐρέθη ἀναμειγμένος, διότι δέν ἠδύνατο νά βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρωσίας ἔχων ἀνοιχτόν μέτωπον εἰς τὰ Βαλκάνια.

Μόλις ὁ Μεταξᾶς ἀνέλαβε τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, ὠμίλησεν εἰς τοὺς ὑφισταμένους του μὲ στρατιωτικὴν γλῶσσαν καὶ καθώρισεν τὸν τρόπον πού θά ἐλαμβάνοντο αἱ ἀποφάσεις,

τρόπον πού εις τήν πολιτικήν κοινωνιολογίαν είναι γνωστός μέ τήν όνομασίαν «τό άξίωμα του Άργηχού». Ίδού και τό σχετικόν άπόσπασμα τής όμιλίας:

«... Θέλω νά σās ειπω μίαν ιδιότητα του χαρακτήρος μου, τήν όποίαν δέν είμαι πλέον εις ήλικίαν διά νά τήν μεταβάλω. Συζητώ μέ τόν καθένα και έπιτρέπω, όταν πρόκειται νά ληφθῆ μία άπόφασις, πάσαν συζήτησιν και πάσαν αντίρρησιν προς έμέ έλεύθερα.

Άλλ' όταν λάβω τήν άπόφασιν και πολλές φορές μπορώ νά τήν λάβω και αντιθέτως προς τās γνώμας σας, ή άπόφασις αυτή είναι όριστική και άνέκκλητος και τίποτε δέν είναι δυνατόν νά μέ κάμη νά υποχωρήσω από τήν άπόφασιν αυτήν. Έννοείται δέ εις τόν δρόμον τής εκτελέσεως δέν είναι δυνατόν κανείς νά μέ σταματήσει.

Και εκείνος ό όποιος θά έχη τήν αντίθετον γνώμην όφείλει νά υποκύψη και νά παραδεχθῆ τήν γνώμην μου. Δέχομαι τήν συζήτησιν προκαταβολικώς, άμα όμως ή άπόφασις εκδηλωθῆ διά μιās διαταγής, διά διατάγματος ή νόμου, τότε ούδεμία αντίστασις επιτρέπεται πλέον. Και εις αυτό τό ζήτημα σās παρακαλώ νά προσέξετε πολύ. Διότι αντίστασιν δέν έννοώ μονάχα εκείνην τήν όποίαν φυσικά κανείς δέν μπορεί νά φέρη, δηλαδή από άπόψεως τυπικής, αλλά και έσωτερικής, δηλαδή τήν έλλειψιν ίεραρχίας και ύποταγής έν διανοία.

Δι' αυτό σās παρακαλώ γνωρίζοντες τόν χαρακτήρα μου αυτόν και τήν ιδιότητά μου ως προς τό ζήτημα αυτό, νά συμμορφωθῆτε όλοι, όπως βέβαια θά τό κάμετε, διά νά μή εύρεθώ και έγώ άπέναντι του οίουδήποτε θελήσαντος νά μή συνταχθῆ άπολύτως μέ τήν ιδιότητα αυτήν του χαρακτήρος μου, νά μή εύρεθώ εις δύσκολον θέσιν. Δέν επιτρέπω από κανένα –και παρακαλώ νά τό γνω-

ρίσετε εἰς ὄλους τοὺς ὑφισταμένους σας- καμμίαν ὑπό-
κωφον ἀντίστασιν εἰς τὰς θελήσεις μου καθ' οἷονδὴ πο-
τε τρόπον ἐκδηλουμένην. Ὅπως ἐπίσης δὲν ἐπιτρέπω
καὶ ἔξω τῆς ὑπηρεσίας καμμίαν συζήτησιν ἐπὶ τῶν ζη-
τημάτων τῶν ἀποφασισθέντων καὶ διατυπωθέντων εἰς
διαταγὰς. Κρίσεις ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ὑπουργοῦ θά
μὲ εὔρουν ἐχθιστα διακείμενον...» (Λόγος, 29 Νοεμ.
1939).

Μία ἄλλη ιδιότης τοῦ Μεταξᾶ, χαρακτηριστικὴ παντός ἀ-
ληθοῦς ἡγέτου, ἦτο ἡ εἰλικρίνεια. Ποτέ δὲν εἶπε ψεῦδη καὶ
οὐδέποτε ἐκολάκευσεν. Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἤκουε τὸν Με-
ταξᾶ νὰ τοῦ λέγῃ ὅτι «ὁ δρόμος μας εἶναι μακρὺς καὶ ἐπίπο-
νος... ἀπαιτεῖ θυσίας καὶ στερήσεις...» (Λόγος, 22 Αὐγ. 1937).
Μέρος ἐπίσης τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς ἀπετέλεσε ἡ θυμό-
σοφος τακτικὴ τοῦ Μεταξᾶ τῶν «ἀνακοινώσεων δώρων»,
ὅπου ὁ δωρητὴς ἐνημεροῦτο ἐπὶ τῆς δωρεᾶς πού ἔκανεν ἀπό
τὰς ἐφημερίδας! Οἱ καθηγηταὶ πανεπιστημίων ἐπληροφορή-
θησαν ὅτι ἐδώρησαν βιβλία εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ «Οἴκου
Φοιτητοῦ», οἱ ἐβραῖοι ὅτι ἐδώρησαν τὸ νεκροταφεῖον των εἰς
τὴν Θεσσαλονίκην διὰ νὰ ἐπεκταθῇ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς
πόλεως, οἱ βιομήχανοι ὅτι ἔκαναν ἑκτακτον εἰσφορὰν διὰ τὸ
ΙΚΑ κ.λ.π.

Ἦκουσα μερικοὺς «μεταξικούς» νὰ ὑποστηρίζουν μὲ ἀδι-
καιολόγητον ἐλαφρότητα, πὼς ὁ Μεταξᾶς δὲν ἐδημιούργει
μόνιμο, διαρκὲς καθεστῶς, ἀλλὰ πρόσκαιρον. Ἐνεφάνιζαν
τὴν 4ην Αὐγούστου ὡς καθεστῶς προσωρινῆς ἀνάγκης. Αὐτὸ
εἶναι ἀνακρίβεια καὶ λάθος. Ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς τοὺς διαψεύ-
δει, κατὰ τρόπον πού δὲν ἐπιδέχεται ἀντίρρησην:

«... διότι τὰ χρόνια τῆς τριετοῦς διοικήσεως τοῦ Νέου
Κράτους, ἦσαν χρόνια κατὰ τὰ ὁποῖα ἓνας μεγάλος
ἀριθμὸς πολιτῶν καὶ ὑπαλλήλων ἀκόμη ἦτο εἰς ἀμφιβο-

λίαν ἂν τό καθεστῶς αὐτό θά διήρκει ἢ ὄχι καί ἂν μάλιστα ἤκουαν τὰς διαδόσεις τῶν διαφόρων καφενοβίων, ἐπερίμεναν ἀπό ὥρας εἰς ὥραν διὰ τὴν πύση κατὰ ἓνα διάφορον τρόπον, παρασκηνιακόν ἢ συνωμοτικόν...

... Δέν ἠμπορῶ νά τό εἶπω ἐν γένει, ἀλλά κατὰ μέγα μέρος. Ἐννοεῖτε διὰ τὴν πλέον ἀπεκτήθη κοινή συνείδησις, διὰ τὴν πρόκειται περὶ καθεστώτος, τό ὅποῖον ἐδράζεται μέσα εἰς τὰς ψυχὰς καί τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων καί διὰ τὴν τίποτε δέν θά ἠδύνατο νά τό κλονίσῃ καί διὰ τὴν εἶναι τό διαρκές καθεστῶς τῆς Ἑλλάδος, μέ τὰς ἐξελίξεις τὰς ὁποίας θά λάβῃ εἰς τό μέλλον...» (Λόγος πρὸς φοιτητὰς Παντείου, 29 Νοεμ. 1939).

Τελικῶς, τό καθεστῶς ἐπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενον ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Δέν ἐπεσεν ἀπὸ ἐσωτερικὰ αἰτία. Διότι ἦτο οἰκοδομημένον ἐπὶ ὀργανώσεων καί ἰδεολογίας.

Ἄφου διεξῆλθον τὰς βασικὰς ἰδεολογικὰς κατευθύνσεις τῆς 4ης Αὐγούστου περαινῶν τό κεφάλαιον μέ μίαν ἀναφορὰν εἰς τὰ ὑπόλοιπα στηρίγματα τοῦ Μεταξᾶ. Ὁ Στρατὸς ἔμεινε μέχρι τέλους πιστός. Σπανίως θά εὐρεθῇ ἀξιωματικὸς πού δέν θά ἀναγνωρίσῃ τό ἔργον τοῦ Μεταξᾶ. Γραμμὴ του ἦτο νά ἀπομακρύνῃ τὸν στρατὸν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν. Καί τό κατῳρθῶσε ὅσον ἐξῆ. Μετὰ ἤρχισε πάλιν ἡ ἀνάμειξις, πού ὀφείλεται εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν πολιτικῶν, πού μέ τὰ καμώματά των ἀναγκάζουν τοὺς στρατιωτικὸς νά ἐπεμβαίνουν καί, ἐφ' ὅσον δέν ὑπάρχει ὁ «Μεταξᾶς», τὰ ἐπακόλουθα εἶναι γνωστά. Ἐπαναστάσεις, πού δέν εἶναι Ἐπαναστάσεις καί δημοκρατίαι, πού δέν εἶναι δημοκρατίαι καί ἔχει ὁ Θεός, ὅσον ἀντέχει ἡ Ἑλλάς.

Ἡ λαϊκὴ μᾶζα ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ Μεταξᾶ, ἰδιαίτερος ὁ ἐργατικὸς κόσμος. Ὁ Μεταξᾶς ἐγινε τόσον δημοφιλῆς, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. «Βράδυ μόνος, ὁδὸς Ἐρμού. Ἐκδηλώσεις ἀγά-

της από τόν κόσμο», σημειώνει εις τό «Ἡμερολόγιον», τήν παραμονήν τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1940. Καί ἄλλοῦ περιγράφει τόν «ένθουσιασμόν τοῦ Λαοῦ» ἢ «τήν μεγάλη λαϊκή χαρά» πού συνήντα ἀπό δπου διήρχετο. Δέν νομίζω νά ἦσαν προσποιηταί αἱ ἐκδηλώσεις, διότι ἀκόμη καί σήμερα τό μεγάλο πλῆθος ἐνθυμεῖται μέ ἀγάπη καί σεβασμό τόν δοξασμένον κυβερνήτην. Γνωρίζω ἀκόμη καί κομμουνιστάς πού ἐκτιμοῦν τόν Μεταξᾶν, ἐνώ εις πολλάς πτωχικάς οἰκίας ἔχω ἰδεῖ τήν φωτογραφίαν του. Τήν ὑστεροφημίαν του καί τό καλόν του ὄνομα, μόνον πληρωμένοι κονδυλοφόροι ἀμφισβητοῦν, πάντα μέ τήν νεφελώδη ἐπίκρισιν ὅτι κατήργησε τήν δημοκρατίαν. Αὐτά, βεβαίως, δέν εἶναι σοβαρά ἐπιχειρήματα διά νά εἶναι ἄξιοι ἀπαντήσεως οἱ μετά θάνατον ὑβρισταί τοῦ Μεταξᾶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

Αί παραμοναί του πολέμου - Η πολιτική ουδέτερότης τής Ελλάδος - Αί προκλήσεις του Μουσολίνι - Ο τορπιλλισμός τής «Έλλης» - Ο Χίτλερ έναντι τών Ελλήνων - Τά διπλωματικά παρασκήνια - «Έρχεται ό Γκράτσι» - Η δόξα του '40 - Η αλήθεια διά τήν στάσιν τών Άγγλων και Γερμανών - Αί διαφωνίαι του Μεταξά μέ τήν Άγγλίαν - Ο Έθνικός Κυβερνήτης «πεθαίνει»

Άπό τας αρχάς του 1939 ό Μεταξάς είχεν άντιληφθή ότι ή Εύρώπη θά αίματοκυλισθῆ. Όλόκληρος ή πολιτική δραστηριότης του έστράφη προς τήν κατεύθυνσιν νά μεινη ή Έλλάς ουδέτερα. Σαφέστατα ή έξωτερική πολιτική τής «4ης Αυγούστου» συνωψίζετο εις τά κάτωθι:

«... Κατά τήν τρομεράν αὐτήν σύγκρουσιν ή όποία ουγκλονίζει τά θεμέλια τής Εύρώπης, ή Έλλάς πάντοτε έτοιμη εις πάσαν θυσίαν προς έξασφάλισιν τής άκραιότητος του έδάφους της, τής ανεξαρτησίας και τής τιμής της, εάν τά υπέρτατα αυτά αγαθά έκινδύνευαν, έμεινε έξ αρχής ουδέτερα. Έμεινε δέ ουδέτερα ή Έλλάς ούχι από έγωισμόν ή από άδιαφορίαν, αλλά διότι άναμετρώσα τας δυνάμεις της, τά μέσα της και τήν γεωγραφικήν της θέσιν, έχει πλήρη συνείδησιν ότι ή καλλιτέρα ύπηρεσία τήν όποίαν δύναται νά προσφέρει

εις τήν καταξοχιζομένην Εὐρώπην εἶναι νά συντείνη ὅπως διατηρηθῆ ἡ εἰρήνη τουλάχιστον εἰς τό τμήμα αὐτό τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ὅπου τήν ἔταξεν ἡ Θεία Μοῖρα. Διά τοῦτο καί ἡ οὐδετερότης αὐτῆς ὑπῆρξε πρὸς πάντα εἰλικρινῆς καί ἀσχέτως μέ τήν ἀπόφασιν τῆς Ἑλλάδος ὅπως οὐδεμίαν οἰανδήποτε παραβίασιν τῆς οὐδετερότητος αὐτῆς ἀνεχθῆ, ἡ Ἑλλάς εἶναι πεπεισμένη ὅτι τά ἕτερα Κράτη, ἀναγνωρίζοντα τήν καλήν αὐτῆς πίστιν, θά σεβασθῶσιν ἀπολύτως τήν οὐδετέραν αὐτῆς θέσιν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πολιτική τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς τῆς πολεμικῆς κρίσεως...» (Ἀπό τό διάγγελμα τῆς 4ης Αὐγ. 1940).

Ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργός χειρίζεται ἀποκλειστικῶς τήν ἐξωτερικήν πολιτικήν τῆς χώρας. Εἰς τās συχνάς ἐπαφάς του μέ τόν Ἄγγλον πρέσβυν δηλοῖ ἀπεριφρόσως, πῶς μέ τήν Ἄγγλιαν ἡ Ἑλλάς ἔχει καί θά διατηρήσῃ φιλικάς σχέσεις. Τίποτε παραπάνω. Εἰς περίπτωσιν πολέμου, τό Ἑλληνικόν Ἔθνος θά ἔμενε ἀπολύτως οὐδέτερον. Εἰς τόν Ἰταλόν πρέσβυν παρεπονείτο διά τās συγκεντρώσεις Ἰταλικῶν στρατευμάτων εἰς τήν Ἀλβανίαν. Ἐλάμβανεν καθησυχαστικάς ἀπαντήσεις, ἀλλά δέν τās ἐπίστευεν. Εἰς τοῦς Γερμανούς διεμαρτύρετο διά τήν φιλοβουλγαρικήν των στάσιν. Ἐλάμβανε καί ἀπό ἐκείνους καθησυχαστικάς ἀπαντήσεις. Εἰς αὐτούς εἶχε κάποιαν ἐμπιστοσύνην: «Ἐλπίζω ὅτι οἱ Γερμανοί δέν θά μᾶς θυσιάσουν χάριν τῶν Βουλγάρων» (Ἡμ. 20 Ἰουν. 1940). Τόν Ἀπρίλιον τοῦ 1939 ἐπεσκέφθη τās Ἀθήνας ὁ Γκαίμπελς. Ἀσφαλῶς οὐδεὶς γνωρίζει τί συνεζήτησε μέ τόν Μεταξᾶν. Πάντως εἶναι βέβαιον πῶς ἐζητήσαμεν ἀπό τήν Γερμανίαν ἐγγυήσεις διά τήν πολιτικήν ἀνεξαρτησίαν καί τήν ἑδαφικήν μας ἀκεραιότητα. Καί, ὅπως ἀπεδείχθη ἀργότερον ἀπό τās παρεμβάσεις τοῦ Χίτλερ, πού προσεπάθησε νά παρεμποδίσῃ τόν Μουσολίνι, οἱ Γερμανοί ὑπεσχέθησαν νά σεβασθοῦν τήν

Ἑλλάδα

Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ γαμβρός τοῦ Μουσολίνι, ὁ Τσιάνο, εἰργάζετο διὰ λογαριασμόν τῶν Ἑγγλων. Ἴσως ἀπέβλεπε εἰς ὠρισμένην στιγμήν νά καταλάβῃ τήν ἐξουσίαν, ἴσως ὑπῆρχε ἄλλος λόγος, ἠθικῆς φύσεως, πού τόν ἐσπρωχνε εἰς τόν ρόλον τοῦ «προβοκάτορα». Θαμπωμένος ὁ Ντούτσε ἀπό τό ἰδεώδες τῆς δημιουργίας Ἱταλικῆς Αὐτοκρατορίας καί ξεγελασμένος ἀπό ψευδεῖς πληροφορίας σχετικῶς πρός τό ἀξιόμαχον τῆς Ἑλλάδος ἔρριψε τόν κύβον. Εἰς μυστικάς συσκέψεις καθώρισε ὡς ἄμεσον στόχο τήν κατάληψιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀφοῦ ἐγκατεστάθη εἰς τήν Ἀλβανίαν προετοιμάζε μεθοδικῶς τήν ἐξόρμησιν ἐναντίον τῆς πατρίδος μας.

Οἱ Ἑγγλοι, ἀπό πλευρᾶς των ἤθελαν μέ κάθε τρόπο νά προσδεθῶμεν εἰς τό ἄρμα των. Ὁ Μεταξάς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐξέκοπεν αὐτή τήν ἐπιθυμίαν των μέ λογικά, ὄσον καί ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα. Τούς εἶπε μέ ἀπλούς λόγους, ὅτι διὰ νά συμμαχήσωμεν πρέπει νά μᾶς δώσουν τήν ἀναγκαίαν στρατιωτικήν βοήθειαν, ὥστε νά ἡμποροῦμε μόνοι μας νά ἀνταπεξέλθωμεν εἰς ἐνδεχόμενον πόλεμον. Μετά, πάντως, ἀπό τόν τορπιλλισμόν τῆς «Ἑλλης», ὅπως ἀναφέρει καί εἰς τό «Φόρεϊν Ὀφφισ» ὁ Ἑγγλος πρέσβυς Πάλαιρετ, ὁ Μεταξάς εἶναι ἀποφασισμένος νά ἀνασταθῇ καί «νά προτιμήσῃ τήν καταστροφήν παρά τήν ταπείνωσιν». Ἐτόνισε ἀκόμη ὁ Μεταξάς εἰς τήν Ἑγγλικήν κυβέρνησιν, ὅτι «δέν πρόκειται νά κάνῃ τίποτε πού θά προκαλοῦσε ἐπίθεσι, καί δέν θά ἐπιστρατευθῇ παρά μόνο τήν τελευταία στιγμή...».

Ἐπί πλέον ἐζήτηε πολεμικήν βοήθειαν. Ἡ στάσις τῆς Ἑγγλίας ἦτο πολύ διάφορος ἀπό τήν κατεύθυνσιν Μεταξά. Ἡ Ἑγγλία ἤθελε ἀνυπερθέτως νά λάβωμεν μέρος εἰς τόν πόλεμον, ὅταν αὐτός θά ἤρχιζεν, ἔσω κι' ἂν δέν ἐδεχόμεθα ἐπίθεσιν. Διὰ νά τό ἐπιτύχῃ αὐτό ἔπρεπε νά ἀποσυρθῇ ὁ Μεταξάς. Νά ἀποθάνῃ ἢ νά γίνῃ κοινοβουλευτική κυβέρνη-

σις. Εϊστά «μυστικά ἀρχεία» τοῦ «Φόρειν Ὀφφις», πού εἶδον τό φῶς τῆς δημοσιότητος, ἀναγιγνώσκομεν εἰς ἀναφοράν τοῦ Ἑγγλοῦ στρατιωτικοῦ ἀκολούθου εἰς τάς Ἀθήνας συν/ρχου Μπλάντ, ὅτι «ὁ στρατηγός Μεταξᾶς θά ἦταν ἀπρόθυμος νά ἐγκαταλείψῃ τήν ἐξουσίαν του ἢ νά χαλαρώσῃ τό ἐθνικοσοσιαλιστικόν πρόγραμμα του» (19 Φεβρ. 1940). Ὁ ἴδιος ὁ Μπλάντ ἰσχυρίζεται ἀκόμη, ὅτι ἀποκλείεται ἡ συγκρότησις ἀντιπροσωπευτικῆς κυβερνήσεως. Ἐπομένως δέν ἀπέμενε παρά ὁ θάνατος τοῦ Μεταξᾶ. Εἰς τό «μνημόνιον» περὶ τῆς ἐπισήμου βρετανικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς (1η Μαρτ. 1940), πού εὐρίσκεται καί αὐτό εἰς τά «μυστικά ἀρχεία» τοῦ «Φόρειν Ὀφφις», ἀναφέρεται πῶς «ὑπῆρξαν πληροφορίαὶ ὅτι ἡ ὑγεία τοῦ Μεταξᾶ εἶναι κακή, ἀλλά δέν ἔχουν ἐπιβεβαιωθῆ. Εἶναι ἄνθρωπος μεγάλης ἡλικίας καί ὑπάρχει πάντοτε ἡ πιθανότης νά ἐκλείψῃ ἀπὸ τήν σκηνὴν. Εἰς παρομοίαν περίπτωσιν εἶναι ἐμφανές, ὅτι θά ἦτο πρὸς συμφέρον μας νά εἶχαμε κάποιον λόγον εἰς τήν ἐπιλογὴν ἑνὸς περισσότερον καταλλήλου διαδόχου...».

Αὐτονόητον τυγχάνει ὅτι ὁ «περισσότερον κατάλληλος διάδοχος» θά ἠκολούθει τήν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν καί θά ἐταῦταζεν ἐκ τῶν προτέρων τήν τύχην τῆς Ἑλλάδος μέ τά ἀγγλικά συμφέροντα. Ἡ ἐπιθυμία τῶν φίλων μας Ἑγγλων νά ἀνακατευσθῶν εἰς τά ἐσωτερικά τῆς πατρίδος καί νά μᾶς χρησιμοποιοῦσιν ὡς πῖονι εἰς τήν σκακιέρα τῶν διεθνῶν τῶν μηχανορραφιῶν εἶναι προφανές καί καταφανῶς προσκρούει εἰς ἕνα ἄνθρωπον.

Οἱ Γερμανοὶ εἶχον πᾶν ὄφελος νά κρατήσουν τήν Ἑλλάδα, εἰς περίπτωσιν συρράξεως σύμμαχον ἢ οὐδετέραν. Τό «σύμμαχος» ἀπεκλείσθη ἀπὸ ἐμᾶς. Ἡ προσχώρησις τῆς Ἑλλάδος εἰς τόν Ἄξονα δέν ἦτο δυνατή, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς μας θέσεως, πού μᾶς καθίστα εὐπροσβλήτους εἰς τόν ἀγγλικόν στόλον, ἀλλά καί δι' ἄλλας αἰτίας. Συγκεκριμένως οἱ σύμμα-

χοι του Χίτλερ, Ἴταλοι καί Βούλγαροι ἀπῆλθον, οἱ μὲν νά φθάσουν μέχρι τῆς Πρεβέζης, οἱ δέ νά φθάσουν μέχρι τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως (βλ. καί λόγον Μεταξᾶ πρὸς ἐκπροσώπους Τύπου, 30 Ὀκτ. 1940). Ἀφοῦ ἀπεκλείσθη ἡ ἔνταξις μας εἰς τὸν Ἄξονα ἠκολουθήσαμε τὴν πολιτικὴν οὐδετερότητα, καί εἰσῆλθομεν εἰς τὸν πόλεμον, ἀπὸ ἐθνικὴν ἀνάγκην. Διὰ νά πραγματοποιηθῇ τὸ «οὐδετέρα» ἔπρεπε νά μᾶς ἐξασφαλίσουν οἱ Γερμανοὶ τὰ οἰκονομικά καὶ πολεμικά μέσα, διὰ νά εἴμεθα ἱκανοί, ἐκμεταλλευόμενοι τὸν παράγοντα τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων, νά ἀποτρέπωμεν ἐπιθετικὰς ἐνεργείας ἀπὸ τοὺς γείτονας. Ἀπὸ τὰ γεγονότα προκύπτει ὅτι ὁ Χίτλερ ἀπεφάσισε τὴν ὀλόπλευρον βοήθειαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸν στρατιωτικὸν τομέα μᾶς ἐχορήγησε ἕνα σημαντικὸν δάνειον, μὲ τὸ ὁποῖον κατωρθώθη ἡ πολεμικὴ προπαρασκευὴ τῆς χώρας. Σχετικῶς ὁ τότε ὑπουργὸς οἰκονομικῶν Κ. Ζαβιτσιάνος ἀνεκοίνωσε εἰς τὸν τύπον:

«... Τὸ γεγονός ἔχει ὑψίστην ἐθνικὴν καὶ οἰκονομικὴν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν καὶ ἄλλοτε ἐτόνισα. Διὰ τοῦ δανείου τούτου συμπληροῦται προσπάθεια μοναδικὴ καὶ εἰς ἑκτασιν καὶ εἰς ἀποτέλεσμα. Μᾶς δίδονται δηλαδὴ τὰ μέσα, ὅπως τὸ πρῶτο στρατιωτικὸν πρόγραμμα τῶν 6.150 ἑκατομ. δραχμῶν διὰ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νά ἐκτελεσθῇ ἐντὸς διαστήματος ὀκτῶ ὀλοκλήρων ἐτῶν, πραγματοποιηθῇ ἐντὸς τοῦ τρέχοντος ἔτους!...» («Καθημερινή», 19 Ἰαν. 1937).

Αἱ δηλώσεις αὐταί, πού ἔκανε ἐπάνω εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν του ὁ Ζαβιτσιάνος «διωρθώθησαν» ἀπὸ τὸν Μεταξᾶ, πού ὠμίλησε διὰ ρυθμίσεις μεταξὺ ἑλληνογερμανικῶν τραπεζῶν κ.τ.λ. Ἐν τούτοις προεκάλεσαν τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργοῦ οἰκονομικῶν, πού τὴν ἐξήτησεν ὁ Μεταξᾶς, διότι ἀκριβῶς ἀπεκάλυψεν τὴν πηγὴν τῆς οἰκονομικῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ

έξοπλισμού τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπειδή ἐξετίμα τόν Ζαβιτσιάνον δέν παρέλειψε νά τοῦ στείλῃ τήν ἀκόλουθον ἐπιστολήν:

Ἄγαπητέ Κώστα,

Ἐξήγησα εἰς τήν Α.Μ. τόν Βασιλέα τοὺς λόγους τῆς παραιτήσεώς Σου, ὅστις καί ἐλυπήθη διά τήν τοιαύτην παρουσιασθεῖσαν ἀνάγκην.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐμέ, κατόπιν τῆς τόσοσ ἀρμονικῆς σχέσεώς μας καί πλήρους συμφωνίας μας καί εἰς τήν γενικήν πολιτικήν καί εἰδικῶς εἰς τήν οικονομικήν πολιτικήν τῆς Κυβερνήσεως, δέν ἤμπορῶ παρά νά Σοῦ ἐκφράσω καί διά τῆς παρουσίας τήν εἰλικρινῆ λύπην μου, διότι χάριν ἀποφυγῆς διεθνῶν παρεξηγήσεων ἐπιζημίων διά τήν Ἑλλάδα, ἠναγκάσθην νά στερηθῶ πολυτίμου συναδέλφου καί συνεργάτου.

Μετά εἰλικρινοῦς φιλίας

Ι. ΜΕΤΑΞΑΣ

Ἐκτός τῆς πολεμικῆς βοθηείας ἡ Γερμανία, διά νά κερδίσῃ τήν οὐδετερότητά μας εἰς ἓνα μελλοντικόν πόλεμον ἐνίσχυσε ἀποτελεσματικῶς τήν οἰκονομίαν τῆς Ἑλλάδος, μέχρι τοῦ σημείου νά ἀγοράσῃ ὅλα τά καπνά μας διά περίοδον ἕξ ἐτῶν (!) καί νά καλύψῃ σχεδόν ὅλο τό ἐξαγωγικόν μας ἐμπόριον.

Ὅταν οἱ Ἄγγλοι δυσανασχέτησαν διά τάς οικονομικάς συναλλαγάς τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Γερμανίαν, ὁ Μεταξᾶς εὗρε τήν εὐκαιρίαν νά τοὺς τά εἴπῃ ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ, μέσῳ τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας εἰς Λονδίνον, εἰς τήν ὁποίαν ἐδίδε σχετικᾶς ὁδηγίας:

«... Ἡμεῖς μέ τήν Γερμανίαν διατηροῦμεν καλᾶς σχέσεις, ἐφ' ὅσων μάλιστα πρόκειται καί περί τῶν κυριωτέρων μας πελατῶν εἰς τό ζήτημα τῶν καπνῶν. Καί

προπαντός τώρα, πού περιέλαβε εἰς τό Κράτος της καί τήν Αὐστροίαν, αἱ οἰκονομικαί μας σχέσεις πυκνοῦνται περισσότερο. Ἀπό τούς Ἕλληνας ἐξαρτᾶται νά γίνονται καί αὐτοί καλοί πελάται μας, κυρίως εἰς τά καπνά.

Ἐκτός ἐάν δέν τούς ἐνδιαφέρῃ ἡ οἰκονομική μας ὑπαρξίς, ὅποτε ὁμως δέν πρέπει καί νά παραπονοῦνται, ἐάν καί ἡμεῖς κοιτάζωμεν νά κερδίσωμεν ἀλλαχόθεν τά πρὸς τό ζῆν ἀναγκαῖα...» (31 Μαΐου 1938, ἐπιστολή Μεταξᾶ πρὸς Σιμόπουλο).

Ὑστερα ἀπό ὅσα ἀνεφέρθησαν διαγράφεται καθαρώς τό περιγράμμα τῶν τάσεων τῶν ξένων κρατῶν καί τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς μεταξὺ των σχέσεις. Ἡ Ἰταλία ἐπεδίωκε τήν ὑποδούλωσίν μας. Ἡ Γερμανία εἶχε συμφέρον νά μείνωμεν οὐδέτεροι. Ἡ Ἀγγλία ἤθελε νά μᾶς ἐμπλέξῃ μέ κάθε τρόπον, διὰ νά ἐπεκταθῇ ὁ πόλεμος εἰς βᾶρος τῶν Γερμανῶν καί οἱ γείτονές μας καταδοκοῦν νά ἐπιδράμουν ἐξοντωτικῶς ἐπάνω εἰς τήν Ἑλληνικήν γῆν. Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ διπλωματικοῦ κυκεῶνος, ὅπου ἡ οἰκονομία, ἡ κατασκοπεία καί ὁ ψυχολογικὸς πόλεμος ὠργίασαν, ὁ Μεταξᾶς ἐκυβέρνησεν ἡρέμως καί σταθερώς τό Κράτος διερχόμενος ἀπὸ συμπληγάδας, διὰ νά μὲν οὐδέτερον.

Ἡ οὐδετερότης τοῦ Μεταξᾶ δέν σημαίνει ἀδράνεια ἢ μοιρολατρικήν ἀναμονήν. Κάθε ἄλλο. Προπαρασκευάζετο ἀδιακόπως διὰ πόλεμον. Παρηκολούθει μέ αὐστηρότητα καί τὰς μικροτέρας λεπτομερείας, πού ἐσχετίζοντο μέ τὸν στρατόν. Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τοῦ ὕλικου, τὰ ὄπλα, ἡ ἐκπαίδευσις, ὁ στόλος καί ἡ ἀεροπορία ἐγνώρισαν τήν δημιουργικὴν παρουσίαν τοῦ ἀκαταπονήτου ἡγέτου. Ἐνδεικτικῶς περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀεροπορίαν. Τό 1935 τὰ ἐπίσημα στοιχεῖα βεβαιώνουν τὴν οὐσιαστικὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ δπλου. Ὑπενθυμίζομεν ὅτι τότε κατηντήσαμε, εἰς τὴν διάρκειαν τοῦ κινήματος τοῦ 35, νά δανεισθῶμεν(!) ἀπὸ τὴν Γιουγκοσλαβίαν ἕν ἀερο-

πλάνον και μερικές βόμβας!! Τό τί προσέφερε εις τήν αεροπορίαν ὁ Μεταξᾶς, ὡς τό διαβάσωμεν εις τήν ἔκδοσιν τῆς «ἐκθέσεως τῆς πολεμικῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων» (Β' τόμος, σελ. 491) ὅπου, ἀρμοδίως και ὑπευθύνως, λέγεται:

«... Ἀπό τοῦ 1936 ἤρχισεν ὁ πλουτισμός τῆς Ἀεροπορίας, διά πάσης φύσεως αεροπορικοῦ ὑλικοῦ. Παρηγγέθησαν τότε 300 περίπου αεροσκάφη διαφόρων τύπων, πολεμικά και ἐκπαιδευτικά. Παρηγγέθη ἐπίσης σημαντικός ἀριθμός βομβῶν, πολυβόλων, ἀσυρμάτων, ἀλεξιπτώτων, φωτογραφικῶν μηχανῶν κ.λπ. Δυστυχῶς ὅμως, λόγω τοῦ ἐκτραγέντος τό 1939 Β' Παγκοσμίου Πολέμου, πλείσται τῶν παραγγελιῶν τούτων ἠκυρώθησαν ὑπό τῶν ἐργοστασιῶν. Παρελήφθησαν ἐν τούτοις 130 νέα πολεμικά αεροσκάφη, ἀναγνωρίσεως, βομβαρδισμοῦ και διώξεως, ὡς και 75 ἐκπαιδευτικά τοιαῦτα...».

Ἦτο βέβαιος ὅτι ὁ πόλεμος θά ἔλθῃ. Ἔχει διαγνώσει τάς αἰτίας του και τόν ἀναμένει. Ἀπό τόν Σεπτέμβριον τοῦ 1938, ἀνησχεῖ. «Φόβος πολέμου» σημειώνει και ἄλλοτε προσδιορίζει τόν ἐχθρόν: «ἀπειλή Μουσσολίνι». Ὅσο περνᾶ ὁ καιρός, τόσον και ἐδραιώνεται μέσα του ἡ πεποίθησις τοῦ ἐπερχομένου κινδύνου. Τήν 18ην Μαρτίου 1939 ἔχει πλέον συνειδητοποιήσει ὀριστικῶς τόν κίνδυνον και ἀπό τότε λαμβάνει τήν μεγάλην ἀπόφασιν. «Φοβερά ἀπόφασίς μου ἐν περιπτώσει Ἰταλικῆς ἀπειλῆς», πού μετά δεκαεννέα μῆνας θά ἐκτελέσῃ. Δεκαεννέα τυρανικούς μῆνας θά ὑποφέρει ἀφαντάστως ἀγωνιζόμενος εις τήν πολυμέτωπον διπλωματικὴν πάλην...

Τόν Ἀπρίλιον τοῦ 1939 οἱ Ἰταλοὶ ἀποβιβάζονται εις τήν Ἀλβανίαν διά νά «ἀποκαταστήσουν τήν εἰρήνην, τήν τάξιν και τήν δικαιοσύνην». Ἀμέσως ὁ Μεταξᾶς συγκαλεῖ συμβού-

λιον ἐπιτελαρχῶν καὶ καθορίζει τὰ μέτρα ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Ταυτοχρόνως ἀποτείνεται πρὸς τοὺς Ἄγγλους, οἱ ὁποῖοι πείθονται – ἢ προσποιούνται ὅτι πείθονται – ἀπὸ τὰς διαβεβαιώσεως τοῦ Μουσσολίνι. Αὐτῆς τῆς ὑφῆς καὶ ἄλλας παρομοίους ἀποκοιμιστικὰς διαβεβαιώσεις θά κἀνη, τώρα καὶ κατόπιν, ὁ Μουσσολίνι καὶ πρὸς τὸν Μεταξᾶν, ἀλλὰ ὁ Κεφαλλῆν δέν ἐξαπατᾶται. Διατηρεῖ τὴν ἀταραξίαν του, ὥστε νὰ δείχνῃ ὅτι δῆθεν ἐπέισθη, ἐνῶ παρακολουθεῖ ἀγρυπνος κάθε ἰταλικὴν κίνησιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ἐνίστε ἐκφράζει τὴν ἀνησυχίαν του, ἀλλὰ δέχεται τὰς καθησυχαστικὰς ἀπατηήσεις τοῦ Γκράτσι.

Πῶς νὰ τὸν πιστεύσῃ, ἀφοῦ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς ἤρχισαν οἱ στρατιῶται των νὰ τραγουδοῦν τὸ: «Θ' ἀποβιβαστοῦμε στὸν Πειραιᾶ καὶ θά καταλάβουμε ὅλο τὸ Αἰγαῖο!» (*Sbarcheremo al Pireo e conquisteremo tutto l' Egeo!*). Ὁ Μεταξᾶς, ἐπειτα ἀπὸ συνεννοήσεις πού εἶχε μέ τὸν Χίτλερ, ὅπως ἀποκαλύπτει εἰς λόγον του εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ τύπου (30 Ὀκτ. 1940) ἠκολούθει τὴν πολιτικὴν τῆς ἀποφυγῆς προκλήσεων. Πρὸς τοῦτο, ἀπὸ τῆς 4ης Ἀπριλίου 1939 εἶχεν προειδοποιήσῃ, μέσῳ τῶν προξενείων μας, τοὺς βορειοηπειρώτας, νὰ «ἀπόσχουν ἐπιμελῶς πάσης ἀντι-ἰταλικῆς ἐκδηλώσεως οἰασδήποτε μορφῆς».

Ἐν τούτοις οἱ Ἰταλοὶ συνέχιζαν. Ἐδήλωναν ἄνευ ἐντροπῆς, ὅτι ἡ χώρα των «θά μεριμνήσῃ διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐθνικῶν τῆς (Ἀλβανίας) βλέψεων». Ὁ διοικητὴς, μάλιστα, τοῦ Ἰταλικοῦ τμήματος, πού πρῶτον εἰσῆλθεν εἰς τὰ Τίρανα, διεκήρυξεν ὅτι «ἡ Ἰταλία ἐρχεται διὰ νὰ μεγαλώσῃ τὴν Ἀλβανίαν». Ὁ Μεταξᾶς ὑπέμενε στωϊκῶς τοὺς Ἰταλικούς ἐρεθισμούς. Ὅταν ὁ νομάρχης τῆς Φλωρίνης τὸν ἐπληροφόρησεν, ὅτι ὁ Ἀλβανὸς Βασιλεὺς Ζῶγ, διὰ νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς κατέφυγε εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Μεταξᾶς ἐτηλεγράφησεν αὐθημερόν εἰς τὴν ἐν Ρώμῃ πρεσβείαν μας νὰ ἀνακοι-

νωθή εις τό Ἰταλικόν ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ὅτι «... ἡ κυβέρνησις θά λάβῃ πάραντα ἅπαντα τά ἀναγκαῖα μέτρα ἐπί τῷ σκοπῷ νά ἀποκλεισθῇ οἰαδήποτε ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐδάφους πολιτική δρᾶσις τοῦ Βασιλέως Ζώγ, ἣτις θά ἡδύνατο ὅπως ἴσως νά ἀποτελέσῃ κατάχρησιν τῆς παρεχομένης εἰς πολιτικούς φυγάδας φιλοξενίας».

Καμμία, λοιπόν, ἀπό μέρους μας πρόκλησις, οὔτε κἀν ἀπάντησις εἰς τὰς προκλήσεις. Ὁ Μεταξᾶς προητοιμάζετο διά τὴν μεγάλην ἀναμέτρησιν. Τό «κούφιο νταηλίκι», πού εἰρωνεύεται ὁ Παλαμᾶς ἦτο ξένο πρὸς τόν χαρακτήρα τοῦ Ἑλληνος Ἐθνικοῦ Κυβερνήτου.

Ἡ καλολαδωμένη μηχανή τοῦ πολέμου θά ἀρχίσῃ ἐντὸς ὀλίγου τό ἔργον τῆς ἐπὶ τῆς Εὐρώπῃς. Εἶναι Αὐγουστος τοῦ 1939 καὶ ὁ Μεταξᾶς καλεῖ τόν Γεώργιον νά διακόψῃ τόν παραθερισμόν του εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ νά ἔλθῃ ἀνεπισήμως εἰς τὰς Ἀθήνας, διότι «ἀπό ὦρα σέ ὦρα περιμένω πόλεμο. Μολονότι μέσα μου δέν μπορῶ νά τό πιστεύσω»!

Ὁ Σεπτέμβριος τοῦ 1939 εἰσήλθεν μέ πόλεμον. Ἡ πολιτική οὐδετερότης τίθεται εἰς ἐφαρμογήν. Ὁ Μανιαδάκης θά ἐκδώσῃ μίαν διαταγήν, ὅπου: «συζητήσεις καὶ σχόλια, εἰς τὰ καφενεῖα, τὰς ὁδοὺς, τράμ, λεωφορεῖα, σιδηροδρόμους καὶ δημοσίους ἐν γένει χώρους περὶ τῶν ἐμπολέμων, προκαλοῦσαι ἀντεγκλήσεις ἢ καὶ δυσφορίαν μεταξύ τῶν ἀκροατῶν, ἀπαγορεύονται τελείως. Οἱ παραβάται συλλαμβανόμενοι θά παραπέμπωνται αὐθημερόν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Ἀσφαλείας...».

Τά ὀλέθρια περιστατικά τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου δέν πρόκειται νά ἐπαναληφθοῦν. Οἱ Ἕλληνες δέν θά διχασθοῦν εἰς Ἀγγλοφίλους καὶ Γερμανοφίλους. Θά παραμείνουν θεαταί, χωρὶς νά σπαράσσωνται μεταξύ των πρὸς χάριν τῶν ξένων. Οὔτε αἱ ἐφημερίδες θά ἐρεθίζουν μέ διχαστικὴν καὶ ἐμπρηστικὴν ἀρθρογραφίαν τόν λαόν. Οὔτε καὶ οἱ πρᾶ-

κτορες τῶν ἐμπολέμων θά κυκλοφοροῦν ἐλευθέρως, διὰ νά ὀξύνουν τούς εὐεξάπτους Ἕλληνας. Ἐμφύλιος σπαραγμός δέν θά ἐπαναληφθῆ. Μήτε θά καταρρακιωθῆ ἡ ἐθνική ἀξιοπρέπεια τῆς πατρίδος, ὅπως συνέβη εἰς τό παρελθόν, μέ τās ξενικάς ἐπεμβάσεις. Ἀκόμη καί οἱ Ἄγγλοι, εἰς σπανίαν κρίσιν εἰλικρινείας θά ἀναγνωρίσουν ὅτι:

«... Ὁ Στρατηγός προσπάθησε ἀσφαλῶς νά κρατήσῃ τή Χώρα του στόν μέσο δρόμο τῆς οὐδετερότητος χωρίς καμμιά θυσία τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας καί τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας...» («Τάϊμς», 5 Αὐγ. 1940).

Καί θά παραδεχθοῦν πῶς ὁ Μεταξᾶς:

«... ἐκυβέρνησε τήν Ἑλλάδα περισσότερο ἐπιτυχῶς ἀπό κάθε ἄλλον πολιτικό τῆς ἡγέτη, μετά τίς πρώτες καί καλύτερες μέρες τοῦ κ. Βενιζέλου...» (ἐνθ. ἀνωτ.).

Εἰς αὐτό τό στάδιον τοῦ πολέμου καί μετά τήν συντριβήν τῆς Πολωνίας ὑπῆρχε κόσμος πού προσεδόκα, ὅτι θά γίνῃ εἰρήνη. Ὁ Χίτλερ προέτεινε ἐμμέσως καί ἀμέσως εἰρήνευσιν. Δέν εἶχε ἄλλωστε κάποιον λόγον νά πολεμήσῃ τούς Γάλλους ἢ ἄλλους Εὐρωπαίους. Καί νά τούς νικήσῃ, τί νά τούς κἀνῃ; Ἐκεῖνος ἤθελε ἐπέκτασιν εἰς τήν Ἀνατολήν. Ἐκεῖ θά ἐστελλαν οἱ Γερμανοί τά πληθυσμακά των πλεονάσματα. Τό Τρίτο Ράϊχ ἤθελε ζωτικόν χώρον καί εὐλόγως ἐζήτηι ἐκτάσεις εἰς τήν Ἀνατολήν καί ὄχι εἰς τήν Γαλλίαν. Μετά τήν ἥτταν τῶν Πολωνῶν, πού, ὅπως γράφει ὁ ἱστορικός Ραιημόν Καρτιέ, «περίμεναν νά μποῦν νικηταί εἰς τό... Βερολῖνον» ἐφάνη μία ἀκτίς ἐλπίδος. Ὁ Μεταξᾶς ποτέ δέν ἐπίστευσεν πῶς θά μετετρέπετο ἡ ἐλπίς εἰς πραγματικότητα. Διατί; Τό λέγει ὁ μόνος του, λίαν εὐγλώτως: «Εἰρήνη ἀραγε; Πολύ ἀμφιβάλλω. Οἱ Ἐβραῖοι δίδουν τό κτύπημα κατὰ τῆς Γερμανίας!» (Ἡμ. 4

Ὀκτ. 1939).

Αἱ ἀπόπειραι τοῦ Χίτλερ, διὰ στενώτερον προσεταιρισμόν ἐναυάγησαν. Οἱ Ἀγγλογάλλοι, ἐπίσης, ἐξεβίαζαν συνεχῶς, ὥστε νά λάβωμεν μέρος εἰς τόν πόλεμον. Ὁ Μεταξᾶς ἀνθίστατο. Ἐμενεν ἀκλόνητος εἰς τήν πολιτικήν τῆς οὐδετερότητος. Ἐξεδήλωνε τήν πικρίαν του, «γιά τόν τρόπο πού μᾶς μεταχειρίζονται καί ἀπειλοῦν νά μᾶς μεταχειρισθοῦν οἱ Ἀγγλοι καί οἱ Γάλλοι» (Ἡμ. 24 Δεκ. 1939). Ὅταν τοῦ ζητοῦν νά σταματήσῃ τās συναλλαγᾶς μέ τήν Γερμανίαν ἀντιδρᾶ, διότι αὐτό θά ἐσήμαινε ὑπαγωγήν τῆς Ἑλλάδος εἰς τήν Ἀγγλίαν, ἀνευ λόγου καί συμφέροντος.

Τόν Φεβρουάριον τοῦ 1940 μεταβαίνει εἰς Βελιγράδιον, ὅπου συνείρχετο ἡ σύνοδος τοῦ Συμβουλίου τῆς Βαλκανικῆς Συνεννοήσεως. Ἐκεῖ συνητηθῆ μέ τόν Ἀντιβασιλέα Παῦλον καί συνεφώνησαν εἰς κοινήν γραμμήν ἐνεργειῶν, ἰδίως ἀπέναντι τῶν Βουλγάρων, πού ἐκαιροφυλάκτουν. Κατά τήν ἐπιστροφήν σκληραίνει τήν στάσιν του. Δίδει τās πλέον αὐστηράς ὁδηγίας πρὸς σιωπήν. Τούς θέλει ὄλους, διπλωμάτας, στρατιωτικούς καί τόν Βασιλέα ἐσφραγισμένους. Κανείς δέν ὀμιλεῖ διὰ τόν πόλεμον, δέν ἐκφέρει γνώμας, δέν σχολιάζει. Ὅσον βλέπει ὁ Μεταξᾶς νά πλησιάζῃ ὁ πόλεμος, τόσο καί δέν διστάζει, τόσο καί εἶναι πλέον ἀποφασιστικός. Ὁ μικροκαμωμένος ἄνθρωπος μέ τό ἀγαθό ὕφος τοῦ οἰκογενειάρχου, διοικεῖ μέ σιδηρᾶν πυγμήν: «παίρνω ἀποφάσεις. Τίς ἐκτελῶ. Ὅλην τήν ἡμέρα στό πόδι χωρίς φαγητό... Ἐπαβάλλομαι... Ἐπιβάλλομαι... Θέλω. Ὑποτάσσονται ὄλοι. Τά ἴδια μέ Καθηγητάς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης... ἔκαμα ὁ,τι ἤθελα...» (Ἡμ. 28 Φεβρ. 1940).

Ἡ παραζάλη ἐκείνων τῶν ἡμερῶν καί ὁ φόρτος ἐργασίας, τόν καταποντοῦν. Μιά στομαχική αἰμορραγία τόν κρατεῖ ἄρρωστον ἐπὶ δεκαπενθήμερον. Δύο φορές τόν ἐπισκέπτεται ὁ Βασιλεὺς, διὰ νά πληροφορηθῇ τήν πορείαν τῆς ἀσθενείας

καί ὁ λαός ἀνησυχεῖ σοβαρῶς.

Εἰς τό διάστημα τῆς ἀρρώστειας του οἱ ξένοι προσεπάθησαν νά ἀναμειχθῶν εἰς τά ἐσωτερικά μας, διασπείροντες ψευδεῖς εἰδήσεις καί πλησιάζοντες διαφόρους παλαιούς πολιτικούς καί ἄλλους παρασηνιακούς παράγοντας. Τό μόνο πού κατώρθωσαν ἦτο νά στείλουν δυό-τρεις εἰς τήν ἔξοριαν. Οἱ Ἄγγλοι, τότε, ἀπεβίβασαν κρυφίως μερικούς πράκτορας εἰς τήν Κρήτην, οἱ ὁποῖοι κατέληξαν εἰς τήν φυλακήν. Τό ἴδιο ἔπαθαν καί ὠρισμένοι Γερμανοί «ἀρχαιολόγοι»...

Ἐν τῷ μεταξύ, οἱ Γερμανοί σαρώνουν τήν Ὀλλανδίαν καί εἰσβάλλουν εἰς τό Βέλγιον. Ὁ Μεταξᾶς δέν ἀνησυχεῖ καθόλου μέ τούς Γερμανούς. Ἡ Ἑλλάς δέν κινδυνεύει ἀπό ἐκείνους, ἀλλά ἀπό τούς Ἰταλούς. «*Τό ζήτημα εἶναι γιά μᾶς τό κατά πόσον ὁ θόρυβος τῆς Ἰταλίας εἶναι σοβαρός*» (Ἡμ. 14 Μαΐου 1940). Κατά τήν ἰδίαν ἡμερομηνίαν προβλέπει τήν ἦταν τῆς Γερμανίας: «*Ἀλλά πόσον θά βαστήξῃ ἡ Γερμανία; Καί εἰς τόν ἄλλον πόλεμον παρ' ὄλας τῆς τάς ἐπιτυχίας ἐπείσε*».

Ὁ Ἰταλικός ἰμπεριαλισμός, ἡμέραν πρός ἡμέραν, ἀποβάλλει τό προσωπεῖον. Εἰς τήν Ρώμην τοιχοκολλοῦν προκηρῦξεις, πού διακηρύττουν ἀπιθάνους διεκδικήσεις, π.χ.:

«... Ἐπί τῇ βάσει τῶν ἀναμφισβητήτων ἱστορικῶν δικαιωμάτων ὡς καί τοιούτων ὑπεροχῆς, ὀλόκληρος ἡ κεντρική καί μεσημβρινή Γαλλία, ἡ λεκάνη τῆς Μεσογείου, ἡ Ἀδριατική, ἡ Κροατία, ἡ Δαλματία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Κύπρος, ἡ Ἀλβανία, ἡ Ἱερουσαλήμ ἀνήκουν εἰς τήν Ἰταλίαν».

Ταντοχρόνως καλλιεργεῖται ψυχολογική προετοιμασία τοῦ Ἰταλικοῦ λαοῦ, διά ἐχθρικήν διάθεσιν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ψυχροπολεμική προπαγάνδα συναντᾷ πρόσφορον ἔδαφος. Ὅλα αὐτά ὁ Μεταξᾶς τά παρακολουθεῖ προσεκτικῶς.

Αί αναφοραί πού φθάνουν εις τό γραφείον του διοχετεύονται από τόν Μανιαδάκη εις τήν Γερμανικήν πρεσβείαν, από όπου ό πρίγκιψ Έρμπαχ τάς αποστέλλει εις Βερολίνον. Έκεί τά μελλοντικά σχέδια του Ντούτσε ήσαν γνωστά. Οί Γερμανοί τά αποδοκιμάζουν. Τώρα, ιδίως, πού ή επίθεσις κατά τής Γαλλίας εύρίσκετο έν εξέλιξει, πάσα συζήτησις περί τών εμπλοκών εις τά Βαλκάνια έκανε ξεαλλον τόν Χίτλερ.

Όσοτόσον ό Μεταξάς θέτει εις έφαρμογήν τό σχέδιο κατά τών Ίταλών εις περίπτωσιν επιθέσεώς των. Είναι άπλουν και τετραγωνικόν, όπως ή λογική του δημιουργού του, πού φυσικά ήτο ό ίδιος ό Μεταξάς. Ό Παπάγος και οι στρατηγοί δέν είχαν ιδέαν. Τό σχέδιο προέβλεπε νά μή γίνη πρό τής επιθέσεως επιστράτευσις, αλλά μυστικώς μόνον και σταδιακώς θά καλούνται ώρισμένοι ήλικίαι. Μόλις έπιτεθούν οι Ίταλοί, αι δυνάμεις προκαλύψεως θά άμυνθούν έλαστικώς, μέχρις ότου φθάσουν αι επιστρατευμένοι πλέον μονάδες, όποτε θά ηρχιζεν ή άντεπίθεσις, μέ σκοπόν νά τούς πετάξωμεν εις τήν θάλασσαν. Τό σχέδιο ήτο επιθετικόν κι' όχι άμυντικόν. Ό Μεταξάς είχε προσωπικώς επινοήσει και έκπονήσει τό σύστημα επιστρατεύσεως, πού εις σύντομον χρόνον έπετύγγανε νά φέρη εις τό μέτωπον σημαντικάς δυνάμεις. Ή πλήρης επιστράτευσις δέν ήτο δυνατόν νά γίνη, ένόσω ύπήρχεν ή άπειλή πολέμου, χωρίς νά πραγματοποιηται, διότι άν δέν έκαναν τήν επίθεσιν οι Ίταλοί θά κατερρέαμεν οικονομικώς, ένω θά είχαμε δώσει και τήν άφορμήν επιθέσεως, πού ό Μουσολίνι θά έπραγματοποιεί όταν τόν συνέφερε.

Παρά τάς πιέσεις, ό Μεταξάς δέν εκήρυττε γενικήν επιστράτευσιν. Έκαλούντο ήλικίαι, αναλόγως πρός τήν έγγύτητα του κινδύνου. Τόν Ίούνιον έχει πάρει τήν ήρωϊκήν άπόφασιν, πού θά σημειώση και στό «*Ημερολόγιόν*» του. Είναι άποφασισμένος, εις περίπτωσιν καταστροφής τής Ελλάδος, νά σκοτωθή εις τό μέτωπον. «*Όλα θά καταρρεύσουν; Τότε*

θά πάω καί ἐγώ μέ τόν στρατόν καί θά ἐπιζητήσω νά σκοτωθῶ» (29 Ἰουν. 1940). Μεθοδικός καθώς ἦτο εἶχε συντάξει καί τήν διαθήκην του:

ΔΙΑΘΗΚΗ Ι. ΜΕΤΑΞΑ

Ὁ ὑποφαινόμενος Ἰωάννης Παναγῆ Μεταξᾶς διαθέτω τά τῆς περιουσίας μου ὡς ἐξῆς:

Ἐγκαθιστῶ κληρονόμους μου τήν σύζυγόν μου Λέλαν (Ἐλένην) τό γένος Κώστα ΧατζηἸωάννου καί τά τέκνα μου Λουλοῦ (Λουκία) σύζυγον Γεωργίου Μαντζούφα καί Νανά (Ἰωάννα) σύζυγον Εὐγενίου Φωκά. Καί εἰς μέν τήν σύζυγόν μου ἀφήνω τήν ἐπικαρπίαν ἐφ' ὄρου ζωῆς τῆς ὀλοκλήρου τῆς περιουσίας μου, εἰς δέ τά τέκνα μου ἀφήνω τήν κυριότητα κατ' ἴσα μερίδια τῆς περιουσίας μου ἦν θά παραλάβωσι μετά τόν θάνατον τῆς ἐπικαρπωτρίας μητρὸς των.

Κληροδοτῶ εἰς τήν Ἐθνικήν Ὀργάνωσιν Νεολαίας ὀλόκληρον τήν βιβλιοθήκην μου, ἀφοῦ ἐκ ταύτης λάβωσιν ἡ τε σύζυγός μου καί τά τέκνα μου ὡς καί οἱ γαμβροί μου ὅσα βιβλία θελήσωσι πρὸς ἀνάμνησιν.

Ἐν Κηφισῷ τῇ 6ῃ Ἰουνίου 1940
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΝΑΓΗ ΜΕΤΑΞΑΣ

Ἡ ἔντασις τοῦ ψυχροῦ πολέμου αὐξάνεται. Οἱ Ἴταλοί μᾶς κατηγοροῦν, ζητοῦν ἀνακλήσεις πρεσβευτῶν, διαμαρτύρονται διὰ φανταστικά πράγματα, φωνάζουν, ἀπειλοῦν... Ὁ Μεταξᾶς τά ἀντιμετωπίζει ἡρέμως, γαληνίως. Ἐπιστρατεύει δυό ἡλικίας καί πιέζει τούς Γερμανούς νά κρατήσουν τόν Μουσσολίνι, πού βιάζεται διὰ τό «Ἰμπέριο». Τήν 13ην Αὐγούστου 1940 ἐξαπολύεται μεγάλη δημοσιογραφική ἐπίθεσις ἀπό τὰς Ἰταλικὰς ἐφημερίδας προσωπικῶς ἐναντίον τοῦ Μεταξᾶ. Ἦτο ὁ προάγγελος μίας ἀνανδρίας. Τήν 15ην Αὐγού-

γούστου, οι Ίταλοί τορπιλίζουν τό εϋδρομον «Έλλη» πού σημαιοστολισμένον διά τόν έορτασμόν τής Παναγίας ήτο ήγκυροβολημένον εις τόν λιμένα τής Τήνου. Έρριξαν τρεις τορπίλλας. Αί δυό έξερράγησαν επί του λιμενοβραχίονος, αλλά δυστυχώς ή τρίτη επέτυχε τό πλοϊον, τό όποϊον έβυθίσθη. Είς νεκρός και 29 τραυματíαι ήσαν τά θύματα του λαού των σιλέτων.

Ό Μεταξάς άντελήφθη πώς ό Χίτλερ άπέτρεψε τόν Μουσολίνι νά έπιτεθής άμέσως μετά τόν άνανδρον τορπιλισμόν: «Έκ διαφόρων πηγών έξω και έξω Ίταλία άπέσχε πολεμικής ένεργείας έναντίον μας - Χίτλερ;» (Ήμ. 18 Αύγ. 1940). Μολονότι από τά κομμάτια τής τορπίλλης δέν ύπήρχεν άμφιβολία διά τήν έθνικότητα των ύπουλων δολοφόνων, ό Μεταξάς προσεποιήθη ότι δέν έγνωρίζαμεν εις ποίους άνήκε τό ύποβρύχιον. Ό λαός έγνώριζε τήν άλήθειαν και ένα βωβό μίσος έθήριενε κατά των Ίταλών. Άπετάθη εις τούς Γερμανούς. «Έρώτησις εις Γερμανίαν... Άκόμα 10 βράδυ καμμία άπάντησις. Πολύ μέ άνησυχούν». (Ήμ. 24 Αύγ. 1940). Τελικώς, ό πρέσβυς μας Ραγκαβής συνητήθη μέ τόν Ρίμπεντροπ και έξησφαλίσαμεν, ότι οι Γερμανοί θά έμποδίσουν τούς Ίταλούς νά μάς έπιτεθούν: «Μάς έσωσαν και έσχάτως από Ίταλίαν... Εϋνοια Χίτλερ... Δύναται (Ραγκαβής) έπιζητήση συνάντησιν Χίτλερ και εύχαριστήση εκ μέρους μου - Βεβαιούται εκ Ρώμης τελευταία επέμβασις Χίτλερ» (Ήμ. 28-29 Αύγ. 1940).

Αί γερμανικαί παρεμβάσεις δέν επαναπαύουν τόν Μεταξά. Κατά τας δυσκόλους αυτές ώρας οι πολιτικάντηδες του δημιουργούν προβλήματα. Τούς αντιμετωπίζει δυναμικώς. Ό φίλος του Τουρκοβασίλης στέλλεται εις έξορίαν και όλοι άνταλαμβάνονται ότι ό Μεταξάς δέν παιζει, ποτέ δέν έπαιζε και ιδίως τοιαύτην έποχήν. Γίνεται φιλύποπτος. Άντικαθιστά όλη τήν φρουρά του. Άπαιτεί από τόν Γεώργιον νά ξεκαθαρίση τήν θέσιν του: συμφωνεί ολοκληρωτικώς μέ τήν πολιτι-

κήν του; Ναι ἢ όχι; Ὁ Βασιλεὺς ἀπήντησε «ἀπολύτως σύμφωνος».

Ὁ μοιραῖος Ὀκτώβριος τοῦ '40 φέρει τὰς πληροφορίες τῶν Ἑλλήνων κατασκόπων περὶ συγκεντρώσεων Ἰταλικῶν στρατευμάτων πλησίον τῶν συνόρων. Τὰ ἄσχημα προαισθήματα κυριεύουν τὸν Μεταξᾶν. Ἐσωτερικῶς συγκλονίζεται, ἀλλ' ἐξωτερικῶς δείχνει νηφάλιος. Ἐν τούτοις περιμένει τὸν πόλεμον. Ἀπορεῖ πού δέν ἔρχεται.

«13 Ὀκτωβρίου. Ἦσυχία... 14 Ὀκτωβρίου. Ἦσυχία... 16 Ὀκτωβρίου. Ἐξακολουθεῖ ἡ περιέργος ἡσυχία... 17 Ὀκτωβρίου. Ἡ παράδοξος ἡσυχία... 19 Ὀκτωβρίου. Ἦσυχία... 20 Ὀκτωβρίου. Ἦσυχία... 21 Ὀκτωβρίου. Ἦσυχία... 22 Ὀκτωβρίου. Ἦσυχία... 23 Ὀκτωβρίου. Ἦσυχία... 24 Ὀκτωβρίου. Ἐλάβαμε ὄλα τὰ μέτρα μας... 25 Ὀκτωβρίου. Σήμερα δέν ἔγινε ἡ ἰταλική ἐπίθεσις... 26 Ὀκτωβρίου. Οὔτε σήμερα ἐπίθεσις... 27 Ὀκτωβρίου. Τί νύχτα! Κατὰ τὰς 2 τὸ πρωὶ Νικολούδης τηλεφωνεῖ καταγγελίαν ἐναντίον μας Στέφανι—δι' Ἑλληνική συμμορία εἰσηλθεν εἰς Ἀλβανικὸν ἔδαφος, συνεπλάκη κ.λπ. Συνδυάζων πληροφορίας καὶ φήμας καὶ ἡμερομηνίας (25-28) ἀπέκτησα πεποιθήσιν δι' ἐπικεῖται περὶ σκηνοθεσίας δι' ἐπικειμένην αὐριον ἴσως ἐπίθεσιν. Νικολούδης σπίτι μου. Συνεννόησις κ.λπ. μέ Παπάγον καὶ σύνορα.. Ἐννοεῖται δι' ἐλαγοκομήθηκα δύο ὄρες διακοπτόμενος ἀπὸ τὸ τηλέφωνο...».

Δέν νομίζω νὰ χρειάζωνται σχόλια, διὰ νὰ ἀντιληφθῆ κάποιος, πῶς τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου ὁ Μεταξᾶς δέν ἠφνιδιάσθη, ὅπως ἐνόμιζαν οἱ Ἴταλοί. Προητομασμένος περιμένε νὰ δοξάσῃ τὸ ἔθνος καὶ αὐτὸς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς ἄξιος πολέμαρχος.

Ἡ 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940 ἦτο Δευτέρα. Προτοῦ ξημερώσῃ,

εις τήν αἶθουσαν ὑποδοχῆς μιᾶς οἰκίας, εἰς τήν Κηφισίαν, δύο ἄνδρες συνωμῶν γαλλικά. Μέ τήν ἡμέραν θά ἀνατεῖλῃ νέος καιρός διά δύο Ἔθνη. Ὁ Μεταξᾶς, ἀπό μετριοφροσύνης, δέν περιέγραψε ἐκείνην τήν δραματικήν σκηνήν. Ἡ ἐγγραφή εἰς τό «Ἡμερολόγιον» πού σχετίζεται μέ τήν κήρυξιν τοῦ πολέμου εἶναι δωρική:

«Νύκτα σίς τρεῖς μέ ξυπνοῦν, ὁ Τραυλός. Ἔρχεται ὁ *Grazzi*. - Πόλεμος!...».

Ὁ Γκράτσι ὠμίλησεν περισσότερο διεξοδικῶς. Ἐγραψε βιβλίον, ἔδωκε συνεντεύξεις καί περιέγραψε ἀπό τό ἕν μέρος τό μεγαλεῖον καί ἀπό τό ἄλλο τήν ἀθλιότητα τῶν ιστορικών στιγμῶν. Νά τί ἐξεμυστηρεύθη:

«... Εἰς τήν ἐν Κηφισίᾳ οἰκίαν τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ μετέβην ὀλίγον πρό τῆς 3ης πρωϊνῆς ὥρας καί ὄχι μέ τό αὐτοκίνητον τῆς Πρεσβείας, ἀλλά μέ τό μικρόν ἰδιωτικόν αὐτοκίνητον τοῦ στρατιωτικοῦ ἀκολουθου, ὀδηγούμενον ὑπό τοῦ ἰδίου καί συνοδόν ἕνα μόνον διερμηνέα, διά νά συνεννοηθῇ μέ τόν σκοπόν. Ἐφθάσαμεν ἔξω τῆς οἰκίας τοῦ Μεταξᾶ, ἀκριβῶς εἰς τὰς τρεῖς παρά δέκα. Ὅταν ὁ συνοδεύων ἡμᾶς διερμηνεύς, εἶπεν εἰς τόν σκοπόν, ὅτι ὁ Πρεσβευτής τῆς Ἰταλίας ἐπιθυμεῖ νά κἀνῃ μίαν ἐπίγειον ἀνακοίνωσιν εἰς τόν κ. Πρωθυπουργόν, ὁ σκοπός ἤρχισε νά κτυπᾷ ἐπανειλημμένως τό κουδοῦνι, διά νά ξυπνήσῃ τήν ὑπηρεσίαν. Μέχρις οὗ δοθῇ ἀπό μέσα ἡ ἀπάντησις—καί παρήλθον ἀρκετὰ λεπτά, διότι φυσικόν ἦτο κατά τήν ὥραν ἐκείνην ὄλοι νά κοιμοῦνται— ἡ ἀγωνία μου εἶχεν ἐνταθῆ, καί ἡ συνειδησίς μου μέ ἐπίεξε, σκεπτόμενος ὅτι τήν στιγμήν ἐκείνην ἐγινόμην συνένοχος μιᾶς ἀτιμίας. Εἶδα ἐπί τέλους ν' ἀνάβῃ τό φῶς καί τόν Μεταξᾶ νά κατεβαίνει. Μέ

έγνώρισε και διέταξε τόν σκοπόν νά μέ αφήση νά περάσω. Μοῦ ἔδωσε τό χέρι, καί μέ ὠδήγησεν εἰς ἕνα μικρό σαλόνι. Μόλις ἐκαθήσαμεν, τοῦ εἶπα δι ἔχω νά τοῦ κάμω μίαν ἀνακοίνωσιν καί τοῦ ἔδωσα τό ἔγγραφο. Ἦρχισε μετά προσοχῆς νά τό διαβάξῃ... Παρηκολούθησα τήν συγκίνησίν του καί εἰς τά χέρια του καί εἰς τά μάτια του. Ὅταν ἐτελείωσε τήν ἀνάγνωσιν, ἐσήκωσε τό κεφάλι του καί ἐκάρφωσε τά μάτια του ἐπάνω μου. Μέ σταθεράν φωνήν, καί βλέποντάς με κατάματα, μοῦ εἶπε:

– Αὐτό, σημαίνει πόλεμον.

Τοῦ ἀπήντησα ἀργά καί σιγά, δι τοῦτο θά ἦτο δυνατόν νά ἀποφευχθῆ, ἂν ἡ ἑλληνική κυβέρνησις ἔδιδε διαταγήν νά ἐπιτραπῆ εἰς τά τμήματα τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ, πού θά ἐκινουῖντο τήν δην πρωϊνήν ὥραν, νά περάσουν. Μοῦ ἀπήντησεν: ΟΧΙ. Διότι καί τεχνικῶς ἀκόμη θά ἦτο τοῦτο «ἀδύνατον» νά γίνη...

Τοῦ πρόσθεσα:

– Ἄν ὁ Στρατηγός Παπάγος ἤμποροῦσε διά τοῦ ἀσυρμάτου νά διαβιβάσῃ μίαν διαταγήν εἰς τάς διοικήσεις τῶν μονάδων νά μή παρεμβάλουν ἐμπόδια εἰς τά τμήματα τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ...

Ὁ Μεταξᾶς μέ διέκοψε καί μοῦ εἶπεν:

– ΟΧΙ! Ἀδύνατον. Ἡ εὐθύνη τοῦ πολέμου, βαρύνει ἀπολύτως τήν ἰταλικήν κυβέρνησιν. Διότι ἐγνώριζε πολὺ καλά, δι ἡ Ἑλλάς ἦτο ἀποφασισμένη νά παραμείνῃ σὺδετέρα, ἀλλά καί ἀποφασισμένη νά ὑπερασπισθῆ τό ἔδαφός της, ἐναντίον οἰουδήποτε πού θά ἀπεπειράτο νά τό παραβιάσῃ.

Ἐπιθύρῃσα: Δέν χάνω τήν ἐλπίδα.

Ὁ Μεταξᾶς ἐσηκώθη καί μέ συνώδευσε μέχρι τῆς θύρας, χωρίς νά μοῦ δώσῃ ἀπάντησιν. Ἐφῆγα ὑποκλινόμενος μέ τόν βαθύτερον σεβασμόν, πρό τοῦ γέροντος αὐτοῦ, πού ἐπροτίμησε τήν θυσίαν, ἀντί τῆς ὑποδουλώ-

σεως. Έφυγα ταπεινωμένος, και μέ σφιγμένην τήν ψυχήν μου από μῖσος διά τό ἐπάγγελμά μου...

Μετά τήν ἀναχώρησίν μου ἐκ τῆς ἐν Κηφισία οἰκίας τοῦ Ἰωάννου Μεταξά, ἤμην ἀπολύτως βέβαιος, δι μέ-
χρι τῆς ἑως πρωϊνῆς ὥρας, πού θά ἔληγεν ἢ διά τοῦ
τελεσιγράφου τασσομένη προθεσμία ἀποδοχῆς τῶν ὀ-
ρων του, οὔδεμία ἐπρόκειτο νά μου δοθῆ ἀπάντησις ἐκ
μέρους τῆς τότε ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ὅπως καί συ-
νέβη. Δι' αὐτό καί δέν ἐδοκίμασα καμμίαν ἐκπληξιν,
ὅταν τό ὄρολόγιον ἐσήμαινε τήν ἡν πρωϊνήν, χωρίς νά
ἔχω λάβει καμμίαν ἀπάντησιν ἐπί τοῦ ἐπιδοθέντος ἐγ-
γράφου. Ἀπό τό «ΟΧΙ» καί τό «ΑΔΥΝΑΤΟΝ» πού δῖς
μου ἐπανέλαβε καί ὅταν ἀκόμη ἐφευγα, ὁ Μεταξάς,
ἐσχημάτισα ἀμέσως τήν ἀπόλυτον βεβαιότητα, δι οὔ-
δεμία συζήτησις ὑποχωρήσεως ἐκ μέρους του ἤμποροῦ-
σε νά γίνῃ. Ἡ ἄρνησις ὑποταγῆς, τό «ΟΧΙ» του, ἦτο
ἀπόλυτον καί κατηγορηματικόν.

Πρός χάριν τῆς ἱστορίας, ἀναφέρομεν, δι ἡ ἀκριβῆς ἀπά-
νησις τοῦ Μεταξά ἦτο: «*Alors, c' est la guerre!*» (Λοιπόν,
πόλεμος!).

Ὁ θηλυπρεπῆς Ἰταλός ὑπουργός ἐξωτερικῶν καί γαμβρός
τοῦ Μουσσολίνι κόμης Τσιάνο σημειώνει εἰς τό πολιτικόν
ἡμερολόγιόν του (22 Ὀκτωβρ. 1940), δι:

«... Ὁ Μουσσολίνι ἠτοίμασε μίαν ἐπιστολήν πρὸς τόν
Χίτλερ τῆς γενικῆς καταστάσεως. Κάμνει βεβαίως
μνεϊαν καί τῆς ἐπκειμένης δράσεώς μας κατά τῆς Ἑλ-
λάδος, ἀλλά χωρίς νά καθορίξῃ οὔτε τήν μορφήν οὔτε
τήν ἡμερομηνίαν, φοβούμενος μή τόν σταματήσουν ἀ-
κόμη μίαν φοράν».

Ἡ ἐπιστολή αὐτή προκαλεῖ τήν ὀργήν τοῦ Χίτλερ. Τήν
ἔλαβε καί ἀργά, διότι ὁ Μουσσολίνι, ἐπίτηδες τήν ἔστειλε

εις τό Βερολίνον, ἀπ' ὅπου ἀπουσίαζεν ὁ Χίτλερ. Εὐρίσκετο εἰς τήν Ἰσπανίαν καί εἰς τήν Γαλλίαν. Εἶχε συναντήσει τόν Φράνκο καί τόν Πεταῖν. Ἀπό τό Μοντουάρ ὁ Ρίμπεντροπ τηλεφωνεῖ εἰς τόν Τσιάνο, ὅτι ὁ Φύρερ θέλει νά δῆ τό συντομώτερον τόν Ντούτσε. Κλείνουν συνάντησιν τήν Δευτέραν 28 Ὀκτωβρίου, εἰς τήν Φλωρεντίαν. Ὁ ἱστορικός Ραιημόν Καρτιέ λέγει παραστατικῶς:

«Ἐνα πράγμα δμως ἀπασχολεῖ τόν Χίτλερ: ἔχει πάρεϊ ἀπό τόν Μουσσολίνι ἕνα γράμμα ἀνησυχητικό. Ὁ Ντούτσε παραπονεῖται ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Μιλᾷ γιά πρόκληση, πού δέν εἶναι διατεθειμένος νά ἀνεχθῆ.... Τό τραῖνο, μέ ἕναν ἐξαγριωμένο Χίτλερ τρέχει μέ κατεύθυνση πρὸς τήν βόρειο Ἰταλία. Νύχτα. Ἐνα τηλεγράφημα φθάνει ἀπό τόν πρίγκιπα Μπίσμαρκ, ἀπό τήν Ρώμη. Ἀναφέρει εἰς τόν Φύρερ, ὅτι ὁ Τσιάνο τοῦ ἐδιάβασε τό τελεσίγραφο πού θά δώσουν σέ λίγο στήν Ἑλληνική Κυβέρνηση. Ἐπάγωσαν ὄλοι. Καί, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ διερμηνέας τοῦ Χίτλερ, Δρ. Σμίτ: «Ἡ εἶδηση αὐτή κατέληξε νά μᾶς κάνη νά νοιώθουμε τήν ἴδια θερμοκρασία μέ τό πρόωρα χιονισμένο τοπίο, πού διασχίζαμε ταξιδεύοντας πρὸς τήν Ἰταλία. Ἡ ἀστυνομία ἔσπευσε στόν τόπο τοῦ ἐγκλήματος, ὅπως συνήθως, πολὺ ἀργά...».

Μέ κορδέλες, φτερά καί φοῦντες ὑπεδέχθη ὁ Μουσσολίνι ἕναν κατηφῆ Χίτλερ. «Φύρερ, προχωροῦμε. Τά στρατεύματά μας εἰσῆλθον νικηφόρος στήν Ἑλλάδα σήμερον εἰς τάς 6 τό πρωί». Ὁ Καρτιέ σχολιάζει: «Ὑστερα, βλέποντας τήν δυσαρέσκεια ζωγραφισμένη στό πρόσωπο τοῦ συμμάχου του, προσθέτει: Ἐμὴν ἀνησχεῖτε. Τά πάντα θά τελειώσουν σέ δεκαπέντε μέρες...». Καί πράγματι ἐτελείωσαν, ἀλλά ὄχι ὅπως ὑπελόγιζαν οἱ Ἰταλοί.

Εἰς τὴν πολιτικὴν του διαθήκην ὁ Χίτλερ θά ἐξαπολύσῃ μύδρους διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἰταλῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος: «Ἐπωφελήθηκε (ὁ Μουσσολίνι) ἀπὸ τὴν ἀπασχόλησί μου γιὰ νὰ βάλῃ μπρὸς τὴν καταστρεπτικὴ ἐκστρατεία του κατὰ τῆς Ἑλλάδος» καὶ ἀλλοῦ, εἰς τὸ ἴδιον κείμενον: «... ἂν δέν ἦταν οἱ δυσκολίες πού μᾶς δημιουργήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τὴν ἠλίθια ἐκστρατεία τους στὴν Ἑλλάδα...».

Τὴν 20ὴν Νοεμβρίου 1940 ὁ Χίτλερ στέλλει προσωπικὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Μουσσολίνι, ὅπου τοῦ γράφει:

«Ὅταν σᾶς παρεκάλεσα νὰ μέ δεχθῆτε εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ἤρχιζα τὸ ταξιδιόν μου μέ τὴν ἐλπίδα ὅτι θά ἐπρολάμβανα νὰ σᾶς ἐκθέσω τὰς σκέψεις μου προτοῦ νὰ ἔχῃ ἀρχίσῃ ἡ ἀπειλουμένη σύρραξις μέ τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὴν ὁποίαν εἶχα μόνον ἀορίστους πληροφορίες...».

Ἐν συνεχείᾳ, τοῦ λέγει πῶς ἤθελε νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἐπιχειρήσιν, τοῦ ἐξηγεῖ πῶς ἔπρεπε νὰ γίνῃ καί, τέλος, τοῦ ἐπισημαίνει τὰς συνεπείας τῆς ἀποτυχίας, πού εἶναι πλέον γεγονός. Ὁ Χίτλερ προσανατολίζεται εἰς τὸ νὰ εὔρεθῇ τρόπος νὰ τερματισθῇ ὁ πόλεμος εἰς τὰ Βαλκάνια... Τό ἔχει ἀνταληφθῆ καὶ ὁ Τσιάνο, πού εἶδε τὸν Φύρερ εἰς τὸ Μπέργκχοφ. Γράφει εἰς τὸ ἡμερολόγιό του:

«... Τό ἀπόγευμα συνήνητσα τὸν Χίτλερ εἰς τὸ Μπέργκχοφ... Ἀτμόσφαιρα βαρεία. Εἶναι ἀπαισιόδοξος καὶ πιστεύει ὅτι ἡ κατάστασις ἔχει πολὺ ἐπιδεινωθῆ ἀπὸ ὅσα συνέβησαν εἰς τὰ Βαλκάνια. Αἱ ἐπικρίσεις του εἶναι ἀνοικταί, στερεαί καὶ ὀριστικά. Προσπαθῶ νὰ συζητήσω μαζί του, ἀλλὰ δέν μέ ἄφησε νὰ ἀπαντήσω...».

Εἰς τὰς τρεῖς τό πρώϊ ὁ Μεταξᾶς εἶχεν εἰς χεῖρας του ἓνα τελεσίγραφον, τό εἰσιτήριο διὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἡ τελεσίγραφικὴ διακοίνωσις ἔλεγε τὰ ἀκόλουθα:

«Ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη ἐπανειλημμένως νὰ διαπιστώσῃ ὅτι, κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς παρουσίας συρράξεως, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔλαβε καὶ ἐτήρησε στάσιν ἢ ὅποια ἀντίκειται ὀχι μόνον πρὸς τὰς ὁμαλὰς σχέσεις εἰρήνης καὶ καλῆς γειτονίας μεταξὺ δύο χωρῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ καθωρισμένα καθήκοντα τὰ ἀπορρέοντα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἐκ τῆς ιδιότητος αὐτῆς ὡς οὐδετέρου κράτους.

Κατ' ἐπανάληψιν εὐρέθη ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων της καὶ νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐναντίον τῆς συστηματικῆς παραβιάσεώς των, παραβιάσεως ἢ ὅποια εἶναι ἐξαιρετικῶς σοβαρὰ, δεδομένου ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐδέχθη ὅπως ὁ ἀγγλικὸς στόλος χρησιμοποιήσῃ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολεμικῶν του ἐπιχειρήσεων τὰ χωρικά της ὕδατα, τὰ παράλια της καὶ τοὺς λιμένας της, ἠνόνησε τὸν ἀνεφοδιασμόν τῶν ἐναερίων βρεταννικῶν δυνάμεων, ἐπέτρεψε τὴν ὀργάνωσιν εἰς τό ἑλληνικόν ἀρχιπέλαγος μιᾶς ὑπηρεσίας στρατιωτικῶν πληροφοριῶν ἐναντίον τῆς Ἰταλίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἶναι πλήρως ἐν γνώσει τῶν γεγονότων τούτων, τὰ ὅποια ὑπῆρξαν ἀντικείμενον, ἀπὸ μέρους τῆς Ἰταλίας, διπλωματικῶν διαβημάτων, εἰς τὰ ὅποια ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις—ἡτις ἐν τούτοις θὰ ὤφειλε νὰ εἶχεν ἀντίληψιν τῶν σοβαρῶν συνεπειῶν τῆς στάσεώς της— δέν ἀπήντησε διὰ τῆς λήψεως οὐδενὸς μέτρου πρὸς προστασίαν τῆς οὐδετερότητός της, ἀλλὰ, τουναντίον, διὰ τῆς ἐντάσεως τῆς δράσεώς της πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐνόπλων βρεταννικῶν δυνάμεων καὶ τῆς συνεργασίας αὐτῆς μετὰ τῶν ἐχθρῶν

τῆς Ἰταλίας.

Ἡ Ἰταλική Κυβέρνησις κατέχει ἀποδείξεις ὅτι ἡ συνεργασία αὐτῆ εἶχε προβλεφθῆ καὶ κανονισθῆ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀκόμη καὶ διὰ συνεννοήσεων στρατιωτικῆς, ναυτικῆς καὶ ἀεροπορικῆς φύσεως. Ἡ Ἰταλική Κυβέρνησις δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν βρεταννικὴν ἐγγύησιν τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλάς εἶχε δεχθῆ ὡς τμῆμα ἐνεργείας κατευθυνομένης ἐναντίον τῆς ἀσφαλείας τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ρητὰς καὶ καθωρισμένας ὑποχρεώσεις, τὰς ἀναληφθείσας ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὅπως θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Δυνάμεων τῶν εὐρισκομένων εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ἰταλίαν σπουδαίας στρατηγικᾶς θέσεις ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, συμπεριλαμβανομένων ἀεροπορικῶν βάσεων ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ προοριζομένων δι' ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ ἀλβανικοῦ ἐδάφους.

Ἡ Ἰταλική Κυβέρνησις δέον σχετικῶς νὰ ὑπενθυμίσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὰς προκλητικὰς ἐνεργείας τὰς διεξαχθείσας ἐναντι τοῦ ἀλβανικοῦ ἔθνους, διὰ τῆς τρομοκρατικῆς πολιτικῆς τὴν ὁποίαν υἱοθέτησεν ἐναντι τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Τσαμουριάς καὶ διὰ τῶν ἐμμόνων προσπαθειῶν πρὸς δημιουργίαν ἀνωμαλιῶν ἐκεῖθεν τῶν συνόρων τῆς. Καὶ δι' αὐτό τοῦτο τό γεγονός εὐρέθη ἡ Ἰταλική Κυβέρνησις, πλὴν ματαίως, εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὑπενθυμίσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὰς ἀναποφεύκτους συνεπείας ἅς παρομοία πολιτικὴ θὰ εἶχεν ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ἡ Ἰταλία δὲν δύναται νὰ ἀνεχθῆ ἐφεξῆς πάντα ταῦτα. Ἡ οὐδετερότης τῆς Ἑλλάδος ἀπέβη ὅλον ἐν καὶ περισσότερο ἀπλῶς καὶ καθαρῶς φαινομενικῇ.

Ἡ εὐθύνῃ διὰ τὴν κατάστασιν ταύτην ἐπιπίπτει πρωτίστως ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐπὶ τῆς προθέσεώς της ὅπως περιπλέκῃ πάντοτε ἄλλας χώρας εἰς τὸν πόλεμον.

Ἡ Ἰταλική Κυβέρνησις θεωρεῖ ἐκδηλον ὅτι ἡ πολιτι-

κή τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἔτεινε καὶ τείνει νά μεταβάλῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἢ τουλάχιστον νά ἐπιτρέψῃ ὅπως τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος μεταβληθῇ εἰς βάσιν πολεμικῆς δράσεως ἐναντίον τῆς Ἰταλίας. Τοῦτο δέν θά ἡδύνατο νά ὀδηγήσῃ ἢ εἰς μίαν ἐνοπλον ρῆξιν μεταξύ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ρῆξιν τὴν ὁποίαν ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις ἔχει πᾶσαν πρόθεσιν νά ἀποφύγῃ.

Ὅθεν, ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόφασιν νά ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν—ὡς ἐγγύησιν διὰ τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος καὶ ὡς ἐγγύησιν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Ἰταλίας— τὸ δικαίωμα νά καταλάβῃ διὰ τῶν ἐνόπλων αὐτῆς δυνάμεων, διὰ τὴν διάρκειαν τῆς σημερινῆς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ρήξεως, ὠρισμένα στρατηγικὰ σημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔδαφους. Ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις ζητεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅπως μὴ ἐναντιωθῇ εἰς τὴν κατάληψιν ταύτην καὶ ὅπως μὴ παρεμποδίσῃ τὴν ἐλευθέραν διέλευσιν τῶν στρατευμάτων τῶν προοριζομένων νά τὴν πραγματοποιήσωσι. Τὰ στρατεύματα ταῦτα δέν παρουσιάζονται ὡς ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις δέν προτίθεται ποσῶς, διὰ τῆς προσωρινῆς κατοχῆς στρατηγικῶν τινῶν σημείων ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν περιστάσεων καὶ ἐχούσης καθαρῶς ἀμυντικὸν χαρακτήρα, νά θίξῃ ὅπωςδῆποτε τὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις ζητεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅπως δώσῃ αὐθωρεῖ εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀρχάς τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς ἵνα ἡ κατοχὴ αὕτη δυνηθῇ νά πραγματοποιηθῇ κατὰ εἰρηνικὸν τρόπον. Ἐάν τὰ ἰταλικά στρατεύματα ἤθελον συναντήσῃ ἀντίστασιν, ἢ ἀντίστασις αὕτη θά καμφθῇ διὰ τῶν ὅπλων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θά ἔφερε τὰς εὐθύναις αἱ ὁποῖαι ἤθελον προκύψῃ ἐκ τούτου.

Ἀθῆναι, τῆ 28 Ὀκτωβρίου 1940

Ὅλοι αὐταὶ αἱ διπλωματικαὶ περιστροφαὶ ἐσήμαιναν ἓνα ἀπλοῦν πρᾶγμα: «Παραδίδεσθε;» καὶ ἔλαβαν μίαν ἐξ ἴσου ἀπλὴν ἀπάντησιν: «ΟΧΙ!» Μόλις ἀπεχώρησεν ὁ Γκράτσι, ὁ Μεταξᾶς ἐτηλεφώνησεν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ διέταξε νὰ συγκληθῆ ὑπουργικὸν συμβούλιον. Ἐν τῷ μεταξύ καταφθάνει εἰς τὴν Κηφισίαν ὁ Ἄγγλος πρέσβυς Πάλαιρετ, συνεννοεῖται μαζί του, στέλλει τηλεγράφημα εἰς τὸν Τσῶρτσιλ καὶ εἰς τὸν ναύαρχο Κάνιγκαμ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, διὰ νὰ ληφθοῦν μέτρα μὴ τυχόν τολμήσουν οἱ Ἴταλοὶ ἀπόβασιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Μετὰ κατευθύνεται εἰς τὴν αἴθουσαν συσκέψεων. Ὁ πρῶτος ὑπουργὸς πού καταφθάνει, εἰδοποιημένος, εἶναι ὁ ὑπουργὸς ναυτιλίας Ἀμβρόσιος Τζίφος. Ὁ Μεταξᾶς, εὐρίσκετο ἤδη ἐκεῖ. Εἰς τὰς ἀνεκδότους ἀναμνήσεις του ὁ Τζίφος διηγεῖται:

«... Τὸν βρῆκα καθισμένο σέ μία πολυθρόνα μέ τό ὕψος ἀνθρώπου πού εἶχε βγάλει ἀπό τοὺς ὤμους του ἓνα τεράστιο βᾶρος, τοῦ ἀνθρώπου πού αἰσθάνεται δι εχει ἐκτελέσει καὶ ἀπέναντι τῆς πατρίδος του καὶ ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του τό καθήκον του.

Τό πρόσωπό του ἔλαμπε καὶ ἐφαίνετο δέκα χρόνια νεώτερος...».

Μόλις ἐκάθησαν ὅλοι ὁ Μεταξᾶς τοὺς ἀνεκοίνωσε τὰ συμβάντα καὶ ἀφοῦ ἔκανε τὸν σταυρό του ὑπέγραψε τὰ διατάγματα, πού ἦσαν ἔτοιμα ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης καὶ κλεισμένα εἰς ἐσφραγισμένους φακέλλους. Μέ εἰσήγησιν τοῦ ἰδίου ἐνεκρίθη καὶ νόμος μέ ἄρθρο μόνον, πού καθώριζε: «Οὐδεὶς Ἕλλην καθίσταται πλουσιώτερος ἐκ τοῦ πολέμου!» Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον διήρκεσεν ἓνα τέταρτον. Τό Πολεμικὸν Συμβούλιον ἐπερίμενε τὸν Μεταξᾶ. Ὁ πόλεμος ἤρχιζε. Αἱ σειρήνες ξυπνοῦν τὸν λαόν. Ἐν ἀθάνατον κείμενον ἀποτελεῖ τό διάγγελμα τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἄπευ-

θύνεται εις τό Ἔθνος. Εἶναι ἐγερτήριον σάλπισμα:

«Ἡ σαιγή ἐπέστη πού θά ἀγωνισθῶμεν διά τήν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, τήν ἀκεραιότητα καί τήν τιμήν της. Μολονότι ἐτηρήσαμεν τήν πλέον αὐστηράν οὐδετερότητα καί ἴσην πρός ὄλους, ἡ Ἰταλία, μή ἀναγνωρίζουσα εἰς ἡμᾶς τό δικαίωμα νά ζῶμεν ὡς ἐλεύθεροι Ἕλληνες, μου ἐζήτησε σήμερον τήν 3ην πρωϊνήν τήν παράδοσιν τμημάτων τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους, κατά τήν ἰδίαν αὐτῆς βούλησιν, καί μου ἀνεκοίνωσεν ὅτι, πρός κατάληψιν αὐτῶν, ἡ κίνησις τῶν στρατευμάτων της θά ἤρχιζε τήν 6ην πρωϊνήν. Ἀπήντησα εἰς τόν Ἰταλόν Πρόσβυν ὅτι θεωρῶ καί τό αἶτημα αὐτό καθ' ἑαυτό καί τόν τρόπον μέ τόν ὁποῖον γίνεται τοῦτο ὡς κήρυξιν πολέμου τῆς Ἰταλίας κατά τῆς Ἑλλάδος.

Τώρα θά ἀποδείξωμεν ἐάν πράγματι εἴμεθα ἄξιοι τῶν προγόνων μας καί τῆς ἐλευθερίας τήν ὁποίαν μᾶς ἐξησφάλισαν οἱ προπάτορές μας. Ὅλον τό Ἔθνος ἄς ἐγερθῆ σύσσωμον. Ἀγωνισθῆτε διά τήν Πατρίδα, τάς γυναῖκας καί τά παιδιά σας καί τάς ἱεράς σας παραδόσεις.

Νῦν ὑπέρ πάντων ὁ ἀγών».

Οἱ Ἰταλοί εἰσῆλθον εἰς τόν πόλεμον μέ ὀκτώ μεραρχίας, μέ τάγματα Ἀλβανῶν καί μελανοχιτῶνων καί φυσικά μέ τήν ὑποστήριξιν ἰσχυρᾶς ἀεροπορίας, πυροβολικοῦ καί στόλου. Γενικῶς ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψις, ὅτι δέν ἐπολέμησαν γενναίως καί ὅτι εὐκόλως «τό βάζανε στά πόδια». Αὐτό ὄχι μόνο εἶναι ἱστορικόν ψεῦδος, ἀλλά καί ὑποτιμᾷ τήν ἀξίαν τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν, πού τοὺς παρουσιάζει ὡς νικητάς δειλῶν. Τό ἔπος τοῦ '40 δέν ἐγράφη ἐναντίον ἀνάνδρου ἐχθροῦ.

Αἱ ἐπίσημοι καί ὑπεύθυνοι περιγραφαί τῶν μαχῶν δεικνύουν ὅτι οἱ Ἰταλοί ἐπολέμησαν μέ πείσμα, μέ αὐταπάρη-

Θὰ ρυθίσωμεν!
 Αἰγὰ διὰ τοῖς
 ἔργων ὑπὲρ τῆς
 νιότης ἢ δόξα
 28 Οὐλαβίου 1940
 J. Metaxas

σιν. Πρίγκιπες έφονεύθησαν εἰς τό πεδίον τῆς μάχης. Ὀλόκληρα τάγματα φασιστῶν έπεσαν ήρωϊκῶς. Σπιθαμαί εἰδάφους διεξεδικήθησαν λυσσαλέως καί ἀπό τάς δύο πλευράς. Κορυφαί βουνῶν κατελήφθησαν διά νά χαθοῦν εἰς μανιώδεις ἀντεπιθέσεις. Κατελήφθησαν ἐκ νέου καί πάλιν τά ἴδια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δέν ἐνικήσαμεν ἀνάξιον ἐχθρόν. Ἐφάνημεν γενναιότεροι καί έπεβλήθημεν. Οὕτως ἔχουν τά πράγματα. Οἱ Ἕλληνες στρατιῶται καί ἀξιωματικοί δέν ἐξυψώθησαν εἰς ήρωας πολεμοῦντες δειλόν ἀντίπαλον.

Αἱ μεραρχία «Σιέννα», «Μπάρι», «Πάρμα», «Τζούλια», «Βενέτσια», «Κένταυρος», «Πιεμόντε», «Φερράρα», οἱ λόχοι τῶν «Ἀρντίτι», οἱ Βερσαλλιέροι καί αἱ φασιστικά λεγεῶνες ἄφησαν χιλιάδας ἀνδρείων νεκρῶν εἰς τάς ὄροσειράς τῆς Ἡπειροῦ. Ἀποκαλοῦντες τους «φοβιτσιάρηδες» δέν ἐπιτυγχάνομεν τίποτε ἄλλον, ἀπό τό νά μειώνωμεν τήν ἀξίαν τῆς Νίκης μας.

Εἰς τάς μεραρχίας των πού ἤδη ἐπολέμουν εἰς τό μέτωπον οἱ Ἴταλοὶ προσέθεσαν συντόμως καί ἄλλας καί ἄλλας. Ἡ ἐκατόμβη τοῦ μετώπου ἦτο ἀκόρεστος.

Εἰς τήν ἀρχήν τοῦ πολέμου παρετάξαμεν τέσσαρας μεραρχίας. Τόν Νοέμβριον τοῦ 1940 καταρωθώσαμε νά ρίξωμεν εἰς τόν ἀγῶνα συνολικῶς ὀκτώ μεραρχίας, δύο ταξιαρχίας καί μία μεραρχίαν ἱππικοῦ. Τελικῶς κατελήξαμεν νά ἔχωμεν εἰς τήν Ἀλβανίαν στρατό πού οὐδέποτε εἶχεν ἴδει ἢ νεωτέρα Ἑλλάς. Τά μάχιμα στοιχεῖα συνεκροτοῦντο ἀπό 139 τάγματα πεζικοῦ, 48 ἴλας ἱππικοῦ, 43 λόχους διαβιβάσεων, 18 λόχους σκαπανέων, 22 ἀνεξάρτητους λόχους πολυβόλων, 194 ὄλμοις τῶν 81 χιλιοστομέτρων, 88 πυροβόλα συνοδείας πεζικοῦ, 320 ὄρεινά πυροβόλα, 84 πεδινά πυροβόλα, 131 μέσα πυροβόλα, 30 ἀντιαρματικά πυροβόλα. Ὅλα αὐτά ὑπήγοντο εἰς 14 μεραρχίας πεζικοῦ, μίαν ταξιαρχίαν πεζικοῦ καί μίαν μεραρχίαν ἱππικοῦ. Ἄν προσθέσωμε καί τάς χιλιάδας τῶν ἀνδρῶν

τῆς «Γραμμῆς Μεταξᾶ», τοῦ στρατοῦ πού ἐφύλαττε τά σύνορα ἀπό τόν Νέστον μέχρι τόν Ἄξιόν καί τῶν μονάδων τῶν μετώπισθεν, ἡ Ἑλλάς παρέταξεν στρατόν ἄνω τῶν 600.000 ἀνδρῶν, πού ἐπολέμουν ἐπί ἑπτὰ μῆνας!

Τόν ἔθνικό μας δυναμισμόν δέν τόν ὠργάνωσε, δέν τόν ἐνεψύχωσε, δέν τόν καθωδήγησεν ἡ ἀφηρημένη ἔννοια πού λέγεται λαός, ἀλλά ἡ προσωπικότης πού λέγεται Μεταξᾶς.

Μέ τήν κήρυξιν τοῦ πολέμου, οἱ Ἴταλοὶ ἐβομβάρδισαν διαφόρους πόλεις. Λάρισα, Κέρκυρα, Θεσσαλονίκη, Κόρινθος κ.λ.π. ἐδέχθησαν ἀεροπορικές ἐπιθέσεις. Εἰς τήν Πάτραν, κατά τήν διάρκειαν ἐνός βομβαρδισμοῦ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ἐγκατέλειψαν τήν πόλιν. Ἀμέσως ὁ Μεταξᾶς εἰσάγει εἰδικόν νόμον «*διά τήν ἄρσιν τῆς ἰσοβιότητος καί μονιμότητος τῶν ὑπαλλήλων*», ὅπου καθωρίσθη, ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις θέσεως, ἀπό δημόσιον ὑπάλληλον συνιστᾶ τό ἀδίκημα τῆς ἐσχάτης προδοσίας.

Τήν πρώτην ἐβδομάδα τοῦ Νοεμβρίου ὁ Μεταξᾶς ἀνησυχεῖ μήπως ἡ Ἰταλική ἐπίθεσις εἶναι ταχεῖα, ὅποτε μέχρι νά συμπληρωθῇ ἡ ἐπιστράτευσις, ἴσως χρειασθῇ νά ἐκκενωθοῦν τά Ἰωάννινα. Εὐτυχῶς ἡ ἐλαστική ἄμυνα τῶν μονάδων προκαλύψεως καθυστέρησε τοὺς Ἴταλοὺς, πού τὰς πρώτας ἡδη ἡμέρας ὑπέστησαν πανωλεθρίαν. Ἡ μεραρχία Τζούλια (Ἀλπινισταί) κατεστράφη. Ὁ πόλεμος ἐκρίθη τήν πρώτην ἐβδομάδα. Κατά τήν διάρκειάν τῆς ὁ Μεταξᾶς ἐδειξε, διά μίαν εἰσέτι φοράν, τήν δύναμιν διοικήσεως πού τόν ἐχαρσакτήριζε. Ὁ ἐφοδιασμός, ἡ παρακολούθησις τῆς προελάσεως, αἱ διπλωματικαὶ ἐνέργειαι καί ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐπιχειρήσεων, ἠλέγχοντο προσωπικῶς ἀπό τόν ἴδιον, πού ἐκάθητο ψύχραιμος εἰς τό γραφεῖον του, εἰς τό στρατηγεῖον.

Τήν 6ην Νοεμβρίου ὁ Τσιάνο θά ὁμολογήσῃ ὅτι «*ἡ πρωτοβουλία περιῆλθε εἰς τοὺς Ἕλληνας*» καί κατόπιν τό ἡμερολόγιό του θά γεμίξῃ συνεχῶς ἀπό ἧτας. Αἱ πράγματι μαῦραι

ήμέραι του Φασισμού είχαν αρχίσει.

Ο Μεταξάς δέν παραπλανάται ούτε εύρίσκεται έκτός των γεγονότων. Γνωρίζει ότι άργά ή γρήγορα θά έπιτεθούν οι Γερμανοί, οι όποιοι δέν ήμπορούν νά αφήσουν τούς συμμάχους των νά καταρρεύσουν τελείως. Τήν 9 Νοεμβρίου, δίδει όδηγία δια τά όχυρά. Ταυτοχρόνως ζητεί βοήθειαν από τούς Άγγλους, πού στέλλουν σμήνη άεροπλάνων εις τήν... Τουρκίαν. Ο Μεταξάς διαμαρτύρεται. Ο Τσώρτσιλ του είχε τηλεγραφήσει τό περίφημον «θά μοιρασθούμε τήν νίκην», αλλά δέν τόν έβοήθει δια τήν νίκην.

Τήν 22αν Νοεμβρίου άπελευθερώνομεν τήν Κορυτσά. Ο στρατηγός Πιτσιάκς τηλεφωνεί εις τόν Μεταξά:

«... Κύριε Πρόεδρε, ή Κορυτσά εύρίσκεται εις χείρας των έλληνικών στρατευμάτων. Ο πληθυσμός τής πόλεως, ελληνικός και άλβανικός, ύποδέχεται τούς άνδρας μέ έκδηλώσεις ένθουσιασμού και μέ σημαίας. Πού εύρέθησαν τόσες ελληνικές σημαίες;...».

Ο πρωθυπουργός έξέρχεται από τό ξενοδοχείον τής «Μεγάλης Βρετανίας» και αναγγέλλει τήν είδησιν εις τά πλήθη, πού ήσαν συγκεντρωμένα εκεί. Έντός όλίγου θά καταληφθή τό Πόγραδετς. Τήν 4ην Δεκεμβρίου έξηνεμίσθησαν και αι τελευταίαι έλπίδες των Ιταλών. Όπως περιγράφει δραματικώς εις τό ήμερολόγιόν του ό Τσιάνο, τόν εκάλεσεν ό Μουσσολίνι εις τό Παλάτσο Βενέτσια. Ο Ντούτσε άπογοητευμένος είπε: «Είναι παράλογον και γελοϊον, αλλά έτσι είναι. Πρέπει νά ζητήσωμε άνακωχήν μέ τήν μεσολάβηση του Χίτλερ». Τό θεωρούν όμως και αυτό αδύνατον, διότι «ό πρώτος όρος πού θά θέσουν οι Έλληνες θά είναι ή προσωπική έγγύση του Φύρερ, δια δέν θά επιχειρηθή πλέον τίποτε έναντίον τους». Καταλήγουν νά έξακολουθήσουν τόν πόλεμον. Νά στείλουν νέα στρατεύματα, νά αλλάξουν στρατηγούς, νά... νά...

Ἡ φορά τῶν γεγονότων συνεχίζει τὴν τροχίαν τῆς. Τὴν 5ην Δεκεμβρίου ὁ στρατός μας καταλαμβάνει τὴν Πρεμετὴ, τὴν ἐπομένην τοὺς Ἁγίους Σαράντα καὶ μετὰ δύο ἡμέρας τὸ Ἀργυρόκαστρον! Ὁ λαὸς πανηγυρίζει. Ὁ Τσώρτσιλ στέλλει τηλεγραφήματα γράφων Ἑλληνικά. Τὰ ἐπιτελεῖα μας κυριεύονται ἀπὸ τὴν μέθην τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν νικῶν. Μόνο ὁ Μεταξᾶς ἀνησυχεῖ. Ἀπὸ τί; Ἀπὸ τὴν καθυστέρησιν τῆς προελάσεώς μας. Θέλει νὰ ρίψωμεν τὸ συντομώτερον τοὺς Ἰταλούς εἰς τὴν θάλασσα. Θέλει νὰ κατακτήσωμεν τὸν Αὐλῶνα, διότι ἀλλέως θὰ «συσσωρεύσουν στρατὸ τὸν χειμῶνα καὶ θὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν τὴν ἄνοιξι». Αὐτὸ πού φοβίζει τὸν Μεταξᾶ ἐπηληθεύθη τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1941. Πάντως ἡ καθυστέρησις τῆς προελάσεώς μας ὠφείλετο εἰς τὸν χειμῶνα καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν ὀδικῶν δικτύων.

Τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου, ὁ Γερμανὸς πρέσβυς ἐπισκέπτεται τὸν Μεταξᾶ. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου οἱ Γερμανοὶ ἐθεώρησαν τὴν σύγκρουσιν ὡς Ἑλληνοἰταλικὴν ὑπόθεσιν. Ὁ Μεταξᾶς σημειώνει:

«... Εὐτυχῶς ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Γερμανοῦ δέν εἶχε κακὰ ἀποτελέσματα. Στὴν ἀρχή-χθές- ἐνόμισα διὰ τί θὰ ἐπιρροχέτο ρῆξις. Καὶ διὰ τί οἱ Γερμανοὶ θὰ μᾶς ἐπίεξαν μὲ ἀπειλὰς. Εὐτυχῶς τίποτε ἀπὸ αὐτά. Ἦμουν ἐτοιμὸς γιὰ ὄλα...».

Τί ἤθελε ὁ πρίγκιψ Ἑρμπαχ; Ὁ Μεταξᾶς ἐκράτησε ἓνα σημείωμα ἐπὶ τῆς συζητήσεως, πού διεσώθη εἰς τὸ ἀρχεῖον του:

«Ἐπέστημεν εἶπα εἰς τὸν Πρεσβευτὴν τῆς Γερμανίας, μίαν ἐντελῶς ἀδικοιολόγητον ἐπίθεσιν, καίτοι εἶχαμεν κάμει διὰ τί ἦτο δυνατόν διὰ νὰ διατηρήσωμεν ἀσύτηροτάτην οὐδετερότητα. Ἦμπορῶ τώρα νὰ σᾶς ἀποκαλύ-

ψω ότι ήρνήθημεν νά παράσχωμεν εἰς τούς Ἕγγλους καί τάς στοιχειώδεις ἀκόμη εὐκολίας πού ἐπετρέποντο ἀπό τούς θεμελιώδεις κανόνας τοῦ διεθνούς δικαίου καί ὑπέκυψαν οἱ Ἕγγλοι ἀδιαμαρτυρητῶς δεικνύοντες οὕτω πλήρη κατανόησιν τῆς θέσεώς μας. Συνεπῶς δέν ὑπῆρχε καμμιά δικαιολογία οἰασθήποτε φύσεως διά τήν ἐναντίον μας ἀπρόκλητον ἐπίθεσιν. Ἄλλ' οἱ Ἴταλοί ἐπεθύμουν νά κατακτήσουν τήν Ἑλλάδα. Διά τόν λόγον αὐτόν ἡ Ἑλλάς ἐσηκώθη σάν ἕνας ἄνθρωπος, καί θά ἀντισταθῶμεν μέχρι τέλους, δηλαδή ἕως οὗτου ἡ Ἰταλία ἐκδιωχθῆ ἀπό τά Βαλκάνια. Ὁ πρίγκιψ Ἐρμπαχ μέ ἠρώτησε τότε ἂν ἡ συμμαχία μας μετά τῆς Ἀγγλίας κατευθύνεται καί κατά τῆς Γερμανίας. Ἄν μᾶς ἐγγίσετε εἰς τά Βαλκάνια, ἀπήντησα, βεβαίως. Δέν προτιθέμεθα, ἀπήντησεν ὁ Πρεσβευτής, νά σᾶς ἐνοχλήσωμεν ὀψωδήποτε εἰς τά Βαλκάνια, οὔτε ἡ Γερμανία θά προβῆ ποτέ εἰς τό παραμικρόν πού θά ἡδύνατο νά θίξῃ τά συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος. Κατόπιν, ἐπιθυμῶν νά καταστήσῃ τήν συζήτησιν γενικωτέραν, μοῦ ἐξήτησε τήν γνώμην μου ὡς πρός τό πῶς θά ἐτελειῶνεν ὁ πόλεμος αὐτός μέ τήν Ἀγγλίαν. Ἐπί τοῦ ζητήματος τούτου, τοῦ εἶπα, δέν δύναμαι νά συνεχίσω τήν συνομιλίαν μας, διότι εἴμεθα σύμμαχοι τῆς Ἀγγλίας, καί δέν εἶναι δυνατόν δι' ἡμᾶς νά ἐγγίζωμεν ἕνα τοιοῦτον θέμα εἰς τήν συνομιλίαν μας».

Οἱ Γερμανοί, λοιπόν, ἤθελαν μίαν ἐπίσημον διαβεβαίωσιν ὅτι ἡ συμμαχία μας μέ τήν Ἀγγλία δέν κατευθύνεται κατά τῆς Γερμανίας. Ὁ Μεταξᾶς τούς ἔδωσε αὐτή τήν διαβεβαίωσιν, ἀσχέτως ἂν ὑπωπεύετο πῶς κάποτε θά ἔλθωμεν εἰς πόλεμον καί μέ τούς Γερμανούς. Πάντως, ἐμεῖς δέν θά εὐθυνόμεθα δι' αὐτόν τόν πόλεμον. Ἕνα πράγμα μᾶς ἐνδιέφερε: Νά συντριψομεν τούς Ἴταλούς καί νά συνάψωμεν εἰρήνην, ἀπό τήν θέσιν τοῦ νικητοῦ.

Εἰς τὰς ἀγωνιώδεις ἐκκλήσεις τοῦ Μεταξᾶ δι' ἀεροπορικὴν βοήθειαν καὶ διὰ μεταφορὰν τοῦ πολέμου εἰς τὰ Βαλκάνια οἱ Ἕλληες ἐφέρθησαν ἀπαισίως. Ὁλὴ ἡ στάσις των, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μέχρι τὸ τέλος, ἦτο ἀπαισία. Ὁ Ραιημόν Καρτιέ, πού τὸν ἐπικαλοῦμαι ἐξ αἰτίας τῶν δημοκρατικῶν του φρονημάτων, ὥστε νὰ μὴ ἀντιτεῖνη κάποιος ὅτι καταφεύγω εἰς ἀντισυμμαχικὰς πηγὰς, γράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του: «Ἡ στάσις τῶν Ἑλλήνων εἶναι τιμία, θαρραλέα καὶ ρεαλιστική. Ἡ στάσις τοῦ Τσώρτσιλ εἶναι ὑπόδειγμα ὑποκρισίας...». Ἄν οἱ Ἕλληες μετέφερον τὴν ἀεροπορίαν καὶ τὸν στρατὸν πού ἐζήτει ὁ Μεταξᾶς, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐπρόκειτο νὰ καταρρεῦση. Εἶναι βέβαιον πὼς θὰ ἀνθίστατο καὶ εἰς τὴν γερμανικὴν ἐπίθεσιν. Παραδόξως οἱ Ἕλληες ἐβοήθουν τοὺς... Τούρκους! Ἦτο μία ἐνέργεια, πού ἐγένετο καὶ πρὸ τῆς Ἰταλικῆς ἐπιθέσεως. Διὰ τοῦτο, ὁ πρέσβυς των Πάλαιρετ, μὲ τηλεγράφημά του (17 Ὀκτ. 1940) κατηγορεῖ τοὺς ὑπευθύνους, πού διωχέτευον τὴν συμμαχικὴν βοήθειαν εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ὄχι εἰς τὴν Ἑλλάδα:

«... ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς δὲν εἶναι μόνον πολιτικός, ἀλλὰ καὶ ἐπιτελικὸς ἀξιωματικὸς διεθνούς φήμης. ἔχει θεμελιώσει τὴν πολιτικὴν του ἐπὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν νίκην μας. Ἀλλὰ μᾶς ἔχει καὶ προειδοποιήσει ἐπιμόνως περὶ τοῦ στρατηγικοῦ κινδύνου τῆς συγκεντρώσεως πάσης βοηθείας μας πρὸς τὴν Τουρκίαν μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς περίπτωσιν μᾶς ἐκστρατείας τοῦ Ἀξονοῦ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας. Πιστεύει ὅτι ὁ στρατὸς του θὰ ἠδύνατο νὰ συγκρατῆσιν τὸν ἰταλικὸν στρατὸν ξηρᾶς, τὸν εὐρισκόμενον τῶρα εἰς Ἀλβανίαν καὶ νὰ προσπατεῦσιν οὕτω τὸ πλευρὸν μας, ἐὰν τοῦ παρασχεθῆ κάποια ἀεροπορικὴ ὑποστήριξις καὶ μερικὰ ἀντιαεροπορικὰ καὶ ἀντιαεροπορικὰ ὄπλα...».

Ἡ ἐπίθεσις τῶν Ἱταλῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἦλθεν ὡς πρῶτος ἀριθμὸς λαχείου εἰς τοὺς Βρεταννοὺς. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ πολέμου εἰς τὰ Βαλκάνια τοὺς ἠννόει καί, σὺν τοῖς ἄλλοις, τοὺς προσέθετε ἓνα σύμμαχον, πού δέν εἶχον. Μολαταῦτα δέν μᾶς συμπαρεστάθησαν. «Ἄπό ἄγγλους ἐγκατάλειψις, ἀπό Γερμανοὺς ἐπίθεσις» (Ἡμ. 4 Ἰαν. 1941) σημειῶνει περιλύτως ὁ Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μέ τήν ἡρωϊκὴν θεώρησιν τοῦ ἀγῶνος. «Ἄς πέσοιμε σάν ἄνδρες» διακηρῦσσει. Ὁ Χίτλερ ἔχει δώσει τὰς διαταγὰς του διὰ τήν προπαρασκευηὴν στρατιωτικῶν σχεδίων πρὸς κατάληψιν τῆς Ἑλλάδος (σχέδιο «Μαρίτα»). Φοβεῖται αὐτό πού δέν ἐπρόκειτο νά γίνῃ: νά ἀποστείλουν οἱ Σύμμαχοι σοβαρὰς δυνάμεις εἰς τὰ Βαλκάνια. Αὐτό δηλαδή πού ἐξήτει ὁ Μεταξᾶς. Οἱ Γερμανοὶ εἶχον πᾶν συμφέρον νά εἰρηνεύσῃ ἡ Βαλκανικὴ. Ἡ ἐμπλοκὴ ἐδῶ κάτω ἠμπόδιζε τόν Χίτλερ νά ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῆς Ρωσίας. Ἐπρεπε, λοιπόν, νά ἐμπεδωθῇ εἰς τὰ Βαλκάνια ἡ εἰρήνη, πού τὴν εἶχε διαταράξῃ ὁ Μουσσολίνι.

Ὁ Χίτλερ δέν θά ἐπιτεθῇ, ἀν ἡ εἰρήνη πραγματοποιηθῇ μέ συνθήκην. Οἱ Ἱταλοὶ τὴν ἀποκρούουν. Δέν θέλουν νά διαπραγματευθῶν συνθήκην εἰρήνης, ὡς ἡττημένοι. Πιστεύουν ὅτι μέ τὴν ἐπίθεσιν πού θά ἐξαπολύσουν τὴν ἀνοιξιν θά κατορθώσουν νά κάμψουν τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίστασιν. Ὁ Μεταξᾶς, ἐπίσης, μόνον ὡς νικητὴς διαπραγματεύεται εἰρήνην. Εἰς τὴν ἀπειλήν ὅτι μπορεῖ νά μᾶς ἐπιτεθῶν οἱ Γερμανοὶ θά ἀπαντήσῃ εἰς τόν Ἑλληνα πρέσβην Ραγκαβῆ μέ τὴν φράσιν «καλλίτερα νά πεθάνωμεν, παρά νά ὑποταχθῶμεν εἰς τόν Χίτλερ!» (Ἡμ. 4 Ἰαν. 1941). Προβλέπει ὡστόσο τὴν ἐπίθεσιν τῶν Γερμανῶν κατὰ τὴν ἀνοιξιν (Ἡμ. 15 Ἰαν. 1941).

Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ πόλεμος μαίνεται. Εἰς τὴν Κλεισοῦραν ἐπετύχαμε μεγάλην νίκην. Ἄλλὰ τό χιόνι, τό δομῶ ψῦχος καί ἡ ἔλλειψις δρόμων καθυστεροῦν τὴν προέλασίν μας. Αἱ καιρικαὶ συνθήκαι καί τὰ ἀδιάβατα βουνὰ καθιστοῦν προβλημα-

τικόν κάθε ανεφοδιασμόν. Τό μέτωπον ἔσταθεροποιήθη. Εἷς ἄγνωστος μέχρι πρότινος νέος ἐχθρός ἀκρωτηριάζει τούς θανάσιμους ἀντιπάλους: τὰ κρουπαγήματα. Νέοι ἄνδρες, Ἕλληνες καί Ἴταλοί μένουν ἀνάπηροι. Ὁ Μουσσολίνι ὀρκίζεται ἐκδίκησιν. Ἐπιμένει ὅτι θά τσακίση «τά πλευρά τῆς Ἑλλάδος». Ὁ Μεταξᾶς νοιώθει περισσότερο «πατέρας»: «Ἐκεῖ κρῦο, χιόνια καί πῶς τούς πονῶ καί τούς αἰσθάνομαι τὰ παιδιά μου τοῦ στρατοῦ... Τί θά ὑποφέρουν οἱ στρατιῶται μου!».

Τόν Ἰανουάριον τοῦ 1941, ὁ Μεταξᾶς εὐρίσκεται εἰς τόν κολοφῶνα τῆς δόξης του. Κατά τό δίμηνον πού διέρρευσε κατώρθωσε νά κρατήσῃ τήν Ἰταλικήν ἐπίθεσιν εἰς τήν γραμμήν Ἐλαίας (Καλπάκι) - Καλαμά, νά ἐκδιώξῃ τούς Ἀλпинιστάς πού εἶχαν διεισδύσει εἰς τήν Θεσπρωτίαν, νά διατηρήσῃ τήν Πίνδον καί ὕστερα ἀπό ἐπιπόνους νυκτερινάς πορείας, ἐπέτυχε νά συγκεντρώσῃ περισσότερο στρατόν ἀπό τούς Ἴταλούς, νά τούς ἐπιτεθῇ καί νά τούς κυνηγήσῃ ἀμειλίκτως. Ἡσθάνετο τόσοσ ὑπεύθυνος ἀπέναντι τῆς ἱστορίας, ὥστε μέ αὐστηράν διαταγήν του ἀπηγόρευσε κάθε ὑπερβολήν ἢ παραποίησιν τῆς ἀληθείας εἰς τὰ πολεμικά ἀνακοινωθέντα.

Ὁ Ἑλληνικός λαός καί ὁ κόσμος, πού ἐδιάβαζε τὰς ἐπισήμους ἀνακοινώσεις διὰ τήν ἐξέλιξιν τοῦ πολέμου ἐδιάβαζε τήν ὠμήν πραγματικότητα. Τό πρῶτον ἀνακοινωθέν (28 Ὀκτ. 1940) γνωστοποιεῖ:

«Αἱ Ἰταλικάι στρατιωτικάι δυνάμεις προσβάλλον ἀπό τῆς 5.20 π.μ. σήμερον τὰ ἡμέτερα τμήματα προκαλύψεως τῆς ἑλληνοαλβανικῆς μεθορίου. Αἱ ἡμέτεραι δυνάμεις ἀμύνονται τοῦ πατρίου ἐδάφους».

Κατόπιν, χωρίς νά κρύβουν, διὰ λόγους προπαγάνδας τήν

ἀλήθειαν, συναντώμεν εἰς τὰ ἀνακοινωθέντα τὴν ἀναφορὰν «*συμπύξεών*» μας ἢ «*δύο ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀεροπλάνων δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὰς βάσεις των*» κ.λ.π. Ὁ Μεταξᾶς δὲν ἀφηνε τὸν λαὸν ἀπληροφόρητον. Κατὰ μόνιμον συνήθειαν τοῦ δὲν ἐφοβεῖτο τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἔλεγε, ἔστω καὶ πικρὰν. Ὁ Ἑλληνικός λαὸς δὲν ἔζη ἐκτὸς πραγματικότητος. Ἐμάνθανε ἀκριβῶς ὅσα καὶ ὅπως συνέβαιναν. Ἀπεναντίας οἱ Ἴταλοὶ ἔλεγον ψέμματα, ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὰ γεγονότα. Ὁ στρατηγὸς Σοντοῦ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Πράσκα, εἰς τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῶν Ἰταλικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Νέαι μεραρχίαι θὰ ριφθοῦν εἰς τὴν μάχην καὶ θὰ κατατροπωθοῦν. «Πουστέρια», «Μοδένα», «Μπρένερο», «Τάρο», «Τριτεντίνα», εἶναι ὀνόματα μεραρχιῶν πού, μαζί μέ τάγματα φανατικῶν μελανοχιτώνων θὰ παλαίψουν ματαίως νά συγκρατήσουν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ λιμὴν τῶν Ἀγίων Σαράντα, τό Δέλβινο καὶ ἡ Μοσχόπολις ἔχουν ἀπελευθερωθῆ διὰ τῆς λόγῃς.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίθεσις ἀνεπτύχθη εἰς ὄρεινόν μέτωπον, ἄνω τῶν 250 χιλιομέτρων. Ὀχυρωμένα ὑψίπεδα καὶ ἀμυντικὰ ὀργανωμένοι ὄρεινοὶ ὄγκοι ἐκυριεύθησαν. Ἀπεδείχθη λοιπὸν περιτράνωσ, ὅτι οἱ Ἴταλοὶ δὲν θὰ ἠδύναντο ποτέ νά νικήσουν. Τὸ πρόβλημά των τώρα ἦτο νά σωθοῦν. Ὁ ἐπιτιθέμενος μετετράπη εἰς ἀμυνόμενον.

Μέχρι τοῦδε εἶδαμε πῶς ὁ Χίτλερ δὲν ἠθελε πόλεμον μέ τὴν Ἑλλάδα. Αὐτό εἶναι γεγονός ἱστορικῶς διεπιστωμένον. Ὁ Ἦντεν σχετικῶς σημειώνει: «*Ἐνας πόλεμος εἰς τὴν Βαλκανικὴν δὲν θὰ ἦτο ἐκεῖνο πού ἐπεθύμει ὁ Χίτλερ*» (27 Ἀπρ. 1941). Ὁ Τσιάνο εἶναι ἀκόμη ἀποκαλυπτικώτερος: «*οἱ Γερμανοὶ ἔχουν υἱοθετήσει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀντιιταλικὴν στάσιν... ἀκόμη ἀναπτύσσουσιν δράσιν στρεφομένην ἐναντίον μας*»!! (Ἡμ. 11 Νοεμ. 1940).

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Δεκεμβρίου ὁ Μουσσολίνι ἀναθέτει εἰς

τόν Ἀλφιέρι, πρέσβυν τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γερμανίαν, νά ζητήσῃ βοήθειαν ἀπὸ τόν Χίτλερ. Ὁ Ἀλφιέρι, ὅπως διηγείται, συνητήθη μὲ τόν Φόν Ρίμπεντροπ, τόν ὁποῖον παρεκάλεσε νά γίνη ἀπὸ μέρους τῶν Γερμανῶν κάποια ἐνέργεια, πού θά ἀνησύχει τοὺς Ἕλληνας. Συγκεκριμένως οἱ Ἴταλοὶ ἤθελαν νά ἀσκήσουν οἱ Γερμανοὶ εἰς βάρους μας ψυχολογικὴν πίεσιν. Ὁ Ρίμπεντροπ ἀπέκλεισε κάτι παρόμοιον καὶ ἐθεώρησεν τὴν πρότασιν τοῦ Ντουῖτσε ὡς «στερουμένην περιεχομένον καὶ σοβαρότητος»!

Ὁ Ἀλφιέρι, συνεχίζει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του δέν ἀπεγοητεύθη. Ἀπετάθη εἰς ἀνώτερα κλιμάκια. Εἶδε τόν Χίτλερ, εἰς τόν ὁποῖον ἀνέλυσε τὴν κατάστασιν καὶ κατέληξε μὲ τὴν αἴτησιν βοήθειας. Ὁ Χίτλερ ἠρνήθη ὠργισμένος. Κατηγόρησε τοὺς Ἴταλοὺς καὶ ἐζήτησε νά συναντηθῇ μὲ τόν Ντουῖτσε ἐπειγόντως, τὴν 10ην Δεκεμβρίου 1940. Ὁ Μουσολίνι ἀπέφυγε νά δεχθῇ συνάντησιν ὡς πτωχὸς συγγενὴς. Ἐπείσθη πλέον, πῶς δέν ἔπρεπε νά περιμένῃ κάτι ἀπὸ τόν Χίτλερ. Ἦτο ἀκόμη πρόσφατος ἡ ἀναφορὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Ἰταλικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατάρχῃ Μπαντόλιο, πού τόν Νοέμβριον εἶχε συναντηθῇ μὲ τόν Στρατάρχῃν Κάϊτελ εἰς τὸ Ἴνσμπρουκ. Εἰς τὸ βιβλίον του διὰ τόν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον, ὁ Μπαντόλιο περιγράφει τὴν σκηνήν:

«Κατὰ μῆνα Νοέμβριον μετέβην εἰς Ἴνσμπρουκ πρὸς συνάντησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Γερμανικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου στρατηγοῦ Κάϊτελ. Ἀμέσως οὗτος μὲ παρετήρησεν διότι ἀνελάβομεν τὴν πρωτοβουλίαν ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, χωρὶς κἀν νά εἰδοποιήσωμεν τόν Φύρερ, ὅστις ἐπεθύμει νά μὴ διαταράξῃ τὴν κατάστασιν εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἡ Γερμανία ἐλάμβανε ὄχι ὀλίγας προμηθείας, αἱ ὁποῖαι ἴσως θά ἔλειπον ἀργότερον. Ἐάν, εἶπεν ὁ Κάϊτελ, εἶχον εἰδοποιηθῇ, θά μετέβαινον ἀεροπορικῶς εἰς Ρώμην διὰ νά

έμποδίσω τήν έκστρατείαν αυτήν...».

Ἡ «*ηλίθια έκστρατεία*», όπως έχαρακτήρισεν ὁ Φύρερ τήν επίθεσιν τῶν Ἰταλῶν κατά τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἐδημιούργησε κρίσιμα προβλήματα. Οἱ Γερμανοί ἔχουν ἀποφασίσει νά μή βοηθήσουν τήν Ἰταλία νά καταλάβῃ τήν Ἑλλάδα, οὔτε νά προτρέψουν τοὺς Βούλγαρους εἰς ἐπιθετικάς πράξεις κατά τῶν Ἑλλήνων, όπως προέτειναν οἱ Ἰταλοί, ὑπὸ τό κράτος τῆς ἀπογνώσεώς των. Ὁ Χίτλερ ἔκρινε ὡς συμφέρουσιν λύσιν τήν λήξιν τοῦ πολέμου, μέ συνθήκην εἰρήνης. Αὐτή τήν εἰρήνην δέν ἐπρόκειτο νά ζητήσουν οἱ Ἕλληνες. Τήν 8ην Νοεμβρίου, ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις ἀνεκοίνωσε:

«Εἴμεθα εἰς θέσιν νά δηλώσωμεν ἀπαξ διά παντός ὅτι ἡ ἑλληνική κυβέρνησις οὔτε ἐζήτησεν, οὔτε θά ζητήσῃ ποτέ τήν μεσολάβησιν οὔδενός ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς κατά τῆς Ἰταλίας, τόν ὁποῖον εἶναι ἀποφασισμένη νά συνεχίσῃ μέχρι ἐσχάτων».

Ἄλλά, όπως ἀνεφέραμεν, οὔτε καί οἱ Ἰταλοί ἐτόλμουν νά ζητήσουν εἰρήνην. Θά ἦτο ἡ πλέον κτυπητή ὁμολογία τῆς πανωλεθρίας των. Ὁ Χίτλερ ἠναγκάσθη νά λάβῃ πρωτοβουλίαν. Ἐστειλε τόν Φόν Κανάρη εἰς τήν Ἰσπανίαν, ὅπου συνήντηθη μέ τόν φίλον του Οὐγγρον στρατηγόν Ἀντόρκα, πού ἦτο πρέσβυς τῆς Οὐγγαρίας εἰς τήν Μαδρίτην. Τήν 17ην Δεκεμβρίου ὁ Ἀντόρκα ἔρχεται εἰς ἐπαφήν μέ τόν Ἕλληνα πρέσβυν εἰς τήν Ἰσπανίαν Π. Ἀργυρόπουλον, εἰς τόν ὁποῖον δηλοῖ ὅτι ἐνεργεῖ κατόπιν ἐπισήμου ὑποδείξεως τῆς Γερμανίας, διά νά τοῦ ὑποβάλῃ σχέδιον εἰρηνεύσεως, πού περιλαμβάνει τά ἀκόλουθα:

«Ἡ Ἑλλάς θά ἠδύνατο νά διατηρήσῃ τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατέλαβεν ὁ στρατός τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ καί νά

συναφθή ειρήνη με την Ίταλίαν. Πρός αποφυγήν μελλοντικών έπεισοδίων μεταξύ Έλλήνων και Ίταλών θά έδημιουργείτο νεκρά ζώνη, έντός τής όποιας θά παρενεβάλλοντο μεταξύ τών δύο αντίπαλων στρατών γερμανικάί δυνάμεις, ώς παρατηρηταί. Ή γερμανική κυβέρνησις, εάν έδέχετο ή έλληνική, θά ανέλαμβάνε τήν ύποχρέωσιν νά μεριμνήση όπως αποχωρήσουν αι επί του έδάφους τής εύρισκόμεναι κατά τήν στίγμήν τής ανακαυχής βρεταννικάί στρατιωτικάί δυνάμεις».

Ή Αργυρόπουλος έστειλε άμέσως άναφοράν με τήν εισήγησιν ότι:

«... έπρεπε νά δεχθώμεντάς προτάσεις ίνα αποφύγωμεν πᾶσαν μελλοντικήν επέμβασιν τής Γερμανίας εις τόν έλληνοϊταλικόν πόλεμον, ή όποία θά ήτο καταστρεπτική δι' ήμάς...».

Σχεδόν ταυτοχρόνως ήλθε εις τάς Αθήνας ειδικός άπεσταλμένος του Ρίμπεντροπ. Με τήν σύστασιν του Γερμανού μορφωτικού άκολουθού, καθηγητού Μπέρινγκερ, πού έκαμνε χρέη διερμηνέως τόν έδέχθη ό Μανιαδάκης. Εις τόν Ύπουργόν Ασφαλείας επανέλαβε πιστῶς τάς προτάσεις του Αντόρκα. Ή Μανιαδάκης ήπόρησε και τούς ήρώτησε, διατί άπευθύνοντο εις αυτόν και όχι εις τόν άρμόδιον ύπουργόν. Του άπτήνησαν, πώς ό Χίτλερ δέν ήθελε νά χρησιμοποιηθή, δι' ένα τόσοσόν σοβαρόν θέμα ή διπλωματική όδός, πού δέν φημίζεται διά τήν έχεμύθειά της. Ή Μανιαδάκης μετέφερε εις τόν Μεταξά αυτά πού του είπον οι Γερμανοί. Ή Μεταξάς, όπως μου διηγήθη ό Μανιαδάκης, ένεθουσιάσθη, αλλά είπε ότι πρέπει νά καθυστερήσωμεν τήν άποδοχήν τών διαπραγματεύσεων, διότι κερδίζομε συνεχῶς έδαφος και άν πετάξωμε τούς Ίταλούς εις τήν θάλασσαν θά διαπραγματευθώμεν

είρήνην από πλεονεκτικότητας θέσεως.

Ούτως ή άλλως ο Μεταξάς απήντησεν έμμέσως εις τήν Γερμανίαν, ότι πρέπει να του γίνουν επισήμως προτάσεις από μέρους των Γερμανών. Να εξετάση πώς έχει, τέλος πάντων, τό πράγμα και να εκθέση τάς απόψεις του. Προς χάριν τής μυστικότητας, πού απήτουν οι Γερμανοί, ο Μεταξάς δέν έδωκεν συνέχειαν εις τήν αναφοράν του 'Αργυροπούλου. Αι συνεννοήσεις Έλλήνων-Γερμανών έτέθησαν εις κάποιαν βάσιν. Τό γεγονός ότι απησχόλει τόν Χίτλερ ή ειρήνη εις τά Βαλκάνια, έστω και μέ ζημίαν των 'Ιταλών, απεδείχθη μεταπολεμικώς, όταν έδημοσιεύθησαν τά πρακτικά τής συσκέψεως τής ήγεσίας των Γερμανικών Ένόπλων Δυνάμεων εις τήν Καγκελλαρίαν, τήν 5ην Δεκεμβρίου. 'Ο 'Αρχιστράτηγος Φόν Μπράουχιτς έπαρουσίασεν τό σχέδιον «Μαρίτα». Κατά τήν διάρκειαν των σχολίων ο Χίτλερ συνώψισε:

«... Είναι σκόπιμος ή επίθεσις εναντίον τής Ελλάδος διά να εκκαθαρισθῆ όριστικώς ή εκεί δημιουργηθείσα κατάστασις, εκτός εάν οι Έλληνες τερματίσουν μόνοι των τήν σύρραξιν μέ τους 'Ιταλούς και έξαναγκάσουν τους Άγγλους να εγκαταλείψουν τό ελληνικόν έδαφος. Εις τήν περίπτωσιν αυτήν ήμπορεί ν' άχρηστευθῆ τό σχέδιον «Μαρίτα», διότι δέν πρόκειται να κριθῆ εις τήν Ελλάδα τό θέμα του ποίος θά ήγεμονεύση τής Ευρώπης εις τό μέλλον».

'Αναμφισβητητως ή έφαρμογή του σχεδίου «Μαρίτα» έματαιούτο αν έτερματίσαμε μόνοι μας τήν σύρραξιν μέ τους 'Ιταλούς και έφευγον όσοι Άγγλοι είχαν έλθει εις τήν Ελλάδα.

'Ο Μεταξάς θά έμάχετο μέχρις έσχάτων. 'Ηγωνίζετο διά τήν δόξαν και τήν τιμήν τής Πατρίδος. Δέν έπολέμει διά τήν Άγγλίαν. Ούτε Νεοζηλανδοί, ούτε 'Ινδοί, ούτε Αύστραλοί

εἴμεθα ἡμεῖς, διὰ νά πολεμῶμεν πρός χάριν τῶν Ἑγγλων. Μία συνθήκη εἰρήνης μέ τούς Ἰταλούς, μία δοξασμένη καί μεγαλυτέρα Ἑλλάς ἦτο ἐθνικῶς συμφέρουσα καί ἀποδεκτή. Εἰς τούς Ἑγγλους δέν συνέφερε κάτι παρόμοιον. Αὐτοί ἤθελαν νά ἐμπλέξουν τούς Γερμανούς εἰς τά Βαλκάνια. Ἄλλά ἡμεῖς ἐκάναμε τόν πόλεμον τῆς Ἑλλάδος καί ὄχι τῆς Ἑγγλίας. Μάλιστα ὁ Μεταξᾶς καθώρισε ὅτι ἡ συμμαχία μας μέ τούς Ἑγγλους δέν στρέφεται κατά τῆς Γερμανίας. Ἀπηγόρευσε ἐπίσης εἰς τά Ἑγγλικά βομβαρδιστικά νά ἀπογειωθοῦν ἀπό τήν Μακεδονίαν, διὰ νά πλήξουν τάς ρουμανικάς πετρελαιοπηγᾶς. Καί ὅταν ἡ Ἑγγλία μᾶς ἐκάλεσε νά λάβωμεν μέρος εἰς συνέδριον φιλικῶν τῆς Ἑθνῶν ὁ Μεταξᾶς ἠρνήθη, διὰ νά μήν προκαλέσῃ τούς Γερμανούς:

«... Ἑγγλική Κυβέρνησις ἐπιμένει συμμετάσχωμεν συνέδριον φιλικῶν τῶν ἐθνῶν. Λέγω Πάλαιρετ ξάστερα: Θέλουν νά προκαλέσουν πόλεμον Γερμανίας; Ἐάν τό θέλουν τό κάνω, ἀλλά καί αὐτοί ὑπεύθινοι –καί ἀφοῦ δέν μποροῦν νά μᾶς δώσουν ἀεροπορίαν κατά τῶν Ἰταλῶν, τί θά γίνῃ ὅταν προστεθοῦν καί Γερμανοί; (Θά ἔχω ἄραγε πάλιν γερμανοφιλίαις;)...» (Ἡμ. 18 Νοεμ. 1940).

Δέν κατηγορῶ τούς Ἑγγλους. Τά συμφέροντα τῆς Βρετανίας ὑπηρετοῦν. Εὖγε των! Θά τούς κατηγοροῦν ἄν ἐνήργουν κατά διάφορον τρόπον. Εἴμεθα, μήπως, παράλογοι, ἐπιφυλάσσοντες καί εἰς ἡμᾶς τό δικαίωμα νά φροντίζωμεν τήν πατρίδα μας; Ὁ Μεταξᾶς δέν εἶχε ἐνδοιασμούς. Εἰς τήν πολιτικήν του, ἐναντι τῶν ἐμπολέμων, δέν εἶχε συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας:

«... Ἐάν ὑπερισχύσουν οἱ Γερμανοί, ἡμεῖς θά γίνουμε δούλοι τους. Ἐάν ὑπερισχύσουν οἱ Ἑγγλοι, θά γίνουμε

δοῦλοι αὐτῶν ὦν! Ἄν κανέννας τους, ἡ Εὐρώπη θά καταρρεύσῃ. Τί μελαγχολία, Θεέ μου!» (Ἡμ. 14 Ἰουλ. 1940).

Οἱ Ἕλληνες εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Γερμανοὶ εἶναι διὰ τοὺς Γερμανοὺς. Μὲ τὸν Μεταξᾶ οἱ Ἕλληνες ἔγιναν διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Μεταξᾶς δὲν ἀνέμενε εὐεργεσίας ἀπὸ τοὺς ξένους. Ἄν οἱ Ἕλληνες ἢ οἱ Γερμανοὶ μᾶς ὠφέλουν, αὐτὸ δὲν θά ἐγένετο, διότι τοὺς ἐνδιέφερε τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ διότι ἔτυχε νὰ ἔχωμεν ἓν κοινὸν συμφέρον. Δὲν καθίστατο εὐκόλως εὐγνώμων εἰς τοὺς ξένους ὁ Μεταξᾶς. Δὲν ἀνελίσκετο εἰς εὐχαριστίας μὲ τὸ παραμικρὸν, οὔτε ἐξεδήλωνε ἀγάπην πρὸς τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο ξένον, ὅσον σπουδαῖος καὶ ἂν ἦτο. «Νὰ μετροῦμε πάντοτε ψυχρὰ καὶ ἀντικειμενικὰ πρὸς ποιούς χρωστοῦμε αἶσθημα καὶ εὐγνωμοσύνη» (Κηφισιά, 22 Ἰαν. 1940) συνίστα εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, πού προθύμως καταντῶμεν φιλοἰταλῶντες, φιλογερμανοὶ, φιλορωσσοί, φιλοαμερικανοί, φιλοκινεζοί καὶ δυσκόλως γινόμεθα φιλοἝλληνες.

Ὁ Χίτλερ αἰσθάνεται μεγάλην περιφρόνησιν διὰ τοὺς Ἰταλοὺς. Δὲν κρύβεται. Τὸ ἔχουν ἀντιληφθῆ καὶ οἱ ἴδιοι. Ὁ Τσιάνο, πού συμμετεῖχε εἰς τὴν σύσκεψιν μὲ τὸν Φύρερ καὶ τὸν Ρίμπεντροπ εἰς τὸ Ὁμπερζάλτσμπουργκ (12-13 Αὐγ. 1939) σημειῶνει πικροχόλως εἰς τὸ ἡμερολόγιό του: «... Ἐμαθα πόσον ὀλίγον μᾶς λογαριάζουν οἱ Γερμανοί. Καταλαβαίνω πλέον ὅτι τίποτε δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ ἐδῶ... Τί ἔμπορεῖ νὰ συμβῆ εἰς ἡμᾶς, δὲν φαίνεται καθόλου νὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν Χίτλερ καὶ τοὺς συνεργάτας του. Γνωρίζουν, ὅτι ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος θά ἐξαρτηθῆ κυρίως ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ἀρκοῦνται νὰ μᾶς ὑποσχεθοῦν κάποια ἐλεημοσύνη». Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Μουσοσολίνι κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπεδείνωσε ἀκόμη περισσότερο τὴν κατάστασιν. Σχετικῶς, ὁ στρατηγὸς Φόν Τιππελ-

σκιοχ γράφει εις τό βιβλίον του «Η ιστορία του Β' Παγκοσμίου πολέμου»:

«... Ὁ Μουσσολίνι χωρίς νά προσυνηνοηθῆ μέ τόν Χίτλερ ἐκήρυξεν τόν πόλεμον κατά τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἔλλειψις εἰλικρινείας καί ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, παρ' ὅτι διά λόγους ἐξωτερικῆς καταναλώσεως λεγόμενα μεταξύ τῶν δύο δικτατόρων, ἀδήγησαν εις τό μονομερές αὐτό ἰταλικόν ἐγχείρημα. Ὁ Χίτλερ, φθάνων εἰς τήν Φλωρεντίαν εις τās 28 Ὀκτωβρίου 1940, εὐρέθη πρό τετελεσμένου γεγονότος. Ἡ δυσφορία του ἦτο ἀπερίγραφτος, διότι δέν εἶχε περάσει οὔτε εἰς μὴν ἀφ' ὅτου ὁ Μουσσολίνι εἶχε διαβεβαιώσει τόν Γερμανόν Ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν ὅτι θεωρεῖ τόν πόλεμον κατά τῆς Ἀγγλίας ὡς τόν κύριον ἀντικειμενικόν σκοπόν του, καί πρός τοῦτο δέν θά ἐνοχλήσῃ τήν Γιουγκοσλαβίαν καί τήν Ἑλλάδα, διότι ἐπιβάλλεται κατ' ἀρχήν ἡ ἐκκαθάρισις τῆς Αἰγύπτου.

Αἱ πολιτικά συνέπειαι ἅς ἀνέμενε μετά τήν ἐπίθεσιν κατά τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰταλός ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν (Σημ. Μίαν φιλοἰταλικήν ἐπανάστασιν εις τās Ἀθήνας) ἀπεδείχθησαν μῦθος. Ἡ Ἑλλάς, μέ τήν συμπαρατάσασιν ὀλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξάνεστη εἰς τήν πρόκλησιν, ἐκινήθη καί ταχέως ἔφθασεν εις τό στάδιον τῆς ἀντεπιθέσεως ὑπό δρους συνεχῶς εὐνοϊκωτέρους στρατιωτικῶς ἀπό ὅ,τι οἱ ἀντίπαλοί της».

Ἡ ἀγνοια τοῦ Χίτλερ διά τὰ σχέδια καί διά τās ἐνεργείας τῶν Ἰταλῶν ἦτο ἀναμφισβήτητος. Ὁ Μπαντόλιο ὁμολογεῖ εις τό βιβλίον του «Ἡ Ἰταλία σὸν δεύτερο παγκόσμιον πόλεμον», ὅτι:

«... Ὡφείλον νά ἀπαντήσω τήν ἀλήθειαν, ὅτι δηλαδὴ

είχον λάβει έντολήν από τόν Ντούτσε, όπως μή ανακοινώσωμεν σχετικώς τίποτε εις Γερμανούς.

» Όντως τοιαύτη διαταγή υπήρχε και όταν εγώ έκαμα υπαινιγμόν ότι έξ υποχρεώσεως προς τόν σύμμαχον έδει νά ανακοινώσωμεν τήν απόφασίν μας, ό Μουσσολίνι μοι απήντησε: «Μάς ειδοποίησαν μήπως οι Γερμανοί όταν ούτοι έπετέθησαν έναντίον τής Νορβηγίας ή και δι' άλλας επιχειρήσεις ως όντως έξετελεσαν; Μάς ήγνόησαν τελείως. Και τώρα και εγώ τούς πληρώνω μέ τό ίδιον νόμισμα».

Και ό Ντούτσε συνεχίζει: «άπό τās έφημερίδας θά πληροφορηθή (ό Χίτλερ) ότι κατέλαβον τήν Έλλάδα». Πρόθεσις του Μουσσολίνι ήτο νά φέρη τόν Χίτλερ πρό «τετελεσμένου γεγονότος», όπως ακριβώς υποστηρίζει και ό 'Αρχηγός τής ιταλικής άεροπορίας Φ. Πρίκολο, εις τό έργο του «'Αδράνεια έναντίον ήρωϊσμού».

Οί Γερμανοί, λοιπόν, πράγματι ήφνιδιάσθησαν. Δέν ήθελαν πόλεμο μέ τήν Έλλάδα, όχι διότι έτρεφον ιδιαίτεραν αγάπην, άλλ' απλούστατα διότι ουδέν συμφέρον είχον από ένα τοιούτον πόλεμον. Έξηγήσαμεν, εις τό προηγούμενον κεφάλαιον, ότι ή επέκτασις του πολέμου εις τά Βαλκάνια θά τούς έξημίωνε. Ό Παπάγος, μάλιστα, αναφέρει εις τήν έργασίαν του «'Ο πόλεμος τής Έλλάδος 1940-41», ότι τήν 13ην 'Ιανουαρίου 1940 συνηντήθη μέ τόν στρατιωτικόν ακόλουθον τής Γερμανίας, ό όποιος του διεβίβασε «τούς προσωπικούς χαιρετισμούς και τās εύχάς του 'Αρχιστρατήγου Μπράονχιτς... ακόλουθως μοι άνεκοίνωσεν ότι... β) Είναι έξουσιοδοτημένος νά μέ διαβεβαιώση ότι επέκτασις του πολέμου εις τήν Βαλκανικήν, πρωτοβουλία τής Γερμανίας, αποκλείεται τελείως... Η συνομιλία έπερατώθη μέ τήν διαβεβαίωσιν του Γερμανού Στρατιωτικού 'Ακολούθου ότι είναι έξουσιοδοτημένος νά τονίση εις έμέ ότι τό συμφέρον τής Γερμανίας είναι

νά αποφευχθῆ κάθε ἀφορμὴ ἧς θά εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἐπέκτασιν τοῦ πολέμου εἰς τὰ Βαλκάνια».

Ἀντιθέτως πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Γερμανίας καὶ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Χίτλερ, ὁ πόλεμος εἰς τὰ Βαλκάνια ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς Ἴταλους. Τούλάχιστον θά τὸν ἔφεραν εἰς αἴσιον πέρασ; Ὁ Χίτλερ ἀμφιβάλλει. Διατάζει τὸν στρατιωτικὸν ἀκόλουθον τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Ρώμην, στρατηγὸν Φόν Ρίντελεν, νά μεταβῆ εἰς τὸ μέτωπον καὶ νά τοῦ ὑποβάλῃ ἀναφορὰν. Πείθεται ὅτι οἱ Ἴταλοὶ δέν θά κατορθώσουν τίποτε. Τὸν Ἰανουάριον 1941 διατάζει καὶ πάλιν τὸν Φόν Ρίντελεν νά ἐπισκεφθῆ τὴν Ἀλβανίαν, διὰ νά ἐξετάσῃ τὴν κατάστασιν. Αὐτὴν τὴν φορὰ, ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς παρ' ὀλίγον νά συλληφθῆ αἰχμάλωτος εἰς τὴν Κλεισούραν! Ἐπιστρέφει ἐσπευσμένως καὶ στέλλει ἔκθεσιν εἰς τὸν Χίτλερ, ὅπου τοῦ ἀναφέρει πὼς ἀποκλείεται νά νικήσουν οἱ Ἴταλοὶ. Ὁ Χίτλερ φοβεῖται μήπως πραγματοποιηθοῦν αἱ ἀνησυχίαι του διὰ μέτωπον εἰς τὰ Βαλκάνια, μέ ἀπόβασιν τῶν Ἄγγλων. Εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς πού, τώρα πλέον, ἀπαιτεῖ ἐπιμόνως καὶ ὁ Μεταξᾶς.

Μοιραίως ἡ Γερμανία ὀδηγεῖται εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Δέν ἤμπορεῖ νά βαδίσῃ ἐναντίον τῆς Ρωσίας, ἀφήνουσα ἓνα ἀνοιχτὸν μέτωπον εἰς τὰ πλευράτων στρατῶν τοῦ σχεδίου «Βαρβαρόσσα». Ἡ Ἀνωτάτη Γερμανικὴ Διοίκησις θέλει νά εἶναι βεβαία διὰ τὰς δυνατότητας τῶν Ἰταλῶν. Ἴσως ὑπάρχει κάποια ἐλπίς εἰρηνεύσεως.

Μέσα Ἰανουαρίου 1941 φθάνουν εἰς τὴν Ἀλβανίαν τέσσαρες Γερμανοὶ ἀξιωματικοί, εἰδικοὶ εἰς τὸν ὄρεινόν πόλεμον. Μεταξὺ των εὐρίσκεται καὶ ὁ συν/ρχης Γιόντλ, ἀδελφὸς τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐπιτελείου τοῦ Χίτλερ. Τὸ πόρισμα των εἶναι ἀποκαρδιωτικόν. Ταυτοχρόνως ἀπεκλείσθη καὶ πᾶσα ἀποστολὴ γερμανικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Τὴν 19-20ὴν τοῦ ἰδίου μηνὸς συγκαλεῖται συμβούλιον εἰς τὸ Σάλτσμπουργκ. Παρόντες οἱ: Χίτλερ, Μουσσολίνι,

Μιρόσουχιτς, Τσιάνο, Ρίμπεντροπ (είχεν έλθει και αυτός εις την Έλβαίαν). Οί Γερμανοί δέν πιστεύουν πώς οί Έταλοί θά έπιτύχουν τό παραμικρόν. Είς τά έπίσημα πρακτικά τό λέγουν εϋθέως:

«... Πρέπει κατά συνέπειαν νά αποκλεισθή τό ένδεχόμενον θετικής από τής ιταλικής πλευράς βοήθειας κατά τήν περίπτωση γερμανικής έπιθέσεως εκ του βουλγαρικού εδάφους εναντίον τής Έλλάδος».

Ό Μουσσολίνι έζήτησε και έλαβε μίαν διορίαν, διά νά έξαπολύση νέαν έπίθεσιν κατά τής Έλλάδος. Έπεσχέθη πώς θά νικήση. Ό Χίτλερ έμενε σιωπηλός. Σύν τοίς άλλοις, τόν είχεν ένκευρίσει ό Έταλός στρατηγός Γκουτζόνι «μέ τήν φουσκωμένη κοιλιά του και τά βαμμένα του μαλλιά».

Ένώ συνέβαιναν αυτά εις τόν χώρον τών γερμανοϊταλικών παρασκηνίων, εις τήν Έλλάδα ό Μεταξάς έφρόντιζε νά τά έχη καλά μέ δλους. Πρό καιροϋ τήν 13ην Έπριλίου 1939 ή Έγγλική κυβέρνησις εκανε τήν ακόλουθον ανακοίνωσιν, πού αποτελεί δήλωσιν έγγυήσεως τής ανεξαρτησίας τής Έλλάδος:

«... Η Κυβέρνησις τής Α. Μεγαλειότητος αποδίδει μεγίστην σημασίαν εις τό νά αποφευχθή ή διατάραξις του Μεσογειακού status quo είτε δι' άπειλών, είτε διά τής βίας».

Κατά τάς τελευταίας ήμέρας εδόθη ή άφορμή δημιουργίας άνησιχιών ειδικώς εις δσονάφορά τήν θέσιν τής Έλλάδος. Η Κυβέρνησις τής Α. Μεγαλειότητος παρέσχε σχετικώς εις τήν χώρον ταύτην ειδικήν διαβεβαίωσιν καθ' ήν εις περίπτωση ενεργείας, ήτις σαφώς θά ήπειλει τήν ανεξαρτησίαν της και σχετικώς προς τήν όποίαν θά ένόμιζε αττη ζωτικόν νά άντιστῆ δι' όλων της τών έθνικών δυνάμεων ή βρετανική κυβέρνησις θά

έθεώρει έαυτήν άμέσως ύποχρεωμένην νά παράσχη είς τήν έλληνικήν κυβέρνησιν πᾶσαν βοήθειαν ήν διαθέτει...».

Τήν ίδιαν ήμέραν ό Γάλλος πρωθυπουργός έπληροφόρησεν τόν τύπο πώς ή Γαλλία έγγυάται τήν άνεξαρτησίαν τής πατρίδος μας. Μεταξύ τών άλλων έδήλωσε:

«... Λαβούσα ύπ' όψιν τās άνησυχίας τās προξενηθείσας έκ τών γεγονότων τών τελευταίων έβδομάδων, ή γαλλική κυβέρνησις παρέσχε είς τήν Έλλάδα είδικήν διαβεβαίωσιν καθ' ήν, είς περίπτωσιν ένεργείας, ήτις σαφώς θά ήπείλει τήν άνεξαρτησίαν τής Έλλάδος και σχετικώς πρός τήν όποίαν ή έλληνική κυβέρνησις θά ένόμιζε ζωτικόν συμφέρον νά άντιστή διά τών έθνικών αúτης δυνάμεων, ή γαλλική κυβέρνησις θά έθεώρει έαυτήν ύποχρεωμένην νά παράσχη άμέσως πᾶσαν βοήθειαν ήν διαθέτει...».

Ό Μεταξᾶς ηύχαρίστησε τήν Γαλλικήν και τήν Άγγλικήν κυβέρνησιν και δέν παρέλειψε, τήν 27ην Άπριλίου 1939, νά ζητήσει νά σταματήσουν ό άγγλικός και γαλλικός τύπος νά ένθαρρύνουν τήν πολιτικήν τής Βουλγαρίας, πού διεξεδίκει έξοδον είς τό Αίγαίον. Κατέληξε μέ τήν δήλωσιν ότι:

«... Περιστόν νά έπαναλάβωμεν τήν άπόφασίν μας νά άποκρούσωμεν ένόπλως πᾶσαν άπόπειραν κατά τής άκεραιότητός μας. Βασιζόμεθα άπολύτως επί τών προσφάτων έγγυήσεων τής Άγγλίας και τής Γαλλίας, αί όποίαι τόσον βαθέως συνεκίνησαν τήν κυβέρνησιν και τόν λαόν, και ηύξησαν έτι μάλλον τήν εύγνωμοσύνην μας πρός τās δύο φίλας Μεγάλας Δυνάμεις».

Αί έγγυήσεις πού έδωσαν προθύμως οί Άγγλογάλλοι δέν είχαν άξία διά τόν Μεταξά, άν δέν μετεφέροντο εις τό πεδίων των πραγματοποιήσεων. Ήρχισε λοιπόν μαζί τους μυστικές διαπραγματεύσεις. Τήν 23ην Δεκεμβρίου 1939 έφθασε εις τάς Άθήνας άπεσταλμένος του στρατηγού Γκαμελέν, άρχιστρατήγου των άγγλογαλλικών δυνάμεων Ξηράς. Ήτο ό άντι-συνταγματάρχης Μαριό, ό όποιος προσεκόμισε προσωπικήν έπιστολήν του Γκαμελέν εις τόν Παπάγον. Ό Έλλην άρχιστράτηγος άφηγείται εις τό βιβλίον του τήν συζήτησιν, πού ειχε μέ τόν Μαριό:

«Ό Άντισυνταγματάρχης Μαριό, άφού μοί έγνώρισε τόν σκοπόν τής εις Άθήνας άποστολής του και μέ διεβεβαίωσεν εκ μέρους του Στρατηγού Γκαμελέν, ότι ή κατόπιν των δοθεισών έγγυήσεων Άγγλίας και Γαλλίας βοήθεια ήθελε παρασχεθή πλήρης όταν ή Έλληνική Κυβέρνησις ήθελε κρίνει ταύτην επιβαλλομένη, έζήτησε νά τώ εκθέσω τάς άναλήψεις μου τάς άφορώσας εις τήν γενικήν κατάστασιν, ως αυτη θά ήδύνατο νά διαμορφωθή εις τά Βαλκάνια, και τάς άπόψεις μου έν σχέσει πρός τήν συμμαχικήν ταύτην βοήθειαν και τήν προπαρασκευήν αυτης.

Εις τόν Γάλλον άξιωματικόν άνέπτυξα διά μακρών τάς κατά τήν εποχήν εκείνην πολιτικοστρατιωτικές συνθήκας έν τή Βαλκανική, μή αποκλειούσας τήν έν άορίστω μέλλοντι επέκτασιν του πολέμου έν αυτη και έξέθεσα λεπτομερώς τάς άπόψεις μου, τάς άφορώσας εις τήν εκπλήρωσιν των συμμαχικών έναντι τής Έλλάδος ύποχρεώσεων, ως και τόν τρόπον καθ' ον έφρόνουν ότι θά έδει νά προπαρασκευασθή ή καλύτερα και λυσιτελεστέρα εφαρμογή αυτών.

Έπέμεινα επί τής ανάγκης του εκ των προτέρων καταρτισμού ενός γενικού σχεδίου ενεργείας, έν οΰ θά καθωριζετο διά μίαν εκάστην των ύποθέσεων επέκτά-

σεως τοῦ πολέμου εἰς τὰ Βαλκάνια, ἡ ἀποστολή ἐκάστου τῶν Στρατῶν, οἵτινες θά συνειργάζοντο πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐπιθέσεως καὶ ἀνέπτυξα τοὺς λόγους δι' οὓς, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Βουλγαρία ἠθελε λάβει μέρος εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἢ διευκολύνει ταύτην, ἡ ὁσον ἔνεστι ταχύτερα ἐξουδετέρωσις τῆς Βουλγαρίας, θά ἔδει νά ἀποτελέσῃ ἓνα τῶν πρωταρχικῶν σκοπῶν τῶν Συμμάχων.

Εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Γάλλου Ἀρχιστρατήγου, δέν παρέλειψα νά καταστήσω γνωστάς τὰς διαφόρους εἰσέτι ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ Στρατοῦ εἰς πολεμικόν ὑλικόν. Εἰς τὸν συνομιλητὴν μου, ἐτόνισα, ὅτι ἡ ἀποτελεσματικωτέρα βοήθεια ἦν θά ἠδύναντο οἱ Ἕλληνοι καὶ οἱ Γάλλοι νά μᾶς προσφέρωσι, θά ἦτο νά μᾶς βοηθήσωσιν τὸ ταχύτερον πρὸ τῆς εἰς τὸν πόλεμον τυχόν ἀναμίξεώς μας, ἵνα ἐπισπεύσωμεν τὸν ρυθμὸν τῆς στρατιωτικῆς μας προπαρασκευῆς.

Μέ τὸν Ἀντισυνταγματάρχην Μαριώ, ἔσχον δύο εἰσέτι μυστικὰς συναντήσεις, παρέδωκα δέ αὐτῷ ἐπιστολὴν μου ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν Στρατηγὸν Γκαμελέν, ὡς καὶ μνημόνιο, ἐν ᾧ ἐξετίθεντο ἐν περιλήψει αἱ ἀπόψεις ἃς εἶχον προφορικῶς ἀναπτύξει. Εἰς τὴν ἀπὸ 26ης Δεκεμβρίου 1939 πρὸς τὸν Γάλλον Ἀρχιστρατήγον ἐπιστολὴν μου, παρεκάλουν τοῦτον, ὅπως ἐξασκήσῃ καὶ αὐτὸς ὅλην του τὴν ἐπιρροήν ἐπὶ τῶν Κυβερνήσεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας διὰ τὴν ταχύτεραν ἱκανοποίησιν τῶν εἰς πολεμικόν ὑλικόν ἀναγκῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Στρατοῦ».

Ὁ Μεταξᾶς ἐνημερώθη, ἀπὸ τὸν Παπάγον, διὰ τὰς συναντήσεις καὶ τὰς ἀνταλλαγὰς ἀπόψεων μέ τοὺς Ἀγγλογάλλους. Μολονότι αὐτοὶ ἐπαρουσιάσθησαν ὡς ἔτοιμοι καὶ πρόθυμοι νά μᾶς συμπαρασταθοῦν, τελικῶς ἀπεδείχθησαν ἀνάξιοι νά βοηθήσουν τοὺς ἑαυτοὺς των. Μᾶς περιέπαιζον ζητοῦντες

άσημάντους πληροφορίας και στοιχεία, πού δῆθεν ἐμελέτων. Ἐνῶ ἐχρειαζόμεθα συγκεκριμένα πράγματα ἐκείνοι ἐνδιαφέροντο διά... «τά ὑπάρχοντα ἐν Ἑλλάδι μέσα διατροφῆς». Ὁ Πατάγος, εἰς τό βιβλίον του πού προαναφέραμε, ὡς τίμος στρατιώτης, ἀπορεῖ πού δέν προέβησαν οἱ φίλοι μας εἰς καμμίαν «σοβαρά προπαρασκευαστική ἐργασία» καί πού «οὐδεμία ποτέ σαφῆς καί συγκεκριμένη ἀπάντησις ἐδόθη». Νά τί γράφει:

«Αὐται ἦσαν αἱ διεξαχθεῖσαι μετὰ τῶν Ἑγγλων καί Γάλλων συνεννοήσεις διά τήν προπαρασκευήν τῆς ἐπί τῇ βάσει τῶν δοθεισῶν ἐγγυήσεων ἐκπληρώσεως τῶν Συμμαχικῶν ὑποχρεώσεων.

Ἐν τούτοις, εἰς τάς ἑλληνικάς ἀπόψεις, αἵτινες ἐξετέθησαν ὑπ' ἐμοῦ λεπτομερῶς καί ἐπακριβῶς πρὸς τάς Κυβερνήσεις Ἑγγλίας καί Γαλλίας, μέσῳ τῶν ἐν Ἀθήναις Στρατιωτικῶν Ἀκολούθων αὐτῶν, μέσῳ τοῦ Τουρκικοῦ Ἐπιτελείου καί μέσῳ τῆς Ἀνωτάτης Συμμαχικῆς Διοικήσεως, οὐδεμία ποτέ σαφῆς καί συγκεκριμένη ἀπάντησις ἐδόθη καί οὐδεμία ἐν συνεχείᾳ σοβαρά προπαρασκευαστική ἐργασία ἐγένετο ἐπί τῇ βάσει αὐτῶν. Οἱ ἐν Ἀθήναις Στρατιωτικοὶ Ἀκόλουθοι τῶν δύο Δυτικῶν Δυνάμεων περὶωρίζοντο μόνον νά ζητῶσι πληροφορίας τινάς ἀφορώσας εἰς τήν ἀπόδοσιν τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου καί τῶν λιμένων μας, τάς ὁδικάς συγκοινωνίας, τό τηλεφωνικόν καί ραδιοτηλεγραφικόν δίκτυον τῆς χώρας, τά ὑπάρχοντα ἀεροδρόμια, τάς στρατιωτικάς βιομηχανίας, τά ὑπάρχοντα ἐν Ἑλλάδι μέσα διατροφῆς καί περιθάλψεως, ὡς καί διαφόρους ἄλλας πληροφορίας, τάς ὁποίας οὐ μόνον οἰοσδήποτε στρατιωτικός ἀκόλουθος, ἔχων ἰδικήν του καλῶς ὀργανωμένην ὑπηρεσίαν, θά ἠδύνατο μόνος νά συλλέξῃ ἀλλά καί τάς ὁποίας ὑπέθετον ὅτι ἔδει νά κατέχωσι, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι γαλλικαί

καί ἀγγλικαί ἐκπαιδευτικαί ἀποστολαί ἐπί σειράν ἐτῶν εἶχον παραμείνει ἐν Ἑλλάδι.

Μετά τοῦ τουρκικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου καί τῆς Ἀνωτάτης Συμμαχικῆς Διοικήσεως, οὐδεμία ἄλλη σχετική ἐπαφή ἢ συνεννόησις ἐγένετο. Μόνον περί τά τέλη Φεβρουαρίου 1940 ὁ Στρατηγός Βεῦγκάν ἐζήτησεν ὀπως ἐγκριθῆ ἡ εἰς Ἑλλάδα ἀποστολή δύο ἀξιωματικῶν τῆς ἐν Συρίᾳ γαλλικῆς Ἀεροπορίας διὰ τήν ἀναγνώρισιν τῶν ἀεροδρομίων ἐκείνων τά ὁποῖα ἐν ὄρα πολέμου θά διέθετεν ἡ Ἑλληνική Διοίκησις διὰ τήν συμμαχικήν εἰς Ἀεροπορίαν ἐνίσχυσιν.

Κατόπιν ἐγκρίσεως τῆς κυβερνήσεως ἀφίκοντο ἐν Ἑλλάδι, περί τās ἀρχάς Μαρτίου 1940, δύο Γάλλοι ἀεροπόροι ἐν πολιτικῇ περιβολῇ μέθ' ὧν συνητηθημεν καί εἰς τούς ὁποίους, ἐν συνεννοήσει καί μέ τό Ὑπουργεῖον Ἀεροπορίας, ὑπεδείχθησαν τά κατάλληλα ἀεροδρόμια διὰ τήν ἀνάπτυξιν συμμαχικῶν στρατιωτικῶν ἀεροπορικῶν ἐνισχύσεων».

Οἱ Γερμανοί, ἀσφαλῶς, κάτι ὑπωψιάζοντο. Ἄλλά δέν εἶχαν τίποτα χειροπιαστό. Ἐφρόντισαν διὰ τοῦτο οἱ Γάλλοι. Εἰς μίαν μικράν πόλιν, εἰς τήν Σαριτέ, Γερμανοί στρατιῶται πού προήλαυνον ἀνεκάλυψαν ἓνα «βαγόνι» πού ἐχρησιμοποίει ὁ Γκαμελέν ὡς στρατηγεῖον. Ἐκεῖ μέσα εὔρον πλῆθος μυστικῶν ἐγγράφων. Μεταξύ αὐτῶν καί αἱ μυστικά μας συνεννοήσεις μέ τούς Ἀγγλογάλλους, καθῶς καί ἐγγραφα πού ἀνεφέροντο εἰς τήν διέλευσιν ἀπό τήν Ἑλλάδα Πολωνῶν ἀεροπόρων, πού μετά τήν κατάληψιν τῆς χώρας των ἐπήγαιναν εἰς τήν Ἀγγλίαν ἢ εἰς τήν Γαλλίαν. Ἐδιάβασαν ἀκόμη πολλά ἄλλα ἐγγραφα, πού ἀνεφέροντο εἰς τήν χρησιμοποίησιν τοῦ ἐμπορικοῦ μας στόλου ὑπέρ τῆς Ἀγγλίας.

Οἱ Γερμανοί, τότε, οὐδέν ἀνέφερον. Ἐφύλαξαν τά ἐγγραφα καί τά ἐδημοσίευσαν ὅταν ἐπετέθησαν ἐναντίον μας, εἰς

ειδικήν Λευκήν Βίβλον, όπου κατηγοηλόμεθα ως παραβιασται τῆς οὐδετερότητος. Εἶχαν ἀπολύτως ἄδικον. Διότι αἱ διαπραγματεύσεις καί αἱ διάφοροι συνομιλῖαι δέν παρεβίαζαν τήν οὐδετερότητα, ἐφ' ὅσον δέν συνωδεύοντο μέ πράξεις. Εἰς τήν διακοίνωσιν, πού ἀνέγνωσεν ὁ Ἔρμπαχ εἰς τόν Κορυζῆν ἀνεφέρετο μέχρι καί ἡ ἀποστολή τοῦ Μαριό εἰς τήν Ἑλλάδα. Ὁ ἱστορικός τοῦ μέλλοντος θά πρέπει νά ἐξετάσῃ ἂν τά στοιχεῖα αὐτά ἐπῆσαν τυχαίως εἰς χεῖρας τῶν Γερμανῶν ἢ τούς τά διωχέτευσαν ἐντέχνως καί σκοπίμως, ὅσοι ἐνδιεφέροντο διά τήν ἐξάπλωσιν τοῦ πολέμου. Τό γεγονός ὅτι δέν τά μετεχειρίσθησαν ἀμέσως οἱ Γερμανοί—οὔτε κἀν τά ἐδειξαν εἰς τούς Ἰταλούς—συνηγορεῖ ὑπέρ τῆς δευτέρας ἀπόψεως.

Ὁ Μεταξᾶς εἶναι πραγματιστής. Ὀνειροπόλος εἰς τās συλλήψεις, ἀλλά προσγειωμένος εἰς τās ἐφαρμογᾶς. Εἰς τό «τετράδιο τῶν σκέψεων» γράφει τήν 29ην Δεκεμβρίου 1939 τό ἐξῆς σημαντικόν:

«... Τόν ἀνθρώπινο κόσμον δέν κυβερνᾷ τό δίκαιον, ἀλλά ἡ ἀνάγκη. Εἶναι ὁμως βαθειά ἐσωτερική ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου τό νά πιστεῦῃ ὅτι οἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης, γι' αὐτό οἱ ἀνθρωποὶ κάθε φορά προσαρμόζονται τό δίκαιον πρὸς τήν ἀνάγκην. Καί ἔτσι τό δίκαιον εἶναι κάτι τό ἀσαθές καί τό κυμαινόμενον. Καί δέν μπορεῖ κανεὶς νά ἀκουμπήσῃ σ' αὐτό. Ἀλλά ὁ ἀνθρωπος θέλει νά φαντάζεται, γιατί ἔχει ἀνάγκη νά τό πιστεῦῃ, ὅτι τίς πράξεις του τίς κυβερνᾷ τό δίκαιον. Καί οἱ λαοὶ τό ἴδιο. Ὡστε κατ' οὐσίαν τό δίκαιον τό καθορίζει κάθε φορά ἡ ἀνάγκη.

Ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία ἐκήρυξαν τόν πόλεμον κατά τῆς Γερμανίας, διότι αὐτή κατεπάτησε τό δίκαιον προκειμένου γιά τήν Πολωνία. Γιατί δέν τόν κηρύττουν

κατά τῆς Ρωσσίας προκειμένου γιά τήν Φινλανδία;».

Ἡ ἀνάγκη προτάσεται καί αὐτήν τήν ἀνάγκην, πού κατευθύνει τάς πράξεις, τήν ἐνδύομε μέ τά ἐνδύματα τοῦ δικαίου. Εἰς τάς κρίσιμους ὥρας πού διέρχεται ἡ Ἑλλάς ὁ ἡγέτης της θά ἐννοήσῃ, ὅσο κανεῖς ἄλλος, τήν ἐννοίαν τῆς ἀνάγκης. Θά γίνη θῦμα της!

Μόλις ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος καί πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ τό πρῶτον ὑπουργικόν συμβούλιον ὁ Μεταξάς λέγει εἰς τόν Κ. Κοτζίαν: «Ἐάν κρατήσῃ, ὅπως πιστεύω, οἱ προφυλακές ἀμυνα 15 μέρες, ὅσες χρειάζονται διά νά συμπληρωθῇ ἡ ἐπιστράτευσις καί δέν μᾶς ριχτοῦν ἀμέσως οἱ Γερμανοί, ὅπως εἶναι πιθανόν, μὴ σοῦ φανῇ παράδοξο νά ἰδῆς τοὺς Ἰταλοὺς στή θάλασσα... Δέν περιμένω καμμιά συμμετοχή τῶν Τούρκων. Τοὺς εἰδοποίησα ἐκ καθήκοντος συμμαχικοῦ. Ἄλλωστε, ἡ μορφή τῆς συμμαχίας ἀπὸ τυπικῆς ἀπόψεως δέν τοὺς ὑποχρεώνει εἰς ἐνεργόν ἀνάμειξιν. Ἄν ζοῦσε ὁ Κεμάλ! Ἀσφαλῶς θά μετείχεν τοῦ πολέμου. Ἐντούτοις, διά τοὺς Γιουγκοσλάβους ἔχω ἐλπίδα. Ἴσως αὐτοὶ ἀναμειχθοῦν».

Ὁ Μεταξάς ἐδικαιώθη τελείως εἰς αὐτά, ὅπως καί εἰς τά παρακάτω, πού εἶπε ὁμιλῶν κατόπιν εἰς τοὺς ὑπουργοὺς του: «Τά συμφέροντα τοῦ Ἄξονος εἶναι ἀναπόσπαστα καί ἀργά ἢ γρήγορα θά πολεμήσομε καί τοὺς Γερμανοὺς. Τό πιθανώτατο, λοιπόν, εἶναι νά χάσωμε προσωρινῶς τήν Μακεδονίαν καί τήν Ἠπειρον καί δέν ἀποκλείεται καί αὐτάς τάς Ἀθήνας καί τάς ἐστίας μας καί ὅ,τι ἄλλο ἔχουμε νά ἐγκαταλείψωμεν προσωρινῶς, μεταβαίνοντες εἰς Πελοπόννησον ἢ εἰς Κρήτην...».

Ἐβλεπεν ὀρθῶς προέβλεπε μέ ἀκριβείαν, ὅχι διότι ἦτο προφήτης, οὔτε ἀπὸ διαίσθησιν, ἀλλά ἐπειδὴ ἔκρινε καί ἐλογάριαζε μέ γνώμονα τήν ἀνάγκην.

Τό σχέδιον τῶν Ἀγγλων νά ἐξέλθωμεν εἰς τόν πόλεμον,

έφηρομόσθη έξ αίτίας του Μουσσολίνι. Ειδάλλως, θά έμέναμε ούδέτεροι. Όταν ένεπλάκημεν εις τόν πόλεμον οί Γερμανοί άπεφάσισαν νά ειρηνεύσουν τήν Βαλκανικήν. Δέν ήμπορεσαν νά έμποδίσουν τούς Ίταλούς νά αρχίσουν, θά έπεδίωκαν νά καταφέρουν νά τούς σταματήσουν. Τό σχέδιον του Χίτλερ προϋπέθετε νά παραμείνουν οί αντίπαλοι εις τό σημείον πού εύρίσκοντο και άνάμεσά των νά δημιουργηθή νεκρά ζώνη, μέ Γερμανούς παρατηρητάς. Αυτό τό σχέδιον ό Χίτλερ ήθέλησε νά τό έφαρομόση άκόμη και όταν έπετέθη κατά της Έλλάδος και ύπεγράψαμε τήν άνακωχήν. Έμεις παρεδιδόμεθα, αλλά ό Χίτλερ δέν ήθελε νά μάς καταλάβουν οί Ίταλοί. Αν και περιήλθαμε εις τήν χειροτέραν θέσιν και τό μακεδονικόν μέτωπον είχε καταρρεύσει ό Χίτλερ έπεθύμει νά μείνουν οί Ίταλοί έκτός της Έλλάδος. Γνωρίζομεν καλάς, ότι ήλλαξαν έπανειλημένως τούς δρους παραδόσεως της Στρατιάς Ηπειρου, ύστερα από διαβήματα του Μουσσολίνι. Ό έπιτελάρχης του Άρχηγού του Γερμανικού Στρατού Μπράουχιτς, στρατηγός Χάλντερ, άποκαλύπτει εις τό ήμερολόγιόν του (21 Άπρ. 1941) πώς «... ό Φύρερ έσκέπτετο ότι ήδύνατο νά θέση τόν Μουσσολίνι πρό τετελεσμένου γεγονότος. Τουτο δέν συνέβη όμως. Ό Μουσσολίνι έτηλεφώνησεν άπ' εύθείας εις τόν Χίτλερ και έζήτησε συμμετοχήν της Ίταλίας...».

Ό Στρατάρχης Λίστ διαμαρτύρεται, πού οί Ίταλοί θά πάρουν μέρος εις τήν συνθηκολόγησιν, άφού δέν ένίκησαν τούς Έλληνας. Άλλά ή άπειλή του Μουσσολίνι νά συνεχίση μόνος του τόν πόλεμον ζυγίζει περισσότερο από τήν άτιμίαν της παρατουήσεως της ιστορίας.

Έν τούτοις, ό Χίτλερ, πού έχει στείλει τόν Γιόντλ εις τήν Θεσσαλονίκην έπιμένει στό σχέδιό του. Ό Χάλντερ γράφει (22 Άπρ. 1941):

«... Ό Φύρερ δέν αποβάλλει τήν ιδέαν ν' άφήση τούς

Ἕλληνας καί Ἰταλούς νά κανονίσουν οἱ ἴδιοι μεταξύ των τὰ τοῦ πολέμου των δυτικῶς τῆς γραμμῆς Πίνδου-Κοιλᾶς Ἀχελῶου καί νά στοιχίσῃ τήν γραμμὴν ταύτην διὰ γερμανικῶν στρατευμάτων. Δέν λαμβάνει ἀπόφασιν ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐπανόδου τοῦ Γιόντλ. Ἡ «Σωματοφυλακὴ SS Ἀδόλφος Χίτλερ» πρέπει νά ἀνακληθῇ εἰς τὴν στενωπὸν τοῦ Μετσόβου».

Ὅταν οἱ Ἰταλοὶ ἀπεπειράθησαν νά περάσουν τὴ γέφυρα τῆς Μέρτζανης εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι μὲ τὰ Ἔς-Ἔς τῆς μεραρχίας «Σωματοφυλακὴ Ἀδόλφου Χίτλερ», πού εἶχαν διαταγὴ νά κτυπήσουν τοὺς Ἰταλούς. Τὰ γεγονότα αὐτὰ καί αἱ προσπάθειαι τῶν Γερμανῶν νά μὴ μᾶς καταλάβουν οἱ Ἰταλοὶ, περιγράφονται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ στρατηγοῦ Ρίντελεν «Ὁ Μουσσολίνι ὡς σύμμαχος». Διαβάζομεν:

«Αἱ ἰταλικαὶ μεραρχίαι εἰς Ἀλβανίαν προυχώρον ὁμοίως καί εἶχον φθάσει εἰς τὰ Ἀλβανικὰ σύνορα, ἐνῶ αἱ ἐκ Θεσσαλονίκης γερμανικαὶ δυνάμεις εἶχον φθάσει εἰς Ἰωάννινα διὰ τῆς ἄνω τῶν 1500 μ. ὕψους διαβάσεως τοῦ Μετσόβου. Ἐκεῖ ὁ Ἕλλην Ἀρχιστράτηγος ἐπρότεινε συνθηκολόγησιν. Ἐλαβον ἀπὸ τὴν Ἀνωτάτην Διοίκησιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων τὴν διαταγὴν νά παραφωλέσω τὴν Ἀνωτάτην Ἰταλικὴν Διοίκησιν ὅπως ἀποστείλῃ ἓνα πληρεξούσιον διὰ τὰς διαπραγματεῦσεις τῆς συνθηκολογήσεως. Ὁ Μουσσολίνι ὁμως ἀντετίθετο μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι οἱ Ἕλληνες ὄφειλον νά ζητήσουν ἀνακωχὴν ἀπὸ τὰ ἰταλικά στρατεύματα πρὶν ἢ μετὰσχῃ οὗτος εἰς οἰασδήποτε διαπραγματεῦσεις. Δέν κατώρθωσα νά τὸν πείσω. Διετείνεται ὅτι οἱ Ἰταλοὶ ἐπὶ μῆνας καί εἰς ἀγῶνας πληρεῖς ἀπωλειῶν ἔφερον τὸ κύριον βᾶρος τοῦ πολέμου τούτου καὶ συνεπῶς ἔπρεπε εἰς αὐτούς νά προταθῇ ἡ συνθηκολογήσις.

Παρά τήν ἄρνησιν ταύτην, ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων μέ διέταξε τήν ἐπομένην 22αν Ἀπριλίου, νά ζητήσω τήν συγκατάθεσιν τοῦ Ντούτσε εἰς τοὺς ὑπό τῆς Γερμανικῆς Ἀνωτάτης Ἡγεσίας καθορισθέντας ὁρους συνθηκολογήσεως. Ὅταν ἐξέθεσα εἰς τόν Μουσολίني τήν ἀξίωσιν ταύτην, οὗτος ἠγανάκτησε καί διαν προσέει ο Ἐπιτετὴς Γκουτσόνι ἀνέφερεν ὅτι γερμανικαὶ δυνάμεις τῆς Σωματοφυλακῆς «Ἀδόλφος Χίτλερ» ἠθέλησαν διὰ τῶν ὄπλων νά ἐμποδίσωσιν ἰταλικούς σχηματισμούς ὅπως προχωρήσωσιν πέραν τῆς γεφύρας «Πόντε ντὶ Μπεράτι» ὁ Ντούτσε ἐξεμάνη ὥστε ἐφοβήθη ὅτι θά ἀπεχώρουν ἄπρακτος. Ὁ Μουσολίني ἐδήλωσε κατηγορηματικῶς ὅτι θά ἐξηκολούθει τόν ἀγῶνα ἐάν οἱ Ἕλληνες δέν ζητήσωσι τήν συνθηκολογήσιν ἀπὸ τοῦς Ἰταλοῦς.

Προσεπάθησα νά τόν καθουχάσω μέ τήν ὑπόδειξιν ὅτι πιθανόν νά εἶχε προταθῆ ἀνακαχή καί εἰς τὸ ἰταλικόν μέτωπον ἢ νά προταθῆ τοιαύτη ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου, καί ὡς ἐκ τούτου θά ἦτο σκόπιμον νά συμφωνήσωμεν ἀπὸ τώρα ἐπὶ τῶν ὁρων. Ὁ Μουσολίني διεσαφήνισεν ὅτι δύο σημεῖα τῆς γερμανικῆς προτάσεως ἦσαν ἀπαράδεκτα: ἐν πρώτοις ὁ ὁρος ὅτι οἱ ἀνήκοντες εἰς τόν Ἑλληνικόν Στρατὸν θά ἀπεστέλλοντο ἀμέσως μετὰ τόν ἀφοπλισμὸν των εἰς τὰς ἐστίας των καί δεύτερον ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ θά διετηροῦν τὰ ἔξληκτα. Οἱ Ἕλληνες, διετείνετο, δέν τὸ ἤξιζον. Τῷ ἀπήντησα ὅτι ἡ ἀπόλυσις ὄλων τῶν αἰχμαλώτων ἦτο ἀναγκαία διότι θά ἦτο ἀδύνατον νά διατραφῆ ἢ νά μεταφερθῆ ὁ ὄγκος αὐτῶν. Δέν δύναται τις νά ἀρνηθῆ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς ὑπερήσπισε μέ γενναίότητα καὶ ἀφοσίωσιν τὴν πατρίδα του. Ἐάν δέν συνέβαινε τοῦτο, οἱ Ἰταλοὶ δέν θά ἦσαν ἠναγκασμένοι νά μάχωνται ἐπὶ τόσους πολλοὺς μῆνας ἐναντίον των. Καί διὰ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα, ἡ διεΐσδυσις διὰ τῆς γραμμῆς Μεταξά ὑπῆρξε

πολύ δυσχερῆς. Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μέ τὴν συγκατάθεσιν ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ φέρωσι τὰ ξίφη των, θὰ ἐξηψοῦντο μόνον τὰ ἰδικὰ μας κατορθώματα.

Ὁ Μουσολίνι κατηνόησε τοῦτο, ἠρέμησε καὶ ἐδήλωσε τὴν συγκατάθεσίν του, ἐπέμεινε ὁμως εἰς τό ὅτι οἱ Ἕλληνες ἄφειλον νὰ ζητήσωσι προηγουμένως συνθηκολόγησιν καὶ ἀπὸ τοὺς Ἴταλοὺς.

Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀπέστειλαν τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς τὴν Ἀνωτέραν Διοίκησιν τῆς Ἐνδεκάτης Ἰταλικῆς Στρατιᾶς ἓνα πληρεξούσιον μέ λευκὴν σημαίαν, κατέστη δυνατὴ ἡ συναφίς ἀναχωρῆς τὴν 23ην Ἀπριλίου εἰς Θεσσαλονίκην».

Εἶναι βέβαιον, ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐξεστράτευσαν ἐναντίον μας μέ δυσφορίαν. Ἐπισημῶς δὲν μᾶς ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον. Δὲν ἔδωσαν τελεσίγραφον, ἀλλὰ μίαν διακοίνωσιν, πού ἔλεγε ὅτι «ἡ κυβέρνησις τοῦ Ράιχ ἔδωκεν ἤδη διαταγὰς εἰς τὰ στρατεύματά της ὅπως ἐκδιώξουν τὰς βρετανικὰς δυνάμεις ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους». Ἀπάντησιν δὲν ἐπερίμεναν. Ἄλλωστε τὴν ἤξευραν. Τό παράδοξο εἶναι πὼς οὔτε διέκοπταν μαζί μας τὰς διπλωματικὰς σχέσεις. Ἴσως διότι ἰσχυρίσθησαν πὼς ἡ ἐνέργειά των στρέφεται κατὰ τῶν Ἀγγλων καὶ ὄχι κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

«... Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ράιχ καθιστῶσα τοῦτο γνωστὸν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, τονίζει ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα δὲν ἔρχονται ὡς ἐχθροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὅτι εἶναι μακρὰν τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἡ πρόθεσις ὅπως πολεμήσῃ καὶ καταστρέψῃ καθ' ἑαυτὸν τὸν ἑλληνικὸν λαόν. Τό κτύπημα ὅπερ ἡ Γερμανία εἶναι ἠναγκασμένη νὰ καταφέρῃ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, προορίζεται διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ράιχ

Είναι πεπεισμένη ότι εκδιώκουσα ταχέως τούς παρεισάκτους Άγγλους εξ Ελλάδος, προσφέρει αποφασιστικήν υπηρεσίαν πρωτίστως εις τόν ελληνικόν λαόν και τήν εύρωπαϊκήν κοινότητα».

Ἡ ἐπίθεσις κατά τῆς Ἑλλάδος προεκάλεσε ὀδυνηράν ἐκπληξιν εἰς τό Γερμανικόν Ἔθνος. Διά νά τήν ἀμβλύνουν, ὁ ἴδιος ὁ Γκαίμπελς ἀνέγνωσεν τήν προκήρυξιν τοῦ Χίτλερ πρὸς τόν Γερμανικόν λαόν καί ὁ Ρίμπεντροπ ἔκανε προσωπικῶς ὁ ἴδιος τὰς ἀνακοινώσεις εἰς τόν τύπο.

Ἡ φοβερὰ πραγματικότητα, δυστυχῶς, παραμένει. Ἡ γερμανική ἱστορία ἐκηλιδώθη, ἐνῶ ἡ Ἑλληνική προσέθεσε εἰς τὰς δέλτους τῆς ἄλλῃν μίαν δόξαν: τήν μάχην τῶν ὀχυρῶν τῆς «Γραμμῆς Μεταξά». Ἡ ἀνάγκη ἐπεκράτησε τῆς ἠθικῆς, τῶν αἰσθημάτων καί τοῦ δικαίου. Μολαταῦτα, οἱ Γερμανοί, ἴσως ἀπό αἰσθημα ἐνοχῆς ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων καί ἀηδίας ἀπέναντι τῶν Ἰταλῶν, ἐφέρθησαν ἐντίμως εἰς τόν Ἑλληνικόν στρατόν. Εἰς ἐπίσημον ἔκδοσιν τῆς Διευθύνσεως Ἱστορίας Στρατοῦ («Τό τέλος μιᾶς ἐποποιΐας») ἀναφέρονται ὠρισμένα ἐπεισόδια τῆς συμπεριφορᾶς τῶν εἰσβολέων. Ἐπιλέγομεν ἓνα χαρακτηριστικόν:

«... Δέον νά σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὁ Γερμανός Ἀντιστράτηγος διοικητῆς τῆς 73ης Μεραρχίας Μπίλερ ἐπεδείξατο ἐνδιαφέρον διά τήν μὴ αἰχμαλωσίαν τῶν ἐλληνικῶν μονάδων ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν. Διέταξε τόν Γερμανόν διοικητὴν τῆς φάλαγγος διαχωρισμοῦ Ἑλλήνων καί Ἰταλῶν ἵνα παραμείνῃ ἐν τῇ θέσει του μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς 24ης Ἀπριλίου ἀντὶ τῆς ἑσπέρας τῆς 23ης, ἐπιμηκύνας οὕτω αὐτοβούλως τό χρονικόν ὄριον ἐνάρξεως ἐφαρμογῆς τοῦ πρωτοκόλλου κατά δεκαοκτῶ ὥρας ἵνα δοθῇ εἰς τὰς ἐλληνικάς μονάδας τὰς πλέον μεμαρτυρημένας ὁ χρόνος νά εἰσέλθωσιν αὐταὶ εἰς τήν

ζώνην τήν κειμένην νοτίως τῆς ὡς ἄνω γραμμῆς διαχωρίσεως. Οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλά καί Γερμανοί ἀξιωματικοί καί ὀπλίται κινούμενοι ἐπὶ τοῦ κυρίου ἄξονος παρώτρυνον τὰ ἑλληνικά τμήματα εἰς ταχεῖαν κίνησιν ἐνίστε δέ παρελάμβανον καί μέ τὰ αὐτοκίνητά των Ἑλληνας ὀπλίτας ἵνα τοὺς μεταφέρωσι τό δυνατόν ταχύτερον πρὸς Ἰωάννινα. Κατωρθώθη οὕτω μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς 24ης Ἀπριλίου νά εἰσέλθωσι ἅπασαι σχεδόν αἱ μονάδες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ εἰς τήν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατεχομένην ζώνην...».

Τέλος, ὁ Χίτλερ, εἰς λόγον του εἰς τό Ράϊχσταγκ (4 Μαρτίου 1941) μετὰ τό τέλος τῆς ἐκστρατείας εἰς τὰ Βαλκάνια δέν ἐλησμόνησε νά δικαιολογηθῆ, διὰ τήν ἐπίθεσιν κατά τῆς Ἑλλάδος καί νά ἀποδώσῃ φόρον τιμῆς εἰς τοὺς Ἑλληνας μαχητάς. Εἶπε:

«... Ἐάν ἡ Γερμανία, ἀφοῦ παρηκολούθησε τόν ἀγῶνα εἰς τήν Ἀλβανίαν ἐπὶ πέντε μῆνας ὡς ἀπλοῦς θεατῆς, ἀπεφάσισε κατόπιν νά ἐπέμβῃ βιαίως, τοῦτο συνέβη διότι ὁ Τσώρτσιλ προητοίμαζεν ἕνα νέον μέτωπον, τό 'μέτωπον τῆς Θεσσαλονίκης'. Αὐτό δμως δέν ἤμπορούσαμεν νά τό ἐπιτρέψωμεν... Ἡ ἱστορική δικαιοσύνη μέ ὑποχρεώνει νά διαπιστώσω διὰ πῶς ὅλους τοὺς ἀντιπάλους, πού ἀντεμετωπίσαμεν, ὁ Ἑλλην στρατιώτης ἰδίως ἐπολέμησε μέ ὑψιστον ἡρωϊσμόν καί αὐτοθυσίαν. Ἐσυνθηκολόγησε μόνον δταν ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἀντιστάσεως δέν ἦτο πλέον δυνατή καί δέν εἶχε κανένα λόγον».

Τὴν 4ην Νοεμβρίου 1940 ὁμλῶν ὁ Χίτλερ εἰς σύσκεψιν τῶν Στρατηγῶν του, εἰς τήν Καγκελαρίαν, ἐχαρωπήρισε τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου κατά τῆς Ἑλλάδος ὡς «θλιβερόν λά-

θος». Υπεχρεώθη νά τήν τελειώση αὐτός ρίπνωντάς μεραρχίας του ἐναντίον ἐνός Ἑθνους διά τό ὅποιον ἐπίστευε πώς ἦτο ὁ δημιουργός τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ! (Μάϊν Κάμπφ).

Ἄφου εἶδαμε τήν στάσιν τῶν Γερμανῶν, ἄς ἔλθωμεν εἰς τό δράμα πού ἔζη ὁ Μεταξᾶς. Ἡ Γαλλία διελύθη. Ἡ Ἑλλάς προχωρεῖ νικηφόρως. Καί ἡ Ἀγγλία στέλλει σμήνη ἀεροπλάνων εἰς τήν... Τουρκίαν. Ὁ Μεταξᾶς πιέζει δι' ἐνισχύσεις, κυρίως εἰς τήν ἀεροπορίαν. Δέν τοῦ δίδουν παρά μόνον «συμβολικάς», ὅπως τās ὀνομάζουν, δυνάμεις. Ὁ Μεταξᾶς ἀρνεῖται, διά νά μήν προκαλέσῃ τούς Γερμανούς. Ἡ ἀγωνία του ἀποτυπώνεται τραγικῶς εἰς τό «Ἡμερολόγιον». Οἱ Ἀγγλοι ὄχι μόνον δέν βοηθοῦν, ἀλλά μᾶς κόβουν καί τās πιστώσεις! Ὁ Μεταξᾶς θέλει ἀεροπλάνα, δι' ἓνα λόγον: νά προσβάλλῃ καθημερινῶς τούς λιμένας Αὐλῶνος καί Δυρραχίου, ὥστε νά ἐμποδίζεται ἡ ἀφιξίς ἰταλικῶν στρατευμάτων. Τί τοῦ δίδουν; Τί ἄλλο παρά «ἀορίστους ἀπαντήσεις»! Διατί; Διότι οἱ Ἀγγλοι δέν ἤθελαν νά νικήσωμε τούς Ἰταλούς καί νά συναφθῇ εἰρήνη. ἤθελαν νά εὐρεθῇ τρόπος νά ἐμπλακοῦν οἱ Γερμανοί. Συνεπῶς δέν ἐσκόπευον νά μᾶς χορηγήσουν ἀποτελεσματικὴν βοήθειαν.

Ὁ Τσῶρτσιλ, εἰς τήν ἱστορία του ἀποκαλύπτει τήν ἀνησυχίαν του «μὴ τυχόν καί κλείσῃ ἡ Ἑλλάς χωριστὴ εἰρήνην μέ τήν Ἰταλία». Ὁ Μεταξᾶς τούς ἔλεγε ὅτι δέν κλείνομεν χωριστὴν εἰρήνην, ἀλλά «βοηθήστε μας!» Καμμία ἀνταπόκρισις. Καί ἀργότερα κυνικῶς ὁ Τσῶρτσιλ θά γράψῃ (6 Μαρτ. 1941) εἰς τόν Ἦντεν:

«... ἡ ἀπώλεια τῆς Ἑλλάδος δέν ἀποτελεῖ καθόλου συμφορὰ γιά μᾶς, ἀρκεῖ ἡ Τουρκία νά κρατήσῃ ἐντιμον οὐδετερότητα».

Ἴδου πῶς ἐτήρουν οἱ φίλοι μας τήν ὑπόσχεσίν των νά

«παράσχουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν πᾶσαν βοήθειαν...»!

Τὴν 13ην Ἰανουαρίου 1941 ἔρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἄγγλος Ἀρχιστράτηγος Οὐέϊβελ. Συναντᾶται ἀμέσως μὲ τὸν πρωθυπουργόν, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐκθέτει τὴν κατάστασιν. Ὁ Μεταξᾶς εἶναι 70 ἐτῶν. Ἐχουν ἴδει πολλά πράγματα τὰ μάτια του. Ἡ ἐμπειρία μᾶς ἀγωνιστικῆς ζωῆς, τὸ μυαλό του καὶ ἡ κεφαλληνιακὴ νοοτροπία του εἶναι παράγοντες πού ὁ φλεγματικός ἄγγλος ἀγνοεῖ. Νομίζει ὅτι θά ἐμπλέξῃ τὸν Μεταξᾶ μὲ συζητήσεις καὶ θά τὸν παρασύρῃ νά δεχθῆ νά ἀποβιβάσθουν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν μερικοὶ ἄγγλοι, ἀνίκανοι νά μᾶς βοηθήσουν, ἱκανοὶ ὅμως νά προκαλέσουν τοὺς Γερμανοὺς, πού πάντα φοβοῦνται τὸ «μαλακό ὑπογᾶστρο» τῆς Εὐρώπης. Ἡ 15η Ἰανουαρίου εἶναι ἡ 80ῆ νικηφόρος ἡμέρα τοῦ πολέμου. Καὶ χθές συνεκροτήθη μέγα πολεμικὸν συμβούλιον καὶ σήμερα πάλιν. Ὁ Οὐέϊβελ, πού ἐγνώριζε τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν βρεταννικῶν ἐνισχύσεων, συγκρούεται ἀμέσως μὲ τὸν Μεταξᾶ. Τοῦ λέγει (ἀκουσον!) ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπιμένει (!) νά στείλῃ συμβολικὰς δυνάμεις εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν. Ὁ Μεταξᾶς – πού κάνει πόλεμον τιμῆς, πού ποτέ του δέν ἐδέχθη ἐπεμβάσεις εἰς τὰ ἐσωτερικά μας, πού ἔχει κάθε λόγον νά μὴν πιστεύῃ τοὺς ἄγγλους διότι δέν ἐτήρησαν τὸ λόγον των, πού εἶναι ὁ πολέμαρχος – ἀποκρούει τὰς προτάσεις τοῦ Οὐέϊβελ. Αὐτὸς τὸν ἀπειλεῖ, ἐμμέσως, διότι αὐτὴν τὴν σημασίαν ἔχει ἡ τρεῖς φορὰς ἐπανάληψις τῆς διαπιστώσεως, ὅτι ὁ Μεταξᾶς εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν βρεταννικὴν κυβέρνησιν. Ὁ Ἕλληνα πρωθυπουργὸς ἀπαντᾶ ἡρέμως, φέρει ἐπιχειρήματα καὶ ὑπερισχύει. Εἰς τὸ τέλος ὁ Οὐέϊβελ τὸν... συνεχάρει.

Μετά δύο ἡμέρας καὶ παρὰ τὰ συγχαρητήρια, οἱ ἄγγλοι δηλώνουν ὅτι θεωροῦν ἀναγκαῖον νά ἀποβιβάσουν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ὀλίγον πυροβολικόν. Τὰ προσχήματα καταπί-

πουν. Διά παντός τρόπου, έπιζητοϋν νά προκαλέσουν τούς Γερμανούς. Ό Μεταξάς αντιδρά άποφασιστικώς. Όσο ζή, δέν θά υιοθετήση τήν πολιτικήν «νά πολεμήσουν οι Άγγλοι μέχρι νά πέση και ό τελευταίος Έλληνην!» Η αντίθεσις Άγγλιας-Έλλάδος όξύνεται. Η Έλλάς δέν μετατρέπεται εις πόνι, εις τά πλαίσια του Άγγλογερμανικού πολέμου. Ό Μεταξάς, τήν 17ην Ίανουαρίου 1941, συντάσσει διακοίνωσιν προς τήν Βρετανικήν κυβέρνησιν. Παραθέτομεν τό κείμενον της, διά τό όποϊον νομιζόμεν πώς δέν χρειάζεται σχόλιον:

«Είμεθα άποφασισμένοι νά αντιμετωπίσωμεν καθ' οϊονδήποτε τρόπον και μέ οϊασδήποτε θυσιάς ένδεχομένην γερμανικήν επίθεσιν, άλλ' οϋδόλωσ επιθυμοϋμεν νά τήν προκαλέσωμεν, εκτός εάν ή Μεγάλη Βρεταννία θά ήδύνατο νά μās παράσχη εις Μακεδονίαν τήν απαιτουμένην βοήθειαν. Έξεθέσαμεν διά μακρών εις τόν στρατηγόν Ουέϊβελ ποία θά έπρεπε νά είναι ή έκτασις τής βοήθειας αυτής. Η προσφερομένη βοήθεια (24 πυροβόλα εκστρατείας, 12 βαρέα πυροβόλα, περί τά 40 άντιαεροπορικά πυροβόλα, 24 άντιαρματικά πυροβόλα και 65 όρματα μεσαία και έλαφρά) είναι απολύτως ανεπαρκής, ασχέτως τής πλήρους άπουσίας δυνάμεων πεζικού. Συνεπώς, ενώ ή μεταφορά τής δυνάμεως ταύτης εις Μακεδονίαν θά άπετέλει πρόκλησιν, ή όποία θά επέφερε τήν άμεσον επίθεσιν έναντίον μας των Γερμανών και πιθανώς και των Βουλγάρων, ή ανεπάρκεια τής δυνάμεως αυτής θά καθίστα ασφαλή τήν άποτυχίαν τής άντιστάσεώς μας. Έπί πλέον, μās έδηλώθη κατηγορηματικώς ότι ή Γιουγκοσλαυία, διατεθειμένη σήμερον νά άμυνθή κατά ένδεχομένης διαβάσεως του γερμανικού στρατου διά του έδάφους της, θά άπέσυρε τήν διαβεβαίωσιν ταύτην εις περίπτωσιν γερμανικής επιθέσεως προκαλουμένης υπό τής άποστολής βρετανικών στρατευμάτων εις Μακεδονίαν. Διά τούς λόγους

αυτούς, προσιμῶμεν τὴν λύσιν τὴν ὁποίαν ὑπεδείξαμεν κατὰ τὰς συνομιλίαις μας μετὸν στρατηγόν Οὐεΐβελ: νὰ μελετήσωμεν ἀπὸ κοινοῦ, ἡμεῖς δὲ οἱ Ἕλληνες καὶ νὰ πραγματοποιήσωμεν τὰς ἀναγκαίας προπαρασκευὰς πρὸς μεταφορὰν βρεταννικῶν στρατευμάτων, κατὰ τρόπον μὴ ἐπισύροντα τὴν προσοχὴν τῶν Γερμανῶν, τοῦθ' ὅπερ εἶναι δυνατόν. Ἐξ ἄλλου, ἡ μεταφορὰ τῆς βρεταννικῆς δυνάμεως πρὸς τὴν Μακεδονίαν δέν θά ἐλάμβανε χώραν παρὰ ἐάν τὰ γερμανικά στρατεύματα, διαβαίνοντα τὸν Δούναβιν ἢ τὰ σύνορα τῆς Δοβρουτοᾶς, εἰσῆρχοντο εἰς Βουλγαρίαν. Ὁ κίνδυνος μιᾶς ἐχθρικῆς προελάσεως τόσοσιν ταχείας ὥστε νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀγγλικὴν βοήθειαν, θά ἠδύνατο νὰ ἀποφευχθῆ διὰ σοβαρᾶς καὶ ἐπιμελοῦς προπαρασκευῆς τῆς ἐκτελέσεως τῶν μεταφορῶν, ἐλλείψει τῆς ὁποίας οὔτε ὁ στρατηγός Οὐεΐβελ ἤτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐν λόγῳ βρεταννικῶν δυνάμεων εἰς Μακεδονίαν.

Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ ὀργάνωσις τῆς στρατηγικῆς ταύτης ἐφεδρείας καὶ τῶν μέσων μεταφορᾶς θά πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη ὥστε ἡ ἀποστολὴ τῶν ἐν λόγῳ δυνάμεων νὰ δύναται νὰ γίνῃ καθ' οἷανδήποτε στιγμήν. Αὕτη εἶναι, ἄλλως τε, καὶ ἡ ἔννοια τῆς στρατηγικῆς ἐφεδρείας. Πάντως θά ἔδει νὰ ὀργανωθῆ ἰσχυρὰ ἀεροπορικὴ δύναμις, ἀνευ τῆς ὁποίας ἡ ἀπόβασις εἰς τοὺς μακεδονικοὺς λιμένας θά καθίστατο εἰς ἄκρον δυσχεροῦς, ἀεροπορικὴ δύναμις τὴν ὁποίαν δέν διαθέτει ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ στρατάρχης τῆς ἀεροπορίας Λόγκμορ.

Εἶναι φανερόν ὅτι τὰ λεχθέντα δέν θεραπεύουν τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς ἐν λόγῳ δυνάμεως, τῆς ἀποστολησομένης κατὰ τὴν προμνησθεῖσαν στιγμήν. Διὰ τοῦτο, ἐπισύρομεν ὅλως ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τό πρόβλημα τῆς Νοτιανατολικῆς Εὐρώπης δέν δύναται νὰ ἀντιμετω-

ΤΕΤΑΡΤΗ 29 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ
 ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΗΛΕΦΩΝΩΝ
 ΓΡΑΦΕΙΟΥ 30-41 ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ 30-002
 ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΗΣ 30-000
 ΕΚΔΟΣΤΩΝ ΘΥΡΑΧΗ ΣΡΑΙΜΑΤ 2

Η ΒΡΑΔΥΝΗ

ΕΤΟΣ 1941 ΑΡΙΘΜΟΣ 57 ΔΙΑΚ. 1941
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. Α. ΑΡΑΒΑΝΤΉ ΝΟΣ
 1924-1930
 ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΑΓΙΟΥΡΓΩΝ 8
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΛΕΩΝ ΜΠΟΡΤΟΛΗΣ
 ΔΙΟΧΤΗΣΙΑ Ν. Α. ΑΡΑΒΑΝΤΙΟΥ

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ ΠΑΡΕΔΩΣΕ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΝ ΧΑΡΑΥΓΗΝ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΠΕΝΘΕΙ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΧΗΓΟΥ ΣΥΣΣΩΜΟΣ Η ΕΛΛΑΣ ΟΡΚΙΖΕΤΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟ ΦΕΡΕΤΡΟΝ ΝΑ ΣΥΝΕΧΙΣΗ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

Ἡ ἔνοπλος δύναμις τοῦ ἠρωϊκῶς μαχομένου Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναπληρῶσει τὴν μεγάλην ἐθνικὴν ἀπώλειαν. — Τὸ πνεῦμα τοῦ ἐκλιπόντος θὰ μᾶς ὀδηγή πάντοτε εἰς τὴν σύμνοιαν. — Ἀποτίοντες τιμὴν πρὸς τὴν μνήμην του, θὰ συνεχίσωμεν μέχρι τέλους τὸν θρίαμβον εἰς τὸ Μέτωπον. — Ὁ Ἰωάννης Μεταξάς ἦτο διὰ τὴν Χώραν τὸ πᾶν. Ἀλλὰ καὶ ἐπρόφθασε νὰ τῆς χαρίσῃ τὸ πᾶν. — Τὸ εὐτύχημα εἶναι, ὅτι ἐπέζησε νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἥμισυ τοῦ παντός

Η ΝΙΚΗ ΠΤΕΡΥΓΙΖΕΙ ΥΠΕΡΑΝΩ ΤΗΣ ΣΟΡΟΥ ΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ

Ὁ Ἰωάννης Μεταξάς ἀπέθανε ἀναπνεύσας τὸν ἀσπῆρα τῆς Ἑλλάδος, εὐφραδὸς τῶν συννοήτων, μὴ τὸ ἴδιον τῶν γένων, ἡλικιωτέρων, ἄλλων τῶν παλαιῶν ἑλλήνων τοῦ εἴδους ἐπισημοῦ καὶ ἡρώδους, ὡς τῆς νεολαίας, ἀντιπροσώπων τῆς νεότητος τῆς ἐποχῆς, ἀντιπροσώπων τῆς παλαιότητος τῆς Ἑλλάδος. Ἀπέθανε ἕως ἀποκαταστάσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἐπισημοῦ καὶ ἡρώδους τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς νεολαίας καὶ ἀντιπροσώπων τῆς παλαιότητος τῆς Ἑλλάδος. Ἀπέθανε ἕως ἀποκαταστάσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἐπισημοῦ καὶ ἡρώδους τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς νεολαίας καὶ ἀντιπροσώπων τῆς παλαιότητος τῆς Ἑλλάδος.

Ἄκουε τὴν ὑπόθεσιν, εἰς τὴν ἡμετέραν καὶ τὴν ἑλπίδα. Ἰωάννης Μεταξάς, ὁ ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἡρώδων, ἀπέθανε ἕως ἀποκαταστάσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἐπισημοῦ καὶ ἡρώδους τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς νεολαίας καὶ ἀντιπροσώπων τῆς παλαιότητος τῆς Ἑλλάδος.

Ἰωάννης Μεταξάς, ὁ ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἡρώδων, ἀπέθανε ἕως ἀποκαταστάσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἐπισημοῦ καὶ ἡρώδους τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς νεολαίας καὶ ἀντιπροσώπων τῆς παλαιότητος τῆς Ἑλλάδος.

Ἰωάννης Μεταξάς, ὁ ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἡρώδων, ἀπέθανε ἕως ἀποκαταστάσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἐπισημοῦ καὶ ἡρώδους τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς νεολαίας καὶ ἀντιπροσώπων τῆς παλαιότητος τῆς Ἑλλάδος.



Φωτοτυπία τοῦ ἄλλου φύλλον τῆς «Βραδυνῆς» (29 Ἰαν. 1941), τὸ ὁποῖον ἀναγγέλλει τὸν «θάνατον» τοῦ Μεταξά.

πισθή διά τών παρουσών εις Μέσην Ἀνατολήν δυνάμεων. Ἡμεῖς θά πράξωμεν μέχρι τέλους τό καθήκον μας. Εἰς τήν Βρεταννικήν Κυβέρνησιν ὑπόκειται νά λάβῃ ὑπ' ὄψιν τάς ὑποδείξεις φίλων ἀφωσιωμένων καί πιστῶν».

Τό κείμενον αὐτό εἶναι τό τελευταῖον πού ἔγραψε ὁ Μεταξᾶς. Τόν Ἰανουάριον εἶχε καί ἄλλη μίαν σοβαράν διαφωνίαν μέ τούς Ἕλληνας. Ἦθελε νά πάρωμεν τά Δωδεκάνησα. Ἦδύνατο νά ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν, ἀλλά οἱ Ἕλληνοι δέν τόν ἀφηναν διά νά μή δημιουργηθοῦν ζητήματα μέ τούς Τούρκους. Αὐτή ἡ εὐαισθησία τους ἔναντι τών Ὀθωμανῶν εἶναι βεβαίως ἀδικαιολόγητος, ἀλλ' ὄχι ἀνεξήγητος. Ἡ δευτέρα διαφωνία Ἑλλάδος-Ἀγγλίας ἔλαβεν συγκεκριμένην μορφήν μέ τήν προαναφερομένην διακοίνωσιν τοῦ Μεταξᾶ. Προτοῦ ἀποστείλῃ μέ τόν Πάλαιρετ τό παραπάνω ἔγγραφο εἶχε προσπαθήσει νά τούς πείσῃ προφορικῶς. Αἱ σχετικαί σημειώσεις του εἰς τό «Ἡμερολόγιον» μέ ἡμερομηνίας 15 καί 17 Ἰανουαρίου 1941, ὁμιλοῦν ἀφ' ἑαυτῶν:

«... Τά νέα, ἡσυχώτερα· ἰδίως ἐκ Βουλγαρίας. Τουρκία ἀκόμη δέν ἀπήντησε. Γιουγκοσλαβία (κατά Πάλαιρετ) ζητεῖ νά μή γίνῃ πρόσκλησις εἰς Θεσσαλονίκην Ἕλληνων. – Συνέντευξις πρωϊνή μέ Ἕλληνον ἀρχιστρατηγόν καί συμβούλιον μέ ὄλους. Κανονίζομεν τά τῶν ἐφοδιασμῶν. Ζήτημα Γερμανίας. Προτείνουν ἕνα σύνταγμα ἀντι-ἀρμα-ἀεροπορικόν καί ἕνα λόχον τάνκς διά Θεσσαλονίκην. Δέν ἔχουν τίποτε ἄλλο. Ἀποκρούομεν διά γνωστούς λόγους, λέγουν δι' Κυβερνήσεις των ἐπιμένει. Φρασεολογία Ἀρχιστρατηγόν: Εἴσθε μέ τήν Κυβερνήσιν μας εἰς πλήρην ἀντίθεσιν γνωμῶν. Τό ἐπανελάβε τρεῖς φορές κατά τήν μακράν συζήτησιν – ὁμολωτάτην – κατά τήν ὁποίαν ὑπερίσχυσα. Διαβεβαίω δι

δέν θά κάμωμεν ποτέ χωριστήν ειρήνην καί δι δέν παλαίωμεν διά τήν νίκην, ἀλλά διά τήν τιμήν καί μόνον. Ὅτι θά προτιμήσωμεν νά καταστραφῶμεν. – Πάλαιρετ μου ἔσφιξε τό χέρι. Οὐείβελ μέ συνεχάρη. Καί οἱ δύο συγκινημένοι. – Ἐχει γούστο μέ δλα αὐτά νά μέ ξαναβγάλουν οἱ ἐν Λονδίῳ γερμανόφιλον! Γι' αὐτό καί ἀναθέτω Μανιαδάκην νά βολιδοσκοπήσῃ...».

Τήν 17ην Ἰανουαρίου, ὁ Μεταξᾶς καταχωρίζει τήν τελευταίαν ἐγγραφὴν εἰς τό «Ἡμερολόγιον». Ἡ ἀπόφασίς του εἶναι ὀριστική:

«Ἄγγλοι ἐπιμένουν νά ἔλθουν Θεσσαλονίκην μέ μικράς δυνάμεις πυροβολικοῦ. - Κάμνω τό σχέδιον τῆς διπλωματικῆς μου ἐνεργείας. Εἰς Παῦλον Γιουγκοσλαυΐας διαβεβαιῶ ὅτι δέν θά γίνῃ μέτωπον Θεσσαλονίκης ὑπό Ἄγγλων, ἐκτός ἐάν Γερμανοί διέλθωσι Δούναβιν καί εἰσέλθωσι Βουλγαρίαν. Εἰς Ἄγγλους (Πάλαιρετ ἀρχάς καί κατόπιν εἰς Χέϋγουντ) νά μὴ ἔλθωσι μέ τὰς μικράς τῶν δυνάμεις Θεσσαλονίκην, ἐκτός ἐάν Γερμανοί διέλθωσι Δούναβιν. – Πιθανῶς νά σταματήσῃ τό πρᾶγμα – Ἐργάσθηκα μέχρι βαθείας νυκτός...».

Ἀπό τίς 17 Ἰανουαρίου, πού ἐγράφησαν τὰ ἀνωτέρω, καθὼς καί ἡ διακοίνωσις πρὸς τήν Ἀγγλία, εἰς τήν ὁποίαν ἔβαλε ἡμερομηνία 18 Ἰανουαρίου, δέν ἔχομεν ἄλλο χειρόγραφον κείμενον τοῦ Μεταξᾶ. Ἡσθάνθη, ἀναφέρουν, ἀπὸ τῆς μεσημβρίας τῆς Παρασκευῆς (17 Ἰαν.) «ἐλαφρὰν ἀδιαθεσίαν». Οἱ ἰατροὶ τοῦ διέγνωσαν «παραμυγδαλικὸν ἀπόστημα», τό ὁποῖον ἐγχειρίζουν τήν Κυριακὴν 19 Ἰανουαρίου. Μετὰ ἐξεδηλώθη τό παλαιὸν του ἔλκος, κατόπιν ἔπαθε ἐντερορραγία κ.τ.λ., καί εἰς τό τέλος ἐκδίδεται τό ἀκόλουθον ἰατρικὸν ἀνακοινωθέν:

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐνεφάνισε πρὸ δέκα ἡμερῶν, ἦτοι τὸ προπαραελθόν Σάββατον, φλεγμονὴν τοῦ φάρυγγος, ἣτις κατέληξεν εἰς ἀπόστημα παραμυγαλικόν. Παρὰ τὴν ἐγκαιρον διάνοιξίν του ὡς καὶ τὴν μετεγχειρητικὴν κατάλληλον θεραπείαν, παρουσίασεν ἐν συνεχείᾳ τοξιναιμικά φαινόμενα καὶ ἐπιπλοκάς, ὡς γαστρορραγίαν καὶ οὐρίαν, καὶ ἀπέθανε σήμερον, 6 π.μ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29ῃ Ἰανουαρίου 1941

ΟΙ ΘΕΡΑΠΟΝΤΕΣ ΙΑΤΡΟΙ

Μ. Γερουλάνος, Β. Μπένσης, Μ. Γεωργόπουλος, Μ. Μακκάς, Ε. Φωκάς, Δ. Δημητριάδης, Ι. Χρυσικός, Γ. Καραγιαννόπουλος, Δ. Κομνηνός, Ν. Λωράνδος, Γ. Οἰκονομίδης, Ν. Γεωργόπουλος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Σχόλια διά τόν «θάνατον» τοῦ Μεταξᾶ - Τό καθεστώς τῆς 4ης Αὐγούστου καταρρέει μετά τῆς Ἑλλάδος - Ἀλέξανδρος Κοριζῆς, ὁ τραγικός διάδοχος τοῦ Μεταξᾶ - Αἱ διαφοροί ἐπικρίσεις τῶν συνοφαντῶν - Προτερήματα, μειονεκτήματα καί λάθη τοῦ Μεταξᾶ.

Σχετικῶς μέ τόν «θάνατον» τοῦ Μεταξᾶ κυκλοφορεῖ ἡ φήμη, ὅτι τόν ἐδολοφόνησαν οἱ Ἕλληνες. Οἱ πρώτοι πού ὑπεστήριξαν κάτι τέτοιο ἦσαν οἱ Γερμανοί. Ὅταν, μάλιστα, τήν 2αν Φεβρουαρίου 1941, ἐγινε εἰς τό παρεκκλήσιον τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας στό Βερολῖνον (Ἅγιος Στέφανος) μνημόσυνον ὑπέρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ Μεταξᾶ οἱ Γερμανοί ὄχι μόνον ἔδωσαν ἄδειαν νά τελεσθῇ τό μνημόσυνον, ἀλλά καί εἶχαν παρασταθῇ ἐπισημῶς! Βεβαίως δέν προσεκόμισαν ἀποδείξεις, στοιχεῖα ἢ ἀπλάς ἐνδείξεις. Ἀπό τήν πλευρά των, λοιπόν, δέν ἔχομε πιστοποιήσιν ἱστορικοῦ γεγονότος.

Ἄνεξαρθήτως τῶν δῶν ἰσχυρίσθησαν ἐκεῖνοι ἀνεπύχθη διάχυτος πεποίθησις εἰς τόν λαόν ὅτι τόν Μεταξᾶ τόν «ἔφαγε» ἡ Ἰντέλλιτζενς Σέρβις. Συνήθως κατηγοροῦν «τόν Ἕλληνα γιατρό», πού ἔκανε εἰς τόν Μεταξᾶ μίαν ἔνεσιν. Ὑπάρχει αὐτός ὁ ἰατρός; Καί ἂν ὑπάρχη, ποῖος εἶναι; Ἀπό πληροφορίας πού ἔλαβα προφορικῶς ἐπέισθην, πῶς τάς τελευταίας

δυό-τρεις ημέρας εύρέθησαν κάποιοι Άγγλοι ιατροί ή ιδιώ-
ται εις τό προσκέφαλον του Μεταξά. Οί συνομιληταί μου,
ένω̄ συνεφώνουν εις τήν παρουσία Άγγλων, διεφώνουν διά
τό έργον των. Άλλοι έλεγον οτι έφεραν όξυγόνον, άλλοι οτι
έκαναν εις τόν Μεταξά εκείνην τήν περιβόητον ένεσιν. Εύρέ-
θησαν καί μερικοί, πού «ένεθυμήθησαν», οτι άλλος ιατρός
έκανε ενεσιν καί άλλος ιατρός, μέ συνεργίον Άγγλων νοσο-
κόμων, έφερεν αναπνευστικάς συσκευάς, όξυγόνον κ.λ.π.

Ό Μανιαδάκης, πού παρευρίσκετο συνεχώς, μου έδήλωσεν
οτι: «Άν ειχαμε τόν Μεταξά σέ νοσοκομείο τρίτη θέση θά
ζούσε» καί απέδιδε τόν «θάνατο» του Μεταξά εις ιατρικάς
παραλείψεις. Αύται αι παραλείψεις ήσαν σκόπιμοι ή τυχαία;
Έπρόκειτο περι λαθών ή περι έγκλήματος; Άν έγιναν σφάλ-
ματα εις τήν θεραπειαν πιστεύω προσωπικώς –καί δέν παρα-
θέτω τούς πολλούς λόγους πού μέ ώδήγησαν εις τήν γνώμη
μου, διά νά μήν κουράσω άδικώς τόν αναγνώστη– οτι αν
διεπράχθησαν λάθη θά ήσαν αναπόφευκτα ή όπωσδήποτε
τυχαία. Κατ' ούδένα λόγο δέχομαι, πώς δώδεκα Έλληνες
ιατροί, μεταξυ των όποιων καί ό γαμβρός του Έ. Φωκάς, συνω-
μότησαν από κοινου, διά νά δολοφονήσουν τόν Μεταξά.

Έρευνών εις τά κείμενα, πού είναι πλέον υπεύθυνα από τήν
προφορικην μαρτυριαν ανεκάλυψα έναν Άγγλον άρχιατρον
πού έκανε ενεσιν εις τόν Μεταξάν, επίσης καί έναν Άγγλον
ύπιατρον, πού έφήρμοσε ειδικήν αναπνευστικήν συσκευήν
όξυγονου εις τόν άρρωστον Έθνικόν Ηγέτην. Συγκεκριμέ-
νως, εις τήν «Βραδυνήν» 30 Ιανουαριου 1941, διαβάζομεν:
«Ό Άγγλος ύποστράτηγος κ. Ντ' Άλμπιάκ, έλθών εκ Κρήτης
έπίτηδες συνωδεύετο καί από Άγγλον άρχιατρον του βρε-
τανικου ναυτικου, οστις καί έκαμε ιδιοχειρώς ενεσιν εις τόν
άσθενη...». Η «Καθημερινή», τής ίδιας ήμερομηνίας, μάς
πληροφορεί οτι: «... ό δ/ντής του «Εύαγγελισμού» κ. Λωράν-
δος, εκ των θεραπόντων επίσης ιατρών του άσθενου, μετε-

κάλεσε φίλον του Ἴγγλον ὑπίατρον, ἐκ τῶν διευθυντῶν τοῦ ἐνταῦθα ἀγγλικοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, ὁ ὁποῖος διέθετε εἰδικόν μηχανήμα εἰσπνοῶν ὀξυγόνου...».

Ἄναμφιβόλως ἡ ἀγγλική παρουσία εἰς τό πλευρόν τοῦ ἀσθενοῦς Μεταξᾶ εἶναι γεγονός. Ἀπό αὐτό, βεβαίως, δέν ἐξάγομεν τό συμπέρασμα διὰ τόν ἐδολοφόνησαν. Λυπούμεθα μόνον, πού δώδεκα πανεπιστημιακοί Ἑλληνες καθηγηταί τῆς ἰατρικῆς, ἀφησαν τόν πρωθυπουργόν τῆς χώρας εἰς τās φροντίδας τοῦ Ἴγγλου ὑπιάτρου καί ἀρχιάτρου.

Διά νά προσφέρω ζωντανήν εἰκόνα τῶν συμβάντων παραθέτω τρεῖς ἀφηγήσεις. Ἀπό τήν σύγκρισίν των θά καταλήξωμεν εἰς ἕνα χρήσιμον καί οὐσιαστικόν συμπέρασμα. Πρῶτον κείμενον («Βραδυνή», 30 Ἰαν. 1941):

ΠΩΣ ΕΞΕΔΗΛΩΘΗ Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ

- Η ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ

Ἡ ἀρχικῶς σημειωθείσα πρώτη διατάραξις τῆς ὑγιείας τοῦ ἀλησημονήτου Πρωθυπουργοῦ χρονολογεῖται ἀπό τῆς ἡμέρας τῆς ὀνομαστακῆς του ἑορτῆς, ἧτοι τήν 7ην λήγοντος μηνός, ὅτε ὁ ἀοιδιμος ἀνὴρ κατελήφθη ὑπό μικρᾶς σκοτοδινιάσεως. Ἀλλά τοῦτο ἀπεδόθη εἰς τόν ὑπερβολικόν κάματον, καθόσον εἶχεν εὐρεθῆ ὑποχρεωμένος νά δεχθῆ τās εὐχάς τῶν ἀπειραρίθμων ἐπισκεπτῶν του, νά μεταβῆ ἀπό πρωΐας εἰς τήν δοξολογίαν καί νά ἴσταται ὀρθιος μέχρι βαθείας νυκτός. Διά τόν λόγον δέ αὐτόν, τόσον οἱ οικεῖοι του, ὅσον καί οἱ ἰατροί του δέν ἀνησύχησαν σοβαρῶς, περιορισθένες εἰς τό νά τοῦ συστήσουν ἀνάπαυσιν. Πράγματι δέ τήν ἐπομένην ὁ Πρόεδρος ἠγέρθη κάπως ησυχώτερος, ἀν καί διεγνώσθησαν φαινόμενα διαταραχῆς τῆς νεφρικής λειτουργίας του. Ἡ σύζυγός του, θορυβηθεῖσα ἐκ τούτου ὑπέρ πάντα ἄλλον, τόν παρεκάλεσεν ἐπιμόνως

νά παραμείνη κληήρης παρά τήν ἐπιθυμίαν τοῦ ἰδίου
νά μεταβῆ εἰς τό Γενικόν Στρατηγεῖον πρὸς συνέχισιν
τῆς καθημερινῆς ἐπιμόχθου ἐργασίας του.

Ἐκ τῆς ἐπισταμένης ἰατρικῆς ἐξετάσεως, διεπιστώθη
πυώδης ἐρεθισμός τῶν ἀμυγδαλῶν του, ἐκλήθη δέ πά-
ραυτα ὁ εἰδικὸς λαρυγγολόγος ἐπιστήμων κ. Γεωργό-
πουλος, συνεργασθεῖς εἰς τήν παρακολούθησιν τῆς νό-
σου μετὰ τοῦ ἐπί θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ Προέδρου ἰα-
τροῦ καὶ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Εὐγενίου
Φωκά. Ἐνεδεικνύετο ἡ ἄμεσος ἀφαίρεσις τῶν ἀμυγδα-
λῶν, ἀλλὰ καὶ λόγω τῆς διογκώσεώς των καὶ λόγω
τοῦ προκεχωρημένου τῆς ἡλικίας τοῦ ἐπισήμου ἀσθε-
νοῦς, προεκρίθη ἡ σύνθλιψις, δεδομένου ὅτι προέβαλε
εἰς περίπτωσιν ἐγγχειρίσεως τὸ ἐνδεχόμενον ἀκατασχέ-
του αἰμορραγίας.

Ταῦτα ἐννοεῖται συνέβαιναν τήν προπαραελθούσαν
Κυριακὴν 19ην τρέχ., ὅτε ὁμως ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς
εἶχεν εἰς τό μεταξύ ἐγερθῆ αὐθαιρέτως καὶ εὐρίσκειτο
ἀκαμάτως πανταχοῦ παρῶν, συνεργαζόμενος ἀπὸ
πρωΐας μέχρι ἑσπέρας μετὰ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως,
τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν συνεργατῶν του
μελῶν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ἐπιτελείου, μέ κέφι
καὶ ἀκμήν, ὡσάν νά μὴν τοῦ συνέβαινε ἀπολύτως τίπο-
τε. Ἡρέσκειτο μάλιστα καὶ ν' ἀστειεύεται μέ τήν σοβοῦ-
σαν πάθησίν του, λέγων μέ γέλια εἰς τοὺς πλησίον του:
– Δέν εἶναι τίποτα! Ἔτσι τῶχουμε... ἐμεῖς τά μικρά,
νά πηρῆζονται τά λαιμάκια μας!...

Ἄλλά, τήν Κυριακὴν ἐκείνην τό βράδυ ἡ ἐξάντλησις
τῶν δυνάμεων ἤρχισε νά τοῦ γίνεταί τόσο ἀίσθητῆ,
ὥστε παρέβη τήν συνήθειάν του καὶ παρέμεινε οἶκοι,
μὴ κατελθὼν εἰς Ἀθήνας διὰ τήν τακτικὴν νυκτερινὴν
συνεργασίαν του ἐπὶ τῶν γεγονότων τῆς πολεμικῆς
ἐξελίξεως. Ἐπίστευεν ὅτι εἶχε προσβληθῆ ἀπὸ μικρὸν
κρουολόγημα καὶ κατεκλίθη ἐνωρίς εἰς τήν ἐν Κεφαλα-

ρίω Κηφισιάς ιδιόκτητον ἑπαυλίν του. Τὴν Δευτέραν τὸ πρωὶ 20ην τοῦ μηνός, παρουσίασεν καὶ ἐλαφρόν πυρετόν. Ἡ στενοχωρία του, διότι θὰ καθηλοῦτο κληνήρης, ἦτο ἀπερίγραπτος. Συνεκάλεσε πλησίον του τοὺς πάντας καὶ ἔδιδεν ἀπαύστως τὰς ὁδηγίας του.

Ὁ ἰατρός του κ. Γεωργόπουλος τοῦ συνέστησεν ἀποφυγὴν κόπων καὶ ἀπέκλεισε τὴν συρροὴν ἐπισκεπτῶν. Τὴν δ' ἔπομένην, Τρίτην, τὴν μεσημβρίαν, τοῦ ἔκαμε πλέον, ὡς ἀναπόδραστον, τὴν χειρουργικὴν ἐπέμβασιν τῆς συνθλίψεως, ἡ ὁποία καὶ ἐπέτυχε πλήρως, παρασχούσα λίαν ἐνθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα.

Τὴν Τετάρτην, Πέμπτην καὶ Παρασκευὴν οὐδεὶς τῶν κ.κ. ὑπουργῶν μετέβη παρ' αὐτῶ, κατόπιν παρακλήσεως τῶν θεραπεύοντων ἰατρῶν καὶ τῆς οἰκογενείας του. Τὸ Σάββατον θὰ ἐδέχετο τοὺς κ.κ. ὑφυπουργοὺς Δημοσίας Ἀσφαλείας καὶ Στρατιωτικῶν. Ἄλλ' αἰφνιδίως, τὴν ἑσπέραν τῆς Παρασκευῆς ἐπῆλθε πυρετός μετὰ τᾶσεις μάλιστα ἀνησυχητικᾶς. Ἐγένοντο τ' ἀπαιτούμενα, τὸ δὲ Σάββατον ὁ πυρετός μᾶλλον ὑπεχώρει καὶ ὁ ἀσθενὴς ἐφαίνετο ἡσυχώτερος. Ἡ βελτίωσις συνεχίσθη καὶ τὴν Κυριακὴν, τόσον δὲ ὥστε ὠρίσθη ὅτι ἀπὸ τῆς προχθῆς Δευτέρας ὁ Πρόεδρος θὰ ἐξήρχετο ἐντελῶς ὑγιῆς.

Ἡ ΕΠΙΔΕΙΝΩΣΙΣ - ΤΟ ΜΟΙΡΑΙΟΝ ΤΕΛΟΣ

Τὴν Δευτέραν, καὶ συγκεκριμένως τὴν 4ην μ.μ. ὄραν ὁ πυρετός ἐγένετο ὑψηλός καὶ ἐπεφάνη λοιμώξις. Ἀπότομος ἀλλοίωσις τοῦ αἵματος συνεπεία ἀπορροφησεων. Ἐπεβάλλετο μετάγγισις αἵματος. Ἡ πρώτη ἐγένετο αὐθημερόν. Ἡ νύξ ὑπῆρξε φρικτὴ. Καὶ χθὲς Τρίτην ἤρχισεν ἡ ἀνησυχία, ἡ ἐπιδείνωσις ἐπετεινέτο ἀσυγκρατήτως. Παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς διενυκτέρευσαν ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Α. Β. Υ. ὁ Διάδοχος

Παῦλος μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ὁ Ἀρχιστράτηγος κ. Παπάγος, μετεκλήθη ἐκ τοῦ Μετώπου τηλεγραφικῶς καί ἔσπευσε δι' ἀεροπλάνου εἰς τήν πρωτεύουσαν.

Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἀντεῖχε μόνον χάρις εἰς τόν ἀκατάβλητον ὀργανισμόν του.

Τήν 1ην μεταμεσημβρινήν ὥραν τῆς χθές ἐγένετο καί δευτέρα μετάγγισις, καί τήν ἐσπέραν τρίτη. Ἡ καρδιά του ἀντεῖχε μέχρι τῆς 8ης ἐσπερινῆς.

Ὁ Ἄγγλος ὑποστράτηγος κ. Ντ' Ἀλμπιὰκ, ἐλθὼν ἐκ Κρήτης ἐπίτηδες ἀεροπορικῶς, συνωδεύετο καί ἀπό τόν Ἄγγλον ἀρχίατρον τοῦ βρετανικοῦ ναυτικοῦ, ὁστις καί ἔκαμεν ἰδιοχείρως ἔνεσιν εἰς τόν ἀσθενῆ. Ταυτοχρόνως ἐστάλη τηλεγράφημα εἰς Βιέννην εἰς τόν διάσημον Γερμανόν καθηγητήν Ἐπιγκερ, ὁστις καί ἀνεχώρησεν ἐσπευσμένως, ἀεροπλάνον μας δέ ὑπό τόν ἀξιωματικόν τῆς βασιλικῆς ἀεροπορίας κ. Ποταμιάνον ἀπεγειώθη χθές τήν 10ην ἐσπερινήν ὥραν ἐξ Ἀθηνῶν καί προσεγειώθη τήν 2αν πρωϊνήν εἰς Βελιγράδιον ἵνα παραλάβῃ τόν ξένον ἰατρόν. Ὁ κ. Ἐπιγκερ ἐπέβη σήμερον τήν 10ην πρωϊνήν τοῦ ἀεροπλάνου μας ἐρχόμενος.

Περί τήν 8ην πρωϊνήν σήμερον ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, τελῶν καθ' ὄλην τήν νύκτα εἰς κωματώδη κατάστασιν, ἀνέλαβε σπιγμαίως ἐκ τοῦ ληθάργου καί ἰδὼν παρά τό προσκέφαλόν του τόν κ. Μανιαδάκη, ἐπρόφερε πρός αὐτόν τὰς ὑστάτας λέξεις του:

— Ὡστε δέν ὑπάρχει πλέον καμμία ἐλπίς; Καταλαβαίνεις Κώστα, δέν μέ μέλει γιά μένα. Ἀλλά, ἐγώ ἔχω τήν ἐλπίδα μου σιούς Ἑλληνας!

Ὁ ἀσθενής εἶχε κοινωνήσει τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων ἀφ' ἐσπέρας χθές. Τήν 6.20' ἀκριβῶς παρέδωσε τό πνεῦμα ἡσύχως.

Τό δεύτερο κείμενο, πού είναι τής «Καθημερινής» (30 Ίαν. 1941), μάς ενδιαφέρει από ένα σημείο και πέρα:

«... Τό απόγευμα τής Τρίτης (προχθές) ή κρίσις ἐπὴλθεν ἐντονωτέρα, τήν δέ 8ην ἐσπερινήν, ὁ ἐκ τῶν θεραπόντων ἰατρῶν καθηγητής κ. Βλαδίμηρος Μπένσης ἀνήγγειλεν εἰς τήν Α. Μ. τόν Βασιλέα, ἐξ ὀνόματος τῶν ἄλλων θεραπόντων ἰατρῶν ὅτι ὁ Ἰωάννης Μεταξάς εἰσηλθεν εἰς τήν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου. Ἀπό τής στιγμῆς ἐκείνης, οἱ ἰατροὶ ἀπέβαλον πλέον πᾶσαν ἐλπίδα, ἐνῶ ὁ δὴντῆς τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» κ. Λωράνδος, ἐκ τῶν θεραπόντων ἐπίσης ἰατρῶν τοῦ ἀσθενοῦς, μετεκάλεσε φίλον του Ἕγγλον ὑπίατρον, ἐκ τῶν διευθυντῶν τοῦ ἐνταῦθα ἀγγλικοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, ὁ ὁποῖος διέθετεν εἰδικόν μηχανήμα εἰσπνοῶν ὀξυγόνου διά πίεσεως τοῦ ἀερίου. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ μηχανήματος αὐτοῦ ἀφ' ἑνός καί ἡ νέα μεταγγίσις αἵματος ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὁποία ἐγένετο κατ' ἄλλην μέθοδον, ὑποδειχθεῖσαν ὑπό τοῦ Ἕγγλου ἰατροῦ, ἡ ἔγχυσις τέλος ὁροῦ καί αἱ ἐνδοφλέβιοι καρδιοτοναπικαί ἐνέσεις ἐνεφάνισαν βελτίωσίν τινα, ἡ ὁποία δυστυχῶς ἦτο μόνον φαινομενική.

Ἐν τῷ μεταξῷ, ἀπό τής νυκτός τής παρελθούσης Κυριακῆς, οἱ θεράποντες ἰατροὶ ἦλθον εἰς τηλεφωνικήν ἐπαφήν μετά τοῦ διαπρεποῦς Βιενναίου παθολόγου δόκτορος Ἐπιπκερ, ὁ ὁποῖος, ἀκούσας τό ἱστορικόν τής νόσου, συνεφώνησε πλήρως μέ τήν ἀκολουθηθεῖσαν θεραπευτικήν ἀγωγὴν καί προσκληθεῖς ὄπως κατέλθῃ εἰς Ἀθήνας, ἐδέχθη ἀμέσως καί ἤρχισε ταξιδεύων. Φθάσας τήν ἐσπέραν τής Τρίτης εἰς Βελιγράδιον, ὁπόθεν θά ἐσυνέχιζε τό ταξίδιον του ἀεροπορικῶς, ὁ δόκτωρ Ἐπιπκερ ἐπεκοινῶνησε καί πάλιν τηλεφωνικῶς μετά τῶν θεραπόντων ἰατρῶν, ζητήσας πληροφορίας περί τής πορείας τής νόσου. Μαθῶν, ὁμως,

δτι ὁ ἀσθενής εἶχε πλέον εἰσέλθει εἰς τήν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου, ἐματαιώσε τήν συνέχειαν τοῦ ταξιδίου του καί ἐπέστρεψεν εἰς Βιέννην. Σημειωτέον δτι οἱ θεράποντες ἰατροί εἶχον ἔλθει εἰς τηλεφωνικήν ἐπαφήν καί μετ' ἄλλου ξένου ἰατροῦ, διαμένοντος εἰς τό Νοῦνχάϊμ. Λόγω, ὁμως, τῆς μακροῦς ἀποστάσεως, δέν ἦτο δυνατή ἡ ἔγκαιρος μετάκλησίς του εἰς Ἀθήνας.

Κατά τὰς ἀνακοινώσεις τῶν θεραπόντων ἰατρῶν, ὁ θάνατος τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ προήλθεν ἐκ δηλητηρίασεως τοῦ αἵματος, ἐντερορραγίας καί συνεπεία τούτων ἐκ καθολικῆς καταρρεύσεως τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ ἐκλιπὼν Πρόεδρος εἶχε περιπέσει ἀπό τῆς παρελθούσης Παρασκευῆς εἰς λήθαργον, διακοπτόμενον δὲς ἢ τρεῖς κατὰ εἰκοσιτετράωρον. Κατά τὰ ἀραιὰ αὐτά φωτεινά διαλείμματα, ὁ ἀσθενής ἤνοιγεν ὀλίγον τοὺς ὀφθαλμούς καί ἐψέλιζεν ὀλίγας λέξεις, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυον δτι παρά τήν ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν, ὁ νοῦς του ἦτο ἐστραμμένος συνεχῶς πρὸς τὰ μεγάλα ἐθνικά ζητήματα. Ἀπὸ τῆς μεσημβρίας, ὁμως, τῆς προχθῆς, ὁ Πρόεδρος περιήλθεν εἰς κωματώδη κατάστασιν, δταν δέ τήν 8.30' νυκτερινήν ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, εἶχε χάσει πλέον διὰ παντός τήν συναίσθησιν τῶν συμβαινόντων γύρω του».

Τό τρίτον κείμενον, εἶναι ἓνα εἶδος σημειώματος προσωπικῶν ἀναμνήσεων, πού ἐδημοσίευσε ἡ κόρη τοῦ Μεταξᾶ, κ. Λουκία Μεταξᾶ, εἰς τόν τελευταῖον τόμον τοῦ «Ἡμερολογίου», καί τό ὁποῖο ἐπιγράφει: «περὶ τῶν αἰτίων τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ».

Τήν ἀνοιξη τοῦ 1940 (3-16.4.1940 σελ. 461 Δ' τόμος) ὁ πατέρας μου ἀρρώστησε ἀπό μιᾶ αἰμορραγία τῶν ἐντέρων. Εἶχε καιρό πρὶν πόνους στό στομάχι δυνατοῦς (δρα π.χ. σελ. 408, 5.12.39). Πίστευε ὁ ἴδιος δτι εἶναι

έλκος –ό ιατρός του όμως τό απέκλεισε ύποθέτων αρτηριοσκληρωτικά αίτια. Δέν θέλησε, παρά τίς συμβουλές τών φίλων του (Ι. Διάκου κυρίως) νά έξετασθή από άλλους ιατρούς. Ίσως από λεπτότητα πρὸς τόν ιατρό του, μά κυρίως τόν άνησυχούσε ή σκέψη νά μή γίνη γνωστό πώς άδιαθετεί και δημιουργηθή άναταραχή, κυρίως στό έξωτερικό. Ό ιατρός του τοῦ υπέδειξε από τότε μά δίαιτα γιά ούρία και τοῦτο κλόνησε πολύ τό ήθικό του και τόν άδυνάτισε. Σκεπτόταν πώς θά ήταν ικανός νά κυβερνᾶ άν χειροτέρευε (αὔξανε ή ούρία) και μάλιστα μέ τόν ένδεχόμενο πόλεμο έν οψει, και τή διεξαγωγή του.

Τήν Κυριακή 26.1.1941 γυρνώντας από έμπιστευτική άποστολή, πήγα νά τόν δῶ. Ήταν άρρωστος. Μοῦ εἶπαν πώς μέσα στην έβδομάδα πού προηγήθηκε είχε πάθει ένα κακό άπόστημα (άπό άναερόβια μικρόβια) στην άμυγδαλή, πώς ό ώτορινολαρυγγολόγος ιατρός Ν. Γεωργόπουλος πήρε τήν άπόφαση νά τοῦ τό άνοιξη. Μετά τήν επέμβαση, καθώς μοῦ εἶπαν πήγαινε καλά και μάλιστα τόσο πού κάλεσε τήν Παρασκευή τόν Κ. Μανιαδάκη γιά συνεργασία –και πώς ό ιατρός του τοῦ έδωσε ένα μεγάλο ποτήρι άλατοῦχο καθάρσιο, γιά νά φύγουν οί τοξίνες από τά έντερα, όπως τοῦ εἶπε. Φυσικά... τήν έπομένη έπαθε αίμορραγία εις τά έντερα (Σάββατο).

Τοῦ έκαναν μετάγγιση αίματος και τήν Κυριακή τό πρωί πού τόν είδα ήταν ευδιάθετος. Δέν μ' άφησε νά τόν άπασχολήσω μέ τ' άποτελέσματα τής άποστολής μου.

Σάν τόν έρώτησα άν θέλη νά τόν δῆ και άλλος ιατρός, γυάλισαν τά μάτια του...

– Ναι παιδί μου, ναι! μοῦ άπήντησε. Κάλεσαν μεγάλο συμβούλιο ιατρών καθηγητῶν. Τό τί διεπίστωσαν εἶναι έπισήμως γνωστόν.

Θά γράψω τί συνέβη πού δέν εἶναι γνωστό. Διεπίστωσαν πώς εἶχε περινεφρική ούρια από ἐνδεχόμενες ἐσωτερικές αἰμορραγίες. Πώς χρειαζόταν ἴσως δεύτερη μετάγγιση αἵματος. Προτείναμε νά τηλεφωνήσωμε σέ κάποιον γνωστό ξένο ἰατρό νά ἔλθῃ καί νά ἀποφανθῇ. Ἐφεραν τοῦ κόσμου τά ἐμπόδια. Τελικά ὁ Βασίλειος Παπαδάκης καί ἐγώ τηλεφωνήσαμε. Τρίτη πιά βράδυ ἦταν. Ὁ ξένος ἰατρός ἀπήντησε πώς ὄσα τοῦ λέγαμε καί ἀπό τήν πρόχειρη ἐκθεση τῶν ἰατρῶν κρίνει πώς δέν προλαβαίνει νά ἔλθῃ, ἀλλά ὅτι πρέπει νά τοῦ γίνῃ ἡ δευτέρα μετάγγιση ἀπαραιτήτως.

Τό Συμβούλιο ἰατρῶν εἶχε χωριστεῖ στά δύο καί εἶχαν περάσει μ' ἀπραξία τά δύο εικοσιτετράωρα. Στό μεταξύ, καμμία νοσηλεία. Τόν εἶχαν ἀνάσκελα καθὼς ἦταν βαρὺς καί ἐπαθε ἐντόπιση ὅπως συμβαίνει στούς στομαχικούς. Τό ἀπόγευμα τῆς Τρίτης τοῦ ἔφεραν τό ὄξυγόνο... καί ἀνάκλιτρο.

Ὅταν ἦλθε ἡ ἀπάντηση τοῦ ξένου ἰατροῦ καί πῆγαν τό βράδυ νά τοῦ κάνουν τήν μετάγγιση, ἤθραν τήν καρδιά του πιά ἀδύνατη... καί φύγαν ὄλοι καί οἱ φίλοι του πλὴν τοῦ Μ. Γερουλάνου πού ἔμεινε σάν προσωπικός φίλος του. Τότε τοῦ εἶπα: μᾶς πού εἶναι νά πεθάνῃ γιατί δέ δοκιμάζετε μιά μετάγγιση; Εἶπε νάί, καί τήν ἔκανε. Ἐπί ἀρκετές ὥρες συνῆλθε καί ἦταν διαυγής στό πνεῦμα – μετά ἡ καρδιά δέν ἀνθεξε. Στό μεταξύ εἶχε κοινωνήσῃ, δέν εἶχε τίς αἰσθήσεις του, παραληροῦσε.

Ἀπό τήν μελέτη τοῦ «Ἡμερολογίου» πού ἐξεδόθη ἀργότερα καί πολλά ἄλλα στοιχεῖα (ὅπως ἡ Λευκή Βίβλος 1942, τοῦ Ἐμμ. Τσουδεροῦ, ὄρα «Παράρτημα») διαπιστώνονταν ἐπί πλέον τά ἑξῆς:

α'. Ὁ Ἰ. Μεταξᾶς τήν 17ην καί 18ην Ἰανουαρίου 1940 φαίνεται ἀπόλυτα ὑγιής. Ὑποτίθεται ὅτι τό Σάββατο 18 Ἰανουαρίου ἀρρώστησε ἀλλά τότε ἦταν ἐπί δώδεκα μέρες ἀρρωστος καί ὄχι 10 μᾶς πού μᾶς λέγει τό ἀνα-

κοινωθέν.

β'. Δέν παρουσίασε για πρώτη φορά ούρια δπως λέγει τό ανακοινωθέν, διότι από τό «Ήμερολόγιο» φαίνονται οί συχνές αναλύσεις τουλάχιστον τόν τελευταίο χρόνο (1940) άν όχι και από τό 1939. ("Όρα Δ' τόμον 1 - 3.7.1939, 13.7.1939).

γ'. Ύπενθυμίζουμε τήν επίσημη διαπίστωση διι ή ούρια αυτή ήτο περινεφρική και όχι όργανική και είχε ως αίτιόν της προφανώς μιá κάποια έσωτερική αίμορραγία.

Ήπό τήν μελέτην και σύγκρισιν τών άνωτέρω τριών κειμένων έπισημαίνομεν τás έξής αντιφάσεις:

1. Ή κ. Λουκία Μεταξά, «θυμάται», πώς τήν Τρίτη, 28 Ήαν.: «...και φύγαν όλοι και οί φίλοι του πλήν του Μ. Γερουλάνου πού έμεινε σάν προσωπικός φίλος του».

Ή «Βραδυνή», άπεναντίας, γράφει, διι τήν Τρίτη, 28 Ήαν. «παρά τήν κλίνην του άσθενούς διενυκτέρευσαν ή Α.Μ. Βασιλεύς και ή Α.Β.Υ. ό Διάδοχος Παύλος μεθ' όλοκληρου του Ύπουργικού Συμβουλίου».

Ήπίσης, ή «Βραδυνή», αναφέρει τούς τελευταίους λόγους πού είπε ό Μεταξάς εις τόν Μανιαδάκη, ό όποίος και μου τά έπεβεβαίωσεν εις τás συζητήσεις μας. Τόσον τόν Μανιαδάκη, όσον και τόν Βασιλέα, τόν Διάδοχο και τούς λοιπούς ύπουργούς, πού διενυκτέρευσαν δίπλα εις τόν έτοιμοθάνατον, ή κ. Λουκία Μεταξά δέν τούς αναφέρει, αλλά και εις τό σημείωμά της ύποστηρίζει διι ούδεις παρέμεινεν. Ουτε διι τήν ένεσιν, πού του έκανε ό Ήγγλος άρχίατρος λέγει τίποτε. Παράδοξον!

2. «Θυμάται» ή κ. Λουκία Μεταξά, διι οί θεράποντες ίατροί «έφεραν του κόσμου τά έμπόδια» διαν «προτείναμε νά τηλεφωνήσωμε σέ κάποιον γνωστό ξένο ίατρό και νά έλθη και νά άποφανθῆ... Τελικά ό Βασίλειος Παπαδάκης και έγώ τηλε-

φωνήσαμε. Τρίτη πιά βράδυ ήταν».

Ἀντιθέτως, ἡ «Καθημερινή», μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «ἀπό τῆς νυκτός τῆς παρελθούσης Κυριακῆς, οἱ θεράποντες ἰατροὶ ἦλθαν εἰς τηλεφωνικὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ διαπρεποῦς Βιενναίου παθολόγου δόκτορος Ἐπιγκερ...», ὁ ὁποῖος ἤρχισεν νὰ ταξιδεύῃ πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ὅταν ἐφθασε τὴν Τρίτην εἰς τὸ Βελιγράδι, ἐματαιώσε τὸ ταξίδι, διότι ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Μεταξᾶς πεθαίνει. Πάντως οἱ ἰατροὶ δὲν ἔφεραν ἀντιρροήσεις, ὅπως ἰσχυρίζεται εἰς τὰς προσωπικὰς τῆς ἀναμνήσεις ἡ κ. Λουκία Μεταξᾶ.

Ποῖός λέγει τὴν ἀλήθειαν;

Αἱ ἐφημερίδες ἐκφράζουν τὴν ἐπίσημον ἀποψιν τῶν γεγονότων. Ἡ κ. Λουκία Μεταξᾶ εἶναι αὐτόπτης μάρτυς. Καθὼς, μάλιστα, εἶναι καὶ φανατικὴ χριστιανὴ δὲν νομίζω νὰ ψεύδεται. Ἄλλωστε δὲν ἔχει κάποιον λόγον νὰ ἀσεβῆσῃ εἰς τὴν μνήμην τοῦ πατρός τῆς. Ἄλλα πρόσωπα τοῦ οἰκογενειακοῦ κύκλου τοῦ Μεταξᾶ, πού ἦσαν παρόντα κατὰ τὰς κρισίμους ἡμέρας, δὲν ἐνθυμοῦνται ἢ δὲν θέλουν νὰ μοῦ εἴπουν περιστάτικα. Πλὴν τοῦ Μανιαδάκη οἱ ἄλλοι συνεργάται τοῦ Μεταξᾶ ἤξεραν τὰ πράγματα εὐκαιριακῶς καὶ ἀπὸ δεῦτερο χέρι. Ὁ Μανιαδάκης, μέχρι τὰς τελευταίας ἡμέρας του, πού τὸν ἐπεσκεπτόμην εἰς τὸν «Εὐαγγελισμόν» μοῦ ἔλεγε: «Οἱ ἰατροὶ φταίγανε καὶ ἐπωφελήθησαν οἱ Ἕλληες».

Οἱ Ἕλληες εἶχαν ἓνα κίνητρο πού ἤθελαν νὰ ἐκλείψῃ ὁ Μεταξᾶς. Ἀσφαλῶς εἶχαν μάθει τὰς προτάσεις πού εἶχε κάνει ὁ Φόν Κανάρης καὶ ὁ Γερμανὸς πρέσβυς εἰς τὴν Ἰσπανία Φόν Στόρερ, εἰς τὸν Ἕλληνα πρέσβυν εἰς τὴν Μαδρίτην Π. Ἀργυρόπουλον, μέσω τοῦ Οὐγγρου πρέσβεως Ἀντόρκα. Θὰ εἶχαν, ἐπίσης, πληροφορηθῆ καὶ τὰς παραλλήλους ἐνεργείας τοῦ Φόν Πάπεν, ὁ ὁποῖος ὑπηρετεῖ εἰς τὴν Ἄγκυραν, ὡς πρέσβυς, καθὼς καὶ διὰ τὰς σχετικὰς συζητήσεις εἰς τὴν Στοκχόλμην καὶ εἰς τὸ Βερολῖνον. Ὅπως ὅποτε δὲν ἐπέρα-

σαν άπαρατήρητα εκείνα πού έλεγε εις τάς 'Αθήνας ό Γερμανός στρατιωτικός άκόλουθος Φόν Κλέμ, ό όποίος, όταν συνωμίλησε μέ τόν Χίτλερ τόν «εύρε πλήρη ένθουσιασμού διά τά στρατιωτικά κατορθώματα τής 'Ελλάδος και περιφρονήσεως διά τόν Ιταλικόν στρατόν».

Τό κίνητρον τό είχον και δέν ήτο άλλο παρά ό φόβος των, μήπως έλθωμεν εις συμφωνίαν και σταματήσωμεν τόν πόλεμον, κρατούντες τά έδάφη πού έκατακτήσαμε, όποτε δέν θά κατήρχοντο οι Γερμανοί εις τά Βαλκάνια. Τάς δυνατότητας τάς διέθεταν, διέπραξαν όμως τό έγκλημα;

Κατά τό 1940 ό γερμανικός εκδοτικός οίκος «Νιμπελουγκεν» εκυκλοφόρησεν ένα βιβλίοντου 'Ερβιν Φόν Βέρενολτ, όπου περιγράφονται τά διάφορα έγκλήματα τών 'Αγγλων. Τά στοιχεία πού παρατίθενται δεικνύνουν πώς άν οι 'Αγγλοι έχουν κάποιο συμφέρον δέν διστάζουν νά δολοφονήσουν. 'Ημπορούμε νά τούς κατηγορήσωμεν διά τήν περίπτωσιν του Μεταξά; 'Όσο παράδοξοι και άν είναι αι συνθήκαι «θανάτου» του Μεταξά, έγώ τουλάχιστον, δέν ήμπορώ νά κατηγορήσω τούς 'Αγγλους. 'Ακριβώς επειδή αι συνθήκαι «θανάτου» ήσαν υπόπτως παράδοξοι θέτω τήν λέξιν «θάνατος», προκειμένου διά τόν Μεταξάν, εις εισαγωγικά.

Αί παράδοξοι συνθήκαι γίνονται ακόμη παραδοξότεροι, διά τά αίτια τής αυτοκτονίας του Κοριζή. 'Ο ύπεροχος αυτός άνθρωπος, μόλις ανέλαβε τήν κυβέρνησιν, έδήλωσε πώς θά «έξακολουθήση τήν πολιτικήν του Μεταξά». 'Ο Γεώργιος του ανέθεσε τήν πρωθυπουργικήν έξουσίαν, διότι ό Κοριζής ήτο γνωστός 'Αγγλόφιλος. 'Ός έθνικός ήγέτης έστάθη άντάξιος τής 'Ελληνικής 'Ιστορίας και έγραψε τήν προσωπικήν του ιστορίαν, σφραγίζων αυτήν μέ τήν θυσίαν τής ζωής του.

Τήν 8ην Φεβρουαρίου ανακοινώνει εις τήν Βρετανικήν πρεσβείαν:

«Παραμένομεν σταθεροί εις τήν απόφασίν μας ὅπως ἀντισταθῶμεν εις πιθανήν γερμανικήν ἐπίθεσιν ἐπὶ οἰαδήποτε θυσίᾳ καί ἀνανεώνομεν τήν ὑπό τοῦ μακαρίτου πρωθυπουργοῦ Μεταξᾶ γενομένην κατά τήν 18ην Ἰανουαρίου δήλωσιν».

Ὁ Κοριζῆς κατέβαλε κάθε προσπάθειαν, διὰ νά μήν προκαλέσῃ τούς Γερμανούς, συμφώνως πρὸς τό πνεῦμα τῆς δηλώσεως τοῦ Μεταξᾶ. Οἱ Ἕλληνοὶ ἔφεραν τὰς συμβολικὰς τῶν δυνάμεις. Τά γεγονότα ἐξελίχθησαν ἀστραπιαίως. Ἡ ἀπουσία τοῦ Μεταξᾶ ἐφάνη συντόμως. Ὁ Ἀπρίλιος τοῦ 1941, κατεγράφη εἰς τήν ἱστορίαν τῆς χώρας μέ μελανὰ χρώματα. Ὑστερα ἀπό τούς ἡρωϊσμούς τῶν ὀχυρῶν κατρεκυλήσαμε εἰς ἀνομολογήτους ἐξευτελισμούς. Ὁ ὑποστράτηγος Μπάκος ἐτηλεγράφη ἀπό τό μέτωπον τῆς Ἀλβανίας: «... κατάστασις ἐξελίσσεται ραγδαίως ἐπὶ τὰ χεῖρω. Διαρροή, ἀνυπακοή, ἐγκατάλειψις ἀξιοματικῶν, ἐπιτείνεται παρ' ὅλα τὰ ληφθέντα μέτρα καί τυφεκισμούς...». Ὁ στρατός πού ἐπέτυχε τόσας νίκας, δέν ἦτο εἰς θέσιν νά πραγματοποιήσῃ μίαν σύμπτυξιν. Πᾶσα κίνησις πρὸς τὰ ὀπίσω, μετεβάλλετο εἰς πανικόν, φυγήν. Ὁ Παπάγος, ἔχων ἀνά χεῖρας του ὑπεύθυνον ἔκθεσιν τῆς καταστάσεως, διεπίστωνε μέ λύπην καί αὐτός δσα τοῦ ἀνέφεραν:

«(α) Ἡ κατάστασις τοῦ Στρατοῦ ἀπό ἀπόψεως ἠθικοῦ καί πειθαρχίας εἶναι κρισιμωτάτη. Ἀπό ὧρας εἰς ὧραν βαίνει ἐπὶ τὰ χεῖρω.

(β) Οἱ σωματάρχαι διαβλέπουν μετά πόνου ψυχῆς ὅτι δέν θά προλάβωμεν νά ἀχθῶμεν εἰς τήν τελικήν τοποθεσίαν. Ὁ Στρατός θά ἔξη διαλυθῆ.

(γ) Αἴτια τῆς καταστάσεως τούτης ὁ κάματος, ἡ κατάληψις τῶν ἐδαφῶν μας καί ὁ φόβος τῆς αἰχμαλωσίας ὑπό τῶν Ἰταλῶν.

(δ) Φρονούμεν ότι είναι αδύνατος πᾶσα περαιτέρω αντίστασις. Ἐνδεχομένη διάλυσις τοῦ Στρατοῦ θά δημιουργήσῃ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καί ληστρικὰς ὁρδὰς μέ ἀπεριγράπτους συμφορὰς διὰ τήν χώραν...».

Οὔτε εἰς τήν «Γραμμή Ὀλύμπου», οὔτε εἰς τὰς Θερμοπύλας θά ἀντισταθῶμεν. Εἰς ἔνδοξος στρατός κατέρρευε. Οἱ στρατηγοὶ ἐζήτησαν νά δοθῇ πολιτική λύσις. Οἱ πρῶτοι πού ἀντέδρασαν ἦσαν οἱ Βρεταννοί. Ἐζήτησαν νά συνεχίσωμεν τόν ἀγῶνα εἰς τήν Ἡπειρον, διὰ νά προλάβουν νά φύγουν. Εἰς τό ὑπουργικόν συμβούλιον πού συνήλθε τήν Μεγάλην Παρασκευήν, 18ην Ἀπριλίου, ἐγεννήθησαν διαφωνίαι. Ὁ Κοριζῆς ὑποβάλλει τήν παραίτησίν του. Διακόπτεται ἡ σύσκεψις καί ὁ Γεώργιος λέγει εἰς τόν πρωθυπουργόν:

– Κύριε Πρόεδρε, μείνατε. Ἐπιθυμῶ νά ὁμιλήσωμεν ἰδιαιτέρως.

Κατά τήν διάρκειαν τῆς ἰδιαιτέρας συζητήσεως προσέρχεται ὁ Πάλαιρετ καί ὁ στρατηγός Οὐῆλσον. Τί εἰπῶθη δέν εἶναι γνωστόν μετά βεβαιότητος. Ξέρομεν μόνον, πῶς οἱ Ἕλληνοι ἐζήτησαν νά μή συνθηκολογήσωμεν, ἂν δέν ἀπεχώρουν. Ὁ Μανιαδάκης μοῦ εἶπε, ὅτι ὁ Κοριζῆς θά διεμαρτυρήθῃ εἰς αὐτούς, διότι δέν ἔφεροντάς δυνάμεις πού τοῦ εἶχον ὑποσχεθῆ. Θά τοὺς εἶπε ἀκόμη, ὅτι τόν ἐξηπάτησαν καί ὅτι δέν θυσιάζει Ἕλληνας διὰ νά σωθοῦν οἱ Ἕλληνοι. Παρεξηγήθησαν. Ὁ Βασιλεὺς ἔκλεισε τήν συζήτησιν τεθεὶς μέ τό μέρος τῶν Ἕλληνων. Ἀποτεινόμενος εἰς τόν Κοριζῆ τοῦ εἶπε ἐπιμητικῶς:

– Τό βέβαιον εἶναι, κ. Πρόεδρε, ὅτι ἡ κατάστασις διέφυγε ἀπό τά χέρια σας!

Οἱ Ἕλληνοι ἠγέρθησαν καί ἀπῆλθον. Ὁ Βασιλεὺς ἔμεινε μόνος μέ τόν Κοριζῆ. Κανείς ἀπολύτως δέν γνωρίζει τήν συνομιλίαν των. Αἱ διαδόσεις στεροῦνται βάσεως. Εἶναι ἀ-

πλαϊ υποθέσεις. Ὁ Κοριζῆς ἐξέρχεται μετ' ὀλίγον ἀπό τό βασιλικόν γραφεῖον πελιδνός, ὅπως διηγούνται ὄσοι τόν εἶδαν. Λαμβάνει ἐν τάχει, πῦλον καί ἐπενδύτην καί ἀπέρχεται, ἐν βίᾳ, ἀπό τό ξενοδοχεῖον τῆς Μ. Βρεταννίας. Φθάνει εἰς τήν οἰκίαν του. Λέγει εἰς τήν σύζυγόν του νά μήν τόν ἐνοχλήσουν, ἐπειδή ἐσκόπευε νά συντάξῃ μίαν σπουδαίαν ἐπιστολήν καί κλείνεται εἰς τό γραφεῖον του.

Κάτι δέν βαίνει καλῶς. Κάτι ἀνησυχεῖ τόν Γεώργιον. Καλεῖ τόν Ι. Διάκον παρασκηνακίην φυσιογνωμίαν καί τοῦ δίδει ἐντολήν νά μεταβῇ ἀμέσως εἰς τήν οἰκίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ καί νά τόν φέρῃ ὀπίσω, διότι ὑπάρχει ἐπείγουσα ἀνάγκη. Ὁ Διάκος σπεύδει. Ἄλλά δέν προλαμβάνει. Ὁ Κοριζῆς ἠτοκτόνησε μέ δύο σφαίρας εἰς τήν καρδίαν. Ἡ συγκλονιστική εἰδησις φθάνει εἰς τό Στρατηγεῖον. Οἱ ὑπουργοί περιτριγυρίζουν τόν Βασιλέα, διά νά μάθουν τί εἶχε συμβῆ. Διηγούνται πῶς ὁ Γεώργιος, κατασυγκινημένος καί κάτωχρος ἐψέλισεν: «Εἶναι τραγικό, εἶναι ἀπίστευτο. Δέν τοῦ εἶπα τίποτε ὥστε νά τοῦ κακοφανῇ. Ἐνῶ μιλούσαμε, ξαφνικά μου φίλησε τό χέρι καί σηκώθηκε νά φύγῃ, λέγοντας δι πάει σπῆτι του δι' ὑποθέσεις του».

Ἡ αὐτοκτονία δέν ἀνηγγέλθη, διά νά μήν καταρρεύσῃ τελείως τό ἠθικό τοῦ λαοῦ καί τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἀνακοίνωσις πού ἐξεδόθη ἔλεγε:

«Τήν 4ην ἀπογευματινὴν ὥραν ἀπεβίωσεν αἰφνιδίως ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Ἀλέξανδρος Κοριζῆς. Οὕτως ἐντὸς τριμήνου, δεύτερος Ἕλλην Πρωθυπουργός πίπτει εἰς τήν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, ἀναλώσας ὄλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις εἰς τήν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσεν εὐθύς ὡς ἐγνώσθη τό φοβερόν ἀγγελμα διαφόρους προσωπικότητας, τῶν ὁποίων ἤκουσε τὰς γνώμας. Ἡ νέα ἐθνικὴ κυβέρνησις θέλει καταρτισθῆ καὶ

ἀναγγελθῆ τάχιστα..

Μέ τόν θάνατο τοῦ Κοριζῆ, ἐτελείωσε καί τό καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου. Κατέρρεεν καί ἡ Ἑλλάς...

Αἱ ἱστορίαι ξένων συγγραφέων, πού κυκλοφοροῦν διά τόν Β' Παγκόσμιον πόλεμον εἶναι μεροληπτικάί καί σχεδόν δλαίων ἀναφέρουν τήν συμμετοχήν τῆς Ἑλλάδος εἰς τόν πόλεμον ὡς ἀπλοῦν ἐπεισόδιον. Ἀφιερῶνουν ὀλίγας σελίδας δι' ἡμᾶς, πού ἐπολεμήσαμεν ἑπτὰ μῆνας καί δυσαναλόγως περισσοτέρας, διά κράτη πού διελύθησαν εἰς μερικάς ἡμέρας. Διά κάποια φρούρια τῆς Ὀλλανδίας ἢ τοῦ Βελγίου, πού οἱ Γερμανοί ἀλεξιπτωτισταί κατέλαβον ἐντός ὀλίγων ὥρων γίνονται ἐκτενεῖς περιγραφαί, ἐνῶ διά τήν «ἐξαιρέτον γραμμὴν Μεταξᾶ» (Καρτιέ) ὅπου εἰς τὰ ὄχυρά Ροῦπελ, Ἰσιμπεη, Περιθῶρι, Πυραμιδοειδές, Ἐχίνος, Κελκαγιά, Παλιουρῶνες, Νυμφαῖο, Λίσσε κ.λ.π. ἠττήθη, διά πρώτην φοράν, ὁ Γερμανικός στρατός, παραλείπονται τά χρονικά. Ὡστόσο, ὀφείλομε νά παραδεχθῶμεν, ὅτι μᾶς ἐπαινοῦν μέ ἐλαχίστους μέν, ἀλλά θερμοῦς λόγους.

Ὁ Μεταξᾶς, πού εἶχεν ἀντιτείνει εἰς τόν Ἄξονα τό ἡρωϊκόν: «*Alors, c'est la guerre!*» ἀναφέρεται καί τιμᾶται ἀπό τοὺς διαπρεπεῖς ξένους ἱστορικούς.

Ἡ 28ῆ Ὀκτωβρίου καί ὁ πόλεμος τῶν ὄχυρῶν καί τῆς Κρήτης εἶχον ἐπίπτωσιν εἰς τήν ἐξέλιξιν τοῦ πολέμου, εἰς διαστάσεις πού προσδιώρισεν ἡ στρατιωτική ἱστορία. Ἡ πολιτική ἱστορία θέλει νά διευκρινίσῃ, ὅτι ὁ πόλεμος ἐγίνε ἀπό τοὺς Ἰταλοῦς, ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀνάγκη καί μόνον ὑπεχρέωσε τοὺς Γερμανοὺς νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον μας, «χωρίς ποτέ ἡ Γερμανία νά ἔχη τίποτε νά μοιράσῃ μέ τήν Ἑλλάδα» («Ἱστορία ἀνθρωπότητος», Βάν Λούν). Τοῦναντίον ἡ

Ίταλία είχε πολλά και από καιρού. Θέτομεν, λοιπόν, άμέσως τό έρώτημα: Διά τόν πόλεμον πταίουν οί Ίταλοί ή ό Φασισμός;

Ό Φασισμός άποτελεί ιδεολογίαν μέ πολιτικόν, κοινωνικόν και οικονομικόν περιεχόμενον. Άν, τώρα, τήν ιδεολογίαν αυτήν είχαν οί Ίταλοί, όταν μάς έπετέθησαν, φρονουόμεν, ότι δέν πταίει ή ιδεολογία αλλά οί Ίταλοί. Όπως δέν πταίει ή δημοκρατία, αλλά οί Άγγλοι, πού άπηγχόνιζαν τούς άγωνιστάς τής ΕΟΚΑ. Όλοι έμείς κατηγορούμε τούς Άγγλους, πού έδολοφόνουν τούς Κυπρίους πατριώτας και κανείς έξ ήμών δέν κατηγορεί, διά τά έγκλήματα εκείνα, τήν δημοκρατίαν, πού είχαν ως πολίτευμα οί Άγγλοι. Αυτό είναι δίκαιον και πολύ λογικόν. Θα πρέπει νά τό εφαρμόζωμε και εις τήν περίπτωσιν του Φασισμού. Όφείλομεν, δηλαδή, νά επικρίνωμεν τούς Ίταλούς και όχι τόν Φασισμόν, πού είχαν, τότε, ως πολίτευμα. Η αλήθεια κραυγάζει άφ' έαυτής. Ό πόλεμος ήτο Έλληνοϊταλικός και όχι Έλληνοφασιστικός!

Δέν πιστεύω καθόλου, ούτε δέχομαι διά συζήτησιν τήν έτομόρροπον θεωρίαν, ότι ό Ίταλικός λαός δέν ήθελε νά πολεμήση και τόν ύπεχρέωσαν οί φασίσται. Πταίουν άπολύτως οί Ίταλοί, διά δύο λόγους. Πρώτον και κύριον, διότι και οί φασίσται ήσαν Ίταλοί, Ίταλικώτατοι μάλιστα και δέν δύναται ένα έθνος νά άποσειή τας ιστορικές του ευθύνας, έπιρρίπτων αυτές εις συγκεκριμένον μέρος του λαού του, δήθεν ιδεολογικώς διάφορον ή αντίθετον από τήν μεγάλην έθνικήν μάζα. Άλλωστε οί Ίταλοί έπεθύμουν τόσον τόν Φασισμό, ώστε νά άποτελή τήν καθολικήν και επίσημον ιδεολογίαν των.

Λαμβάνω προς ένίσχυσίν μου ένα κείμενον προσιτόν εις τόν άναγνώστην. Η «Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαίδεια», εις τήν λέξιν «Φασισμός», μάς πληροφορεί, από τήν πρό του πολέμου εποχήν (πράγμα πού έχει άξία, διότι δέν έγράφη ύπό τήν επίδρασιν τής μεταπολεμικής αντιφασιστικής προπαγάν-

δας) ότι: «Ο Φασισμός, όστις κατά τά πρώτα τής εμφάνισέως του έτη ήτο μάλλον άντιπαθής παρά τῷ Ἰταλικῷ λαῷ, προΐόντος τοῦ χρόνου καί λόγω τῶν έπιτυχιῶν, ἄς έν γένει έσχεν, έφθασε νά γίνη άσμένως άσπαστός παρά τής μεγάλης πλειονότητος τοῦ Ἰταλικού λαοῦ...».

Κρεμώντες άνάποδα τόν Μουσσολίνιοι Ἰταλοί δέν έξιλεώνονται δι' όσα διέπραξαν εις βάρος μας. Διά κανένα λόγον δέν πρέπει νά τούς χορηγήσωμεν “συγχωροχάρτι”, μέ τήν έπιτόλαιο άντίληψιν, ότι έπταιαν οί φασίσται.

Τά φιλοπόλεμα καί έπεκτατικά αισθήματα τῶν Ἰταλῶν ήσαν παλαιόθεν γνωστά, ὥστε, επί Φασισμού, νά έχωμεν εκδήλωσιν καί όχι δημιουργίαν των. Ὁ Γ. Παπανδρέου, εις μίαν αξιόλογον μελέτην του, πού έδημοσιεύθη εις τήν «Επιθεώρηση Κοινωνικῶν καί Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν» (τεύχος Δεκ. 1916), άνέλυσε μέ συνοπτικήν ακρίβειαν τήν φύσιν τῶν Ἰταλῶν, πού έμφορσύνται από «πανιταλισμόν, μέ τό παλαιόν δνειρον τής ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας, μέ τάσεις κυριαρχίας τής Μεσογείου...». Θέλετε άλλην απόδειξιν, δια αυτά πού έζήτουν οί Ἰταλοί ὡς φασίσται, τά έζήτουν καί ὡς δημοκράται;

Ἡ πολιτική ιστορία, ήμέρα πρός ήμέραν, γράφεται διαρκῶς άντακειμενικώτερον. Ἐχει ήδη παραδεχθῆ, μετά από όσα συνέβησαν τά τελευταία είκοσι έτη, ότι εις τόν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον, ὅπως καί εις τόν Πρώτον είχαμε σύγκρουσιν συμφερόντων μεταξύ κρατῶν. Μολοντούτο, οί Σύμμαχοι ὡμίλησαν περί έλευθερίας (!) καί κατηγόρησαν τόν Χίτλερ, ότι έπεδίωκε νά κατακτήσῃ τόν κόσμο καί νά καταστρέψῃ τόν πολιτισμόν. Εἶναι πρός τιμήν τοῦ Τσῶρτσιλ, πού δέν έκρυβε τόν κυνισμό του εις τό παζάρευμα τῶν λαῶν. Εις τά άπομνημονεύματά του περιγράφει ότι, μοιράζοντες τούς λαούς ὡς κασικοπρόβια, έλαβεν τεμάχιον χάρτου καί έγραψε τά ακόλουθα ποσοστά κυριαρχίας επί τῶν λαῶν, πού ή Ἄγγλία

ήγωνίζετο διά τήν «ἐλευθερία» τους:

Ρουμανία: Ρωσία	90%
Ἄλλοι	10%
Ἑλλάς: Μ. Βρετανία (μέ τή σύμφωνη γνώμη τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν)	90%
Ρωσία	10%
Γιουγκοσλαβία	50 - 50%
Οὐγγαρία:	50 - 50%
Βουλγαρία: Ρωσία	75%
Ἄλλοι	25%

– Ἐσπρωῶσα αὐτό τό χαρτί πρὸς τό μέρος τοῦ Στάλιν, πού ἐν τῷ μεταξύ εἶχε ἀκούσει τήν μετάφρασίν του. Ἐπηρεολοῦθησε μιά στιγμαία σιωπή. Κατόπιν πήρε τό μπλέ μολύβι του καί σημάδεψε τήν ἀκρη τοῦ χαρτιοῦ, σπρώχνοντάς το πίσω σέ μάς.

... Τό σημαδεμένο ἀπό τόν Στάλιν χαρτί παρέμενε στό κέντρο τοῦ τραπεζιοῦ. Ἐπειτα ἀπό λίγο εἶπα: «Δέν θά κρινόταν μᾶλλον κυνικό ἂν ἐδημιουργήτο ἡ ἐντύπωσις πῶς ξεμπλέξαμε μέ αὐτά τά θέματα, τά τόσο μοιραία γιά ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, μέ μιά μονοκονδυλιά; Ἄς τό κάψουμε καλύτερα». «Ἦχι, κρατεῖστε το σείς», εἶπε ὁ Στάλιν.

Χρειαζονται σχόλια;

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς ὠρισμένα σημεῖα πού πρέπει, ὀλοκληρώνοντες τό βιβλίον, νά μή λησμονήσωμεν.

Τήν 7ην Νοεμβρίου 1927 εἰς τήν Θεσσαλονίκηνη ἐδόθη πρὸς τμήν τοῦ Μεταξᾶ, Ἀρχηγοῦ τοῦ Κόμματος τῶν Ἐλευθερο-

φρόνων, ἓνα γεῦμα, ὅπου ἐξεφώνησε πολιτικόν λόγον. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶπε καί τό ἐξῆς:

«... Ἐξω τῶν θυρῶν τοῦ κόμματος ἡμῶν μαίνεται ἡ δημοκοπία, ἡ ὕβρις καί ἡ διαβολή, ἀλλά καί τοῦτο καί μόνον ἀρκεῖ, καί ἂν ἀκόμη δέν ὑπῆρχεν ὀλόκληρον τό κόμμα συσσωματωμένον εἰς τήν σημαίαν του μέ ὄλον τό σθένος τό ὁποῖον ἔχει εἰς τήν ψυχήν του, τοῦτο καί μόνον, ὅ,τι συμβαίνει ἀπό τούς ἀντιπάλους ἡμῶν, ἡ ὕβρις καί ἡ διαβολή ἡ καθημερινή, ἡ μή σεβομένη οὐδέν, τοῦτο θά ἤρκει ν' ἀποδείξη πόσον εἴμεθα ἰσχυροί, διότι μόνον τούς ἰσχυρούς ὑβρίζουν, τούς δέ ἀνίσχυρους τούς οἰκτεῖρουν καί τούς ἐλεοῦν...».

Ἄς ἔχουν, λοιπόν, κατά νοῦν οἱ φίλοι τῆς ἀλήθειας καί ὀπωσδήποτε, ὄλοι οἱ Μεταξικοί, ὅτι τό μῖσος πού ἐκδηλώνουν μέ ὕβρεις καί συκοφαντίας ἐναντίον τοῦ Μεταξᾶ σήμερα οἱ ἐχθροί του, σημαίνει αὐτό ἀκριβῶς: ὁ Μεταξᾶς εἶναι ἰσχυρός! Τόν φοβοῦνται καί νεκρόν. Διότι ἀπέθανεν ὡς ἄνθρωπος, ἀλλά ζῆ ὡς Ἰδέα. Ὅταν, ἐπομένως, κτυποῦν τόν Μεταξᾶ, δέν κτυποῦν τό νεκρόν ἄτομον, ἀλλά τήν ζωντανήν ἰδεολογίαν, πού ἐπαξίως ἐξεπροσώπησε καί ἐφήρμοσε, πρὸς δόξαν τῆς Ἑλλάδος.

Θά ἀπαντήσω εἰς τὰς κατασκευασμένας κατηγορίας, πού τοῦ ἐκτοξεύουν, μέ ὀλίγα πειστικά λόγια. Διατείνονται, ὅτι ὡς φιλογερμανός, δέν θά ἐπολέμει τόν Ἄξονα. Οἱ Ἄγγλοι, πού ἐγνώριζαν καλλίτερα ἀπό κάθε ἄλλον τὰς προθέσεις τοῦ Μεταξᾶ, τόν ἐτίμησαν τήν ἐποχή τοῦ «θανάτου» του, ἀναρτῶντες μεσιστίους τὰς σημαίας των, εἰς ὀληντὴν Ἀγγλίαν! Κατά τήν μακραιώνα ἱστορίαν τῆς, ἡ βρετανικὴ σημαία μόνον δύο φορές ἀνηρτήθη μεσιστίως εἰς ἐνδειξιν πένθους, διὰ θάνατον ξένου. Ἡ μία ἦτο διὰ τόν Μεταξᾶν. Θά ἐτίμων ποτέ τοιοῦτο τρόπος οἱ Ἄγγλοι ἓνα φιλογερμανόν; Τό ὅτι ὁ Μεταξᾶς

έτρεφε αγάπην διά τούς Γερμανούς δέν εἶναι έντροπή, οὔτε σημαίνει πώς θά έπρόδιδε τήν Ἑλλάδα. Φαίνεται πώς οἱ αντίπαλοί του κρίνουν έξ ἰδίων τά ἀλλότρια. Ὑπάρχουν ἄλλωστε τόσα κείμενα, πού πείθουν μέ τήν πλέον ἀπόλυτον βεβαιότητα, ὅτι ὁ Μεταξᾶς θά ἐμάχετο σκληρῶς κατά τῶν Γερμανῶν, ὥστε δέν χωρεῖ συζήτησις.

Μολαταῦτα εἶναι σκόπιμον νά ἀναφέρωμεν, διά νά μάθουν οἱ νέοι καί νά θυμηθοῦν οἱ παλαιοί, πώς οἱ ἐχθροί τοῦ Μεταξᾶ, πού τώρα τόν συκοφαντοῦν ὅτι δέν θά ἐπολέμει, τότε τόν κατηγοροῦν, διότι ἐπολέμησεν... Ὁ Πλαστήρας π.χ., ἔγραφε εἰς τήν πασίγνωστον ἐπιστολήν του: «... τό σεσηπός καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου, ὄχι μόνο ἐτόλμησε νά κηρύξη τόν πόλεμο ἐναντίον δύο πανίσχυρων αὐτοκρατοριῶν ἐν ᾧρα παντελοῦς ἀδυναμίας τῆς Ἀγγλίας καί κατέστρεψε τό ἔθνος...» καί οἱ κομμουνισταί, μέ ἄλλην ἐπιστολήν (26 Νοεμ. 1940), τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως των Ν. Ζαχαριάδη, ὑπεστήριζαν ὅτι: «Ἐνάντια στή θέληση τοῦ λαοῦ ὁ Μεταξᾶς ἔκανε καί κάνει τόν πόλεμο ἐνάντια στήν Ἰταλία σάν μιά ἐπιχείρηση ἀντιλαϊκή - πλουτοκρατική - καταχτητική - φασιστική - ἰμπεριαλιστική!» Διαβάστε ἀκόμη καί τόν «Ριζοσπάστη» (28 Δεκ. 1945), ἢ τήν «Κομμουνιστική Ἐπιθεώρηση» (τεύχος Ἰουλίου 1942), διά νά ἰδῆτε πώς οἱ ἐντόπιοι μπολσεβίκοι, μέ ὑπογραφήν τοῦ Γενικοῦ των Γραμματέως καί πάλιν ἰσχυρίζοντο, διά τό ἔπος τῆς Ἀλβανίας: «Ὁ Μεταξᾶς ἀπό τήν πρώτη στιγμή ἔκαμε πόλεμο φασιστικό, κατακτητικό πόλεμο!»

Αὐτά εἶναι γραπτά, πού ἔχουν μείνει καί πού χαρακτηρίζουν τούς δημιουργούς των, ὡς κοινούς προδότας. Λέγουν, ἀκόμη, ὅτι τό «ΟΧΙ» δέν τό εἶπε ὁ Μεταξᾶς, ἀλλά ὁ λαός. Δέν ἔχω ἀντίρρησην ὅτι ὁ λαός εἶπε ΟΧΙ, ὅτι ὁ λαός ἐπολέμησεν. Ὁ ἴδιος, μάλιστα, ὁ Μεταξᾶς, ἀπεκάλει τόν Ἑλληνικόν λαόν «μεγάλον». Ἀλλά τόν λαό, ποῖος τόν ὠργάνωσε; Ποῖος τόν ἐξώπλισε; Ποῖος ἐξεπόνησε τά σχέδια τῶν ἐπιχειρήσεων;

Ποῖος τοῦ ἔδωσεν Ἐθνικόν Φρόνημα; Ποῖος τοῦ προσέφερε τόσα ἄλλα ἀπαραίτητα διὰ τόν ἀγῶνα καί τήν νίκην; Ἡ ζωὴ διδάσκει πῶς ἡ ἡγετική προσωπικότης γράφει τήν ἱστορίαν. Ὅταν δέν ὑπάρχη αὐτή ἡ προσωπικότης, τότε οἱ λαοὶ εἶναι μᾶζαι, ὄγλοι ἀνίκανοι νά κατευθυνθοῦν μέ συντονισμένην προσπάθειαν, πρὸς ἔθνικόν σκοπόν.

Εἰς τὸ ἐρώτημα ποῖος εἶπε τὸ «ΟΧΙ», ἐπικαλούμαι τήν μαρτυρίαν ἑνὸς δημοκράτου, τοῦ κ. Π. Κανελλοπούλου, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἔργο του «Τὰ χρόνια τοῦ Μεγάλου Πολέμου», γράφει:

«Πρέπει νά εἴμεθα χωρὶς ἄλλο εὐγνώμονες εἰς τόν Ι. Μεταξᾶ, διότι εἶπε ὀλομόναχος εἰς τὸ σκοτάδι τῆς νυκτὸς τὸ μέγα ΟΧΙ. Λέγουν ὅσοι ἀντικρούζουν μέ ἐμπάθεια καί αὐτὰ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας, ὅτι τὸ ΟΧΙ δέν τὸ εἶπε ὁ Μεταξᾶς, ὅτι τὸ εἶπεν ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Ναι, τὸ εἶπεν ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἀλλὰ ἀφοῦ τὸ εἶχεν πῆ ὁ Μεταξᾶς. Ἐάν ἔλεγεν ὁ Μεταξᾶς ΝΑΙ, πῶς θά ἔλεγεν ΟΧΙ ὁ Ἑλληνικὸς λαός, πού θά ξυπνοῦσε ἀργότερα; Θά τὸ ἔλεγε βέβαια μέσα του καί θά τὸ ἐξεδήλωνε ἐμπρακτα ὅταν θά ὠργάνωνεν μυστικά τήν ἀντίστασιν του, ἀλλὰ ἡ Ἀλβανικὴ ἐποποιῖα δέν θά ἐγράφετο ποτέ. Ἄς εἴμεθα λοιπὸν τίμιοι ἀπέναντι τῆς ἱστορίας. Τὸ μέγα ΟΧΙ εἶναι πράξις τοῦ Ι. Μεταξᾶ».

Λέγουν, κάποιοι συκοφάνται, διὰ τοὺς ἐράνους ὑπὲρ τῆς Ἀεροπορίας. Ὅτι, δηλαδή, ἐγιναν τάχα καταχρήσεις στὰ χρηματικὰ ποσά, πού εἶχαν συγκεντρωθῆ. Πλανῶνται πλάνην οἰκτρὰν, διότι ὁ Μεταξᾶς ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς πλέον τιμίους Ἑλληνας πολιτικούς. Ἐπὶ 4ης Αὐγούστου ἡ διαχείρισις τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν ἦτο ἱερὰ ὑπόθεσις. Ὅλοι οἱ συνεργᾶται τοῦ Μεταξᾶ, ἔφυγαν ἀπὸ τήν ἐξουσίαν πτωχότεροι. Οἱ ἐχθροὶ του, ὅμως, κρίνοντες ἀπὸ τὰς ἰδικὰς τῶν ἰδιότητος,

συνεκρότησαν 'Ανακριτικὰς 'Επιτροπὰς καὶ ἐσκόλισαν τὴν περιουσίαν τοῦ Μεταξᾶ ἀπὸ τότε πού... ἐγεννήθη, τῆς συζύγου του, τῶν συγγενῶν του. Τὰ ἴδια ἐνήργησαν καὶ εἰς τὰ ποσὰ τοῦ ἐράνου ὑπὲρ τῆς ἀεροπορίας. 'Εν τέλει, μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 105 ἀπόφασιν τῆς ἡ 'Ανακριτικῆς 'Επιτροπῆς 'Ελέγχου Περιουσιῶν ἀπεφάνθη, τὴν 31ην Αὐγούστου 1942, ὅτι «τὰ ἐν τῷ σκεπτικῷ ἀναφερόμενα περιουσιακὰ στοιχεῖα ἐτέθησαν ὑπ' αὐτῶν κατὰ θεμιτὸν καὶ νόμιμον τρόπον». Μάλιστα, τὰ ἔξοδα τοῦ ἐλέγχου κατελογίσθησαν εἰς τὸ Δημόσιον.

Οἱ ὁπαδοὶ τῆς λάσπης, ἐδέχθησαν ἓνα ἀκόμη πλῆγμα μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 99 ἀπόφασιν τῆς 'Ανακριτικῆς 'Επιτροπῆς, πού ἀπησχολήθη ἐξονυχιστικῶς διὰ τὴν ἀνακάλυψιν ἀτασθαλιῶν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν χρημάτων τοῦ ἐράνου διὰ τὴν 'Αεροπορίαν. Ἡ 'Επιτροπῆ, μολοντί εἶχε ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὰς σκοπίμους διαδόσεις, ἀπεφάνθη ὅτι «οὐδὲν ἀπολύτως προέκυψε εἰς βᾶρος τῶν κατηγορουμένων...».

«... Καὶ εἰδικώτερον, καθ' ἃ προκύπτει ἐκ τῆς ἐνεργηθείσης ἀνακρίσεως, ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπαρξιν καταχρήσεων κατὰ τὴν διαχείρισιν τῶν χρημάτων αὐτῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ χώραν, δεδομένου ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα κατετίθεντο ἐν ἰδιαιτέρῳ λογαριασμῷ παρὰ τῆς 'Εθνικῆς Τραπεζῆς τῆς 'Ελλάδος, ἣτις καὶ ἐνήργει ἐκάστοτε τὰς πληρωμὰς πρὸς τοὺς δικαιούχους, τὴν ἀνυπαρξίαν δὲ ἀπὸ ἀπόψεως ταύτης, διεπίστωσεν ἀπολύτως καὶ ἡ ἀπὸ 12 'Ιουλίου ἐκθεσις τῆς ἐνεργησάσης σχετικὸν ἔλεγχον τῶν χρημάτων τῆς 'Αεροπορίας, Τριμελοῦς 'Εξελεγκτικῆς 'Επιτροπῆς.

Διὰ τὰ ὅτι

»'Ἰδοῦσα τὸ ἄρθρον 5... ἀποφαίνεται ὅτι δὲν συντρέχει περὶ τῶν παραπομπῆς εἰς δίκην...».

Ἔτσι κατέρρευσε ἄλλη μιά συκοφαντία.

Λέγουν, καί αυτό ἀληθεύει ἀπολύτως, ὅτι ὁ Μεταξᾶς κατήργησε τόν κοινοβουλευτισμόν. Αὐτό δι' ἡμᾶς δέν εἶναι κατηγορία, εἶναι ἔπαινος. Ἔχετε ποτέ ἀναρωτηθῆ τί πράγματι εἶναι ὁ κοινοβουλευτισμός; Δέν θά σᾶς τό εἶπω ἐγώ. Οὔτε θά καταφύγω εἰς ἀντιδημοκράτας. Θά δώσω τόν λόγον εἰς ἕνα δημοκράτην, ἔβραϊον καί πρόεδρον τῶν σιωνιστῶν, ὥστε νά ἀποκλείεται νά εἶναι ναζιστής καί πού τό Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἔχει πρό πολλοῦ ἀνακηρύξει ἐπίτιμο διδάκτορα. Εἶναι ὁ Μάξ Νορντάου (πραγματικόν ὄνομα: Σίμων Σούντφελντ) πού εἰς τό βιβλίον του «Τά κατά συνθήκην ψεύδη» ἔχει περιλάβει διά τόν κοινοβουλευτισμόν, μέ κάθε ἄλλο παρὰ κολακευτικούς λόγους, τά παρακάτω:

«... Στό πρόγραμμα καί στίς ἀγορεύσεις του ὁ βουλευτής, δταν ζητάει ψήφους τῶν ἐκλογέων του ὑπόσχεται πάντα τό γενικό καλό, γιά τό ὁποῖο λέει, θά ἐργασθῆ καί θά θυσιάσει τά δικά του συμφέροντα μπρός στά συμφέροντα τοῦ λαοῦ. Ὅλα αὐτά ὅμως εἶναι τυπικά λόγια πού δέν τά πιστεύει οὔτε κι ὁ πιό ἀφελής κι ὁ πιό εὐκολόπιστος ἐκλογεύς. Τί εἶναι γιά τόν βουλευτή τό γενικό καλό καί τό δημόσιο συμφέρον;

Καθαρή ὑπόθεση κωμωδίας. Ὁ βουλευτής θέλει νά ὑψωθῆ, κι ὁ ἐκλογεύς πρέπει νά γίνει τό σκαλοπάτι του. Ὁ λαός ἔχει ὑποχρέωση νά ἐργασθῆ γι' αὐτόν. Ὀνομάσανε τοῦς ἐκλογεῖς ζῶα πού ψηφίζουν ἐξαιρετικά σωστή ἢ ὀνομασία αὐτή. Ὁ κοινοβουλευτισμός δημιουργεῖ συνθήκες ἀνάλογες μέ κείνες τῆς πατριαρχικῆς ἐποχῆς. Οἱ βουλευτές καταλαμβάνουν τίς θέσεις τῶν πατριαρχῶν ἢ δύναμή τους στηρίζεται πάνω στά πλούτη τους πού ἀποτελοῦνται ἀπό μεγάλα κοπάδια. Μόνο πού τά κοπάδια αὐτά δέν τ' ἀποτελοῦνε πιά σήμερα πραγματικά κτήνη, ἀλλά ζῶα μετακομίσιμα, πού τήν ἡμέρα τῶν ἐκλογῶν, ρίχνουν τό ψηφοδέλιό τους μέσα

στην κάλυψη.

Ὁ πολιτικός λοιπόν, δέν ἔχει ἄλλο σκοπό σά ἔργα του ἀπ' τήν ἱκανοποίηση τοῦ ἐγωϊσμοῦ του. Γιά νά φτάσει σ' αὐτό τό σκοπό ἔχει ἀνάγκη ἀπ' τήν ὑποστήριξη τοῦ πλήθους. Τήν ὑποστήριξη λοιπόν αὐτή δέν τήν πετυχαίνει ἀλλοιῶς, παρά μέ ὑποσχέσεις καί λόγους πομπῶδεις, πού τούς ἀπαγγέλλει μηχανικά, ὅπως ὁ ζητιάνος λέει τό «πάτερ ἡμῶν». Ὅταν ἀναγορευθῆ βουλευτής ἀπ' τούς ἐκλογεῖς του, ἱκανοποιεῖται ἡ φιλοτιμία του καί τό πλήθος ἐξαφανίζεται μπροστά ἀπ' τά μάτια του καί δέν θ' ἀπασχολήσῃ πιά τό μυαλό του, παρά ὅταν φοβηθῆ μή χάσῃ τή δύναμη. Γιά νά τή διατηρήσῃ τότε, θά ἐπαναλάβῃ ὅ,τι ἔκαμε γιά νά τήν ἀποκτήσῃ. Ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις, θ' ἀρχίσει ξανά τό κομπολόι τῶν ὑποσχέσεων, πομπῶδεις φράσεις ἢ θ' ἀπειλήσῃ μέ τίς γροθιές του ὄσους μουρμουρίζουν ἐναντίον του. Κι αὐτός ὁ φαῦλος κύκλος ἀπό κύριες προτάσεις καί λογικά συμπεράσματα εἶναι αὐτό πού ὀνομάζεται κοινοβουλευτισμός.

Εἶναι ἀρκετό νά παρατηρήσῃ κανεῖς ἀπό κοντά καί λεπτομερειακά τούς τροχούς τῆς πολιτικῆς μηχανῆς, γιά ν' ἀναγνωρίσῃ ὅτι στήν πράξη ὁ κοινοβουλευτισμός ψεῦδεταί ἀδιάντροπα πρὸς τή θεωρία του.

Πῶς γίνεται κανεῖς βουλευτής; Βρίσκουνε οἱ ἐκλογεῖς ἕναν τίμο καί φρόνιμο ἄνδρα καί τόν παρακαλᾶνε νά τούς ἀντιπροσωπεύσῃ στό Κοινοβούλιο; Αὐτό γίνεται τόσο σπάνια καί μέ τέτοιες συνθήκες πού ἀφαιροῦνε τή σπουδαιότητά του. Συνήθως τά πράγματα συμβαίνουν διαφορετικά. Κάποιος φιλόδοξος παρουσιάζεται μπροστά στούς συμπολίτες του καί γυρεύει νά τούς πείσῃ, ὅτι πιά πολύ ἀπό κάθε ἄλλον, ἀξίζει αὐτός τήν ἐμπιστοσύνη τους. Ποιό λόγο ἔχει νά τό κάνει αὐτό; Μήπως ἔχει ζωντανό πόθο νά φανεῖ χρήσιμος στό γενικό καλό; Ποιός θά τό πιστέψῃ; Ὑπάρχουνε βέβαια καί

τέτοιοι άνθρωποι πού θυσιάζονται για τό σύνολο. Αὐτοί δμως εἶναι πολύ σπάνιοι στήν ἐποχή μας. Ἄνθρωποι μέ τόσο εὐγενικό χαρακτήρα δέν ἐκτίθενται ἐκούσια στίς διάφορες ἐνοχλήσεις ἐνός ἐκλογικοῦ ἀγώνα. Μποροῦν νά ὑποφέρουν καί νά πεθάνουν ἀκόμα γιά τήν ἀνθρωπότητα, ποτέ δμως δέν θά λέγανε χυδαῖα κομπλιμέντα σέ μιᾶ ἀνόητη συγκέντρωση ἐκλογέων. Οἱ μεταρρυθμιστές κι οἱ μάρτυρες μπερδεύονται συνήθως μέ τό πλήθος, γιά νά τό διορθώσουν καί νά τοῦ ὑποδείξουν τά ἐλαττώματά του, καί ποτέ γιά νά τό κολακέψουν ἢ νά τό κρατήσουν στήν πλάνη μέ λόγια γλυκά. Κι ἔτσι στό τέλος τοῦς πετροβολᾶνε ἀντί νά τοῦς στεφανώνουν μέ λουλούδια. Πιστεύω μάλιστα, ὅτι ἕνας Ρουσσώ, ἕνας Γκαίτε, ἕνας Κάντ, ἕνας Κάρλαϋλ, δέν θά μπορούσαν ποτέ μέ τίς ἴδιες τους τίς δυνάμεις καί χωρίς τήν ὑποστήριξη ἐνός κόμματος, ν' ἀναδειχτοῦνε βουλευτές σέ μιάν ἀγροτική περιφέρεια ἢ μιᾶ μεγαλοῦπολη. Αὐτοί οἱ ἄνθρωποι δέν κατεβαίνουνε ὡς τό ἐπίπεδο νά ἐκλιπαρήσουν ψήφους. Ὁ τρόπος τῆς ἀπόκτησης τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς, τρομάζει τίς διαλεχτές φύσεις, πού ὑποχωροῦν ἐνῶ οἱ ἐγωϊστές εἶναι ἀποφασισμένοι ν' ἀποκτήσουν τήν ὑπόληψη καί τήν ἐπιρροή μέ ὅλα τά καιροσκοπικά μέσα.

Νά οἱ ἄνθρωποι πού θέλουν ν' ἀκολουθήσουν τό πολιτικό στάδιο. Αὐτοί κυβερνῶνται ἀπ' τόν ἐγωϊσμό. Τοῦς χρειάζεται κάποια δημοσιότητα, κι αὐτή τήν πετυχαίνει μόνο ἐκεῖνος πού ἐργάζεται γιά τό καλό τῆς κοινωνίας. Οἱ φιλόδοξοι λοιπόν θά προσποιηθοῦν ὅτι ἀσχολοῦνται μέ τά δημόσια συμφέροντα. Πρέπει λοιπόν νά μποροῦν νά ὑποκρίνονται καί νά λένε ψέμματα, γιατί εἶναι ὑποχρεωμένοι νά χαμογελοῦν σέ ἀνθρώπους ἀποκρουστικούς κι ἀδιάφορους, γιατί ἀλλοῦτῳκα θά δημιουργήσουν ἀναρίθμητους ἐχθρούς. Πρέπει νά δίνουν ὑποσχέσεις, παρ' ὅλο πού ξέροιν ἀπό πρῖν ὅτι

δέν μποροῦν νά τίς ἐκτελέσουν. Πρέπει νά κολακεύουν τίς ἀδυναμίες καί τά χυδαία πάθη τοῦ ἄλλου, νά ὑποκριθοῦνε ὅτι συμμαρίζονται τίς προλήψεις του, τίς παραδεγμένες ιδέες του, γιατί χρειάζεται νά κερδίσουν τήν πλειοψηφία του. Συγκεντρωμένα ὅλα αὐτά τά χαρακτηριστικά σχηματίζουν ἕνα πρόσωπο ἀποκρουστικό γιά ἕναν ἄνδρα γενναῖο. Σ' ἕνα ρομάντσο, ἕνα τέτοιο πρόσωπο, δέν θά ξυπνοῦσε ποτέ τή συμπάθεια τοῦ ἀναγνώστη. Μέσ' στή ζωή, ὁ ἴδιος ἀναγνώστης τοῦ δίνει τήν ψήφο του σέ ὅλες τίς ἐκλογές.

Ὁ ἐκλογικός ἀγώνας καθὼς κι ὁ πόλεμος, ἔχει τή στρατηγική καί τήν τακτική του. Ὁ ὑποψήφιος δέν βρίσκεται ποτέ ἀντιμέτωπος τοῦ ἐκλογέα. Ἀνάμεσά τους ὑπάρχει ἕνα κόμμα, πού μόνο στό θράσος του χρωστάει τή δύναμή του. Αἰσθάνεται κάποιος τήν ἀνάγκη νά γίνει βουλευτής· συγκεντρώνει ἀπλούστατα διάφορους συμπολίτες. Ἄν ἀντιληφθῆ ὅτι δέν ἔχει ἀκόμα ἀρκετή ἐπιρροή γιά νά πετύχη μόνο μέ τίς δυνάμεις του, συνδυάζεται μέ κάμποσους φίλους, βρίσκει μερικούς ἠλίθιους καί ματαιόδοξους πλούσιους καί τούς λέει πῶς ἔχουν δικαίωμα καί καθῆκον νά μποῦνε ἐπί κεφαλῆς, νά διευθύνουν τήν κοινή γνώμη κ.λπ. κ.λπ. Οἱ χαζοὶ αὐτοί, ἀφοῦ κολακευτοῦν, βάζουν ἀμέσως τήν ὑπογραφή τους πάνω στά προγράμματα πού τοιχοκολλοῦνται ἢ στίς δημοσιεύσεις, κι αὐτή ἡ ὑπογραφή ἐπηρεάζει τά κορόϊδα, πού κρίνουν τόν ἄνθρωπο ἀνάλογα μέ τό πορτοφόλι του καί μέ τούς τίτλους του...».

Ζητῶ συγγνώμην ἀπό τούς ἀναγνώστας πού τούς κατεπόνησα μέ τήν παρεμβολήν τοῦ κειμένου περί κοινοβουλευτισμοῦ, ἀλλά ἤθελα πολύ νά δείξω, τί κατήργησε ὁ Μεταξᾶς. Διότι εἶναι ἀπαράδεκτον, ἡ ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ ΗΛΙΟΥ, π.χ., εἰς τήν λέξιν «Μεταξᾶς» νά ἀναγνωρίζῃ, ὅτι ὁ Ἐθνικός Ἡγέτης: «... κατέβαλε πᾶσαν δυνατήν προσπάθειαν διά τήν

έσωτερικήν αναδιοργάνωσιν τῆς χώρας ἐκδηλωθεῖσαν εἰς δλους τοὺς τομείς τῆς πολιτειακῆς ὀργανώσεως. Τά στρατιωτικά προβλήματα, ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις ἰδίως καὶ ὁ πολεμικὸς ἐξοπλισμὸς τῆς χώρας, ὑπῆρξαν κατὰ πρῶτον λόγον τὰ θέματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔστρεψε τὴν ἄμεσον αὐτοῦ προσοχὴν. Ἡ ἐφαρμογὴ κοινωνικῆς πολιτικῆς διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν ἐργαζομένων καὶ τὴν εἰρηνικὴν καταπολέμησιν τοῦ κινδύνου κομμουνιστικῆς ἐξαπλώσεως, στηριζομένης εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξαθλίωσιν, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν κυριωτέρων μελημάτων αὐτοῦ. Ἐπέτυχε τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ἐπὶ τῆς μεγίστης μερίδος τῶν μισθοβιῶτων, ἐνῶ παραλλήλως πλείστα ἄλλα μέτρα κοινωνικῆς πολιτικῆς ἐλαμβάνοντο διὰ τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν ἐργαζομένων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀγροτῶν...» καί, μετὰ ὑπόδλα αὐτὰ τὰ κατορθώματα, νά ἐπικρίνεται ὁ Μεταξάς, διότι... διέλυσεν τὴν βουλὴν καὶ κατέλυσε τὸν κοινοβουλευτισμὸν καὶ τὸν πολιτικὸν κόσμον, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Γ. Παπανδρέου ἐδήλωνε τότε, ὅτι «εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν παρακμῆς καὶ εἶναι ἄξιος τῆς μεταχειρίσεως τὴν ὁποῖαν ὑφίσταται»...

Οἱ κακόπιστοι ἐχθροὶ τοῦ Μεταξᾶ εὐρίσκουν μόνον λάθη εἰς τὴν πολιτικὴν του. Εἰς ὄλην του τὴν ζωὴν δέν ἔπραξε τίποτε σωστόν. Ὅλα στραβά καὶ ἀνάποδα. Εἶναι δίκαιον αὐτό; Εἶναι κριτικὴ τὸ ἀδιάκοπον ὑβρεολόγιον;

Ὁ Μεταξάς δέν ἦτο ἀλάθητος. Ἡ ἔντονος καὶ πλουσία εἰς γεγονότα πολιτικὴ του δραστηριότης εἶναι φυσικὸν νά περιλαμβάνη καὶ ἀστόχους ἐνεργείας. Οὐδεὶς λογικὸς ἄνθρωπος θά ἰσχυρισθῆ τὸ ἀντίθετον. Ὅπως καὶ δέν εἶναι ἱστορικῶς τίμιον νά καταλογίζωμεν εἰς τὸν Μεταξᾶν μόνον σφάλματα. Ὡς εἰς ἐπίλογον αὐτῆς τῆς ἐργασίας θά προσπαθῆσω νά δώσω μίαν εἰκόνα τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν μειονεκτημάτων τοῦ ἀνδρός, πού εἴτε τὸ θέλουν εἴτε ὄχι, εἰσηλθεν ἐνδόξως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν.

Ὁ Μεταξᾶς ὑπῆρξεν ἰδεολόγος. Ἐπίστευε εἰς ὠρισμένας ἀξίας, πού δέν ἔχει σημασίαν ἄν ἄλλοι δέντάς ἀναγνωρίζουν. Σημασίαν ἔχει ὅτι ἐπίστευε καί ἐπίστευε μέ συνέπειαν, καθ' ὄλον τόν βίον του. Ἀπό τήν ἰδεολογίαν ἦντλει δύναμιν, ἀλλά καί ταυτοχρόνως ἡ ἰδεολογία ἦτο ἐκείνη πού τοῦ καθώριζε τόν σκοπόν. Γνωρίζομεν πλέον τάς ἰδέας του, πού τάς διεμόρφωσεν, ἀπό ἀνθυπολοχαγός, ἐπί τῶν πραγμάτων καί ἐντός τῆς πραγματικότητος. Εἰς τάς πράξεις τόν καθωδήγει ὁ πραγματισμός, μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε νά εἶναι ἀντιδογματικός. Ὅταν ἐπεδίωκεν κάτι, τό ἐπεδίωκεν μέ τό πρόσφορον μέσον καί ὄχι μέ τήν δογματικήν θεωρίαν.

Ὁ ἴδιος, ὅταν ἐνεκαινίασε τήν πρώτην χειρουργικήν κλινικήν τοῦ ΙΚΑ καί ἤκουσε νά τοῦ λέγουν πῶς ἡ 4η Αὐγούστου ἠκολούθησε κοινωνικήν πολιτικήν, πού οὔτε ὁ κρατικός σοσιαλισμός ἔκανε ἀπήντησε ὡς ἐξῆς:

«... Νά ἐπιτρέψητε ὁμως εἰς ἕναν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἐξῆλθεν ἀπό ἐπάγγελμα καθαρῶς πρακτικόν καί τοῦ ὁποίου αἱ πραγματοποιήσεις γίνονται ἐπάνω εἰς τήν γῆν, καί ὄχι ἐπάνω εἰς τά νέφη, ἐπιτρέψατέ μοι νά σᾶς εἶπω ὅτι δέν γνωρίζω τί σημαίνουν τά συστήματα, τά καταλήγοντα εἰς ...«ἰσμός», δέν γνωρίζω παρά τάς πραγματώσεις. Καί ἐάν αἱ πραγματώσεις αὐταί γίνονται δι' οἰουδήποτε συστήματος, αὐταί πραγματοποιοῦνται, καί ἐάν σεῖς μοῦ λέγετε ὅτι τοῦτο ὀνομάζεται ...«ἰσμός», τό δέχομαι ἄρκει νά εἶναι τοῦτο, ὅτι δέν δύναται νά ὑπάρξουν ἄνθρωποι ἀποθησκοντες τῆς πείνης μέσα εἰς ἕνα τόπον καί ἄνθρωποι ἔχοντες ἀγαθά, τά ὁποῖα τούς εἶναι ἐντελῶς περιττά. Πρέπει εἰς τόν τόπον αὐτόν ἡ νομοθεσία καί τά συστήματα νά εἶναι τοιαῦτα, ὥστε ἡ διανομή τοῦ πλούτου νά γίνη δικαιότερα. Ὀνομάσατέ το ὅπως θέλετε τό σύστημα...».

Νομίζω ὅτι ὁ ἀναγνώστης συμπεραίνει τὴν πνευματικὴν εὐρυχωρίαν τοῦ Μεταξᾶ, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς μικροπολιτικούς καὶ ψευτοϊδεολόγους σοσιαλιστάς, κομμουνιστάς κ.λ.π., πού μεταφράζουν τὰ βιβλία μέ καλογεριστικὸν πνεῦμα διεστραμμένης προσκολλήσεως εἰς τὸν τύπον, εἰς τὸ γράμμα, εἰς τὸ τάδε ἢ εἰς τὸ δεῖνα ἐδάφιον κ.λ.π. καὶ μακρὰν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ἢ τὴν ζώην.

Ὁ Μεταξᾶς ἐσέβετο τὴν δικαιοσύνην, ἀλλὰ πάντοτε πρόσεχε τὸ πνεῦμα, τὴν οὐσίαν τοῦ νόμου καὶ ὄχι τὸ γράμμα. Ὁ νόμος ἦτο τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους. Ὡς παράδειγμα τῆς νοστοροπίας τοῦ Μεταξᾶ, φέρω τὸ περιστατικόν, πού διηγεῖται ὁ βουλευτὴς τῶν Ἐλευθεροφρόνων Μιλτ. Μάλαινος καὶ πού συνέβη διὰ τὸν Ἐθνικὸς ἠγέτης ἦτο ἀκόμη κοινοβουλευτικὸς πρωθυπουργός:

... Ἀξιωματικὸς συμπολίτης μου, ὁ ὁποῖος παρελείφθη κατὰ τὰς προαγωγάς, ἐπέτυχεν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀναγνωρίζουσιν τὸ δίκαιόν του, ἀλλὰ δέν κατώρθωσε παρ' ὄλον τοῦτο νὰ δικαιωθῆ διότι κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ὑπηρεσίας, ὑπεράνω τῶν ἀποφάσεων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἦτο τὸ συμφέρον τοῦ στρατεύματος.

Ὅταν ἔκαμα σχετικὸν λόγον εἰς τὸν τότε πρωθυπουργόν μου ἀπήντησε.

– Δέν μπορεῖ τὸ Συμβούλιον νὰ μᾶς φέρῃ ἀνωμαλίας.

– Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ τὸ καταργήσωμεν κ.

Πρόεδρε. Ἀλλὰ νὰ τὸ ἔχωμεν καὶ νὰ μὴ σεβώμεθα τὰς ἀποφάσεις του...

Κάποιο ἀόριστο μειδιάμα διέστειλε τὰ χεῖλη του. Ἦταν σάν νὰ ἤθελε νὰ μοῦ πῆ: “Ἐννοια σου, καὶ θὰ τὰ καταργήσω ὅλα”.

Ὡς ἰδεολόγος εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ συλλαμβάνῃ, μέ τὸ

χάρισμα του δραματιστού, τὰ μυστικά μηνύματα τῆς ἱστορίας. Ἰδού διατί προέβαινε εἰς σωστές προβλέψεις. Μὲ ἐνόρασιν συνελάμβανε τὴν τροχίαν τῆς ἐξελίξεως καὶ κατόπιν, μὲ ἀδυσώπητα ὀρθολογιστικά ἐπιχειρήματα τὴν ἐρμήνευε. Ἡ λογικὴ ἐχρησίμευε διὰ τὴν δικαιολόγησιν καὶ ὄχι διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς μελλοντικῆς πορείας τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἢ ὁ προσδιορισμός, ἂν θέλετε, ἐγένετο διαισθητικῶς καὶ κατόπιν ἤρχετο ἡ λογικὴ, διὰ τὴν ἐξήγησιν. Θὰ φέρω ἓνα σχετικὸν παράδειγμα. Ὁ παλαιὸς πρωθυπουργὸς τῆς Ἰταλίας Νίτσι, πού ἐθεωρεῖτο ὡς μέγας καὶ διορατικὸς πολιτικὸς ἔγραψε τὸ βιβλίον: «*Δημοκρατία, Μπολσεβικισμός, Φασισμός*», πού ἐκυκλοφόρησεν κατὰ τὸ 1927 καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικά. Ἐγραφε, λοιπόν, ἐκεῖ καὶ ἀπεδείκνυε μὲ τὰ λογικώτερα ἐπιχειρήματα τοῦ κόσμου, ὅτι ἀπεκλείετο νὰ ἐπιπτεν ἡ δημοκρατία εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ εἰς τὴν Γερμανίαν (!) ὅπου ἠδραϊώθη ὀριστικῶς τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἡ λογικωτάτη πρόβλεψις του διεψεύσθη. Ἡ ἀλήθεια, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, δέν ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν λογικὴν.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων ὁ Μεταξῆς ἦτο μεθοδικός. Εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσετέθη ἡ γερμανικὴ παιδεία, πού ὑπελόγιζε τὰς λεπτομερείας. Πολλοὶ του ἐπιτυχίαι ὠφείλοντο εἰς τὴν ιδιότητά του νὰ ἀναλύη τὰς λεπτομερείας, πού ἄλλοι θὰ τὰς ἀντιπαρήρχοντο ἀδιαφόρως. Ὁ Βασ. Παπαδάκης, εἰς τὸ βιβλίον του «*Ἡ αὐριανὴ Ἑλλάς*» ἀναφέρει ὅτι ὁ Μεταξῆς ἐπεβεβαιώνητο διὰ τὸν χρόνον προελάσεως ὑπολογίζων ὁ ἴδιος ἐπάνω εἰς τοὺς χάρτας, πού ἐξήταζε καὶ ἐπανεξήταζε, λέγων τὸ καθιερωμένον: «*γιά νὰ τὸ ξαναδοῦμε!*» Ἐβασάνιζε τὴν σκέψιν διὰ τὴν ἀπόφασιν. Ὅταν ὁμως ἐλάμβανε τὴν ἀπόφασιν τὴν ἐξετέλει εἰς χρόνον μηδέν. Μεταξὺ σκέψεως καὶ ἀποφάσεως ἐδέχετο καθυστέρησιν. Ἀλλά, ποτέ μεταξὺ ἀποφάσεως καὶ ἐκτελέσεως.

Αἱ γνώσεις του εἰς τὴν ἱστορίαν ἦσαν βαθεῖαι. Ἰδιαιτέρως

τόν ἀπασχόλει ἡ συγκριτικὴ ἱστορία, διότι ἐπίστευε εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν γεγονότων, μὲ ἄλλα πρόσωπα. Παράδειγμα, ὁ περιφημος λόγος του τῆς 30ῆς Ὀκτωβρίου 1940. Ἐκεῖ λέγει, ὅτι μέχρι νὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν οἱ Ἴταλοί, ἠκολούθει πολιτικὴν Βασιλέως Κωνσταντίνου, μόλις ἐδέχθημεν τὴν ἐπίθεσιν ἐφήρμοσε πολιτικὴν Ἐλ. Βενιζέλου. Ἐπίσης διεκρίνετο δι' εὐρυτάτην φιλοσοφικὴν κατάρτισιν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ ἄλλοι στοχασταὶ συγγραφεῖς ἦσαν κτῆμα του, ἀπὸ πολὺ ἐνωρίς. Ὑπεστήριζε κάτι παραπλήσιον μὲ τὸν Πλάτωνα, ὅτι οἱ πολιτικοὶ πρέπει νὰ φιλοσοφοῦν.

Ὁ Μεταξᾶς ἐπέβαλε δικτατορικὸν καθεστῶς συνδεδεμένον μὲ τὸ πρόσωπόν του. Ἡ δικτατορία του ὑπῆρξεν ἀναγκαῖα, διὰ νὰ θέσῃ μία νέαν τάξιν πραγμάτων, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ οἰκοδομήσῃ ἓνα νέον πολίτευμα. Εἶχε δικτατορία ὀρθὴν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ὠφέλιμον εἰς τὸ Ἔθνος. Ἀπὸ τὴν δικτατορίαν του θὰ ἐπήγαζαν νέοι θεσμοί, νέοι πολιτικοκοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ καταστάσεις, πού θὰ συνεκρότουσαν τὸ νέο πολίτευμα. Συνήθιζε νὰ χρησιμοποιῆ τὸν ὄρον «μεταβολή» διὰ τὴν δικτατορίαν του καὶ «Ἐθνικὸν Κράτος» διὰ τὸ πολίτευμα καὶ τοὺς δύο αὐτοὺς ὄρους τοὺς ἀγκάλιαζε, μὲ τὸ «καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου». Πρέπει νὰ σημειωθῇ εἰς τὰ προτερήματά του, ὅτι ἐγνώριζε νὰ κρατήσῃ μίαν δικτατορίαν, δίχως αὐτὴ νὰ ἐμφανίσῃ τὰ ἐλαττώματα τῶν δικτατοριῶν. Κυρίως ἐξεκαθάρισεν ἀπ' ἀρχῆς, ὅτι ἀποκλείει ἐπάνοδον τῆς δημοκρατίας, διότι τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου προορίζεται νὰ εἶναι μόνιμον:

«... ὑπῆρξαν εἰς τὴν ἀρχὴν ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἐσκέπτοντο, ὅτι τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου ἦτο προσωρινόν καὶ διαβατικόν καὶ ὅτι ἐγὼ θὰ ἐπανέφερα ἢ τουλάχιστον θὰ ἐπιθέμην ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς ἐπανόδου τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῆς τροχίαν». «Κανονικὴν τροχίαν» δέ, ὀνομάζουσαν ἐκείνην, ἐπὶ τῆς ὁ-

ποίας έβαινεν τό Έθνος πρό τής 4ης Αύγούστου, διά νά καταλήξη εις τόν κρημνόν, εις τόν όποιον από τρίχα θά κατεσυντρίβετο...» (Λόγος, 12 Ίουν. 1939).

Ή δικτατορία του έπέτυχε, διότι δέν έπρωτοτύπησεν. Είναι παλαιά υπόθεσις ή δικτατορία. Όμοιάζει μέ συνταγήν, πού πρέπει νά τήν ακολουθήσης πιστώσ, διότι άν δέν τό πράξης, ή δικτατορία θά αποτύχη. Τό ίδιο γλυκό δέν παρασκευάζεται μέ δυό-τρεις διαφορετικός συνταγάς. Ή πολιτική δικτατορία χρειάζεται ιδεολογίαν, ένιαϊον κόμμα, νεολαίαν, έπιλογήν συνεργατών μέ ταυτότητα άντιλήψεων, όργάνωσιν μαζών, διαφώτισιν επί τών σκοπών της, ούσιαστικήν έπίδειξιν δυνάμεως, έπίλυσιν κοινωνικών προβλημάτων, διά νά μή δημιουργούνται δυσαρέσκειαι πού θά έκμεταλλεύονται οί άντίπαλοι, έκκαθάρισιν τών στελεχών εις τάς Ένόπλους Δυνάμεις και εις τά Σώματα Ασφαλείας και λουπά και λουπά, πού όποιος δέν τά έμελέτησεν και δέν τά γνωρίζει καλόν θά είναι νά μήν επιχειρήση νά κάνη δικτατορίαν, διότι ρεξιλεύει τήν έννοιαν.

Ή δικτατορία διά τήν δικτατορίαν ή ή δικτατορία πού θά ώφελή τούς όλίγους, είναι άντεθνηκή και επικίνδυνος διά τόν λαόν. Ή δικτατορία, όμως, μέ ιδεολογικόν περιεχόμενον και κοινωνικούς στόχους, ως στάδιον άπαραίτητον, διά τήν έγκαθίδρυσιν ενός Έθνικου Κράτους, είναι έθνικώς ώφέλιμος και χρήσιμος εις τόν λαόν. Μιά τέτοια δικτατορία τήν έδέχετο ως «θέμα πρός συζήτησιν» και ό Γ. Παπανδρέου («Έθνος», 9 Φεβρ. 1935). "Αν άρνηθώμεν τήν έθνικήν σπουδαιότητα και άναγκαιότητα μίας τοιαύτης δικτατορίας, τότε πρέπει νά άρνηθώμεν όλόκληρον τήν βυζαντινήν ιστορίαν, τάς Θερμοπύλας, τούς Άλεξανδρινούς χρόνους κ.λ.π. κ.λ.π.

Ό Βασιλεύς Γεώργιος και άλλοι παράγοντες προσεπάθησαν, πλαγίως, νά έκτρέψουν τόν Μεταξάν από τήν γραμμήν, πού είχε χαράξει. Τό ήξερε εκείνος και όχι σπανίως ειρω-

νεύετο τās ενεργείας των. Χαρακτηριστικώς, όταν του έδόθη τό σύνταγμα του Σαλαζάρ, διά νά τό μελετήση και νά καταρτίση ένα παραπλήσιον σχέδιον καταστατικού χάρτου διά τήν χώραν μας, ό Μεταξάς τό έδιάβαζε επί μήνας. Κάποτε ό 'Υπουργός Δικαιοσύνης Λογοθέτης, από περιέργειαν, τόν ήρώτησε «άν τελειώσε τήν μελέτην». 'Επήρε τήν απάντησιν: «Σέ πέντε χρόνια θά τό έχω μελετήσει»!

Ποία είναι τά λάθη πού μπορεϊ νά καταλογίση εις τόν Μεταξά ή πολιτική ιστορία; Κατά τήν γνώμην μου έσφαλλε όταν δέν έδέχετο νά αναλάβη τήν Μικρασιατικήν έκστρατείαν. 'Ακριβή και όρθολογιστικά δσα ειπε τότε, καθώς και αι άντιρρήσεις πού έφερε. Όμως έπρεπε νά αναλάβη. Ούτε δικαιολογείται ή πρότασίς του νά μεταβή ώς μέραρχος εις τό μέτωπον. 'Η πατρίς τότε ειχε ανάγκην του έγκεφάλου του και αυτό τό ήρνήθη. Δέν εξετάζω τούς λόγους, έστω και δικαιολογημένους. Σταματῶ εις τό αποτέλεσμα, ότι δέν έδέχθη. Και εις τήν Μικράν 'Ασίαν, όπως είναι γνωστό έχασαμε διότι δέν ειχαμε 'Αρχιστράτηγον. 'Ελειπαν αι έπιτελικάι κεφαλαί. 'Η παρουσία του Μεταξά και ή ανασύστασις του δοξασμένου Βασιλικού 'Επιτελείου τών βαλκανικών πολέμων, εκτός από τήν ούσιαστικήν υπόδοσιν θά ειχε και αντίκτυπον εις τό ήθικόν του στρατού. Δέν γνωρίζομεν ποία θά ήτο ή εκβασίς τής εκστρατείας υπό τήν ήγεσίαν του Μεταξά. Εϊμεθα βέβαιοι ότι δέν θά ήδύνατο νά ήτο χειροτέρα από δσον εξέλιχθη. 'Ο Μεταξάς άντεπροσώπευε κάποιαν θετικήν έλπίδα. Όλοι τότε, ως έξ ένστίκτου, ήθελαν τόν Μεταξάν. Όλοι, εκτός βεβαίως από τούς κομμουνιστάς, πού έπεδίωκαν τήν καταστροφήν μας. 'Απορείτε; Νά μήν άμφιβάλετε καθόλου.

Οι μόνοι πού δέν συνεκινήθησαν από τόν πατριωτικόν παλμόν του 'Εθνους, κατά τήν διάρκειαν τής Μικρασιατικής εκστρατείας, ήσαν οι κομμουνισταί. 'Η πανελληνίος προσπάθεια αναβίωσης τής 'Ελληνικής άντοκρατορίας έπροδόθη

ἀπό τούς μαρξιστάς, πού μέ ἀνάλογον χυδαιότητα ἐκαυχήθησαν εἰς τόν «Ριζοσπάστη» (12 Ἰουλ. 1935):

*« Ἄν δέν νικιόμασταν στή Μικρασία, ἡ Τουρκία θά-
τανε σήμερα πεθαμένη καί μεις Μεγάλη Ἑλλάδα. Γι'
αὐτό, ἐμεῖς ὄχι μόνο δέν λυπηθήκαμε γιά τήν ἀστοτσι-
φλικάδικη ἦττα στή Μικρασία, μά καί τήν ἐπιδιώξα-
με»!!*

Παρακάτω, κατά τήν ἀποψιν μας πάντοτε, θεωροῦμε δι ἀπετέλεσε σφάλμα τοῦ Μεταξᾶ, πού δέν καθώρισε διάδοχον. Τά παρασκήνια τῆς διαδοχῆς του εἶναι πολύ βρώμικα, ἐξ αἰτίας τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων, πού ὠργίασαν μετά τόν «θάνατον» τοῦ Μεταξᾶ. Ὁ Κοριζῆς δεολογικῶς, ἠθικῶς καί πολιτικῶς ἐφάνη ἀντάξιος τοῦ Μεταξᾶ. Εἰς τās κρισίμους ὥρας τοῦ Ἔθνους ἀπέδειξεν τήν Ἑλληνικότητα τῆς ψυχῆς του καί ἐπεσεν εἰς τήν ἐπαλξιν τοῦ ἀγῶνος. Ἀπό ἐκεῖ καί πέρα ὁμως... Ἄν ὠστόσο, ἀπό τήν κήρυξιν τοῦ πολέμου ἀνεκοίνω-
νε ὁ Μεταξᾶς τό ὄνομα τοῦ διαδόχου του θά εἶχε αὐτός ὁ τελευταῖος καιρόν νά προετοιμάσῃ τήν ἐπιβίωσιν καί τήν ἐξέλιξιν τοῦ καθεστώτος. Θά ἀπετρέποντο αἱ ἀναμείξεις τῶν Ἑγγλων καί θά ἠδύνατο τό καθεστώς, πού εἶχε βάσεις εἰς τόν λαόν, μετά τήν Κρήτη νά ὠργάνωνε τό ἴδιο τήν ἀντίστασιν καί νά μὴν τήν ἐξεμεταλλεύοντο οἱ κομμουνισταί διά λογαριασμόν τῆς Μόσχας.

Ἄλλο σφάλμα τοῦ Ἐθνικοῦ Κυβερνήτου, ἦτο τό γεγονός δι δέν ἐπέλεξεν ἰκανήν ἠγεσίαν εἰς τήν ΕΟΝ. Δέν ἤθελε; Ἦ δέν εὗρισκε; Ἄγνωστον. Πάντως, ἡ παρουσία τῆς κόρης του Λουκίας εἰς τήν διοίκησιν τῶν νεανίδων ἐβλαψε τήν ΕΟΝ. Οἱ φαλαγγίται καί αἱ φαλαγγίτισσαι εἶχαν μαχητικότητα καί γενναῖον φρόνημα. Ἡ ἠγεσία των δέν ἤξιζεν πολιτικῶς. Διά τοῦτο δέν κατώρθωσε νά ὀργανώσῃ οὔτε ἀντίστασιν, οὔτε ἀντάρακον, μολονότι οἱ Ἑονίτες τό ἐπεξήτουν. Τά Ἑλληνό-

πουλα του φαλαγγιτισμού έμειναν κατά την κατοχήν άνευ άρχηγών, πού θά ήμπορούσαν νά τά κατευθύνουν. Πολλά από αυτά τά παρέσυρε ό κομμουνισμός, πού έβαλε εις τόν άγώνα του προς κατάληψιν τής έξουσίας και την παραπλήνησιν του λαού την πινακίδα του Έθνικοαπελευθερωτικού μετώπου (ΕΑΜ).

Η άναξίότητα τής ήγεσίας τής ΕΟΝ ήτο τοιαύτη, ώστε μεταπολεμικώς, άντί νά σχηματίσουν ένα ρωμαλέον πολιτικόν όργανισμόν, ούδέν έπραξαν, ούτε ένα σωματεϊόν φίλων του Μεταξά. Η μεγάλη μάζα τής ΕΟΝ και ό λαός έμειναν πιστοί εις την σημαίαν τής 4ης Αυγούστου. Δι' αυτό οι συνεργάται του Μεταξά έψηφίζοντο θριαμβεντικώς, όπως ό Μανιαδάκης εις τάς Αθήνας (1964), ό Κοτζιάς, πού έξελέγη δήμαρχος Αθηναίων κ.λ.π.

Ός λάθος ύπολογισμού του Μεταξά, πρέπει νά αναφέρωμεν τόν περιορισμόν των Ταγμάτων Έργασίας και την άπόρριψιν τής εισηγήσεως του Μανιαδάκη νά αποτελέσουν, τά Τάγματα, πυρήνας άνορθόδοξου πολέμου εις περίπτωσιν καταλήψεως τής χώρας.

Αυτός υπήρξε, λοιπόν, ό Ιωάννης Μεταξάς, στρατιώτης εις τό καθήκον, πού μία ζωή όλόκληρον του επέβαλλε νά άγωνίζεται διά την Ελλάδα.

ΠΑΡΑΤΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ύμνοι

Ὁ Ὑμνος τῆς ΕΟΝ. Στίχοι Σπ. Μεταξά καί μουσική Ἀχ. Παπαδημητρίου. Τίτλος: «Ἐμπρός!».

Στὴν γλυκειά μας τὴν Πατρίδα
τὴν τρανὴ καὶ ἱστορικὴ
σύ ἀπόμεινες ἐλπίδα
Νεολαία Ἑλληνική.

Τὴν ὀλόθερμη ψυχὴ τῆς
ἐθνικῆ φωτίζει αἰγὴ
καὶ ὁ Μεγάλος Κυβερνήτης
πάντα ἔμπρός τὴν ὀδηγεῖ.

Ἐμπρός, γιὰ μιά Ἑλλάδα νέα
ἔμπρός, μ' ἑλληνικὴ καρδιά
ἔμπρός, περήφανα γενναῖα
ναί, τῆς Ἑλλάδος τὰ παιδιὰ.

Ἐμπρός, ἡ δόξα ἢ παλιὰ μας
νά ξαναζήση εἶναι καιρὸς
μέ τὸν μεγάλο Βασιλεῖά μας
ἔμπρός, πάντοτε ἔμπρός!

Ὁ Ὕμνος τῆς 4ης Αὐγούστου. Στίχοι Τίμου Μωραΐτινη καὶ μουσικὴ Γερ. Φρέν. Τίτλος: «Γιατὶ χαίρεται ὁ κόσμος».

Γιατὶ χαίρεται ὁ κόσμος
καὶ χαμογελάει, πατέρα,
γιατὶ λάμπει ὁ ἥλιος ἔτσι
γιατὶ φέγγει ἔτσι ἡ μέρα;

Γιατὶ σάν αὐτῆ, παιδί μου,
τὴν ἡμέρα τῆ χρυσοῦ
πού τῆ χαίρεσαι καὶ σὺ
στέρεψε τό μαῦρο δάκρυ
κλείσανε πολλές πληγές
ἀψηλώσανε τὰ σάχνα
κι ἓνα γύρω δλα τὰ βράχια
ἐγινήκαν ἀνθοβούνια
καὶ χρυσοπηγές.

Μιάν ἡμέρα σάν ἐτούτη
τὴν ὀλόφωτη κι ὠραία
ξεδιπλώθηκε καὶ πάλι
ἡ γαλάζια μας Σημαία
πού ἔχει τ' οὐρανοῦ τό χρώμα
καὶ σκεπάζει τ' ἅγιο χῶμα
πού ἐλεύθερος πατάς.

Κι ἔτσι μέ χαρά κι ἐλπίδα
γιά μιάν ἐνδοξη Πατρίδα
ἡ Σημαία κυματίζει
μ' ἓνα τάν ἢ ἐπὶ τὰς!

Ένα έμβρατήριο τών Ταγμάτων Έργασίας. Στίχοι Δημ. Σούτζου. Τίτλος: «Στή δουλειά».

Έμπρός δλοι μέ μιά καρδιά
Στά στήθεια τήν έλπίδα
Γιατί ό άγώνας κι ή δουλειά
Δοξάζουν τήν πατρίδα.

Τά χέρια ρόξους πιάνουνε
Τά μπράτσα δυναμώνουν
Ψυχές μεγάλες φτιάνουνε
Καί τίς συναδελφώνουν.

Έπωδός

Γιά τήν Έλλάδα μας παιδιά
Όλοι άπάνω στή δουλειά
Όλοι άπάνω στή δουλειά
Έμπρός μέ μιά καρδιά.

Υγεία νιάτα και όρμη
Καί έθνική περφάνεια
Άπ' τή δουλειά βγαίν' ή τιμή
Κι ύψώνει στά ούράνια.

Κασμάδες, φτυάρια και τσαπιά
Ν' άστράψουν στή λιακάδα
Μέ ένα σύνθημα μπροστά
Όλα για τήν Έλλάδα.

Τὸ γλωσσικὸν θέμα

Ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἐγίνε ἀπὸ τὸν Μεταξᾶ, μὲ τὴν ἰσοτίμον ἀναγνώρισιν δημοτικῆς καὶ καθαρουόσης. Ὁ βιασμός διὰ τὴν ἐπιβολή τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἦτο ἀπαράδεκτος, διότι τὸ γλωσσικὸν δὲν λύεται μὲ διατάγματα, ἀλλὰ μὲ τὴν μακρόχρονον ἐξέλιξιν τοῦ λόγου. Πάντως, ἡ πολυμορφία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δεικνύει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ζωντάνια τῆς.

Εἰς συνέντευξίν του («Βραδυνή», 15 Σεπτ. 1936), ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ, ὁ Μεταξᾶς εἶπεν:

«Εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ εἰς τὰς καλὰς τέχνας ἡ Κυβέρνησις ἀποδίδει σημασίαν πρωταρχικὴν. Τὰ περὶ δημοτικῆς γλώσσης ποῦ μοῦ ἀναφέρατε, τίθενται σκοπίμως εἰς τὴν κυκλοφορίαν ἀπὸ τοῦς κομμουνιστάς, οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ παραστήσουν τὴν Κυβέρνησιν ὡς ἀντίθετον πρὸς τὴν πρόοδον. Ἀλλὰ ψεύδονται. Οὐδέποτε ἐσκέφθην νὰ θέσω περιορισμούς εἰς τὴν γλώσσαν. Οὔτε εἶναι δυνατὸν, ἔθνικῆ ἡμεῖς Κυβέρνησις, νὰ εἴμεθα ἐχθροὶ τῆς γλώσσης ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μέγας ποιητῆς Σολωμός ἔγραψε τὸν Ἐθνικὸν μας ὕμνον. Ἡ Δημοτικὴ θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ διδάσκεται εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ παραλλήλως εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις θὰ διδάσκεται ἡ καθαρουόσα, διότι ἀποτελεῖ πραγματικότητα τὴν ὁποίαν ὁ νέος Ἕλληθ θὰ συναντήσῃ εἰς τὴν ζωὴν του, εἰς τὸ δικαστήριον, εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Τύπον ἀκόμη, παρ' ὄλας τὰς προσπάθειάς τοῦ τελευταίου νὰ δημοτικίξῃ, καὶ φρονῶ, ὅτι μόνῃ ἡ συμβολὴ τῶν λογοτεχνῶν θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν τῆς

δημοτικής. Ἡ γλῶσσα πολλῶν καθαρευουσιάνων ἐνθουμίζει μία χωριάτισσα πού θέλει νά κάμη τήν κυρίαν, ἡ δέ γλῶσσα πολλῶν δημοτικιστῶν εἶναι μία κυρία πού τῆς ἀρέσει νά κάμη τήν χωριάτισσα. Φρονῶ ὅμως ὅτι αἱ δύο γλῶσσαι θά συναντηθοῦν κάποτε, μέ ἐπιρροήν τῆς δημοτικῆς. Ἄν ἀκόμη ἡ δημοτική δέν ἐπεβλήθη, τό λάθος ἀνήκει στούς δημοτικιστάς, ἕνα ποσοστόν τῶν ὁποίων γράφει μεταφρασμένην καθαρεύουσιν. Αὐτό, φυσικά, γεννά ἀντίδρασιν καί παρέχει τήν ἐντύπωσιν τοῦ ψεύδους καί τοῦ κατασκευαστοῦ. Ζήτημα λοιπόν ἐργασίας εἶναι νά καταστή πανελλήνιος ἡ γλῶσσα τοῦ Ἐθνικοῦ μας ὕμνου καί ἡ ἐργασία αὕτη ἀνήκει ἀποκλειστικῶς καί μόνον εἰς τούς λογοτέχνας. Τό ἀτύχημα εἶναι ὅτι ἡ ἀρχουσα τάξις μέχρι σήμερον ἠθέλησε νά συγχέῃ τόν δημοτικισμόν πού εἶναι κίνημα καθαρῶς ἐθνικόν μέ τόν κομμουνισμόν. Αὕτη ἡ σύγχυσις δέν ἐπιτρέπεται πλέον, διότι δέν ὠφελεῖ παρά μόνον τούς κομμουνιστάς».

Ὡς ὑπουργός Παιδείας ὁ Μεταξάς, ὅπως ἐγράψαμεν εἰς τήν ἀρχήν, ὤρισε μίαν ἐπιτροπήν μέ πρόεδρον τόν πανεπιστημιακόν καθηγητήν Μ. Τριανταφυλλίδην διά νά ἐκπονήσῃ γραμματικὴν τῆς δημοτικῆς. Τό βιβλίον ἐτυπώθη τό 1941, τό εἶχε προλογίσει μάλιστα ὁ νεκρός πλέον Μεταξάς. Παραθέτομεν τό κείμενόν του:

Ἡ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΚΑΙ Ἡ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ

Ἡ ἰδέα τοῦ Δημοτικισμοῦ, ἡ προσπάθεια νά καλλιεργηθῇ καί νά καθιερωθῇ ἡ δημοτική γλῶσσα – προσπάθεια κατ' ἐξοχήν ἐθνική καί λαϊκή – γιά καιρό παρεξηγήθηκε καί συγχύστηκε. Μέ τήν βοήθεια ὅμως τῆς λογοτεχνίας ἐξυψώθηκε ἡ μητρική γλῶσσα καί ὠρίμασε

καί στην κοινωνία ή συνειδησις τῆς ἀνάγκης νά θεμελιωθῆ καί ἡ ἑλληνική παιδεία στην κοινή γλῶσσα.

Ἡ ἀρχή τῆς θεμελιώσεως αὐτῆς ἐπιχειρήθηκε ἀπό καιρό, ἀλλά τό ἔργο εἶναι ἀκόμη ἀσυμπλήρωτο. Κατά τίς ἐναλλασσόμενες κυβερνήσεις ἄλλαξε καί ὁ τύπος καί ἡ ἔκταση τῆς διδασκαλίας τῆς δημοτικῆς στό σχολεῖο, ἐνώ ἔλειπε καί μιὰ ὀλοκληρωμένη Σχολική Γραμματική.

Ἄπό καιρό ἀποζητεῖ ἡ φωτισμένη κοινωνία καί οἱ γονεῖς νά γίνῃ κάτι ὀριστικώτερο.

Εἶναι περιττό νά τονιστῆ ἡ μεγάλη σημασία τῆς σχολικῆς γλῶσσας, ἀφοῦ εἶναι τό μέσο, πού ἐπικοινωνεῖ ὁ μαθητής μέ τόν δάσκαλο καί μέ τό βιβλίο καί διαπλάσσονται οἱ παιδικές ψυχές, τό ὄργανο πού μεταδίνει στίς νέες γενεές τ' ἀγαθά τοῦ πολιτισμοῦ καί τούς λαογραφικούς καί λογοτεχνικούς θησαυρούς πού ἔχει ἀποθέσει στην ἔθνική γλῶσσα ἡ λαϊκή ψυχή καί ἡ ἔθνική λογοκρισία.

Τήν παγιοποιήσι καί διασφάλισι τῆς Σχολικῆς Δημοτικῆς εἶναι προωρισμένη νά βοηθήσει σημαντικά ἡ Σχολική Γραμματική, πού θά δῆ τό φῶς ὡς τό τέλος τοῦ ἔτους.

Μέ αὐτή θά βεβαιωθοῦν τελειωτικά ὄσοι τυχόν ἀμφιβάλλον ἀκόμη, ὅτι ἡ γλῶσσα, πού μιλοῦμε κάθε μέρα στή ζωή, ἔχει τούς ἀγραφους κανόνες τῆς, ἀξιους κάθε τιμῆς καί σεβασμοῦ.

Θά γίνουν συνειδητοί οἱ κανόνες αὐτοί στόν καθένα, παιδιά ἤ μεγάλους, καί θά ξέρουν ἔτσι μέ ποιούς τύπους καί ποιὰ ὀρθογραφία θά γράφουν σωστά τή μητρική τους γλῶσσα.

Μέ τήν Γραμματική αὐτή ἀποκτᾶ τό Λαϊκό Σχολεῖο, στην θέση τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας, τήν γλῶσσα του καί τό ψωμί του. Ἀποκτᾶ ἡ Μέση Παιδεία τήν βάση γιά κάθε μόρφωση, γλωσσική ἢ λογοτεχνική. Ἀποκτᾶ ἡ

Ἑλληνική Παιδεία τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ μιὰ γλωσσική ἀναγέννηση, θεμελιωμένη στὴν ἑλληνική ζωὴ μὲ τίς παραδόσεις της, τὴν ἱστορία της, τὸν πολιτισμὸς της.

Ἡ μητρικὴ γλῶσσα, ρυθμισμένη γραμματικὰ, θὰ βοηθήσῃ τὸ σχολεῖο, πού παίρνει τὰ ἑλληνόπαιδα ἀπὸ τὴν ζωὴ, νὰ τὰ ἐτοιμάσῃ καλύτερα γιὰ τὴν ζωὴ. Ὁ γραμματικὸς κανόνας θὰ περιορίσῃ τὸν ὑπερτροφικὸ ἀτομισμὸ καὶ ὁ γλωσσικὸς τύπος, πού ἐκφράζει τὸ πανελλήνιο αἶσθημα, χαρίζοντας τὴν ἐλευθερία στὴν ἔκφραση, θὰ μπορέσῃ ν' ἀξιῶσῃ τὴν ἀπαραίτητη σέ συγχρονισμένον λαὸ γραμματικὴ πειθαρχία.

Ἡ γραμματικὴ, ἀφοῦ ἀκολούθησε στὴν διαμόρφωσὴ της τὸν φωτεινὸ δρόμον πού τῆς χάραξε ἡ λογοτεχνία, θὰ τὴν βοηθήσῃ τώρα, σὸ μέρος της, μὲ τὸν κανόνα της ν' ἀποκτήσῃ μεγαλύτερη γραμματικὴ ἐνότητα.

Καὶ θὰ συντελέσῃ νὰ γεννηθῇ περισσότερη ἀρμονία ἀνάμεσα στὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τὴν παιδεία του καὶ νὰ φέρῃ αὐτὴ πλούσιους τοὺς καρπούς, πού ἀξίζει ὁ λαὸς μας καὶ πού προσδοκοῦμε γιὰ τὸ μέλλον του.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

Ὁ παλαιὸς ἐχθρὸς

Ἐνα περίφημον ἄρθρον τοῦ Γεωργίου Βλάχου, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἐπολέμησεν, δσον οὐδεὶς τὸν Μεταξᾶ, εἰς τὸ τέλος τὸν ἀνεγνώρισεν γράφων εἰς τὴν «Καθημερινήν» (8 Δεκεμβρίου 1940), τὰ κατωτέρω:

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ, ΑΠΟΛΟΓΙΑ

Ἡ στήλη αὐτὴ ἔχει ἀπέναντι τοῦ κ. Ἰωάννου Μεταξᾶ παλαιὰν ὀφειλὴν. Ὅταν πρὸ εἰκοσιδύο ἐτῶν ἠκολούθει μίαν πολιτικὴν, μίαν παράταξιν, καὶ μέ τοὺς κακοὺς τῆς ἐνθουσιασμοὺς μίαν ἀτυχή ἐκστρατείαν, συνήντησε εἰς τὸν δρόμον τῆς ἡ στήλη αὐτὴ ἀντίπαλον καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς παρατάξεως καὶ τῆς ἐκστρατείας τὸν κ. Μεταξᾶν, τὸν πρῶτον ἀρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου: «Ἡ ἐκστρατεία, ἔλεγεν ὁ Μεταξᾶς, θὰ ἀποσπύχη. Ἡ πολιτικὴ σας, ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ, εἶναι στραβή...». Στραβή;... Ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπεκράτει τὸ ρητόν: «Πᾶς ὁ μὴ μεθ' ἡμῶν, καθ' ἡμῶν». Καθ' ἡμῶν λοιπὸν δέν ἐσυγχωροῦντο ἐμπόδια καὶ ὁ ὑπογεγραμμένος ὠρθώθη πάνοπλος κατὰ τοῦ ἐξαφνικοῦ ταραξίου. Καὶ ἔγραψε: - Τί δέν ἔγραψε!... Ἄν ὁ ἱστορικὸς ἀσχοληθῆ κάποτε μέ τὰ ἔργα, τὰς ἡμέρας καὶ τὰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς, θὰ καταπλαγῆ διὰ τὸ μέγεθος τῆς ὀργῆς καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιθέτων. Ὁ Μεταξᾶς τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, ὁ Μεταξᾶς τοῦ Ἐπιτελείου, ὁ Μεταξᾶς ὁ ἐξόριστος εἶχαν λησμονηθῆ. Δέν ἦτο πλέον Μεταξᾶς, ἦτο ἐμπόδιον. Ἐπειτα ἐπέρασεν ὁ καιρὸς, ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχε, ἐπάνω εἰς τὸ Γουδί σφαῖραι ἑλληνικαὶ

Έγραψαν τήν τελευταίαν σελίδα τοῦ δράματος, ὁ ταραξίας ἐδικαιώθη· ἀλλά ἡ σπήλη αὐτή δέν ἤθελε νά ἔχη κανεῖς ἄλλος δίκαιον πλὴν τῶν νεκρῶν. Καί ἔζησε μέ αὐτούς, μέ τάς σκιάς, μέ τούς κληρονόμους των. Ρωμαντισμός;... Ἴσως. Ἄλλ' ὁ Μεταξᾶς δέν παρουσιάζετο μόνον ἀπέναντί της ὡς ὁ ἀντίπαλος τῆς χθεσινῆς ἐποχῆς· παρουσιάζετο ὡς ἀντίπαλος διά τό μέλλον, ὡς ἄκανθα, ὡς στάσις, ὡς ἀπειλή. Τί ἤθελε;... Κατά βάθος δέν τό ἠγνῶει κανεῖς. Κοινοβουλευτικός ἦτο, κόμμα διηύθυνε, Ἀρχηγός ἀνεγνωρίζετο, συνδυασμούς ἔχριε, ἀλλ' ὄλα αὐτά κατά τρόπον παράδοξον καί ἀήθη. Κομματάρχαι σπουδαῖοι, παράγοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἐπήγαιναν εἰς τό σπίτι του, ἐκτυπούσαν τό κουδούνι μίαν, δύο φορές καί ὁ Μεταξᾶς τούς ἔβλεπε ἀπό τό παράθυρον καί δέν τούς ἐδέχετο. Τί ἤθελε λουπόν; Ἦθελε νά εἶναι χωρίς φίλους, κοινοβουλευτικός Ἀρχηγός; Ἦθελε νά ἔχη χωρίς βουλευτάς τήν πλειοψηφίαν; Οἱ ἐχθροί κάτω ἀπό τό ἀγαθόν μαλακόν του καπέλλο διέβλεπαν τό πληήμιον, ὁ ἀρχηγός τῶν Ἐλευθεροφρόνων εἶχε μείνει διά τούς πολλούς Στρατηγός καί ἡ σπήλη αὐτή, ἡ ὁποία δέν εἶχεν ἀκόμη διαγνώσει τήν ἀσθένειαν ἀπό τήν ὁποίαν ἔπασχεν ἡ Ἑλλάς, τοῦ ἔλεγε: «Εἶσθε βουλευτής καί συννωμοτεῖτε κατά τοῦ κοινοβουλευτικοῦ καθεστώτος. Αὐτό εἶναι πράξις κακή. Ἄλλά δέν εἶναι μόνον κακή, εἶναι καί ἐπιζήμιος. Διότι ὁ κοινοβουλευτισμός εἶναι σύστημα, ἐνῶ ἡ Δυνατορία, τῆς ὁποίας σᾶς ὑποπτεῦόμεθα θιασώτην, εἶναι ἀνθρωπος. Καί οἱ ἀνθρωποὶ δέν ἔχουν διαδόχους...».

Ἄλλ' ἡ ἱστορία ἡμέραν μέ τήν ἡμέραν ἐγράφετο. Ἀναρχίαι, κινήματα, ἐριδες ἐσωτερικαί, ἀλλαγαί καθεστώτων, φόνοι, ἀπόπειραι καί πάλιν ἀναρχίαι καί πάλιν κινήματα. Καί ὁ Μεταξᾶς διεφαίνετο ἄλλοτε εἰς τήν ἐπιφάνειαν, ἄλλοτε εἰς τόν βυθόν τῆς κοινοβουλευ-

τικῆς ἐκείνης θαλάσσης, τὴν ὁποῖαν εἶχον ἐπαναστατή-
σει οἱ ἄνεμοι, ὡς ναυαγός. Εἰς μίαν στιγμήν ἐφάνη δι
δέν θά τόν ἐπανάιδωμεν πλέον. Θῦμα τῆς μεγάλης θυέλ-
λης τοῦ 1928, ἡ ὁποία ἐσάρωσε τὴν παράταξιν καὶ τοὺς
συνεργάτας τῆς, ἀποτυχῶν καὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του
ἐπαρχίαν, ἀπογοητευμένους, κατὰκοπος, ἀπεφάσισεν
νά ζῆση μακρὰν τοῦ Κράτους, ἐκτός τῆς πολιτικῆς: «Θά
ζήσω ὡς ἄνθρωπος», ἔγραψε εἰς τὸ σπῆτι του.

Καὶ ἐπιστρέψας ἐκλείσθη εἰς τὸ γραφεῖον του, προ-
σεπάθησε νά τακτοποιήσῃ τὰ οἰκονομικά του, συνήνητη-
σε τὸ πλῆθος τῶν ζημιῶν εἰς τὰς ὁποίας τόν εἶχεν
ἐκθέσει ἡ πολιτικὴ, ἐκλείσει τοὺς φακέλλους τῶν φίλων
καὶ τὰ κατάστιχα τῶν συνδυασμῶν, ἐπέταξε τὴν ἐπι-
γραφὴν τοῦ Κόμματος τῶν Ἐλευθεροφρόνων ἀπὸ τὸ
παράθυρον, ἐβγήκεν ἔξω καὶ –μόλις πρό δέκα ἐτῶν–
ἐζήτησε ἐργασίαν. Καὶ εὐτυχῶς δέν εὐρήκε.

Εἰς τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1932 οἱ Κεφαλλῆνες τόν ἔφεραν
ἄκοντα εἰς τὰς κάλπας καὶ τόν ἐξέλεξαν βουλευτὴν.
Ἐστάθη –τό ἔλεγε πρό τινος εἰς κύκλον γνωρίμων– ἐπὶ
ἡμέρας καὶ νύκτας πρό ἐκείνης τῆς ἐκλογῆς διὰ ν'
ἀποφασίσῃ: Θά δεχθῆ ἢ δέν θά δεχθῆ; Εἰς τὴν πολιτι-
κὴν δέν ἐπίστευε. Εἰς τόν κοινοβουλευτισμὸν δέν ἐπί-
στευε. Εἰς τὴν χρησιμότητά του ἐντὸς τοῦ ἀποπνικτικοῦ
καὶ ἐφθαρμένου συστήματος δέν ἐπίστευε. Νά δεχθῆ;
Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἡ ἀποδοχὴ δπως καὶ ἡ παραίτησις ἦτον
εὐκολος. Καὶ ἐδέχθη.

Τότε πλέον τὴν στήλην αὐτήν, τῆς ὁποίας ἡ πείρα
εἶχεν ἀντακαταστήσει τὴν πρώτην νεότητα, εἶχε κατα-
λάβει ὁ ἀπελπισμός, ἡ ἀπόγνωσις. Εἶχε ζήσει. Ἐπάνω
ἀπὸ τὸ δημοσιογραφικὸν θεωρεῖον εἶχεν ἀκούσει τὰς
ἀσκόπους ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεις, τὰς διανομάς τῶν
κολλύβων, τὰς κωλυσιεργίας, τὰς συμπλοκάς. Εἶχε πα-
ρακολουθήσει εἰς τοὺς διαδρόμους διαλεγομένους φι-
λικώτατα τοὺς ἐν τῇ αἰθούσῃ φανατικούς ἀντιπά-

λους, είχε μάθει κατά βάθος τά παρασκήνια, είχε συναντηθή συχνά καί πρόσωπον πρός πρόσωπον μέ τόν κοινοβουλευτισμόν, μέ τούς ανθρώπους του, μέ τό σύστημα. Καί ήσθάνθη οτι, άνδχι μέ τούς ανθρώπους, μέ τό σύστημα τουλάχιστον, έπρεπε νά διαλύση τούς παλαιούς δεσμούς της. Ποία συνταγή; Ποία λύσις; Τί φάρμακον;... Ένα καί μόνον: Η παλαιά έχθρα, ή Δικτατορία. Δικτατορία λοιπόν. Τήν έφερεν εις τό γραφείον της, τήν έκαμε φίλην της, τήν παρουσίασε, προσεπάθησε νά τήν έπιβάλη. Όταν έγίνετο μία Κυβέρνησις φιλική της, παρουσιάζετο πρώτη: Νά κλείσετε τήν Βουλήν καί νά κάνετε Διευθυντήριον τρεις μαζί, ή ένας. Δικτατοριαν. Όταν ή Κυβέρνησις έπιπτεν, δέν είχε διάδοχον, ήτο άνθρωπος, ήτο κακή ή ψυχρή, άλλα φάρμακον άλλο δέν ήτο: - Θα πάμε στήν κλινική. Θα ύποστώμεν έγχειρησιν. Θα μάς κόψουν τας έλευθερίας μας, θα μάς βάλουν τό φίμωτρον μέ τήν κοκαΐνην. 'Αλλ' άλλεως δέν γίνεται. 'Ασθενής κανείς δέν πηγαίνει εις τήν Κλινικήν μέ ζωτωκραυγάς! άς πάμε χωρίς. 'Αλλά άς πάμε...

· Εκεί λοιπόν, εις τήν κλινικήν, συνητηθή μέ τόν παλαιόν της αντίπαλον. Τόν Ιωάννην Μεταξάν. Ημέραν πρός ήμέραν έστάθη κοντά του, τόν είδε, τόν ήκουσε, τόν παρηκολούθησε. Ημέραν πρός ήμέραν έζησε τό φαρμακείον, τό έγχειρητήριον, τούς θαλάμους. Είδεν εκεί άργά άργά νά λείπουν τά φάρμακα, νά φεύγουν τά εργαλεία καί νά γεμίζουν αι αίθουσαι νεότητα, πατριδας, σημαίας. Είδε εις τούς διαδρόμους νά παρελαύνουν καί νά έκχύωνται πρός τήν πόλιν φάλαγγες νέων παιδιών, μέ τό στέρνον εϋθύ, μέ τήν κεφαλήν ύψηλά, μέ τό βήμα γενναϊον. Είδε νά πορφυρώνη τας άχρώμους φλέβας του χθές πτωχού μας οργανισμού νέον αίμα, νά άκούεται ταχύς ό παλμός, ν' ανασυντάσσεται εν βίαι ή χώρα, νά σφύξη ή ζωή, νά φθάνουν εις τούς λιμένας μας

πλοία κατάφορτα μέ πολεμικόν ύλικόν, ν' ἀκούεται ρυθμικόν τό βήμα τῶν γυμναζομένων εἰς τούς στρατώνας, νά πετοῦν εἰς τόν οὐρανόν χαλύβδινοι ἀετοί, νά πνή παντοῦ ὁ νέος ἀνεμος ὁ ὁποῖος ἀνοίγε τά παράθυρα, ἐγκρέμζε τās εἰσόδους, ἀφήρει τήν στέγην...

– Δέν εἶναι πιά κλινική. Ὁχι. Δέν ἦτο πιά κλινική. Ἦτο παντοῦ μία, ἐλευθέρα, ὑγιής, ἠνωμένη, ἰσχυρά, ζωντανή, ἡ Ἑλλάς.

Καί ἔφθασε τότε ἡ μεγάλη στιγμή. Εἰκοσιοκτῶ Ὀκτωβρίου, Δευτέρα, τρεῖς τό πρωί. Ὁ Μεταξάς, μόνος, κοιμάται. Τό τηλέφωνον. Μία ὀμλία. Ὁ Γκράτσι. Γύρω του δέν ἔχει κανένα. Ἡ ὑπηρεσία, ὅπως ὀλη ἡ Ἑλλάς τήν ὥρα ἐκείνην, κοιμάται. Πρὸς στιγμήν, ἄς κρατήσωμεν τήν ἀναπνοήν μας, διότι ἐδῶ πλησιάζομεν τόν μεγαλύτερον σταθμόν τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Ἡ Ἰταλική Αὐτοκρατορία, μέ τά σαρανταοκτῶ της ἑκατομμύρια, μέ τόν πλοῦτον της, μέ τούς στρατούς της, μέ τά ἀεροπλάνα της, μέ τά ὄργανά της, ἐξύπνησε αἰφνιδιαστικῶς ἕναν ἄνθρωπον καί τοῦ ἐζήτησεν ἐντός τριῶν ὡρῶν τήν Ἑλλάδα. Καί ὁ ἄνθρωπος αὐτός—τίς ἐξ ἡμῶν, μή γνωρίζω ἀκόμη ἀν ζῆ πραγματικότητα ἡ ἐφιάλτην, δέν θά ἐδίσταζε, δέν θά ἐζήτηι ὀλίγων ὡρῶν προθεσμίαν, δέν θά προσεπάθει ν' ἀποφύγει τό γεγονός;—Καί ὁ ἄνθρωπος αὐτός εἶπεν Ὁ χ ι. Ἀμέσως, ἀνευ ἐνδοιασμοῦ. Δέν εἶπεν ὀχι ἀπλῶς. Ἐντός λεπτοῦ, ὅπως ἐξύπνησεν αὐτός, ἐντός λεπτοῦ, ἐξύπνησε τήν Ἑλλάδα. Διαταγαί, σχέδια, τηλεφωνήματα, γενική ἐπιστράτευσις, κήρυξις Στρατιωτικοῦ Νόμου, ἐπιτάξεις, προκηρύξεις, ἀγγέλματα ἐγιναν πρίν ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος καί, δταν ἀνέτειλε, ἤδη ἐμάχετο ἡ Ἑλλάς.

Ἐζήσαμεν ἕκτοτε ὥρας ἀνησιχῶν, ἀγωνίας, ἐνθουσιασμοῦ καί χαρᾶς. Εἶδομεν τήν Δόξαν ἀσθμαίνουσαν νά παρακολουθῆ τά στρατεύματά μας. Ἠκούσαμεν τούς ἀνέμους νά μεταφέρουν τό ὄνομά μας εἰς ὄλους

τούς κόσμους και νά διαλαλούν, γῆ, θάλασσα, ὡς και τὰ ἄστρα, τὴν νίκην μας. Ἐφέραμεν ἕως ἐδῶ εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ ὄπλα τῶν εἰσβολέων και ἐσύραμεν ὡς ἐδῶ ἀόπλους τούς εἰσβολεῖς. Πρὸς στιγμὴν μᾶς ἐφάνη ὅτι ἡ Πλάσις ὀλόκληρος μέ τούς ἡλίους τῆς, μέ τούς κόσμους τῆς, ἐστάθη ὀλη διὰ νά προσέξῃ τὴν μικροσκοπικὴν αὐτὴν γωνίαν τῆς γῆς, ἡ ὁποία και πάλιν ἐμεγαλοῦργει. Καί ἐξήσαμεν εὐτυχεῖς. Τόσον εὐτυχεῖς ὅσον ποτέ. Τόσον εὐτυχεῖς ὥστε τό τί θά γίνῃ αὖριον δέν ἐνδιαφέρεται. Εἶχομεν κεφάλαια διὰ τὴν Ἱστορίαν τὰς Νίκας μας, κεφάλαιον γιά τὰ παιδιὰ μας τό Ὅχι.

Τώρα ἡ Α. Ε. ὁ κ. Ἰωάννης Μεταξᾶς, Πρωθυπουργός τῆς Ἑλλάδος, ἐφθασεν εἰς τό ἀκρότατον σημεῖον τῆς Δόξης του. Ἐγινε Γιάννης. Δέν εἶναι οὔτε ἡ αὐτοῦ Ἐξοχότης, οὔτε ὁ Πρωθυπουργός, οὔτε ὁ Πρόεδρος. Εἰς τό στρατιωτικόν νοσοκομεῖον, ὅταν ὁ τραυματίας εἶχε γείρει εἰς τό προσκέφαλόν του βαρῦς, τόν ἠρώτησε ἡ ἀδελφὴ νοσοκόμος τί θέλει, ἐκεῖνος ἀπήντησε:

- Θέλω τόν Γιάννη...

Ὅπως αἱ μελωδία διὰ νά ζήσουν πρέπει νά κατεβούν εἰς τούς δρόμους, οὕτω και τῶν δημοσίων ἀνδρῶν τὰ ὀνόματα θά ζητήσουν εἰς τούς δρόμους, μεταξύ τοῦ λαοῦ, τὴν ἀθανασίαν. Ὁ κ. Μεταξᾶς ἔχει ἀπέναντι τῆς ἀθανασίας κερδίσει τὴν μάχην του: εἶπε τό ὄχι, ἐγινε Γιάννης... – τί τοῦ μένει; Νά γίνῃ και ἀγαλμα. Θά γίνῃ λοιπόν. Ἄλλ' ὄχι ὅπως ἠυχήθημεν ἄλλοτε, ἀπό μάρμαρον τοῦ Πεντελικοῦ. Θά γίνῃ ἀπό τόν ὀρειχαλκον πού θ' ἀποδώσουν ταπεινωμένα, αἰχμάλωτα, τὰ ἐχθρικά πυροβόλα, αὐτὰ πού τόν ἐξύπνησαν εἰς τὰς τρεῖς τό πρωτῆ...

Ἡ σπῆλη αὐτὴ ἠσοθάνθη τώρα, τὰς ἡμέρας αὐτὰς τῆς χαρᾶς, τὴν ἀνάγκην νά φυλλομετρήσῃ τὴν Ἱστορίαν τῆς – τούς παλαιούς τῆς λογαριασμούς – νά ἀνατρέξῃ εἰς

πεπερασμένους καιρούς, νά ένθυμηθῆ. Ἄλλά ἠσθάνθη πρό παντός τήν ανάγκην νά γράψῃ ὅ,τι φρονεῖ, ὅ,τι σκέπτεται διά τόν ἄνθρωπον αὐτόν ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐπί δεκαἕξ ἔτη ἠγωνίσθη ἐναντίον ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων εἰς μάτην διά νά χρησιμεύσῃ εἰς τήν Ἑλλάδα, εἰς μέν τέσσερα ἔτη κατώρθωσε νά τήν ἀναπλάσῃ, εἰς δέ μίαν ὥραν τήν ἔσωσε.

Χαιρετισμός πρὸς τὰς Ἐνόπλους Δυνάμεις

(29 Ὀκτωβρίου 1940)

Πρὸς τὸν Στρατὸν ξηρᾶς, θαλάσσης καὶ ἀέρος

Εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν μετὰ χαλύβδινα στήθη σας προσηπίσατε τὸ ἱερόν ἔδαφος καὶ τὴν τιμὴν τῆς Πατρίδος, σᾶς ἀπευθύνω τὸν θερμότερόν μου χαιρετισμόν.

Ὀλόκληρον τὸ Ἔθνος, ἀπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντος, μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, σᾶς σκέπτονται μετὰ στοργὴν καὶ μετὰ ὑπερηφάνειαν καὶ αἰ εὐχαίων, μαζί μετὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, σᾶς παρακολουθοῦν.

Σκεφθῆτε, ὅτι σᾶς ἔλαχεν ὁ ἔνδοξος κληρὸς νὰ γράψετε τὸ ὄνομά σας εἰς τὰς χρυσᾶς δέλτους τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, κοντὰ εἰς τὰ ὀνόματα τῶν Μαραθωνομάχων, τῶν μεσαιωνικῶν μας ἀκριτῶν καὶ τῶν ἡρώων τοῦ 1821 καὶ τῶν ἄλλων νικηφόρων πολέμων μας. Ἀπὸ τὰ δικά σας χέρια σφυρηλατεῖται σήμερον μία Ἑλλάς ἀκόμη ὠραιότερα, ἀκόμη λαμπρότερα ἀπὸ τὴν σημερινήν, πού θὰ θαμβώσῃ καὶ πάλιν ὀλόκληρον τὸν κόσμον. Ὀλόκληρος ὁ πολιτισμένος κόσμος ἀτενίζει πρὸς σᾶς, καὶ εἶμαι εἰς θέσιν νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι εἰς τὸν ἀγῶνα δέν θὰ μείνῃ ἡ Ἑλλάς μόνη.

Ἐμπρός, στρατιῶται τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὸ ἴδιο πάντοτε θάρρος, μετὰ τὴν ἴδιαν ἀτρόμητον καὶ ἀδάμαστον θέλησιν.

Συντρίψατε τὸν ἐχθρόν, ὁ ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ θίξῃ τὴν τιμὴν τῆς Χώρας μας. Ἡ νίκη εἶναι μαζί σας, ἡ δόξα σᾶς περιμένει.

Οί καλλιτέχναι διὰ τὸν Μεταξᾶ

Οἱ ἐπιφανέστεροι ἐκπρόσωποι τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν, ἔγραψαν μετὰ τὸν «θάνατον» τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ, χωρὶς, φυσικά, κανεὶς νὰ τοὺς τὸ ζήτηση ἢ νὰ τοὺς πῆσῃ, ἄληθεῖς ὕμνους διὰ τὸν ἀείμνηστον ἡγέτην. Εἰς τὴν «Ν. Ἑστίαν» τοῦ Φεβρουαρίου 1941 ἀνεκαλύψαμεν τὰ κείμενα, τὰ ἀνθολογήσαμε καὶ τὰ ἐπαρουσιάσαμε, κατὰ πρῶτον, εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν «4η Αἰγύουστου» (τεῦχος 1ης Μαρτίου 1966). Σημειώνομε, ὅτι τὰ παρακάτω κείμενα, ὅπως τὰ παραθέτομεν καὶ μετὰ τὰ δικά μας σχόλια, μετεφέρθησαν εἰς ἓνα τομίδιον «ντοκουμέντων» διὰ τὸν Μεταξᾶ, δίχως νὰ ἀναφέρεται ἡ πηγὴ. Δέν πειράζει. Ἄλλωστε δέν εἶναι ἡ πρώτη φορά.

«Τὸ μεγάλο πνεῦμα τοῦ Μεταξᾶ δέν ἔφησε καμμιά πνυχὴ Ἑλληνικῆς ζωῆς, χωρὶς νὰ ρίξῃ ἀπάνω τῆς τὸ στοργικὸ φῶς του. Τὸ Ἑλληνικὸ θέατρο χρωστᾷ εἰς αὐτὸν τὴν ἀναγέννησίν του».

ΜΑΡΙΚΑ ΚΟΤΟΠΟΥΛΗ

«Ὁ Μεταξᾶς εἶναι ἀντάξιός τοῦ Λεωνίδα καὶ τοῦ Παλαιολόγου».

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΒΕΑΚΗΣ

«Καὶ ἂν τὸν Μεταξᾶ τὸν θρηνοῦμε ὄλοι γιὰ ὅσα μεγάλα, γιὰ ὅσα ἄραϊα, γιὰ ὅσα δοξασιμένα εἰργάσθη γιὰ τὴν Ἑλλάδα μας, ἐμεῖς οἱ μοναχοὶ ὄλωσ' ἰδιαιτέρως τὸν κλαίμε καὶ θά τὸν κλαίμε μετὰ τοὺς γλυπότερους φθόγγους τῆς

Ἑλληνικῆς Ἀρμονίας, γιατί κοντά σ' ἄλλα χάσαμε κι ἓνα βοθῖ, ἓναν ἀληθινό φίλο καὶ παραστάτη τῆς αἰωνίας καὶ ἀκατάλυτης Ἑλληνικῆς Μούσας».

ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ

τ. Πρόεδρος Ἑλλήνων Μουσικῶν

«Ὁ Ι. Μεταξᾶς μᾶς θύμιζε κάτι πού εἶχαμε λησμονήσει: Πῶς πρέπει νά εἶμαστε ἀληθινοί, κι ὅταν μιλάμε, κι ὅταν γράφουμε, κι ὅταν δημιουργοῦμε, κι ὅταν πολεμάμε.

Ὅφείλουμε νά τοῦ εἶμαστε εὐγνώμονες».

Θ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ

τ. Πρόεδρος Ἑλλήνων Θεατρικῶν

Συγγραφέων

«Ὁ Ι. Μεταξᾶς ουστηματικά καὶ καλοπροαίρετα ἔδειξε τὴν διάθεσί του νάρθη στοργικώτερα πλάϊ στοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων».

Μ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

τ. Πρόεδρος Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν

«Κι ὁλόγυρα τῆς νεκρικῆς σου κλίνης
Ὅλοι ἓνας θρήνος, ὄλοι μᾶ φωνή
Σοῦ κράζουνε: Πού πᾶς; Πού μᾶς ἀφίνης;
Δίχως σου νιώθουμ' ἔρμοι κι ὄρφανοί».

Τ. ΜΠΑΡΛΑΣ

«Ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν τέχνη καὶ τοὺς καλλιτέχνες ἦτο ἀπεριόριστη... Ὁ Μεταξᾶς δέν ἀρνήθηκε ποτέ ὅ,τι τοῦ ζητήθηκε γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν προαγωγή τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης».

Π. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ

τ. Διευθυντὴς Καλῶν Τεχνῶν

«*Ὅχι, δέ σ' ἔστειλε ὁ Θεός
Ὅλοι οἱ Θεοὶ σέ στείλαν τῆς Ἑλλάδας.*»

ΕΙΡΗΝΗ Η ΑΘΗΝΑΙΑ

«*Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, θρύλος καὶ ὀδηγός.*»

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Νομίζομεν ὅτι αὐτὰ ἀρκοῦν, διὰ νὰ δείξουν τὴν γνώμην πού ἔχουν οἱ πραγματικῶς μεγάλοι Ἕλληνες καλλιτέχναι καὶ ὄχι οἱ στρατευμένοι τῆς ἀριστερᾶς τέχνης. Θὰ ἠμπορούσαμε, ἀκόμη, νὰ ἀναφέρωμεν μεταξύ τῶν θαυμαστῶν τοῦ Μεταξᾶ καὶ τοὺς: ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ, ΜΥΡΙΒΗΛΗ, ΜΠΑΣΤΙΑ, ΚΑΤΣΕΛΗ, ΒΙΚΑΤΟ, ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ καὶ τόσους, τόσους ἄλλους.

Γιὰ περισσότερα παραπέμπομεν εἰς τὴν «Ν. ΕΣΤΙΑΝ», Φεβρουαρίου 1941.

Σκέψεις τοῦ Μεταξᾶ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Γαλλίας

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Γαλλίας, ὁμιλῶν ὁ Μεταξᾶς εἰς τὸν Ὑπουργόν τοῦ Ἀμβρόσιον Τζίφον («Ἀναμνήσεις») προέβη εἰς ἐκτίμησιν τῆς καταστάσεως, πού τὸν δικαιώνει ὡς στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν. Ἴδου τί ὑπολογισμοὺς ἔκανε:

«Βαλθῆτε σπὴν θέσι τοῦ Χίτλερ καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Ἐπιτελείου. Εἶναι κύριοι τῆς Γαλλίας καὶ ὅλης τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης. Αὐτό ὁμως δέν σημαίνει τὸ τέλος τοῦ πολέμου, καὶ ἡ ἀεροπορικὴ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Λονδίνου, χάρις εἰς τὰ σπάνια προσόντα τοῦ Ἀγγλικοῦ Λαοῦ, ἀποτυγχάνει.

Συνεπῶς ἄς ἐξετάσουμε τίς δυνατότητες διὰ τοὺς Γερμανούς. Ἐγὼ βλέπω τίς ἐξῆς:

α) Νά ἐνεργήσουν ἀπόβασι σπὴν Ἀγγλία, καλύπτοντας τὰ στρατεύματα μέ βαρὺ πυροβολικὸ στάς ὄχθας τῆς Μάγχης καὶ μέ μεγάλη ἀεροπορικὴ ὑπεροχή.

β) Νά ἐπιτεθοῦν δι' Ἰσπανίας πρῶτον κατὰ τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἐκεῖθεν διὰ Β. Ἀφρικῆς εἰς Αἴγυπτον.

γ) Νά ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς Ρωσίας ὅπως φθάσουν εἰς τὰς πετρελαιοπηγὰς τοῦ Καυκάσου.

δ) Νά ἐπιτεθοῦν εἰς τὰ Βαλκάνια διὰ νά ἀνοίξουν ὁδὸν διὰ Τουρκίας καὶ Παλαιστίνης εἰς Σουεζ καὶ πετρελαιοπηγὰς τοῦ Ἰράκ, Ἰράν.

ε) Νά ἐντείνουν τὸν ὑποβρυχιακὸ ἀγῶνα.

Μπορεῖ νά διαλέξουν μία ἀπὸ τίς λύσεις ἢ καὶ δύο συγχρόνως.

Τὴν πρῶτην, τὴν ἀπόβασιν σπὴν Ἀγγλία, τὴν θεωρῶ ἀδύνατη μέ τὰ μέσα πού γνωρίζω, ἰδίως ἐφ' ὅσον ὁ

Ἄγγλικός στόλος εἶναι ἀνέπαφος. Τό λέγω μέ πεποίθησιν ὡς στρατιωτικός. Τήν δευτέραν τήν θεωρῶ ἀδύνατη λόγω τῶν τεραστίων γεωγραφικῶν δυσκολιῶν.

Συνεπῶς θά διαλέξουν μεταξύ τῆς τρίτης καί τῆς τετάρτης, δηλαδή τῆς ἐπιθέσεως κατά τῆς Ρωσίας ἢ τῶν Βαλκανίων. Τήν πέμπτην, τῆς ἐντάσεως τοῦ ὑποβρυχιακοῦ πολέμου, τήν θεωρῶ μᾶλλον ἐπικουρικήν.

Λοιπόν καί ἡ ἐπίθεσις κατά τῆς Ρωσίας καί ἡ ἐπίθεσις κατά τῶν Βαλκανίων δημιουργεῖ μίαν ἐντελῶς νέαν κατάστασιν στρατιωτικήν πού θά δώσῃ πολύτιμον καιρόν στήν Μ. Βρετανία διά νά συνέλθῃ ἀπό τά κτυπήματα καί νά κάμῃ ὅλη τήν χρῆσι πού πρέπει τῆς τετραετίας τῆς Ἀμερικανικῆς παραγωγῆς».

Μέ αὐτάς τās σκέψεις κατέληγεν εἰς τό συμπέρασμα, ὅτι ὁ πόλεμος θά ἦτο μακρότατος καί φονικός, ἀλλά ὅτι τό κράτος τῆς θαλάσσης, ἐν συνδυασμῷ μέ τās παραγωγικῆς δυνατοτήτας τῆς Ἀμερικῆς θά ἐκέρδιζε τελικῶς τόν ἀγῶνα.

Ὁ ὕστατος χαιρετισμὸς

Ὁ διάδοχος τοῦ Μεταξᾶ, πρωθυπουργὸς Ἄλ. Κορυζῆς, ἔξεφώνησε τὸν κατωτέρω ἐπικήδειον, ἐμπρὸς εἰς τὴν σορὸν τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχηγοῦ:

Συνηγμένοι γύρω σου, ὅπως ἄλλοτε, Ἀρχηγέ, θά σταθῶμεν τώρα βαρυπενθεῖς καὶ μέ γονυπετὴ τὴν ψυχὴν διὰ νὰ Σοῦ ἀποδώσωμεν τὸν τελευταῖον χαιρετισμόν. Φεύγεις πρὸς τοὺς μακρινούς τόπους τῶν ἀγνώστων κόσμων ὅπου δέν ὑπάρχει λύπη καὶ στεναγμός, ἀλλὰ ζωὴ ἀτελεύτητος καὶ καταλείπεις τὸν στεναγμόν καὶ τὴν λύπην εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρον. Καὶ εἶναι τόσον βαθύς ὁ στεναγμός καὶ τόσον βαρεῖα ἡ λύπη, ὅσον εἶναι τρομακτικῆς ἐκτάσεως τὸ κενόν πού μᾶς ἀφήνεις.

Διότι δέν ὑπῆρξες ἀπλῶς ὁ Πρωθυπουργὸς ὁ ἄλλους διαδεχθεῖς καὶ τὸν ὁποῖον ἄλλοι διαδέχονται. Ὑπῆρξες μέγα, λαμπρόν, ἐκτυφλωτικόν φῶς καὶ —ἀλλοίμονον— μικρᾶς διαρκείας μετέωρον. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὅπου εἶσαι μαζί μας, ὅπου κλείοντες τοὺς ὀφθαλμούς καὶ ἀφήνοντας τὴν σκέψιν νὰ ταξιδεύη, νομίζομεν ὅτι πάλι θά ὀρθωθῆς μεταξύ ἡμῶν καὶ πάλιν θά διατάξης καὶ θά ἐμπνεύσης καὶ θά ὀδηγήσης καὶ πάλιν, τὴν στιγμὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία ἀπέμεινεν εἰς ἡμᾶς ὡς προθεσμία ὑστάτη, προτοῦ Σέ παραδώσωμεν εἰς τὴν γῆν αὐτὴν τῆς Ἑλλάδος, τὴν γῆν τὴν ὁποῖαν τόσον ἠγάπησες, ὑπὲρ τῆς ὁποίας νέος ἐπολέμησες μέ τὸ ξίφος, τὴν ὁποῖαν ἀργότερον ὑπερήσπισες μέ τὴν σκέψιν Σου καὶ τὴν ὁποῖαν ἔσωσες μέ τὸ θάρρος Σου χθές, τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἐπίτρεψε, Ἀρχηγέ, νὰ στραφῶμεν πρὸς τὸ εὐτυχές παρελθόν, νὰ ἐνθυμηθῶμεν Ἐσέ, τὰ ἔργα Σου, τὴν ζωὴν

Σου.

Ἐπιτελής τῶν ἐνδόξων βαλκανικῶν πολέμων, στρατιωτικός σύμβουλος ἱστορικῶν κυβερνήσεων, ἔξω τῆς Ἑλλάδος εἰς ὥρας κριοίμους διαχειριστῆς σημαντικῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου προετοιμάζων τόν στρατόν διὰ τόν πόλεμον μέ βαθυτάτην σοφίαν, ἀπεσύρθης τελικῶς τοῦ στρατοῦ, ὅταν διπλαῖ καί τριπλαῖ διαφωνίαι ἐπί σημαντικῶν ζητημάτων Σέ ἔφεραν εἰς ἀντιγωνίαν μέ τούς διοικοῦντας τό κράτος καί ἔλαβες τήν ἀπόφασιν ὅπως ἀναμχθῆς εἰς τήν πολιτικήν διὰ νά προσφέρῃς ἐκεῖθεν τῶν δυνάμεών Σου τό πλῆθος καί τόν πλοῦτον τῶν σκέψεών Σου εἰς τήν πατρίδα.

Διὰ νά ἀνέλθῃς ὁμοῦ εἰς τήν θέσιν τοῦ κυβερνήτου, ἡ ὁποία ἀργότερον ἐμάθομεν πόσον δικαιοματικῶς Σοῦ ἀνήκεν, ἔπρεπε νά κατέλθῃς εἰς τόν στίβον τῶν ἐκλογῶν καί ἐκεῖ συχνά ἡ τραχεῖα Σου εἰλικρίνεια εὔρε τούς δρόμους δυσβάτους. Εὐτυχῆς ἄλλοτε καί ἄλλοτε ἠττημένος εἰς τούς ἀγῶνας αὐτούς, οἱ ὅποιοι δέν ἀπῆλθον μόνον ἐνέργειαν, νοῦν καί σθένος, ἀλλά καί ἐπιτηδειότητος καί συμβιβασμούς, παρουσιάζεσο ἐν μέσῳ λαίλαπος, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τότε τόν τόπον, ἄλλοτε ἐπί κεφαλῆς πλήθους ὁπαδῶν καί ἄλλοτε μόνος.

Ἐστάθῃς πρὸς στιγμήν Ἵπουργός καί ὡσάν νά διησθάνεσο ὅτι ἐθνική, ὑπερτάτη, ἀνάγκη πρωτεύουσα θά ἦτο μίαν ἡμέραν ὁ δρόμος, τόν ὁποῖον θά ἐβάδιζεν ὁ στρατός καί διὰ τοῦ ὁποῖου θά μετεφέροντο τά πυρομαχικά καί τά ἐφόδιά του διὰ νά ὑπερασπίσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τήν πατρίδα, ἠγωνίσθῃς δι' αὐτήν μέ σθένος καί πείσμα παρ' ὅλας τὰς ἐναντιότητας καί τὰς ἐπιθέσεις τῶν ὁποίων—ὅπως τόσον συχνά— ἐγίνεσο στόχος.

Καί ὁ καιρός παρήρχετο, αἱ κυβερνήσεις διεδέχοντο ἡ μία τήν ἄλλην, ὁ σάλος τῶν παθῶν, συνετάρασσε τήν Ἑλλάδα, παρασύρων ἀνθρώπους, κόμματα, ἀρχηγούς,

πολιτεύματα, τό ένα ἔτος συνήντα τήν Ἑλλάδα ἀγωνιζομένη νά ἐνωθῆ, τό ἄλλο τήν ἐβλεπε πνιγομένη εἰς αἵματα ἐμφυλίων ἀγώνων, μέχρῃς οὐ τέλος εἰς τά μεγάλα κενά τά ὅποια ἀφήκεν ἡ μοῖρα ἀνεφάνη ἐλπίς φωτός, ἡ προσωπικότης Σου. Ἐλπίς φωτός εἰς τήν ἀρχήν κατὰ τās πρώτας ὥρας τῆς ὑπό Σοῦ κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, κατέστης φάρος παμμεγίστης ἐντάσεως ὄταν, ἀηδιασμένος πλέον ἐξ ἀκάρπων ἀγώνων, ἀπεφάσιζες νά ἀπαλλαγῆς τοῦ κλοιοῦ ἐφθαρμένων συστημάτων καί ἔδιδες εἰς τήν Ἑλλάδα μέγα καί ἱστορικόν σταθμόν: Τήν 4ην Αὐγούστου τοῦ 1936.

Καί πρό τριῶν μηνῶν ἤλθεν ἡ μεγάλη στιγμή κατὰ τήν ὁποίαν εἰς τό ἄκουσμα τῆς φωνῆς Σου ἠνώθη πρό τοῦ ἐχθροῦ εἰς μίαν παμμεγίστην διαδήλωσιν ἀφοσιώσεως, πειθαρχίας καί πατριωτισμοῦ ὀλόκληρος ἡ Ἑλλάς. Ἄλλά μή ἀπατώμεθα! Προπονητής τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη τετραετία, τῆς ὁποίας κάθε ἡμέρα ἔφερε τήν σφραγίδα τοῦ πνεύματός Σου, κάθε ὥρα τῆς δράσεώς Σου τόν τύπον, κάθε στιγμή τοῦ νοῦ Σου τό φῶς.

Ὁ στρατός, ὁ ὀπλισμός του καί ὁ ὄλος ἐφοδιασμός του, τά ἔργα τῆς ἀμύνης τῆς χώρας, τό ναυτικό, ἡ ἀεροπορία πρός τήν ὁποίαν ὡς προφήτης ἐστράφη, τά μεγάλα κοινωνικά προβλήματα ὑπό τά ὅποια ἐκακοδαιμόνει καί ἐστενάζει ὁ λαός καί τά ὅποια ἔλυσε μέ τήν θαρραλέα καί λαϊκή Σου ψυχή, δωρήσας εἰς τοὺς ἐργάτας καί τοὺς ὑπαλλήλους τās Συλλογικὰς Συμβάσεις, τās Κοινωνικὰς Ἀσφαλίσεις, τό ἀνώτατον χρονικό ὄριον ἐργασίας, τήν πάταξι τῆς ἀνεργίας, καί τόσα ἄλλα ὧν ἐστερεῖτο ἐνῶ ἐδικαιοῦτο, ἡ ἱερά ἐργασία, οἱ ἀγρόται τό θεμέλιον αὐτό τοῦ ἔθνους, τῶν ὁποίων ἐπροστάτευσε καί προήγαγε τās συνεταιρικές ὀργανώσεις, ὑπέρ τῶν ὁποίων ἐνομοθέτησε τήν ἐλάφρυνσιν τῶν ἐπαχθῶν χρεῶν των, ἐέβαλες τήν προστασίαν

των προϊόντων των και επέτυχες την αύξησιν τῆς παραγωγῆς των, ἐξασφάλισας οὕτως εἰς αὐτοὺς τὴν εὐημερίαν καὶ πλήξας τὴν ὀλεθρίαν ἀστυφίλιαν, οἱ ἄρρωστοὶ καὶ οἱ ὑπὸ τῆς μοίρας ἀδικημένοι, οἱ ὅποιοι εἶδον νὰ ἰδρύνωνται παντοῦ νοσοκομεῖα, ἰατρεῖα, ὄρφανοτροφεῖα, γηροκομεῖα, ἄσυλα, συσσίτια, τὰ παιδιὰ, αἱ μητέρες πού ἔτυχον τῆς προστασίας Σου ὑπὸ μίαν μεγαλόπνοον πολιτικὴν ἐξυγιάνσεως τῆς φυλῆς, οἱ ἄλλοτε πρόσφυγες, τῶν ὁποίων μετὰ τόσα ἔτη Σὺ συνεπλήρωσες τὴν ἀποκατάστασιν, αἱ ἐπαρχίαι εἰς τὰς ὁποίας ἐχάρισες τὴν αὐτοδιοίκησιν, ἡ πρωτεύουσα τὴν ὁποίαν ἐπλούτισες μέ ἔργα, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι τῶν ὁποίων ἐτάχθης προστάτης, ἡ δικαιοσύνη εἰς τὴν ὁποίαν ἐδώρησες τὸν Ἀστικὸν Κώδικα, τί νὰ πρωτοθυμηθῆ κανεῖς..., καὶ τέλος τὰ ἀγαπημένα Σου παιδιὰ τῆς Νεολαίας, τὰ ὁποῖα ὠργάνωσες καὶ καθωδήγησες σάν τρυφερός πατέρας, εἰς ἐθνικούς καὶ ἠθικούς δρόμους, ὅλοι, ὅσοι σέ εὐγνωμονοῦν, Ἀρχηγέ, ἀπὸ τῆς Ἀγίας ἐκείνης Ἡμέρας. Ὑπῆρξαν ἔργα Σου καὶ ὀπλα τῆς Χώρας. Ἀλλὰ θά ἦσουν καὶ ἄνευ ὄλων αὐτῶν ὁ ἴδιος προχθές, διότι Σὺ ἔθετες τὴν Δόξαν ὑπὲρ τὴν Νίκην καὶ θά ἔλεγες καὶ ἄνευ αὐτῶν εἰς τὰς 28 Ὀκτωβρίου, τὸ ἱστορικόν, τὸ μέγα ΟΧΙ, τὸ ὁποῖον ἐξύπνησε κατὰ πλῆκτον ὄλην τὴν γῆν, ἀλλὰ δέν ἦτο τὸ ΟΧΙ ἐνός Στρατοῦ νικητῶν, θά ἦτο τὸ ΟΧΙ Μαρτύρων.

Τώρα ὁμως μᾶς καταλείπεις μόνους. Ἐγκαταλείπεις ἡμᾶς τοὺς περιλυπομένους, τὸν λαόν Σου, τὴν Ἑλλάδα, ὄρφανούς καὶ μετέβαλες διὰ τοῦ θανάτου Σου εἰς πενθούσαν λιτανεῖαν τὴν ἐνθουσιῶσαν διαδήλωσιν πού σέ ἠκολούθει.

Ἀλλὰ, Ἀρχηγέ, καὶ ἂν ἐγνώριζες ὅτι μετὰ τρεῖς μῆνας, μετὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ἡμέραν, θά ἔπιπτες ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων καὶ θά μᾶς ἐγκατέλειπες μόνους, πάλιν θά ἔλεγες τὸ ΟΧΙ. Διότι θά ἐγνώριζες ὅτι οἱ Ἕλληνες

καί ἔπειτα ἀπό Σέ θά πράξωμεν ὅ,τι πρέπει, ὅ,τι τό καθήκον μας ἀπαιτεῖ, ὅ,τι ἡ φωνή τῆς πατρίδος διά τοῦ στόματος τοῦ βασιλέως προσαίξει.

Τώρα πλέον μάς ἔχεις ἀνοίξει τόν δρόμον τῆς Νίκης. Θά τόν ἀκολουθήσωμεν ἄκαμπτοι μέ σφιγμένα τά δόντια, προτεταμένα τά στήθη, ἀποφασισμένοι νά φθάσωμεν εἰς τό τέρμα πού ἄναιρεύθηκες ὑπό τήν σκιάν τῆς γαλανόλευκης πού κυματίζει ἐνδοξα ἀπό τήν πνοή Σου.

Τώρα λοιπόν κοιμήσου ἡσυχος Ἀρχηγέ. Αἱ ἐπιτυχεῖς βολαί πού ρίπτουν ἀπ'αὐτήν τήν σαγμὴν κατά τοῦ ἐχθροῦ τά κανόνια, πού Σύ ἐδώρησες εἰς τόν ἐνδοξον στρατόν μας, εἶναι αἱ ἄξια τιμητικά βολαί πού συνοδεύουν τήν ἐκφοράν Σου, Σοῦ τοῦ Μεγάλου Στρατιώτου.

Μέ τοῦ Ὑψίστου τήν θέλησιν καί τήν ἐξ οὐρανοῦ εὐλογίαν Σου θά βαδίσωμεν ὑπό τās ὁδηγίας τοῦ βασιλέως μας ἠνωμένοι, ὠλόνητοι, πλήρεις πίστεως, πλήρεις θάρρους τόν δρόμον τῆς Τιμῆς εἰς τόν ὁποῖον μάς ὠδήγησες. Καί ὁ δρόμος αὐτός –κοιμοῦ ἡσυχος Ἀρχηγέ– θά φέρῃ εἰς τήν Ἑλλάδα τήν νίκην, διά νά εἶναι μετ' αὐτήν αἰωνία ἡ ἐκ τοῦ ἔργου Σου Δόξα τῆς, ὅπως θά μείνῃ εἰς ὅλας τās ἐπερχομένας ἑλληνικάς γενεάς καί εἰς τήν Ἱστορίαν τοῦ ἔθνους αἰωνία ἡ Μνήμη Σου.

Ένα ποίημα

Ο Μεταξάς ευχαρίστησε προσωπικώς τόν Χρησιτίδη, διά τό ακόλουθον ποίημα, πού ἀληθῶς ἐκφράζει τήν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν τοῦ '40 καί τήν ἀξίαν τοῦ δημιουργοῦ της.

Τώρα πού ἡ Φήμη δουλεύει κι ὑφαίνει τό θρῦλο
Πού τή μορφή σου θά ντύση μέ τήβεννο δόξας,
Δύσπιστοι, χθές, ἢ κι ἐχθροί σου, ζητοῦμε τή χάρι
Τήν προσφορά μας ἐδῶ νά σοῦ φέρωμε τώρα.
Καί νά σοῦ ποῦμε, σάν ἄντρες, κι ἐμεῖς: Εἶχες δίκη!

Δύσπιστοι χθές, ἢ κι ἐχθροί, δέν σέ θέλαμε ἐσένα
Πού ἄνομα, λέγαμε, ἐκράτεις τοὺς Ἕλληνες δούλους,
Ὅταν μιλοῦσες γιά Τάξι, γιά Νόμο, γιά Κράτος,
Κι ὅταν θεμέλιωνες ἔργα μ' ἀκοίμητους μόχθους,
Εἰρωνες οἱ ἄνεργοι σήκωναν πάντα τοὺς ὠμους
Ἢ κατεβάζαν μ' ὀργή τ' ἀδειανά τους κεφάλια
Ὅπου κουδούνιζαν λόγια καί λόγια καί λόγια...

Κι ἂν εἰλικρίνεια, κι ἂν πίστι, κι ἂν φθόνος ἢ μῖσος
Δύσπιστους χθές, ἢ κι ἐχθρούς, μᾶς κρατοῦσεν ἀλάργα,
Θέλομεν τώρα, σάν ἄντρες, ναρθοῦμε κοντά σου,
Τώρα πού ἡ Φήμη δουλεύει τόν δίκη σου θρῦλο
Καί κομίζοντας δῶρα φτωχά, μὰ δοσμένα μ' ὀλόψυχη
θέρμη,

Τό θαυμασμό, τήν ἀγάπη, τήν πίστι μας δλη,
Νά ξεπληρώσουμε κάτι ἀπό χρέος πελώριο.

Σοῦ χρωστοῦμε πῶς ὅταν, στήν νύχτα, πλακῶσαν δαιμόνοι,
Τῆς φυλῆς μας ζητώντας ν' ἀρπάξουν τό πᾶν, τήν ψυχὴ της,

Ἄψηφώντας ἐσὺ τῶν ἐχθρῶν διαβολές, ξεπερνώντας
 Καὶ τοὺς πῶ ταπεινοὺς τῶν κολάκων ἐπαίνους,
 Στάθηκες Ἕλληνας ἄξιος. Μονάχος στή νύχτα
 Μόνος ἐμπρός στή φοβέρα κ' ἐμπρός στήν εὐθύνη,
 Μόνος μπροστά καὶ σὸ Μέλλον, στυλώθηκες ἄντρας,
 Ἕλληνας, κ' εἶπες τὸ λόγο πού διώχνει, ξορκίζει τὸ Χάρο,
 Πού τοὺς δαιμόνους σκορπᾶ καὶ νεκροὺς ζωντανεῦει...

Σοῦ χρωστοῦμε πῶς τότε, ξυπνώντας κι ἐμεῖς στή φωνή σου,
 Νοιώσαμε ὀρθά νά στυλώνουν τὰ κούφια κορμιά μας,
 Λυτρωμένα ἀπ' τοῦ μαύρου βραχνᾶ μας τ' ἀσήκωτο βᾶρος,
 Περηφάνεια, ζωντάνεια καὶ πίστι γεμάτα.
 Φῶς μᾶς πλημμύρισε ξάφνου, τὸ φῶς πού φωτίζει
 Ὡς τὸ μεδοῦλι τοὺς ἄντρες, σάν παίρνουν τὴ στράτα,
 Στράτα σκληρή, πού τσακίζει κορμιά, πού πληγώνει
 Τίς ψυχές, μὰ τίς φέρνει ψηλά σὸ Θεό τους...

Τράβηξε τώρα μπροστά, κι ὅπου πᾶς σ' ἀκολουθοῦμε!
 Τῆς Ἑλλάδος μας στάθηκες ἄξιος, κι ἐμεῖς θά σταθοῦμε
 Τοῦ Ἀρχηγοῦ μας ἀντάξιοι. Μαζί σου ὡς τὸ τέλος,
 Κι ὁ Θεὸς ὁδηγός μας, Αὐτός θά φυλάξη
 Μέρα καὶ νύχτα τὸ χέρι, τὸ νοῦ, τὴ ζωὴ σου...
 Ἄλλων λαμπρότατα ὀράματα ἄν σβῆσαν στὰ σκότη,
 Κι ἄλλων καλέσματα ἄν πνίγηκαν μέσ' στή σιωπῇ,
 Ὅμως μιλοῦν δίχως πίκρα ἀπ' τοὺς τάφους! οἱ πρῶτοι
 Ὅμως μιλοῦν, κι ἡ φωνὴ τους –ἀκούς;– θά σοῦ πῇ:
 Τ' ὄραμα πού ἀναψες, φῶς στῶν Ἑλλήνων τὰ μάτια
 Πρέπει ἀπὸ Σέ νά δεθῇ, νά χρισθῇ στοὺς αἰῶνες
 Σέ γρανίτη σκληρὸ δουλεμένα παλάτια
 Καὶ σέ πέτρα λαμπρὴ λαξευτοὶ Παρθενώνες.

Τράβα μπροστά, κι ἡ φωνὴ σου δέν ξύπνησε μόνους
 Ὅσους κοιμόνταν τὸν πρόσκαιρον ὕπνο μιᾶς ὥρας!
 Καὶ στοὺς τάφους, κλειστοὺς ἀπὸ χρόνους καὶ χρόνους,

Στους πανάρχαιους ακούστηκε τάφους εκείνων
 Πού καυχιόνταν για τ' όνομα «παιδες Έλλήνων»!
 Κι όλοι άπαντήσαν εύθύς μέσ' σ' αντίλαλους μπόρας:
 "Όλοι στό πλάϊ σας, κι ήγέτες κι όπλίτες, παρόντες,
 Λόχος και Φάλαγγα, Άκρίτες και τά Παλληκάρια,
 Μποτσαραιόι, Διγενήδες, Άλέξανδροι κι Έπαμεινώντες,
 "Όλοι στό πλάϊ σας, περήφανοι, λέμε: Παρόντες!

Μέ κανόνια και τάνκς, μέ σπαθιά, μέ κοντάρια,
 Κι άν μās λείψουν κι αυτά μέ τής γής τά λιθάρια,
 Κι άν σωθούνε κ' οί πέτρες μας, τότε θά πούμε
 Πώς μās μένει ή φωτιά και μ' αυτήν πολεμούμε.
 Πώς μās μένει ή φωτιά πού ποτέ δέν έσβύστη,
 Πού θεριεύει τ' άρνια και τά κάνει λιοντάρια,
 Πώς μās μένει ή φωτιά πού μ' αυτήν πολεμούμε
 Και νεκροί, κι αναζούμε, πώς μās μένει μά Πίστι!...
 Στή φωτιά και τό σίδερο, σέ χιονιές και σέ μπόρες,
 Και σίς δύσκολες ώρες, θά όδηγής τόν Άγώνα
 Στή φωτιά και στό σίδερο, και στού Χάρου τή φρίκη,
 Άκατάλυτοι, άλύγιστοι, θά σταθούμε ως τή Νίκη.
 "Ωσπου στό στήθος τού έχθρού νά πατήσης τό γόνα.

Κι όταν, στό τέλος, ή μάχη κοπάση ή γιγάντια,
 Κι όταν στού Άχέροντα τ' άσπρα νερά κυλιστή
 Κι ό στερνός τών Βανδάλων, πού τόλμησε ενάντια
 Στής Ελλάδος τήν έγια ψυχή νά όπλιστή.
 Κι όταν τά φλόμπουρα ύψώσωμε πάνω στά κάστρα,
 Κι όταν σαλπίσωμε μέσ' στά φαράγγια και πάνω
 στους βράχους
 Πέρα στά πέλαγα, πάνω άπ' τή γή μας και πέρα
 από τ' άσπρα,
 Τού θριάμβου λαμπρά, βροντερά Νικητήρια,
 Τότε πιά τ' όραμα θάναι δεμένο. Παλάτια και χτίρια
 Στήν καινούργιαν Άκρόπολη πάνω στημένα,

Ἔργα δικά σου, Λαοί θ' ἀποροῦνε κι ἀνθρώποι.
 Κάθε γενιά θά τό λήη τῆς ἐπόμενης: Ἔργα δικά σου,
 Καί θά δείχνη ἀπό μᾶς, τοὺς ἐχθρούς σου, γραμμένα,
 Στοῦ τρανοῦ μας Ναοῦ τήν αἰώνια μετόπη,
 Μέ ψηφία πού δέν σβοῦν, μέ ψηφία πού δέν σβοῦν,
τ' ὄνομά σου
 Θά τό λένε λαοί, θά τό λένε κι ἀνθρώποι
 Ἔργα πῶς εἶναι δικά σου.

Καί τό κάθε παιδί πού θ' ἀκούη, θά βλογᾶ τ' ὄνομά σου.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

16 Νοεμβρίου 1940

Τό έμπνευσμένον έβδομηκοστόν άρθρον

Ο Μεταξάς ώλοκλήρωσε τήν άρθρογραφίαν του έναντίον του Έλ. Βενιζέλου γράφων εις τήν «Καθημερινήν» (23 Ίαν. 1935) ένα μνημειώδες άρθρον πλήρες καθοδηγητικού περιεχομένου, διάτάς νέας Έλληνικάς γενεάς. Αξίζει ή μελέτη του κειμένου, διότι συδέποτε έδόθησαν από τούς πολιτικούς τής χώρας κατευθύνσεις ποιότητας προς τούς νέους.

Τό κυριώτερον και μεγαλύτερον σύντριμμα τό όποϊον αφήκεν όπισθέν της ή φοβερά πολεμική θύελλα και ή έκμετάλλευσις αυτής υπό του κ. Βενιζέλου, ήτο τό σύντριμμα τής πίστεως προς τά Έθνικά Ίδεώδη. Όμλουμέν δια τήν Ελλάδα, διότι αυτή μάς ένδιαφέρει.

Καταστραφέντος του έκτός τών όρίων του έλευθέρου κράτους Έλληνισμού και περιορισθείσης τής Φυλής έντός τών όρίων του έλευθέρου κράτους, μέ τήν θεωρίαν ότι αυτό είναι ή Έλλάς, και τίποτε πάρα πέρα όχι μόνον δέν πρέπει να έλπίζωμεν, αλλά και ούτε πρέπει να επιδιώκωμεν, έγεννήθη ή κοινή έντύπωσις ότι δέν δύναται πλέον να υπάρξη και Έθνικόν Ίδεώδες άλλο, πλήν τής τακτοποιήσεως τών έσωτερικών του οικου μας ώστε να δυνάμεθα να ζήσωμεν μετά όσον τό δυνατόν μεγαλύτερας άνέσεως και ευμαρείας.

Άλλ' άν τοιαύται βλέψεις δύναται ίσως να ικανοποιούν ανθρώπους προχωρημένους τήν ηλικίαν, υποστάνας τάς άπογοητεύσεις του βίου και μη δύνηθέντας να διατηρήσωσι αναμμένην τήν φλόγαν ής έθήρμαινε και εφώτιζε τήν νεότητά τους, είναι όμως εδύνατον να ικανοποιήσωσι τούς νέους.

Οί νέοι δια να ζήσουν και μη μαρνανίσουν προώρως

ἔχουν ἀνάγκην νά ἔχουν πίστιν εἰς τὰ μεγάλα ἰδεώδη, ἦτις νά τοὺς κεντρίξῃ πρὸς τὰ ἔμπρὸς, νά ἐξουδετερώνη μέσα εἰς τὴν ψυχὴν των τὰς ἐναντιότητας τῆς τύχης, νά τοὺς διατηρῇ τὸν ἐνθουσιασμόν ἀνευ τοῦ ὁποίου δέν ὑπάρχει οὔτε νεότης, οὔτε δημιουργία καὶ ἐν γένει νά δίδῃ νόημα εἰς τὴν ζωὴν των καὶ συνείδησιν τοῦ νοήματος αὐτοῦ.

Ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίστευαν αἱ προγενέστεραι γενεαί, ἐπίστευαν δέ ἀκραδάντως καὶ προσήρομοζον πρὸς τὴν πίστιν αὐτὴν πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου των, ἔτοιμοι πρὸς πᾶσαν θυσίαν διὰ τὴν πραγματοποίησίν της, ἦτο τὸ μεγάλο ἐλατήριο τὸ ὁποῖον ὤθησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν φοβερόν ἀγῶνα τοῦ 1821, πρὸς τὸν ὁποῖον οὐδεμία ψυχρὰ λογικὴ θά ἠδύνατο ἐκ τῶν προτέρων νά ἀποβλέψῃ αἰσιοδόξως καὶ τὸ ὁποῖον ἐλατήριο ὤθησε τὸ νέον μικρὸν κράτος, ἀσυναίσθητον διὰ τὴν ἀδυναμίαν του, τὴν πτωχείαν του καὶ τὴν ἐν πολλοῖς κακομοιρίαν του, νά τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἔστιν ὅτε ἐπὶ κεφαλῆς ὀλοκλήρου τῆς Χριστιανοσύνης τῆς Ἀνατολῆς, ἐναντίον πολλῶν καὶ Μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Χάρις εἰς τὸ ἰσχυρόν αὐτὸ ἐλατήριο ἠγωνίσθη ἐπὶ πεντηκονταετίαν καὶ ἐπανεστάτησεν ἡ Ἑπτάνησος κατὰ τῆς Ἀγγλίας, θυσιάσασα τὴν ὑλικὴν της εὐδαιμονίαν χάριν τῆς Ἐνώσεως. Ἐπανεστάτησε καὶ αἱματοκυλίσθη πολλῶν καὶ Κρήτη, ἠλευθερώθη ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος. Τὸ μικρὸν καὶ πτωχόν καὶ ἐν πολλοῖς ἐλεεινὸν κράτος, ἐκάθητο ἐν τούτοις μέ τὰ ῥάκη του ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ἑλληνισμοῦ κρατοῦν ὑπερήφανα τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον τῆς φυλῆς.

Τί ἦτο ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα; Ἡ ἐξωτερικὴ της μορφή ἦτο εἰς ὀλίγας λέξεις: μία ἀσαφὴς τάσις ἀναστηλώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀλλὰ ὡς Ἑλληνικῆς τοιαύτης. Κατ' ἀρχὰς μὲν περιλαμβανούσης ὅλους τοὺς Χρι-

σιανούς της 'Ανατολής μέ τούς 'Ελληνας ώς κυριαρχούσαν φυλήν, κατόπιν δέ όταν έσχηματίσθησαν βαθμηδόν τά Βαλκανικά κράτη, περιλαμβανούσης τās ύπολοίπους χώρας της 'Οθωμανικής Αύτοκρατορίας επί τών όποιών είχεν ό 'Ελληνισμός ιστορικά δικαιώματα. Τό ιστορικό δικαίωμα και μόνον ήτο ή βάση.

Είναι άληθές ότι μέγα τούτο και ισχυρόν 'Εθνικόν 'Ιδεώδες, έμφανισθέν μέ καθαρώς έδαφικόν περιεχόμενον, υπέστη από τών τελευταίων δεκαετηρίδων του παρελθόντος αιώνος επί μάλλον και μάλλον ισχυροτέρους κλονισμούς και εκ δύο άφορμών. 'Η μία ήτο τά ιστορικά γεγονότα της 'Εγγύς 'Ανατολής, τά όποια εξέλισσοντο χωρίς ή 'Ελλάς νά έχη τήν δύναμιν νά τά κατευθίνη και κατά μέγα μέρος έναντίον της 'Ελλάδος. 'Η τέτρα, ήτο ή εισβολή εις τήν 'Ελλάδα του έπικρατούντος τότε εν Εύρώπη όρθολογισμού και τών τότε εν ισχυϊ θεωριών του ιστορικού ύλισμου. Φορείς δέ τούτων ήσαν ιδίως οι εκ Εύρώπης έρχόμενοι μορφωμένοι νέοι κυρίως, πολλοί τών όποιών μάλιστα έπιπολαίως σπουδάσαντες μετήγγιζον εις τήν νεαράν 'Ελληνικήν κοινωνίαν τούς καρπούς τούτους ενός γηράσιντος πολιτισμού και δυστυχώς και αυτούς πολλάκις κακοχωνευμένους.

'Αλλά Λογική και Πίστις. 'Ορθολογισμός και 'Ιδεαλισμός, είναι πράγματα τελείως άσυμβίβαστα.

'Η επίδρασις τών νέων τούτων τάσεων ήτο περιωρισμένη μέν δσον άφορά εις τό σύνολον του έθνους, αλλά λίαν εκτεταμένη εις τήν ιθύνουσαν αυτού τάξιν. Αί κατώτεροι τάξεις όμως έμενον άκόμη προσηλωμένοι εις τās άξίας τās όποίας έπίστευον εκ παραδόσεως και εκ ένστίκτου.

'Εκ τών άνω άφορμών ή έθνική πολιτική διετηρεί μέν κατ' έπίφασιν τήν πρός τήν Μεγάλην 'Ιδέαν προσήλωσίν της, άλλ' άνευ πίστεως εις αυτήν, τό περισσότερον

δέ χάριν δημαγωγίας καὶ μᾶλλον ὑφισταμένη τὴν ἐκ τῶν κάτωθεν μαζῶν ὄθησιν, παρά καθοδηγοῦσα αὐτάς.

Δέν ἔλειψαν ἄλλως τε νέοι πολιτικοὶ καὶ δημοσιογράφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νά κτυπήσωσι καὶ δημοσίᾳ τὸ ἔθνικόν τοῦτο Ἰδεῶδες, ὡς παράλογον κατασκευάσμα, τινές τούτων δημοσίᾳ ἀποκαλέσαντες τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, Μεγάλην Μωρίαν.

Ἡ ἀντίδρασις ὑπῆρξεν ἰσχυρά, ἐκδηλωθεῖσα διὰ τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας, ἥτις καὶ παρέσυρε τὴν Ἑλλάδα εἰς ἀπαρασκευὸν πόλεμον (1897), κατόπιν δέ διὰ τοῦ Μακεδονικοῦ Κομιτάτου, τοῦ ὁποίου ὁ ἀγὼν στηριζόμενος μόνον ἐπὶ τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας, ἐδημιούργησε κατ' οὐσίαν τὴν Ἑλληνικότητα αὐτῆς.

Παρ' ὄλην ὁμως τὴν ἀντίδρασιν ταύτην ἐπεκράτησαν ἐν τῇ Ἐθνικῇ πολιτικῇ αἱ ὀρθολογιστικαὶ τάσεις, μὴ ὁμολογούμεναι ὁμως. Προῆλθε τότε εἰς τὸ μέσον ἡ νέα θεωρία τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐπιδιώξεων, οἷα σδήποτε μάλιστα ἐκκαθαρίσεως, ὅπως δῆποτε σχηματισμοῦ «στρογγυλευμένης» Ἑλλάδος, ἀφινόμενης ἀκαθορίστου τῆς θέσεως καὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τόσον μάλιστα ἰσχυραὶ ἦσαν αἱ θεωρίαι αὗται τῆς τότε ἰσχυροῦσης πολιτικῆς ὥστε ἤγαγον τὴν Ἑλληνικὴν πολιτικὴν κατὰ τὴν διπλωματικὴν παρασκευὴν τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, εἰς τὸ «στρογγύλευμα» τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Λουδία, πρὸς νότον τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφιεμένης τῆς Βουλγαρίας νά καταλάβῃ καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Κατόπιν, μετὰ τὰς ἀπροσδοκῆτους Μακεδονικὰς νίκας τοῦ στρατοῦ μας, εἰς νέον «στρογγύλευμα» τῆς Ἑλλάδος, ὀλίγον τι πέραν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφιεμένης εἰς τὴν Βουλγαρίαν τοῦ ἡμίσεος καὶ πλέον τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, ὀλοκλήρου τῆς Ἀνατ. Μακε-

δονίας και φυσικά της Θράκης. Και τέλος μετά τα ανέλπιστα διά την πολιτικήν αποτελέσματα του Βουλγαρικού πολέμου, ήνέχθη ή Έλληνική πολιτική και μεγαλύτερον «στρογγύλευμα», τό του 1913. Άλλά υπό τόν δρον οτι αυτό θά ήτο και τό οριστικόν της «στρογγύλευμα», και θά καθήσουν πλέον ήσυχοι οι «Κωνσταντινοί οι Παλαιολόγοι» παρεντεθέντος άλλως τε και του Βουλγαρικού ογκου μεταξύ Έλλάδος και Κωνσταντινουπόλεως.

Και κατά τόν μέγαν πόλεμον «στρογγυλεύματα» της Έλλάδος ήσαν και αι έκάστοτε διεκδικήσεις της πολιτικής, μέ μίαν μάλιστα τελειοποίησιν, της ανταλλαγής τών πληθυσμών. Διεγράφη ούτω καθαρά ή νέα θεωρία του περικλεισίματος του Έλληνισμού έντός τών όρίων της Έλλάδος. Θανάσιμον πλήγμα για τό Έθνικόν Ίδεώδες! Μετά δέ την άποτυχίαν της Μικρασιατικής πολιτικής και την εκδίωξιν τών Έλλήνων από παντού εις την Έλλάδα, ή Μεγάλη Ίδέα κατά την γενικήν αντίληψιν κατέπεσεν οριστικώς εις συντρίμματα και δέν υπήρχε πλέον διά κανένα Έθνικόν Ίδεώδες του Έλληνισμού.

Ίδού λοιπόν ή Έλληνική νεότης ή σημερινή έστερημένη πλέον μεγάλου Έθνικου Ίδανικου. Που νά στραφή; διότι νεότης χωρίς Ίδανικόν δέν ήμπορει νά ζήση... Άλλοι νέοι έστράφησαν προς τά ανθρωπιστικά ιδεώδη τά όποια άλλοι λαοί μέ άλλην νοστροπίαν ένεφάνισαν. Ό άριστερισμός άόριστος και νεφελώδης έγινε της μόδας. Άλλοι έστράφησαν προς την φασιστικήν αντίδρασιν. Άρκετούς θερμαίνει ακόμη ή νοσταλγία της υποδουλωμένης ιδιαίτερας πατρίδος των, χωρίς όμως νά εύρίσκουν και πλήρη κατανόησιν μέσα εις τό ορθολογιστικόν περιβάλλον της κοινωνίας μας. Άλλοι έγιναν διεθνοσταί. Άλλοι έγιναν Πανευρωπαίοι. Άλλοι κοσμοπολίται. Άλλοι περιώρισαν όλα των τά δνειρα

εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀτόμου των. Πλήρης σήγχυσις καὶ ἀταξία εἰς τὰς τάξεις τῆς νεότητος. Καμμία ἐνότης Ἰδανικοῦ. Καὶ πρό παντός τὸ ἀνήσυχον συναίσθημα τῶν νέων τοῦ ἀνικανοποιήτου τῆς ψυχῆς των ἀπὸ οἰονδήποτε ἐξ ὄλων τῶν ἐντεῦθεν κάκειθεν τοιούτων τάσεων, καὶ ἡ ἀπογοήτευσις ὅτι ὁ βίος των παραμένει μονήρης καὶ κενός ἀνωτέρου καὶ μεγάλου σκοποῦ.

Εἰς τοῦτο συνέτεινε καὶ ἀπὸ καιροῦ τὸ σύστημα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅπου καὶ ἐκεῖ ἔδρασαν καὶ ἔφερον ἀποτελέσματα νεώτεροι θεωρίαι, κατὰ τὰς ὁποίας σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως ἦτο ἡ μόρφωσις τῶν ἀνθρώπων. Ἐνῶ σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως οὔτε εἶναι, οὔτε δύναται νὰ εἶναι ἄλλος παρὰ ἡ μόρφωσις Ἑλλήνων καὶ πρό παντός διὰ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως.

Ὅφειλομεν λοιπὸν νὰ ἐπαναστρέψωμεν πρὸς τὰ ὀπίσω, διὰ νὰ ἐπανεύρωμεν τὸν δρόμον μας.

Ἄλλο ἰδεῶδες δυνάμενον νὰ οἰσθηλατήσῃ τοὺς Ἑλληνας, νὰ γεμίσῃ τὴν ψυχὴν των, νὰ δώσῃ σκοπὸν καὶ νόημα εἰς τὴν ζωὴν των, καὶ νὰ τοὺς συνδέσῃ ὄλους ἀλληλεγγύους πρὸς μεγάλα ἔργα, δέν εἶναι παρὰ τὸ Ἐθνικὸν Ἰδεῶδες.

Μὴ ἀπατώμεθα, «ἄνθρωποι» ὑπάρχουν μόνο ζωολογικῶς. Ψυχικῶς ὁμως ὑπάρχουν «Ἕλληνες», ὑπάρχουν «Τοῦρκοι», ὑπάρχουν «Γάλλοι», «Ἄγγλοι», «Γερμανοὶ», «Βούλγαροι», κλπ. Ὁ κάθε ἄνθρωπος βλέπει τὴν ζωὴν, διανοεῖται καὶ δρᾷ διὰ τοῦ πρίσματος τῆς ἐθνικότητός του, τῆς φυλῆς του. Ἡ φυλετικότης εἶναι φυσιολογικὸν φαινόμενον.

Πρέπει νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο καλὰ ἡ ἐλληνικὴ νεότης διὰ νὰ εὑρῇ τὸν δρόμον τῆς.

Ἄλλὰ τί Ἐθνικὸν Ἰδεῶδες θά τὴν ἐμπνεύσῃ, ἀφοῦ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ κατέπεσε μετὰ πατάγου;

Ἐδῶ εἶναι τὸ σφάλμα Δέν κατέπεσεν ἡ Μεγάλῃ

Ίδέα. Κατέπεσεν ἡ προσπάθεια πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῆς ὑπὸ ἐδαφικὴν μορφήν. Κατέπεσεν ἡ Ἑλληνοβυζαντινὴ ἀντίληψις αὐτῆς. Δέν κατέπεσεν ὁμως ἡ ἀρχαία ἀντίληψις αὐτῆς, ἡ ἀντίληψις τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου εὐρίσκεται καὶ ὁρᾶ.

Τό σφάλμα εἶναι, ὅτι ἐνομίσαμεν ὅτι ἠμποροῦμεν κατ' ἀναλογίαν μὲ ἄλλα ἔθνη, νά περιλάβωμεν ἐντὸς ὁρίων ἐδαφικῶν τὸν Ἑλληνισμόν. Ἐνῶ ἀκριβῶς ἡ ἰδιοφυΐα τῆς φυλῆς μας εἶναι τό νά μὴ ἔχη ὄρια. Εἰς ὀλίγην ἱστορίαν μας, πλὴν τοῦ Βυζαντίου, οἱ Ἕλληνες ἀπετελοῦμεν ἓνα ἢ πλείοτερα ἰσχυρὰ κρατικά κέντρα μὲ ὄρια, ἀκτινοβολοῦντα ὁμως πλοκάμους πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις καὶ ἀπωτάτας ἀκόμη. Οὔτε ἡ προσπάθεια τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅπως τοῦ δώσῃ ἄλλοίαν μορφήν ἔσχε διάρκειαν. Ἀλλά ἐάν τό κρατικόν κέντρον ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκπορεύεται ἡ φυλετικὴ ζωὴ ἔχη ὄρια, τό σύνολον ὁμως μὲ τοὺς πλοκάμους μαζί δέν δύναται νά περιληφθῇ εἰς ὄρια.

Ὁ πολιτικός ὅστις ἐξεπροσώπευε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης τοῦ 1918 παρουσίασε στατιστικῶς κατὰ τὰς ὁποίας τό 50 τοῖς ἑκατόν περίπου μόνον τῶν Ἑλλήνων εὐρίσκετο τότε ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τό δέ ἕτερον 50 τοῖς ἑκατόν περίπου ἔξω τῶν ὁρίων τούτων εἰς ἰσχυροὺς πλοκάμους ἰδίως ἐν τῇ Μεσογείῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς πολὺ ἀπώτερα μέρη. Δέν διδάσκει τίποτε αὐτό; Χάρις εἰς πολιτικὴν ἐσφαλμένην, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πλοκάμους αὐτοὺς ἀπεκόπησαν. Ἀλλὰ θά ξαναγίνουν πάλιν. Διότι πρὸς τὰ ἐκεῖ μᾶς ὁδηγεῖ ἡ φυλετικὴ μας ἰδιοφυΐα, καὶ ἡ μοῖρα μας. Οὔτε πρέπει νά ἐπηρεαζώμεθα ἀπὸ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις τῆς στιγμῆς, τὰς ὁποίας ἄλλως τε ἡμεῖς μὲ τὰ σφάλματά μας προεκαλέσαμεν καὶ αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν παροδικόν φαινόμενον.

Ἀλλὰ τότε ποία θά εἶναι ἡ ἐνότης ἐνός τοιούτου

Ἑλληνισμοῦ; Ὁ πολιτισμὸς του! Καί μέ πολιτισμόν δέν ἐννοοῦμεν τόν μηχανικόν πολιτισμόν, ἀλλά τόν βαθύτερον πολιτισμόν, ὅστις εἶναι ἢ ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς φυλῆς μας ἐκδήλωσις τῆς ζωτικότητος, τῆς ἰδιοφυΐας τῆς καί τῆς ἰσχύος τῆς.

Ἔργον λοιπόν τοῦ κέντρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ζῶντος ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ ἐλευθέρου κράτους εἶναι νά ἀναδημιουργήσῃ τόν πολιτισμόν αὐτόν, τόν ὁποῖον νά ἀκτινοβολήσῃ καί εἰς τὰ τελευταῖα ἄκρα τῶν πλοκάμων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, συνδέοντα οὕτω στερεῶς ὅλα τὰ τμήματα τῆς φυλῆς εἰς ἓνα συνειδητόν σύνολον. Ὅπως ἐπίσης ἔργον τοῦ αὐτοῦ κέντρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ζῶντος ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ ἐλευθέρου κράτους εἶναι νά δημιουργήσῃ καί τήν κρατικὴν ἐκείνην ἰσχύν καί δυναμικότητα διὰ τῆς ὁποίας νά δύναται νά ὑπερασπίξῃ τήν ὑπαρξίν, τήν ζωὴν καί τήν ἐξέλιξιν τῶν ἐκτός ὁρίων πλοκάμων του.

Αὐτό ἦτο τό περιεχόμενον τῆς Μεγάλης Ἰδέας τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Ἄν θέλετε, αὐτό ὑπελάνθανε ὡς Μεγάλῃ Ἰδέᾳ καί τοῦ ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει Ἑλληνισμοῦ, ὄχι ὁμως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τό ὁποῖον κράτος κατά βάθος ὑπῆρξεν ὄργανον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκείνου. Ἄλλὰ τό Βυζαντινόν κράτος ἦτο κατασκευάσμα τῶν τάσεων καί τῶν ροπῶν τοῦ Μεσαιῶνος. Ἡμεῖς δέ τώρα ζῶμεν εἰς τόν εἰκοστόν αἰῶνα! Ὁ δέ Ἑλληνισμὸς ὅστις κατάρθωσε νά φθάσῃ εἰς τόν εἰκοστόν αἰῶνα, ἐνῶ τόσα καί τόσα ἄλλα ἔθνη κατεποντίσθησαν ἐν τῷ μεταξύ, βραδέως ἐπαναστρέφει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις καί τήν νοστοροπίαν τοῦ ἀρχαίου.

Αὕτῃ λοιπόν δύναται καί κατ' ἀνάγκην θά εἶναι, ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ μας, ὄχι μέ τό Βυζαντινόν ἐδαφικόν περιεχόμενον, ἀλλά μέ τό περιεχόμενον τῆς ἀρχαίας, δηλ. κατ' οὐσίαν, καί πάλιν ἡ ἐπικράτησις τῆς φυλῆς μας καί ἐκτός τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἰδιαιτάτα

δέ εις τὴν γειτονίαν αὐτοῦ.

Εἶναι βαρὺ τὸ ἔργον; καὶ δὲν ἔχει τέλος; οὔτε ὄρια; Μὰ ἔτσι εἶναι τὰ μεγάλα ἰδανικά, ἀφθαστα, ἀτελείωτα. Ἄλλως δὲν θὰ ἦσαν ἰδανικά. Μὲ τοιαύτην σημασίαν ἂν προχωρήσῃ ἔμπρὸς ἡ ἑλληνικὴ νεότης, θὰ εὔρῃ σκοπὸν καὶ νόημα εἰς τὴν ζωὴν, τὴν ψυχικὴν γαλήνην, τὴν ἐνότητα τῆς προσπαθείας καὶ θὰ κάμῃ μεγάλα ἔργα.

Βέβαια ἐκτὸς τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδανικοῦ δὲν θὰ παύσουν οἱ ἀνταγωνισμοὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἰδεῶν, μεθόδων, συστημάτων. Εἶναι ἡ ζωὴ. Ἀλλὰ ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀνταγωνισμοὶ θὰ ἄγουν διὰ συγκλινουσῶν ὁδῶν πρὸς τὸν αὐτὸν μεγάλον σκοπὸν, ἀρκεῖ νὰ πιστεύσῃ ἡ ἑλληνικὴ νεότης.

Καὶ διὰ νὰ τὸν πιστεύωμεν, πρέπει νὰ πιστεύωμεν πρὸ παντός ὅτι εἴμεθα Ἕλληνες, ἐξέλιξις φυσιολογικὴ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φυλῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Τότε μόνον καὶ ἡ ἱστορία μας θὰ ἔχῃ νόημα, καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς θὰ εἶναι ἀκατανίκητος. Καὶ ὄχι νὰ νομίζωμεν ὅτι εἴμεθα ἀπλῶς κάτοικοι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χώρας, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε κατώκησαν ἄλλοι ἄνθρωποι μὲ τοὺς ὁποίους μᾶς συνδέει συμπτωματικῶς μόνον τὸ ἔθνικόν ὄνομα. Διότι καὶ ἡ ἀμφιβολία αὕτη εἰσῆλθεν εἰς τὰς ψυχὰς πολλῶν, πάρα πολλῶν, ἐπηρεασθέντων ἀπὸ ἐπιδείξεις ματαιίας ἀνωτερότητος διαφόρων διανοουμένων, θελόντων νὰ γεννοῦν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἴστανται ὑψηλότερα, πολὺ ὑψηλότερα ὄλων τῶν ἄλλων, ὑπεράνω ἔθνους καὶ φυλῆς, εἰς τὴν ὑπερτέραν σφαῖραν τῆς καθαρᾶς ἐπιστημονικότητος, ὥστε δι' αὐτοὺς νὰ παύουν νὰ ἔχουν ἀξίαν ἐκεῖνα, ἀνευ τῶν ὁποίων ἡμεῖς οἱ ἄλλοι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ζήσωμεν.

Διὰ νὰ μὴ ἀμφιβάλλῃ δὲ ἡ ἑλληνικὴ νεότης ἄς συλλογισθῇ ὅτι ἀνάπασαν ἡμέραν καὶ ὥραν ἔχει εἰς τὸ στόμα τῆς, τὰ ἄνα τῆς καὶ τὸν νοῦν τῆς, τὴν μεγαλυτέραν ἀπόδειξιν τῆς φυλετικῆς μας συνεχείας, ἀνευ διακοπῆς,

παρ' ὄλας τὰς τυχαίας μικράς σποραδικὰς ἀναμίξεις, μετὰ ὀλίγων ξένων στοιχείων, ἀπορροφηθέντων ἐντὸς τῆς ἑλληνικῆς χοάνης. Εἶναι δέ ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἡ γλώσσα μας. Ἡ «καθομιλουμένη», οὐδενὸς κατασκευάσμα καὶ οὐδενὸς δίδαγμα, διαπεχυμένη ὁμως πέρα-πέρα, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, εἰς ὄλον τὸν Ἑλληνισμόν, ὁμοία παντοῦ καὶ σχεδόν ἄνευ ἀξίων λόγου διαλεκτικῶν διαφορῶν, εἶναι ἡ γραμματικῶς, συντακτικῶς, φθογγολογικῶς ἐξέλιξις τῆς ἀρχαίας. Ἐξέλιξις ὁμως ὑποστῆσα ὄλας τὰς μεταπτώσεις τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς φυλῆς, τὰς εὐτυχίας τῆς καὶ τὰς δυστυχίας τῆς, τὰς ἀνόδους καὶ τὰς καθόδους τῆς. Διὰ τοῦτο εἶναι βαρὺ παιῖσμα ἐκείνων οἵτινες τὸν ζωντανόν αὐτόν ὄργανισμόν, τὴν καθομιλουμένην γλώσσαν μας, ἠθέλησαν νὰ καταστήσουν στατικόν κατασκευάσμα, ὀριστικῆς μορφῆς, παραβλέψαντες τὴν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς σπλάγχων δυναμικότητα αὐτῆς πρὸς ἀνίψωσιν, ἀνακάθαρσιν καὶ βελτίωσιν, ὥστε ἀφ' ἑαυτῆς νὰ φθάσῃ εἰς βαθμίδα ἐξυπηρετοῦσαν τὰς γενικωτέρας ἀνάγκας ἑνὸς ἐκπολιτιζομένου ἔθνους, τῆς τύχης, καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ κυριώτερα ἐκδήλωσις.

Ζῆ ἐπομένως καὶ ὑφίσταται ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέ τό περιεχόμενον τῶν ἀρχαίων προγόνων μας, ζωντανόν ἀπαύγασμα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἰδιοφυΐας τῆς φυλῆς μας. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ νεότης δύναται νὰ τὴν ἀρπάσῃ, πλήρης πίστεως, εἰς τὰς χεῖρας τῆς καὶ μέ αὐτὴν ὡς σημαίαν νὰ χωρῆσῃ πρὸς τὰ ἔμπροσ ἀνευ διαπαγμοῦ καὶ συγχύσεων καὶ ἀνησυχιῶν, παρασύρουσα τὰ πάντα εἰς τὸν δρόμον τῆς.

Πολλοὶ ἴσως δέν θὰ ἐννοήσουν τί σχέσιν ἔχει ὁ ἐπιλογὸς μου μέ τὰ ἄρθρα μου. Τί σχέσιν ἔχει ἡ ἀνάγκη Ἑθνικοῦ Ἰδεώδους εἰς τό ὁποῖον νὰ πιστεύσωμεν καὶ ὄχι νὰ δημοκοποῦμεν μέ αὐτό, μέ τὸν ἔθνικόν διχασμόν καὶ τὸν κ. Βενιζέλον. Πράγματι, ἡ σχέσις αὕτη ἡμπορεῖ

νά μή φαίνεται ἐπιφανειακῶς, εἶναι ὁμῶς ἐσωτερική. Καί ὅσοι ἐξήσαν τήν ἐποχὴν πού περιέγραψα καί εἶδον τήν ἀνατροπήν τῶν ἐθνικῶν ἀξιῶν, τήν ὁποίαν ἐπέφε-
ρεν ἡ νοστροπία τοῦ κ. Βενιζέλου καί τήν ὁποίαν τώρα
πρέπει νά ἐπανορθώσῃ ἡ ἐλληνική νεότης, θά μέ δι-
καιώσωσι διά τόν ἐπίλογον.

Ἐνότης καὶ Θράκη

Μετά τήν Μικρασιατικήν καταστροφήν καὶ τὰ ἐσωτερικά γεγονότα πού τήν ἠκολούθησαν ὁ Μεταξάς εἰς συνέντευξίν του («Ἐλεύθερον Βῆμα», 9 Σεπτ. 1922) θεωρεῖ ἀναγκαίαν τήν ἐνότητα τοῦ Ἔθνους εἰς τὰς κρίσιμους αὐτάς στιγμάς καὶ πιστεύει ἀκραδάντως, ὅτι ἠμπορεῖ νά σωθῆ ἡ Θράκη. Αἱ ἀπόψεις του ἐκφράζουν Ἐθνικήν πολιτικήν, ἐνῶ οἱ κομματιζόμενοι τυφλωμένοι ἀπό τὰ πάθη ὤξυναν τόν διχασμόν μέ ἀποτέλεσμα νά ἀπωλέσωμεν τήν Θράκην.

– Τίνα γνώμην ἔχετε διά τήν παρούσαν ἐσωτερικήν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος;

– *Εἶναι ἀξιοθρήνητος ἐξ αἰτίας ἰδίως τοῦ διχασμοῦ. Ἡ ἀνάγκη τῆς συνδιαλλαγῆς προβάλλει, ἐκ τῶν περιστάσεων πλέον, ἐπιτακτική καὶ ἐπείγουσα. Ἡ διαίρεσις ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ἴσως συντελεστής τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Πρωτεύει σήμερον νά ἐπέλθῃ ἡ διαλλαγή καὶ νά ἐπέλθῃ πλήρης. Ἀρκετά τὰ μέχρι τοῦδε θύματα τοῦ διχασμοῦ. Ἀλλά διά νά κατορθωθῆ πρέπει εἴτε νά ἐπιβληθῆ αὐθορμήτως ὑπό τοῦ λαοῦ, ἀπαυδήσαντος νά ὠθηται εἰς ἀλληλοσπαραγμόν ἐκατέρωθεν ὑπό τῶν ἀδιαλλάκτων, εἴτε νά δώσῃ τό σύνθημα μία ἰσχυρά Κυβέρνησις, μέ ἰδίαν σταθεράν ἐθνικήν κατεύθυνσιν. Διαλλαγή ὁμως δέν εἶναι λέξις κενή. Εἶναι ἡ ἐξασφάλις ὅλων ἀδιακρίτως τῶν ἀτόμων καὶ ἡ παγίωσις μιᾶς ὀριστικῆς καὶ δικαίας τάξεως. Ἀπαιτεῖ σθένος, στοργήν καὶ πίστιν εἰς τό ἐναῖον τῆς φυλῆς. Μόνον ἂν ἐξαρθῶμεν μέχρι τοῦ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου τῆς σωτηρίας τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, δύ-*

ναται νά συντελεσθή. Τό ἔργον εἶναι δύσκολον. Ἐκεῖνος, ὁμως, ὅστις θά κατορθώσῃ νά καταστήσῃ πραγματικότητα τήν διαλλαγὴν καί δέν θ' ἀπομείνῃ εἰς τό στάδιον τῶν λόγων καί τῶν προθέσεων, θά ανταποκριθῇ εἰς τόν ὑποσυνείδητον πόθον τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου. Διότι θά μᾶς ἔχῃ θεραπεύσει ἀπό τό βαρῦ νόσημα ἐκ τοῦ ὁποίου φθίνομεν καί θά ἔχῃ θέσει τήν πρωταρχικήν βάσιν διὰ τήν ἀνασυγκρότησιν. Διότι θά ἔχῃ ἐπιτύχει τήν ἔνωσιν ὄλων τῶν ἔθνικῶν δυνάμεων εἰς κοινήν προσπάθειαν. Καί ἐπομένως καί τήν αὐτόματον αὔξισιν τῆς ἀξίας τῆς ἑλληνικῆς φιλίας, ἡ ὁποία σήμερον, ὅπως κατήντησε μέ τήν διαίρεσιν καί τά ἀποτελέσματά της, ἀμφιβάλλω ἄν εἶναι πολύ ἔλκυστική καί δι' ἐκείνους ἀκόμη ὅσοι ἕως τώρα ἔδειξαν ὅτι ρέπουσιν πρός αὐτήν.

– Θεωρεῖτε δυνατήν τήν σωτηρίαν τῆς Θράκης;

– Ἀδιστάκτως ναί, ἀλλ' ὑπό δρους. Πρέπει πρωτίστως ὁ διεθνῆς κόσμος καί οἱ φίλοι μας νά πεισθοῦν ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι στρατιωτικῶς εἰς θέσιν νά κρατήσῃ τήν Θράκην. Παρά τά λυπηρά συμβάντα νομίζω ὅτι ἡ ὑλική ζημία τοῦ στρατοῦ μας δέν εἶναι μεγάλη. Φρονῶ ὅτι στρατηγικῶς ἡ διατήρησις τῆς Θράκης εἶναι εὐκόλος. Ἀλλά ὑπό μίαν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν. Ἐάν τό ἠθικόν τῶν ἀνδρῶν ἐπανέλθῃ καί ἀναγεννηθῇ παρ' αὐτοῖς ἢ αὐτοπεποιθῆσι. Ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἠθικοῦ τοῦ στρατοῦ πρέπει νά εἶναι τό πρῶτον μέλημα τῆς Κυβερνήσεως. Δέν δύναται ὁμως τό ἀποτέλεσμα τοῦτο νά ἐπέλθῃ δι' ἐπιδράσεως μακρόθεν ἐξ Ἀθηνῶν καί δι' ἐγκυκλίων. Χρειάζεται ἀμεσος ἐπαφή μέ τό σράτευμα. Χρειάζεται δέ καί δι' αὐτό πίστις καί θέλησις. Ἀλλά καί μεγάλη ταχύτης, ἀμεσος ἐνέργεια.

– Νομίζετε ότι αρκεί ή στρατιωτική ανασύνταξις διά νά διαφυλαχθῆ ἡ Θράκη;

– Όχι. Τοῦτο εἶναι τό μᾶλλον ἐπειγόν. Ἄλλ' ὄχι καί τό μόνον. Πρέπει νά συμβαδίσῃ πρός αὐτό διπλωματική δραῖσις ἔντονος, ἡ ὁποία νά ἀποβλέψῃ εἰς ἓνα σταθερόν σκοπόν: νά φέρῃ τήν Ἑλλάδα εἰς ἐπαφήν μέ τάς Συμμάχους Δυνάμεις, ἀλλά μέ ὄλας τάς Συμμάχους Δυνάμεις. Δέν ἐννοῶ δέ -- προσέξατε καλά -- ἐπαφήν περιοριζομένην εἰς φιλοφρονήσεις ἤ ἔτι ὀλιγώτερον εἰς προθέσεις μόνον ἐκ μέρους μας, ἀλλά πραγματικὴν καί οὐσιαστικὴν ἐπαφήν συμφερόντων. Τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον τόσον διά τήν Θράκην σήμερον, ὅσον καί διά τήν στερέωσιν καί ἐξασφάλισιν τοῦ μέλλοντος. Ὁ πολιτικός, ὅστις ἀναλαμβάνων τήν ἀρχήν λησμονεῖ καί παραγκωνίζει τήν σημασίαν τοῦ πράγματος ἐργάζεται ἐναντίον τοῦ ἔθνους. Διότι ἀπασχολεῖ χρόνον πολῦτιμον.

Χαιρετισμὸς εἰς τὸν νεκρὸν Βενιζέλου

Τὴν 22αν Ἀπριλίου 1936, εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βουλῆς, ἐτελέσθη τὸ πολιτικὸν μνημόσυνον τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου. Ὁ Μεταξᾶς, ὡς πρωθυπουργὸς ἀνήλθεν εἰς τὸ βῆμα καὶ ὠμίλησεν ὡς ἑξῆς:

Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Σπανίως, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐμφανίζονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἰσχυροὶ ἄνδρες ὡς ἰσχυρά μετέωρα, εἰς ἄλλους ἐμπνέοντα σεβασμὸν καὶ εἰς ἄλλους τὸ δέος. Ἐνώπιον τοιούτων ἀνδρῶν διαιροῦνται αὐτομάτως οἱ ἄνθρωποι εἰς φίλους καὶ ἐχθρούς. Οὐδεὶς μένει ἀδιάφορος, οὐδεὶς μένει οὐδέτερος. Πᾶς τις, ἂν δέν εἶναι ἐνθουσιώδης φίλος των θά εἶναι ἄσπονδος ἐχθρὸς των. Ὁ περὶ αὐτοὺς ἀγὼν δέν σταματᾷ οὔτε πρὸ τοῦ θανάτου. Συνεχίζεται περὶ τὸν νεκρὸν των, περὶ τὴν σκιάν των, περὶ τὴν μνήμην των.

Τοιαύτη μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ φυσιογνωμία ὑπῆρξεν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Ἔδωκε τὸ ὄνομά του καὶ ἔθεσε τὴν σφραγίδα του εἰς ὀλόκληρον τὴν περίοδον τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ αὐτὸν προέρχεται ἡ ὀνομασία τῶν ὀπαδῶν του. Ἀπὸ αὐτὸν προέρχεται ἡ ὀνομασία τῶν ἀντιπάλων του. Μὲ τὸ ὄνομά του συνδέεται ἀναποσπάτως ἡ ὠραιότερα καὶ τραγικώτερα ἐποχὴ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Πῶς εἶναι δυνατόν νά κρίνη ἀμερολήπτως ἢ σύγχρονος γενεὰ τοιαύτας μεγάλας φυσιογνωμίας;

Ἄλλὰ ὑπάρχει μία μεγάλη σελὶς τῆς ἱστορίας πρὸ τῆς ὁποίας κύπτουσιν εὐλαβῶς καὶ φίλοι καὶ ἐχθροί. Ἡ ἐποχὴ δηλαδὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, σηματοφόρος τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος, ἠγού-

μενος τῆς πολιτικῆς της, ἐνέπνευσεν εἰς τό Ἔθνος τήν αὐτοπεποίθησιν καί τό ὤθησε πρὸς τήν νίκην καί τήν δόξαν.

Τό τέλος του ὑπῆρξεν ὄντως τραγικόν. Ἀλλά ἡ τελευταία του κραυγή, ἀπευθυνομένη εἰς πάντας, φίλους καί ἐχθρούς, ὑπῆρξεν ἀληθῶς Ἑλληνική κραυγή. Ἡ κυβερνησις πλήρης συγκινήσεως ἐκφράζει πρὸς τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ ὁπαδοὺς καί φίλους του τά βαθύτατα αὐτῆς συλλυπητήρια.

Ἡ φύσις τοῦ κομμουνιστικοῦ κινδύνου

Εἶναι πράγματι ἀξιοπρόσεκτος ἡ ἀνάλυσις, πού ἔκανε ὁ Μεταξᾶς εἰς συνέντευξίν του («Καθημερινή», 16 Σεπτ. 1936) σχετικῶς πρὸς τὴν φύσιν τῶν κινδύνων πού διέτρεχε τὸ Ἕθνος ἀπὸ τὸν κομμουνισμόν. Ἡ φύσις ἐκείνων τῶν κινδύνων ἔχει πάντα ἐπίκαιρον σημασίαν, διότι ὅσον ὑπάρχει κομμουνισμός πάντα θά ἐγκυμονοῦνται παρόμοιοι κίνδυνοι.

– Ἀλλά ὑπάρχουν, κύριε Πρόεδρε, οἱ φρονούντες ὅτι οἱ κοινωνικοὶ κίνδυνοι πού σᾶς ᾤθησαν εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς 4ης Αὐγούστου παρεστάθησαν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον. Ποία εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἁποψίς σας;

– Ὅτι οἱ κίνδυνοι εἶναι πολὺ μεγαλύτεροι παρ' ὅσον τοὺς φαντάζονται οἱ ἔχοντες τὰς ἀμφιβολίας αὐτάς. Ἐγὼ δὲν λέγω ὅτι οἱ Κομμουνισταὶ θά ἐκήρυσσαν τὴν 5ην Αὐγούστου ἐπανάστασιν, ὅτι θά ἐπεκράτουν καὶ ὅτι θά ἐλάμβανον τὴν ἐξουσίαν εὐθύς ἀμέσως. Λέγω ὁμῶς ὅτι θά ἐδημιουργοῦσαν τοιαύτην ἀναταραχὴν εἰς τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα καὶ κατὰ βαθμιαίαν προέκτασιν εἰς τὰ μικρότερα, ὥστε θά εἰσερχώμεθα χωρὶς καλά-καλά νά τὸ καταλάβωμεν εἰς ἀτμόσφαιραν ἐπαναστατικὴν ἀπὸ τὴν ὁποίαν δυστυχῶς δὲν θά ἦτο δυνατόν νά ἐξέλθωμεν δίχως αἱματοχυσίαν. Διότι ὅσας χειροπέδας καὶ ἂν ἐπερνοῦσε εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κράτους ὁ κοινοβουλευτισμός μετὰ τὰς Ἐπιτροπὰς του, τοὺς κομματικούς ἐκπροσώπους κ.λπ., τὸ κράτος αὐτὸ κάποιαν ὥραν θά εὐρίσκετο ὑποχρεωμένον ἔστω καὶ διὰ τῶν ὀπλων νά περιώσῃ τὴν τάξιν. Καὶ θά κατέστελλε ἡ

τοιαύτη πολεμική πλέον επέμβασις τήν μαχητικήν ἔκφρασιν τοῦ κινήματος, ἀλλά θά ἐδημιουργοῦσε ἥρωας καί μάρτυρας καί τό αἷμα θά διώγωνε τό ρεῦμα τῶν δυσηρησθημένων καί θά ἐτόνωνε τήν ἐπαναστατικήν ψυχολογίαν καί ἀτμόσφαιραν καί ἐνῶ οἱ κομμουνισταί θά ἐκέρδιζαν ἴσως τήν συμπάθειαν καί τῶν συντηρητικῶν ἐργατῶν, τά λεγόμενα ἀστικά κόμματα, μέ ἠλαττωμένον τό πολιτικόν αἰσθητήριον, θά ἐνίσχουν τήν κατά τῆς Κυβερνήσεως δυσαρέσκειαν, διά νά προκαλέσουν τήν πῶσιν τῆς, φανταζόμενα ὅτι αὐτά θά ἦσαν οἱ διάδοχοί τῆς. Ἄλλ' ἐπλανῶντο. Διότι ἂν διεδέχοντο τήν κυβέρνησίν μου, θά τήν διεδέχοντο διά χρονικόν διάστημα ἐλαχιστότατον καί θά ἐπαιζον τόν τραγικόν ρόλον τοῦ Κερένσκυ. Τόν λόγον πλέον θά εἶχον τά στοιχεῖα τῆς ἄκρας ἀριστεράς. Διότι τὰς ὥρας τῆς πολιτικῆς ὀξύτητος, λέγει ὁ μέγας ἱστορικός Ράνκε, δέν ἐπικρατοῦν ποτέ αἱ διαλλακτικαί μέσαι καταστάσεις ἀλλ' οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀδιαλλαξίας. Ἐάν προσέξη κανεῖς τά ἐλατήρια τῆς ἀπεργιακῆς κινήσεως τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Αὐγούστου, θά ἴδῃ ὅτι ἦσαν καθαρῶς πολιτικά. Ἔτρεμαν οἱ κομμουνισταί ὅταν ἐσκέπτοντο ὅτι ἡ Κυβέρνησις μου θά ἐψήφιζε τόν νόμον περί ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας καί περί καταστάτου ὀρίου ἡμερομισθοῦ. Διότι μέ κανέναν τρόπον δέν θά ἠθελαν μία Κυβέρνησις μή κομμουνιστική νά εὐεργετήσῃ τήν ἐργατικήν τάξιν. Ἦτο ζήτημα πελατείας καί οἱ κομμουνισταί δέν θά μοῦ συνεχώρουν ποτέ νά τοῦς πάρω τοῦς πελάτας των.

— Ἄλλά δέν ἐβλεπαν οἱ κομμουνισταί, κύριε Πρόεδρε, ὅτι τοιαῦται πολιτικά ἀκρότητες θά ἔθουν καί ὑμᾶς εἰς ἄκρας ἀποφάσεις, πράγμα πού βεβαίως δέν θά τοῦς συνέφερε;

– Βεβαίως τό ἔβλεπαν. Καί ἤμπορῶ νά εἶπω ὅτι ἦσαν οἱ μόνοι πού ἔκαμαν πραγματικήν διαπίστωση τῆς καταστάσεως. Ἐνθυμούμαι ἑναβράδευκατά τήν διακοπήν μιάς κουραστικῆς καί ὀλίγον θυελλώδους συνεδριάσεως τῆς κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς τί μοῦ εἶπαν δύο κομμουνισταί βουλευταί. Εἶχα βγῆ στόν διάδρομο στενοχωρημένος ἀπό τήν ἀφόρητον αὐτήν κατάστασιν, ὅταν μέ ἐπλησίασαν οἱ κ.κ. Γληνός καί Πορφυρογένυης:

«Σᾶς κάνουν δυσκολίες, κύριε Πρόεδρε, μοῦ εἶπαν... ἀλλά ἐμεῖς δέν θά σᾶς ἐνοχλήσωμεν εἰς τό παραμικρόν, διότι γνωρίζομεν πολύ καλά πού τείνετε καί τί ἐπιδιώκετε».

Ἐννοοῦσαν –συνέχισε ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως– ὅτι δέν θά μοῦ ἔδιδαν ἠθικά ἐρείσματα διά μίαν πολιτικήν ἔξω τῶν κοινοβουλευτικῶν πλαισίων. Ἀλλά ποίαν σημασίαν εἰς τάς περιστάσεις αὐτάς ἠμποροῦν νά ἔχουν διαβεβαιώσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ὅταν ἄλλοι πιά ἀδιάλλακτοι παράγοντες δημιουργοῦν πραγματικές καταστάσεις, ἀπεργάζονται γεγονότα καί δημιουργοῦν ἕνα ρεῦμα πού δέν ἔχουν τήν δύναμιν νά ἀνακόψουν ἕνας ἢ δύο ἢ δέκα ἄνθρωποι υἱοθετοῦντες διάφορον τακτικήν; Διότι ἐνῶ τοιαῦτα ἔλεγον δύο βουλευταί, ἐπραγματοποιεῖτο ἡ ἔνωσις τῆς Γενικῆς καί τῆς Ἐνωτικῆς Συνομοσπονδίας. Δι' ὅσους σκέπτονται πολιτικά καί εἶναι λυτρωμένοι ἀπό κάθε ρωμαντικήν σκέψιν, ἡ ἔνωσις αὐτή οὐδέν ἄλλο ἐσήμαινε παρά νίκη τῆς ἀριστερᾶς ἀδιαλλαξίας. Ὅταν ὁ Θεός θά ἔλεγε τοπικήν ἀπεργίαν, ὁ Καλομοίρης καί ὁ Εὐαγγέλου θά ἦσαν ἀπό τά πράγματα ὑποχρεωμένοι νά ὑποστηρίξουν γενικωτέραν ἀπεργίαν, διά νά μή χαρωπηρισθοῦν συντηρητικοί καί χάσουν τήν ἐργατικήν πελατείαν των. Μεταξὺ δηλαδή τῶν ἐκπροσώπων τῶν δύο διοικήσεων δέν ἀπέμενε παρά ὁ δρόμος τοῦ συναγωνισμοῦ εἰς τήν

ἀδιαλλαξίαν. Συνέπεια αὐτοῦ τοῦ γάμου ἦτο ἡ ἀπεργιακὴ κίνησις τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Ἰουλίου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Αὐγούστου, κίνησις στρεφομένη ἀνευθυριάστως ἐναντίον τῶν ὑπὲρ τῆς ἐργατικῆς τάξεως μέτρων τῆς Κυβερνήσεως. Ἄλλὰ ὅλοι αὐτοὶ εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν ἑκαμνῶν ἕνα λάθος: Ὑπελόγιζαν κακὰ τὴν ὥραν τῆς ἀντιδράσεώς μου. Τὴν ὑπελόγιζαν δώδεκα ὥρας βραδύτερον. Ἐνόμισαν ὅτι ἐγὼ θὰ ἐπερίμενον τὸ τελεσίγραφον, τὴν ἐκδήλωσιν τῶν αἱματηρῶν ταραχῶν διὰ τὴν ἐπέμβω. Ἄλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς δέν ἤθελον. Διότι ἔργον τοῦ κυβερνήτου δέν εἶναι νὰ ὠθῆ τὸν λαὸν πρὸς τὴν αἱματοχυσίαν, ἀλλὰ νὰ τὴν προλαμβάνῃ καὶ ν' ἀποκαθιστᾷ τὴν τάξιν ἀναιμάκτως. Δι' αὐτὸ τοὺς ἐπρόλαβα καὶ ἐξεδηλώθην δώδεκα ὥρας ἐνωρίτερον.

Λόγος πρὸς τοὺς ἰδιοκτητὰς καὶ ἀρχισυντάκτας τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου εἰς τὸ Γενικόν Στρατηγεῖον

Τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου 1940 ὁ Μεταξὸς ἐκάλεσεν τοὺς ἰδιοκτητὰς τύπου καὶ τοὺς ἀρχισυντάκτας τῶν ἐφημερίδων εἰς τὸ Στρατηγεῖον καὶ τοὺς εἶπεν:

Κύριοι,

Ἐχω λογοκρισίαν καὶ ἤμπορῶ νὰ σᾶς ὑποχρεώσω νὰ γράφετε μόνον ὅ,τι θέλω. Αὐτὴν τὴν ὥραν δμως, δέν θέλω μόνον τὴν πέννα σας. Θέλω καὶ τὴν ψυχὴν σας. Γι' αὐτὸ σᾶς ἐκάλεσα σήμερα γιὰ νὰ σᾶς μιλήσω μὲ χαρτιὰ ἀνοιχτά. Θὰ σᾶς εἰπῶ τὰ πάντα. Θὰ σᾶς εἰπῶ ἀκόμη καὶ τὰ μεγάλα μου πολιτικά μυστικά. Θέλω νὰ ξέρετε καὶ σεῖς ὅλα τὰ σχετικά μὲ τὴν ἐθνικὴν μας περιπέτειαν, ὥστε νὰ γράφετε, ὄχι συμμορφούμενοι πρὸς τὰς ὁδηγίας μου, ἀλλὰ ἐμπνεύμενοι εἰς τὴν προσωπικὴν σας πίστιν ἀπὸ τὴν γνώσιν τῶν πραγμάτων.

Σᾶς ἀπαγορεύω νὰ ἀνακοινώσετε σχετικά τὸ παραμικρόν εἰς ὅποιονδήποτε. Ἀπολύτως καὶ γιὰ ὅποιονδήποτε λόγον. Κάθε παράβασις αὐτῆς τῆς ἐντολῆς μου θὰ ἔχη διὰ τὸν ὑπεύθυνον –καὶ νὰ εἴσθε βέβαιοι ὅτι θὰ εὔρεθῃ ὁ ὑπεύθυνος– τὰς συνεπειὰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἔχη σὲ πόλεμο ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ Ἔθνους ἢ προδοσία ἐνός μεγάλου μυστικοῦ, ἔστω καὶ αὐτὸ ἂν ἐγινε ἀπὸ ἀφέλειαν, καὶ χωρὶς τὴν παραμικρὴ κακὴ πρόθεσιν. Φυσικά ἔχω τὸ λόγο σας...

Μὴ νομίζετε ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ ΟΧΙ πάρηθηκε ἔτσι σὲ μιὰ στιγμῇ. Μὴ φαντασθῆτε ὅτι ἐμπήκαμε στὸν πόλεμον αἰφνιδιαστικά. Ἡ ὅτι δέν ἐγινε πᾶν ὅ,τι ἔπρεπε

καί ἠμποροῦσε νά γίνῃ διά νά τόν ἀποφύγωμεν.

Ἄπό τήν ἐποχὴν τῆς καταλήψεως τῆς Ἀλβανίας, τό Πάσχα πέρυσι, τό πράγμα ἄρχισε νά φαίνεται. Ἄπό τόν περασμένον Μάϊο τό εἶπα καθαρά στόν κ. Γκράτσι, ὅτι ἂν προσεβαλλόμεθα εἰς τά ἔθνικά κυριαρχικά μας δικαιώματα, θά ἀντιστάμεθα ἀντί πάσης θυσίας καί δι' ὄλων μας τῶν μέσων.

Συγχρόνως ὅμως μοῦ ἤρχοντο ἀπό τήν Ρώμην, ἀπό τήν Βουδαπέστην, ἀπό τά Τίρανα, ἀπό παντοῦ, πληροφορίαι ἀντίθετοι.

Εἰς τās 15 Αὐγούστου ἐγινε ὁ τορπιλλισμός τῆς «Ἑλλης». Γνωρίζετε ὅτι ἀπό τήν πρώτην στιγμήν διεπιστώθη ὅτι τό ἐγκλημα ἦτο ἰταλικόν. Ἐν τούτοις δέν ἐπετρέψαμεν νά γνωσθῇ ὅτι εἴχομεν καί τās ὑλικάς πλέον ἀποδείξεις περὶ τῆς ἐθνικότητος τοῦ ἐγκληματίου. Συγχρόνως ὅμως διέταξα τά ἀντιτορπιλλικά, τά ὁποῖα συνώδευαν τά πλοῖα πού μετέφερον τούς προσκυνητάς ἀπό τήν Τήνον μετὰ τό ἐγκλημα, ἂν προσβληθοῦν ἀπό ἀεροπλάνα ἢ ὀπωσδήποτε ἄλλως, νά κάμουν ἀμέσως χρῆσιν τῶν ὄπλων των.

Θά σᾶς ἀποκαλύψω τώρα, ὅτι τότε διέταξα νά βολιδοσκοπηθῇ καταλλήλως τό Βερολῖνον. Μοῦ διεμηνύθη ἐκ μέρους τοῦ Χίτλερ ἡ σύστασις νά ἀποφύγω οἰονδήποτε μέτρον δυνάμενον νά θεωρηθῇ ἀπό τήν Ἰταλίαν πρόκλησις. Ἐκαμα τό πᾶν διά νά μή μποροῦν οἱ Ἰταλοὶ νά ἐμφανισθοῦν ὡς δυνάμενοι νά ἔχουν ὄχι ἀφορμάς εὐλόγους, ἀλλ' οὔτε εὐλογοφανές παράπονον ἐκ μέρους μας, ἂν καί ἀπό τήν πρώτην στιγμήν ἀντελήφθην τί πράγματι ἐσήμαινεν ἡ ὄλις ἀόριστος σύστασις τοῦ Βερολίνου. Σεῖς καλύτερον παντός ἄλλου γνωρίζετε ὅτι ἔκαμα τό πᾶν διά νά μή δώσωμεν ἀφορμὴν ἐμφανίσεως τῆς Ἰταλίας ὡς δυναμένης νά ἔχη οὔτε εὐλογοφανεῖς κἂν ἀφορμάς αἰτιάσεων. Λόγω τοῦ ἐπαγγέλματός σας ἔχετε παρακολουθήσει εἰς ὄλες τίς λεπτομέρειες τήν

ιστοριάν τῶν ἀτελειώτων ἰταλικῶν προκλήσεων, δημοσιογραφικῶν καί ἄλλων, ἀλλά καί τήν χριστιανικήν ὑπομονήν τήν ὁποίαν ἐτηρήσαμεν προσποιούμενοι ὅτι δέν τίς καταλαβαίνουμε, περιοριζόμενοι μόνον σέ δημοσιογραφικᾶς ἀνασκευᾶς τῶν ἰταλικῶν ἐναντίον μας κατηγοριῶν.

Ὁμολογῶ ὅτι ἐμπρός εἰς τήν φοβερᾶν εὐθύνην τῆς ἀναμίξεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τέτοιον μάλιστα πόλεμον, ἔκρινα πῶς καθήκον μου ἦτο νά δῶ ἐάν θά ἦτο δυνατόν νά προφυλάξω τόν τόπον αὐτόν, ἔστω καί διά παντός τρόπον, ὁ ὁποῖος θά συνεβιβάζετο μέ τά γενικώτερα συμφέροντα τοῦ Ἑθνους. Εἰς σχετικῆς βολιδοσκοπήσεις πρός τήν κατεύθυνσιν τοῦ Ἄξονος, μοῦ ἐδόθη νά ἐννοήσω σαφῶς ὅτι μόνη λύσις θά ἤμπορούσε νά εἶναι μία ἐκουσία προσχώρησις τῆς Ἑλλάδος εἰς τήν «Νέαν Τάξιν». Προσχώρησιν πού θά ἐγένετο λίαν εὐχαρίστως δεκτῆ ἀπό τόν Χίτλερ, ὡς «ἐραστήν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος». Συγχρόνως, ὁμως, μοῦ ἐδόθη νά ἐννοήσω, ὅτι ἡ ἐνταξις εἰς τήν Νέαν Τάξιν προϋποθέτει προκαταρκτικήν ἄρσιν ὅλων τῶν παλαιῶν διαφορῶν μέ τούς γείτονάς μας, καί, ναι μέν αὐτό θά συνεπῆγετο φυσικά θυσίας πινᾶς διά τήν Ἑλλάδα, ἀλλά αἱ θυσίαι θά ἔπρεπε νέ θεωρηθοῦν ἀπολύτως «ἀσήμαντοι» ἐμπρός εἰς τά «οἰκονομικά καί ἄλλα πλεονεκτήματα», τά ὁποῖα θά εἶχεν διά τήν Ἑλλάδα ἡ Νέα Τάξις εἰς τήν Εὐρώπην καί εἰς τήν Βαλκανικήν. Φυσικά, μέ πᾶσαν περίσκεψιν καί ἀνεπισημῶς ἐπεδίωξα δι' ὅλων τῶν μέσων νά κατατοπισθῶ συγκεκριμένως ποῖαι θά ἦσαν αἱ θυσίαι αὐταί, μέ τᾶς ὁποίας ἡ Ἑλλάς θά ἔπρεπε νά πληρώσῃ τήν ἀτίμωσιν τῆς ἐξ ἰδίας θελήσεως προσφορᾶς τῆς, νά ὑπαχθῆ εἰς τήν Νέαν Τάξιν. Μέ καταφανῆ προσπάθειαν ἀποφυγῆς σαφοῦς καθορισμοῦ, μοῦ ἐδόθη νά καταλάβω ὅτι ἡ πρός τούς Ἕλληνας στοργή τοῦ Χίτλερ ἦτο ἡ ἐγγύησις ὅτι αἱ θυσίαι αὐταί περῶρίζοντο «εἰς τό

ἐλάχιστον δυνατόν». Ὅταν ἐπέμεινα νά κατατοπισθῶ πόσον, ἐπί τέλους, θά μπορούσε νά εἶναι αὐτό τό «ἐλάχιστον», τελικῶς, μᾶς ἐδόθη νά καταλάβωμεν, ὅτι τοῦτο συνίστατο εἰς μερικᾶς ἱκανοποιήσεις πρὸς τὴν Ἰταλίαν δυτικῶς μέχρι Πρεβέζης, ἴσως καί πρὸς τὴν Βουλγαρίαν, ἀνατολικῶς μέχρι Δεδεαγάτς.

Δηλαδή, θά ἔπρεπε, διὰ νά ἀποφύγωμεν τὸν πόλεμον, νά γίνωμεν ἐθελονταί δούλοι καί νά πληρώσωμεν αὐτὴν τὴν τιμὴν...(!) μέ τό ἀπλωμα τοῦ δεξιῦ χεριοῦ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀκρωτηριασμόν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, καί τοῦ ἀριστεροῦ ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν.

Φυσικά, δέν ἦτο δύσκολον νά προβλέψῃ κανεὶς ὅτι εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν, οἱ Ἄγγλοι θά ἐκοβαν καί αὐτοὶ τὰ πόδια τῆς Ἑλλάδος. Καί μέ τό δίκαιόν των. Κυρίαρχοι πάντοτε τῆς θαλάσσης, δέν θά παρέλειπαν, ὑπερασπίζοντες πλέον τὸν ἑαυτόντων, ἔπειτα ἀπὸ μίαν τοιαύτην αὐτοδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς ἐχθρούς των, νά καταλάβουν τὴν Κρήτην καί τὰς ἄλλας νήσους μας τοῦλάχιστον. Τό συμπέρασμα αὐτό δέν προέκυπτεν μόνον ἀπὸ τὴν πλέον ἀπλὴν λογικὴν, ἀλλὰ καί ἀπὸ ἀσφαλεῖς καί βεβαίαις πληροφορίας ἐξ Αἰγύπτου, καθ' ἃς εἶχεν ἤδη προμελετηθῆ καί ἀντιμετωπισθῆ ἡ ἐνέργεια πού θά ἔπρεπε νά γίνῃ ὡς φυσικόν ἐπακόλουθον πάσης τυχόν ἐκουσίας ἢ ἀκουσίας συνεργασίας τῆς Ἑλλάδος μέ τὸν Ἄξονα, εἰς τὰς Ἑλληνικὰς νήσους καί πρὸς παρεμπόδιον ἐν περὶ τῆς δυνατότητος διὰ τὸν Ἄξονα νά τὰς χρησιμοποιήσῃ.

Δέν δύναμαι ἀφ' ἑτέρου νά μὴ παραδεχθῶ, ὅτι εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν τό δίκαιον δέν θά εὕρισκετο μέ τό μέρος τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἀθηνῶν καί νά μὴ ἀναγνωρίσω, ὅτι τότε ὁ λαός δικαίως θά ἐτάσσετε ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία διὰ νά τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ τὸν πόλεμον θά τὸν κατεδίκαζεν εἰς ἐθελου-

σίαν υποδούλωσιν μετ' ἔθνικου ἀκρωτηριασμοῦ.

Αὐτὴ ἡ δῆθεν προφύλαξις θά ἦτο διὰ τὴν τύχην τῆς, εἰς τὸ μέλλον, Ἑλληνικῆς φυλῆς πλέον ὀλεθρία καὶ ἀπὸ τὰς χειροτέρας ἔστω συνεπειάς ὁποιουδήποτε πολέμου. Τὸ δίκαιον, λοιπόν, δέν θά ἦτο μέ τὸ μέρος τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐάν ἡ τελευταία ἐνήργει κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Βερολίνου, πού ἀνέφερα. Τὸ δίκαιον θά ἦτο μέ τὸ μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ὁ ὁποῖος δικαίως θά κατεδίκαζεν αὐτὴν καὶ τῶν Ἄγγλων, οἱ ὁποῖοι ὑπερασπιζόντες τὴν ὑπαρξίν των, ἐπίσης δικαίως θά ἐλάμβανον τὰ μέτρα πού ἐφέροντο ἔχοντες μελετήσῃ, εἰσακούοντες ἄλλως τε τὰς δικαίας αἰτιάσεις τῶν Ἑλλήνων, οἵα θά προέκυπτον ἐν καιρῷ, ἂν ἐδίδετο ἡ εὐλογος αὐτῇ ἀφορμή.

Θά ἐδημιουργοῦντο ἔτσι ὄχι δύο, ὅπως τὸ 1916, ἀλλὰ τρεῖς αὐτὴν τὴν φοράν Ἑλλάδες. Πρῶτῃ θά ἦτο ἡ «ἐπίσημος τῶν Ἀθηνῶν», ἡ ὁποία θά εἶχε φθάσει εἰς τὴν πώρωσιν καὶ τὸ κατάντημα, διὰ νά ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον, νά δεχθῇ νά γίνῃ ἐβελοντῆς δοῦλος, πληρώνουσα μάλιστα τὴν τιμὴν αὐτὴν καὶ μέ τὴν συγκατάθεσιν τῆς νά αὐτοακρωτηριασθῇ τραγικώτατα, παραδίδουσα εἰς τὴν δουλειαν πληθυσμούς ἀμιγῶς Ἑλληνικούς καί, μάλιστα δύναμαι νά εἶπω, τοὺς Ἑλληνικωτέρους τῶν Ἑλλήνων τοιοῦτους. Δευτέρα θά ἦτο ἡ πραγματικὴ Ἑλλάς. Δηλαδή ἡ παμψηφία τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ποτέ δέν θά ὑπεδέχετο τὴν ἐκουσίαν τοῦ υποδούλωσιν, πληρωνομένη, μάλιστα, μέ Ἐθνικόν ἀκρωτηριασμόν ἀφόρητον καὶ ἰσοδυναμοῦσαν μέ τὴν ὀριστικὴν ἀτίμωσιν καὶ μελλοντικὴν βεβαίαν ἐκμηδένισιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς ἐννοίας καὶ ὄντοτητος, ἐκμηδένισιν, πρῶτον ἠθικὴν καί, δεύτερον, ἐν συνεχείᾳ τῆς ἠθικῆς, καὶ ὕλικήν.

Τὸ ἔθνος οὐδέποτε θά συνεχῶρει εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Ἐθνικὴν Κυβέρνησιν τῆς 4ης Αὐγούστου τοιαύ-

την πολιτικήν. Τρίτη, τέλος, θά προέκυπτεν μία ἀκόμη Ἑλλάς, ἡ Ἑλλάς τὴν ὁποίαν δέν θά παρέλειπαν νά δημιουργήσουν, φυσικά μέ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ δημοκρατισμοῦ, οἱ δημοκρατικοὶ Ἕλληνες, ὑπὸ τὴν κάλυψιν τοῦ Βρετανικοῦ στόλου εἰς τὰς νήσους, Κρήτην καὶ τὰς ἄλλας. Ἡ τρίτη Ἑλλάς, ἡ «Δημοκρατική», θά εἶχε μέ τὸ μέρος της ὄχι μόνον τὴν πρόθυμον ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας, εἰς τὴν ὁποίαν θά ἔδιδε τὸ δικαίωμα νά καλύψῃ τὰς νήσους μας, καλυπτομένη καὶ ἡ ἴδια εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν, ἀλλὰ θά εἶχε μέ τὸ μέρος της καὶ τὸ Ἐθνικὸν δίκαιον. Ἡ ἠθική της δύναμις λοιπὸν θά ἀπερρόφα μοιραίως τὴν ἐπίσημον Ἑλλάδα, διότι θά διέθετεν ἡ τρίτη αὐτὴ Ἑλλάς, τὴν ἀνεπιφύλακτον ἐγκριωὶν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ἀνεπισημοῦ, τῆς «Δευτέρας Ἑλλάδος», τῆς Ἐθνικῆς δημοσίας γνώμης ἐν τῇ παμπηφίᾳ της.

Ἐξῆσα, κύριοι, τὴν περίοδον τοῦ Ἐθνικοῦ Διχασμοῦ, ποῦ ἐδημοουργήθη τὸ 1916, δταν ἀπὸ τὴν κατάστασιν ἐκείνην προέκυψαν δύο Ἑλλάδες, ἡ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸν κίνδυνον ἀπὸ μίαν διαιρέσιν τῆς Ἑλλάδος προκύπτουσιν συνεπεία τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ὅπως ἡ διαίρεσις τοῦ 1916 προέκυψε συνεπεία τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, μίαν νέαν διαιρέσιν, μάλιστα πολὺ τραγικωτέραν, διότι, ὅπως τὴν ἐσμαγράφησα, δέν θά εἶναι κἄν διχασμὸς ἀλλὰ τριχοτομισμὸς.

Τὸν κίνδυνον αὐτὸν θεωρῶ, κύριοι, διὰ τὸ ἔθνος καὶ τὸ μέλλον του ἀσυγκρίτως χειρότερον ἀπὸ τὸν πόλεμον, ἔστω καὶ αὐτὸν τὸν πόλεμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶναι δυνατὸν καὶ δουλωμένη ἀκόμη νά βγῇ προσωρινῶς ἡ Ἑλλάς. Λέγω προσωρινῶς, διότι πιστεύω ἀκράδαντα, ὅτι τελικῶς ἡ νίκη θά εἶναι μέ τὸ μέρος μας.

Διότι οἱ Γερμανοὶ δέν θά νικήσουν. Δέν μπορεῖ νά νικήσουν. Ὑπάρχουν πολλὰ ἐμπόδια.

Ἡ Ἑλλάς εἶναι ἀποφασισμένη νά μὴν προκαλέσῃ μέν, μέ κανέναν τρόπον, κανένα, ἀλλά καί μέ κανένα τρόπο νά μὴν ὑποκύψῃ. Πρὸ παντός εἶναι ἀποφασισμένη νά ὑπερασπίσῃ τὰ ἐδάφη της, ἔστω καί ἂν πρόκειται νά πέσῃ. Ἡδὴ δέ, ἡ ἀπόφασίς της αὐτὴ καί ἡ πολιτικὴ της αὐτὴ, χάρις εἰς τὴν ὁποῖαν ἀπρόκλητα προσεβλήθη, χάρισαν σὸν τόπον καί σὸν Λαόν μας τὸ πλέον ἀνεκτίμητον τῶν ἀγαθῶν καί τὸ μεγαλύτερον στοιχείον τῆς δυνάμεώς του. Αὐτὴ ἡ πολιτικὴ ἔδωκεν εἰς τὸν Λαόν τὴν ἀπόλυτην ψυχικὴ καί πανεθνικὴ ἔνωσίν του.

Σήμερα, ὁμως, ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν καί μερικοὶ ἄλλοι παράγοντες πού προδικάζουν τὴν τελικὴ μας νίκη. Ἡ Τουρκία δέν εἶναι ὅπως τὸ 1916 σύμμαχος τῶν Γερμανῶν, εἶναι σύμμαχος τῶν Ἀγγλων. Ἡ Βουλγαρία, βέβαια, ἐνεδρεύει καί τώρα ὅπως καί τότε, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει αὐτὴν τὴν ἐποχὴν, τοῦλάχιστον πρὸς τὸ παρόν, δέν τολμᾷ. Ὁ καιρὸς, ὁμως, δέν δουλεύει γιὰ τὸν Ἄξονα. Δουλεύει γιὰ τοὺς ἀντιπάλους του. Τέλος, διὰ τὴν Γερμανίαν ἡ νίκη θά ἦτο ἐν πάσῃ περιπτώσει δυνατὴ μόνο μέ κοσμοκρατορίαν.

Ἄλλ' ἡ κοσμοκρατορία διὰ τὴν Γερμανίαν κατέστη ὀριστικὰ ἀδύνατος σιὴν Δουνκέρκη. Ὁ πόλεμος διὰ τὸν Ἄξονα ἔχει χαθῆ, ἀπὸ τὴν στιγμήν πού ἡ Ἀγγλία διεκήρυξε: «Θά πολεμήσωμεν ἔστω καί μόνον εἰς τὸ νησί μας καί πέραν τῶν θαλασσῶν, θά πολεμήσωμεν μέχρι τῆς νίκης».

Ἄλλ' ἐπὶ πλέον καί ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πρέπει νά γνωρίζωμεν, ὅτι δέν πολεμοῦμεν μόνον διὰ τὴν νίκην, ἀλλά καί διὰ τὴν δόξαν.

Δέν ξέρω ἂν κανεὶς ἀντιβενιζελικός ἀπὸ σᾶς, εἶναι πάντοτε καὶ ἀδιάλλακτος.

«Εἶμαι ἐγώ, κύριε Πρόεδρε!» ἀπήντησεν εἰς ἀπὸ τοὺς συναδέλφους, πού παρίσταντο, γνωστότατος παλαιμάχος πάντοτε ἀσυμφιλίωτος καὶ ἀδιάλλακτος ἀνέκαθεν

ἀρθρογράφος τοῦ «Ἀντιβενιζελικοῦ στρατοπέδου».

– Λοιπόν, ἀκούστε γιά νά συνεννοηθοῦμε. Ἐγώ, κύριοι, ὅπως ἐπαρκῶς σᾶς ἐξήγησα, ἐτήρησα μέχρι σήμερον τήν πολιτικήν τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Κωνσταντίνου, δηλαδή τήν πολιτικήν τῆς ἀσθηρᾶς οὐδετερότητος. Ἐκαμα τό πᾶν διά νά κρατήσω τήν Ἑλλάδα μακράν τῆς συγκρούσεως τῶν μεγάλων κολοσσῶν.

Ἦδη, μετά τήν ἀδικον ἐπίθεσιν τῆς Ἰταλίας, ἡ πολιτική τήν ὁποίαν ἀκολουθῶ εἶναι ἡ πολιτική τοῦ ἀειμνήστου Βενιζέλου. Διότι εἶναι ἡ πολιτική τοῦ συντακτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος μέ τήν τύχην τῆς δυνάμεως, διά τήν ὁποίαν ἡ θάλασσα εἶναι ἀνέκαθεν, ὅπως εἶναι καί διά τήν Ἑλλάδα, ὄχι τό ἐμπόδιον πού χωρίζει, ἀλλά ἡ ὑγρά λεωφόρος πού συνδέει. Βέβαια εἰς τήν ἱστορίαν μας τήν νεωτέραν, δέν εἶχαμεν μόνον εὐγνωμοσύνης λόγους καί ἀφορμάς διά τήν Ἀγγλίαν, τῆς ὁποίας ἄλλως τε ἡ μεταπολεμική πολιτική, τῶν τελευταίων ἰδίως ἐτῶν, εἶναι πολιτική μεγίστων καί ἰστορικῶν Ἀγγλικῶν εὐθυνῶν. Ἀλλά τᾶς εὐθύνας τῆς ἡ Ἀγγλία τᾶς ἀποδίδει σήμερον εἰς τήν ὑπερήφανον ἀποφασιστικότητα λαοῦ μεγάλου, σῶζοντος τήν ἐλευθερίαν τοῦ κόσμου καί τοῦ πολιτισμοῦ. Διά τήν Ἑλλάδα, ἡ Ἀγγλία εἶναι ἡ φυσική φίλη καί ἐπανελημμένως ἐδείχθη προστάτρια, ἐνίοτε δέ ἡ μόνη προστάτρια. Ἡ νίκη θά εἶναι καί δέν ἡμπορεῖ παρὰ νά εἶναι δική τῆς. Θά εἶναι νίκη τοῦ Ἀγγλοσαξωνικοῦ κόσμου, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου ἡ Γερμανία, ἡ ὁποία ἀφού ἕως τώρα δέν ἠδυνήθη νά ἐπιτύχη ὀριστικόν ἀποτέλεσμα, εἶναι καταδικασμένη νά συντριβῇ. Διότι ἀπό τώρα καί πέρα ὁ ὀρίζων δέν πρέπει νά θεωρητῆι διά τόν ἄξονα ἀνέφελος, οὔτε πρὸς ἀνατολᾶς καί ἡ Ἀνατολή εἶναι πάντοτε μυστηριώδης. Πάντοτε ἦτο, ἀλλά σήμερον εἶπερ ποτέ εἶναι γεμάτη ἀπρόοπτα καί μυστήρια. Τελικῶς λοιπόν θά νικήσωμεν. Καί θέλω, φεύγοντας ἀπό τήν αἴθουσαν αὐτήν, νά

πάρετε μαζί σας δλην τήν δικήν μου απόλυτη βεβαιότη-
τα, οτι θά νικήσωμεν. Ἐν τούτοις, πρέπει νά σᾶς ἐπα-
ναλάβω ὅ,τι ἐπισημότερον διεκήρυξα ἀπό τήν πρώτην
στιγμῆν. Ἡ Ἑλλάς δέν πολεμᾷ διά τήν νίκην. Πολεμᾷ
διά τήν Δόξαν. Καί διά τήν τιμήν της. Ἐχει ὑποχρέωσιν
πρός τόν ἑαυτόν της νά μείνη ἀξία τῆς ἱστορίας της.

Ἡ Ἰταλία εἶναι μεγάλη δύναμις, ὅταν δέ προχθές
ἔγινε ἡ πρώτη ἀεροπορική ἐπιδρομή, ὁμολογῶ ὅτι μέ
ἐκπληξιν ἤκουσα εἰς σχετικῆν ἐρώτησίν μου, τήν ἀπά-
νησιν ὅτι τά ἐπιδραμόντα ἀεροπλάνα ἦσαν μόνον ἰτα-
λικά. Αὐτό φθάνει νά σᾶς δώσῃ νά καταλάβετε μέ ποιέες
ιδέες μπῆκα στόν πόλεμο.

Ἄλλά ὑπάρχουν στιγμές κατά τίς ὁποῖες ἕνας λαός
ὀφείλει, ἂν θέλῃ νά μείνῃ μέγας, νά εἶναι ἰκανός νά
πολεμήσῃ, ἔστω καί χωρίς καμμίαν ἐλπίδα νίκης. Μό-
νον διότι π ρ ε ε ι. Γνωρίζω, ὅτι ὁ Ἑλληνικός Λαός
δέν θά ἦτο δυνατόν νά δεχθῆ ἄλλον τι αὐτήν τήν στιγ-
μῆν. Διότι εἶναι ἐλεύθερος καί ἀπερίσπαστος εἰς τήν
φυσικήν εὐθυκρισίαν καί ὑπερηφάνειαν, ἐφ' ὅσον δέν
ἐδόθη εὐκαιρία νά θλωθῆ ἡ κρίσις του δι' ἀγοραίων
θορύβων καί παραπλανητικῶν ἐκστρατειῶν. Ἐκάμαμε
ὅ,τι ἦτο δυνατόν διά νά μῆ ἔχωμεν τό παραμικρόν
ἀδικον. Καί θά ἐξακολουθήσωμεν τήν ἰδίαν τακτικήν
μέχρι τέλους. Σᾶς ἔχω στό τραπέζι μερικά ἐγγραφα.
Εἶναι ὄλαι αἱ ἀποδείξεις τῆς ἰταλικῆς ἐνέδρας, ἐκ προ-
μελέτης. Ὅταν τελειώσω μπορεῖτε νά τά δῆτε. Περι-
τόν νά πάρετε σημειώσεις. Συντομώτατα θά δημοσιευ-
θοῦν εἰς τήν Λευκήν Βίβλον, ἡ ὁποία διέταξα νά ἐκδοθῆ
τό ταχύτερον.

Δέν σᾶς κρύβω, κύριοι, ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι ἐξαι-
ρετικά δύσκολη. Μᾶς περιμένουν μάλιστα δοκιμασίαι
μεγάλαι. Διά νά μῆ δώσω εὐκαιρίαν πρὸς τήν ἐπιζητου-
μένην διά παντός τρόπον ἀφορμῆν κατασυκοφαντή-
σεώς μας, εὐρέθην ὑποχρεωμένος νά πάρω μίαν ἀπό-

φασιν ἐξόχως σοβαράν.

Νά μή κάμω τήν ἐπιστράτευσιν, δταν πρό καιροῦ τήν ἐξήτησε καί ἐξηκολούθησεν ἐπανειλημμένως νά μοῦ τήν ζητᾶ τό Ἐπιτελεῖον...

Ὁ ἰταλικός δγκος λοιπόν εὐρήκεν ἀπέναντί του δυνάμεις πάρα πολύ ἀσθενεῖς, τούλάχιστον διά τήν κρουσιν τῶν πρώτων ἡμερῶν. Ὁ ρόλος σας εἶναι σήμερον μέγανος καί ἐπισημότατος. Μή χάνετε τό θάρρος σας, ὅτιδήποτε καί ἂν γίνη. Διότι ἄλλως εἶναι ἀδύνατον νά φανήτε ἄξιοι τοῦ λαοῦ σας καί τοῦ καθήκοντός σας, τό ὁποῖον εἶναι νά συντηρήσετε τήν ἱερή φλόγα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, νά βοηθήσετε τόν μαχόμενον στρατόν, νά ὑπάρξητε συνεργάται τῆς Κυβερνήσεως, ὅ,τι καί ἂν αἰσθάνεσθε δι' αὐτήν. Πρέπει νά πιστεύσετε σεῖς γιά νά μπορέσετε νά μεταδώσετε τήν πίσιν εἰς τό κοινόν σας, μολονότι αὐτήν τήν φοράν ἔχομεν ὅλοι μας νά πάρωμεν ἀπό τόν Ἑλληνικόν Λαόν, ἀπό τό ἀπερίγραπτον θάρρος του καί ὄχι νά τοῦ δώσωμεν.

Θέλω ἀκόμη νά σᾶς εἰπῶ κάτι. Ξέρω μέ βεβαιότητα ὅτι ἀπό τήν φοβερὰν αὐτήν δοκιμασίαν ἡ Ἑλλάς θά ὑποφέρει. Ξέρω, ὁμως, ἐπίσης μέ βεβαιότητα, ὅτι τελικῶς θά ἐξέλθῃ ὄχι μόνον ἐνδοξος, ἀλλά καί μεγαλυτέρα. Θά προσέξατε τό τηλεγράφημα τοῦ κ. Τσῶρτσιλ, τό ὁποῖον ἐδημοσιεύθη σήμερον εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἀνακοινωθέν ἀπό τό Ἐπιτελεῖον Ἐξωτερικῶν. Λοιπόν, ἐπιθυμῶ νά σᾶς τονίσω τοῦτο: ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἰς τό τηλεγράφημα αὐτό δέν βλέπουν γραπτῆν τήν ἐπιβεβαίωσιν ἀγράφου συμφωνίας διά τὰ Δωδεκάνησα, δέν ξέρουν νά διαβάσουν μέσα ἀπ' τίς γραμμές... Καί κάτι ἄλλο ἀκόμη. Τά Δωδεκάνησα προδικάζουν...

Πρόκλησις Μουσσολίνι καὶ ἀπάντησις Μεταξᾶ

Τὴν 18ην Νοεμβρίου 1940 ὁ Μουσσολίνι ἐξεφώνησε δημόσιον λόγον. Κατηγόρησεν τὴν Ἑλλάδα ὡς ὑπεύθυνον τοῦ πολέμου καὶ ἀπέδωσε τὴν ἀποτυχίαν τῶν Ἰταλῶν νά κυριεύσουν ἀστραπιαίως τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους τῶν ἐπιχειρήσεων. Εἶπε καὶ ἄλλα προκλητικά. Οἱ συνεργάται τοῦ Μεταξᾶ συνέστησαν ἄμεσον ἀπάντησιν εἰς τὴν ὀμίλιαν τοῦ Μουσσολίνι. «*Ὁχι, δὲν εἶναι ἀκόμη καιρὸς. Θὰ ἀπαντήσω ὅταν, σὺν Θεῷ, πάρωμεν τὴν Κορυθαῖν*»! τοὺς εἶπε. Μετὰ τέσσαρας ἡμέρας κατελήφθη ἡ Κορυθαῖα καὶ ὁ Ἕλλην Ἡγέτης ἔδωσε ἀπὸ ραδιοφώνου τὴν ἀπάντησιν πού ἐπρεπε εἰς τὸν Ντούτσε. Παραθέτομεν τὰ δύο κείμενα.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΟΥΣΣΟΛΙΝΙ

«Ἀφοῦ ἐκάμαμεν ὑπομονὴν ἐπὶ μακρόν, ἀφηρέσαμεν τὸ προσωπεῖον ἀπὸ μίαν χώραν ἐγγυημένην ἀπὸ τὴν Μεγάλην Βρεταννίαν, ἀπὸ ἓνα ὑπουλον ἐχθρόν: τὴν Ἑλλάδα. Ἦτο ἓνας λογαριασμός πού ἐπερίμενε τὴν ἐξόφλησίν του. Πρέπει νά εἶπω ἓνα πρᾶγμα πού ἴσως θά ξενίση μερικοὺς Ἰταλοὺς φίλους τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἀλλὰ καθυστερουμένους διὰ τὴν ἰδικὴν μας: Οἱ Ἕλληνες μισοῦν τὴν Ἰταλίαν ὅπως κανεῖς ἄλλος λαός. Τὸ μῖσος αὐτὸ εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως ἀνεξήγητον, εἶναι ὁμως γενικόν, βαθύ, ἀσβεστον εἰς ὅλας τὰς τάξεις, εἰς τὰς πόλεις, εἰς τὰ χωριά, εἰς τὰ ἄνω, εἰς τὰ κάτω, παντοῦ. Τὸ διατὶ εἶναι μυστήριον. Ἴσως διότι ὁ Σανταρόζα ἐκίνησεν ἀπὸ τὴν πατρίδα του, τὸ Πεδεμόντιον, διὰ νά μεταβῆ νά ἀποθάνῃ ἡρωϊκά εἰς τὴν Σφακτηρίαν

διά την Ελλάδα. Ίσως διότι ένας γαριβαλδινός από τό Φορλί, ο Αντώνιος Φράττι, επανέλαβε αυτήν την χειρονομίαν υπερόχου απλοϊκότητος μετά εβδομήντα ἔτη, πίπτων εἰς Δομοκόν. Μυστήριον, ἀλλά τό γεγονός υπάρχει. Ἐπί τοῦ μίσους αὐτοῦ, πού δύναται νά χαρακτηρισθῆ γελοῖον, ἐβασίσθη ἡ ἑλληνική πολιτική τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἡ πολιτική τῆς πλήρους συνενοχῆς μέ τήν Ἀγγλίαν. Δέν ἦτο δυνατόν νά εἶναι ἄλλως, ἀφοῦ ὁ Βασιλεὺς εἶναι Ἄγγλος, ἡ πολιτική τάξις ἀγγλική, καί ἡ μπόρσα (ἰταλικά ἢ λέξις αὐτή σημαίνει ἐν ταυτῷ χρηματιστήριον καί βαλάντιον) ὑπό ἀμφοτέρας τῆς τὰς ἐννοίας, ἀγγλική. Ἡ καταφανής καί πολύμορφος αὐτή συνενοχή, τήν ὁποίαν ἐν καιρῷ θά ἀποδείξωμεν ἀκαταμαχῆτως ἦτο πράξις συνεχοῦς ἐχθρας κατά τῆς Ἰταλίας. Ἀπό ἔγγραφα ἀνακαλυφθέντα ἀπό τό γερμανικόν ἐπιτελεῖον εἰς Γαλλίαν, ἐμφαίνεται ὅτι ἀπό τοῦ Μαΐου ἡ Ἑλλάς εἶχε προσφέρει εἰς τοὺς Ἀγγλογάλλους ὄλας τὰς ἀεροναυτικάς τῆς βάσεις. Ἐπρεπε νά τεθῆ ἓνα τέρμα εἰς αὐτήν τήν κατάστασιν. Ὅπερ καί ἐγένετο τήν 28ην Ὀκτωβρίου, δταν τὰ στρατεύματά μας διέβησαν τὰ ἑλληνοαλβανικά σύνορα. Αἱ τραχεῖαι ὄροσειραὶ τῆς Ἠπείρου καί αἱ λασιπῶδεις χαράδραι τῆς δέν εἶναι κατάλληλοι διά τόν ἀστραπαιῖον πόλεμον πού ἠξίουν οἱ ἀδιόρθωτοι πιστοὶ τῆς στρατηγικῆς μέ τὰς ἐπί καρφίδος μικράς σημαίας εἰς τοὺς χάρτας. Καμμία πράξις, κανεῖς λόγος ἰδικός μου ἢ τῆς κυβερνήσεως ἢ οἰουδήποτε ἄλλου ὑπευθύνου παράγοντος δέν εἶχεν ἐξαγγεῖλη τοιοῦτον ἀστραπαιῖον πόλεμον. Δέν νομίζω ὅτι ἀξίζει τόν κόπον νά διαψεύσω ὄλας τὰς πληροφορίας τῆς ἑλληνικῆς προπαγάνδας καί τῶν ἀγγλικῶν μεγαφώνων τῆς. Ἡ περίφημος αὐτή μεραρχία τῶν ἀλπινιστῶν «Τζούλια», πού εἶχε δῆθεν τεραστίας ἀπωλείας, πού δῆθεν ἐτράπη εἰς φυγὴν καί δῆθεν συνετρίβη ἀπό τοὺς Ἕλληνας, ἐδέχθη τήν ἐπίσκεψιν τοῦ στρατη-

γού Σόντου, ο οποίος, μετά την επίσκεψίν του μου έτηλεγράφησεν ως εξής, τήν 12 Νοεμβρίου: «Έπεσκέφθην σήμερον τήν προΰιαν τήν μεραρχίαν άλπινιστών «Τζούλια». Πρέπει νά σᾶς ύπογραμμίσω, Ντούτσε, τήν λαμπράν έντύπωσιν πού άπεκόμισα από τήν θαυμασίαν αύτήν μονάδα, στερεωτέραν και πλέον υπερήφανον παρά ποτέ, μέ τούς γρανιτώδεις άλπινιστάς της». Ένθυμείται κανείς από σᾶς, σύντροφοι, τόν ανέκδοτον λόγον μου εις Έμπολι κατά Ίούλιον του 1935, πρό του αίθιοπικού πολέμου; Είχα ειπει δι τᾶ έτσακίζαμεν τά πλευρά του Νέγκους. Τώρα, μέ τήν ίδιαν απόλυτον βιαιότητα, έπαναλαμβάνω απόλυτον, σᾶς λέγω δι τᾶ τσακίσωμεν τά πλευρά της Ελλάδος. Εις δύο ή εις δώδεκα μήνας, άδιάφορον. Ο πόλεμος μόλις ήρχισεν. Έχομεν άνδρας και μέσα επαρκή διά νά έξουθενώσωμεν κάθε έλληνικήν αντίστασιν. Η άγγλική βοήθεια δέν θά δυνηθῆ νά έμποδίση τήν πραγμάτωσιν της σταθεράς αύτης άποφάσεως, ούτε νά σώση τούς Έλληνας από τήν καταστροφήν πού ήθέλησαν και πού άπεδείχθησαν άξιολογοί νά ύποστούν. Τό νά σκεφθῆ κανείς διαφορετικά ή νά άμφιβάλῃ, θά έσήμαινε δι δέν μέ γνωρίζει. Άπαξ ξεκινήσω, δέν σταματώ πλέον μέχρι τέλους. Τό άπέδειξα ήδη και, δι και άν συμβῆ, θά τό άποδείξω και πάλιν. Τούς 372 νεκρούς, τούς 1082 τραυματίας, τούς 650 έξαφανισθέντας κατά τήν διάρκειαν των δέκα πρώτων ήμερών του άγώνος εις τό ήπειρωτικόν μέτωπον, θά τούς εκδικηθώμεν».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΜΕΓΑΛΑ

«Πρό είκοσι έξ ήμερών, ένας ύπουλος και δόλιος έχθρός μᾶς επετέθη, χωρίς καμμίαν αίτιαν, μέ μόνον σκοπόν νά μᾶς άρπάση δι πολυτιμώτερον έχομεν, εκείνο πού δίδει άξίαν εις τήν ζωήν μας: τήν έλευθερίαν

μας, τὴν ἐθνικὴν μας ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν τιμὴν μας. Ὀλοκλήρως ἡ Ἑλλάς ἐσηκώθηκε σάν ἓνας ἀνθρώπος, σάν μία μᾶζα συμπαγῆς, καί, εἰς τὴν ἐκκλήσιν τοῦ Βασιλέως, ἔλαβε τὰ ὄπλα. Σκληροὶ ἀγῶνες διεξήχθησαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ τὴν πρώτην κρούσιν τὴν ὑπέστη ἡ στρατιά μας τῆς Ἡπείρου, τῆς ὁποίας ἡ σθεναρὰ ἀντίστασις ἐκάλυψε τὴν ἐπιστράτευσιν καὶ τὴν συγκέντρωσιν τῶν πολεμικῶν μας δυνάμεων. Ἐκτοτε καὶ ἐφ' ὅσον συνεκεντροῦτο ὁ στρατός μας καὶ μετὰ τὴν συγκέντρωσίν του, αἱ ἐπιτυχίαι καὶ αἱ νίκαι ἤρχισαν νά διαδέχωνται ἀλλήλας. Στρατός, ἀεροπορία, ναυτικὸν ἀμιλλῶνται εἰς ἀνδρείαν καὶ συναγωνίζονται εἰς ἀνδραγαθήματα πού δοξάζουν ἑσαεὶ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Ἐκ μέρους ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους ἐκφράζω τὴν βαθυτάτην μου εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν θρυλικὸν μας στρατόν, εἰς τὴν ἡρωϊκὴν μας ἀεροπορίαν, εἰς τὸ ἀδάμαστον ναυτικὸν μας, διὰ τὰς ἐνδόξους σελίδας πού προσθέτουν εἰς τὴν χιλιάδων ἐτῶν ἱστορίαν μας. Ἀποτίω ἐπίσης φόρον τιμῆς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν, οἱ ὅποιοι, μὲ θάρρος καὶ μεγαλοψυχίαν ὑπέστησαν τοὺς βομβαρδισμοὺς τοῦ ἐχθροῦ. Εἶμαι βέβαιος, ἐξ ἄλλου, ὅτι διερμηνεύω γενικὴν ἐπιθυμίαν ἐκφράζων τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τοὺς γενναίους συμμάχους μας, τοὺς Ἄγγλους, διὰ τὴν βοήθειαν πού παρέσχον ὀλοψύχως εἰς τὸν ἀγῶνα μας καὶ ἰδίως διὰ τὰ κατορθώματα τοῦ ἀπαραμίλλου των ναυτικοῦ καὶ τῆς λαμπρᾶς των ἀεροπορίας. Ἀπὸ δέκα ἡμερῶν ὁ ἀγὼν ἔλαβε τὴν μεγαλυτέραν του ἑκτασιν εἰς τὸν τομέα τῆς δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῶν γειτονικῶν περιοχῶν. Αἱ μάχαι ὑπῆρξαν σκληραὶ καὶ ἀδιάκοποι καθ' ὅλας αὐτάς τὰς ἡμέρας καὶ κατέληξαν, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ὄρεινου προπυργίου τῆς Μοράβας, εἰς τὴν κατάληψιν, πού ἔλαβε χώραν σήμερον, τῆς Κορυτσᾶς καὶ εἰς τὴν φυγὴν τοῦ ἐχθροῦ καθ' ὅλον τὸ μέτωπον τῆς δυτικῆς

Μακεδονίας και της Ήπειρου. Όταν ο Ίταλός δικτάτωρ απήγγελλε τόν τελευταίον του λόγον, τόν τόσον γεμάτον από χολήν και από όργήν κατά της Ελλάδος, δέν έφαντάζετο βεβαίως ότι ο έλληνικός στρατός θα του έδιδε τόσον ταχείαν απάντησιν. Μετά τήν απάντησιν ταύτην, τήν όποιαν δέν θα λησμονήση ποτέ, δέν έχω παρά όλίγας λέξεις να του ειπω. Μόνον τούτο: Η Ελλάς δέν λησμονεί τόν Σανταρόζα, τόν Φράττι, τόν Γαριβάλδην, τόσους άλλους Ίταλούς που έχυσαν τό αίμα των δι' αυτήν, όπως δέν λησμονεί έπίσης τόσους Έλληνας που έχυσαν τό αίμα των διά τήν Ίταλίαν, όταν τόν παρελθόντα αιώνα, ήγωνίζετο αυτή διά τήν έλευθερίαν και τήν ανεξαρτησίαν της. Οι Ίταλοί που έπολέμησαν δι' ήμάς κατά τούς έθνικούς μας άγώνας θα μάς είναι πάντοτε διττώς αγαπητοί και διά τό αίμα που έχυσαν, αλλά και διότι, αν έξω σήμερον, θα ήσαν οι καταδιωκόμενοι, οι άποδιοπομπαίοι τράγοι του φασισμού που δέν ήμπορεί να παραδεχθή άνθρωπος άγωνιζόμενος διά μεγάλα, υπέροχα ιδεώδη, διά τά ιδεώδη υπέρ των όποιων έπολέμησαν εκείνοι άλλοτε και πολεμούμεν ήμεις σήμερον. Πρέπει να του ειπω ακόμη τούτο: Ο κ. Μουσσολίνι, ό όποιος, μέ τήν θέλησίν του να υποδουλώση τήν Ελλάδα προκάλεσε κατ' αυτού τό μίσος του έλληνικού λαού, έθεσεν ως σκοπόν του πολέμου που ανέλαβεν ή φασιστική Ίταλία τήν έξόντωσιν της Ελλάδος. Τόν διαβεβαιούμεν ότι ειμεθα άποφασισμένοι να μήν άφισωμεν να έξοντωθώμεν, ότι ειμεθα άποφασισμένοι να μείνωμεν έθνος ισχυρόν και ανεξάρτητον. Θα ζήσωμεν, και, μέ τούς συμμάχους μας τούς Άγγλους, θα έπακρατήσωμεν. Ποίαι θα είναι αι συνέπειαι της νίκης μας διά τήν Ίταλίαν, ως τό κρίνη ο Ιταλικός λαός, όταν, μίαν ήμέραν κανονίση τούς λογαριασμούς του

μέ τόν δικτάτορά του. Καί τώρα ἡμεῖς, Ἕλληνες, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, ἐπιστρατευμένοι καί μή, ἄς σφίξωμεντά δόντια καί τοὺς γρόνθους, ἄς χαλυβδώσωμεν τὰς ψυχὰς μας, ἄς ἀγωνισθῶμεν μέ δλην τήν λύσσαν πού προκαλεῖ αὐτή ἡ ἀνίερος, αὐτή ἡ αἰσχρά ἐπίθεσις ἐναντίον μας. Ὁ ἀγών μας, ἄς τό γνωρίζωμεν ὅλοι, θά εἶναι μακρός καί σκληρός, καί ὁ δρόμος μας δέν θά εἶναι σπαρμένος μέ ρόδα, ἀλλά θά ὑπερνικήσωμεν τόν ἐχθρόν. Ἀγωνιζόμεθα ὄχι μόνον διά τήν ὑπαρξίν μας, ἀλλά καί διά τοὺς ἄλλους βαλκανικοὺς λαοὺς καί διά τήν ἀπέλευθέρωσιν τῆς Ἀλβανίας. Ἀγωνιζόμεθα δι' ἀγαθῶν ὁποίων ἡ σπουδαιότης ξεπερνᾷ τὰ σύνορά μας καί τὰ ὄρια τῆς Βαλκανικῆς καί ἐκτείνεται εἰς ὀλόκληρον τήν ἀνθρωπότητα. Ὀφείλομεν νά εὐχαριστήσωμεν τόν θεόν, διότι ἡ πρόνοιά του ἔθεσε καί πάλιν τήν Ἑλλάδα πρωτοπόρον ἑνός τόσο ἐυγενοῦς ἀγῶνος».

**Λόγος πρὸς τοὺς καθηγητὰς τῶν Ἀνωτάτων
Σχολῶν διὰ τὴν πνευματικὴν ἐπιστράτευσιν**
(11 Νοεμβρίου 1940)

Παραθέτομεν ἀκόμη μίαν ὁμιλίαν τοῦ Μεταξᾶ, πού ἐγινε εἰς κρίσιμους ἐθνικὰς στιγμὰς καὶ περιέχει ὑψηλά νοήματα, πάντοτε ἐπίκαιρα, πάντοτε ζωντανά.

Κύριοι,

Ἐποὺ συνετελέσθη πλέον ἡ ἐπιστράτευσις πλήρως τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, χάριτι θεῖα, χάρις εἰς τὴν φιλοπατρίαν καὶ εἰς τὴν ἐθελουσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα τῶν στρατιωτικῶν αὐτῆς ἡγητόρων, ἔρχεται τώρα ἡ ὥρα νὰ ἀρχίσῃ καὶ ἡ πνευματικὴ ἐπιστράτευσις τῆς Ἑλλάδος. Καὶ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀποβλέπει ἡ ἐδῶ παρουσία μου. Γνωρίζω ὅτι πολλοὶ τῶν διανοουμένων τῆς χώρας ἤρχισαν ἤδη, εἴτε ὡς ἐθελονταί, εἴτε καὶ παρακληθέντες, τὸν ἀγῶνα, νὰ ἐμφανίζονται εἴτε εἰς τὸν Τύπον, εἴτε εἰς τὰς εἰδήσεις πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, εἴτε καὶ καθ' οἷον δῆποτε ἄλλον τρόπον, ἐμφανίζονται πλέον πάνοπλοι εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτόν. Ἄλλ' εἶναι ἀνάγκη ἡ ἐπιστράτευσις αὐτῆ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς χώρας νὰ γίνῃ καὶ αὐτῆ συστηματικῶς ὅπως ἐγινε καὶ ἡ ἐπιστράτευσις τῶν πολεμικῶν μας δυνάμεων, διὰ νὰ δώσῃ ὅλην τὴν ἀξίαν τὴν ὅποιαν ἔχει τὸ πνεῦμα ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ νὰ φέρῃ τὸ ἀποτελεσματικόν αὐτοῦ κτύπημα.

Ἐρχομαι ἐδῶ ὑπὸ τὴν διπλὴν μου ἰδιότητα: καὶ ὡς Κυβερνήτου ὑπευθύνου τῶν τυχῶν τῆς χώρας ταύτης εἰς αὐτὴν τὴν κρίσιμον στιγμήν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀνεγνώρισα καθ' ὅλον μου τὸν βίον τὴν ὑπερο-

χήν του πνεύματος επί της ύλης και την αξίαν, την όποιαν έχει τό πνεύμα επί της τύχης των ανθρώπινων πραγμάτων. Και ως τοιοῦτος, μέ τοιαύτας πεποιθήσεις, έρχομαι κυρίως πρός ύμάς.

Γνωρίζω ότι κάθε άνθρωπος, ό όποίος έσχε την τύχην την ιδικήν μου, τύχην από απόψεως έσωτερικού βίου της χώρας, έπαναστάτου, δέν ήτο δυνατόν παρά νά τύχη και της μοίρας των έπαναστατών, της αντιδράσεως δηλαδή και μη αναγνωρίσεως, μέχρις ότου έλθη ή στιγμή, κατά την όποιαν όλοι θά του αποδώσουν τό δίκαιον. Δι' αυτό, ίσως, όπως και πολλοί των Έλλήνων, ίσως και μερικοί από σας, νά άμφέβαλλον διά τόν δρόμον πρός τόν όποιον άγω τό Έθνος. Και ήκουσα, μάλιστα, και ότι είς, δέν γνωρίζω άν είναι τώρα μεταξύ σας, και άν άνήκη εις ύμάς, είχε ειπει ότι είναι δυστύχημα διά τόν τόπον αυτόν ότι προΐσταται αυτήν την στιγμήν των τυχών του ό Μεταξάς, άνθρωπος τελείως άπαρόσκευος διά την πολιτικήν ζωήν της χώρας, άνθρωπος του στρατώνος και έχων περιορισμένην διάνοιαν μόνον διά τά στρατιωτικά, άνθρωπος στερούμενος της εύλυγισίας και εύκαμψίας των μορφωμένων και πεπειραμένων πολιτικών. Ημείς οι άνθρωποι του στρατώνος είναι δυνατόν νά ύστερούμεν εις πολλά άλλα πράγματα, έχομεν όμως μίαν κυρίαν και ύψιστην ιδιότητα, ότι άσκούμεν και συνηθίζομεν τούς άλλους νά άσκούν μίαν μεγίστην άρετήν, την θυσίαν της ζωής και παντός γήινου αγαθού ύπέρ των μεγάλων ιδανικών του Έθνους. Άλλά δέν γνωρίζω αυτός, ό όποίος, καλή βεβαίως τη πίστει, μου έδωκε την μομφήν αυτήν, τί θά αισθάνεται αυτήν την στιγμήν: ποίος αντιπροσώπευσε καλλίτερον την έλληνικήν διάνοησιν, τό έλληνικόν ήθος, τόν πολιτισμόν της Ελλάδος, τό αρχαίον πνεύμα, από τό όποιον έπήγασεν ό πολιτισμός της σημερινής Ευρώπης και Άμερικής και τό όποιον έπεξετάθη και εκεί όπου έπε-

κτείνεται ή επιρροή των, ποίος τό αντιπροσάπτεισε καλλίτερον; Τό εύλύγιστον καί εύκαμπτον, τό όποίον ένόμισεν ό έπικριτής μου ότι είναι ή άρέτή του πολιτικού άνδρός, ή τό άλύγιστον καί τό άκαμπτον τό ιδιόν μου, τής 28ης 'Οκτωβρίου του 1940;

Δι' αυτό, υπό την άποψιν αυτήν είμαι καί έγώ πνευματικός άνθρωπος τής 'Ελλάδος καί διανοούμενος όπωσ καί σεις. Ίσως εις την τελευταίαν μου σταδιοδρομίαν, κατά την όποιαν τόσην έσχον ύπόστήριξιν από σάς, εις όλας τας έκφράσεις τής εργασίας σας καθώς καί έν γενει από τον διανοούμενον κόσμον, ίσως νά έπειραξα μερικούς ένεκα τής διαχειρίσεως των έσωτερικών πραγμάτων, ή όποία πιθανόν νά μήν ήτο σύμφωνος μέ τας ιδέας των. Καί μερικοί-μερικοί μέ κατηγορησαν καί εις τό έξωτερικόν ότι κατήργησα τας έλευθερίας του 'Ελληνικού Λαού. Δέν τας κατήργησα, κύριοι, τας έλευθερίας του λαού, αλλά τας έξησφάλισα. Ναι, έξησφάλισα τας πραγματικές έλευθερίας του 'Ελληνικού Λαού. Καί απόδειξις είναι ότι ό λαός αυτός, ό όποίος σήμεραν θυσιάζει τά πάντα καί χύνει τό αίμα του, δέν κάμνει τας θυσίας αυτές ύπέρ άνυπάρκτου πράγματος, αλλά ύπέρ πράγματος τό όποίον κατέχει καί τό όποίον συναισθάνεται ασφαλώς ότι κατέχει: ύπέρ των έλευθεριών του καί τής άνεξαρτησίας του τόπου του.

Τό στοιχείον τό όποίον εισήγαγα εις την πολιτικήν ζωήν τής χώρας, ύπήρξε τό στοιχείον εκείνο, τό όποίον όχιπολλάς φορές παρουσιάσθη εις τας άρχαίας καί του μεσαιώνος έλληνικάς πολιτείας καί όσάκις παρουσιάσθη έδωκεν εις αυτές τον θρίαμβον, ένψ όσάκις έλειψε, παρ' όλα τά πνευματικά κατορθώματά των, τας έφερεν ή έλλειψίς του εις την άφάνειαν. Τό στοιχείον εκείνο, τό όποίον μάς έλειπε κατά τον τελευταίον εκατονταετή έλεύθερον βιον μας καί ή έλλειψίς του όποίου

ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῶν μεγαλυτέρων συμφορῶν μας, εἶναι τὸ στοιχεῖον τῆς πειθαρχίας, τῆς πειθαρχίας, οὐχὶ τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς, ἀλλὰ τῆς πειθαρχίας τῆς ἐνσυνειδήτου, τῆς αὐτοὑποταγῆς, τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ, οὕτως ὥστε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζεται, ἡ πειθαρχημένη ἐλευθερία, τὰ ἀτομικὰ δηλαδή δικαιώματα, συγχρόνως τὰ περιορίζει εἰς ὄριον, τὸ ὁποῖον δέν δύνανται νά ὑπερβούν, εἰς τὸ ὄριον ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἀρχίζουν αἱ ἀνάγκαι καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ κράτους. Αὐτὸ εἶναι τὸ στοιχεῖον τὸ ὁποῖον προσεπάθησα νά φέρω εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας καὶ τὸ ὁποῖον τὸ κατενόησεν ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς μετὰ τοιαύτης θέρημης καὶ μετὰ τοιοῦτου ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε πρέπει νά ὁμολογήσω ὅτι ἡ γενικὴ συγκατάθεσις, ἡ γενικὴ συναίνεσις καὶ ἀναγνώρισις ἐξ ὀλοκλήρου σχεδόν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ὑπῆρξε δι' ἐμέ πολυτιμωτέρα πάσης συμβατικῆς ψηφοφορίας. Χάρις εἰς τὸ στοιχεῖον αὐτὸ τῆς πειθαρχίας, ἰδρῦσαμεν τὰς πολεμικὰς ἡμῶν δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι θριαμβεύουν αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς τὴν ξηράν, τὸν ἕρα καὶ τὴν θάλασσαν. Χάρις εἰς τὸ στοιχεῖον αὐτὸ τῆς πειθαρχίας, ἐξησφαλίσασμεν πράγματι τὰς πολιτικὰς μας ἐλευθερίας, διὰ τὰς ὁποίας ἀγωνιζόμεθα, χάρις εἰς αὐτὸ τὸ στοιχεῖον τῆς πειθαρχίας σήμερον ἐσηκώθη ἡνωμένος, ὡς ἓνας καὶ μόνος ἄνθρωπος ὁ ἑλληνισμὸς, ὄχι μόνον τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρος ὁ Ἑλληνισμὸς ὅπου γῆς καὶ ἂν εὑρίσκειται. Χάρις εἰς αὐτὸ τὸ στοιχεῖον τῆς πειθαρχίας ἀνεστήσαμεν ζωντανὴν καὶ αγωνιστικὴν τὴν νεολαίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ χάρις εἰς αὐτὸ τὸ στοιχεῖον προβαίνομεν μετὰ τάξεως καὶ ἀκριβείας καὶ μέ ὄλον τὸν ἐνθουσιασμόν, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐμπνέει, ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἐάν δέ κατὰ τὴν διαχείρισιν αὐτῆν τῶν ἐσωτερικῶν μας ζητημάτων ἐφάνηκα αὐστηρὸς, τραχύς, ὁμως, δέν ὑπῆρξα ποτέ, καθ' ὅλην τὴν διακυ-

βέρνησίν μου δέν ἐχύθη οὔτε ρανίς αἵματος. Καί δι' αὐτό ἀν δέν ἠκολούθησα τάς δογματικές θεωρίας περί τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, σᾶς παρακαλώ, κύριοι, νά λάβετε ὑπ' ὄψιν σας, καί σεῖς τό γνωρίζετε, ἄλλως τε, κάλλιον παντός ἄλλου, ὅτι ἡ πολιτική δέν εἶναι ἐπιστήμη, ὅπως καί ὁ πόλεμος δέν εἶναι ἐπιστήμη. Εἶναι μορφαί τοῦ ἀγώνος τῆς ζωῆς, δύο μορφαί ἑνός καί τοῦ αὐτοῦ ἀγώνος διά τήν ὑπαρξίν τοῦ Ἔθνους, ἀλλά ὑπό τούς δρους, τούς ὁποίους κάθε ἔθνος θέλει νά ὑπάρχη. Καί αἱ συνθήκαι αὐταί τοῦ ἀγώνος, διά τήν ὑπαρξίν δηλαδή αὐτῶν καθ' ἑαυτῶν, ἀλλά καί ὑπό τούς δρους, τούς ὁποίους κάθε λαός ἐννοεῖ νά ὑπάρχη, αὐταί εἶναι αἱ συνθήκαι, αἱ ὁποῖαι καθορίζουν τά δόγματα τῆς πολιτικῆς καί τά δόγματα τοῦ πολέμου. Οὐδεμία ἄλλη θεωρητική ἐπιστήμη. Καί ἀπέναντι αὐτῆς τῆς ἀνάγκης, τῆς ἀνάγκης τοῦ *primum vivere, deinde philosophari*, ὑποχωρεῖ κάθε ἄλλη ἀνάγκη δογματικῆς θεωρίας.

Ἔτσι σᾶς ὠδήγησα, Ἕλληνες, καί σᾶς ἔφερα ὄλους μαζί ἐνσυνειδήτους καί ἐν ἀπολύτῳ συναισθήσει τοῦ τί ἐπράττετε μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, ὥστε νά ἀπαντήσωμεν διά τοῦ στόματος ἐμοῦ ὄλοι μαζί πρὸς τόν ἐχθρόν: «Ἐάν τολμάς ἔλα νά τά πάρῃς».

Καί τώρα ἀποτείνομαι πρὸς σᾶς, οἱ ὁποῖοι εἴσθε πνευματικά κορυφαί τοῦ τόπου αὐτοῦ, οὐχί βέβαια μόνοι ἐσεῖς ἀλλά καί ὅσοι ἄλλοι δέν δύνανται νά χωρέσουν εἰς τήν αἴθουσαν αὐτήν, ὅπως ὑμεῖς χρησιμεύσητε ὡς διερμηνεῖς τῶν σκέψεών μου, διά νά σᾶς εἶπω: «Ἔχομεν τήν ἀνάγκην ὑμῶν!». Ἄνευ πνευματικῆς ἐπικροτήσεως οὐδεὶς ὑλικός ἀγών δύναται νά ὑπάρξη, οὔτε δύναται νά ἔχη διάρκεια. Ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη ἡ πνευματική στρατιά τοῦ τόπου τούτου, τῆς ὁποίας εἴσθε ἐπίλεκτα μέλη, νά ἀρχίσῃ τόν ἀγῶνα αὐτόν, καθαρῶς πνευματικόν ἀγῶνα, ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν μας,

ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἰδανικῶν ἐκείνων, τὰ ὅποια ἡ ἡβητέρα φυλὴ ἐξεπροσάτησε καὶ ὑπερήπυσεν ἀπὸ μακρῶν χιλιετηρίδων, ἰδανικῶν διὰ τὰ ὅποια ἐθυσίασθη τόσας φορές, ἰδανικῶν διὰ τὰ ὅποια ἐχύθη τόσον αἷμα τοῦ ἔθνους μας καὶ ἰδανικῶν, τὰ ὅποια περιέβαλε τοιαύτη αἶγλη καὶ τοιαύτη δόξα. Δι' αὐτὸ καλῶ ὑμᾶς, κύριοι, εἰς ἐπιστράτευσιν. Εἶναι ἀνάγκη τὸν ἀγῶνα αὐτὸν τὸν πνευματικόν νά τόν συστηματοποιήσωμεν πλέον. Τό ὑπουργεῖον, εἰς τοῦ ὁποίου τήν ἀρμοδιότητα ὁ κλάδος αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνος ὑπάγεται, εἶναι τό ὑπουργεῖον τό ὅποιον ἀσχολεῖται μέ τήν λαϊκὴν διαφώτισιν καὶ εἰς τό ἐσωτερικόν καὶ εἰς τό ἐξωτερικόν, καὶ τοῦ ὁποίου προϊστάται ὁ κ. Νικολοῦδης. Μέ τό ὑπουργεῖον αὐτό θά ἔλθετε εἰς ἐπαφήν, ὄχι ὡς ἄνθρωποι λαμβάνοντες διαταγὰς, ἀλλ' ὡς συνεργάται, συναγωνισταί, βοηθοί καὶ σύμβουλοι καὶ συνεργαζόμενοι μέ τόν κ. Νικολοῦδην. Θά κανονίσετε τοὺς τομεῖς τῆς ἐνεργείας σας.

Εἶναι ἄλλοι τομεῖς ἐνεργείας καθαρῶς πνευματικοί, ἄλλοι καθαρῶς τεχνικοί, ἄλλοι διαφόρου ἄλλης φύσεως. Οἱ τομεῖς αὐτοὶ θά διανεμηθοῦν. Τοῦ καθενός ἀπὸ σᾶς καὶ τοῦ καθενός ἐν γένει ἐπιστήμονος καὶ διανοουμένου τῆς χώρας, ὅσοι δέν ὑπηρετοῦν ὑπὸ τὰς σημαίας, θά κανονισθῇ τό ἔργον καὶ ὁ τόπος τοῦ ἔργου του. Μὴ νομίζετε ὅτι τό ἔργον αὐτό εἶναι μικρόν. Εἶναι τεράστιον! Σεῖς θά τονώσετε τήν ἐνθουσιᾶσαν ἑλληνικὴν ψυχὴν ὅπου καὶ ἂν ζῆ αὕτη, σεῖς θά σπεύσετε παντοῦ διὰ νά τήν ἐνθαρρύνετε! Ἐσεῖς θά τρέξετε εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὅποια βομβαρδίζονται τόσον ἀνάνδρως ὥστε νά δώσετε θάρρος καὶ τήν ψυχικὴν δύναμιν εἰς τὸν πάσχοντα πληθυσμόν. Σεῖς θά μεταβῆτε εἰς τὰς περιφερείας ἐκείνας ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, ὅπου ὁ κόσμος στερεῖται τῶν ἐφοδίων τῆς ζωῆς, διὰ νά τοῦ δώσετε θάρρος καὶ νά τοῦ εἴπητε ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρῳ ζῆσεται μόνον ἄνθρωπος! Ἐσεῖς θά πάτε εἰς τό ἐξωτε-

ρικών, εκεί όπου κινδυνεύουν ή όπου δέν κινδυνεύουν, όπου έχουν ανάγκη ένισχύσεως αϊ ιδέαι μας και τά ιδανικά μας, νά διαφωτίσετε όλον τόν κόσμον, διότι ή βοήθεια όλου τού κόσμου μάς είναι αναγκαία διά νά φέρωμεν τόν αγώνα αυτόν εις πέρας, όπως και ανάγκη δι' αυτόν τούτον τόν κόσμον, ό όποιος διά τής μάχης και τού αγώνος τής σημερινής Έλλάδος μάχεται υπέρ τών ύψίστων αυτού αγαθών! Σεις θά δώσετε τήν πνευματικήν υπόστασιν τού αγώνος αυτού και θά ύψώσετε τήν έντασιν τών ψυχών και τών Έλλήνων και τών φίλων τής Έλλάδος εις τό έξωτερικόν εις τό άνώτατον αυτής δριον. Αυτό δέν θά σάς τό εκθέσω σήμερα έν πλάτει αλλά θά είναι τό έργον τό κοινόν, τό όποϊον θά κάμετε μαζί μέ τό άρμόδιον ύπουργείον.

Άλλά εις τόν αγώνα αυτόν, τόν όποϊον θά κάμετε, έχω νά σάς κάμω μίαν άτομικήν παράκλησιν: σάς παρακαλώ νά μή λησμονήσετε τό παιδί μου, τό δικό μου παιδί, τήν έθνικήν Νεολαϊαν! Σας παρακαλώ, όσοι από σας θέλετε κατόπιν συνεννόησεως μέ τόν κ. Νικολούδη και τούς άρμοδίους άρχηγούς τής Νεολαίας, νά καταγίνετε ειδικώς δι' αυτήν, διά τά παιδιά αυτά, τά όποϊα έρχονται μέ τόσον ένθουσιασμόν και μέ τόσον θάρρος από μικρά 8, 9 έτών έως μεγάλα και γυρίζουν παντού διά νά προσφέρουν τόσας και τόσας ύπηρεσίας, πολυτίμους ύπηρεσίας, εις τό αγωνιζόμενον Έθνος και νά τούς δώσητε άκόμη μεγαλύτερον φρόνημα και θάρρος και τό μεγαλύτερον μάθημα τής ζωής, ότι οι άνθρωποι και ιδίως οι Έλληνες, δέν άνήκομεν εις τούς έαυτούς μας, άλλ' άνήκομεν εις τήν Έλληνικήν Πατρίδα!

Και τώρα άφού έζήτησα τήν βοήθειάν σας, και είμαι βέβαιος ότι θά τήν παράσχετε όλoi, θέλω νά σας προσθέσω και έγώ: μή νομίσετε ότι αυτό τό όποϊον σας ζητώ είναι κατώτερον εκείνου, τό όποϊον ζητούμεν από τούς πολεμιστάς μας. Ίσως νά έχετε τήν διάθεσιν,

μολονότι ἡ ἡλικία πολλῶν ἀπό σᾶς δέν τό ἐπιτρέπει, νά μεταβῆτε εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, ἀλλά ἐκεῖνο τό ὁποῖον θά μᾶς προσφέρετε εἶναι τό ἴδιον ὡσάννά μᾶς προσφέρετε τό αἷμα σας, εἶναι τό αἷμα τῆς ψυχῆς σας! Καί ἐκτός αὐτοῦ μή νομῖσετε δι καί ἀπό ἀπόψεως σωματικῆς καί ζωῆς εἶναι ἀκίνδυνον αὐτό πού σᾶς ζητοῦμεν. Οὐδεῖς ὑπάρχει σήμερον, Ἕλλην, πού δέν εἶναι εἰς τό πεδῖον τῆς μάχης. Καί εἰς τά πλέον ἀπομακρυσμένα χωριά τῆς Ἑλλάδος, ὁ κίνδυνος εἶναι ἐπίσης μέγας ὄπως καί ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης! Ἐκεῖ δέ ὅπου θά πάτε καί οἱ κίνδυνοι τῆς ζωῆς θά σᾶς περιστοιχίζου. Ὡστε δέν προσφέρετε μόνον τό πνεῦμα σας, ἀλλά καί τήν ζωήν σας.

Ἰπό τοιούτους ὄρους θά βαδίσωμεν μπροστά καί σᾶς ἐπαναλαμβάνω ἐκεῖνο τό ὁποῖον εἶπον εἰς ὀλόκληρον τόν Ἑλληνικόν Λαόν: **Θ ἄ ν ι κ ῆ σ ω μ ε ν!** Σφικτά ἐνωμένοι μέ τοὺς μεγάλους μας συμμάχους, τοὺς Βρεταννοὺς, **θ ἄ ν ι κ ῆ σ ω μ ε ν!** Καί μή λησμονῶμεν ποτέ δι οἱ Ἕλληνες καί ἐάν δέν ἐπρόκειτο νά νικήσωμεν, τό ὁποῖον δέν θά συμβῆ, διότι θά νικήσωμεν, μή λησμονῶμεν δι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐθέσαμεν πάντοτε ὑπεράνω τῆς Νίκης τήν Δόξαν. Καί τώρα ἄς πᾶμε μπροστά ἀνακραυγάζοντες ὄλοι μαζί τήν τελευταίαν στροφὴν τοῦ παιᾶνος τῆς Σαλαμίνας: **Νῦν ὑπέρ πάντων ὁ ἀγών!**

Πρακτικά τοῦ Ἰταλικοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου

τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1940

Παρόντες: Ὁ Ντούτσε. Αἱ Ἐξοχότητες: Τσιάνο, Μπαντό-
λιο, Σόντου, Γιακομόνι, Ροάττα, Πράσκα.

Γραμματεὺς: Ἀντονέλο Τρομπέττι.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Σκοπὸς τῆς διασκέψεως εἶναι νά καθο-
ρισθοῦν αἱ λεπτομέρειαι τῆς δράσεως τὴν ὁποίαν, γε-
νικῶς εἰπεῖν, ἀπεφάσισα νά ἀναλάβω κατὰ τῆς Ἑλλά-
δος. Ἡ δρᾶσις αὐτὴ, εἰς μίαν πρώτην φάσιν, δεόν νά
ἔχη ἀντικειμενικούς σκοποὺς καὶ ναυτικούς καὶ χερ-
σαίους. Οἱ ἐδαφικοί σκοποὶ εἶναι νά καταλάβωμεν
τοῦτο μὲν ὀλόκληρον τὴν ἐναντι τῶν Ἰονίων νήσων
ἀκτὴν, ὡς καὶ τὰς νήσους αὐτάς (Ζάκυνθον, Κεφαλλη-
νίαν, Κέρκυραν), τοῦτο δὲ τὴν Θεσσαλονίκην. Ὅταν
ἐκπληρώσωμεν τοὺς σκοποὺς αὐτούς, θά ἔχωμεν βελ-
τιώσει τὰς ἐναντι τῶν Ἄγγλων θέσεις μας εἰς τὴν Με-
σόγειον. Ἡ δευτέρα φάσις—μεταγενεστέρα ἢ καὶ σύγ-
χρονος πρὸς τὴν προηγουμένην— εἶναι ἡ κατάληψις
ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος, ἵνα τεθῆ αὐτὴ ἐκτὸς μάχης καὶ
ἵνα βεβαιωθῶμεν ὅτι καθ' οἵανδήποτε περίπτωσιν θά
παραμείνῃ εἰς τὸν πολιτικοοικονομικόν μας χῶρον.
Ἄφου καθώρισα οὕτω τὸ ζήτημα, ἀπεφάσισα καὶ τὴν
ἡμερομηνίαν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν γνώμην μου δέν δύναται
νά βραδύνη οὔτε ἐπὶ μίαν ὥραν: τὴν 26ην τοῦ παρόντος
μηνός. Τὴν ἐπιχειρήσιν αὐτὴν τὴν ὥριμασα εἰς τὴν
σκέψιν μου ἀπὸ μακρῶν μηνῶν, πρὶν ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν
συμμετοχὴν μας εἰς τὸν πόλεμον, πρὶν ἀκόμη καὶ ἀπὸ
τὴν ἐκρηξίν τοῦ πολέμου. Ἄφου καθωρίσθησαν τὰ βα-

σικά ταῦτα στοιχεῖα, πρόκειται τώρα νά ἐξετάσωμεν πῶς θά ἐξελιχθῆ ἡ ἐνέργεια αὕτη καί δι' αὐτό ἐκάλεσα τόν εἰς Ἀλβανίαν γενικόν τοποτηρητήν καί τόν διοικητήν τῶν εἰς Ἀλβανίαν δυνάμεων, διά νά μᾶς χαράξουν ἕνα σχέδιον πολιτικόν καί στρατιωτικόν, οὕτως ὥστε νά καταλήξωμεν εἰς τὰς προσφορατέρους μεθόδους καί τοὺς καταλληλοτέρους χρονικούς προσδιορισμούς διά τήν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν μας. Προσθέτω ὅτι δέν διαβλέπω περιπλοκάς πρὸς βορρᾶν. Ἡ Γιουγκοσλαβία ἔχει πᾶν συμφέρον νά μείνῃ ἀκίνητος, ὡς ἄλλωστε φανερώνουν καί δημόσιαι δηλώσεις ἐπισήμων ὀργάνων της, αἱ ὁποῖαι ἀποκλείουν τήν δυνατότητα περιπλοκῶν, ἐκτός διά τήν περίπτωσιν ἀμύνῃς τῆς χώρας. Περιπλοκάς ἀπό τουρκικῆς πλευρᾶς ἀποκλείω, ἰδίως ἀφ' ἧς ἡ Γερμανία ἐγκαθιδρύθη εἰς Ρουμανίαν καί ἡ Βουλγαρία ἐνεδυναμώθη. Αὕτη δύναται νά ἀποτελέσῃ πρῶτον εἰς τό παιγνίδι μας καί θά προβῶ εἰς τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα διά νά μή χάσῃ τήν μοναδικήν αὐτὴν εὐκαιρίαν νά πραγματοποιήσῃ τὰς βλέψεις της εἰς τήν Μακεδονίαν καί τήν διέξοδόν της εἰς τήν θάλασσαν. Καλῶ τόν εἰς τήν Ἀλβανίαν γενικόν τοποτηρητήν νά ἐκθέσῃ τὰς ἀπόψεις του.

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Εἰς Ἀλβανίαν ἀγαμένεται πυρετωδῶς ἡ ἐνέργεια αὕτη. Ἡ χώρα εἶναι ἀνυπόμονος καί πλήρης ἐνθουσιασμοῦ. Δύναμαι μάλιστα νά τονίσω ὅτι ὁ ἐνθουσιασμός εἶναι τόσον ζωηρός, ὥστε τελευταίως ἐσημειώθη κάποια ἀπογοήτευσις διότι ἡ δράσις δέν ἤρχισεν ἀκόμη. Ἐλάβομεν σοβαρώτατα μέτρα διά τόν ἀνεφοδιασμόν τῆς χώρας. Ὑπάρχει ὁ κίνδυνος σχετικῶς νά βομβαρισθῆ ὁ λιμὴν Δυρραχίου, ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει τόν ἀνεφοδιασμόν αὐτόν. Τό ὀδικόν δίκτυον ἐσημείωσε πολλὰς προόδους, καίτοι δέν δυνάμεθα νά θεωρήσωμεν τό θέμα ὡς τελείως λελυμένον. Πῶς φαίνεται ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ ἀλβανικῆς πλευ-

ράς;

ΝΤΟΥΤΣΕ: Τούτο ακριβώς θέλομεν νά μάθωμεν.

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Είναι δυσχερέστατον νά έξακριβωθῆ. Ἡ κοινή γνώμη εἶναι προδήλως ἀδιάφορος. Ἐδημοσιεύσαμεν ὅτι ἐφονεύθη ἡ ἀνεψιά τοῦ δολοφονηθέντος Ἀλβανοῦ πατριώτου, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες μᾶς διέψευσαν. Ἐκ πληροφοριῶν τῶν προκατόρων μας προκύπτει ὅτι ἐνῶ πρό δύο μηνῶν οἱ Ἕλληνες δέν ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νά προβάλουν σοβαράν ἀντίστασιν, ἤδη ἐμφανίζονται ἀποφασισμένοι νά ἐναντιωθοῦν εἰς τήν ἐνέργειάν μας. Ὁ μυστικός πομπός, ὁ ὁποῖος λειτουργεῖ εἰς Ἀργυρόκαστρον καί μέ τό ὁποῖον διεξάγομεν δραστηρίαν προπαγάνδαν, ἀκούεται πολὺ καί ἔχει ἀποτελέσματα. Ὑποθέτω ὅτι ἡ ἐλληνική ἀντίστασις θά ἐπηρεασθῆ ἀναλόγως τοῦ ρυθμοῦ τῆς δράσεώς μας: ἄν δηλ. αὕτη εἶναι ταχεῖα, ἀποφασιστική καί ἐπιβλητική ἢ βραδεῖα καί περιορισμένη. Δέον ἐπίσης νά ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ποίαν βοήθειαν θά ἔχουν οἱ Ἕλληνες ἀπό τοὺς Ἄγγλους.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ἀποκλείω κατά τόν μᾶλλον ἀπόλυτον τρόπον τήν ἀποστολήν ἐνισχύσεων εἰς ἄνδρας. Ἀλλά καί ἡ ἀεροπορία δέν θά ἔχη δυνάμεις νά διαθέσῃ.

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Ὁ μόνος φόβος θά ἡδύνατο νά προέλθῃ ἐκ μερικῆς μόνον καταλήψεως τῆς Ἑλλάδος, ὅποτε οἱ Ἄγγλοι, ἐκ τῶν ἐναπομεινάντων εἰς αὐτούς βάσεων, θά ἦσαν εἰς θέσιν νά προσβάλουν, μέ σοβαράς ἀεροπορικός δυνάμεις, τήν Νότιαν Ἰταλίαν καί τήν Ἀλβανίαν. Τά ἐλληνικά ἀεροπλάνα εἶναι μόνον 144, ἀριθμός πού δέν μᾶς φοβίζει σοβαρῶς.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ποία εἶναι ἡ ψυχική κατάστασις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ;

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Φαίνεται σοβαρῶς ἀποκαρδιωμένος.

ΤΣΙΑΝΟ: Ὑπάρχει εἰς σαφῆς διαχωρισμός μεταξύ τοῦ πληθυσμοῦ καί μᾶς ἰθυνοῦσης τάξεως, πολιτικῆς καί πλουτοκρατικῆς, ἡ ὁποία ἐμπνέει τὴν ἀντίστασιν καί καλλιεργεί τὸ ἀγγλόφιλον πνεῦμα. Ἡ μικροτάτη αὕτη τάξις εἶναι πλουσιωτάτη. Ὁ λοιπός πληθυσμός εἶναι ἀδιάφορος εἰς τὰ γεγονότα, περιλαμβανομένης καί τῆς εἰσβολῆς μας.

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Ἐπέδρασαν πολὺ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ αἱ εἰδήσεις τὰς ὁποίας μετέδωσα περὶ τοῦ ὕψους τῶν ἡμερομισθίων εἰς Ἀλβανίαν.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Καλῶ τὸν διοικητὴν τῶν εἰς Ἀλβανίαν δυνάμεων νὰ ἐκθέσῃ τὴν στρατιωτικὴν κατάστασιν.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Προσηγομάσασμεν μίαν ἐπιχειρησιν κατὰ τῆς Ἠπείρου διὰ τὴν 26ην καί αὕτη ἐμφανίζεται ὑπὸ αἰσιωτάτους οἰωνούς. Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Ἠπείρου δὲν εὐνοεῖ τὴν δυνατότητα ἐπεμβάσεως καί ἄλλων ἑλληνικῶν δυνάμεων, καθ' ὅσον ἀπὸ τῆς μᾶς πλευρᾶς ὑπάρχει ἡ θάλασσα καί ἀπὸ τῆς ἄλλης εἰς ἀδιάβατος ὄρεινός δγκος. Τὸ θέατρον τοῦτο ἀγῶνος μᾶς ἐπιτρέπει μίαν σειρὰν κυκλωτικῶν κινήσεων κατὰ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων—ὑπολογιζομένων εἰς 30.000 ἄνδρας περίπου— αἱ ὁποῖαι θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν τὴν κατάληψιν τῆς Ἠπείρου εἰς βραχὺ διάστημα, 10 ἕως 15 ἡμερῶν. Ἡ ἐνέργεια αὕτη—προπαρεσκευάσθη μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν καί θὰ εἶναι, κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, τελεία. Ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ βελτιώσωμεν τὰς θέσεις μας, θὰ ἔδιδε σύνορα ἀσφαλέστερα, καθὼς καί τὴν ἀπόκτησιν τοῦ λιμένος τῆς Πρεβέζης, πού θὰ ἤλλασσε τελείως τὴν κατάστασιν μας. Αὕτη θὰ ἦτο ἡ πρώτη φάσις τῆς δράσεώς μας, ἐπιχειρητέα ἐντατικῶς καί κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον. Πλὴν ἡ ἐνέργεια ὑπόκειται εἰς τὰς καιρικὰς συνθήκας. Ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων ἡ ἐποχὴ

τῶν βροχῶν θά ἐδημιούργει σοβαράς δυσχερείας διά τήν κατάκτησιν τῆς Ἡπείρου καί τῆς βάσεως τῆς Πρεβέζης.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐπιχειρήσεων δύναται νά ἐπισπευθῇ καί ὄχι νά ἐπιβραδυνθῇ.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Τό ἠθικόν τῶν στρατευμάτων εἶναι ὑψηλότατον, ὁ ἐνθουσιασμός εἰς ὑψιστον βαθμόν. Οὐδέποτε εἶχα παράτονα διά τά στρατεύματά μας εἰς Ἄλβανίαν. Ἡ μόνη ἐκδήλωσις ἀπειθαρχίας τήν ὁποίαν συνήνησα ὑπῆρξεν ἡ ἀνυπομονησία τῶν ἀξιωματικῶν καί τῶν στρατιωτῶν νά βαδίσουν πρός τήν μάχην.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Πόσας δυνάμεις ἔχετε;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Περίπου 70.000 ἄνδρας, καί ἐπιπλέον τά εἰδικά τάγματα. Συνεπῶς ἔναντι του ἀντιπάλου, διαθέτοντος περίπου 30.000 ἄνδρας, ἔχομεν ὑπεροχήν δύο πρός ἓνα.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Καί ὅσον ἀφορᾷ τά μέσα, τεθωρακισμένα ὄπλα, ἄμυναν τοῦ ἔχθροῦ;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ἡ μόνη μου ἀνησυχία εἶναι ἡ ἐξ ἐνδεχομένης ἀγγλικῆς ἀεροπορικῆς βοήθειας, καθ' ὅσον ἡ ἑλληνική ἀεροπορία δι' ἐμέ εἶναι ἀνύπαρκτος. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τό μέτωπον Θεσσαλονίκης, χρειάζεται κάποια ἐπιφύλαξις λόγῳ τῆς ἐποχῆς. Θά ἦδύνατο νά δοθῇ ὀλη ἡ προσοχή εἰς τήν ἐνέργειαν πρός Ἡπειρον.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ἡ ἐνέργεια πρός Θεσσαλονίκην εἶναι σπουδαία, διότι πρέπει νά ἐμποδίσωμεν νά γίνῃ ἀγγλική βάση.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Διά τήν ἐνέργειαν αὐτήν ἀπαιτεῖται κάποιος χρόνος. Ὁ λιμὴν ἀφετηρίας, τό Δυρράχιον, ἀπέχει ἀπό τήν Θεσσαλονίκην περίπου 300

χιλιόμετρα. Συνεπῶς θά χρειασθῆ περί τό δίμηνον.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Εἶναι δυνατόν, ἐν τούτοις, νά ἐμποδισθοῦν οἱ Ἕλληες νά ἀποβιβασθοῦν εἰς Θεσσαλονίκην. Εἶναι σπουδαῖον νά κατευθυνθοῦν καί πρὸς τήν διειθυσιν αὐτήν δύο μεραρχίαι, οὕτως ὥστε νά προκαλέσουν τήν βουλγαρικὴν συνδρομήν.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Καί διά τήν προέλασίν μας εἰς Ἀθήνας βάσις τῶν πάντων εἶναι ἡ κατάληψις τῆς Ἡπείρου καί τοῦ λιμένος τῆς Πρεβέζης.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Καί ἡ κατάληψις τῶν νήσων Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καί Κερκύρας.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Βεβαίως.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Αἱ ἐνέργειαι αἰτᾶι πρέπει νά λάβουν χώραν συγχρόνως. Γνωρίζετε ποῖον εἶναι τό ἠθικόν τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Δέν εἶναι ἄνθρωποι ποῖοί νά τοὺς ἀρέσῃ νά μάχωνται...

ΝΤΟΥΤΣΕ: Καί τώρα, ἀκόμη κάτι. Καθορισθείσης τῆς ἡμερομηνίας, πρέπει νά ἴδωμεν πῶς θά δώσωμεν τήν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ ἐνέργειά μας ἦτο μοιραία. Γενική δικαιολογία εἶναι ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι σύμμαχος τῶν ἐχθρῶν μας, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦν τὰς βάσεις τῆς καί τὰ τοιαῦτα. Χρειαίεται ὁμῶς καί ἓνα ἐπεισόδιον, τό ὅποιον νά μᾶς καταστήσῃ δυνατόν νά εἰπωμεν ὅτι εἰσερχόμεθα διά νά ἐπιβάλωμεν τήν τάξιν. Ἐάν δύνασθε νά δημιουργήσετε τό ἐπεισόδιον αὐτό, καλῶς. Ἄλλως, εἶναι τό ἴδιον.

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Ἐγώ δύναμαι νά δημιουργήσω κάτι εἰς τὰ σύνορα: ἐπεισόδια μεταξύ Τσαμουριωτῶν καί ἑλληνικῶν ἀρχῶν.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ἐχομεν εἰς τήν διάθεσίν μας

δπλα καί βόμβας γαλλικάς, διά νά σκηνοθετήσωμεν μίαν επίθεσιν.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Πάντα ταῦτα ἔχουν ἐπουσιώδη σημασίαν δι' ἐμέ: πρόκειται μόνον νά δώσωμεν κάποιο προπέτασμα καπνοῦ. Οὐχ ἦπτον, καλόν θά ἦτο νά κατορθώσετε νά ὑπάρξῃ τό ἀναμμα τῆς θρυαλλίδος.

ΤΣΙΑΝΟ: Πότε θέλετε νά λάβῃ χώραν τό ἐπεισόδιον;

ΝΤΟΥΤΣΕ: Τήν 24ην.

ΤΣΙΑΝΟ: Τήν 24ην θά ὑπάρχῃ τό ἐπεισόδιον.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Οὐδείς θά πιστεύσῃ εἰς τό μοιραῖον αὐτό, ἀλλά διά μίαν δικαιολογίαν μεταφυσικοῦ χαρακτήρος θά δύναται νά λεχθῇ ὅτι ἦτο ἀνάγκη νά ὑπάρξῃ κάποια λύσις. Ἐκεῖνο πού χρειάζεται εἰς τό εἶδος αὐτῶν ἐνεργειῶν εἶναι ἡ δράσις μέ τήν μεγίστην ἀποφασιστικότητα, διότι αὐτό εἶναι τό μυστικόν τῆς ἐπιτυχίας, ἀκόμη καί ἐναντι ἐκείνων πού θά ἠδύναντο νά βοηθήσουν τόν ἐχθρόν. Πρέπει νά δημιουργήσωμεν αὐτό τό «ἄλλοθι», εἰς τρόπον ὥστε νά δυνάμεθα νά εἰπωμεν: «Δέν γίνεται πλέον τίποτε. Θέλετε νά βοηθήσετε ἀνθρώπους πού εἶναι ἠττημένοι;». Αὐτό θά ἠδύναντο νά ἰσχύσῃ ἀπέναντι τῶν Τούρκων, ἀκόμη καί ἀπέναντι τῶν Ἑγγλων.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ἡ ἐνέργεια προητοιμάσθη εἰς τρόπον ὥστε νά δώσῃ τήν ἐντύπωσιν ραγδαίας ἐπιτυχίας ἐντός ὀλίγων ἡμερῶν.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Λόγω τῆς εὐθύνης πού ἀναλαμβάνω εἰς τήν ὑπόθεσιν αὐτήν, σᾶς λέγω νά μὴ ἀπασχοληθῆτε ὑπὲρ τό δέον μέ τάς ἐνδεχομένας ἀπωλείας, καίτοι ἀπό ἀνθρωπιστικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρομαι διά τήν ζωὴν καί τοῦ τελευταίου ἀνδρός. Λέγω τοῦτο διότι ἐνίστε εἰς στρατιωτικὸς ἡγέτης σταματᾶ πρό τῶν ἀπωλειῶν.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ἐδωσα διαταγὰς νά ἐπιτιθε-

νται πάντοτε τάτάγματα, ἔστω καί ἐναντίον μεραρχῶν.

ΜΠΑΝΤΟΛΙΟ: Τό ζήτημα ἀφορᾷ εἰς δύο θέματα, τό ἑλληνικόν καί τό τῆς ἀγγλικῆς βοήθειας. Συμφωνῶ ἀπολύτως εἰς τήν ἀντίληψιν ὅτι ἀποκλείεται σχεδόν ἀσφαλῶς ἡ ἀπόβασις ἀγγλικῶν δυνάμεων. Οἱ Ἕλληες εἶναι πολὺ περισσότερον ἀπορροφημένοι μέ τήν Αἴγυπτον παρά μέ τήν Ἑλλάδα καί μετὰ δυσφορίας τοποθετοῦν ἄνδρας εἰς πλοῖα ἐπὶ τῆς Μεσογείου. Ἡ δυνατή ἀγγλική βοήθεια θά ἦτο ἡ τῆς ἀεροπορίας. Πρὸς τοῦτο θά ἠδυνάμεθα νά συγχρονίσωμεν τήν ἐνέργειαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος μέ τήν ἐνέργειαν διὰ τό Μάρσα Ματρούχ. Τότε θά εἶναι δύσκολον διὰ τοὺς Ἕλληες νά ἀφαιρέσουν ἀεροπλάνα ἀπὸ τήν Αἴγυπτον διὰ νά τά στείλουν εἰς τήν Ἑλλάδα. Τὴν δέ 26ην δύναται καί ὁ Γκρατσιάνι νά εἶναι ἔτοιμος.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ἐγὼ θά ἤμην ὑπὲρ ἐπισπεύσεως κατὰ τινὰς ἡμέρας τῆς δράσεως τοῦ Γκρατσιάνι. Ἡ κατάκτησις τοῦ Μάρσα Ματρούχ θά καταστήσῃ ἀκόμη δυσχερεστέραν τὴν δυνατὴν τῆς ἀγγλικῆς ἀρωγῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, δεδομένου μάλιστα ὅτι δέν θά σταματήσωμεν τὴν προέλασίν μας. Ἄμα χάσῃ τὴν Αἴγυπτον καί ἂν ἀκόμη κρατηθῇ τό Λονδίνον, ἡ ἀγγλικὴ αὐτοκρατορία θά εὐρεθῇ εἰς κατάστασιν ἡττης. Αἱ Ἰνδῖαι εἶναι εἰς ἐπισηφελὴ θέσιν καί οἱ Ἕλληες δέν θά δύνανται πλέον νά λάβουν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Νότιον Ἀφρικὴν καί ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν. Προσθέτω μίαν ψυχολογικὴν ἀποψιν: ὅτι ἀφρικανικὴ ἐπιτυχία θά ἐνθαυρῶνται τοὺς στρατιώτας μας τῆς Ἀλβανίας. Ἴδού διατί ἐπιθυμῶ συγχρονισμόν τῶν δύο ἐνεργειῶν, μέ ἐλαφρὰν προτεραιότητα τῆς ἀφρικανικῆς.

ΜΠΑΝΤΟΛΙΟ: Ἐξετάζων, ἤδη, τό ἑλληνικόν πρόβλημα, τονίζω ὅτι περιοριζόμενοι εἰς μόνην τὴν Ἠπειρον δέν ἀνταποκρινόμεθα εἰς τὴν περίστασιν. Δέν

υπερβάλλω λέγων ότι, εάν θέλωμεν νά καταλάβωμεν τήν Ἑλλάδα, πρέπει νά καταλάβωμεν καί τήν Κρήτην καί τήν Πελοπόννησον. Ἡ ἐπιχείρησις εἰς Ἡπειρον, ἡ μελετηθεῖσα ὑπό τοῦ Βισκόντι Πράσκα βαίνει καλῶς. Ἐξασφαλιζομένης τῆς ἀριστερᾶς μας πτέρυγος, αἱ ἀντίπαλοι δυνάμεις δέν θά μᾶς παρουσιάσουν σοβαράς δυσκολίας. Ἐχομεν τήν ἀεροπορίαν...

ΝΤΟΥΤΣΕ: Θά ρίψωμεν εἰς τάς ἐπιχειρήσεις 400 ἀεροπλάνα, ἵνα καλύψωμεν καί τήν ἐνδεχομένην ἀγ-
γλικήν ἀρωγήν.

ΜΠΑΝΤΟΛΙΟ: Πρέπει νά καταλάβωμεν ὁλόκληρον τήν Ἑλλάδα, ἄν θέλωμεν νά ρυθμισθῆ τό πρόβλημα. Πρός τοῦτο, ἀπαιτοῦνται εἴκοσι μεραρχαί, ἐνῶ εἰς Ἀλβανίαν ἔχομεν ἑννέα καί μίαν ἱππικῶν. Εἶναι φανερόν ότι ὑπό τάς συνθήκας αὐτάς χρειάζονται τρεῖς μῆνες.

ΡΟΑΤΤΑ: Λαμβανομένων τῶν πάντων ὑπ' ὄψιν, δυνάμεθα νά ὑπολογίζωμεν ἐπί τοῦ ἰσοδυνάμου ἑνδεκα μεραρχιῶν. Διά νά μή σταματήσωμεν εἰς τήν Ἡπειρον, πρέπει νά ἐπισπευθῆ ἡ ἀποστολή στρατευμάτων. Τοῦτο καί διά νά μή παρασχεθῆ ἡ ἐντύπωσις ότι ἐλαχανιάσαμεν καί δέν δυνάμεθα νά προχωρήσωμεν περαιτέρω. Συνεπῶς μελετητέον ἀμέσως τό πρόβλημα τῆς πλήρους καταλήψεως τῆς Ἑλλάδος.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Καθορισθείσης τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐπιχειρήσεων διά τήν 26ην καί προβλεπομένης τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς Ἡπείρου περί τήν 10-15 Νοεμβρίου, ἔχομεν ἕως τότε ἄλλον ἕνα μῆνα διά νά στείλωμεν νέα στρατεύματα.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ἡ ἀποστολή νέων στρατευμάτων ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀνάπτυξιν τοῦ σχεδίου, καί ταῦτα δέν δύνανται νά σταλοῦν παρὰ εἰς κατελιημμέ-

νην ἤδη Ἑπειρον. Δέν πρόκειται περί ἐνεργείας ἀσφαλούς. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν μόνον εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα εἶναι δυνατὰ ἐπιχειρήσεις. Ἐχοντες τὸ Δυρράχιον ὡς βάσιν προελάσεως πρὸς Θεσσαλονίκην, χρειάζομεθα ἓνα μῆνα διὰ τὴν ἀποστολὴν ἐκάστης μεραρχίας.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ἴνα διασαφηνίσωμεν τὰ ἐκτιθέμενα θέματα, ἐρωτῶ πῶς ἀντιμετωπίζεται ἡ προέλασις πρὸς Ἀθήνας, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἑπείρου;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Δέν τὴν βλέπω δυσχερῆ. Μία ὁμάς πέντε ἢ ἕξ μεραρχιῶν θά ἦτο ἀρκετὴ.

ΜΙΙΑΝΤΟΛΙΟ: Ἐγὼ θά ἐθεώρουν μᾶλλον ἐπείγουσαν τὴν προέλασιν πρὸς Ἀθήνας παρὰ πρὸς Θεσσαλονίκην, ἐφ' ὅσον ἰδίως δέν φαίνεται πιθανὴ ἀγγλικὴ ἀπόβασις εἰς Θεσσαλονίκην.

ΤΣΙΑΝΟ: Πολλῶ μᾶλλον ἐφ' ὅσον εἶναι πιθανὴ βουλγαρικὴ ἐπέμβασις.

ΡΟΑΤΤΑ: Χρειάζεται πίεσις καὶ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Φρονεῖτε ὅτι δύο μεραρχίαι θά ἦσαν ἀρκεταί;

ΡΟΑΤΤΑ: Ναί.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Μοῦ φαίνεται τώρα ὅτι αἱ ἰδέαι πραγματοποιῶνται. Ἐνέργεια εἰς τὴν Ἑπειρον. Θεσσαλονίκη: πιθανὴ βουλγαρικὴ ἐπέμβασις. Πλήρης συμφωνία διὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Κατόπιν, ἐξ Ἀθηνῶν, διασχίζομεν τὴν Ἑλλάδα καὶ φθάνομεν εἰς Θεσσαλονίκην ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς πρωτευούσης.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ποία ἡ ἀπόστασις μεταξὺ Ἑπείρου καὶ Ἀθηνῶν;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: 250 χιλιόμετρα μέ μέτριον ὀδικόν δίκτυον.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Καί πῶς εἶναι τό ἔδαφος;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Λόφοι ὑψηλοί, τραχεῖς.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Καί ἡ κατεύθυνσις τῶν κοιλάδων;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἦτοι κατάλληλος διὰ τὴν προέλασιν πρὸς Ἀθήνας.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Τοῦτο εἶναι σπουδαῖον.

ΡΟΑΤΤΑ: Τοῦτο εἶναι ἀληθές μόνον μέχρις ἐνός σημείου, καθ' ὅσον εἰς ὠρισμένον σημεῖον ἀπαιτεῖται ἡ διάβασις ὄροσειρᾶς ὑψους 2.000 μέτρων (δεικνύει χάρτην εἰς τόν Ντούτσε).

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Εἶναι ἐδάφη ὅπου ὑπάρχει πληθὺς ἡμιονικῶν ὁδῶν.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Τὰς διασχίσατε τὰς ὁδοὺς αὐτάς;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ναί πολλάκις.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς δύο ἄλλα θέματα. Τοῦτων πάντων διασαφητισθέντων, πόσας συμπληρωματικὰς μεραρχίας νομίζετε ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ στείλωμεν εἰς Ἀλβανίαν διὰ νὰ καταλάβωμεν ὁλόκληρον τό ἔδαφος πού ὀδηγεῖ εἰς Ἀθήνας;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Κατὰ πρότον λόγον θά ἤρουν τρεῖς μεραρχίαι, ὀργανωμέναι ὡς ὄρειναι. Φυσικά, αἱ περιστάσεις θά ὀδηγούν. Τὰ στρατεύματα αὐτά θά ἠδύναντο νὰ μεταφερθοῦν εἰς τόν λιμένα Ἄρτης ἐντός μιᾶς μόνης νυκτός.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ἀποδίδω κάποιαν σημασίαν εἰς ἄλβανικήν συμβολήν, τόσον εἰς τακτικά στρατεύματα, ὅσον καί εἰς συμμορίας.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Παρουσιάσαμεν ἓν σχέδιον

έν προκειμένω. Θά ἠδύνατο νά ὀργανωθοῦν συμμο-
ριαί 2.500-3.000 ἀνδρῶν πλαισιωμένοι μέ ἀξιωματι-
κοὺς μας.

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Αἱ αἰτήσεις εἶναι ἀπειροί. Ἄλλά δέν
πρέπει νά στείλωμεν πολλοὺς μουσουλμάνους, ἐκ φό-
βου πολυαριθμῶν ἐκδικήσεων ἐκ μέρους των.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Συνεπῶς δύνασθε νά ὀργανώσετε κά-
ποιον ἀριθμόν συμμοριῶν.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ὅλα εἶναι ὀργανωμένα. Ἐ-
τηλεγράφησα ἤδη νά ἐτοιμασθοῦν τά πάντα καί νά
εἰδοποιηθοῦν τά άτομα.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Πῶς ὀπλίζετε τάς συμμορίας;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Μέ τινα μυδραλλιοβόλα ἐλα-
φρά καί μέ βόμβας.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Τώρα, μία ἄλλη ἀποψις τῆς καταστά-
σεως. Ποῖα μέτρα ἐλάβετε εἰς τά γιουγκοσλαβικά σύ-
νορα;

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ἐχομεν δύο μεραρχίας καί
ἐν τάγμα καραμπινιέρων καί τελωνοφυλάκων. Κατ'
οὐσίαν μίαν ικανήν προκάλυψιν.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Δέν πιστεύω δι τῆς ὑπάρξεως ἐπιθέσεις
ἀπό τῆς πλευρᾶς ἐκείνης, ἀλλωστε τά στρατεύματά μας
ἐρείδονται ἐπί ὀχυρῶν θέσεων προκαθορισμένων.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Δέον νά προστεθῆ δι τὸ ἔδα-
φος εἶναι κατάλληλον δι' ἄμνναν. Θά ἠδύνατο νά ὑπάρ-
ξῃ κάποια διεισδυσις, διὰ μέσου τῶν θάμνων, μικρῶν
ἀποσπασμάτων, ἀλλά δέν ἔχομεν τίποτε νά φοβηθῶ-
μεν, διότι φρουροῦμεν ὀλα τά σύνορα: ἐν φυλάκιον ἀνά
500 ἢ 600 μέτρα.

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Εἰς Ἀλβανίαν ὑπάρχει ἡ ἐπιθυμία νά
κληθοῦν μερικαί κλάσεις.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Τι δίδει εκάστη κλάσις;

ΓΙΑΚΟΜΟΝΙ: Περίπου 7.000 άνδρας.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Χρειάζεται, εις τοῦτο, προσοχή. Βεβαίως δέν πρέπει νά περιφρονήσωμεν ἢ νά ἀπωθήσωμεν τās δυνάμεις αὐτάς, ἀλλά καί δέν πρέπει νά ἀποτελέσουν ὑπερβολικήν συμβολήν εις τρόπον ὥστε νά φαντασθοῦν ὅτι αὐταί κατέκτησαν τήν Ἑπειρον. Μία μικρά συμβολή τῶν ἀλβανικῶν στοιχείων θά ἦτο πρόσφορος. Θά ἐκάλουν δύο ἢ τρεῖς κλάσεις. Ἐπίσης θέμα τῆς προσοχῆς μας δέον νά ἀποτελέσῃ ἡ ἀντιαεροπορική ἄμυνα, καθ' ὅσον δέον ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ νά ἀποφευχθοῦν οἱ βομβαρδισμοί τῆς πετρελαιοφόρου ζώνης, τῶν ἀλβανικῶν πόλεων, καθὼς καί ἡ παραβολή πού θά ἠδύνατο νά γίνῃ μέ τήν καλύτεραν ἄμυναν τῶν πόλεων τῆς Ἀπουλίας. Συνεπῶς πρέπει νά τοποθετηθοῦν ἀντιαεροπορικά μέσα ἰκανῶν διαστάσεων.

ΣΟΝΤΟΥ: Ἐλαβα ἤδη μέτρα διά ν' ἀποσταλοῦν τά 75 Σκόντα πού εἶχαμεν ἐκ Γερμανίας.

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΠΡΑΣΚΑ: Ἡ ἄμυνα τῶν Τιράνων περιορίζεται εις δύο ομάδας, ἐνῶ ἡ ἄμυνα τῆς ὅλης Ἀλβανίας εἶναι μόλις πέντε ομάδες.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Χρειάζονται διά τήν Ἀλβανίαν τουλάχιστον ἑκατόν ἀντιαεροπορικά πυροβόλα διά νά ἀποφευχθῇ ἡ ἀπώλεια τοῦ ἠθικοῦ ἐκ βομβαρδισμῶν κατά τήν διάρκειαν τῆς ἡμέρας. Στείλατε ὄλα τά Σκόντα καί τά Αἰρλικον;

ΣΟΝΤΟΥ: Δέν τά ἐλάβαμεν ἀκόμη ὄλα. Μόλις φθάσουν θά τά στείλω. Τά Αἰρλικον θά τά στείλω ἀεροπορικῶς.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Πρέπει νά προστεθοῦν εις τήν ἄμυναν καί τά ἀεροπλάνα διώξεως. Εὐτυχῶς ἔχομεν ἀρκετά

διαθέσιμα. Τὴν 1ην Ὀκτωβρίου ὑπῆρχαν εἰς Ἀλβανίαν 87 ἀεροπλάνα, ἐξ ὧν 52 ἀμέσως διαθέσιμα.

ΤΣΙΑΝΟ: Εἶναι καθ' ὁδόν ὁ 14ος στολίσκος.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Νομίζω ὅτι ἐξητάσαμεν δλας τὰς ἀπόψεις τοῦ προβλήματος.

ΜΠΑΝΤΟΛΙΟ: Αἱ λεπτομέρειαι θά καθορισθοῦν ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου.

ΝΤΟΥΤΣΕ: Ἀνακεφαλαίωσις. Ἐπίθεσις εἰς Ἡπειρον. Πίεσις πρὸς Θεσσαλονίκην. Καί, εἰς δεῦτερον χρόνον, προέλασις εἰς Ἀθήνας.

(Ἡ συζήτησις ἐτερματίσθη τὴν 12.30').

Τὰ παρόντα ἐστενογραφημένα πρακτικά ἐνεκρίθησαν ὑπὸ τοῦ Ντοῦτσε, εἰς τὸ Παλάτιο Βενέτσια, τὴν 16ην Ὀκτωβρίου 1940 - ΧVΙΙΙ - ὥραν 14.

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀντισυνταγματάρχης ἀποσπασμένος εἰς τὸ C.S.D.

G. A. TROMBETTI

Μικρά Ἀσία καὶ Μεταξᾶς

Παραθέτομεν τό ἰδιόγραφον διαφωτιστικόν κείμενον προσωπικῶν ἀναμνήσεων, πού ἐτήρησεν ὁ Μεταξᾶς καί πού εὑρίσκεται εἰς τό ἀρχεῖον του, σχετικῶς μέ τήν συζήτησιν πού εἶχε μέ τούς Γούναρη, Πρωτοπαπαδάκη, Θεοτόκη κ.λπ. (25 καί 29 Μαρτίου 1921).

«Τό ἀπόγευμα τῆς 25ης Μαρτίου 1921 (Πέμπτην), ὁ κ. Ἄθαν. Ἐξαδάκτυλος ἦλθεν εἰς τήν ἐν Φάληρω κατοικίαν μου καί μοί μετέφερε τήν παράκλησιν τοῦ κ. Γούναρη νά συναντηθῶ μετ' αὐτοῦ τό ἑσπέρας τῆς αὐτῆς εἰς τήν οἰκίαν τοῦ κ. Πρωτοπαπαδάκη. Μοί εἶπεν ὅτι ἐπρόκειτο νά ὁμιλήσωμεν ἐπί τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ καταστάσεως ἀπό γενικῆς ἀπόψεως.

Τό ἑσπέρας, ὥραν 10 μ.μ., συνηντήθημεν μετὰ τοῦ κ. Γούναρη εἰς τοῦ κ. Πρωτοπαπαδάκη. Εἰς τήν συνέντευξίν μας ταύτην ἔλαβον μέρος οἱ κ.κ. Πρωτοπαπαδάκης καί Ἐξαδάκτυλος. Οὐδεὶς ἕτερος ἦτο παρών.

Μέ ἠρώτησαν πῶς βλέπω τήν κατάστασιν. Ἀπήντησα, ὅτι ἀγνοῶ τὰς λεπτομερείας τῆς τακτικῆς καταστάσεως, ἔχω ὁμῶς τήν ἐντύπωσιν ὅτι αἱ δυνάμεις εἶναι ἀνεπαρκεῖς διὰ τήν ἐπιχείρησιν: ἤρκει νά ἀναλογισθῆ τις μόνον τό μέτωπον μήκους ὑπέρ τά 300 χιλίῳμ. καί τό βάθος ἀκόμη περισσότερον, τό μήκος τῶν συγκοινωνιῶν, τό δυσχερέστατον τοῦ ἐδάφους, τήν ἐχθρότητα τῶν κατοίκων. Ἐξέφρασα τήν ἀπορίαν μου, πῶς ἀπεφασίσθη τόσον σπουδαία ἐπιχείρησις—δηλ. ἡ τῆς καταλήψεως τῆς Ἀγκύρας— μέ τόσον ἀσθενεῖς δυνάμεις. Μοί ἐξήγησαν τότε διὰ μακρῶν, ὅτι ἐβασίσθησαν ἐπί τῶν βεβαιώσεων τῶν διευθυνόντων τόν ἐκεῖ στρατόν,

οἵτινες καί τοῦτοι ἐβασίσθησαν ἐπί τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μέχρι Ἰανουαρίου ἐπιχειρήσεως καί ἰδίᾳ ἐπί τῆς τότε γενομένης μεγάλης πρὸς Ἑσκή-Σεχήρ ἀναγνωρίσεως. Ἀπήντησα, ὅτι ἔδει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νά ἐννοηθῆ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν, πρὸς ὀλόκληρον δηλ. τὸ Τουρκικόν ἔθνος.

Μέ ἠρώτησαν τί ἔδει νά γίνη, προϋποτιθεμένου ὅτι δέν ἦτο δυνατόν νά ἐπέλθῃ εἰρηνικός διακανονισμός. Ἀπήντησα ὅτι ἔπρεπε νά γίνη γενικὴ ἐπιστράτευσις, νά συγκροτηθῆ ὁ στρατός πρὸς πόλεμον καί νά κτυπηθῆ ὁ Κεμάλ δι' ὀλοκλήρου τῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Μοί ἀπήντησαν, ὅτι αἱ ὀλίγαι ἡλικίαι, αἵτινες ἀπέμεναν, δέν θά προσέθεταν μεγάλην δύναμιν εἰς τὸν ὅλον στρατόν, ἀλλά, τὸ κυριώτερον, δέν ἠδύνατο νά ἐπεκταθῆ ἡ ἐπιστράτευσις καί ἐπὶ ἄλλων ἡλικιῶν, διότι ἔλειπαν ὄπλα πεζικοῦ. Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης μοί ἔδειξε τότε κατάστασιν, ἐκ τῆς ὁποίας κατεδεικνύετο, ὅτι ὑπῆρχον μόνον 72 χιλ. μάνλιχερ, 27 χιλ. Lebel καί μερικαὶ χιλ. γκρά. Τὰ δύο πρῶτα ποσὰ μόλις ἐξήρκουν διὰ τὴν ἤδη ἐπιστρατευθεῖσαν δύναμιν.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν των ἐξήγητο, ὅτι εἰς Μ. Ἀσίαν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τοῦ Ἑσκή-Σεχήρ ὑπῆρχε δύναμις περίπου 115 χιλ. ἀνδρῶν, καί ὅτι εἰς τὴν μάχην ταύτην ἔλαβον μέρος οὐχὶ πλέον τῶν 15 χιλ. τυφεκίων. Δέν ἐγνώριζον διόλου τὴν διανομὴν τῆς δυνάμεως καί συνεπῶς δέν ἠδύνατο νά δικαιολογήσουν τὴν τοιαύτην δυσαναλογίαν τῶν μαχητῶν πρὸς τὴν ὅλην δύναμιν.

Ἐζήτησα τότε νά ἐννοήσω ποῖαι ἦσαν αἱ πολεμικαὶ προθέσεις τῆς Κυβερνήσεως. Μοί ἀπήντησαν ὅτι ἐνόμιζον ὅτι διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ σιδηροδρομικοῦ τμήματος Ἀφιόν Καρά Χισάρ - Ἑσκή Σεχήρ καί τῆς μετέπειτα καταλήψεως τῆς Ἀγκύρας καί τοῦ Ἰκονίου, θά κατελύετο ἡ ἀντίστασις τοῦ Κεμάλ καί θά ἐπείθετο οὗτος νά ὑπογράψῃ τὴν εἰρήνην. Ἀπήντησα ὅτι, ἀσχέ-

τως μέ τό ανεπαρκές τῆς ἐν Μ. Ἀσία δυνάμεώς μας πρὸς τοιαύτην ἐνέργειαν, αὐτὴ αὐτὴ ἢ τοιαύτη ἐνέργεια δέν θά ἦγε πρὸς τό ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα· διότι ἢ τουρκικὴ ἀντίστασις θά μετετίθετο περαιτέρω εἰς τό ἐσωτερικόν, θά ἔδει νά καταλάβωμεν ὀλόκληρον τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ νά ἐξασφαλίσωμεν τὴν κατοχὴν αὐτῆς ὅπως πεισθῶσιν οἱ Τούρκοι εἰς εἰρήνην ἣτις πράγματι θά ἦτο ἢ ἀρχὴ καταλύσεως τοῦ κράτους των. Πρὸς τοιοῦτον πόλεμον θά ἦσαν ανεπαρκεῖς αἱ δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος. Εἶπον ὅτι ἐγὼ πάντοτε, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βενιζέλου, εἶχον τὴν ιδέαν ταύτην, τῆς σημερινῆς ἀνεπαρκειᾶς τῆς Ἑλλάδος πρὸς κατάλυσιν τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε κατεδίκασα τὰς ἐν Μ. Ἀσίᾳ στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις. Συνεπῶς δέν ἐβλεπα τό τέρας τοῦ νῦν διεξαγομένου πολέμου.

Ὁ κ. Γούναρης τότε μοὶ ἐξέθεσε διατὶ ἠναγκάσθη νά συνεχίσῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ κ. Βενιζέλου, καὶ διατὶ δέν ἠδυνήθη ἐν Λονδίῳ νά εὕρῃ συμβιβαστικὴν λύσιν, ὅπως τερματισθῇ ὁ πόλεμος. Ἐθεώρει ὅτι ἀδυναμία τῆς Ἑλλάδος νά νικήσῃ θά ἐπιφέρει οὐ μόνον τὴν ἀπώλειαν τῆς Σμύρνης, ἀλλὰ καὶ τῆς Θράκης. Ἀπήντησα, ὅτι δέν ἔχω τὰ στοιχεῖα ὅπως κρίνω τίνι τρόπῳ θά ἀπέφυγε διπλωματικῶς τὴν τοιαύτην ζημίαν ἢ Ἑλλάς, ἀλλὰ ἢ ἀδυναμία αὐτῆς ὅπως νικήσῃ ὀριστικῶς, δηλ. ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν εἰς ὑποταγὴν, ἦτο δι' ἐμέ προφανές.

Μοὶ ἐξηγήθη τότε ἡ γνώμη, πῶς θεωρῶ τὴν Τουρκικὴν στρατιωτικὴν κατάστασιν. Ἀπήντησα, ὅτι θεωρῶ ταύτην κρίσιμον, ὄχι μόνον ἔνεκα τοῦ ὀλιγαριθμοῦ τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς διαίρέσεως αὐτῶν εἰς δύο ὁμάδας ἀσχέτους καὶ λίαν ἀπεχούσας ἀλλήλων. Ἐπικολούθησε μακρὰ συζητήσεις ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς μάχης τοῦ Ἐσκή Σεχέρ, τῶν δυνάμεων τοῦ ἀντιπάλου, τῆς πιθανῆς αὐξήσεως αὐτῶν.

Μοὶ ἠρώτησαν τί νομίζω ὅτι ἔπρεπε νά γίνῃ, ὅπως

άλωθῆ τό Ἑσκή Σεχήρ. Ἀπήνησα, ὅτι πάντως ἔδει νά γίνη ἀνασυγκρότησις τοῦ στρατοῦ, δηλ. ἀνασύνθεσις τῶν μονάδων, ἀνεφοδιασμός αὐτῶν καί παράταξις αὐτῶν μᾶλλον συνεπτυγμένων, νά ἐκλεγῆ δέ μία διεύθυνσις ἐπιχειρήσεων ἢ ἡ πρός Ἑσκή Σεχήρ ἢ ἡ διά Ἀφιόν Καρά Χισάρ. Δέν εἶμαι ὁμως, εἶπον, εἰς θέσιν νά ὀρίσω σχέδια ἐκστρατείας αὐτήν τήν στιγμήν. Πάντως, ἡ ἄνω ἐκτεθειῶσα ἐνέργεια θά ἦτο δυνατόν νά γίνη τώρα ὅπως εἶχον ἐμπλακῆ αἱ μονάδες καί ἔνεκα τῶν ἀπαιτήσεων τῆς κατοχῆς τὰς ὁποίας ἐδημιούργησαν τὰ πολιτικά συμφέροντα καί ἔνεκα τῶν συμμαχικῶν τῆς Ἀγγλίας ἀπαιτήσεων. Συνεπῶς ἐθεώρησα τήν ἐπιτυχίαν τῆς κατὰ τοῦ Ἑσκή Σεχήρ ἐπιχειρήσεως, ὡς εἶχον τὰ πράγματα, ἀσθενεστάτην.

Μετά διαφόρους μακράς περιστροφάς τῆς ὁμιλίας ἐπὶ τῶν ἰδίων ἄνω ἀντικειμένων, ἤρχισαν νά φέρον τόν λόγον ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τῆς τονώσεως τοῦ Ἐπιτελείου διά νέων προσώπων, ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης ἐξέφραζεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ικανότητος τοῦ κ. Πάλλη, τὰς ὁποίας ὁμως ἀπέκρουσα. Ὁ κ. Ἑξαδάκτυλος παρίστανε τήν ἀνάγκην νά ὑπάρχωσιν ἐν τῷ Στρατηγεῖῳ πολλὰ ἰκανά πρόσωπα. Ὁ κ. Γούναρης ἐθεώρει ὅτι ὁ κ. Παπούλας, ἀκατάλληλος διά τήν ἀρχιστρατηγεῖαν, ἐπεξῆτει καί νά διεκφυγῆ τῆς κατὰ τοῦ Ἑσκή Σεχήρ ἐπιχειρήσεως καί ὅτι πρός τοῦτο θά ἐξῆτει ἐκάστοτε ἐνισχύσεις εἰς ἄνδρας καί ἐφόδια μέχρις οὗ ἡ Κυβέρνησις μὴ δύναται πλέον νά τοῦ ἀποστείλῃ καί τοῦ παύσῃ οὕτω τήν ποθουμένην πρόφασιν. Τέλος, κατόπιν πολλῶν ἐλιγμῶν καί τῶν τριῶν, ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης μοί προέτεινε νά μεταβῶ ὅπως ἐνισχύσω τό Ἐπιτελεῖον τοῦ Παπούλα. Ἀπήνησα, ὅτι δέν εἶναι δυνατόν ν' ἀναλάβω νά διοικήσω τόν κ. Παπούλαν. Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης δέν ἠθέλησε κατ' ἀρχάς νά ἐννοήσῃ. Τότε τοῦ ἐξήγησα ὅτι, δεδομένης τῆς ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων

ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνικανότητος του κ. Παπούλα, ἐγώ, ἀποδεχόμενος τὴν προτεινομένην θέσιν, θά ἀνελάμβανα κυρίως νά ἐκτελώ κατ' οὐσίαν ἔργον τό ὁποῖον ἔδει νά ἐκτελεῖ ὁ κ. Παπούλας, ὅστις ὁμως θά κατεῖχεν τὴν θέσιν τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἐμοῦ κατέχοντος ὑποδεεστέραν καί διευθύνοντος αὐτόν εἰς τὰς πράξεις του. Προσέθεσα, δέν ἠννόουν πρὸς ποῖον σκοπὸν θά ἐδεχόμενοι τοιοῦτον τι. Εἶπον, ὅτι εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς προγενεστέρους πολέμους ἔπραξα παρόμοιον, ἀλλὰ ὑπέφερα πολὺ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τοιαύτης ἐνδοτικότητός μου, ὅτι ἐγήρασα πλέον καί τὰ ψυχικά ὄρια τῆς γενναιοδωρίας μου ἐστένευσαν. Συνεπῶς ἠρηθῆν καί μετὰ τινος ἀγανακτήσεως διὰ τὴν πρὸς ἐμέ γενομένην ὑποτίμησιν. Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης ἔσπευσε τότε νά διορθῶσθαι τό γενόμενον καί μοί εἶπε: Λοιπὸν δέξου νά γίνης ἐσὺ ἀρχιστράτηγος. Ὁ κ. Γούναρης ἐσιώπα, ἀναμένων τὴν ἀπάντησίν μου.

Ἀπήνησα, ὅτι δέν δύναμαι νά ἀποδεχθῶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν διότι δέν συμφωνῶ πρὸς τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης γενόμενα πρὸς τε τὴν παρασκευὴν τοῦ στρατοῦ καί τὰς ἐπιχειρήσεις. Δέν μοῦ ἦτο δέ πλέον δυνατόν οὔτε τὰ κατὰ τὴν γνώμην μου κακῶς γενόμενα νά ἐπανορθῶσω, οὔτε νά ἀναλάβω νά ἐφαρμόσω ξένα σχέδια καί νά συνεχίσω ἐπιχειρήσεις αἰτινες θά ἦγον εἰς ἀποτυχίαν.

Τό πρᾶγμα θά ἦτο διάφορον, προσέθεσα, ἐάν εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν μου τὸν ἀπὸ Νοεμβρίου καί πέραν διαρρευσάντα χρόνον. Μὲ ἠρώτησαν τί θά ἔκαμνα ἀπήνησα ὅτι θά συνεκρότουν τὸν στρατὸν ἐπὶ τῶν βάσεών του εἰς πλήρη πολεμικὴν σύνθεσιν, ὅτι θά τὸν παρεσκευάζα καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα καί θά τὸν διήρουν εἰς δύο κεχωρισμένας ομάδας. Μοί εἶπον διατὶ δέν τό κάμνω τώρα δεχόμενος. Ἀπήνησα, ὅτι δέν ἦτο δυνατόν πλέον, ἀφοῦ ἤρχισαν μάχαι, ἀφοῦ εἶναι στενὴ

ή μετά του έχθρου επαφή. Δέν υπάρχει πλέον καιρός, δέν είναι δυνατόν νά γίνη άλλο τι ἢ ἡ συνέχισις τῶν ἀρξαμένων επιχειρήσεων. Δέν θεωρῶ ὅτι αὐταὶ ἄγουσιν εἰς ἐπιτυχίαν. Συνεπῶς δέν ἀναλαμβάνω τήν εὐθύνην αὐτῶν, συνεπῶς δέν ἀποδέχομαι τήν ἀρχιστρατηγίαν. Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης καί ὁ κ. Ἐξαδάκτυλος προσεπάθησαν νά μέ μεταλείουσιν, ἀλλά εἰς μάτην. Τοῖς εἶπα: Ἀποδεχόμενος τήν ἀρχιστρατηγίαν, χωρίς φυσικά νά ἐκθέσω δημοσίᾳ τήν ἀπιθανότητα τῆς ἐπιτυχίας, δίδω εἰς τό Ἔθνος ἐλπίδας, τάς ὁποίας δέν συμερίζομαι. Δηλ. ἐξαπατῶ τό Ἔθνος δέν δύναμαι νά τό πράξω, εἶναι παρά τήν συνείδησίν μου. Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης τότε μέ ἠρώτησε: Μά δέν υπάρχουν τουλάχιστον 60% ἐλπίδες ἐπιτυχίας; Ἀπήνησα: Μά νομίζεις, Πρωτοπαπαδάκη, ὅτι ἐάν ἐνόμιζα ὅτι ἔχω 60% ἐλπίδας, δέν θά ἐδεχόμην; Ἀσχέτως πρὸς τόν πατριωτισμόν δέν θά ἤθελα νά δοξασθῶ; Τότε μοὶ λέγει: Δέξου νά σώσης ὅ,τι δύναται, νά σώσης 30, 20, 5 τοῖς ἑκατόν, ἔστω ἐλάχιστον. Τότε ἐν σφοδρᾷ συγκινηθεὶς τοῦ ἀπαντῶ: Μά αὐτό πού μοῦ ζητεῖς δέν εἶναι πλέον ἡ ἐπιτυχία, εἶναι ἡ θυσία τῆς ὑπολήψεώς μου, ἡ θυσία ὄχι χάριν τῆς Πατρίδος, ἀλλά ὅπως καλύψω εὐθύναις ἄλλων. Δέν τό κάμνω. Ὅχι, τήν ὑπόληψίν μου δέν σᾶς τήν δίδω. Αὐτήν δέν θά σᾶς τήν δώσω ποτέ. Δέν θυσιάξω πρὸς χάριν σας τό μόνον πού μοῦ ἀπέμεινε κατόπιν 35 ἐτῶν στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἐπενέβησαν οἱ ἄλλοι δύο. Ὁ κ. Γούναρης προσεπάθησε νά ἐπαναφέρῃ τὰ πράγματα εἰς τήν προτέραν θέσιν των. Τότε, ἀποτείνόμενος πρὸς αὐτόν, τοῦ εἶπα: Ἐγὼ εἶμαι πλέον ἀπόστρατος καί δέν ἐννοῶ νά ἀναλάβω οὐδεμίαν στρατιωτικὴν θέσιν, οὔτε ἄλλην δημοσίαν θέσιν. Ἦθελε νά μέ διακόψῃ καί νά μέ καθησυχάσῃ, ἀλλ' ἐξηκολούθησα. Ὅταν ἔχουν πληθῶραν στρατηγῶν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, δέν ἀποτείνονται πρὸς τοὺς ἀποστράτους. Ὁ

κ. Πρωτοπαπαδάκης με διέκοψε διά να μοι εἶπη ὅτι καί εἰς τήν Γερμανίαν ἀνέθεσαν εἰς ἀποστράτους ἀρχιστρατηγίας. Τοῦ ἀπήντησα, ὅτι ταῦτα ἐγένοντο ἐκεῖ ὑπό ἐντελῶς διαφορετικούς δρους, οἱ ὅποιοι δέν ἔχουν σχέσιν μέ τά ἤδη συμβαίνοντα παρ' ἡμῖν.

Ἐπελθούσης ἡρεμίας, μέ ἠρώτησαν τότε τί ἔδει νά γίνη. Ἀπήντησα: Ἐγώ σᾶς εἶπον ὅτι δέν δύναμαι. Ἀφοῦ ὁμως ὁ κ. Παπούλας σᾶς τηλεγραφεῖ, ὅτι ἔχει βεβαίαν τήν ἐπιτυχίαν ὑπό τόν δρον νά τοῦ σταλῶσιν ὠρισμένοι ἐνισχύσεις, νά τό πράξῃτε καί νά δοκιμάσητε ἀκόμη τήν ἐπιχείρησιν.

Τότε ὁ κ. Γούναρης ἐπανήλθεν εἰς τό ὅτι ὁ κ. Παπούλας διά τῶν αἰτημάτων του προσπαθεῖ νά διεκφυγή. Ἀπήντησα, ὅτι δέν ἔχω αὐτήν τήν ἐντύπωσιν. Ζητεῖ πράγματα λογικά. Μεταξύ ἄλλων ζητεῖ αἱ ἐνισχύσεις νά στέλλωνται ὠπλισμένοι. Εἶναι δυνατόν νά γίνη ἐκστρατεία χωρίς ὄπλα; Πῶς ἐγώ θά ἀνελάμβανα ἀρχιστρατηγίαν στρατοῦ στερουμένου ὄπλων; Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης τότε κρατῶν τήν κατάστασιν τῶν ὄπλων προσεπάθησε νά μέ μεταπέσῃ ὅτι τά 72 χιλ. μάνλιχερ θά ἐπῆρουν, ὅτι ἔπρεπε νά γίνη καλλιτέρα διανομή, ἀφαιρουμένων τῶν μάνλιχερ ἐκ τῶν μετόπισθεν στρατευμάτων καί διδομένων εἰς τά τμήματα τῆς πρώτης γραμμῆς, στελλομένων γκρά εἰς τά μετόπισθεν κ.λπ. Ἀπήντησα: Μά εἶναι ταῦτα δυνατά ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ καί ἐπικειμένης ἐπιθέσεώς του; Τέλος ἀπεφασίσθη νά ἐρωτηθῇ ἀμέσως τηλεγραφικῶς ὁ κ. Παπούλας ἂν εἶναι εἰς θέσιν νά κάμῃ τήν διανομήν ταύτην, ἀφοῦ δέν ὑπῆρχον ὄπλα πρός ἀποστολήν εἰς τόν στρατόν του.

Ἐπέμεινα εἰς τό ὅτι τά αἰτήματα τοῦ κ. Παπούλα ἔδει νά ἐκπληρωθῶσι. Ὁ κ. Γούναρης ὁμως ἐπέμενεν ὅτι ἂν ταῦτα ἐκπληρωθῶσι, ὁ κ. Παπούλας θά προέβαλλεν ἕτερα, ὅπως φθάσωμεν εἰς τό ἀπροχώρητον καί εὔρη δικαιολογίαν ὅπως μή κάμῃ τήν ἐπίθεσιν. Ἐζητήσαμεν

τότε τίς θά ἠδύνατο νά ἀντικαταστήσῃ τόν κ. Παπούλαν, καί δέν εὔρομεν μεταξύ τῶν ὁμοιοβάθμων του τινά κατάλληλον. Ὁ κ. Ἐξαδάκτυλος τότε ἔρριψε τήν ιδέαν νά σχηματισθῆ εἰς Ἀθήνας ἐπιτελεῖον διευθύνον ἀφ' ὑψηλοῦ τά ἐν Ἀσίᾳ, καί ἀπέκρουσα ταύτην κατηγορηματικῶς. Οὔτε αὐτός ἐπέμεινε, οὔτε ἄλλοστις. Ἀπεφάσισαν τότε νά μείνουν μέ τόν κ. Παπούλαν ἀρχιστρατηγόν. Ὁ κ. Γούναρης δμως ἤθελε νά λυθῆ τό ζήτημα, τί ἔδει νά γίνῃ ἐάν ὁ κ. Παπούλας ἔκαμνε τās προεκτεθεισας ὑπεκφυγᾶς, καί τότε προέτεινα ἐγώ νά σταλῆ αἰῆριον, τήν 26ην Μαρτίου, τηλεγράφημα εἰς τόν κ. Παπούλαν ἐκθέτον τά ἐκπληρούμενα αἰτήματά του καί τās ἡμερομηνίας τῆς ἐκπληρώσεως, καί νά ἐρωτηθῆ ἐάν μετά τοῦτο ἀναλαμβάνει τήν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐν ἀπαντήσῃ καταφατικῶς, εἶπον, τότε ἄς ἀναμείνωμεν καί τήν δοκιμὴν ταύτην. Ἐάν ἀπαντήσῃ μέ νέα αἰτήματα καί ἀποφατικῶς, τότε πρέπει νά ὑπάγητε σεῖς (εἶπα εἰς τόν κ. Γούναρη) ἐπὶ τόπου καί νά ἐξετάσῃτε ἀνακριτικῶς τό βᾶσιμον τῶν δικαιολογιῶν τοῦ κ. Παπούλα καί νά ἀποφασίσῃτε. Μέ ἠρώτησε τότε ἐάν δέχωμαι νά τόν συνοδεύσω. Ἐδίστασα μόνον ἐν δευτερόλεπτον καί τῷ ἀπήντησα: Μάλιστα, σᾶς συνοδεύω, ἀλλά ὑπὸ τόν ὄρον νά μὴν ἀνακληθῶ εἰς τήν ἐνέργειαν, ἀλλ', ὡς ἀπλοῦς ιδιώτης. Δέν ἔφερον εἰς τοῦτο καμμίαν ἀντίρρησιν. Εἰς δευτέραν δέ ἐμοῦ ἐπανάληψιν, ἀπήντησε: Μάλιστα, νά ἔλθῃς ὡς ἀπλοῦς ιδιώτης, ἔχω τό δικαίωμα νά πάρω μαζί μου ὅποιον θέλω. Συναινῶ.

Τότε ὁ κ. Ἐξαδάκτυλος ἐπρότεινε νά μεταβῶμεν ἀπὸ τοῦδε, κομίζοντες ἡμεῖς εἰς τόν κ. Παπούλαν τήν ἐκπληρωσιν τῶν αἰτημάτων του καί ἐρχόμενοι μετ' αὐτοῦ εἰς συνεννόησιν. Ἄλλ' ἀπέκρουσα κατηγορηματικῶς, διότι, εἶπον, τοῦτο θά ἦγεν εἰς συσκέψεις μετὰ τοῦ κ. Παπούλα, εἰς λήψιν ἀποφάσεων ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ,

συνεπώς εἰς συμμετοχὴν ἡμῶν εἰς τὰς εὐθύναις του ἐπὶ πλέον εἰς καταμερισμὸν εὐθυνῶν του καὶ ἐξουθενῶσιν συνεπώς τῆς διοικήσεώς του. Ἡ ἰδέα ἀπερρίφθη καὶ ἐμείναμεν εἰς τὸ ὑπ' ἐμοῦ προταθέν. Ἡ συνέντευξις ἐτελείωσε τὴν 3 μετὰ τὸ μεσονύκτιον.

Ἄθῆναι, ἑσπέρα 26 Μαρτίου 1921.

Τὴν 29 Μαρτίου, Δευτέρα ἀπόγευμα, μοῦ τηλεφωνεῖ ὁ κ. Ἐξαδάκτυλος ἐάν θά ἦτο δυνατόν νά συναντηθῶ ἀπόψε εἰς τοῦ κ. Πρωτοπαπαδάκη μέ τὰ αὐτὰ πρόσωπα, ὡς τὴν 25ην Μαρτίου (Γούναρην, Πρωτοπαπαδάκη καὶ αὐτόν). Τοῦ ἀπήντησα, ἐάν δέν νομίζῃ ὅτι ἦτο πλέον περιττόν νά ἐπαναλαμβάνηται ἡ αὐτὴ συζήτησις ἢ εἰς μηδέν ἀπολήγουσα ἢ εἰς τὸ ξέσχισμα μεταξὺ ὄλων μας. Μοῦ ἀπήντησε: Ἄς γίνῃ διὰ τελευταίαν φορᾶν, καὶ ἄλλωστε δέν πρόκειται περὶ ἀτομικοῦ ζητήματος, ἀλλὰ περὶ γενικωτάτου. Ἐδέχθην.

Τὴν 9.30 ἑσπέρας μετέβην εἰς τοῦ κ. Πρωτοπαπαδάκη, ὅπου συνήντησα τὸν οἰκοδεσπότην καὶ τὸν κ. Ἐξαδάκτυλον. Μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη καὶ ὁ κ. Ν. Θεοτόκης, Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν ὁποῖον δέν ἀνεμνον διόλου νά ἴδω ἐκεῖ. Μοῦ παρεπονέθη φιλικῶς, ὅτι ἀπὸ τριῶν ἐβδομάδων δέν ἐπῆγα καθόλου νά τὸν ἴδω εἰς τὸ Ὑπουργεῖον του. Τοῦ ἀπήντησα, ἀπορῶν κάπως, ὅτι εἰς ἐμέ δέν παρουσιάσθη καμμία ἀνάγκη κατὰ τὸ διάστημα αὐτό ὅπως τὸν ἐπισκεφθῶ, ἐάν ὁμως αὐτός εἶχεν ἀνάγκην ἐμοῦ ἢ δύνατο νά μοῦ ζητήσῃ τηλεφωνικῶς ὅπως συναντηθῶμεν.

Κατόπιν ἦλθεν ὁ κ. Γούναρης. Μετὰ προκαταρκτικὰς τινὰς μικρᾶς σημασίας ὁμιλίας, ὁ κ. Γούναρης εἰσῆλθεν εὐθύς ἀμέσως εἰς τὸ θέμα τῆς συναντήσεώς μας. Ἀποτεινόμενος εἰς ἐμέ, μοῦ εἶπεν, ὅτι αὐτοὶ (οἱ συνομιληταὶ μου) νομίζουν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ἀνασῦστασις ἐνός

εἶδους Βασιλικοῦ ἢ Γενικοῦ Στρατηγείου, τό ὁποῖον νά ἀναλάβῃ τήν γενικὴν στρατιωτικὴν διεύθυνσιν τοῦ ζητήματος. Δέν ἀπήντησα, ἀναμένων νά ἐξακολουθήσῃ. Ἐξηκολούθησε λέγων ὅτι εἰς τό Βασιλικόν αὐτό Ἐπιτελεῖον ἔδει νά μετάσχω καί ἐγώ. Ἐσταμάτησε. Τότε τόν ἠρώτησα: Ὡς τί θά μετάσχω; Μοῦ ἀπήντησεν: Αὐτό θά τό σκεφθῶμεν τώρα. Ἀπήντησα: Εἶναι περιττόν νά τό σκεφθῶμεν, διότι ἐγώ δέν ἐννοῶ νά τεθῶ ὑπό τὰς διαταγὰς ἢ τήν διεύθυνσιν τοῦ κ. Δούσημανη. Μοῦ ἀπήντησε: Τότε ν' ἀναλάβῃς ἐσύ τήν ἀρχηγίαν. Ἀπήντησα: Ποῖος θά διευθίνη; Εἰς αὐτό δέν μοῦ ἐδόθη ἀπάντησις. Ἐξηκολούθησα. Ἐάν κρῖνω ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βασιλικοῦ τούτου Ἀρχιστρατηγείου, ἐκ τῶν λεχθέντων ἐν τῇ Βουλῇ καί ἐκ τῶν γραφέντων ἐν τῷ Τύπῳ, τήν διεύθυνσιν τῶν τοῦ πολέμου θά τήν ἀναλάβῃ ὁ Βασιλεὺς αὐτὴν τήν ἐννοίαν ἔχει ἢ σύστασις τοῦ Στρατηγείου. Συνεφώνησαν καί προσέθεσαν ὅτι θέλουν νά ἀνασυστήσουν τόν θεσμόν ἐκεῖνον ὅστις ὑπῆρχε κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους μέ τὰ αὐτὰ πρόσωπα. Ἀπήντησα, ὅτι εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τό στρατηγεῖον δέν διηύθυνε γενικῶς τὰ τοῦ στρατοῦ, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἦτο στρατηγεῖον μιᾶς μόνης στρατιᾶς, τῆς στρατιᾶς τῆς Μακεδονίας, ὅτι κατόπιν ἐγένετο ὄνοματι στρατηγεῖον τοῦ στρατοῦ Ἠπειροῦ καί Μακεδονίας, πράγματι ὅμως ἦτο μόνον Ἠπειροῦ, μὴ διαθέτον τόν στρατόν τῆς Μακεδονίας, κατόπιν ἐγένετο στρατηγεῖον τοῦ κατὰ τῆς Βουλγαρίας δρώντος στρατοῦ. Τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ στρατοῦ, τὰ τῆς ζώνης τοῦ ἐσωτερικοῦ, τὰ γενικά τμήματα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν στρατολογίαν, ὀργάνωσιν, προσωπικόν ἀξιωματικῶν, προμηθείας ὑλικοῦ κ.λπ. κ.λπ., ἔμενον πάντοτε εἰς τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, κατ' ἀρχὰς μὲν, ἐφ' ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο Διάδοχος, ἀπολύτως, καί μάλιστα καί τοῦ Κωνσταντίνου ὑπαγο-

μένου υπό τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑπουργοῦ, κατόπιν δέ, ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος ἐγένετο Βασιλεὺς καὶ πάλιν ἀλλὰ σχετικῶς, μὴ ὑπαγομένου τοῦ ἀρχιστρατήγου ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑπουργοῦ, ἀλλὰ μόνον τοῦ στρατηγείου του, ἐξ' οὗ ἐγεννήθη ἀπροσδιόριστος κατάστασις εὐθυνῶν καὶ ἀρκεταὶ ἀνωμαλῖαι, εὐτυχῶς μὴ ἀπολήξασαι εἰς θλιβερά ἀποτελέσματα χάρις εἰς τὴν νίκην καὶ τὴν ταχυστάτην λήξιν τοῦ πολέμου. Ἐπειτα κατηργήθη τὸ Στρατηγεῖον, μετεβλήθη εἰς Ἐπιτελεῖον ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ Ὑπουργοῦ, ὅστις ἐπανέκτησε τὴν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ θέσιν του. Ἄλλ' ὁ Βασιλεὺς διετήρησεν ὀλόκληρον τὴν ἐπιρροὴν του, τὸ δέ Ἐπιτελεῖον ἐπίσης καὶ μάλιστα τοῦ ἀρχηγοῦ συνεργαζομένου ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ Βασιλέως καὶ ἀναμειχθέντος καὶ ἐκ χαρακτῆρος καὶ ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων εἰς πλείστα ζητήματα στρατιωτικὰ ἔξω τῆς σφαιρᾶς τῆς ἀρμοδιότητός του, ἐγεννήθησαν προστριβαὶ μεγάλαι μετὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ βαθμηδὸν ἀνωμαλωτάτη κατάστασις, ἧτις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῆς μετὰξὺ Βενιζέλου καὶ Βασιλέως ρήξεως. Προσέθεσα: Τί θέλετε ἤδη νὰ κάμετε; Νὰ ἀναδημοουργήσητε τὸ Στρατηγεῖον μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Βασιλέα καὶ νὰ ὑπαγάγητε ὅλα τὰ στρατιωτικὰ τοῦ ζητήματα ὑπ' αὐτούς; Τότε ὁ κ. Θεοτόκης μοῦ εἶπε: Βρὲ ἀδελφέ Μεταξᾶ, ἐγὼ δὲν ξεύρω ἀπὸ αὐτὰ ἐγὼ ἓνα μόνον ξεύρω: ἐνθυμοῦμαι εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους πού ἤμουν εἰς τὸ Βερολῖνον, μέσα εἰς ὄλας τὰς ἀνησυχίας ἤξευρα πὼς εἶσθε σεῖς οἱ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἄνθρωποι πού ἐφροντίζατε διὰ τὸν πόλεμον καὶ ἤμουν ἡσυχος, καὶ ἅμα ἤρχοντο εἰδήσεις ἀμφίβολοι ἐγὼ ἐκοιμώμουν ἡσυχος, διότι ἤξευρα σᾶς ἐκεῖ· λοιπὸν αὐτὸ θέλωμεν νὰ φτιάσωμεν πάλιν. Οἱ ἄλλοι ἐσιώπων. Ἐγὼ ἐπέμμενα: Θέλετε νὰ ἀναθέσετε τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Βασιλέα; Τότε ὁ κ. Γούναρης μοῦ ἀπήντησε: Ἐ!

μάλιστα. Θέλομεν νά τήν ἀναθέσωμεν εἰς τόν Βασιλέα. Εἶναι πόλεμος. Εἶναι διάφορα μέτωπα, εἶναι διάφοροι στρατοί. Εἰς πρέπει νά εἶναι ὁ Ἀρχιστράτηγος καί αὐτός πρέπει νά εἶναι ὁ Βασιλεύς. Καί ἀνέπτυξε τό ἴδιο θέμα εἰς διαφόρους τόνους. Ἀπήνησα: Μέ συγχωρεῖτε. Τό μέτωπον εἶναι ἐν, τό τῆς Μ. Ἀσίας. Τά ἄλλα δέν εἶναι μέτωπα, εἶναι ἀπλή φύλαξις τῶν συνόρων. Ὅλα τ' ἄλλα πού ἀναφέρετε εἶναι ἡ ζώνη τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ὁ Βασιλεύς θά διευθίνη αὐτάς τās ἐπιχειρήσεις εἰς Μ. Ἀσίαν, ὑπάρχοντος τοῦ Παπούλα καί τοῦ Ἐπιτελείου του; Ὑπῆρξε μία στιγμή δισταγμοῦ. Τότε ὁ κ. Ἐξαδάκηνλος, οὐδενός τῶν ἄλλων ἀντιλέγοντος, μοῦ εἶπε: Ὅχι, τά τοῦ Μικρασιατικοῦ μετώπου θά τά διευθίνη ὁ κ. Παπούλας. Ὁ Βασιλεύς θά ἔχη μίαν γενικὴν ἐμπειαν ἐπί ὄλων. Ἀπήνησα: Δέν ἐννοῶ τότε τί θά κάμη ὁ Βασιλεύς. Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης μοῦ λέγει: Μά μόνον αἱ ἐπιχειρήσεις ἐν Μ. Ἀσίᾳ εἶναι; Εἶναι ἄπειρα ἄλλα ζητήματα. Εἶναι ἡ στρατολογία, εἶναι ἡ ἐπιστράτευσις, οἱ ἐφοδιασμοί μας, ὁ ὄπλισμός τοῦ στρατοῦ, ἡ διανομή τῶν στρατευμάτων καί τόσα καί τόσα ἄλλα. Ποῖος θά τά κάμη αὐτά; Βεβαίως, προσέθεσεν ὁ κ. Θεοτόκης, εἶναι πλῆθος τά ζητήματα πού παρουσιάζονται καθ' ἡμέραν ποῖος θά τά διευθίνη; Τότε ἐξαφθίς κάπως, καί μέ ἐντονον ὕφος ἀποτεινόμενος εἰς τόν κ. Θεοτόκην, τοῦ λέγω: Σύ, κ. Θεοτόκη, θά τά διευθίνης. Σύ, ὁ Ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν, δι' αὐτό ὑπάρχει ὁ Ὑπουργός. Τότε καί ἐκεῖνος, νευρικός κάπως, μοῦ λέγει: Ἐγὼ δέν ἤξεύρω τίποτε ἀπό αὐτά τά πράγματα. Πῶς θά λύσω ζητήματα πού δέν ἔχω ἰδέαν; Ἐχω ἀνάγκην νά ἐρωτῶ κάποιον πού νά ἤξεύρη. Δι' αὐτό θέλω τό Στρατηγεῖον νά τό ἐρωτῶ, νά μέ συμβουλεύη, νά μοῦ λέγῃ τί πρέπει νά κάνω. Τοῦ λέγω: Ἀλλά τό Στρατηγεῖον δέν θά μεταβιβάζῃ παρά τās γνώμας τοῦ Βασιλέως, ὥστε σεῖς θά κάμετε ὅ,τι σᾶς συμβουλεύει ὁ

Βασιλεύς; Μοῦ ἀπαντᾷ: Μά βέβαια, ὅτι μέ συμβουλεύει ὁ Βασιλεύς διὰ τοῦ Στρατηγείου. Τί ἄλλο θέλεις νά κάμω; Τοῦ λέγω, ἤσυχος πλέον: Ὡστε ὁ Βασιλεύς ἀντί νά ἔχη ὑπεύθυνον σύμβουλον τόν Ὑπουργόν τῶν Στρατιωτικῶν, θά μεταβληθῆ αὐτός εἰς ὑπεύθυνον, φυσικά, σύμβουλον τοῦ ὑπουργοῦ του! Λαμπρά! Ὡραία! Ὡστε περί αὐτοῦ πρόκειται: Πῶς νά μετατοπισθοῦν αἱ εὐθῆναι εἰς τοὺς ᾧμους τοῦ Βασιλέως. Καί, ὠργισμένος, προσθέτω: Μά δέν ἐννοεῖς, Θεοτόκη, ὅτι ὁ ὑπουργός εἶναι ὁ ὑπεύθυνος; Δέν ἐννοεῖς ὅτι δέν ὑπάρχει διὰ τόν ὑπουργόν δικαιολογία ὅτι δέν ἤξευρε τί ἔπρεπε νά κάμη; Ὁφείλει, ὀφείλει ὁ ὑπουργός νά ἤξεύρη. Ὁ Ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν ὀφείλει νά γνωρίζη νά διευθύνῃ ὅλα τά ἀφορῶντα εἰς τόν στρατόν ζητήματα. Δύναται νά συμβουλευῆται τήν ὑπηρεσίαν του. Ἀλλά πρέπει νά εἶναι εἰς κατάστασιν αὐτός νά ἐλέγξη τὰς συμβουλὰς, νά γνωρίζῃ αὐτός τί εἶναι ὀρθόν καί τί δέν εἶναι, τί πρέπει νά κάμη καί τί δέν πρέπει. Αὐτός πρέπει νά καλύπτῃ τόν Βασιλέα καί ὄχι νά καλύπτηται ὀπισθεν τοῦ Βασιλέως. Μοῦ ἤρχετο στά χεῖλη νά τοῦ εἰπῶ: Ἀφοῦ δέν αισθάνεσαι εἰς θέσιν νά διευθύνῃς τόν στρατόν, τότε φύγε ἀπό ὑπουργός. Ἀλλά τότε ἦτο ὡσάν νά τοῦ ἔλεγα: Θέλω ἐγώ νά γίνω Ὑπουργός, καί δέν ἤθελα νά τό εἰπῶ. Διότι ἐγνώριζα ὅτι ὁ Γούναρης τό ἀπέκρουε καί δέν τό παρεδέχετο. Καί ἤξευρα καί τοὺς λόγους, καί ἐπί πλέον δέν ἤθελα νά φανῶ, ὅτι ἐπιδιώκω νά γίνω Ὑπουργός καί δι' αὐτό ἀρνοῦμαι οἰανδήποτε ἄλλην ὑπηρεσίαν. Ἀλλά θέλων νά τόν προκαλέσω νά τό προτείνῃ αὐτός, προσέθεσα ἐν ἐξῆψει: Δέν ἠμπορεῖ ὁ Ὑπουργός νά μεταβιβάξῃ εἰς οὐδένα τὰς εὐθῆνας του. Δέν ἐπιτρέπεται θεσμός, τοῦ ὁποίου σκοπός εἶναι νά ἀπαλλάξῃ τόν Ὑπουργόν ἀπό τοῦ νά διευθύνῃ πράγματι τά τοῦ στρατοῦ καί νά μεταθέτῃ τό ὑπουργικόν ἔργον εἰς χεῖρας ἄλλων προσώπων, εἴτε τοῦ Βασιλέως εἴτε

ἄλλου, πρό πάντων τοῦ Βασιλέως. Ἐγὼ οὐδέποτε θά δεχθῶ νά μετάσχω ὑπηρεσίας ὑπό τοιοῦτους ὄρους. Καί ἐτι μᾶλλον ἐξαπτόμενος ἔλεγα: Ὁ Ὑπουργός εἶναι πράγματι διοικῶν τόν ὅλον στρατόν καί δι' αὐτό ὀφείλει νά γνωρίζῃ νά διεξάγῃ αὐτό τό ἔργον. Δέν ἐπιτρέπεται νά μή τό γνωρίζῃ ὁ Ὑπουργός. Πρέπει νά εἶναι εἰς θέσιν αὐτός νά διευθύνῃ ὅλας τάς ὑπηρεσίας. Πᾶσα ἄλλη λύσις εἶναι καί ἐκτός τοῦ Πολιτεύματος καί ἐκτός τῆς ἀληθείας καί ἐκτός τοῦ συμφέροντος τοῦ Ἔθνους.

Οὐδεμία ἀπάντησις σιωπῇ ἐπηκολούθησε.

Ἐξηκολούθησα ὀρθίος: Προσέτι σᾶς λέγω, ὅτι ὁ Βασιλεὺς δέν εἶναι εἰς θέσιν νά διεξαγάγῃ αὐτό τό ἔργον. Δέν δύναται νά ἐξασκήσῃ αὐτήν τήν διοίκησιν. Ποίος πράγματι θά τήν ἐξασκῇ; Ὁ ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου του, ἀλλ' ὄχι ἀνοικτά, ἐνώπιον τοῦ Ἔθνους, ὄχι ὑπευθύνως, ἀλλά κρυπτόμενος ὀπισθεντοῦ Βασιλέως, ἄγων καί φέρων τόν βασιλέα, καί δι' αὐτοῦ ἐπιβαλλόμενος, καί ἄγων καί φέρων τόν Ὑπουργόν. Καί πῶς θά ἐξασκῇ τό ἔργον του; Πῶς θά τό ἐξασκῇ, στερούμενος ὄλου τοῦ ὀγκώδους καί πολυπλόκου μηχανισμοῦ, οἷον τό Ὑπουργεῖον; Ἡ θά τά κάμη θάλασσα, ἢ θά διευθύνῃ αὐτός ὁ ἴδιος τās ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργεῖου, αἱ ὁποῖαι ἀπ' αὐτόν θά λαμβάνουν ὀδηγίας καί διαταγᾶς. Καί θά εἶναι ἀνεύθυνος! Διότι οὔτε ἀπέναντι τοῦ Ἔθνους θά εἶναι ὑπεύθυνος, διότι τόν καλύπτει ὁ Ὑπουργός, οὔτε ἀπέναντι τοῦ Ὑπουργοῦ, διότι θά τόν καλύπτῃ ὁ Βασιλεὺς! Λησμονεῖτε τό 1897; Λησμονεῖτε τόν Σαπουνηζάκην;

Σιωπῇ.

Μά δι' ὄνομα τοῦ θεοῦ, ἐξηκολούθησα, δέν ἐννοεῖτε τί ὀλεθρία σύγχυσις εὐθυνῶν θά ἐπακολουθήσῃ; Καί ἐπιμένω εἰς τās εὐθύνας. Διότι ἀνευ εὐθύνῃς δέν ὑπάρχει διοίκησις. Πολύ διαφορετικά διοικεῖ ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος γνωρίζει, ὅτι ὅ,τι κάμνει βαρύνει ἄλλον, ἀπ'

ἐκείνον ὁ ὁποῖος ἔχει πράγματι ὄλας τὰς εὐθύναι τῶν ἔργων του. Δι' αὐτό σᾶς ἐπαναλαμβάνω ἀφήσατε τὰ στρατηγεῖα καὶ τὰ ἐπιτελεῖα. Ὁ Ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν θά ἀναλάβῃ τό καθαντόν ἔργον του μέ ὄλας τὰς συμπαρομαρτούσαι εὐθύναι. Πρέπει νά εἶναι εἰς θέσιν νά τό διεξαγάγῃ.

Εἰς μάτην ἀνέμενον τήν φυσικήν ἀπάντησιν: Λοιπόν, ἀναλαμβάνει εἰς νά γίνῃς Ὑπουργός;

Ἄντι τούτου ὁ κ. Γούναρη μου εἶπε: Δέν πρόκειται περί Ὑπουργοῦ καὶ τοῦ ἔργου του. Νομίζεις, δι τὸν δέν τὰ γνωρίζομεν καὶ ἡμεῖς αὐτά; Ἐδῶ πρόκειται περί τῆς κοινῆς γνώμης, περί τοῦ κοινού πόθου. Ὁ κόσμος βρίσκειται ἐν ἀγωνίᾳ καὶ θέλει τὸν Βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. Θέλει τό Ἐπιτελεῖον. Καὶ ὁ Βασιλεὺς πρέπει νά τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς, ἐν ἀνάγκῃ πρέπει καὶ νά θυσιασθῆ ὁ Βασιλεὺς ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Καὶ πρέπει νά γίνῃ τό Ἐπιτελεῖον. Πρέπει νά ἐκτελέσωμεν τὸν κοινόν πόθον.

Τὸν διέκοψα: Μά διατί δέν θέλετε νά φωτίσητε τήν κοινήν γνώμην; Διότι κάθε ἡμέραν κοπανοῦν αἱ ἐφημερίδες, αἱ κυβερνητικαὶ ἰδίως, δι τὸν Βασιλεὺς θά ἀναλάβῃ τήν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ. Εἰπῆτε εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀλήθειαν, εἰπῆτε εἰς τὸν κόσμον καθαρὰ: Ἡμεῖς εἴμεθα Κυβέρνησις, ἡμεῖς διοικοῦμεν, ἡμεῖς ἔχομεν τὰς εὐθύναι καὶ εἴμεθα εἰς θέσιν νά τὰ βγάλωμεν πέρα. Ὅμιλήσατε μετὰ θάρρους, μετὰ σθένους.

Ὁ κ. Γούναρη μέ διέκοψε: Τέλος πάντων ἡμεῖς εἴμεθα Κυβέρνησις καὶ κρίνομεν ἀναγκαῖον τὸν θεσμόν αὐτόν. Ἐχομεν ἀποφασίσει νά ἀνασυστήσωμεν τό παλαιόν Ἐπιτελεῖον. Δέν πρόκειται νά συζητήσωμεν ἂν εἶναι συμφέρον ἢ ὄχι. Πρόκειται νά μᾶς εἰπῆς ἂν δέχουσαι νά συμμετάσχῃς. Εἶπες, δι ὑπὸ τὸν κ. Δούσαντην δέν ἠμπορεῖς νά ὑπηρετήσης. Λοιπόν τώρα πρόκειται νά εἰπῆς ἂν δέχουσαι. σὺ νά γίνῃς ἀρχηγός.

Ἀλήνησα, δι, μετὰ τὰ ὄσα εἶπα κατὰ τοῦ θεσμοῦ,

δέν δέχομαι.

Τότε καί οἱ τέσσαρες προσεπάθησαν διά παρακλήσεων νά μεταβάλουν τήν ἀπόφασίν μου, ἐπικαλούμενοι τήν δύσκολον θέσιν εἰς τήν ὁποίαν εὐρίσκεται τό Κράτος.

Τούς ἀπήνησα, διὴ Κυβέρνησις ἠδύνατο νά ἐξέλθῃ τῆς δυσκόλου θέσεως κατὰ τόν τρόπον τόν ὁποῖον προηγουμένως ἐξέθεσα.

Τότε ὁ κ. Γούναρης μοῦ εἶπε: Πολύ καλά, σὺ δέν θέλεις. Τουλάχιστον ἠμπορεῖς νά μᾶς συμβουλεύσης ποῖον νά θέσωμεν ἀρχηγόν.

Ἀπήνησα, διὴ τόν κ. Δούσημανην θεωρῶ ἀκατάλληλον, διότι καί εἰς τό παρελθόν οὐδέποτε ὑπῆρξεν αὐτός ὁ πραγματικός ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου, ἀλλά ἐξεμεταλλεύθη τούς ὑπ' αὐτόν. Ὡς ἐκ τούτου ὁ χαρακτήρ του δέν εἶναι εἰς τό ὕψος τῆς θέσεως. Τούς προέτεινα μετὰ θέρημης νά διορίσουν τόν κ. Στρατηγόν.

Ἐπανήλθον ὅλοι των εἰς τήν ιδέαν διὴ ἔπρεπε νά ἀναλάβω ἐγώ. Ὁ δέ κ. Θεοτόκης μοί λέγει: Ἴδού λοιπόν, εἴμεθα ἐδῶ τέσσαρες ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι σέ ἰκετεύομεν καί σὺ ἀρνεῖσαι;

Ἄρνούμαι, ἀπήνησα. Τότε αὐτός ἔκαμε πρὸς τοὺς ἄλλους χειρονομίαν, διὴ ἦτο περιττόν νά ἐξακολουθήσουν.

Ἐν τούτοις ἐπέμειναν ἰδίως ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης ἐντονώτερον.

Ἠρώτησα τότε τόν κ. Πρωτοπαπαδάκην: Διατί ἐπιμένουν τόσο πολύ εἰς τό νά συμμετάσχω ἐγώ εἰς τό Ἐπιτελεῖον; Ὁ κ. Γούναρης ἀπήνησε: Διότι ἡ κοινὴ γνώμη εἶναι ἀνήσυχος καί ὁ διορισμός σου θά τὴν καθουχάσῃ.

Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης προσέθεσε: Δέν φαντάζεσαι πόσον θά ἠσυχάσῃ ὁ κόσμος ἅμα μάθῃ διὴ εἶσαι σὺ ὁ ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου.

Ἡρώτησα: Διατί ἀνησυχεῖ ὁ κόσμος; Τί φοβεῖται;

Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης ἀπήντησε: Ὁ κόσμος φοβεῖται, ὅτι θὰ χάσωμεν τὴν ἐκστρατείαν, ὅτι δέν δυνάμεθα στρατιωτικῶς νά νικήσωμεν. Ἐάν παραλάβῃς σύ, θὰ ἐπανέλθῃ ἡ πεποίθησίς του εἰς τὴν νίκην.

Ἀπήντησα: Ὡστε, ἐγὼ παραλαμβάνων, εἶναι ὡς νά λέγω εἰς τοὺς Ἕλληνας: μείνατε ἡσυχοὶ θὰ νικήσωμεν, ἀφοῦ ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ καὶ σᾶς τό διαβεβαιῶ, ἡμπορεῖτε νά εἴσθε καὶ σεῖς βέβαιοι.

Βέβαια, μοῦ ἀπήντησαν ὅλοι.

Τότε, ἀπήντησα, εἶναι ὡς νά μοῦ ζητήτε νά ἐξαπατήσω τὸν κόσμον. Διότι ἐγὼ γνωρίζω, ὅτι στρατιωτικῶς δέν δυνάμεθα νά ἐπιτύχωμεν τοῦ σκοποῦ μας.

Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης μοῦ λέγει: Μάλιστα, ἔστω νά ἐξαπατήσωμεν τὸν κόσμον, ἐν ἀνάγκῃ καὶ αὐτό νά γίνῃ.

Ἀπήντησα πρὸς αὐτόν: Μά ἐγὼ δέν ἐννοῶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νά ἐξαπατήσω τοὺς Ἕλληνας. Ἐγὼ εἶμαι τῆς ἀρχῆς, ὅτι πάντοτε πρέπει νά λέγεται εἰς τὸν λαόν ἡ ἀλήθεια. Θεωρῶ δέ τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἀρκετὰ ἀνδρωμένον, ὥστε νά ἔχῃ τό θάρρος νά ἀκούῃ τὴν ἀλήθειαν.

Ἄλλωστε, προσέθεσα, μὴ λησμονῆτε, ὅτι ἐγὼ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐξεφράσθην ἐναντίον τῆς πολεμικῆς πολιτικῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Τότε δι' αὐτόν τὸν λόγον ἦλθον εἰς ρῆξιν μέ τὸν κ. Βενιζέλον. Καὶ ἡμουν ἐν ὑπηρεσίᾳ. Ἦδη εἶμαι ἀπόστρατος καὶ πρέπει νά δεχθῶ νά ἐπανέλθω εἰς ὑπηρεσίαν, ἵνα δι' αὐτοῦ βεβαιώσω τὸν ἐλληνικὸν λαόν, ὅτι ἔχω πεποίθησιν, ὅτι δύναται νά γίνῃ ἐκεῖνο, διὰ τό ὅποιον ἄλλοτε εἶχα τὴν ἐναντίον πεποίθησιν, ἐνῶ πράγματι καὶ τώρα πιστεύω, ὅτι δέν δύναται νά ἀχθῇ εἰς πέρας; Μά τί εἶδους ἀνθρώπος θὰ ἡμουν τότε;

Ὁ κ. Θεοτόκης λέγει: Μά διατί φρονεῖς, ὅτι διὰ τοῦ πολέμου δέν δυνάμεθα νά φέρωμεν εἰς πέρας τὴν ἐν Μ.

Ἀσία πολιτικὴν μας;

Ἀλήθεια: Διότι πράγματι ζητεῖτε τὴν κατάκτησιν ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ χωρὶς νὰ προετοιμάσητε αὐτὴν διὰ τῆς ἐξελληνίσεως τῆς χώρας. Κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον πρόκειται περὶ τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν. Πράγματι, πρόκειται περὶ διαλύσεως τῆς Τουρκίας καὶ ἐγκαθιδρύσεως τοῦ κράτους μας ἐπὶ τῶν χωρῶν τῆς. Ἀλλὰ καὶ ἂν μόνον περὶ Συνθήκης τῶν Σεβρῶν ἐπρόκειτο, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περὶ τὴν Σμύρνην χώραν εἴμεθα ἐθνολογικῶς μειονότης. Εἰς δὲ τὸ ἐσωτερικόν τῆς Μ. Ἀσίας ὀλίγιστον πληθυσμὸν ἰδικόν μας ἔχομεν. Οἱ δὲ Τούρκοι αἰσθάνονται τί ζητοῦμεν. Ἐὰν ἐστεροῦντο ἐθνικοῦ αἰσθήματος, ἴσως τοιαύτη πολιτικὴ νὰ ἦτο δυνατὴ. Ἀλλ' ἀπέδειξαν, ὅτι ἔχουν ὄχι θρησκευτικόν, ἀλλὰ ἐθνικόν αἶσθημα. Καὶ ἐννοοῦν νὰ παλαίσουν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας των, ἀκριβῶς διὰ τὰ αὐτὰ πράγματα, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἠγωνίσθημεν καὶ ἡμεῖς κατ' αὐτῶν. Αἰσθάνονται, ὅτι ἡ Μ. Ἀσία εἶναι ἡ πατρίς των, καὶ ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα ἐπιδρομεῖς. Δι' αὐτούς, διὰ τὸ αἶσθημά των, τὰ ἱστορικά δικαιώματα ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζόμεθα δέν ἔχουν ἐπιρροήν. Ἄλλο πρᾶγμα ἂν ἔχουν δίκαιον ἢ ἀδικον. Πρόκειται περὶ τοῦ πῶς αἰσθάνονται.

Λοιπὸν, δέν ἔχομεν νὰ κάμωμεν μέ τὸν Κεμάλ, μέ ἓνα κόμμα. Ἐχομεν νὰ κάμωμεν μέ ὀλόκληρον τὸν τουρκικόν λαόν. Ἐνα κόμμα ἢ ἤττα θά τὸ ἐξριπτεν ἐκ τῆς ἐξουσίας, καὶ θά ἠδυνάμεθα νὰ εὐρωμεν ἓνα ἄλλο κόμμα διατεθειμένον εἰς τὰς παραχωρήσεις πού ζητοῦμεν. Ἀλλὰ ἓναν λαόν ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς του; Αὐτός θά εὖρη πάντοτε ἀνθρώπους νὰ τὸν ὀδηγήσουν. Τὴν ἀπώλειαν τῆς Σμύρνης καὶ τῆς ἐνδοχώρας αἰσθάνονται ὡς καίριαν ἐθνικὴν ἀπώλειαν καὶ ἀρχὴν διαλύσεως τῆς πατρίδος των.

Ὑπὸ τοιούτους ὄρους ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐκερδίσαμεν

τὴν μάχην περὶ τὸ Ἑσκή Σεχέρ. Θά καμφθῆ δι' αὐτό ἢ θέλησις τῶν Τούρκων καὶ θά ὑπογράψουν εἰρήνην ὡς τὴν θέλομεν; Ὅχι, βέβαια. Θά ἐξακολουθήσουν ἀπλητισμένοι τὸν ἀγῶνα, θά ἀμυνθοῦν πρὸ τῆς Ἀγκύρας. Θά τοὺς καταδιώξωμεν ἐκεῖ; Μὲ πόσας δυνάμεις θά φθάσωμεν πρὸ τῆς Ἀγκύρας; Κατὰ τὴν μάχην τοῦ Ἑσκή Σεχέρ - Ἀφιόν Καρά Χισάρ, ἐκ τῶν 8 Ἑλληνικῶν μεραρχιῶν, μόνον 5 ἔλαβον μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, αἱ τρεῖς ἄλλαι ἐφύλαττον πλευρά, νῶτα καὶ συγκοινωνίας, ἔνεκα τῆς ἐχθρικότητος τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐάν προχωρήσωμεν πρὸς τὴν Ἀγκυραν, ἐκ τῶν 5 δέν θά μείνουν 2 καθ' ὁδὸν πρὸς φύλαξιν; Καταντᾶ λοιπόν νά φθάσωμεν εἰς Ἀγκυραν μέ τὸ 1/3 τῶν δυνάμεών μας. Ἀφήνω τὰς δυσκολίας τροφῆς καὶ ἀνεφοδιασμοῦ. Καὶ ἂν ἐπὶ τοιούτοις ὁροις ἠθέλομεν καταλάβει τὴν Ἀγκυραν, θά ἐπροχωροῦμεν παρὰ πέρα; Τί δέ θά ἐγίνετο ἂν ὁ ἐχθρὸς ἔμενε ἀνένδοτος; Θά ἐμένομεν κατέχοντες διαρκῶς τὴν μέχρις Ἀγκύρας χώραν, ἐπιστρατευμένοι, ἀντιμετωπίζοντες τὰς πάντοτε ἐχθρικός ἐνεργείας;

Ἐνθυμηθῆτε, ὅτι ἡ Ἰσπανία ὑπῆρξεν ὁ τάφος ἑνὸς ἐκ τῶν καλλιτέρων στρατιῶν τοῦ Ναπολέοντος.

Αὐτὰ εἶπον, διακοπτόμενος ὑπὸ τῶν σινομηλιτῶν μου, ἵνα ζητήσῃσι πληροφορίας ἢ πληρεστέρας ἐξηγήσεις. Ὅλοι ὁμως συνεφώνουν εἰς τὸ ἀδιέξοδον.

Ἐξηκολούθησα: Ὑποθέσατε, ὅτι ἔχομεν μεγίστας δυνάμεις καὶ καταλαμβάνομεν ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Τί θά γίνῃ ἔπειτα, θά μείνωμεν κατέχοντες τὴν χώραν ἕως ὅτου εὐρεθῶσι Τούρκοι ὑπογράφοντες τὴν Συνθήκην τῶν Σεβρῶν ἢ θά κατέχωμεν τὴν χώραν ἐπ' ἀόριστον;

Ὑποθέσατε, ὅτι εὐρίσκονται τότε Τούρκοι ὑπογράφοντες τὴν Συνθήκην τῶν Σεβρῶν. Ὑποθέσατε κάτι καλλίτερον, ὅτι μέ μίαν νικηφόρον μάχην πρὸ τοῦ Ἑσκή Σεχέρ ὁ ἴδιος ὁ Κεμάλ ὑπογράφει τὴν Συνθήκην τῶν

Σεβρών. Ἡ θά ζητήσετε περισσότερα;

Ὅχι, ὄχι, ἀπήντησαν ὅλοι.

Λοιπόν, τί θά κάμωμεν μέ τήν ὑπογραφήν; Θά ἐκκενώσωμεν τήν χώραν, πλὴν τοῦ ἀποκτηθέντος περί τήν Σμύρνην τμήματος.

Βέβαια, ἀπήντησαν.

Καί ἔπειτα τί θά κάμωμεν; Θά ἀποστρατεύσωμεν καί ἀφήσωμεν εἰς τήν Σμύρνην καί περίχωρα ἐνισχυμένας φρουράς;

Βεβαίως, ἀπήντησαν.

Καί τότε, ἐξηκολούθησα, τί θά γίνῃ ἐάν μετὰ τινας μῆνας, μετὰ τινας ἑβδομάδας μᾶς ἔρχωνται εἰς Ἀθήνας εἰδήσεις περί ἐξεγέρσεως τῶν Τούρκων εἰς τήν ἔξω τῆς γραμμῆς μας χώραν, συγκεντρώσεως ὁμάδων, ἐξάψεως τῶν πνευμάτων, ἐμφανίσεως νέων ἀρχηγῶν κηρυκτῶν τήν ἀνάγκην πολέμου; Διότι ὁ πόθος τῆς ἐκδιώξεώς μας δέν θά σβῆσῃ ποτέ εἰς τά σιτήθη τῶν Τούρκων. Θά κάμωμεν τότε νέαν ἐπιστράτευσιν;

Σιωπή ἐπηκολούθησεν.

Βλέπετε, λοιπόν, εἶπον ποῦ μᾶς ἄγει ἡ πολιτική σας. Εἶναι πολιτική κατακτήσεως λαοῦ μὴ ἐννοοῦντος νά ὑποστῇ τήν κατάκτησιν, κατακτήσεως τήν ὁποίαν δέν κατέστησεν εἰσέτι ὄριμον ἡ εἴσδυσις τοῦ πολιτισμοῦ μας, τῆς ἐπαρροῆς μας, τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς εἰς τήν ἀρχαιότητα.

Δέν εἶναι πολιτική μας, μοῦ λέγει ὁ κ. Γούναρης. Δέν ἦτο ποτέ πολιτική μας. Ὁ Βενιζέλος μᾶς ἔφερεν ἐκεῖ. Τόν πόλεμον τόν εὔρομεν.

Ἡμπορούσατε νά συμβιβασθῆτε, ἀπήντησα.

Προσελάθησα, μοῦ ἀπήντησε. Λοιπόν, εἰς τό Λονδίον, κατόπιν συνεννοήσεως μέ τόν Λούδ Τζώρτζ, ἐδέχθην νά κάμω μεγάλας παραχωρήσεις εἰς τό ζήτημα τῆς Σμύρνης. Τό ἐπεδίωξα, διά νά κλείσωμεν τήν ἐκστρατείαν καί νά τελειώνωμεν. Καί εἶχε μεσολαβῆσει ὁ

Ἴνδός Ἀγκά-Χάν. Αἴφνης, οἱ Τοῦρκοι μετέβαλον γνώμην καὶ δέν ἐδέχθησαν τίποτε. Τί νά κάμω τότε;

Νά μὴν ἐπιτεθῆτε, ἀπήντησα. Ὁ στρατός ἄλλωστε δέν ἦτο ἔτοιμος. Ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου οὐδεμία εἶχε γίνει προπαρασκευή. Ἀλλά καὶ ἔτοιμος ἂν ἦτο, πάλιν ἔπρεπε νά ἀποφύγωμεν τό νά χάνωμεν περισσότερον εἰς τό πολεμικόν ἀδιέξοδον.

Τό γνωρίζω, ἀπήντησε ὁ κ. Γούναρης. Καὶ ὁμολογῶ, ὅτι ἐγελάσθηκα. Ἦπατήθην ἀπὸ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν στρατιωτικῶν, ὅτι ἡ ἐπίθεσις θά ἦτο ἀσφαλῶς νικηφόρος καὶ ἡ ἐκστρατεία βραχεῖα. Πεισθεῖς εἰς τὰς διαβεβαιώσεις των, ἐβεβαίωσα καὶ ἐγὼ τοὺς Ἄγγλους περὶ τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ ἐπιτυχοῦς τῆς ἐκστρατείας.

Τουλάχιστον ἄς μὴν ἐσπεύδατε, εἶπον. Δέν ἦτο δυνατὸν νά περιμένετε νά ἐπανέλθῃτε πρῶτα;

Ὁ Παπούλας ἐπέμενε, μοὶ ἀπήντησε ζοηρῶς. Μετὰ ἐπιμονῆς ἐξήτει τὴν ἄδειαν νά ἐπιτεθῇ τό ταχύτερον. Διότι ἄλλως θά ἐνισχύετο ὁ Κεμάλ ἐκ Κιλικίας. Τί ἤθελες λοιπὸν νά κάμω;

Καὶ τί θά ἐγίνετο ἂν δέν ἐπιτιθέμεθα; ἐρωτᾷ ὁ Πρωτοπαπαδάκης. Τί θά ἐκάμαμεν;

Ἐκεῖνο, τό ὁποῖον ἴσως καὶ τώρα θά ἦτο καλλίτερον νά κάμωμεν. Νά ἀποσυρθῶμεν περίπου εἰς τὰ σύνορα τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν, νά τὰ ὀχυρώσωμεν καλά καὶ νά διατεθῶμεν ἀμυντικῶς. Ἀντὶ δέ νά σπάζωμεν τό κεφάλι μας εἰς τὰς ὀχυρώσεις τοῦ Κεμάλ, νά τὸν ἀφήσωμεν νά σπᾶσῃ αὐτός τὰ μούτρα του εἰς τὰς ἰδικὰς μας. Ἐννοεῖται, νά καλύψωμεν συγχρόνως τὰ στενά χάριν τῶν Ἄγγλων, ἂν οἱ Ἄγγλοι μᾶς παρέχουν τὰ πρὸς τοῦτο μέσα καὶ τὴν βοήθειαν πού χρειάζεται. Ἐτσι δέν θά χρειάζομεθα δυνάμεις μεγάλας οὔτε ἔξοδα πολλὰ οὔτε θά παρασυρόμεθα εἰς ἀτέρμονα κατακτητικόν πόλεμον.

Μοῦ λέγει ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης: Ναι, ἀλλά οἱ στρα-

τιωτικοί μᾶς λέγουν, ὅτι διὰ τοιοῦτον ἀμυντικόν πόλεμον χρειαζόμεθα 17 μεραρχίας.

Δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἀνέκραξα. Διὰ τοιοῦτον ἀμυντικόν πόλεμον χρειαζόμεθα 17 μεραρχίας καί χρειαζόμεθα μόνον 5 διὰ τόν ἐπιθετικόν; Μά τί τρόποι τοῦ σκέπτεσθαι εἶναι αὐτοί;

Ἐπειτα εἶναι ἄλλο ζήτημα, λέγει ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης. Ποῖος θά ἦτο ὁ σκοπός τοῦ ἀμυντικοῦ πολέμου; Νά εὐρωμεν βέβαια τρόπον συμβιβασμοῦ.

Βεβαίως, ἀπήντησα.

Δηλαδή, ἐξηκολούθησε, νά παραιτηθῶμεν τῶν ἀξιωσέων μας ἐπὶ τῆς Σμύρνης; Ν' ἀποσυρθῶμεν τῆς Μ. Ἀσίας; Διότι ἄλλο πράγμα οἱ Τούρκοι δέν θά ἐδέχοντο.

Βεβαίως, ἀπήντησα. Νά παραιτηθῶμεν τῆς στρατιωτικῆς κατοχῆς τῆς Σμύρνης, καί, φυσικά, τῆς κυριαρχίας μας ἐκεῖ. Ἀλλά νά δημιουργήσωμεν ἐκεῖ καθεστῶς αὐτόνομον, τό ὁποῖο νά ἐξασφαλίξῃ τήν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν καί βαθμηδόν ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αὕτη θά ἦτο ἡ ὀρθή πολιτική ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, ἡ φιλική σύμπραξις.

Αὐτοί μᾶς σφάζουν, μοῦ λέγει ὁ Ἐξαδάκτυλος.

Μᾶς σφάζουν, ἀπήντησα, ἐφ' ὅσον ἐθέσαμεν ὡς πρόγραμμά μας τήν κατάκτησιν τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Ἀφ' ὅτου ἤξεύρουν, ὅτι τήν φιλίαν μας δέν θά τήν ἔχουν ποτέ, ὅτι τήν ἐχθραν μας δέν τήν μεταβάλλει τίποτε καί συνεπῶς τίποτε δέν ἔχουν νά κερδίσουν ἀπό ἡμᾶς. Βέβαια, αὐτά δέν δικαιολογοῦν τὰς σφαγὰς. Ἀλλά δέν σφάζομεν καί ἡμεῖς;

Σφάζομεν, μοῦ λέγει ὁ κ. Ἐξαδάκτυλος. Βέβαια, θέλομεν καί πρέπει νά τοὺς ἐξοντώσωμεν. Ὁ Τούρκος δέν ἐννοεῖ ἄλλοιῶς.

Λέγει ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης: Λάβε ὑπ' ὄψιν σου ὁμως, ὅτι, παραιτούμενοι τῆς Μ. Ἀσίας, θά ἐχάναμεν καί τήν Θράκην.

Πώς, απήντησα, δέν τό έννοώ αυτό. Τήν Θράκην δυνάμεθα νά τήν κρατήσωμεν στρατιωτικώς έπ' άπειρον μέ μικράς δυνάμεις.

Δέν πρόκειται περι αυτού, μου άπαντά. Θά έχάναμεν τήν Θράκην, διότι θά μάς ύποχρέωνεν ή Άγγλία νά δώσωμεν καί τήν Θράκην. Ήμείς, διά νά έχωμεν τήν Άγγλικήν ύποστήριξιν εις τήν Θράκην, πρέπει νά είναι ή Άγγλία πεπεισμένη, ότι δυνάμεθα νά συντρίψωμεν τόν Κεμάλ καί νά επιβάλωμεν τήν Συνθήκην τών Σεβρών.

Μάπως, απήντησα άπορών, έγώ κατά τήν έποχήν που έπροτάθη ή άποστολή τών έπιτροπών διά τήν έθνολογικήν έξέτασιν είχα τήν έντύπωσιν, ότι όπωσδήποτε θά έκρατούσαμεν τήν Θράκην. Δέν έχει ούτω; Ήρώτησα τόν κ. Γούναρη. Έγώ τότε μάλιστα ήπόρουν, διατί νά μήν δεχθώμεν τάς έπιτροπάς ταύτας καί νά άπαλλαγώμεν του όλεθρίου αυτού πολέμου.

Όχι, άκριβώς δέν είναι έτσι, μου απήντησε, βραδέως όμιλών, ό κ. Γούναρης. Οί Άγγλοι, αυτοί οι ίδιοι ήθελαν νά άπορρίψωμεν τάς έπιτροπάς καί μάς τό διεμήνυσαν διά του ίδιαιτέρου προσώπου που συνεννοούτο μαζί μας. Μάς έδωσαν μάλιστα καί τό κείμενον τής άπαντήσεως, καί μετά μικράν σιωπήν προσέθεσεν: Καμμίαν έλπίδαν δέν μάς έδωσαν, ότι θά έμενεν ή Θράκη έλληνική. Καί μάλιστα όλοι μάς έπειθαν, ότι οι Άγγλοι θά μάς έγκατέλειπαν εις τό ζήτημα τής Θράκης.

Άλλά δέν πρόκειται περι τής άκολουθητέας πολιτικής, προσέθεσεν ό κ. Γούναρης. Έστω ότι έκάμαμεν σφάλματα. Έστω, ότι έμπλέξαμεν. Σήμερον τί θά κάνωμεν; Πολιτικήν δέν δυνάμεθα νά αλλάξωμεν, είμεθα ύποχρεωμένοι νά έξακολουθήσωμεν τόν πόλεμον μέχρι τέλους, έστω καί άν κινδυνεύσωμεν νά καταστραφώμεν. Άλλως οι Άγγλοι θά παύσουν νά μάς θεωρούν

ὡς σοβαρόν Ἔθνος, ἅμα δέν εἴμεθα συνεπεῖς εἰς ὅτι ὑποσχόμεθα καί θά μᾶς ἐγκαταλείψουν καί θά ὑποστηρίξουν τήν Τουρκίαν. Πρέπει νά ἀποδείξωμεν ὅτι εἴμεθα Ἔθνος, ἐπί τοῦ ὁποῖου δύναται νά ὑπολογίξη μία Μεγάλη Δύναμις.

Διά νά ὑπολογίξη μία Μεγάλη Δύναμις ἐφ' ἡμῶν πρέπει πάντως νά μή καταστραφῶμεν, ἀπῆντησα. Πρέπει νά μετρώμεν τόν ἀγῶνα μας ἀναλόγως τῶν δυνάμεών μας.

Τώρα πρέπει νά νικήσωμεν, μοῦ λέγει ὁ κ. Γούναρης. Καί δι' αὐτό σέ θέλομεν. Νά μᾶς εἰπῆς τί πρέπει νά κάμωμεν.

Περί αὐτοῦ πρόκειται, ἀπῆντησα. Ὅτι δέν δυνάμεθα νά νικήσωμεν, δηλ. νά ἐπιβάλωμεν τήν θέλησίν μας εἰς τόν Κεμάλ, οἷτως ὥστε νά ἔχωμεν ἀσφαλῶς τά κτητησόμενα. Διότι, ἂν πρόκειται νά τά χάσωμεν γρήγορα ἐν συνοδείᾳ μεγαλυτέρας καταστροφῆς, τότε αὐτό δέν λέγεται νίκη. Ζητοῦμεν νά κατορθώσωμεν ἔργον ἀνώτερον τῶν δυνάμεών μας. Καί λέγομεν ἄς εὑρεθῆ τρόπος νά γίνουν ἀνώτεραι αἱ δυνάμεις μας τοῦ ἔργου.

Καί ἕνα ἄλλο ἀκόμη, μοῦ λέγει ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης. Ἄν ἀποσυρθῶμεν τοῦ πολέμου τῆς Μ. Ἀσίας, ποία θά ἦτο ἡ ἐντύπωσις ἐν Ἑλλάδι; Δέν θά μᾶς συνεπάρη ἡ ὀργή τοῦ κόσμου; Δέν ἐννοῶ τήν Κυβέρνησιν, ἐννοῶ τό καθεστῶς. Φαντάζεσαι, ὅτι θά γλυτώσῃ ὁ Βασιλεὺς;

Ἀπῆντησα: Καί ποία θά εἶναι ἡ ἐντύπωσις, ἂν συντριψωμεν τό Ἔθνος εἰς ἕνα ἐξαντλητικόν ἀτέρμονα πόλεμον; Εἶναι κακόν ὅταν ἕνα ἔθνος, ὑπολογίζον τὰς δυνάμεις του, ἀποσύρεται ἀπό ἕνα ἀγῶνα ὑπερβαίνοντα αὐτάς; Διατί; Ἐάν ἡ Κυβέρνησις ὁμολογήσῃ δημοσίᾳ τήν πλάνην της, ἀναγνωρίσῃ τόν κακόν πολιτικόν δρόμον εἰς τόν ὁποῖον εἰσῆλθε, εἰπῆ εἰς τόν λαόν τήν ἀλήθειαν, ὄλην τήν ἀλήθειαν, ἀφήσῃ κατά μέρος τὰς

δημοκοπικάς μεγαλομανίας, και είπητί ήμπορούμεν νά κάμωμεν μέ τάς μετρημένας δυνάμεις πού έχομεν, νομίζεις, ότι ό έλληνικός λαός είναι τόσον άνόητος, ώστε νά κατερειπώση δι' αυτό τήν Έλλάδα; Ίσα-Ίσα, αυτό θέλει ό κόσμος. Βεβαίως, ή Κυβέρνησις θά πέση και φυσικά οι πολιτικοί άνδρες οι όποιοι τοιαύτα λάθη έκαμαν, θά υπάγουν νά ήσυχάσουν. Άλλά τό καθεστώς, ό Βασιλεύς, τό Κράτος δέν θά πάθουν τίποτε.

Και ή άπογοήτευσίς; μου λέγει ό κ. Πρωτοπαπαδάκης ή αποθάρρυνσις πού θά έπακολουθήση; Θά λείψη ή αυτοπεποίθησις! Δέν τόν κουνάς πλέον τόν έλληνικόν λαόν διά τίποτε, ούτε διά ν' άμυνθή τά σύνορά του. Δέν γίνεται πλέον επισιράτευσίς και ό έχθρός άν εισβάλη εις τήν Μακεδονίαν.

Δέν τό πιστεύω, άπήντησα. Βεβαίως, θά επέλθη άπογοήτευσίς τις, αλλά παροδική. Θά είναι βέβαια μία ψυχρολουσία, αλλά σωτήριοις ψυχρολουσία. Θά συνέλθη ό έλληνικός λαός και αι μέλλουσαι κυβερνήσεις του και του λοιπού θά αναμετρούν τάς δυνάμεις των πριν ή αναλάβωσι τοιαύτα έργα. Όχι μόνον θά συνέλθη ό έλληνικός λαός, αλλά και θά προσδεύση και θά εργασθή διά τήν μεγέθυνσιν τών πολεμικών του δυνάμεων και θά επιδιώξη τό έργον μεθοδικώτερον, σωφρονέστερον, επιμονώτερον. Ούτω σκέπτονται και εργάζονται οι μεγάλοι λαοί. Έάν ό έλληνικός λαός δέν είναι μέγας λαός, τότε περιπτόν νά πονοκεφαλώμεν. Δέν θά υπάγη έμπρός. Έάν όμως είναι μέγας λαός και εγώ πιστεύω ότι είναι, τότε δέν θά αποθαρρυνθή διόλου, διότι άπεσύρθη από ένα πόλεμον υπερβαίνοντα τάς δυνάμεις του. Δέν θά υπερασπίσουν τά σύνορά τους οι Έλληνες! Θά αφήσουν τόν έχθρόν νά εισβάλη! Πολύ τούς ύποτιμάς, Πρωτοπαπαδάκη. Άς είναι, μου άπαντά. Δέν ήξεύρεις τήν ψυχολογίαν τών λαών. Άν άπεσυχρόμεθα πρό τής άποτυχίας του Έσκή Σεχήρ, άλλαζε

τό πράγμα. Μετά δμως τὴν ἀποτυχίαν, δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται. Πρέπει νὰ δοκιμάσωμεν τὴν τύχην τῶν ὀπλων μέχρι τέλους.

Καὶ ἂν καταστραφῶμεν στρατιωτικῶς, τοῦ ἀπὴντησα, τότε δὲν θὰ ἐπέλθουν αἱ ἀποθαρρύνσεις;

Ὅχι, μοῦ λέγει. Τότε δὲν θὰ ἐπέλθουν. Προτιμωτέρα ἢ ἦττα, παρὰ νὰ διακόψωμεν εἰς τὴν μέσσην τὸν ἀγῶνα. Τὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα θὰ εἶναι ὀλιγώτερον κακά.

Μὰ ἢ ἦττα, τοῦ εἶπα, δὲν ἔχει μόνον ἠθικὰ ἀποτελέσματα, ἔχει καὶ ὑλικά ἀποτελέσματα φοβερά. Πῶς δὲ θὰ σκεφθῆ καὶ ὑπὸ ποίων αἰσθημάτων θὰ ὀδηγηθῆ ἓνας λαὸς ἠττώμενος, δὲν ἤμπορεῖτε νὰ τὸ εἰπῆτε ἐκ τῶν προτέρων. Δὲν πρέπει νὰ παίρνωμεν τόσον ἀψήφιστα τὴν ἦτταν. Νὰ φανταζώμεθα, ὅτι θὰ εἰποῦμεν: Ἡττήθημεν, τί νὰ κάμωμεν, ἅς τὸ πάρωμεν ἀπόφασιν. Σὰς παρασύρει ἡ ἀνάμνησις τῆς ἦττης τοῦ 1897. Ἄλλὰ ἢ ἦττα ἐκεῖνη ἦταν παιγνιδάκι ἐμπρὸς εἰς ἐκείνην ἢ ὅποια ἤμπορεῖ νὰ ἐπέλθῃ τώρα. Καὶ ἔπειτα μήπως εἰς τὰ 1897 δὲν διεκόψαμεν τὸν πόλεμον εἰς τὴν μέσσην; Ἡγωνίσθημεν ἄρα γε μέχρις ἐσχάτων; Καὶ μάλιστα πολλοὶ διέδιδον ὅτι ἦτο ψεύτικος πόλεμος, ψεύτικη ἦττα. Καὶ μ' ὄλον τοῦτο, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ταχέως συνῆλθε, καὶ χάρις εἰς τὴν ἦτταν τοῦ 1897 εἰργάσθη, διώρθωσε τὰ τοῦ στρατοῦ του, δὲν ἀπεθαρρύνθη, παρεσκεύασε τὸ 1912. Καὶ τότε ὄλοι ἔλεγον: τί βλακεία νὰ μὴ δεχθῶμεν τὸ καθεστῶς τῆς Κρήτης, πού μᾶς ἐπρότειναν εἰς τὰς παραμονάς τοῦ πολέμου! Τὸ ἐδέχθημεν ἔπειτα καὶ τὸ ἐθεωρήσαμεν θρίαμβον. Ἄν τὸ ἐδεχόμεθα πρῖν, θὰ ἀπεφεύγαμεν τὴν ἦτταν. Καὶ ὄλοι ἐκατηγόρουν τὸν Δεληγιάννην. Καὶ ἐν τούτοις ὄλοι πρό τοῦ πολέμου ἐθεώρουν τὸ καθεστῶς ἐκεῖνο τῆς Κρήτης ὡς ὑποχώρησιν, ὡς ἀπάρνησιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων, ἀπαράλλακτα ὅπως τώρα τὸν συμβιβασμὸν μετὰ τὴν Τουρκίαν. Εὐρήκαμεν δὲ ἀπείρους δυσκολίας διὰ τὴν δημιουρ-

γίαν τοῦ στρατοῦ ἔνεκα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἥττης. Τί θά ἐγένετο, ἂν τότε παρετεινομεν τόν πόλεμον μέ-
χρις ἐσχάτων;

Ἐπηκολούθησε σιωπή.

Καλά ὅλα αὐτά, λέγει ὁ κ. Γούναρης. Τώρα τί θά
κάμωμεν. Αὐτό θέλομεν νά μάς εἰπῆς.

Ἀπήντησα: Ἐπιτρέψατέ μου νά σᾶς εἰπῶ, ὅτι ἐγώ δέν
εἶμαι εἰς θέσιν, δέν εἶναι εἰς γνῶσιν μου ὅλα τά στοιχεῖα
πού χρειάζονται διά νά ὀδηγήσουν τήν Κυβέρνησιν.

Μέ διέκοψε: Δέν σοῦ ζητοῦμεν, βρε ἀδελφέ, τί πολι-
τική πρέπει νά κάμωμεν, ἀλλά πῶς πρέπει νά ἐνεργή-
σωμεν στρατιωτικῶς.

Τοῦ ἀπήντησα: Ναί, ἀλλά τό ἕνα συνδέεται ἀναπο-
σπάστως μέ τό ἄλλο. Τό τί πολιτική θά κάμετε, ἐξαρτᾶ-
ται ἀπό ἐκεῖνο πού ἠμπορεῖτε στρατιωτικῶς. Τό τί θά
κάμετε στρατιωτικῶς, ἐξαρτᾶται ἀπό τήν πολιτική πού
κάμετε. Ἴδού, ἐγώ σᾶς λέγω στρατιωτικῶς τί νά κάμετε:
Νά περιορισθῆτε εἰς τήν ἀμυναν τοῦ τμήματος πού σᾶς
παραχωρεῖται διά τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν. Μοῦ λέ-
γετε, ὅτι αὐτό σᾶς ἀγεῖ εἰς πολιτικήν πού δέν συμφω-
νεῖτε.

Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης μέ διακόπτει. Δέν εἶναι μό-
νον αὐτό. Πόσον καιρόν θά μείνωμεν ἐν ἀμύνη; Ἡ-
μεῖς δέν ἔχομεν χρήματα διά πολύν καιρόν. Εἰς δύο
τρεῖς μῆνας πρέπει νά τελειώνωμεν.

Τοῦ ἀπήντησα: Εἰς δύο τρεῖς μῆνας! Μά ἐγώ, ἐάν
ἐδεχόμην νά γίνω ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου καί νά διε-
ξαγάγω ἐπιθετικῶς τήν ἐκστρατεῖαν, ἤξεύρετε τί θά
σᾶς ἐζήτηον; Νά διακόψετε τās ἐπιχειρήσεις, νά ἐπα-
ναφέρωμεν τόν στρατόν εἰς τās βάσεις του, νά κάμωμεν
γενικήν ἐπιστράτευσιν, νά ἀνασυγκροτήσωμεν τόν
στρατόν, νά τόν ἐφοδιάσωμεν, νά τόν παρατάξωμεν
διαφορετικά. Πόσον καιρόν χρειάζόμεθα δι' ὅλα αὐτά;
Τουλάχιστον τρεῖς μῆνας. Ἐπειτα ἐρχονται αἱ ἐπιχει-

ρήσεις. Πόσον θά βαστάξουν; Πρόκειται περί πολλοῦ καιροῦ, δέν ἔχετε χρήματα;

Πρωτοπαπαδάκης: Δέν ἔχομεν διά τόσον καιρόν. Καί ἔπειτα πῶς θά κάμωμεν γενικήν ἐπιστράτευσιν, δέν ἔχομεν ὄπλα.

Ἀπήντησα: Θά προμηθευθῶμεν.

Πρωτοπαπαδάκης: Θέλομεν πολύ καιρόν. Θέλομεν χρήματα. Δέν ἔχομεν.

Ἐσκέφθην ἐπί μικρόν καί τούς εἶπα: Ἀκούσατε ὑπάρχει ἴσως μία λύσις. Νά ἀφήσωμεν τόν στρατόν ἐν ἀμύνη ἐν Μ. Ἀσία καί νά διατάξωμεν τόν ἐν Θράκη στρατόν νά καταλάβῃ τήν Κωνσταντινούπολιν. Ἐν ἐκ τῶν δύο ἡ τό μέγα ἠθικόν κτύπημα θά ἀναγκάσῃ τούς Τούρκους εἰς τήν εἰρήνην σύμφωνα μέ τās βλέψεις μας, ἢ, ἐάν μείνουν ἀνένδοτοι, κρατοῦμεν τήν Κωνσταντινούπολιν, ἀδιαφοροῦντες διά τήν Σμύρνην. Ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στέκεται. Εἶναι ὄχι μόνον δεκτή, ἀλλά καί μέ ἐνθουσιασμόν ἀποδεκτή.

Γούναρης: Δέν ἠμποροῦμεν.

Ἐγώ: Διατί;

Γούναρης: Ἀποκλείεται ἀπό τούς Συμμάχους πᾶσα ἐπιχείρησις κατά τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Σύμμαχοι τήν θεωροῦν ὑπό τήν κατοχήν των. Αὐτοί εἶναι ἐν ἀνακωχῇ. Ὡστε δέν μᾶς τό ἐπιτρέπουν.

Ἐγώ: Δέν ἠμποροῦμεν νά δοκιμάσωμεν;

Γούναρης: Ὁχι, ἀποκλείεται.

Μικρά σιωπή.

Ὁ κ. Θεοτόκης μέ ἐρωτᾷ: Εἶπες προηγουμένως, ὅτι θά ἠλλαξες τήν παράταξιν. Πῶς τό ἐννοεῖς;

Ἀπήντησα: Μά ἰδού, αὐτή ἡ διανομή τοῦ στρατοῦ εἰς δύο ὀμάδας κεχωρισμένας, ἀπεχούσας πολύ ἀπ' ἀλλήλων, δέν μοῦ ἀρέσει. Θά ἐσυσσώρεα τόν στρατόν ἢ πρὸς βορρᾶν ἢ πρὸς νότον. Θά ἐπροτιμοῦσα νά εἰσβάλω μέ ὄλον τόν στρατόν ἢ πρὸς βορρᾶν ἢ πρὸς νότον.

Θά ἐπροτιμοῦσα νά εισβάλω μέ ὄλον τόν στρατόν ἀπό τό Ἄφιόν Καρά Χισάρ κατ' εὐθείαν πρὸς Ἄγκυραν.

Τότε ὁ κ. Θεοτόκης ἀντήλλαξε μέ τόν κ. Πρωτοπαπαδάκη βλέμμα συνεννοήσεως.

Ἄκριβῶς δι' αὐτό σέ χρειάζομεθα, μοῦ λέγει ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης. Διότι ἡμεῖς δέν ἠμποροῦμεν νά τά σκεπτώμεθα αὐτά. Δέν εἶναι ἡ δουλειά μας.

Ἄκριβῶς, λέγει ὁ κ. Θεοτόκης. Ἐγώ χρειάζομαι ἕναν ἀνθρωπο πού νά ἤξεύρη νά μοῦ δίδῃ αὐτάς τὰς γνώμας. Τί πρέπει νά κάμνωμεν. Ποῦ νά τά ἤξεύρω ἐγώ αὐτά; Ἐγώ χρειάζομαι ἕνα σύμβουλον δι' αὐτά τὰ καθαρώς στρατιωτικά ζητήματα.

Ἀπήνησα: Βέβαια χρειάζεσθε. Ἄλλά ὡς τοιοῦτος δέν ἠμπορεῖ νά σᾶς χρησιμεύσω ἐγώ. Λησμονεῖτε ποῖος εἶμαι. Ἐγώ, πρό ἐτῶν, ἀξιωματικός ἐν ἐνεργείᾳ καί δεσμευμένος, ἐνῶ τώρα εἶμαι ἐλεύθερος, ἐξετέθην ἐνώπιον τοῦ κόσμου μέ ιδέας διὰ τήν ἐθνικήν πολιτικήν μας. Διέρρηξα τὰς σχέσεις μου μέ τόν Βενιζέλον χάριν αὐτῶν. Κατεδιώχθην, ἐκινδύνευσα. Ἐφυγα ἀπό τόν στρατόν. Καί ἐφυγα πρό πολλοῦ. Πρό ἐτῶν. Διότι ἡ κατά Νοέμβριον ἐπάνοδος μου εἰς τόν στρατόν ἦτο τυπική, μαζί μέ ὄλους τοὺς ἄλλους. Ἄλλωστε ξανάφυγα ἀμέσως. Ἀπεστρατεύθην ὀριστικῶς. Εἶμαι λοιπόν πολίτης ἀπλοῦς, ἐλεύθερος ὁμως καί δικαιούμενος νά ἔχω γνώμην διὰ τήν ἐθνικήν πολιτικήν μας καί νά τήν ὑποστηρίξω μέ ὄλην μου τήν δύναμιν. Καί νά σᾶς πολεμῶ, ἂν δέν συμφωνῶ μαζί σας. Δέν ἠμπορεῖτε νά μέ διαχωρίσετε εἰς τεμάχια καί νά πάρετε τό στρατιωτικόν μου τεμάχιον καί νά πετάξετε ὄλα τὰ ἄλλα. Ἀποτελῶ ἐν σύνολον, μέ τὰς ιδέας μου, τὰς σκέψεις μου, τὰς προθέσεις μου, τὰς πεποιθήσεις μου τὰς πολιτικάς, τὰς στρατιωτικάς μου γνώσεις, τὰς ὁποίας μεταχειρίζομαι ἀκριβῶς πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ιδεῶν μου διὰ τήν ἐθνικήν πολιτικήν. Ἡ θά μέ πάρετε ὀλόκληρον ἢ θά μέ

ἀφήσετε ὀλόκληρον. Δέν εἶμαι ἀξιωματικός διά νά σᾶς χρησιμεύσω ὡς εἰδικόν τεχνικόν ὄργανον. Δέν εἶμαι ὄργανον. Αὐτό εἶναι τό λάθος ὄλων σας. Δέν εἶμαι πλέον ἀξιωματικός, πρέπει νά τό ἐνοήσετε, δέν εἶμαι ἀξιωματικός. Δέν ὑπόκειμαι εἰς τήν πειθαρχίαν τήν στρατιωτικήν. Εἶμαι πολίτης σκεπτόμενος καί ἐνεργῶν αὐτοβούλως.

Τότε ὁ κ. Γούναρης μοῦ λέγει κάπως ἐν ὀργῇ: Δέν εἶσθε ἀξιωματικός, ἀλλά δέν εἶσθε καί πολίτης. Ἡ μᾶλλον εἶσθε πολίτης ἐν εἰδικῇ καταστάσει, ὑπό περιορισμούς. Διότι τό κράτος δύναται ὁπόταν θέλη νά σᾶς ἀνακαλέσῃ εἰς ἐνέργειαν καί νά σᾶς κάμῃ ἀξιωματικόν. Ἐχετε ὑποχρεώσεις. Διότι ὑπηρετήσατε τόσον καιρόν, ἀπεκτήσατε γνώσεις καί πείραν καί χάρις εἰς τήν ὑπηρεσίαν σας καί ἱκανότητα αὐτήν ἡμπορεῖ νά τά ζητήσῃ τό κράτος ὁπόταν τά χρειάζεται. Ἐάν δέν ἦσθε σεῖς, θά ἦτο ἕνας ἄλλος εἰς τήν θέσιν σας, θά ἀπέκτα αὐτός τήν πείραν καί τήν ἱκανότητά σας διά τῆς κατοχῆς τῆς θέσεώς σας ἐν τῷ στρατῷ. Ἡμποδίσσατε αὐτόν τόν ἄλλον νά ἀποκτήσῃ αὐτήν τήν ἱκανότητα, τήν ὁποίαν θά ἔθετε τώρα εἰς τήν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους.

Ἀπήντησα: Δέν ἡμπόδισα κανένα ἀξιωματικόν νά ἀποκτήσῃ πείραν καί ἱκανότητα. Ὅ,τι ἀπέκτησα τό ὀφείλω εἰς τοὺς κόπους μου, εἰς τήν ἀτομικήν μου ἐργασίαν. Δέν τό ὀφείλω εἰς τάς θέσεις πού μοῦ ἔδωκαν ἐν τῷ στρατῷ. Τάς θέσεις ταύτας καί ἄλλας ὁμοίας κατεῖχον καί ἄλλοι συγχρόνως, πρὶν καί μετὰ ἐμέ. Δέν τοὺς ἐζήτησεν ποτέ κανεὶς τίποτε. Οὔτε ἀπό ἐμέ ἐζήτησε κανεὶς. Προσέφερα ἄλλοις μόνος μου καί προσέφερα τό πᾶν. Τοὺς κόπους μου, τήν ζωὴν μου ὀλόκληρον. Χωρὶς νά ἔχω τίποτε ὡς ἀντάλλαγμα. Ἐπί 30 χρόνια προσέφερα. Καί τό κράτος δέν ἔχασεν ἀπό ἐμέ. Κάτι ἐκέρδισε. Δέν ἔφυγα ἀπό τόν στρατόν, ἔτσι, σάν λιποτάκτης. Ἐπῆρα ἀπιστοκρατίαν. Δηλαδή, ἔφυγα τῆ

συγκαταθέσει τοῦ κράτους. Τό ὁποῖον καμμίαν προσπάθειαν δέν ἔκαμε διά νά μέ κρατήσῃ. Αὐτό τό λέγω ἐν παρόδῳ, διά νά χαρακτηρίσω τήν κατάστασιν καί ὄχι ὡς παράπονον. Ἔγινα πολίτης, οὐχί ὑπό εἰδικᾶς συνθήκας, ὅπως λέγετε σεῖς κ. Πρόεδρε, ἀλλά πολίτης ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι πολῖται. Ἐπανήλθον, κατά τήν αἴτησιν ἀποστρατείας τήν ὁποία τόν ἴδιον τό κράτος μέ ὑπεχρέωσε νά ὑπογράψω, εἰς τόν ἰδιωτικόν βίον. Οὐδεμία εἰδική ὑποχρέωσις ὑπάρχει δι' ἐμέ. Ἀνήκω εἰς τήν ἐφεδρείαν, ὅπως ὅλοι οἱ πολῖται καί καλοῦμαι ὅπως αὐτοί ἐν ἐπιστρατεύσει, ὄχι μέ τήν κλάσιν μου, ὅπως αὐτοί, ἀλλά ὀνομαστικῶς. Ἀλλά καλοῦμαι διά νά συμπληρώσω κενά. Δέν καλοῦμαι διά νά κάμω τήν δουλειά τήν ὁποίαν πρέπει νά κάμουν οἱ ἀξιωματικοί τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ.

Καί ἐξαφθείς προσέθεσα: Δύνασθε νά μέ καλέσητε ὡς πολεμιστήν, νά πολεμήσω καί ἐγώ. Εἰς οἰανδήποτε κλίμακα τῆς ἱεραρχίας μετά τῶν ἄλλων. Νά διοικήσω μίαν οἰανδήποτε μονάδα. Εἶμαι ἔτοιμος. Εἶμαι ἔτοιμος νά μεταβῶ εἰς τήν πρώτην γραμμήν καί νά πέσω. Σᾶς τό δηλῶ αὐτήν τήν στιγμήν. Δέν δύνασθε, ὅμως, δέν σᾶς ἐπιτρέπεται νά μέ καλέσητε διά νά μέ βιάσητε νά μετασχω, ὡς ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου, τῶν εὐθυνῶν σας εἰς τήν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου, εὐθυνῶν τᾶς ὁποίας δέν συμεριζομαι. Πρὸ πάντων δέ, ὅταν δέν συμφωνῶ μέ τήν ιδέαν τοῦ πολέμου αὐτοῦ, οὔτε μέ τόν τρόπον πού διεξήχθη, οὔτε μέ τήν ἀδράνειαν μετά τόν περυσινόν Νοέμβριον, οὔτε μέ τό σχέδιον ἐκστρατείας, οὔτε μέ ὅσα σκέπτεσθε νά κάμετε, οὔτε μέ τήν πολιτικὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ, οὔτε κἀν μέ τήν ἀνάγκην του. Πῶς, ὑπό τοιοῦτους ὄρους, ἀπαιτεῖτε νά γίνω συνυπεύθυνος μέ ἐσᾶς; Ἀποταθῆτε εἰς ἐκείνους μέ τοὺς ὁποίους συμφωνεῖτε μέχρι τοῦδε εἰς ὅλα αὐτά. Ἄν ἐδεχόμην, θά ἤμουν εἰς οὐτιδανός ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διά νά κερδίσῃ μίαν

ἐξέχουσαν θεσιν, διὰ νά λάμψη, δέχεται νά ἐργασθῆ παρά τήν συνείδησίν του. Δέν θά τό κάμω ποτέ. Εἰς τό παρελθόν, ὑποχωρῶν εἰς ὁμοίας πιέσεις μέ ἐκείνας τῆς ὁποίας μέ πιέζετε τώρα, συνειργάσθην καί εἰς πράγματα ἐνάντια μέ ἐκεῖνα πού ἐπρέσβευεν ἡ συνείδησίς μου. Ἔσφαλα. Καί μετενόησα. Ἀλλά τώρα δέν τό κάμνω πλέον. Ἐπ' οὐδενί λόγῳ. Ἄς εἰπῆτε ὁ,τι θέλετε, ἄς εἰπῆ ὁ κόσμος ὁ,τι θέλει δι' ἐμέ. Δέν μετέχω ἔργου μέ τό ὁποῖον δέν συμφωνεῖ ἡ συνείδησίς μου.

Λέγει ὁ κ. Θεοτόκης: Μά ἀκριβῶς ὁ κόσμος ἔχει πεποίθησιν εἰς σέ. Ὅτι σύ ἤμπορεῖς νά βγάλῃς πέρα τό ἔργον.

Ἀπαντῶ: Καί ἀκριβῶς διότι γνωρίζω, ὅτι αὐτό τό ἔργον θά ἀγάγῃ εἰς ὄλεθρον τόν κόσμον, δέν ἀναλαμβάνω νά τό διευθύνω.

Θεοτόκης: Μά ἕνας ἀξιωματικός...

Ἐγώ: Μά τά εἶπαμε αὐτά, Θεοτόκη. Δέν εἶμαι ἀξιωματικός. Πρέπει νά συνηθίσῃς ἐπί τέλους μέ αὐτήν τήν ἰδέαν, ὅτι δέν εἶμαι ἀξιωματικός. Θέλεις καί κάτι ἄλλο; Δέν εἶμαι οὔτε στρατιώτης. Μέσα μου ἔπαυσα νά εἶμαι στρατιώτης. Εἶδα πολλά, ἠγνόησα περισσότερα καί ἔπαυσα πλέον νά δίδω τόν ἑαυτόν μου ὡς ἀφωσιωμένος ἄνθρωπος...

Λέγει ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης: Λοιπόν ἐπιμένεις, ὅτι δέν ἤμπορεῖ νά νικήσωμεν; Φρονεῖς ὅτι, ἂν ἐπιτεθῶμεν τώρα, θά ἀποκρουσθῶμεν; Θά ἠττηθῶμεν;

Ἀπήνησα: Δέν εἶπα αὐτό. Ἐγώ σᾶς ὠμίλησα περὶ ὄλου τοῦ πολέμου, καί ὄχι εἰδικῶς διὰ τήν μάχην κατά τοῦ Ἑσκή Σεχέρ. Σᾶς τό ἀνέπτυξα. Σᾶς ἐξήγησα τᾶς ἰδέας μου ἐν περιπτώσει νίκης εἰς Ἑσκή Σεχέρ καί προελάσεως. Τόν ὄλον πόλεμον δέν δυνάμεθα νά νικήσωμεν στρατιωτικῶς, ὄχι τήν μάχην τήν ἐπικειμένην. Καί αὐτή εἶναι δυσχερές νά κερδηθῆ, ἀλλά δέν ἀποκλείεται ἡ νίκη. Ἀλλά τά ἔπειτα;

Ἄπαντᾶ ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης: Δῶσε μας τὴν μάχην αὐτὴν καὶ τὸ ἔπειτα εἶναι δική μας δουλειά.

Ἄπαντῶ: Δέν εἶναι καθόλου δική σας δουλειά, ἀφοῦ ἐγὼ θά εἶμαι ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου. Θά εἶναι δική μου δουλειά τὸ ἔπειτα. Καί περὶ αὐτοῦ πρόκειται. Ἐκεῖ κοκκαλώνομεν.

Πρωτοπαπαδάκης: Δῶσε μας τώρα τὴν νίκην καὶ ἡμεῖς κλείομεν ἀμέσως εἰρήνην. Δέν εἶναι ἔτσι, Δημητράκη;

Βεβαίως, ἅπαντᾶ ὁ Γούναρης.

Ἐγώ: Πῶς κλείετε ἀμέσως εἰρήνην; Φαντάζεσθε διὰ τὸ Κεμάλ θά ἐνδώσῃ διὰ τὴν Σμύρνην; Οὔτε πρόκειται νὰ κερδίσωμεν νίκην κατὰ κράτος.

Πρωτοπαπαδάκης: Οὔτε θά ἐπιμείνωμεν διὰ τὴν Σμύρνην. Θά κάμωμεν παραχωρήσεις. Ἄλλὰ οἱ συμβιβασμοὶ οὗτοι, οἱ ὁποῖοι τώρα, μετὰ τὴν ἡτταντοῦ Ἐοκὴ Σεχίρ, θά ἦσαν καταστρεπτικοὶ διὰ τὸ ἠθικόν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ θά ἐξήγειραν ἴσως ἐπανάστασιν ἐν Ἑλλάδι, μετὰ μίαν νίκην θά ἐγίνοντο ἀμέσως δεκτοὶ ἀπὸ τὸν λαόν.

Ἐγώ: Τί φαντάζεσθε; Φαντάζεσθε μετὰ μίαν νίκην τί θά ἀπαιτῆ ἀπὸ σᾶς ἡ Βενιζελική μερίς; Ἡ ἀντιπολίτευσις τοῦ Στρατοῦ καὶ τῶν ἄλλων; Νὰ πάρете ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν! Φαντάζεσθε διὰ τὴν θά χαλιναγωγῆσετε τότε τὸν μαινόμενον λαόν; Φαντάζεσθε, διὰ τὴν εἰπήτε: Ἐχουσα ποταμόν αἵματος, ἃς ἀποχωρήσωμεν τώρα καὶ ἃς δεχθῶμεν ἐκεῖνο πού ἡδυνάμεθα ἴσως νὰ ἔχωμεν καὶ χωρὶς τόσας θυσίας. Καὶ διὰ αὐτὸς θά τὸ δεχθῆ; Τότε θά ἔχετε ἐπανάστασιν. Λοιπόν, ὅπως παρασύρεσθε καὶ ρυμουλκείσθε τώρα, θά παρασυρθῆτε καὶ θά ρυμουλκῆθῆτε μετὰ μίαν νίκην ἀκόμη περισσότερον.

Πρωτοπαπαδάκης: Τί σέ μέλει ἐσένα; Δῶσε μας τὴν νίκην καὶ τὰ ἄλλα εἶναι δική μας δουλειά.

Ἐγώ: Μέ μέλει καὶ πολὺ. Πρῶτον δέν ἔχω καμμίαν

βεβαιότητα διά τήν νίκην αὐτήν. Ἐπειτα πῶς, θά κάμωμεν κανέν συμβόλαιον, τό ὁποῖον θά λήγη μετά τήν πρώτην μάχην; Ἐάν παρελάμβανον ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου, θά διηύθυνον ὄλον τόν πόλεμον, δι' ὅσον καιρόν διαρκέση. Καί πρίν παραλάβω, ὀφείλω νά σκεφθῶ διά τήν διεξαγωγήν ὄλου τοῦ πολέμου καί ὄχι διά τήν πρώτην μάχην. Μετά τήν πρώτην νίκην, ἐάν σεῖς δέν ἐκάμαντε εἰρήνην συμβιβαστικήν, τί θά ἔπρεπε νά κάμω ἐγώ; Νά παραιτηθῶ τότε καί νά ἀφήσω μίαν ἡμέραν εἰς τήν μέσσην τοῦ πολέμου τόν στρατόν ἀδιοίκητον; Δέν εἶναι δυνατά αὐτά.

Μή λησμονῆτε τί περιμένει ὁ κόσμος ἀπό ἐμέ, ἄν ἀναλάβω. Θά σᾶς κάμω μίαν πρότασιν, ἐπρόσθεσα ἀποτεινόμενος εἰς ὄλους. Δέχεσθε νά ἀναλάβω, ἀφοῦ πρῶτα κάμω μίαν δήλωσιν εἰς τάς ἐφημερίδας, νά χαρακτηρίσω τά γεγονότα μέχρι τοῦδε καί τήν κατάστασιν ὡς τήν βλέπω, καί νά καθορίσω, ὅτι δέν πολεμοῦμεν διά νά κατακτήσωμεν τήν Μ. Ἀσίαν, οὔτε κἀν τά ἐπιδικασθέντα διά τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν, ἀλλά μόνον χάριν τῆς τιμῆς τῶν ὄπλων καί ἄν ἀνακτήσωμεν αὐτήν, θά σταματήσωμεν τόν πόλεμον, συμβιβαζόμενοι μέ τούς Τούρκους;

Μοῦ ἀπαντοῦν: Δέν ἡμπορεῖ νά γίνῃ αὐτό.

Τότε λέγω: Ὡστε ἐγώ πρέπει νά ἀφήσω τόν λαόν ἐν τῇ ἀπάτῃ; Δέν τό κάμνω αὐτό. Δέν ἀναλαμβάνω τότε.

Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης λέγει τότε: Ἡμπορεῖς νά κάμῃς ἕνα ὑπόμνημα καί νά τά εἰπῆς αὐτά.

Ἐγώ: Τί ὠφελεῖ τό ὑπόμνημα; Νά τό κάμω τώρα τό ὑπόμνημα καί νά τό δημοσιεύσω;

Πρωτοπαπαδάκης: Πρίν ἀναλάβῃς; Ὅχι. Νά τό κάμῃς ἀφοῦ ἀναλάβῃς, διά νά χρησιμεύσῃ διά τήν Κυβέρνησιν, ὄχι νά δημοσιευθῇ.

Ἐγώ: Διά νά ὑπάγῃ εἰς τό ἀρχεῖον; Ἀστειευόμεθα;

Ἐπῆλθε βραχεῖα διακοπή. Ὅλοι ἡμεθα ἐν στενοχωρία καὶ ἀδημονίᾳ. Ἦτο πολὺ ἀτυχῆς ἡ ἰδέα ἐκείνου ὅστις ἐπροκάλεσε τὴν συνάθροισιν αὐτὴν.

Ὁ κ. Ἐξαδάκτυλος ἀνεμνήσθη τότε τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωννίνων καὶ διὰ τὴν εὐρέθη τὸ Κράτος εἰς ὁμοίαν ἀμηχανίαν καὶ τότε ἐξῆλθε τῆς ἀμηχανίας διὰ τῆς ἀποστολῆς εἰς Ἑπειρον τοῦ Βασιλέως, τοῦ Ἐπιτελείου, ἀνασυνεκροτήθη ὁ στρατός, ἐλήφθησαν ὄσα μέτρα εἶδεν ἀληφθῶσι καὶ ἐνίκησαμεν.

Τοῦ ἀπάντησα τότε, διὰ εἰς τὰ Ἰωάννινα εὐρίσκετο ἓνας στρατός ἐχθρικός ἀποκλεισμένος, ἄνευ πόρων, ἄνευ ἀνεφοδιασμοῦ. Καὶ ἡ νίκη μας ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐξάντλησίν του. Καὶ αὐτὴν ἀκριβῶς ἐπεδιώξαμεν. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν δὲν εἶναι διόλου τὸ ἴδιον. Ὁ Κεμάλ δύναται νὰ ἀνεφοδιάζεται. Ἐπειτα τὰ Ἰωάννινα ἦσαν τέρμα, ἡ κατάληψις των ἦτο καὶ τὸ τέρμα τῆς ἐκστρατείας. Τότε, ἐνθυμεῖσθε, μόνος μου ἀνέλαβον τὴν εὐθύνην ἀπέναντι τοῦ Βασιλέως τῆς πτώσεως τῶν Ἰωννίνων καὶ ἐζήτησα νὰ φύγω ἀπὸ τὸ Λονδίνον, ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Τώρα εἶναι τὸ ἀντίθετον.

Μὰ τί νομίζεις, μοῦ λέγει ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης, μὲ πικρόχολον ἕφος, τί ἐλπίζεις, χωρίζων τὴν εὐθύνην σου ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας. Ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας ὅλος ὁ κόσμος θὰ τὰ ἔχη μαζί σου, δὲν θὰ σοῦ συγχωρήσουν ποτέ οἱ Ἕλληνες διὰ δὲν μετέχεις τῆς ἐκστρατείας. Καὶ δὲν θὰ κερδίσης τίποτε.

Ἐγώ: Δὲν ζητῶ νὰ κερδίσω τίποτε. Δὲν ζητῶ ἄλλο τίποτε, παρὰ νὰ βαδίσω σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας μου καὶ τὴν συνείδησίν μου. Ἀξιώματα δὲν ζητῶ.

Πρωτοπαπαδάκης: Ἦμπορεῖ καμμιά ἡμέρα νὰ ἰδῆς τὸν κόσμον νὰ ἔλθῃ ἐν διαδηλώσει εἰς τὸ σπίτι σου καὶ νὰ σοῦ ζητᾶ νὰ ἐπανέλθῃς εἰς τὸν στρατόν.

Ἐγώ: Θὰ ὁμιλήσω εἰς τὸν κόσμον. Καὶ θὰ τοῦ ἐξηγή-

σω τότε τό συμφέρον του καί θά τοῦ εἰπῶ ὅλα ὅσα λέγω ἐδῶ καί περισσότερα καί τραχύτερα καί θά ἰδοῦμε τότε πού θά στραφῇ ἡ διαδήλωσις.

Ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης λέγει θυμωμένος: Ἐν ἀποτύχωμεν, θά συγκαταστραφῆς καί σύ. Διότι ἡ ἐσωτερική ἐξέγερσις θά φέρῃ τόν Βενιζέλον.

Προσθέτει ὁ κ. Γούναρης, ξεσπῶν πλέον: Ἐμέ προσωπικῶς τί μέ μέλει; Ἐνας ἄνθρωπος εἶμαι. Δέν ἔχω παρά νά πάρω τόν δρόμον μου ὅπουδήποτε. Ἄλοιμονον σέ σᾶς πού ἔχετε δεσμούς καί περιουσίαν.

Ἄπαντῶ ἐντόνως: Μὴν ταράττεσθε. Ὁ Βενιζέλος δέν ἐπανέρχεται. Ἄλλά καί ἂν ἐπανήρχετο, διότι θά τόν ἠθελε ὁ λαός, ἐγὼ δέν τόν φοβοῦμαι. Εἰς τό κάτω-κάτω, ἐάν μόνον διά τοῦ Βενιζέλου θά ἦτο δυνατόν νά σωθῇ ἡ Ἑλλάς, ἄς ἔλθῃ ὁ Βενιζέλος. Πρέπει νά ὑπάγῃ ὁ τόπος μας εἰς τόν διάβολον, διά νά μή ἔλθῃ ὁ Βενιζέλος; Ἄλλά αὐτά εἶναι ὑποθέσεις. Οὔτε ὁ Βενιζέλος εἶναι ἐκεῖνος πού θά ἔσωζε τήν Ἑλλάδα, οὔτε ὁ λαός θά πέσῃ εἰς τά πόδια του ποτέ. Ἀφήστε τα αὐτά.

Λέγει ὁ Πρωτοπαπαδάκης: Μὴ δεχόμενος ζημιώνεις τόν ἑαυτόν σου, ἡ ἀποτυχία μας εἶναι ἀποτυχία τοῦ καθεστώτος, καί δέν θά ὠφελῆθῃς σὺ ἀπὸ αὐτό.

Ἄπαντῶ θυμωμένος: Μὴ μέ φανταίζεσαι τόσον οὐτιδανόν διά νά ἐλπίζω νά ὠφελῆθῶ ἀπὸ τήν καταστροφὴν τοῦ τόπου μας. Σοῦ ἐπαναλαμβάνω δέν ζητῶ τίποτε. Δέν ζητῶ, παρά νά βαδίσω σύμφωνα μέ τήν συνείδησίν μου. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη μου φιλοδοξία.

Πρωτοπαπαδάκης: Καλά, θά ἰδῆς. Οὔτε βουλευτὴν δέν θά σέ ἐκλέξουν οἱ συμπολίται σου.

Ἐγώ: Δέν μέ μέλει. Ἄδιαφορῶ.

Πρωτοπαπαδάκης: Δέν σέ μέλει; Δέν τό ἐπιδιώκεις;

Ἐγώ: Ὁχι. Διόλου.

Πρωτοπαπαδάκης: Τότε... καλά. Καί ἔκαμε μίαν κίνησιν τῶν ὤμων, ὡσάν νά ἔλεγε: Τότε εἶσαι πράγματι

ἐλεύθερος νά κάνης ὅ,τι θέλεις.

Λέγω τότε: Δέν θά ἀναλάβω ποτέ ὑπηρεσίαν, ἐάν δέν εἶμαι σύμφωνος μέ τό ἔργον πού θά διεξαχθῆ. Δι' αὐτό παρητήθην τοῦ στρατιωτικοῦ μου ἀξιώματος, διά νά ἀποκτήσω αὐτήν τήν πολύτιμον ἐλευθερίαν.

Μοῦ λέγει ὁ κ. Γούναρης, μέ κάποιο πείσμα: Ἔχεις ὁμως τήν ὑποχρέωσιν, εἴτε συμφωνεῖς, εἴτε ὄχι, νά παράσχης τήν ὑπηρεσίαν σου, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως, ὅταν σοῦ ζητή τούτο ὁ τόπος σου.

Ἐγώ: Ἡ Πατρίς θέλετε νά εἰπῆτε.

Γούναρης: Ἡ Πατρίς, μάλιστα ἡ Πατρίς. Ὁφείλεις νά ὑπακούσης.

Ἄπαντῶ ἐντόνως καί ὀρθίως: Ἡ Πατρίς, κ. Πρόεδρε, εἶναι ἰδέα. Δέν λαμβάνει τό σχῆμα καί τήν φωνήν τοῦ Α ἢ τοῦ Β προσώπου. Εἶναι ἰδέα καί ὁμιλεῖ εἰς τάς καρδίας μας, εἰς καθένα χωριστά. Καί ἕκαστος ἡμῶν ἀντιλαμβάνεται τήν φωνήν της μέσα του. Ὁ ἴδιος ἐξηγεῖ τί τοῦ λέγει. Καί ἕκαστος ἐξ ἡμῶν τήν ὑπηρετεῖ ὅπως τήν ἀντιλαμβάνεται. Τήν πατρίδα του ὑπηρετεῖ ὁ μοναρχικός, τήν πατρίδα του ὁ δημοκράτης, τήν πατρίδα του ὁ Κάϊζερ, ὁ Χίνδερμπουργκ, τήν πατρίδα του ὁ Κάουτσκη, ὁ Λούδ Τζώρτζ, ὁ Χένδερσον, ὁ Κλεμανσώ καί ὁ Ζωρές, τήν πατρίδα του ὁ Τσάρος, τήν πατρίδα του ὁ μπολσεβίκος, τήν πατρίδα του ὁ Κωνσταντίνος, τήν πατρίδα σεῖς, τήν πατρίδα καί ὁ Βενιζέλος.

Γούναρης: Ὁ καθείς σύμφωνα μέ τάς ἀντιλήψεις του.

Ἐγώ: Ἀκριβῶς. Τήν πατρίδα μου ὑπηρετῶ καί ἐγώ, σύμφωνα μέ τάς ἀντιλήψεις μου καί σύμφωνα μέ τήν συνειδήσιν μου, ὅπως ἐγώ αἰσθάνομαι τό συμφέρον της. Ὅχι ὅπως σεῖς, ἢ ὅποιος ἄλλος, φαντάζεσθε ὅτι πρέπει νά κάμω. Ξεύρω καλά τί κάμνω. Ἐχω καί ἐγώ ἀντίληψιν τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος καί ἄς μή συμφωνῶ μαζί σας.

Γούναρης: Δέν εἶναι ἀνάγκη νά συμφωνοῦμεν.

Ἐγώ: Τότε, λοιπόν; Πρέπει λοιπόν, ἐπειδὴ μία φορά ὑπῆρξα ἀξιωματικός, νά εἶμαι καταδικασμένος διὰ βίου νά εἶμαι ὄργανον τῶν σχεδίων ἄλλων, ὅταν ἐγώ αἰσθάνωμαι, ἀκριβῶς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, ὅτι δέν πρέπει νά γίνω ὄργανον; Ὅταν ἔχω καὶ ἐγώ τὰς ιδέας καὶ τὰς σκέψεις μου; Ποῖος κινδυνεύει; Κινδυνεύει ἢ πατρίς; Κάθε ἄλλο! Κινδυνεύει μία πολιτικὴ ὠρισμένη, μία πολιτικὴ τὴν ὁποῖαν θά ἡδύνατο καὶ νά μὴ ἀκολουθήσῃ ἢ Ἑλλάς, χωρὶς νά κινδυνεύσῃ ἢ Πατρίς. Κινδυνεύει, ἂν θέλετε, ἢ Κυβέρνησις. Ἔστω, τὸ καθεστῶς. Ὅχι ὁμως ἢ πατρίς. Καὶ διαπὶ ἐγώ πρέπει νά ἐνεργήσω τότε παρὰ τὴν συνείδησίν μου, διὰ νά ὑπηρετήσω ιδέας τὰς ὁποίας ἐγώ δέν θεωρῶ συμφερούσας εἰς τὴν πατρίδα; Ἐπειδὴ μοῦ τὰς ζητεῖτε σεῖς; Ἀλλὰ ἐγώ εἶμαι ἀποφασισμένος καὶ ἂν ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ κοινοῦ μοῦ ζητήσουν κάτι τὸ ὁποῖον ἐγώ νά θεωρῶ ἀσύμφορον, νά μὴν τὸ κάμω καὶ ἄς μέ καταδικάσουν ὅλοι.

Τότε μοῦ λέγει ὁ Πρωτοπαπαδάκης: Θά σέ καταδικάσουν ὅλοι.

Ἐγώ: Ἔστω. Θά ἔχω ὁμως ἡσυχον τὴν συνείδησίν μου, ὅτι ἔκαμα τὸ καθήκον μου.

Πρωτοπαπαδάκης: Οἱ συμπολίται σου δέν θά σοῦ συγχωροῦσαν ποτέ τὴν ἀρνησίν σου.

Ἐγώ: Τί δέν θά μοῦ συγχωρήσουν;

Πρωτοπαπαδάκης: Τὸ ὅτι δέν ἠθέλησες νά συμμετάσχεις τοῦ πολέμου.

Ἐγώ: Μά μέ συγχωρεῖς, κ. Πρωτοπαπαδάκη, εἶπα ὠργισμένος. Ποῖος σοῦ εἶπε, ὅτι ἀρνοῦμαι νά μετάσχω τοῦ πολέμου; Ἀρνοῦμαι νά ἀναλάβω ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου, ἀρνοῦμαι νά ἀναλάβω τὴν εὐθύνην τῆς διευθύνσεως τοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος εἶναι παρὰ τὰς ιδέας μου, διότι δέν συμφωνοῦμεν εἰς τίποτε. Ἀλλὰ δέν ἀρνοῦμαι νά ὑπάγω εἰς τὸν πόλεμον. Ἐκαμα καὶ προση-

γουμένως εις τόν κ. Πρωθυπουργόν μίαν δήλωσιν, τήν ὁποίαν καί τώρα κάμνω ἐνώπιον ὄλων σας. Δέχομαι νά ἀνακληθῶ εις τόν στρατόν καί νά ἀναλάβω ὑπηρεσίαν μάχιμον, διοικητοῦ οἰασθήποτε μονάδος. Νά ἐνεργήσω ὡς πολεμιστής. Τό δέχομαι ἀμέσως, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀντιρρήσεως.

Πρωτοπαπαδάκης: Λοιπόν, δέχεσαι νά σέ ἀνακαλέσουμε ἀμέσως καί νά σέ τοποθετήσωμεν διοικητήν μεραρχίας;

Ἐγώ: Τό δέχομαι ἀμέσως.

Καί ἐννοεῖται, προσθέτει ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης μέ ὕφος ἀθῶον, ἔπειτα θά δυνάμεθα νά σέ πάρωμεν ἀπό τήν μεραρχίαν καί νά σέ τοποθετήσωμεν ὅπουδήποτε, π.χ. εις τό Ἐπιτελεῖον ὡς ἀρχηγόν.

Ἐργιόθην καί τοῦ λέγω: Μά τί εἶναι αὐτά πού λέτε, κ. Πρωτοπαπαδάκη, ἀστεεινόμεθα;

Τότε τί νά σέ κάμωμεν εις τήν μεραρχίαν; λέγει ἡσύχως ὁ κ. Πρωτοπαπαδάκης.

Ὁ κ. Θεοτόκης μοῦ λέγει τότε: Δέξου, καημένε Μεταξᾶ, νά ἀναλάβης. Κάμε αὐτό τό beau geste.

Ἐνοχληθεῖς ἀπό τήν λέξιν geste, ἡ ὁποία μοῦ ἐνεθύμισε παρωχημένας ἀνοησίας, τοῦ ἀπαντῶ: Ἐγώ, Θεοτόκη μου, δέν συνηθίζω νά κάμνω gestes, συνηθίζω νά κάμνω πράξεις λελογισμένας καί μεμετρημένας καί νά ἀναλαμβάνω τήν εὐθύνην των. Ἄλλά μόνον τῶν ἰδίων ἐμοῦ πράξεων.

Τότε ὁ κ. Γοίναρης, ὄστις ἐσίγα, μοῦ ἀποτείνεται ἐντόνως καί ὠργισμένος. Καί ἐπί τέλους, μοῦ λέγει, πρέπει νά συλλογισθῆς ὅτι ὁμιλοῦμεν μέν ἐδῶ ὡς συνδεόμενοι διά φιλικῶν σχέσεων, ἀλλά ἡμεῖς οἱ τρεῖς εἴμεθα καί κάτω ἄλλο, πού δέν εἶσαι σύ. Εἴμεθα Κυβερνήσις. Καί ἔχομεν δικαιώματα. Καί δικαιούμεθα νά σέ ἀνακαλέσωμεν εις τόν στρατόν, ἂν θέλωμεν. Καί, ἂν τολμάς, μὴν ὑπακούσης.

Οἱ ἄλλοι ἐκοιτάχθησαν μέ ὕφος ἰκανοποιημένον.
Μόνον ὁ κ. Ἐξαδάκτυλος εἶχεν ἐσκυμμένην τήν κε-
φαλήν μελαγχολικός.

Συνεκρατήθην καί ἀπήντησα ἡσύχως. Ἐχετε τό δι-
καίωμα καί θά ὑπακούσω.

Λοιπόν, ἀνακράζει ὁ κ. Γούναρης, ἐπι μᾶλλον ὠργι-
σμένος καί κυπῶν τόν γρόνθον του ἐπί πινος τραπε-
ζίου, τίς μᾶς λέγεις τόσῃν ὥραν;

Ἀπήντησα ἡσύχως: Ἐχετε τό δικαίωμα νά μέ ἀνακα-
λέσετε καί νά μοῦ ἀναθέσητε ὑπηρεσίαν τοῦ βαθμοῦ
μου καί ὄχι ἄλλην.

Ἐξακολουθεῖ ὁ κ. Γούναρης ἐν ὀργῇ: Τοῦ βαθμοῦ
σου! Τοῦ βαθμοῦ σου! Τί ἐννοεῖς; Ὑποστρατήγου; Ὁ-
χι, βέβαια, ὑποστρατήγου. Διότι μή λησιμονεῖς πῶς ἐγι-
νες ὑποστράτηγος!

Ἀπήντησα ἡσύχως καί ψυχραιμότατα. Μέ ἐκάματε
ὑποστράτηγον διά νά φύγω ἀπό τόν στρατόν.

Ἀπήντησε πάντοτε ἐν ὀργῇ: Μάλιστα! Διά νά φύγης!
Διότι ἂν δέν ἐφευγες, ἂν ἔμενες εἰς τόν στρατόν, δέν
θά ἦσουν τῶρα ὑποστράτηγος, διότι θά ὑπῆρχον ἄλλοι
ἀρχαιότεροί σου, τοὺς ὁποίους δέν ἔπρεπε νά ὑπερπη-
δήσης! Θά ἦσουν τῶρα συνταγματάρχης.

Ἐγώ ἠρώτησα πάντοτε ψυχραίμος: Τί θέλετε νά εἰ-
πήτε μέ αὐτό;

Ἀπήντησε: Θέλω νά εἰπῶ, ὅτι, ἀνικαλούμενος τῶρα,
δέν θά κάμης ὑπηρεσίαν ὑποστρατήγου, ἀλλά τοῦ βαθ-
μοῦ πού εἶχες, ἂν ἔμενες ἐν τῷ στρατῷ. Καί ἦτο λίαν
τεταραγμένος ἐκ τῆς ὀργῆς.

Δηλαδή συνταγματάρχου, ἀπήντησα ἡσύχως.

Ναί, συνταγματάρχου, ἀπήντησε ἐντόνως.

Καί τότε, τοῦ λέγω μέ ἐντονον ὕφος καί τότε πῶς μοῦ
ζητεῖτε νά σᾶς κάμω ὑπηρεσίαν ἀρχιστρατήγου; Μοῦ
ἀρνείσθε καί τόν βαθμόν τοῦ ὑποστρατήγου, τόν ὁ-
ποῖον ἐδώσατε εἰς κάθε ἀνικανότητα καί ζητεῖτε ἀπό

ἐμέ τό ἔργον τοῦ ἀρχιστρατήγου; Διότι αὐτό μου ζητεῖτε κατ' οὐσίαν μέ τό νά ἀναλάβω ἀρχηγός τοῦ Ἐπιτελείου.

Μοῦ λέγει, κάπως διατάζων: Εἰς τούς πολέμους τοῦ 12 καί 13 τί βαθμόν εἶχες;

Ἄπαντώ: Λοχαγοῦ.

Γούναρης: Καί τί ὑπηρεσίαν ἔκαμες;

Ἐγώ: Διηύθυνα τάς ἐπιχειρήσεις. Καί ἐγερθεῖς ὀρθιος καί μέ ὀργήν καί ἀγανάκτησιν τοῦ λέγω: Δηλαδή ἔκαμα ἔργον συνταγματάρχου, τοῦλάχιστον. Καθαυτό ἔργον μεγαλυτέρου βαθμοῦ. Καί ἤμουν λοχαγός!

Ἐπεμβαίνει ὁ κ. Θεοτόκης καί μοῦ λέγει: Αὐτό ἐγένετο, διότι δέν ὑπῆρχον οἱ ἀνώτεροι βαθμοφόροι.

Κύριε Θεοτόκη, ἐξηκολούθησα μέ ἀγανάκτησιν, δέν ἤξεύρεις τά πράγματα, δέν ἦσαν εἰς τήν Ἑλλάδα ὑπῆρχον οἱ βαθμοφόροι, ἀλλ' ἦσαν ἀνίκανοι διά τό ἔργον των. Τόν βαθμόν αὐτόν τόν ἔδιδε τό κράτος εἰς ἄλλους καί τήν ἐργασίαν τήν ἐζήτηι ἀπό ἐμέ. Καί ἐμέ διετήρει εἰς τάς μικροτέρας βαθμίδας τῆς ἱεραρχίας, διά νά μή τύχη καί δυσαρεστηθοῦν ἀκριβῶς ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων ἐγώ ἔκαμα τό ἔργον. Αὐτό εἶναι τό κράτος, τό ὁποῖον σεῖς ἐκπροσωπεῖτε καί ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ὀμιλεῖτε καί μέ ἀπειλεῖτε. Ἐνθυμῆσαι, Ἐξαδάκτυλε, τά Γιάννινα; Ποῖος ἐπῆρε τά Γιάννινα; Ἐνθυμῆσαι πού ἐπέξες εἰς τήν Λόντραντόν Βενιζέλον νά μέ στείλῃ εἰς τήν Φιλιπιάδα; Διότι, τοῦ ἔλεγες, μόνον ἐάν ὑπάγῃ ἐκεῖ ὁ Μεταξάς, θά πέσουν τά Γιάννινα; Ἐπῆγα. Τά ἐπῆραμεν. Δέν μοῦ λές, σέ παρακαλώ, τί ἐγινε μετά τήν ἄλωσιν; Ἐνθυμῆσαι πού ἐσκορπίσθησαν οἱ προβιβασμοί; Τά παράσημα, τά κορδόνια τῶν ὑπασπιστῶν; Τί ἐπῆρες ἐσύ, πού ἔσπασες ὑπηρετῶν, πού σου ὀφείλονται τόσα καί τόσα, πού ἐθυσίασες πάντοτε τόν ἑαυτόν σου εἰς κάθε περίστασιν; Τί ἔχεις τώρα; Τά παιδιά σου δέν εἶναι στρατηγοί; Σέ ἔκαμαν στρατηγόν; Σέ ἐτίμησαν μέ τίποτε; Τώρα, τώρα πού τήν ὑπηρετεῖς; Τί κάθε-

σαι έτοι σκυφτός και κίτρινος, και δέν τολμάς νά μιλήσης; Σήκωσε τό κεφάλι σου! Σήκω επάνω! Κοίταξέ τους έδώ κατά πρόσωπον τούς κυρίους έδώ πέρα, και ειπέ τους τί είναι τό κράτος, έν όνόματι του όποιου ερχονται νά μάς όμλήσουν! Ειπέ τους τήν αλήθειαν.

Όλοι έμειναν άναυδοι. Ό Έξαδάκτυλος, ώχρός, έκοίταζε κατά γής.

Έξηκολούθησα λυσοών: Άκόμη και τώρα πού έκρεμασθήκατε εις έμέ, κλαίγετε τόν βαθμόν πού μου έδώσατε διά νά φύγω, βαθμόν πού θά τόν έδίδατε εις δλους τούς στασίμους, τούς φεύγοντας από τόν στρατόν. Και μου τόν έδώσατε μέ αύτήν ακριβώς τήν διαδικασίαν. Και αύτόν τόν βαθμόν τόν κλαίγετε τώρα! Μά είναι νά μήν άγανακτι κανείς; Σάς τό λέγω καθαρά. Άπέναντι τοιούτου κράτους είμαι και έγώ άντάρτης! Ναι, είμαι άντάρτης! Τολμήσατε νά βάλετε χέρι επάνω μου!

Ούδεις ώμίλει πλέον.

Δέν σάς τά λέγω αύτά, είπα ήσυχώτερος, άποτεινόμενος πρός τόν κ. Γούναρη, ως παράτονα, τά όποια μέ κάμνουν τώρα νά άρνούμαι νά επανέλθω. Όχι. Διότι δέν θέλω νά αναλάβω τήν άρχηγίαν του Έπιτελείου, σάς τό έξήγησα προηγουμένως. Εάν ήρεθίσθην και είπα οσα είπα, είναι διότι έθίξατε πράγματα, πού δέν έπρεπε νά θιχθώσι. Αύτά όμως δέν μέ επηρεάζουν καθόλου εις τήν απόφασίν μου. Έγώ πλέον έφυγα από τόν στρατόν. Τά παθήματα όμως έμού και τόσων άλλων χαρακτηρίζουν τήν κατάστασιν. Και σεις, κ. Θεοτόκη, πού διοικείτε τώρα τόν έλληνικόν στρατόν, καλόν νά έχετε αύτήν τήν κατάστασιν ύπ' όψιν σας. Όχι δι' έμέ. Έγώ δέν έχω ανάγκην πλέον καμμίαν. Άλλά δι' εκείνους πού μένουν. Δι' εκείνους πού ήμπορεί νά φύγουν αύριον άπογοητευμένοι και τούς όποιους, άφού φύγουν, ήμπορεί νά ανακαλύψετε πώς τούς έχετε ανάγκην.

Μετά τό ξεσχισμα αυτό, ή ήρεμία έπανήλθε βραδέως. Άπεφύγαμεν δλοι νά εξακολουθήσωμεν τήν γενικήν συζήτησιν. Άλλ' ώμίλει ό είς πρός τόν άλλον ιδιαιτέρως. Ό κ. Γούναρης άνεδίφει μερικά τηλεγραφήματα έκ του μετώπου, τά όποια είχε φέρει μεθ' έαυτού, και ώμίλει ιδιαιτέρως μέ τόν κ. Έξαδάκτυλον. Φαίνεται, ότι είχε λάβει τάς ειδήσεις περί έγκαταλείψεως του Άφιόν Καρά Χισάρ! Ό κ. Πρωτοπαπαδάκης ώμίλει μαζί μου και μέ τόν κ. Θεοτόκην μέ τήν κατάστασιν όπλισμού άνά χείρας, άπορών πώς, ένώ είχαμεν 70χιλ. μόνλιχερ, δλα έν Μ. Άσία δσα είχαμεν, ό Παπούλας έζήτει δπλα, έζήτει δηλ. νά του στέλλωνται οι άνδρες έκ του έσωτερικού ώπλισμένοι.

Υστερα εισήλθεν ό κ. Μάλωσης, διευθυντής του γραφείου τής βουλής και ήρχισε νά συνεργάζεται μέ τόν κ. Γούναρη. Ό κ. Πρωτοπαπαδάκης άπεσύρθη είς μίαν γωνίαν μέ τόν κ. Έξαδάκτυλον. Καί ό κ. Θεοτόκης εισήλθε μαζί μου είς παρακείμενον δωμάτιον. Μου λέγει: Έχεις δλα τά δίκαια του κόσμου, διά τόν τρόπον πού σου έφέρθη ή ύπηρεσία. Άλλά τώρα δέξου νά αναλάβης και θά τά κερδίσης δλα. Θά τά πάρης δλα μαζεμένα.

Άπατάσαι, του απήνησα. Δέν θέλω πλέον τίποτε. Άπολύτως τίποτε. Φαντάζεσαι, ότι έπηρεάζομαι από τά έν τῷ στρατῷ παθήματά μου και δέν αναλαμβάνω; Άπατάσαι. Όχι, δέν μέ γνωρίζεις καλά. Δέν αναλαμβάνω, διότι αυτό μου ύπαγορεύει ή συνείδησίς μου.

Μά τί νά γίνη, μου λέγει. Καμμιά φορά πρέπει νά παραβιάξη κανείς τήν συνείδησίν του, χάριν γενικωτέρων συμφερόντων.

Όχι, του λέγω. Εγώ, τουλάχιστον, δέν θά τό κάμω ποτέ. Σου έπαναλαμβάνω τό έκαμα άλλοτε. Καί σου διηγήτην διάφορα συμβάντα του παρελθόντος μου. Ίδιως συμβάντα τινά από Σεπτεμβρίου 1915 μέχρι Ίου-

νίου 1917, πού, ἂν ὑπερίσχυε ἡ γνώμη μου, θά ἤλλαζεν ὁ ροῦς τῶν γεγονότων, καί δέν θά ὑφιστάμεθα ὄσα ὑπέστημεν. Ἐν τούτοις δέν εἰσηκούσθην ἀπό ἐκείνους πού διηύθυνον τότε. Καί ἐγώ δέν παρητήθητις συνεργασίας μέ αὐτούς, δέν ὑπερασπίσθην τάς ιδέας μου, ὑπέκνυσα, ἐξηκολούθουν συνεργαζόμενος, ὅπως ἐβγουν πέραν ιδέαι ἄλλων, πού ἤξευρα πώς ἦσαν ὀλέθριαι. Συνείργησα εἰς πράγματα, παρά τήν συνείδησίν μου, πού ἤξευρα πώς θά μάς βλάψουν. Διά νά μή χωρίσωμεν, διά νά μήν ἀρνηθῶ τάς ὑπηρεσίας μου εἰς τοιαύτας κρισίμους στιγμάς τῆς πατρίδος. Δέν τό κάμω πλέον, τοῦ εἶπα. Δι' αὐτό παρητήθην, ἀφήκα τό στάδιόν μου, τίς οἶδε τί μέλλον, διά νά ἔχω τήν ἐλευθερίαν νά ἀκολουθῶ τάς ιδέας μου, καί νά ἀγωνίζωμαι δι' αὐτάς. Καί σεῖς θέλετε τώρα νά ἀπαρνηθῶ τόν σκοπόν διά τόν ὁποῖον ἐθυσίασα τόσα πράγματα.

Ἐξηκολούθησεν ἡ ὁμιλία εἰς αὐτόν τόν τόνον. Εἰς μίαν στιγμὴν ἡρεμίας, λέγει ὁμιλῶν πρὸς τόν ἑαυτόντου μέ σιγανὴν φωνήν: «Τότε δέν μένει ἄλλο παρά νά παραιτηθῶ ἐγώ καί νά ἔλθῃς σύ Ὑπουργός».

Ἀπήνησα μέ τετριμμένον κομπλιμέντον, ἀποφεύγων νά δώσω ὠρισμένην ἀπάντησιν. Δέν ἐπερίμενε ἄλλωστε ἀπάντησίν μου. Ἦτο σκέψις ἐκφρασθεῖσα μεγαλοφώνως καί ὄχι πρότασις.

Ἀνέμενα νά διευθυνθῇ εἰς τόν Γούναρην καί νά τοῦ κάμῃ τήν πρότασιν. Καί ἤμουν περιεργος νά ἰδῶ εἰς ποίαν ἀμηχανίαν θά περιήρχετο ὁ Γούναρης καί ποίας ἀφορμάς θά εὔρισκεν ὅπως ἀρνηθῇ, διότι ἤξευρα ὅτι δέν τό ἠθελεν. Ἄλλ' οὔτε ὁ κ. Θεοτόκης μετέβη πρὸς τόν Γούναρην, οὔτε ἐπανέλαβε τήν σκέψιν του.

Ἐφυγεν ὁ κ. Μάλωσις καί σιγηθεύσθημεν ὅλοι πάλιν εἰς τό γραφεῖον τοῦ κ. Πρωτοπαπαδάκη. Ἐκάθησα εἰς μίαν πολυθρόναν καί ἀκούμβησα τό κεφάλι μου εἰς τά χέρια μου. Ἦμουν κατάκοπος. Ἦτο σχεδόν ἡ 2α

μετά τό μεσονύκτιον. Ἐπί 4 ὥρας ὑφιστάμην συνεχῶς τὰς ἐπιθέσεις τεσσάρων ἀνθρώπων ὅπως μέ βιάσουν εἰς ὅ,τι ἡ συνείδησίς μου ἀπέκρουε. Ὅλοι οἱ πειρασμοί μέ ἐπίεσαν. Θέσεις μεγάλαι, βαθμοί, δόξα, κίνδυνος νά θεωρηθῶ ἀρνησίπατρις, κίνδυνος νά ἔχω τήν κατακραυγήν τοῦ κόσμου, νά χάσω καί ὄσπιν ὑπόληψιν ἀπέκτησα, ἀπειλαί τοῦ Γούναρη. Ὅλα, ὅλα τὰ ἐδοκίμασα. Ἄντέσχον εἰς ὅλα, ἀλλά ἠσθανόμην βαρεῖαν κόπωσιν. Ἡσθανόμην ἐπί πλεοντήν στενοχωρίαν νά εὐρίσκωμαι μέ ἀνθρώπους μέ τούς ὁποίους ἔχωρίσθην ψυχικῶς, ἢ μᾶλλον πρός τούς ὁποίους ἀπεκάλυφα, ὅτι τίποτε κοινόν δέν ἔχομεν μαζί. Μέ τούς ὁποίους ὁμως συνεδεόμην πρῖν. Ἦτο ἓνα κομμάτι τῆς ζωῆς μου, τό ὁποῖον ἐγένετο παρελθόν.

Μετά ὁμιλίας τινάς, τούς ἔδωσα τήν τελευταίαν συμβουλήν νά κάμουν τόν Ξενοφ. Στρατηγόν ἀρχηγόν τοῦ Ἐπιτελείου καί νά ἀποφύγουν τόν Δούσημανη, ὁ ὁποῖος οὔτε ἰκανός ἦτο καί πράγματα θά τούς ἐγέννα.

Ἐπειτα ἔχωρίσθημεν. Θά ἦτο περίπου 3.30 μετά τό μεσονύκτιον. Ὅταν ἐπέστρεψα εἰς τόν οἶκον μου ἤρχιζε νά χαράξῃ. Μέσα μου ἦμουν εὐχαριστημένος, καί δέν εὐρισκα τίποτα νά μεμφθῶ ἐμαυτόν.

Νέον Φάληρον. Συνεπληρώθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον μέχρι 25 Μαΐου 1921».

Στοιχεία από τήν δράσιν τῶν Ἑλληνικῶν Μυστικῶν Ὑπηρεσιῶν

α) Συνομιλία Μαυρουδῆ - Γκράτσι

Διά πρώτην φοράν ἔρχεται στήν δημοσιότητα ἡ συνομιλία μεταξύ Γκράτσι καί Μαυρουδῆ, ὅπως τήν κατέγραψε ἀπό τηλεφωνική ὑποκλοπή ἡ Ἑλληνική μυστική ὑπηρεσία πού παρακολουθοῦσε τά τηλέφωνα τῆς Ἰταλικῆς Πρεσβείας. Τό κείμενο ὁ Κ. Μανιαδάκης παρέδωσε πρός διάσωσιν στό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν καί μοῦ ἔδωσε ἕνα ἀνάγραφο.

Εἶναι 08.15 τό πρωί τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, ὅταν ὁ Γκράτσι τηλεφωνεῖ στόν Μαυρουδῆ (ὑφ. ἐξωτερικῶν).

28-10-40

ῶρα 8.15'

Ὁ Πρέσβυς τῆς Ἰταλίας ἐκάλεσε τόν κ. Μαυρουδῆ.

Γκράτσι: Ἐξοχώτατε, βλέπω στίς ἐφημερίδες τό Διάγγελμα τοῦ Προέδρου στό ὁποῖον ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἐπίδοσις τοῦ τελεσιγράφου ἐκ μέρους ἡμῶν σημαίνει τήν κήρυξιν τοῦ Πολέμου. Τοῦτο οὐδέποτε ἐλέχθη παρ' ἐμοῦ.

Μαυρουδῆς: Ἐξοχώτατε, τοῦτο ἐννοεῖτε ἀσφαλῶς καί ἔτσι ὁ κ. Πρόεδρος καί ἡ Κυβέρνησις μας τό ἐκλαμβάνει. Ἀφοῦ καί αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν.

Γκράτσι: Ἐμεῖς ὁμως περιμένουμε τήν ἀπάντησίν σας, δέν ξέρουμε τί νά κάνουμε. Τί νά τηλεγραφήσω στήν Ρώμη; Ἐμεῖς δέν κηρύξαμε τόν πόλεμο. Ἀπλῶς ζήτησαμε ὠρισμένες παραχωρήσεις.

Μαυρουδῆς: Μά τί ἀπάντησι περιμένετε; Ἀφοῦ τό τελεσίγραφο ἐξέπνευσε ἀπό τάς 6.

Γκράτσι: Πάντως, παρακαλώ νά μου διαβιβάσετε τήν ἀπάντησιν τοῦ κ. Προέδρου καί ἴσως μέ τό τηλεγράφημα πού θά στείλω εὐρεθῆ κάποια λύσις διά νά ἀποτραπῆ τό δυσάρεστον αὐτό γεγονός.

Μαυρουδῆς: Πολύ καλά, μόλις ὁ κ. Πρόεδρος ἐπιστρέψῃ θά τοῦ τό ἀνακοινώσω.

28-10-40

ῶρα 8.30'

Ὁ κ. Μαυρουδῆς ἐκάλεσε τόν κ. Γκράτσι.

Μαυρουδῆς: Τώρα μόλις ὁ κ. Πρόεδρος ἐπέστρεψε καί τῷ ἀνεκοίνωσα τά διαμειφθέντα μεταξύ ἡμῶν καί μέ ἐπεφόρτισε νά σᾶς εἶπω τά ἐξῆς: «Ἐνθυμεῖται καλῶς ὅτι κατά τήν συνδιάλεξίν σας, ὅταν τοῦ ἐξηγήσατε τάς παραχωρήσεις κ.λπ. ἀπήντησεν ὅτι αὐτό σημαίνει πόλεμον καί κατόπιν ὅταν ὠρίσατε τρίωρον μόνον προθεσμίαν καί σᾶς εἶπε ὅτι διά λόγους τεχνικούς ἡ προθεσμία εἶναι ἐξαιρετικά μικρή καί ἀσφαλῶς δίδεται διά νά μᾶς ἐξαναγκάσῃ νά καταφθάσωμεν εἰς τά ἄκρα».

Γκράτσι: Μά κατόπιν μιλῆσαμε διά ἄλλα ζητήματα καί δέν καταλήξαμε σέ τίποτε τό θετικόν.

Μαυρουδῆς: Μά τώρα ἐξοχώτατε τί λέτε; ἐφόσον τά κανόνια ἤρχισαν νά ἀντηχοῦν εἰς τά σῖνορα καί μάλιστα ἀπό τās 5.30' πρό τῆς λήξεως τοῦ σὺλτιμάτουμ.

Γκράτσι: Ἐγὼ πάντως δέν δύναμαι νά θεωρηθῶ ὡς ἐμπόλεμος ἐφόσον καμμιά τέτοια διαταγή δέν ἔχω ἀπό τήν Ρώμη. Ὁ κ. Πολίτης εἰδοποιήθη νά ἐπιστρέψῃ;

Μαυρουδῆς: Ἀκόμη ὄχι.

Γκράτσι: Παρακαλῶ νά μέ εἰδοποιήσετε σχετικῶς καί ἐγὼ ἐν τῷ μεταξύ θά ἐπικοινωνήσω μέ τήν Κυβέρνησί μου τηλεγραφικῶς.

β) Προγραμματισμένο δείπνο για τόν Γκράτσι

Ἐκ τῆς ἐγγραφῆς στό «Ἡμερολόγιο» τοῦ μηνός Ὀκτωβρίου 1940 φαίνεται καθαρά, ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἐγνώριζε ὅτι ἐπίκειται ἐπίθεσι καί τήν περιμένε.

Πέραν ἀπό τῆς πληροφορίας τῶν Ἑλληνικῶν Μυστικῶν Ὑπηρεσιῶν ὑπῆρξε κάποιο συναρπαστικό γεγονός πού ἐδραίωσε τήν πεποίθησι τοῦ Μεταξᾶ ὅτι οἱ Ἴταλοί θά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον μας μέσα στόν Ὀκτώβριο.

Ὁ Μανιαδάκης προκειμένου νά συγκεντρώσῃ πληροφορίες ἐπενόησε τό ἀκόλουθο τέχνασμα. Παρεκάλεσε τήν κοσμική κυρία Ρετσινα, τῆς μεγάλης βιομηχανίας ὑφασμάτων, νά παραθέσῃ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰταλοῦ Πρεσβευτοῦ Γκράτσι δείπνον καί νά βάλῃ δίπλα στόν Ἰταλό στρατιωτικό ἀκόλουθο νά καθῆσῃ κάποιος Ἕλληνας τῆς κατασκοπείας.

Πράγματι ἡ κυρία Ρετσινα ὠργάνωσε στό «Μαξίμ» δεξιώσιν στήν ὁποίαν προσεκλήθησαν οἱ Ἴταλοί ἐπίσημοι καί πολὺς κόσμος. Καθώρισε τῆς θέσεις στό τραπέζι, ἔτσι ὅπως τῆς ἐξήτησε ὁ Μανιαδάκης.

Ὁ Παξινός (Δ/ντῆς κατασκοπείας) ἐκάλεσε τόν νεαρό ὑπαστυνόμο Ε. Σηλιόπουλο πού ἤξερε Ἰταλικά καί τόν διέταξε νά πάρῃ γιὰ συνοδό του μία ὠραία δεσποινίδα ἀπὸ νυκτερινό κέντρο δῆθεν ὡς μνηστή του καί νά παρακολουθῆ προσεκτικά τῆς συζητήσεις μεταξύ τῶν Ἰταλῶν.

Κατά τήν διάρκειαν τοῦ δείπνου ἡ κυρία Ρετσινα ἔκανε πρόποσιν ὑπὲρ τοῦ Μουσσολίνι καί τῆς Ἰταλίας κ.λπ. Μετά σηκώθηκε ὁ Ἰταλός Πρεσβευτής Γκράτσι καί μέ ὑψωμένο τό ποτήρι ἀνταπέδωσε εὐχόμενος εὐτυχία στόν Ἑλληνικό λαό. Ἐκείνη ἀκριβῶς τήν στιγμὴ, ὁ Ἰταλός στρατιωτικός ἀκόλουθος σκύβει δίπλα καί λέγει χαμογελώντας στόν βοηθό του. «Νά δοῦμε τί θά πῇ ὁ Ἑλληνικός λαός τόν Ὀκτώβριο».

Ὁ Σηλιόπουλος, πού φυσικά οὐδεὶς ἐγνώριζε ὅτι ἦτο ἀξιωματικός τῆς κατασκοπείας, ἀκουσε ὅσα εἶπε ὁ Ἰταλός

στραταπικός ακόλουθος και εύγε του τά έθεώρησε άξια νά αναφερθούν στους άνωτέρους του. Άργά τήν νύχτα τελείωσε ή δεξίωσις και άρχίζει μία κινηματογραφική περιπέτεια, πού θά τήν αναφέρω χάριν του ενδιαφέροντός της. Ό νεαρός ύπαστυνόμος άφού πλήρωσε τήν δεσποινίδα για τήν συνεργασία θέλησε νά συνεχίσουν τήν διασκέδαση. Έκείνη άρνήθηκε, λογόφεραν σφοδρά και ό νεαρός τής έδωσε ένα χαστούκι. «Αυτό πού έκανες θά μου τό πληρώσης. Θά δής ποιά είμαι έγώ», τόν άπειλησε και έφυγε.

Η ώρα ήταν περασμένη. Ό Σηηλιόπουλος πηγαίνει στό γραφείο του, γράφει λεπτομερώς τήν αναφορά του, τί άκουσε δηλαδή νά λέγη ό Ίταλός άξιωματικός, τήν αφήνει στό ύπασπιστήριο του προϊσταμένου του και φεύγει νά κοιμηθῆ όχι στήν οίκία του, αλλά στόν πατέρα του.

Τό πρωϊ ό προϊστάμενός του διαβάζει τήν αναφορά, εκτιμά τήν σοβαρότητά της και τήν παραδίδει στόν Παξινό, ό όποιος μέ τήν σειρά του δίχως καθυστέρηση τήν πηγαίνει στόν Μανιαδάκη. Ό δαμόνιος Ύπουργός Άσφαλείας άποφασίζει δια πρέπει νά τήν μάθη ό Μεταξάς άμέσως. Ό Μεταξάς, καθώς μου είπε ό Μανιαδάκης, διάβασε προσεκτικά τήν αναφορά του Σηηλιόπουλου. «Πρόκειται για σημαντική πληροφορία», σχολίασε. «Φέρτε μου τώρα τόν Άξιωματικό πού τήν συνέταξε, θέλω νά μιλήσω μαζί του».

Ό Μανιαδάκης τηλεφωνεί στόν Παξινό και τόν διατάσσει νά έλθῃ στό γραφείο του μαζί μέ τόν Σηηλιόπουλο, τόν όποιον άναζητούν, αλλά δέν βρισκουν διότι είχε όπως είπαμε κοιμηθῆ στόν πατέρα του. Ό χρόνος περνά κι όλοι άνησυχούν. Κατά τίς ένδεκα έμφανίζεται άνύποπτος ό Σηηλιόπουλος στήν ύπηρεσία του. Μόλις τόν βλέπει ό προϊστάμενός του άρχίζει τίς παρατηρήσεις. «Πού είσαι;», «Έλα, σέ θέλει ό Διευθυντής, πρόκειται για τά χθεσινά». Ό Σηηλιόπουλος, μου διηγείται, ένόμισε δια επρόκειτο για τό χαστούκι πού

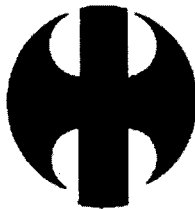
έδωσε στήν δεσποινίδα και νόμιζε ακόμη ότι αυτή τον κατήγγειλε, ότι θάχε κάποιον ισχυρό γνωστό και ότι θά του ζητούσαν τον λόγο για τήν πράξι του.

Μπαίνει στο γραφείο του Παξινοῦ ὁ ὁποῖος ἀμέσως σηκώνεται και του λέγει: «*Πάμε γρήγορα, μάς περιμένει ὁ Μανιαδάκης*». Ὁ Σπηλιόπουλος τά ἔχασε. Ὁ Μανιαδάκης δέν ἦταν μικρό πράγμα. Τό ζήτημα λοιπόν ἔλαβε τέτοια ἔκταση. Ἐξακολουθεῖ νά πιστεύη ότι ὁ Μανιαδάκης τον θέλει για τό χαστούκι. Μέσα στο αυτοκίνητο σκέφτεται πόση δύναμη εἶχε ἐκείνη ἡ γυναίκα για νά φθάση μέχρι τον Μανιαδάκη. Προετοιμάζεται τί περίπου θά πῆ. Φθάνουν στο γραφείο του Μανιαδάκη. Στέκεται προσοχή μπροστά στον πανίσχυρο Ὑπουργό Ἀσφαλείας. «*Κύριε Ὑπουργέ νά σᾶς ἀναφέρω ὅτι...*», «*Ἄστα, ἄστα*», τον διακόπτει ὁ Μανιαδάκης, «*θά τά πῆς στον Μεταξά, πάμε*». Ὁ Σπηλιόπουλος κατέρρευσε. Στον Μεταξά! Πότε πρόλαβε ἡ... Ἐξακολουθεῖ νά νομίζει ότι πρόκειται για τό χαστούκι.

Ἐνθυμοῦμαι τον Σπηλιόπουλο νά μου περιγράφη συγκινημένος πῶς εἰσήλθε μέ τον Μανιαδάκη στο γραφείο του Μεταξά. Ὁ Ἐθνικός Κυβερνήτης τον χαιρέτησε, του ἔδειξε νά καθήση. Στά χέρια του κρατοῦσε τήν ἀναφορά και τότε ὁ Σπηλιόπουλος κατάλαβε γιατί τον ἤθελαν. «*Εἰς ἔγραψες αὐτό;*» ρώτησε ὁ Μεταξάς. «*Μάλιστα κ. Πρωθυπουργέ*». «*Θέλω νά θυμηθῆς ἀκριβῶς τί συζήτησαν οἱ δύο Ἴταλοί, πῶς ἀκριβῶς τό ἀκουσες στα Ἴταλικά*». Ὁ Σπηλιόπουλος ἀναφέρει λεπτομερῶς τά λεχθέντα. Ὁ Μεταξάς τον πλησιάζει, του σφίγγει τό χέρι: «*Νά ξέρης, παιδί μου, ότι προσέφερες μεγάλη ὑπηρεσία στην Πατρίδα*». Πρό ἐτῶν, όταν μου διηγείτο τήν σκηνή αὐτή ὁ Σπηλιόπουλος ἔβλεπα δάκρυα στα μάτια του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Ζητούμεν τὴν κατανόησιν τῶν ἀναγνωστῶν διὰ τὴν
ποιοτικὴν ἐμφάνισιν τῶν φωτογραφιῶν, ἡ ὅποια
ὀφείλεται εἰς τὴν παλαιότητά των

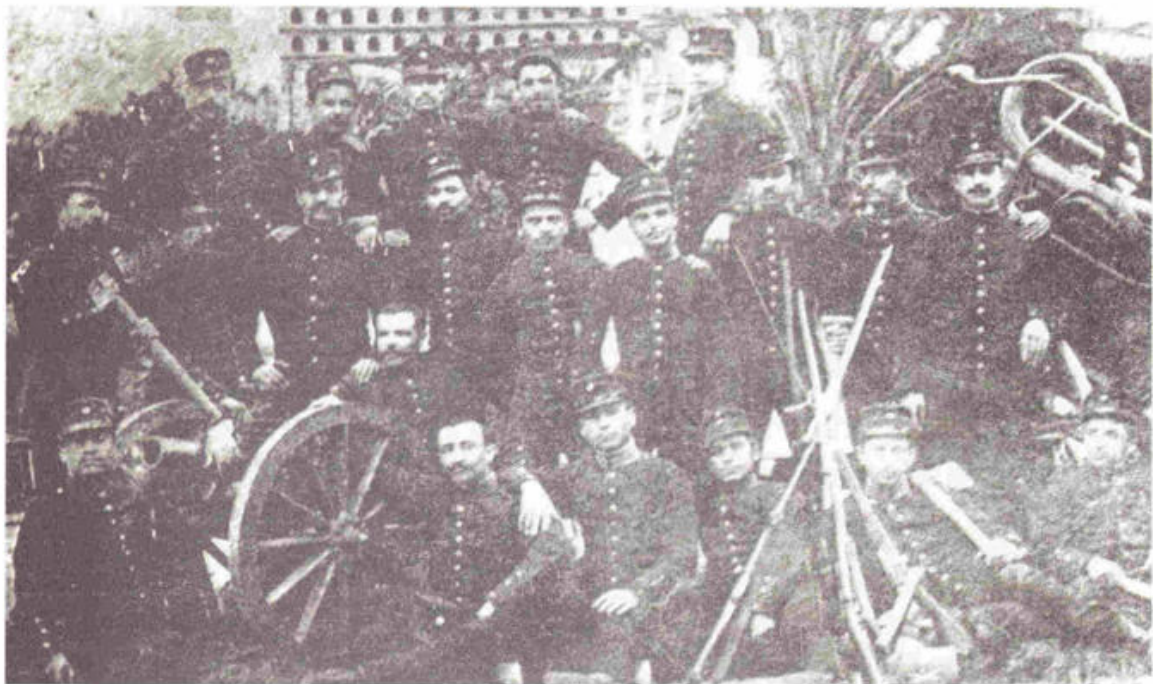




Ὁ «Μπάρμπα-Γιάννης»! Αὐτὸς ὁ ἀπλοϊκὸς στὴν
ἐμφάνισι ἄνθρωπος κατώρθωσε, μέσα σὲ τέσσερα
χρόνια, νὰ ἀναμορφώσῃ κοινωνικῶς καὶ ἐθνικῶς τὴν
Ἑλλάδα καὶ νὰ τὴν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν δόξαν.



Ο Μεταξᾶς, εἰς τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, μὲ τοὺς γονεῖς του. Ὁ πατέρας του ἦτο βυζαντινῆς καταγωγῆς καὶ ἡ μητέρα του Μακεδόνισσα.



Σχολή Εὐελπίδων 1889. Ὁ εὐελπις Μεταξᾶς, τέταρτος ἐκ δεξιῶν, στὴν μεσαία σειρά. Αποτελεῖ καύχημα διὰ τὴν Σχολήν, ἡ ὁποία ἀνέδειξε ἓνα Μεταξᾶ.



Πόλεμος 1897. Έλληνικό πεζικό στη μάχη. Μετ' ὀλίγον οἱ ἄτακτοι ἐθελονταὶ τῆς «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας», ὑποχωροῦν καὶ παρασύρουν τὸν στρατὸ στὸν πανικό.



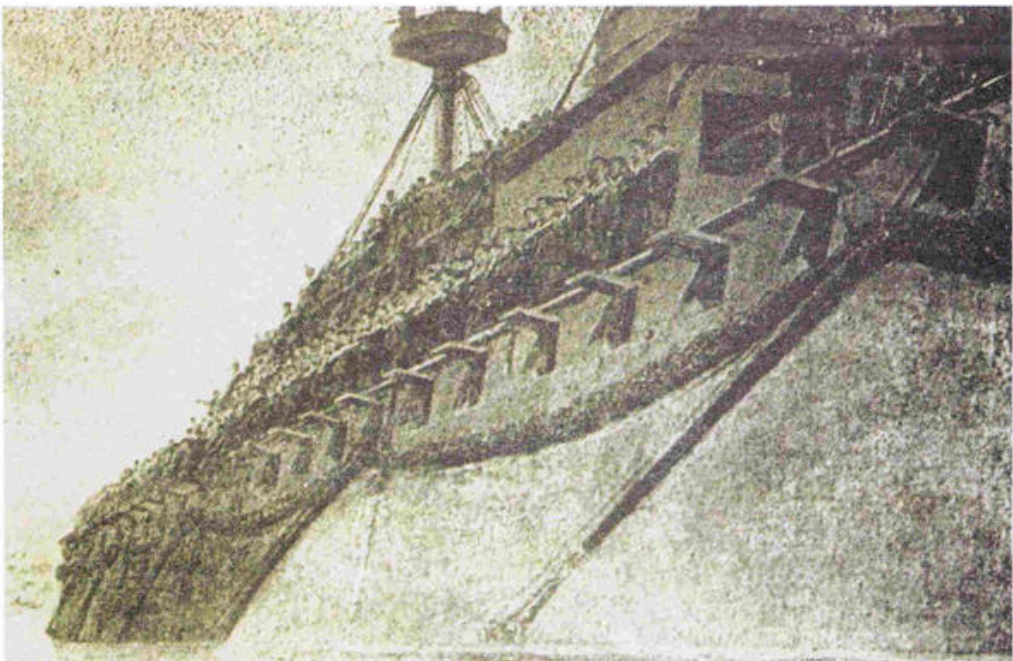
Πόλεμος 1897. Πίναξ της εποχής. Μετά την κατάληψιν τῶν Φαρσάλων ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ κάτοικοι φεύγουν διὰ τὸν Δομοκόν.



*Πόλεμος 1897. Μετά την μάχη του Δομοκού, ο ελληνικός στρατός,
ήττημένος, ύποχωρεί.*



Πόλεμος 1897. Τραυματίαι εις στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον τῶν Ἀθηνῶν.



Πόλεμος 1897. Τò πλήρωμα τού έλληνικού θωρηκτού «Υδρα» παρακολουθεί τήν κατάληψη τού Βόλου υπό τών Τούρκων.



Πόλεμος 1897. Εἰς τὰ παραδείγματα ἡρωϊσμοῦ ἀνήκει καὶ ἡ εἰκονιζομένη Ἑλληνὶς Ἑλένη Κωνσταντινίδου, ἡ σημαιοφόρος τοῦ τάγματος Βότσαρη.



Βαλκανικοί πόλεμοι. Μονάς Ευζώνων βαδίζει προς την μάχην. Ἡ Ἑλλάς θὰ μεγαλώσῃ μὲ τὰ ὄπλα καὶ ὄχι μὲ τὰς συνομιλίας κ.λπ.



*Βαλκανικοί πόλεμοι. Επίθεσις κατά τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν πολύνεκρον μάχην τοῦ
Λαχανᾶ. Ποῦ νὰ εὐρεθοῦν τώρα τέτοια παλληκάρια...*



Βαλκανικοί πόλεμοι. Είς τόν σιδηροδρομικόν σταθμόν τῆς Δοϊράνης. Ὁ Στρατηλάτης Κωνσταντίνος μέ τούς ἐπιτελεῖς του. Δεξιὰ καθισμένοι οἱ Μεταξᾶς. Ὁρθιοί οἱ πρίγκιπες Νικόλαος, Ἀνδρέας, Χριστόφορος καί Ἀλέξανδρος.



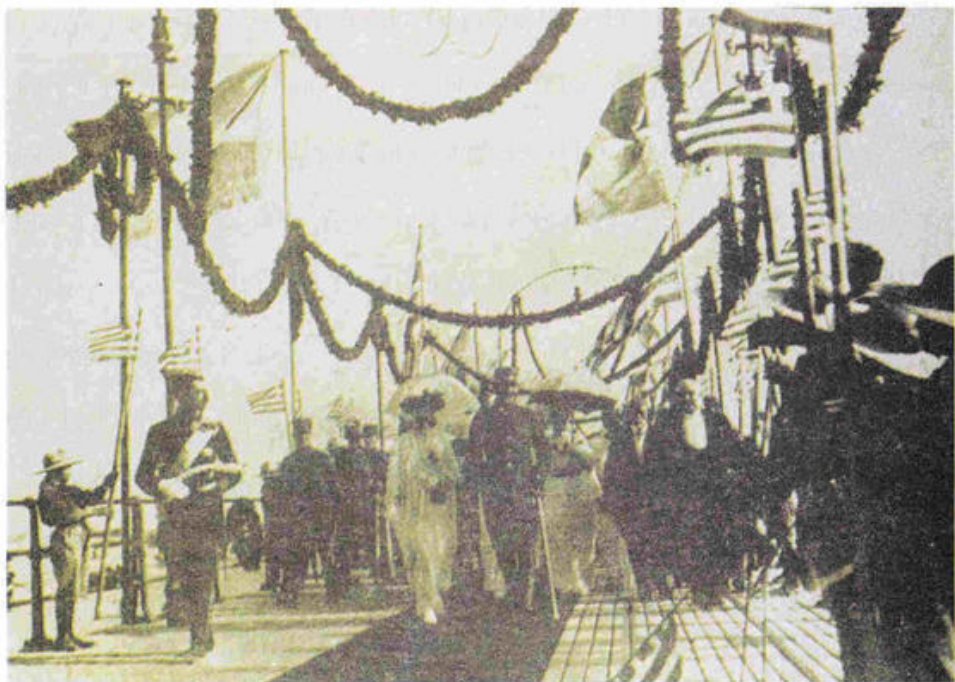
*Βαλκανικοί πόλεμοι. Εἰς τὰ ἐλεύθερα Ἰωάννινα. Ὁ Μεταξᾶς,
δεύτερος ἐξ ἀριστερῶν.*



Βαλκανικοί πόλεμοι. Είς τὸ Στρατηγεῖον τοῦ Ἐμὶν Ἀγᾶ. Ὁ Στρατηλάτης Κωνσταντῖνος μὲ τὸ ἐπιτελεῖον τῆς Νίκης. Τέταρτος ἐκ δεξιῶν ὁ Μεταξᾶς.



Βαλκανικοί πόλεμοι. Ο Βασιλεύς Γεώργιος και ο Διάδοχος Κωνσταντίνος εισέρχονται εις την απελευθερωμένην Θεσσαλονίκην.



*Οί Βαλκανικοί πόλεμοι είχαν νικηφόρον τέλος και ό Βασιλεύς
Κωνσταντίνος φθάνει εις τό Νέον Φάληρον.*



Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐπιστρέφει εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν νικηφόρον λήξιν τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Κάπου, πίσω, παρελαύνει ὁ Μεταξᾶς. Οἱ στρατιῶται ποῦ φαίνονται ἀνήκουν εἰς τὴν «Σιδηρὰν Μεραρχίαν».



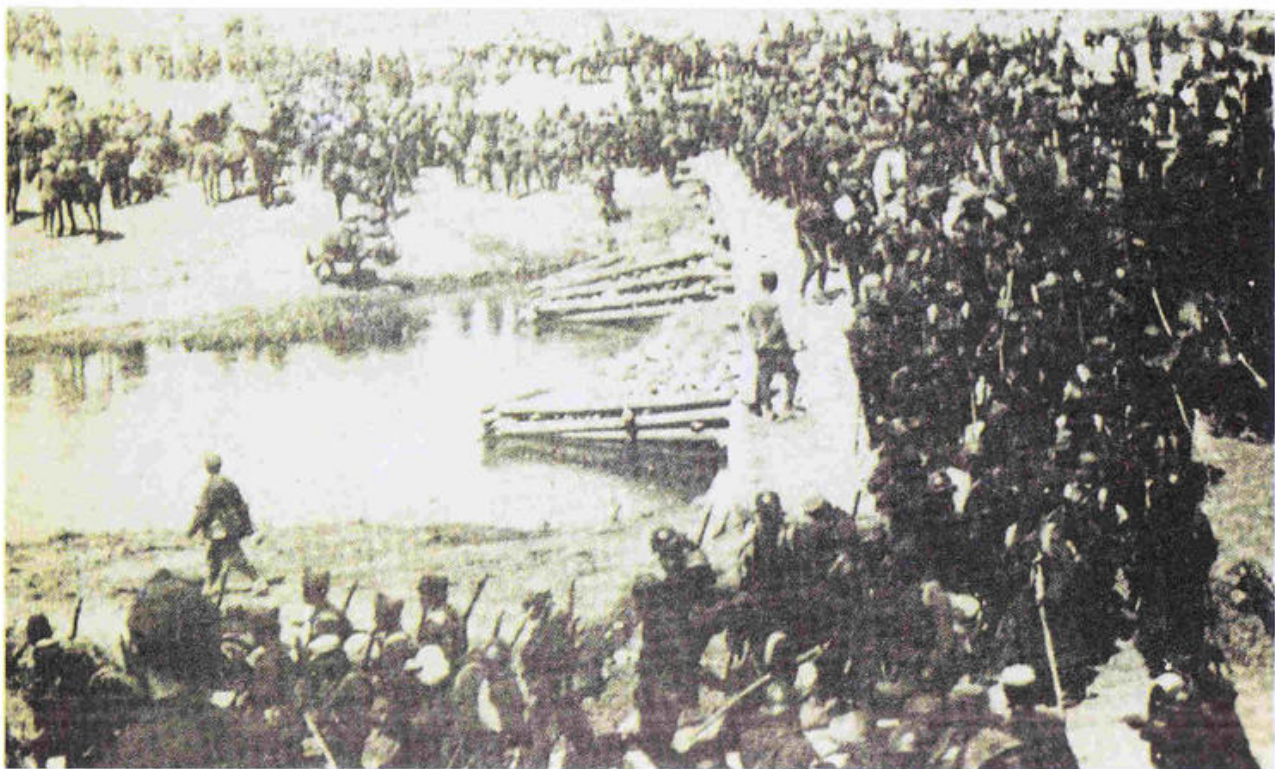
Ὁ Μεταξᾶς μετὰ τὴν στολὴν τοῦ Λοχαγοῦ. Τότε, δη-
λαδὴ, πὸν ἦτο πρῶτος ὑπασπιστὴς τοῦ Ἐλευθερίου
Βενιζέλου.



Ο Έλληνικός στρατός απελευθερώνει την Άδριανούπολη



Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ὑπογράφει τὴν Συνθήκην τῶν Σεβρῶν. Ἡ Μεγάλη Ἑλλάς, ὅμως, θὰ καταποντισθῆ στὸ πέλαγος τοῦ διχασμοῦ.



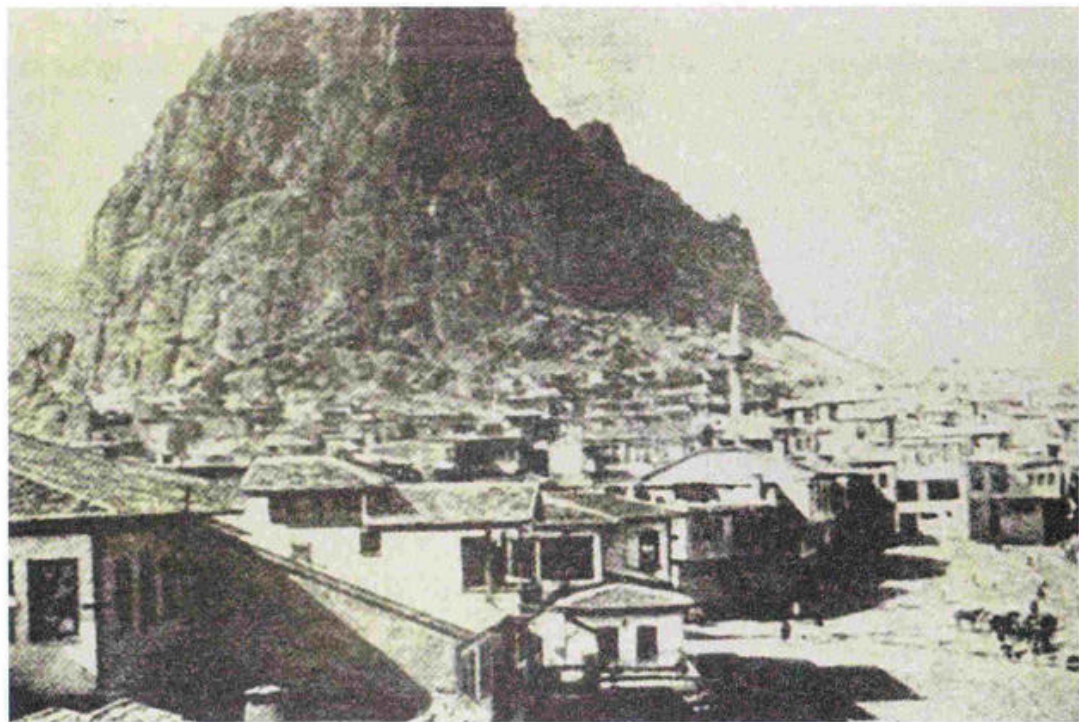
Μικρασιατική έκστρατεία. Έλληνικά στρατεύματα διέρχονται εκ προχείρου γεφύρας και βαδίζουν έναντι των Τούρκων, οι οποίοι υποχωρούν.



Πρὸς τὴν «Κόκκινη Μηλιά». Πορεία εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.



Δορύλαιον (Εσκή Σεχίρ).



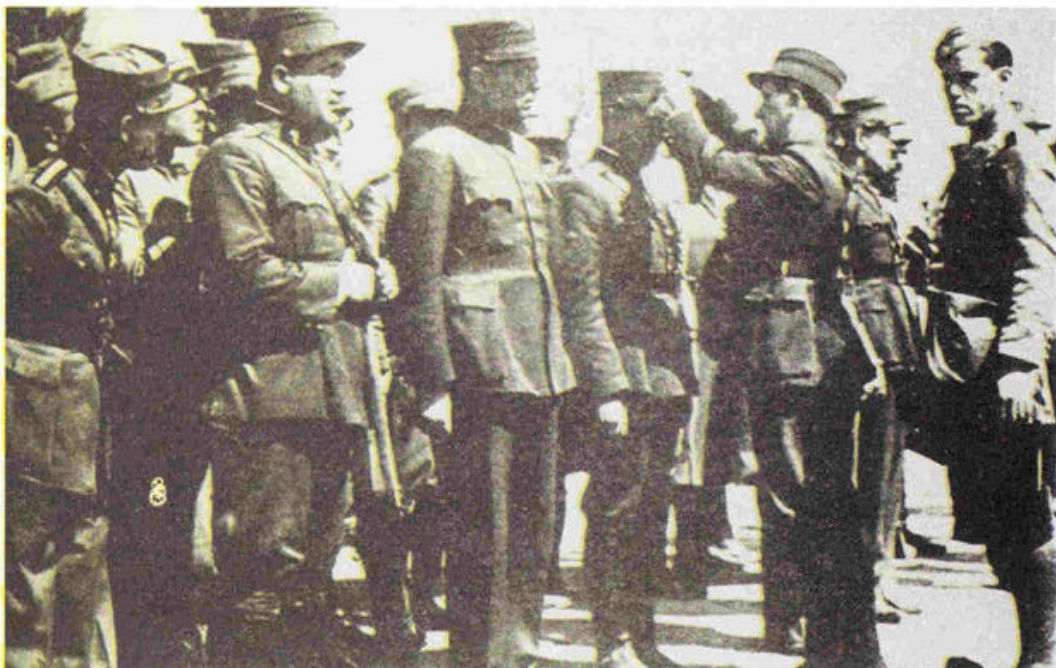
Άκροϊνόν (Άφιόν Καραχισάρ).



Μικρὰ Ἀσία. Ἀξιωματικός πυροβολικοῦ παρακολουθεῖ βολὴν ἐναντίον τουρκικῶν θέσεων.



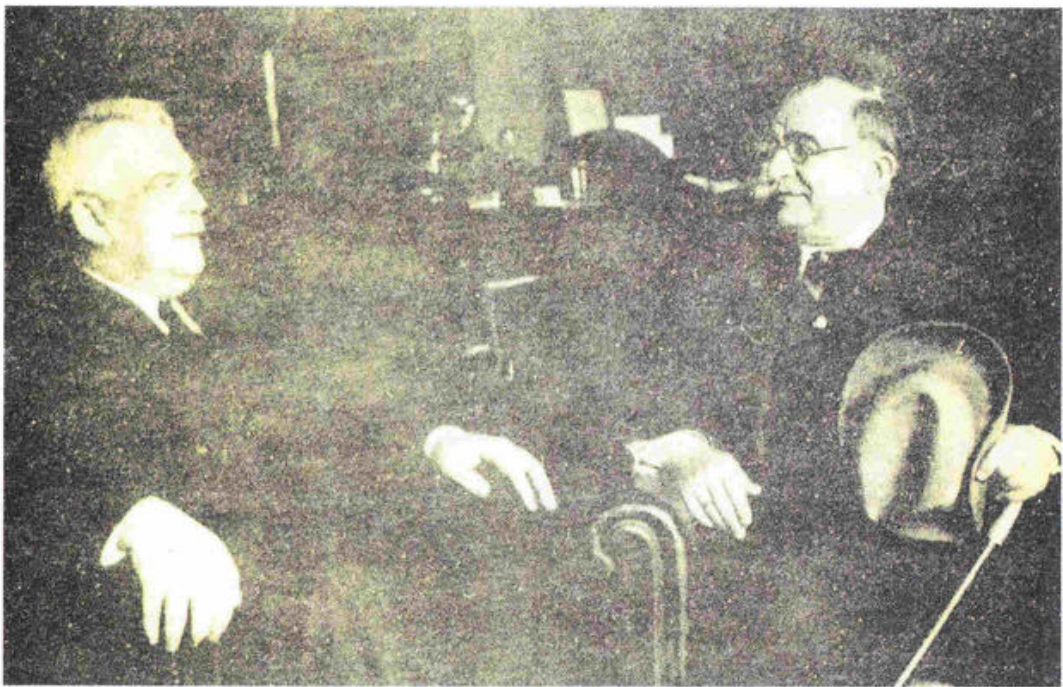
Ἡ Οἰκουμενικὴ Κυβέρνησις τοῦ 1927. Τέταρτος ἐξ ἀριστερῶν ὁ Μεταξᾶς.



Τὰ κινήματα καὶ τὰ ἀντικινήματα ἐτελείωναν μὲ τὴν καθιερωμένην σκηνὴν τῆς καθαιρασεως. Εἰς τὴν φωτογραφίαν ἀξιωματικοὶ «ξηλώνουν» τὰ «γαλόνια» ἄλλων ἀξιωματικῶν. Οἱ πολιτικοὶ εἶχον κατορθώσει νὰ διχάσουν καὶ τὸν στρατόν.



Από την δίκη των Ξ. Εἰς τὸ μέσον τῆς πρώτης σειρᾶς κάθεται ὁ Δημήτριος Γούναρης.



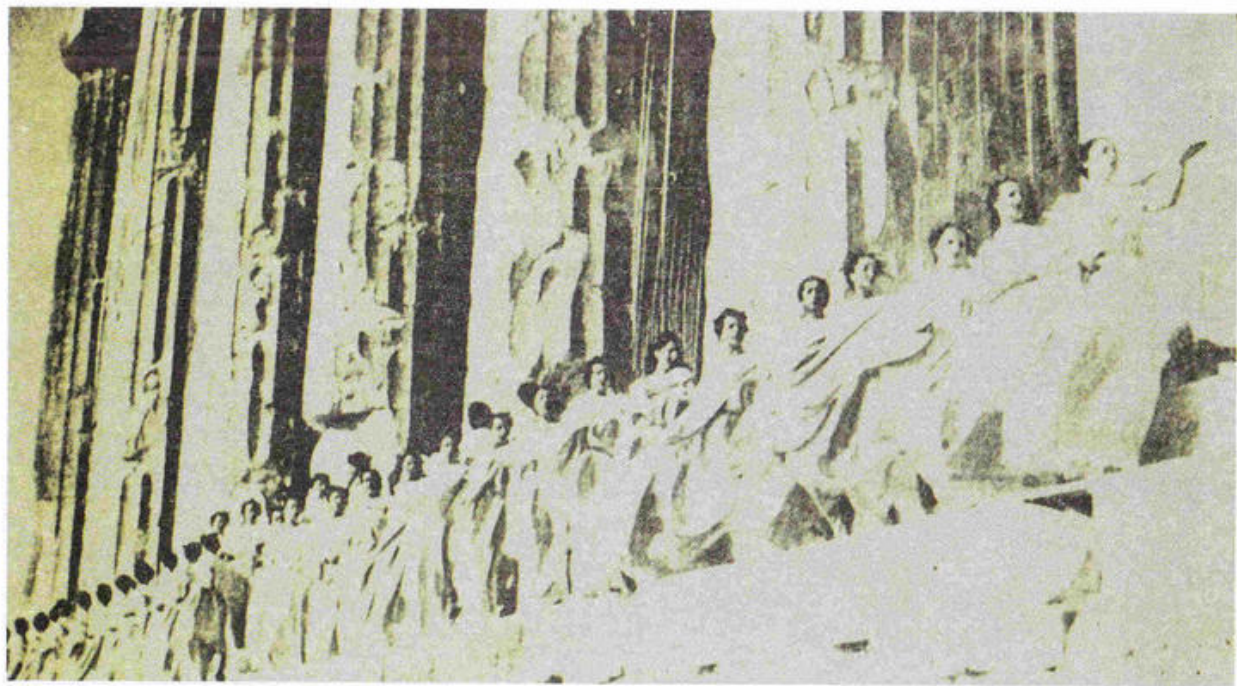
*Μικρά Ασία. Ο Μεταξάς, με τὸ καθιερωμένο μαλακὸ «καπέλο» καὶ τὸ πα-
στοუნάκι, μετὴν ἀσημένια λαβή, συνομιλεῖ μετὸν πρωθυπουργὸν Κ. Δεμερτζή.*



4η Αύγουστου. Πολίται διαβάζουν τήν προκήρυξιν, ή όποία ανακοινώνει τήν κατάργησιν τής Δημοκρατίας.



Ο Ιωάννης Μεταξᾶς, Πρωθυπουργός, εἰς τὸ γραφεῖον του.



4η Αύγουστου. Φοιτήτριαι εἰς τελετὴν ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Αἱ ἐκδηλώσεις μεγαλείου ἦσαν ἀπαραίτητοι, διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας.



4η Αύγουστου. Οί φοιτηταί τῆς Ἀνωτάτης Ἐμπορικῆς πρωτοστατοῦν πάντοτε εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τοῦ Μεταξᾶ.



4η Αυγούστου. Ο άπλος λαός έβλεπε συχνάκις τόν Μεταξά, ό όποιος άνεζήτει τήν αλήθειαν με άμεσον έπαφήν πρός τήν πραγματικότητα και όχι μέσω τών έπισήμων αναφορών.



Πρό τῆς 4ῆς Αὐγούστου. Σφιγμένοι, χολερικοί γρόνθοι, ἔτοιμοι νὰ καταστρέψουν.



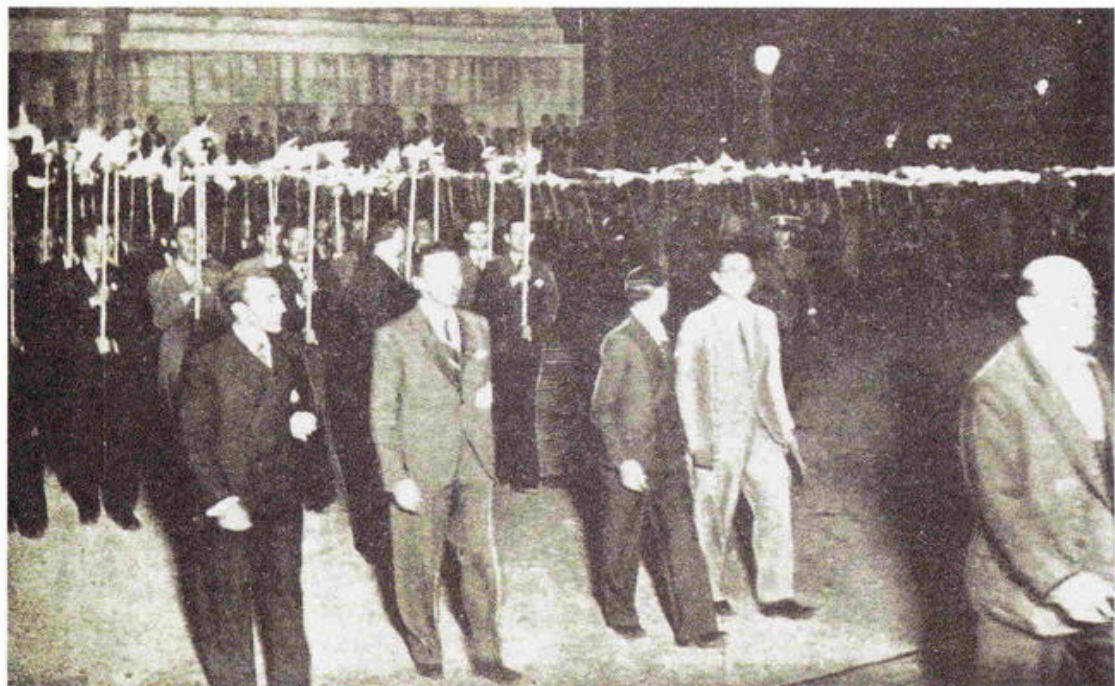
Μετά την 4η Αυγούστου. Λεβέντικος χαιρετισμός, σύμβολον αγώνος και δημιουργικής εργασίας.



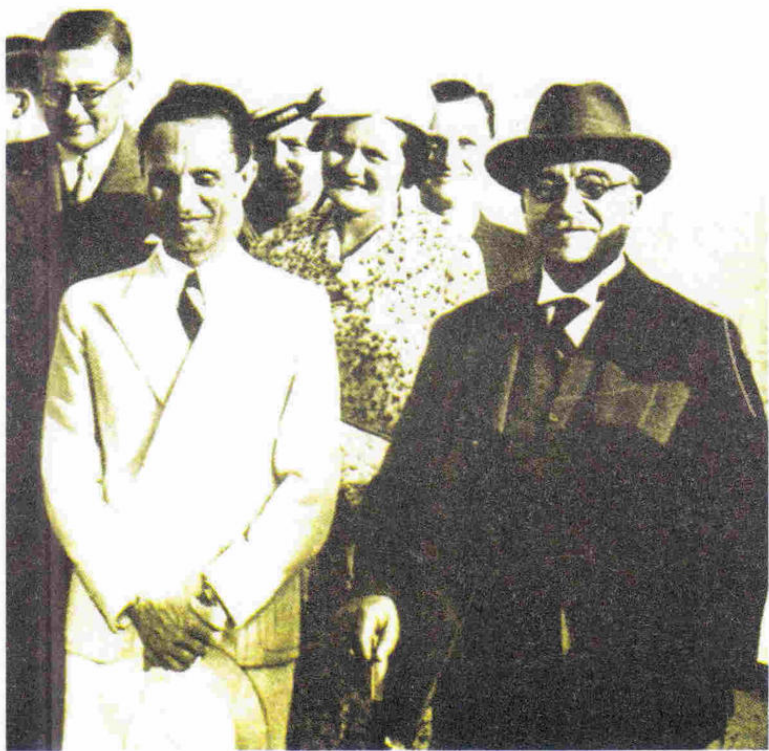
Σχηματισμός Ταγμάτων ἐργασίας. Τὰ χαρακτηριστικά των ἦταν τὸ παράστημα καὶ ἡ πειθαρχία.
Ὅλοι τους σχεδὸν ἦσαν φοιτηταί.



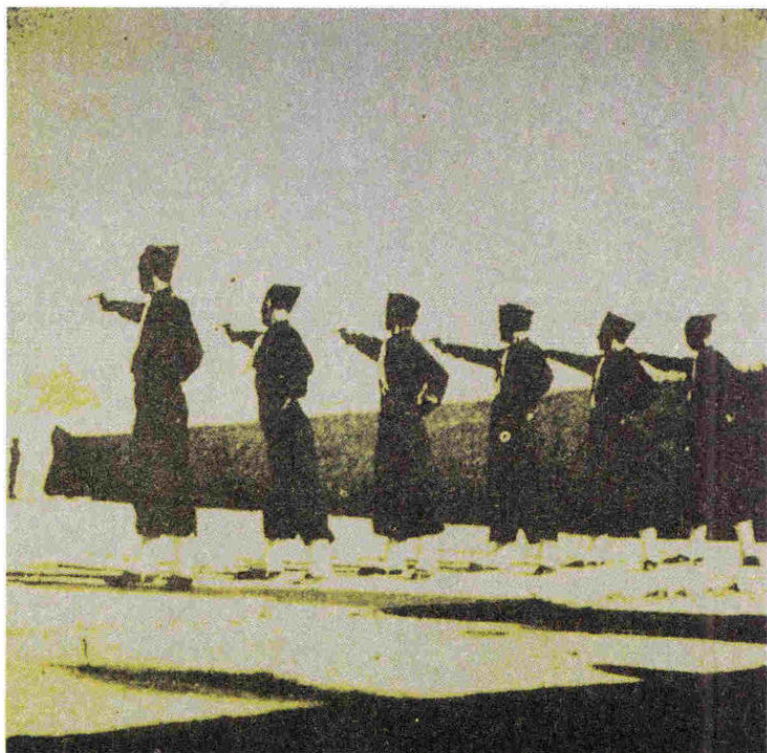
Πρό τῆς 4ῆς Αὐγούστου. Καθημεριναὶ συμπλοκαὶ τῆς νεολαίας μετὰ τῆς ἀστυνομίας εἰς τοὺς δρόμους. Ἀναρχία.



Μετά την 4η Αύγουστου. Η νεολαία λαμπαδηφορεί. Η εθνική τάξις αποκατεστάθη και ἐδόθησαν ἰδανικὰ εἰς τοὺς νέους.



Απρίλιος 1939. Ο Γκαϊμπελς επισκέπτεται τὰς Αθή-
νας.



Φαλαγγῖται τῆς ΕΟΝ ἀσκοῦνται εἰς τὴν σκοποβολὴν. Ἡ δόξα τοῦ '40 ἐγγράφη μὲ πολεμιστὰς καὶ ὄχι μὲ σάπια διανόησιν.



Ὁ δαιμόνιος ὑπουργὸς Ἀσφαλείας Κωνσταντῖνος Μανιαδάκης, εἰς καταυλισμὸν τῶν Ταγμάτων Ἐργασίας.



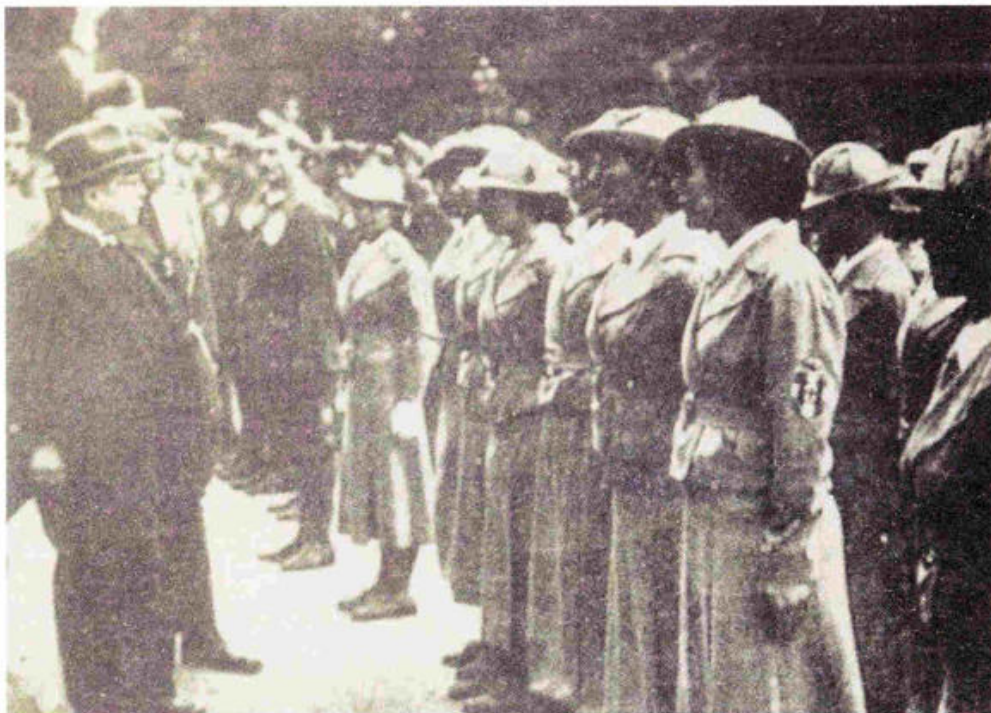
Ο Μεταξᾶς ἐπισκέπτεται στρατόπεδον νεανίδων τῆς ΕΟΝ. Ὅπισθὲν του διακρίνεται ἡ σύζυγός του.



Εἰς σκαπανεὺς τῆς ΕΟΝ. Τὸ κράτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ὀργανώῃ τὴν νεολαίαν, συμφώνως πρὸς τοὺς σκοποὺς του. Διότι, ἂν δὲν τὴν ὀργανώσῃ τὸ κράτος, θὰ τὴν ὀργανώσῃ «ὁ κομμουνισμὸς, ὁ ἄλφα, ὁ βῆτα, κ.τ.λ.».



Μικροὶ «Σκαπανεῖς». Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χώρον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιζήση εἰς λαὸς ἀμνῶν, ἀλλὰ εἰς λαὸς λεόντων. Τὸ καθεστῶς προετοίμαζε ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τὴν νεολαία γιὰ ἀγωνιστικὴ ἀντίληψι τῆς ζωῆς καὶ πόλεμο! Τὸ παιδί ἐδιδάσκετο στὴν ΕΟΝ νὰ εἶναι εὐτυχισμένο καὶ ὑπερήφανο, διότι ἦτο Ἕλλην.



Φαλαγγίτισσαι-φοιτήτριαι τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν μέ τὰς ἰδιορρυθ-
μους στολάς των.



Ὁ Με
τῶν :

Ὁ Μεταξᾶς με τοὺς στρατιωτικοὺς ἀκολούθους τῶν ξένων πρεσβειῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν μεγάλων Ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν γυμνασίων.



Ο Μεταξάς και ο ύπουργός Κωνσταντίνος Κοτζιάς, μεταξύ άλλων των Ταγμάτων Έργασίας.



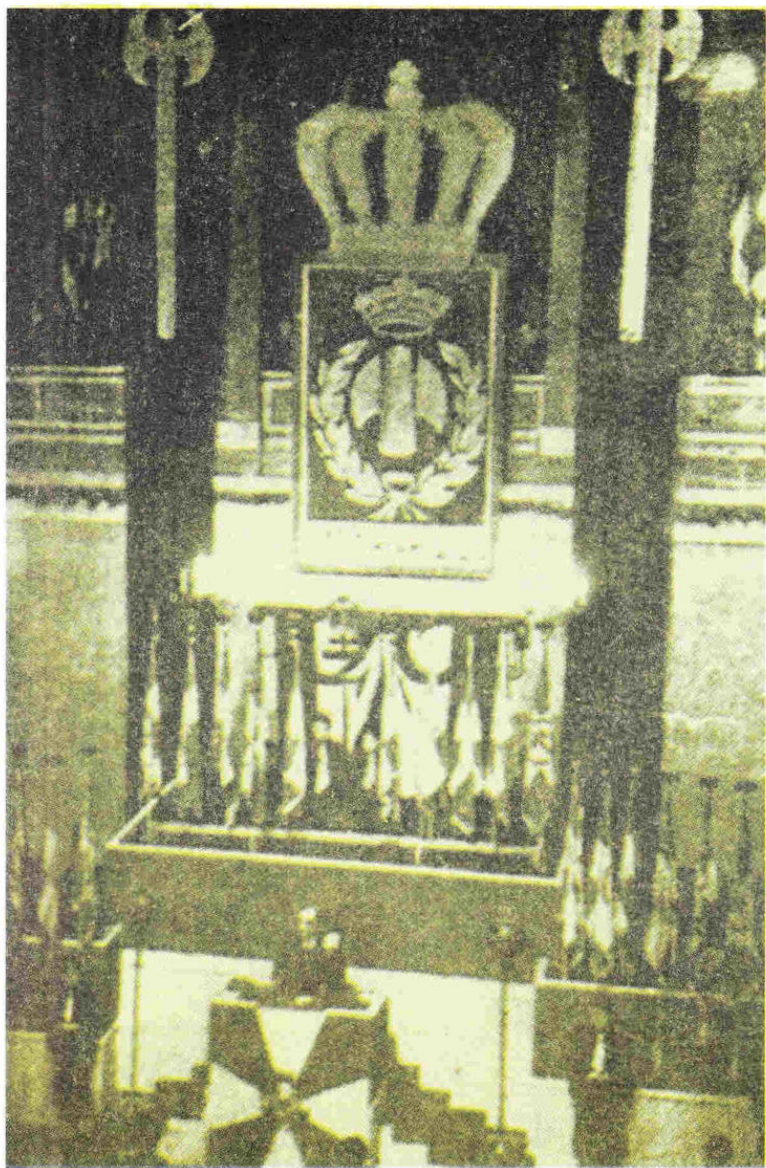
Παρέλασις τῆς ΕΟΝ. Ἡ δυναμικὴ τῆς παρουσίας εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἔθνους ἐχάθη μαζί με τὸν Μεταξά, διότι ἡ ἡγεσία τῆς ὑπῆρξε ἀνάξια τῶν μελῶν τῆς.



Από τελετήν τῆς ΕΟΝ εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτου.



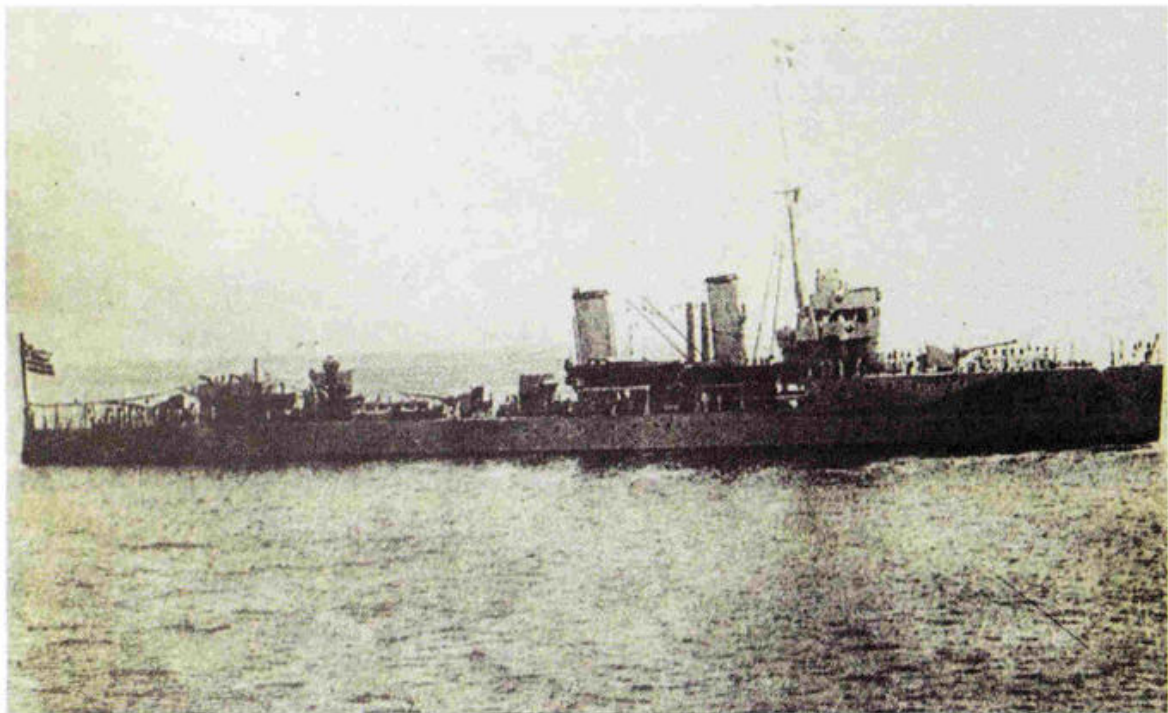
Ὁ Μεταξᾶς εἰς τὴν ὀρκωμοσίαν Ἀξιωματικῶν τῆς Χωροφυλακῆς. Εἰς τὸ ἄκρον δεξιὰ ὁ Κ. Μανιαδάκης.



Ο Μεταξάς εκφωνεί λόγον εἰς τὸ Α' Συνέδριον τῆς ΕΟΝ. Ἐπὶ τέλους ἐχρησίμευσε εἰς κάτι τὸ κτήριον τῆς Παλαιᾶς Βουλῆς.



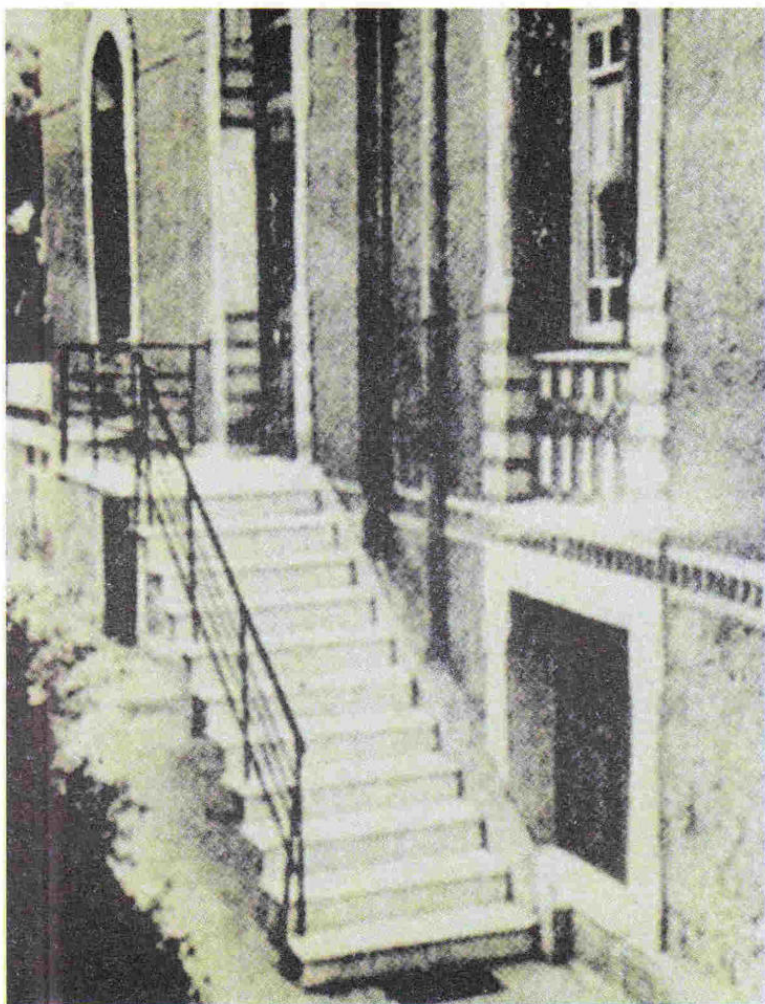
Ἡ Βασιλόπιττα τοῦ 1940. Τὸ νέον ἔτος ἔφευρεν τὴν δόξαν.



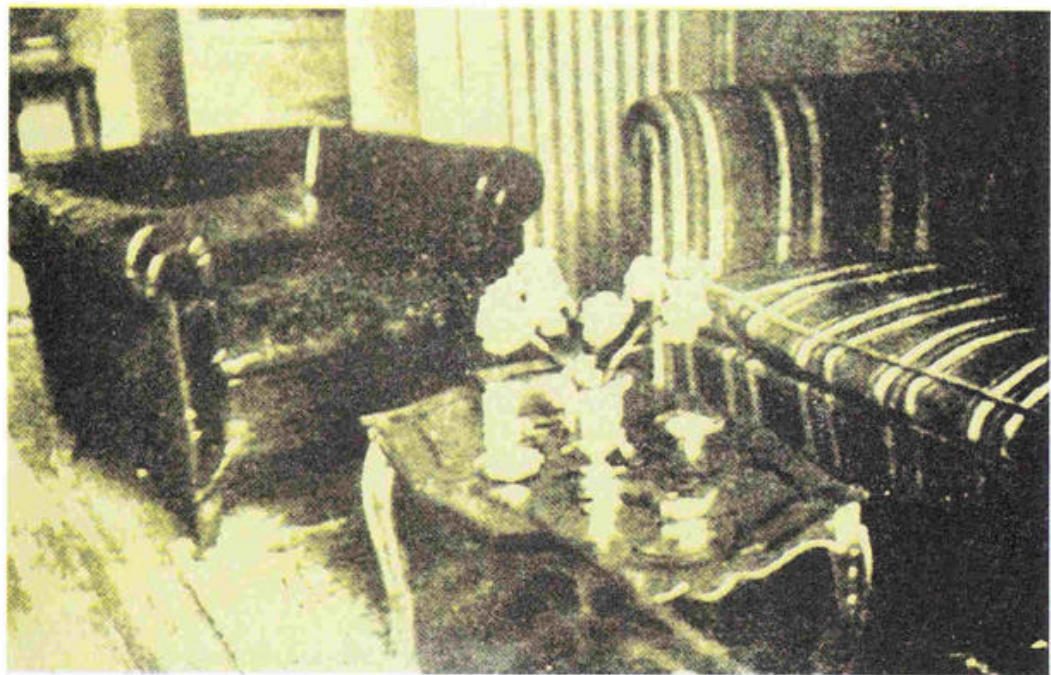
Τὸ εὐδρομον «Ἑλλη».



Δεκαπενταύγουστος 1940. Δύο ιταλικαί τορπίλλαι
άστοχοῦν ἐπάνω στὸν λιμενοβραχίονα. Ἡ τρίτη θὰ
κτυπήσῃ τὴν «Ἑλλη», ποὺ διακρίνεται δεξιᾶ.



Ἡ θύρα τὴν ὁποίαν ἤνοιξεν ὁ Μεταξᾶς καὶ ἡ κλίμαξ
διὰ τῆς ὁποίας ἀνῆλθεν ὁ Γκράτσι.



Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐλέχθη τὸ ΟΧΙ! Ὁ Μεταξᾶς ἐκάθισε εἰς τὸν «καναπέ» καὶ ὁ Γκράτσι εἰς τὴν πολυθρόναν.



Ὁ Μεταξᾶς παρακολουθεῖ γυμνάσια τοῦ στρατοῦ, ὁ
ὁποῖος ἔμελλε νὰ γράψῃ τὸ ἔπος τοῦ '40.



*Έλληνική περίπολος χιονοδρόμων κάπου εις τὰ βουνά της Βορείου
Ἠπείρου.*



Πολεμικόν τοιχοκόλλημα τοῦ '40.



Πυρομαχικά διὰ τὸ μέτωπον. Σχεδὸν πάντοτε τὰ μονοπάτια τῶν βουνῶν ἦσαν ἀποκλεισμένα ἐκ τῆς χιόνος.



*Ἡπειρώτισσαι, αἱ ὁποῖαι, ἀφοῦ μετέφερον πυρομαχικά, συνεχίζουν μεταφέ-
ρουνσαι ἄμμον διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν ὁδῶν.*



Μετά την επίθεσιν. Ἕλληνες καὶ Ἰταλοὶ στρατιῶται ἀγκαλιασμένοι εἰς τὸν θάνατον.



Ὁ Μεταξᾶς ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ Στρατηγεῖον, τὸ
ὁποῖον ἐλειτούργει εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ ξενοδοχείου
«Μ. Βρεττανία»



Ὁ Μεταξᾶς συνομιλεῖ μὲ τὸν Ἀλ. Παπάγον, μέσα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον «Μ. Βρεττανία», κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου.



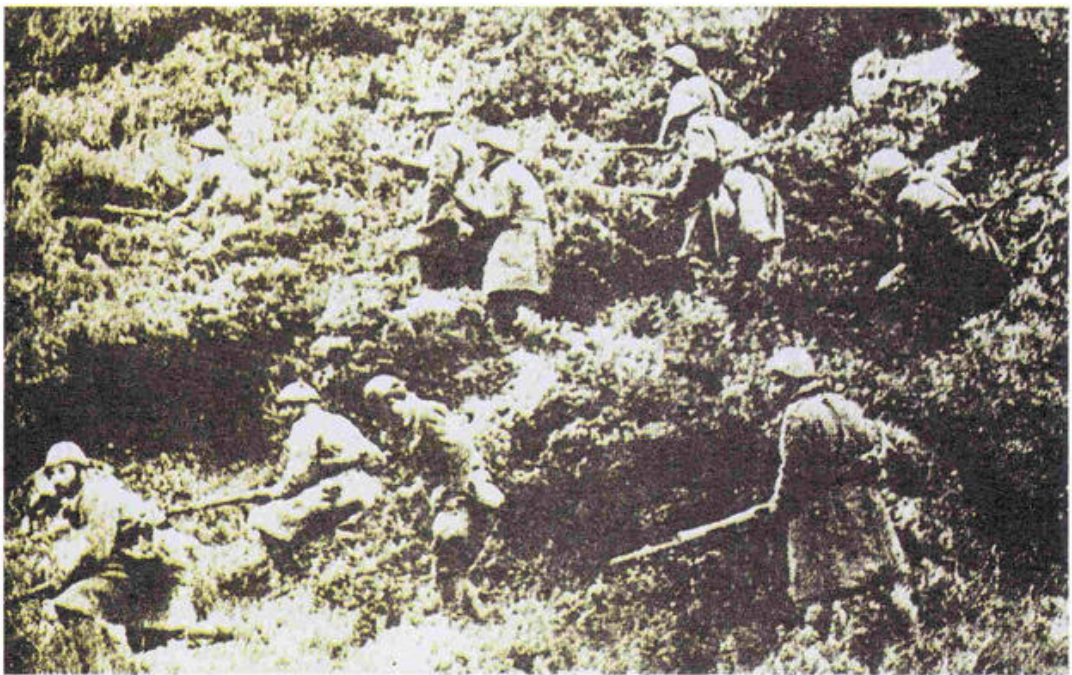
Πολεμικόν Συμβούλιον. Ἐξ ἀριστερῶν: Ἄγγλος Στρατηγὸς Πάρρυ, Μεταξᾶς, Γεώργιος Β', Ἄγγλος Πτέραρχος Ντ' Ἀλμπιὰκ καὶ Ἀρχιστράτηγος Παπάγος.



*Ο Μεταξάς αναγγέλλει εις τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον εἶχε συγκεντρωθῆ ἔξω-
θεν τοῦ Σπρτηγείου, τὴν κατάληψιν τῆς Κορυθαῆς.*



Ὁ λαὸς πανηγυρίζει διὰ τὰς νίκας τοῦ μετώπου. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀγαπημένοι καὶ ἐνωμένοι χάρις εἰς τὸ καθεστῶς. Τρία ἔτη ἀργότερον, ὅταν πλέον δὲν ὑπῆρχε ὁ Μεταξᾶς, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Ἕλληνες ἐδημιούργησαν τὰ «Δεκεμβριανὰ» καὶ ὁ ἓνας ἔσφαξε τὸν ἄλλον.



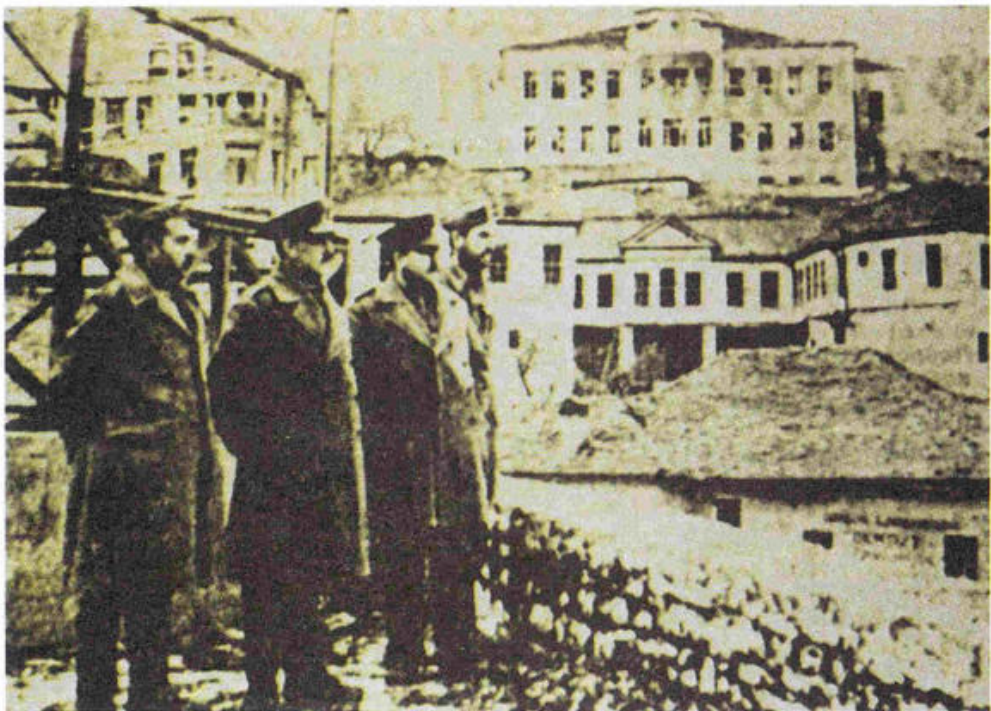
Επίθεσις με ἔφ' ὄπλου λόγχην, ἐναντίον ἐχθρικοῦ πολυβόλου. Ὁ τρίτος
ἐξ ἀριστερῶν Ἑλλην στρατιώτης ἐκτυπήθη ἀπὸ σφαίραν.



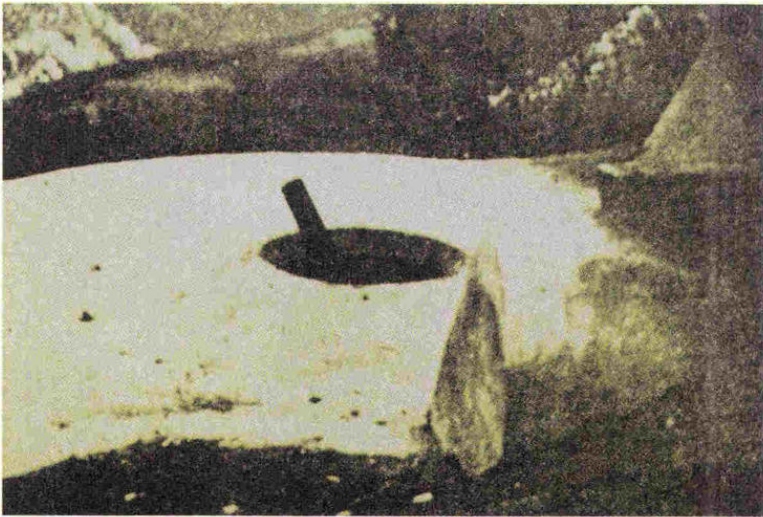
Κάπου εις τὸ μέτωπον, εἷς Ἑλλην στρατιώτης φορεῖ τὸ χρυσοποίκιλτο τρικαντὸ τοῦ Ἰταλοῦ, τὸν ὁποῖον ἔχει συλλάβει αἰχμάλωτον. Τὸ χιουῦμωρ δὲν λείπει.



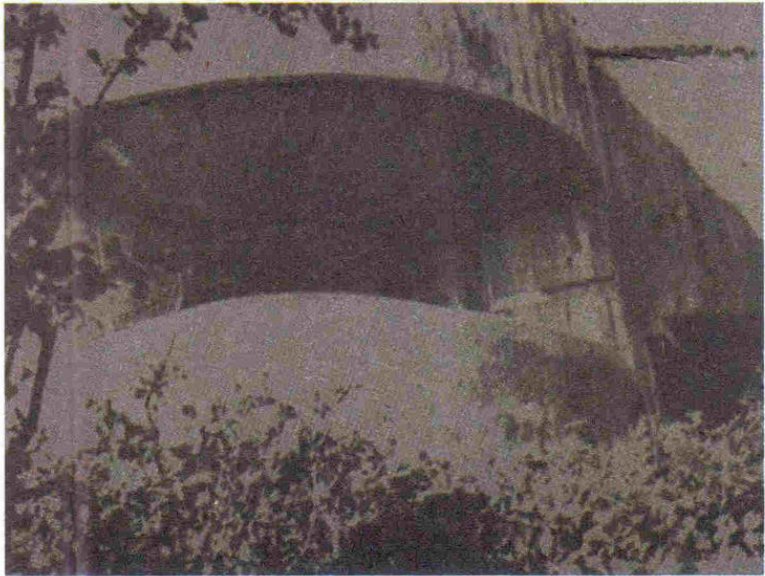
Απρίλιος 1945. Δίπλα εις τόν Χίτλερ ὁ Μάρτιν Μπόρμαν, ὁ ὁποῖος ἐκράτησε τὰς σημειώσεις τῆς πολιτικῆς διαθήκης τοῦ Χίτλερ, ὅπου ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἰταλῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος χαρακτηρίζεται ὡς ἡλίθια ἐνέργεια.



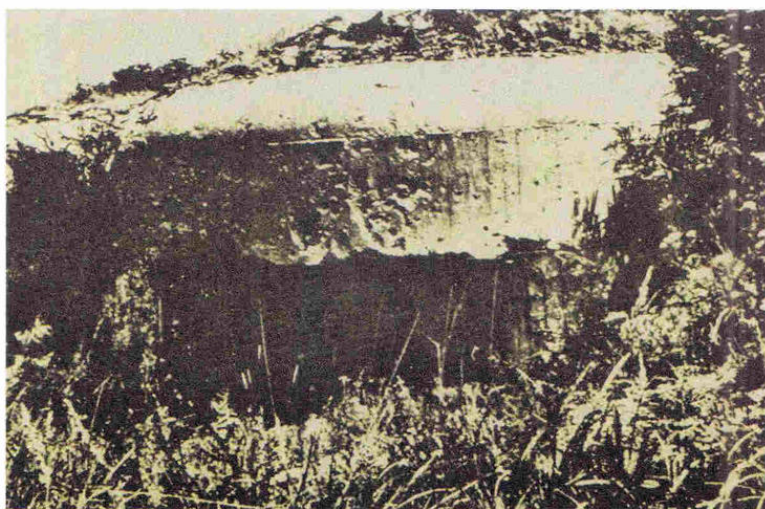
Ἕλληνες Ἀξιωματικοὶ εἰς τὴν πλατεῖαν Ἀργυροκάστρου.



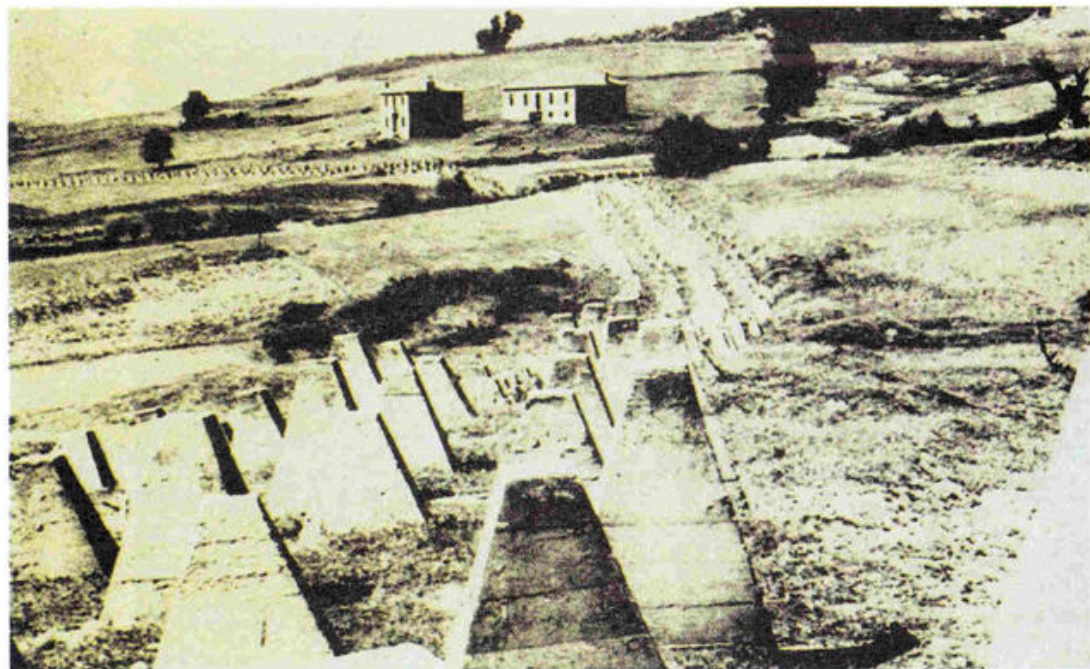
«Γραμμὴ Μεταξᾶ». Πυροβολεῖον τῶν ὀχυρῶν.



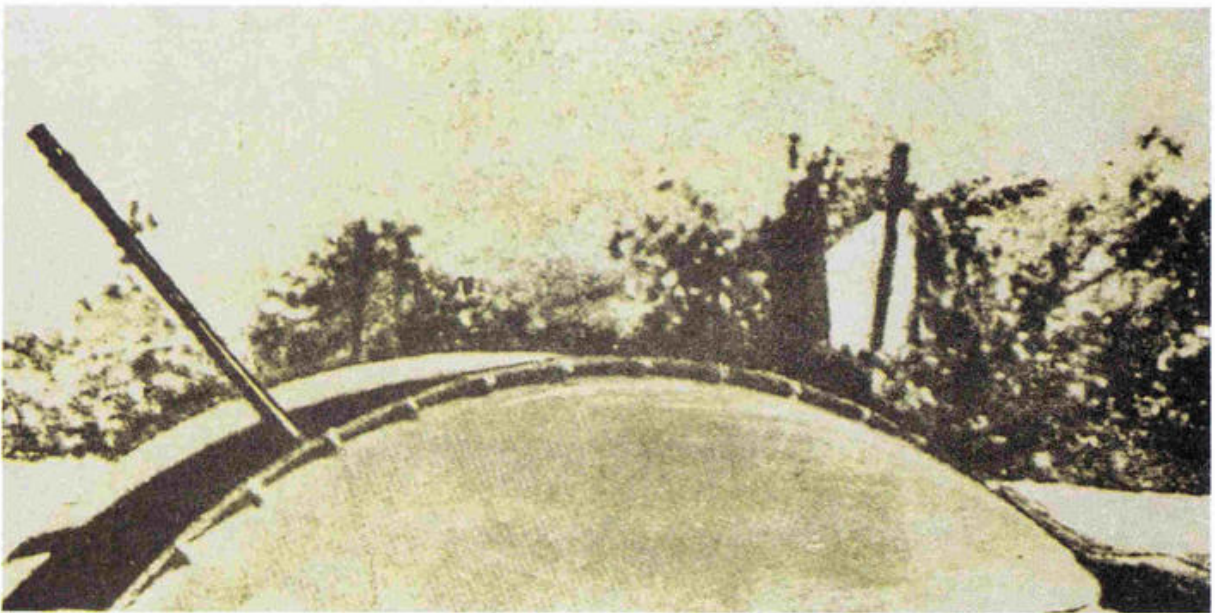
«Γραμμή Μεταξά». Οί Γερμανοί τήν ἀξιολογοῦν
ἀνωτέραν τῆς «Γραμμῆς Μαζινό».



Φάτνωμα πολυβολείου τῆς «Γραμμῆς Μεταξᾶ». Τὰ ἐχθρικὰ βλήματα ἔχουν ἀφήσει ἵχνη εἰς τὸ τοιμέντο.



«Γραμμή Μεταξᾶ». Αντιαρματικά ἐμπόδια, κατασκευασμένα εἰς τοποθεσίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο πιθανὸν νὰ περάσουν ἄρματα μάχης.



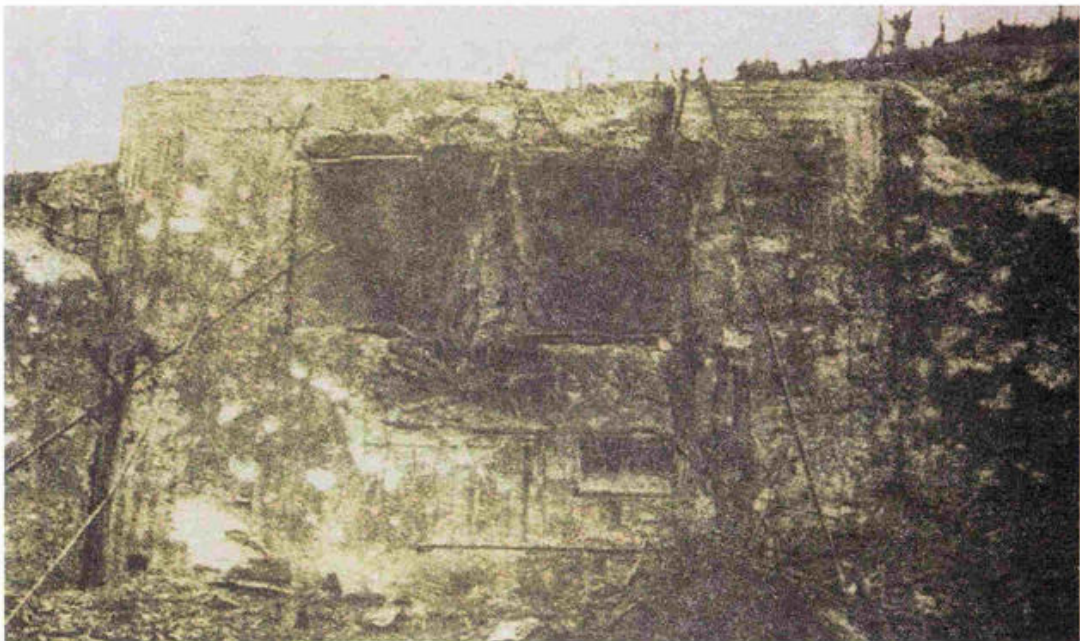
Αντιαεροπορικόν πολυβολεῖον τῶν ὀχυρώσεων τῆς «Γραμμῆς Μεταξᾶ».



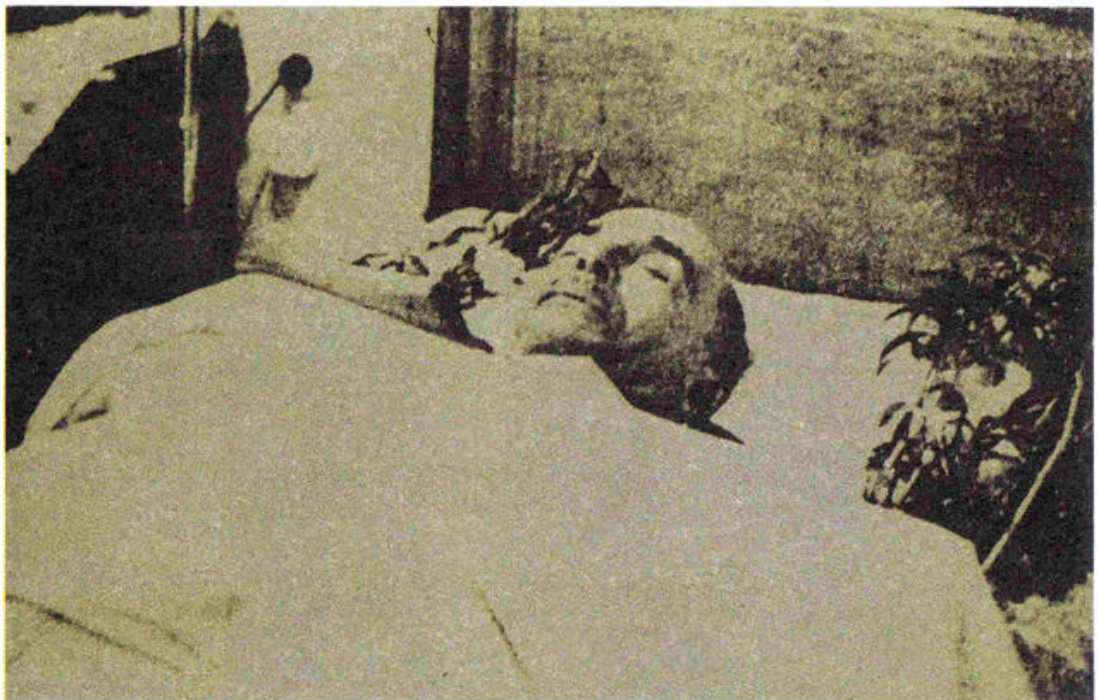
Ἡ «Γραμμὴ Μεταξᾶ» τοὺς ἐκράτησε!



Γερμανικὸν ἀντιαρματικὸν κτυπᾶ ἀπὸ μικρὰν ἀπόστασιν Ἑλληνικὸν «μπούνκερ» τῆς «Γραμμῆς Μεταξᾶ».



Αντιαρματικά βλήματα, όβιδες και βόμβαι τής «Λουτφβάφφε» ανέσκαψαν κυριολεκτικῶς τὸ πολυβολεῖον τής «Γραμμής Μεταξά». Οἱ ὑπερασπισταὶ του, ὅμως, δὲν ἐλύγισαν ἀπὸ τὸ πύρινο ἀτσάλι τοῦ ἐχθροῦ.



Ἡ δρῶς ἔπεσε.



Ἡ σορὸς τοῦ Μεταξᾶ, ἐπάνω εἰς κιλλίβαντα πυροβόλου, μεταφέρεται εἰς τὸ Α' Νεκροταφεῖον, ὅπου εὑρίσκεται ὁ τάφος του.



Ὁ Ἀλέξανδρος Κοριζῆς, ὁ διάδοχος τοῦ Μεταξᾶ.
Ἡὐτοκτόνησε μὲ δύο σφαῖρας καὶ ἀπέκρυψαν τὴν
αὐτοκτονίαν του ἀπὸ τὸν λαόν.



Ο Βασιλεύς Γεώργιος, ο Διάδοχος Παῦλος και ο Πρωθυπουργός Κορυζής τὴν ἡμέραν, τὴν ὁποίαν μᾶς ἐπετέθησαν οἱ Γερμανοὶ (6 Ἀπριλίου 1941).



Ὁ Στρατηγὸς Γιόντλ (δεύτερος καθισμένος ἐξ ἀριστερῶν) συζητεῖ μετὸν Στρατηγὸν Τσολάκογλου (πρῶτος καθισμένος ἐκ δεξιῶν) τοὺς ὅρους παραδόσεως τῆς Στρατιᾶς. Παρίσταται καὶ ὁ Ἰταλὸς Στρατηγὸς Φερέρο. Ἡ ἀμηχανία τῶν Γερμανῶν εἶναι ζωγραφισμένη εἰς τὸ πρόσωπόν των. Ἐγνώριζαν πῶς, ἀναγνωρίζοντες εἰς τοὺς Ἰταλοὺς δικαιώματα νικητῶν, διέπραττον ἱστορικὴν ἀτιμίαν.



Ἕλληνες στρατιῶται βοηθοῦν νὰ διέλθουν τὰ γερμανικὰ αὐτοκίνητα ἀπὸ ἓνα στενὸ πέρασμα. Οἱ Γερμανοὶ θὰ τοὺς πάρουν μαζί των, διὰ νὰ μὴ τοὺς συλλάβουν οἱ Ἴταλοί.



Οί πρώτοι Γερμανοί μοτοσυκλετισταί ύψώνουν τήν σημαίαν των εις τήν Ακρόπολιν. Αυτό ήμπορούσε νά είχεν αποφευχθῆ.



Ὁ Διάδοχος Παῦλος παρασημοφορεῖ ἥρωα τοῦ Μετώπου. Τερά στιγμή!



Πυροβοληταὶ τοῦ 1940.



Στρατιῶται τοῦ Μετώπου.

Ἡ μεγαλωσύνη τῶν ἔθνῶν
δὲν μετριέται μὲ τὸ στρέμα
μὲ τῆς καρδιᾶς τὸ πύρωμα
μετριέται
καὶ μὲ τὸ αἷμα.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Πέμπτη 21 Ιουλ. 1933

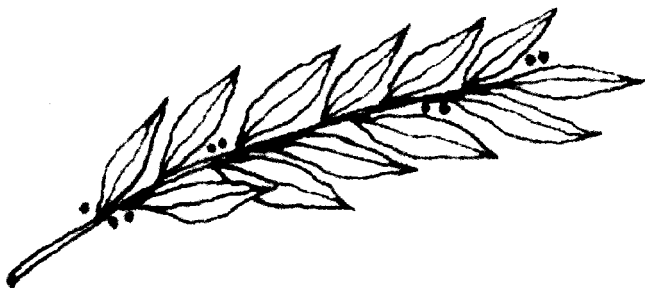
Αποστολές πωλ.

Εδώ είναι τα ποσά που μου έφτασαν τα τελευταία (μια
επιστολή με ιδιωτικά). Συνολικά έφτασαν τα 400 γράμματα
στα οποία περιλαμβάνονται όλες οι εκδόσεις που μου αποστάλησαν
από τους διάφορους - ταύτην αποστολόμεναι, δὲ τὸ ζήτημα, ποῦ
περὶ αὐτῶν καὶ τὸν ἀποστολέαν καὶ τὸν ἀποδέκτην καὶ
ταὶ ἀποστολὰς τῶν βιβλίων αὐτῶν δὲ ἔσονται ἀποστολὰς
ἀπὸ τῶν ἐπιπέδων τῶν ἀποστολέων. Ἐν συνόψει δὲ τὸ ζήτημα,
αὐτῶν δὲ τῶν ἐπιπέδων καὶ τῶν ἀποστολέων. Ἐν συνόψει δὲ τῶν ἀποστολέων
καὶ τῶν ἀποδοχῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀποδοχῶν αὐτῶν.

Καὶ λαὸν οὐ σφραγίσαν τὸ γόργμα σου, καὶ
καὶ ἄσπασαν ἀποδοτικὰ δὲ ἔργων. Οὐκ οὐκ
εἶπες, ὅρα ἔφευγον σου φενομαίαν. — Ὁμοίαν
ἐπινοήσαντα οὐκ οὐκ ἀποδοτικὰ ἀποδοτικὰ.
Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν. — Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν.
Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν. — Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν.
Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν. — Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν.
Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν. — Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν.
Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν. — Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν.
Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν. — Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν.

Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν.
Ὁμοίαν τὴν φενομαίαν.

Ὁ γραφικὸς χαρακτήρ τοῦ Μεταξᾶ, ἀπὸ ἐπιστολῆν πρὸς τὴν κόρην του Λουκίαν, τὴν ὁποίαν χαϊδευτικῶς ἀπεκάλει «Λουλοῦ».



ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΙΣ

Έκδοτικός οίκος - βιβλιοπωλείον **ΝΕΑ ΘΕΣΙΣ**
Ίπποκράτους 65, 106 80 ΑΘΗΝΑΙ
τηλ: 210-36.34.932, τηλεομοιότυπον: 210-36.17.592

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Βιβλιοπωλείον **Αριστοτέλειον**

Έρμου 61, 564 23 Θεσσαλονίκη

τηλ: 2310-282782

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ

Κώστας Έπιφανίου

βιβλιοπωλείον ΕΛΛΑΣ

Πριγκ. Ζήνας ντε Τύρα 16, Ακίνητα Καραντώνη

ΤΤ: 1065, ΤΚ: 22451, 1521 Λευκωσία

τηλ: 00357-22-679058, 675511



ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΛΕΥΡΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

βιογραφία

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ υπήρξε η μεγαλύτερη πολιτικοστρατιωτική φυσιογνωμία της Νεωτέρας Ελλάδος. Έλαβε μέρος εις όλα τα σημαντικά γεγονότα της νεοελληνικής ιστορίας με αποκορύφωσιν τὸ πρωῒνον τῆς 28ης Οκτωβρίου 1940, ὅταν τὸ πεπρωμένον τοῦ ἀνεθεσεν τὴν τιμὴν τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὸ ἱστορικὸν ΟΧΙ εἰσηλθε ἔνδοξος στὴν ἀθανασία.

Ἀπὸ νέος εἶχε ἐπισημάνει ἐκεῖνα ποῦ πραγματικῶς ἐκπροσωπεῖ ὁ κοινοβουλευτισμὸς καὶ τὴν 4ην Αὐγούστου 1936 τὸν κατέλυσε.

Ὡς στρατιωτικὸς ἀνεγνωρίσθη διεθνῶς διὰ τὰς ἐπιτελικὰς του γνώσεις καὶ ἐδικαιώθη ὅσον ἀφορᾷ εἰς διαφόρους θέσεις ποῦ κατὰ καιροὺς ἔλαβε π.χ. Καλλιπόλις, Μικρὰ Ἀσία κ.τ.λ.

Αἱ ἰδέαι καὶ τὰ ἔργα του τὸν κατατάσσουν μεταξὺ τῶν πρώτων Ἑλλήνων ἡγητόρων ὅλων τῶν ἐποχῶν. Δι' αὐτὸ εἶναι χρήσιμος ἡ ἐκδοσις τῆς βιογραφίας του, πρὸς πληροφόρησιν κυρίως τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας.

Ὁ συγγραφεὺς παρουσιάζει τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῶν γεγονότων ποῦ ἔζησε ὁ Μεταξάς, κάνει ἀναφορὰν στὴν ἰδεολογικὴν του τοποθέτησιν καὶ παραθέτει κατατοπιστικὰ κείμενα καὶ φωτογραφίας.

ISBN: 978-960-7076-71-7